

CHRISTOLOGICKÝ CYKLUS II.

Mária Žúborová a Peter Žúbor

OBSAH:

ZVESTOVANIE/MÁRIINO VIDENIE.....
 NARODENIE PÁNA.....
 KLAŇANIE PANNY MÁRIE/ADOROVANIE DIEŤAŤA JEŽIŠA.....
 KLAŇANIE TROCH KRÁĽOV/MUDRCI OD VÝCHODU/TRAJA KRÁLI.....
 ZVESTOVANIE PASTIEROM, KLAŇANIE PASTIEROV.....
 OBREZANIE JEŽIŠA/OBRIEZKA.....
 OBETOVANIE JEŽIŠA/UVEDENIE JEŽIŠA DO CHRÁMU, OČISŤOVANIE
 PANNY MÁRIE.....
 VRAŽDENIE NEVINIATOK.....
 ÚTEK DO EGYPTA.....
 ODPOČINOK NA ÚTEKU DO EGYPTA.....
 NÁVRAT Z EGYPTA, ŽIVOT V NAZARETE, SVÄTÁ RODINA.....
 JEŽIŠ MEDZI ZÁKONNÍKMI/DVANÁŠŤROČNÝ JEŽIŠ V CHRÁME/
 DIŠTUTA S UČITEĽMI.....
 KRST JEŽIŠA.....
 POKUŠENIE NA PÚŠTI.....
 ANJELI OBSLUHUJÚ JEŽIŠA NA PÚŠTI.....
 POVOLANIE PETRA A ONDREJA, POVOLANIE PRVÝCH UČENÍKOV.....
 UZDRAVENIE OCHRNUŤÉHO.....
 POVOLANIE MATÚŠA, HOSTINA V DOME LÉVIHO.....
 KÁZEŇ NA HORE/OSEM BLAHOSLAVENSTIEV.....
 ZÁZRAČNÝ RYBOLOV (I).....
 UZDRAVENIE MALOMOCNÉHO.....
 STOTNÍKOV SLUHA/KRISTUS UZDRAVUJE STOTNÍKOVHO SLUHU.....
 VZKRIESENIE SYNA NAIMSKEJ VDOVY/VZKRIESENIE MLÁDENCA.....
 UZDRAVENIE POSADNUTÉHO Z GERASY/UZDRAVENIE DVOCH
 POSADNUTÝCH.....
 VZKRIESENIE JAIROVEJ DCÉRY.....
 UZDRAVENIE ŽENY TRPIACEJ KRVOTOKOM.....
 KRISTUS NA VEČERI U FARIZEJA ŠIMONA/ŽENA HRIEŠNICA,
 POMAZANIE V BETÁNII.....
 UZDRAVENIE CHORÉHO V BETHESDE/RYBNÍK BETHESDA.....
 UZDRAVENIE DVOCH SLEPÝCH/UZDRAVENIE SLEPÉHO PRI
 JERICHU.....
 UZDRAVENIE DCÉRY KANAÁNSKEJ ŽENY/KANAÁNSKA ŽENA.....
 PODOBENSTVO O ROZSIEVAČOVI KÚKOĽA.....
 PODOBENSTVO O MILOSRDNOM SAMARITÁNOVI/
 MILOSRDNÝ SAMARITÁN.....
 PODOBENSTVO O STRATENOM SYNOVI/
 MÁRNOTRATNÝ SYN.....
 FARIZEJ A COLNÍK.....
 PODOBENSTVO O DESIATICH PANNÁCH/
 PANNY MÚDRE A NEROZUMNÉ.....
 PODOBENSTVO O BOHÁČOVI A LAZÁROVI/BOHÁČ A LAZÁR.....
 KRISTUS KRÁČA PO VLNÁCH A ZACHRAŇUJE PETRA/
 NAVICELLA.....
 VZKRIESENIE LAZÁRA.....
 SVADBA V KÁNE GALILEJSKEJ/ZÁZRAK V KÁNE.....
 NIKODÉM POUČOVANÝ KRISTOM/ROZHOVOR S NIKODÉMOM.....
 JEŽIŠ A SAMARITÁNKA/ŽENA ZO SAMÁRIE.....

BÚRKA NA MORI.....
ROZMNOŽENIE CHLEBOV A RÝB/NASÝTENIE PIATICH TISÍCOV.....
KRISTUS A CUDZOLOŽNICA.....
JEŽIŠ V DOME MARTY A MÁRIE.....
ODOVZDANIE KEŤOV PETROVI, KRISTUS POVERUJE PETRA.....
PREMENENIE PÁNA/KRISTUS V SLÁVE.....
**KRISTUS ŽEHNÁ MALÝM DEŤOM/
NECHAJTE MALIČKÝCH KU MNE PRÍŠŤ.....**
KRISTUS SA LÚČI SO SVOJOU MATKOU.....
VJAZD DO JERUZALEMU.....
KRISTUS VYHÁŇA PEŇAZOMENCOV/VYČISTENIE CHRÁMU.....
DAŇOVÝ PENIAZ/DANŤ CISÁROVI.....

ZVESTOVANIE/MÁRIINO VIDENIE

(Lukáš 1,26-38)

*

V jej (Alžbetinom) **šiestom mesiaci** (gr. *hekto ména* [tehotenstva]; t.j. od počatia Jána Krstiteľa) **vyslal Boh anjela Gabriela do galilejského** (gr. *galilaías*) **mesta** (gr. *polis* = mesto [v skutočnosti iba mestečko]) **Nazareta, do domu panny** (gr. *parthenos*) **zasnúbenej** (gr. *emnέsteumené*) **mužovi z rodu Dávidovho** (dosl. z domu Dávidovho), **Jozefovi. A ta panna sa menovala Mária** (gr. *Mariam*, lat. *Maria*; hebr. *Mirjam*). **Anjel prišiel k nej a povedal: „Zdrávas** (gr. *chaire* = dosl. raduj sa), **milosti plná** (gr. *kecharitómené*; lat. *gratia plena* [*Vulgáta]), **Pán s tebou“** (gr. *Hó Kyrios metá sú*; požehnanie; gr. *Kyrios/Pán* = titul Boha, ktorému zodpovedá hebr. *Adonaj/Môj Pán*, ktorý nahrádzal meno *Jahve*). **Ona sa nad slovami zarazila** (gr. *tarassó* = ľakám sa, desím sa) **a rozmyšľala, čo znamená takýto pozdrav. Anjel jej povedal: „Neboj sa** (gr. *tharsein* = maj odvalu; zjavovateľská formula; pozri kapitola Premenenie Pána), **Mária, našla si milosť u Boha** (gr. *heurés cháris pará to Theó*; odkaz na Izaiáša 7,14). **Počneš** (gr. *én syllambánein* = počat') **a porodíš syna a dáš mu meno Ježiš** (gr. *Iesús* < z hebr. *Jehošua* [ml. variant *Ješua*, odvodený od hebr. slovesa *jaša* = vyslobodiť; *Ježiš/Jehošua/Ješua* = Hospodin je Vysloboditeľ; Spasiteľ]; porovnaj Matúš 1,21 v kapitole Narodenie Pána). **On bude veľký a bude sa volať synom Najvyššieho** (gr. *ho hypsistos* = Najvyšší; Lukášov obľúbený titul Boha [1,35; 1,76; 6,35; 8,28]; splnenie Natalovho proroctva: 2Samuelova 7,8-16). **Pán Boh mu dá trón jeho otca Dávida** (odkaz na 2Samuelovu 7,12-13), **naveky bude kraľovať nad Jakubovým rodom** (dosl. „nad Jakubovým domom“ [archaické označenie Izraela, židovstva]; podobne Genезis 46,27; Exodus 19,3; Izaiáš 8,17; odkaz na Izaiáša 41,8-10; Numeri 24,17) **a jeho kráľovstvu nebude konca** (odkaz na Genезis 17,7; 2Samuelova 22,51).“

Panna : gr. *parthenos*; hebr. *'alma*; niektoré rukopisy *Septuaginty používajú výraz *neánis* = mladica); v hebr. poňatí práve vydatá nevesta; gr. poňatí nevydatá žena bez ohľadu na sexuálnu skúsenosť; v ranokresťanskom poňatí mladá žena bez sexuálnej skúsenosti, žijúca aj v duchovnom manželstve; ak išlo o ženu zasnúbenú (gr. *emnέmené*), prináležal jej (Deuteronomium 22,24) titul manželka; Lukáš s ohľadom na okolnosti počatia sa titulu manželka vyhýba; občas sa tvrdí, že správa o Máriinom panenskom počatí Ježiša (pozri Christologický cyklus I.: Madona – Immaculata/Nepoškvrnené počatie) bolo súčasťou obrany proti židovskému obvinení, že Ježiš bol Máriiným nezákonným synom; také obvinenia sa skutočne objavujú v niektorých talmudských textoch a dokonca v neskoršej zbierke polemik známych ako *Toledot Jesu*, ktorá sa zrodila v andalúzskom židovsko-arabskom prostredí a v ktorej sa tvrdí, že Ježišovým otcom bol rímsky vojak menom Panthera; povest' namierenú proti nepoškvrnenému počatiu použil vo svojom protikresťanskom spise platónsky filozof Aulus Cornelius Celsus, ktorý pôsobil v 1.storočí; jeho fragment sprostredkováva Origenes (†245) vo svojom spise namierenom práve proti Celsovi (*Contra Celsum* I., 28); podľa tejto legendy Ježiš pochádzal z dediny v Judei a bol synom chudobnej Židovky, ktorá sa starala o svoje živobytie; jeho matku vyhnal manžel, ktorý bol tesárom, lebo bol presvedčený o jej cudzoložstve; vyhnaná svojím manželom, ktorý bol tesárom, putovala v nemilosti, porodila nemanželské dieťa Ježiša; pre svoju chudobu bol Ježiš prenajatý do Egypta, kde nadobudol isté čarodejnícke sily, ktorými sa Egypťania priam posadnuto pýšili; domov sa vrátil veľmi hrdý na svoje magické schopnosti a na ich; analogické výroky sa objavujú aj na viacerých miestach v *Talmude; pohrdanie Ježišom Nazaretským prezrádzajú aj slová Židov v nazaretskej synagóge (Matúš 13,55), kde sa

pýtajú: „Či sa mu matka nevolá Mária...“ (výraz „syn matky“ bol mimoriadne urážlivý, lebo naznačoval, že človek nemal zákonného otca a bol počatý mimo manželské lôžko). **Zdravas** : gr. *chaire* = dosl. raduj sa, teš sa; výzva na mesiášsku radosť; odkaz na volania prorokov na dcéru sionskú [Izaiáš 12,6; Sofoniáš 3,14-15; Joel 2,21-27; Zachariáš 2,14; 9,9].

Mária povedala anjelovi: „Ako sa to stane, keď ja muža nepoznám (gr. *épei andra ou ginksko* = keď ja muža nepoznám [vo význame nemá telesný styk s mužom]; dôraz na panenstvo Márie v biologickom zmysle)?“ Anjel jej odpovedal: „Duch Svätý zostúpi na teba a moc Najvyššieho ťa zatieni (tieň [hebr. *sel* > *sála* = zatieniť; gr. *skia* > *kataskiaó* = zatieniť] Božej prítomnosti v priamom odkaze na oblak Božej prítomnosti v Exodu 40,35; alebo symbol ochranných vtáčích krídiel v odkaze na Žalm 17,8; 57,2; 140,8). A preto aj dieťa sa bude volať svätým, bude to Boží Syn (bude viac ako kráľ dávidovskej dynastie; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly - Syn Boží). Aj Alžbeta, tvoja príbuzná, počala syna v starobe. Už je v šiestom mesiaci. A hovorili o nej, že je neplodná! **Lebo (gr. *gar* = totiž) **Bohu nič** (dosl. gr. *rhéma* = vyhlásenie) **nie je nemožné** (odkaz na Genezis 18,14: neplodnosť Sára, Abrahámovej manželky). **Mária povedala: Hľa** (gr. *euthys* = dosl. okamžite; preklad hebr. *hine* = hľa), **som služobnica Pána** (gr. *idou hé dúle Kyriou*; odkaz Hospodinovho služobníka z Izaiáša 49,3; 50,4; 50,10; 52,13), **nech sa mi stane podľa tvojho slova. Anjel potom od nej odišiel. (Lukáš)****

Lebo nič nie je nemožné: dosl. grécky preklad = totiž (gr. *gar*) u Boha nie je žiadne vyhlásenie (gr. *rhéma*) nemožné; *rhéma* je jeden z dvoch možných prekladov hebrejského *dábar*; C. Tresmontand (Židovský Kristus, str.99) to uvádza ako jeden z mnohých dôkazov existencie hebrejskej predlohy evanjeliového textu.

Jedného dňa vzala Mária vedro a išla nabráť vodu. A zrazu počula hlas: „Bud' pozdravená, ty, ktorej dal Pán svoju milosť. Pán je s tebou a dostalo sa ti požehnanie.“ A ona sa pozerala doprava i doľava, odkiaľ je ten hlas. Celá vyľakaná odišla domov, postavila vedro, vzala šarlát (červenú vlnu) a tkala (chrámovú oponu). A vtom sa oproti nej objavil anjel a povedal jej: „Neboj sa, Mária. Našla si milosť v očiach Pána všetkého a počneš z jeho slova. Keď to počula, zarazila sa a povedala: „Vari počnem pôsobením živého Boha a porodím, ako rodí každá žena?“ A anjel Pána povedal: „Nie, Mária. Sila Pána ťa zahľadá ako tieň, a tak sa svätému dieťaťu, ktoré porodíš, bude hovoriť Syn Boha na výsostiach. Dáš mu meno Ježiš, lebo on prinesie svojmu ľudu záchranu a zbaví ho hriechov.“ A Mária povedala: „Stojím pred tvárou Pána ako jeho služka. Nech sa mi stane to, čo on hovorí.“ (*Protoevanjelium Jakubovo, oddiel XI; 2.-4.st.)

Keď na druhý deň (potom, čo v Jozefovom dome Máriine družky losom vybrali, akou farbou ktorá z nich bude tkáť chrámovú oponu) Mária stála pri studni, aby naplnila krčah, zjavil sa jej Boží anjel a povedal: „Blaženosť pre teba, Mária, lebo si vo svojom vnútri pripravila Pánovi príbytok. Teraz príde svetlo z neba, aby v tebe prebývalo a vďaka tebe bude žiarit' celému svetu. Keď dva dni potom spracovávala v rukách purpur, pristúpil k nej mladý muž, nevýslovne krásny. Ako ho Mária uvidela, naľakala sa a začala sa triasť. On jej povedal: „Neboj sa, Mária, Boh našiel v tebe zaľúbenie: teraz otehotnieš a porodíš kráľa, a ten bude vládnuť nielen na zemi, ale i na nebi, a bude vládnuť na veky vekov. (*Pseudo-Matúšovo evanjelium, oddiel IX; 8.-9.st.)

Ten (mních) povedal: V (evanjeliu) podľa Hebrejov je napísané: Keď mal Kristus prísť (gr. *búlesthai*) na zem k ľuďom, dobrý Otec zavola veľkú moc (gr. *dynamis*; pozri Apokalyptický cyklus: Nebo) v nebi (gr. *úranos*), zvyčajne zvanou Michael, a Krista jej zveril. Ona (t.j. moc zvaná Michael) zostúpila do sveta a nazvali ju Mária. Sedem mesiacov bol v jej lone. Potom ho porodila a on vyrástol... (Židokresťanské apokryfné evanjeliá, nepravé a neisté texty, zlomok IX; Kyrilos Hierosol, 7.st.)

Zostúpila do sveta a nazvali ju Mária : autor zlomku odmieta doketické učenie, že Panna Mária je nebeského pôvodu; zlomok zaradený medzi nepravé a neisté texty písané pôvodne v koptčine a potom preložené do gréčtiny.

Zvestovanie patrilo k najčastejším témam výtvarného umenia a začínali ním *christologické cykly. Námet sa zvyčajne objavuje na víťazných oblúkoch chrámov (pozri Christologický cyklus I.: *Triumfálny oblúk, triumfálny kríž*), na pilieroch a stĺpoch (chrám Sv.Sofie v Kyjeve), na cárskych vrátach ikonostasov (stredný a najvyšší vchod v stene, oddeľujúcej loď pravoslávneho chrámu od *chóru), pod hlavným oltárnym obrazom (oltár sienskom *dóme od Simona Martini, 1333; oltár Merodovcov od Majstra z Flémale, 1425), na vonkajších krídlach oltárov (Gentský oltár od Jana van Eycka, 1432), na *tabernákulách (svätostánkoch nad oltárom; špitálny kostol v Rothemburgu, 1390-1400), alebo na zaobleninách biskupských bariel.

Súčasťou témy býval námet označovaný ako **Predzvest'**, v ktorom Boh poveruje anjela posolstvom. Objavuje sa veľmi zriedkavo v knižných *ilumináciách (*lekcionár Arnolda Meissenského, 1290).

Klasický obrazový typ Zvestovania má pomerne jednoduchú a ustálenú formu: anjel prichádza k Márii a zvestuje jej narodenie syna. Podľa umiestnenia udalosti, typu postoja, výrazu Márie, jej *atribútov jestvuje veľké množstvo obmien. Najranejšie zobrazenia zo 4.storočia sa nachádzajú na nástenných maľbách rímskych *katakomb: Mária sedí na tróne a stojaci anjel jej odovzdáva posolstvo (Priscilline katakomby, katakomby S.Pietro e Marcellino, Coemeterium/Cintorín na Via Latina). Ďalšie rané zobrazenie (triumfálny oblúk kostola S.Maggiore v Ríme, 432) využíva jednotlivé kompozičné prvky, aby zdôraznilo aktívnu úlohu Panny Márie pri budovaní *Cirkvi: Mária tká chrámovú oponu.

Námety z tohto obdobia majú výrazný reprezentatívny charakter: Mária sedí na tróne v spoločenstve anjelov, oblečená do cisárskeho rúcha, s *diadémom alebo korunou ako kráľovná nebies/lat. Regina coeli/tal. Maestá (mozaika v S. Maria Maggiore, 432-440) a nad hlavou sa jej vznáša holubica (v západnom umení sa holubica objavuje až v 13.storočí). Anjel vedľa nej má v ruke palicu poslov, kaducet, a žehná jej (slonovinový reliéf, Reichenau, 980-990). Zvláštny variant anjelovho žehnania sa objavuje na Klostemburskom oltári od Mikuláša z Verdunu (1181), na ktorom z anjelových vystretých prstov vychádzajú dva prúdy svetla, ktoré smerujú do očí Panny Márie.

V druhom bežnom type raného stredoveku až do 10.storočia Máriu zobrazovali v dome pri práci, na nádvorí pri studni (odkaz na apokryfné *Jakubovo evanjelium), z ktorej čerpá vodu, alebo sa skláňa pri potoku a naberá vodu do džbánu. V talianskom umení (slonovinový *evanjelistár katedrály v Miláne, 5.-6.st.; nástenná maľba v kostole Sv.Marka v Benátkach) i zaalpskom umení bol tento variant ojedinelý, najčastejšie ju maľovali čítajúcu a meditujúcu: podľa *apokryfov sa Mária práve modlila a čítala proroctvo Izaiáša. Mária sedí alebo kľací pri čítacom pulte, pulpite, na ktorom je ešte otvorená kniha (Majster vyšebrodského oltára, 1350). V neskorších dielach má Mária tradičný odev žien, šaty a plášť.

Postupné začleňovanie prvkov chrámu, domu alebo mesta do Zvestovania vyjadruje rôzne významy: Panna Mária sa predstavuje ako Civitas regis iustitiae (kráľovská spravodlivosť) alebo Nebeská brána (Cirkev).

Od 10.storočia sa medzi Máriou a anjelom objavuje strom. Námet prirovnáva Máriu k rajskejmu *stromu života* (pozri Christologický cyklus I.) a Zvestovanie sa stáva paralelou k Prvotnému hriechu s Evou trhajúcou z rajskeho stromu plody k záhube ľudstva (nemecký slonovinový reliéf, 10.st.).

Zvláštnu symboliku používajú niektoré pravoslávne *ikony, ktoré spájajú Zvestovanie a Vtelenie, alebo Predzvesť/Predzvestovanie a Zvestovanie (Novgorodská ikona, 12.st.). Klasické Zvestovanie s navštívením anjela obsahuje slávna Ust'južská ikona (novgorodská škola), ktorá podľa tradície roku 1290 zachránila mesto Velikij Ust'jug pred krupobitím kameňov. Ďalším je Zvestovanie od Andreja Rubleva (1408) z katedrály Zosnutia Panny Márie vo Vladimíre (dnes v Treťjakovskej galérii).

Zvestovanie v *gotickom chrámovom umení sa často spája s dodatočnými symbolickými znakmi, ktoré väčšinou pochádzajú z apokryfov a legiend. Františkánsky mních a kazateľ Bernard Sienský (†1444) a ďalší učenci tej doby zdôrazňovali, že k udalosti došlo na jar. Odtiaľ pochádza motív kvetiny vo váze. Neskoršie sa vo váze s Máriiným monogramom objavuje už iba ľalia, symbol čistoty a nepoškvrnenosti. Alebo ľaliu drží v rukách anjel (Majster Theodorik, nástenná maľba v kaplnke sv.Kríža na Karlštejne, 1365; Giovanni Bellini, 1500). Iba vzácné sa objavuje vyobrazenie iných kvetín, ako napríklad kosatec (Rogier van der Weyden, 1438), ktorý tvarom podobným meču napovedá budúce utrpenie Krista (odkaz na Lukáša 2,35: tebe prenikne dušu meč - gr. tén psychén dieleúsetai romfaína).

Praslica alebo kôš vlny, ktoré vidno na niektorých stredovekých dielach, okrem spomenutej ranokresťanskej symboliky, odrážajú legendu o výchove Panny Márie v jeruzalemskom chráme, kde priadla a tkala kňazské rúcha alebo oponu (Jakubovo evanjelium, XII; 2.-5.st.).

Najstálejším atribútom Márie v Zvestovaní je kniha, z ktorej podľa Bernarda Sienskeho číta Izaiášovo proroctvo (7,14): „Hľa, panna počne a porodí syna a dá mu meno *Immanuel*...“ Podľa tradície ak Mária drží knihu zatvorenú, odkazuje na Izaiáša (29,11-12): „Videnie všetkého vám je také ako slová zapečatenej knihy“ (vládcovia ju nechcú otvoriť a pospolitý ľud nevie čítať, aby sa dozvedel pravdu o budúcom osude ľudstva; pozri Christologický cyklus I.: *Madona*).

Nápisy na zvitku alebo pergamenovom liste, ktorý anjel prináša, sú bežné najmä v ranom nizozemskom maliarstve. Od anjela pochádzajú slová Ave Maria, alebo Ave gratia plena Dominum tecum (Buď pozdravená, milosťou obdarená, Pán s tebou). Tento druhý nápis býva hore nohami, aby ho mohol ľahšie čítať Boh Otec, zobrazený v hornej časti obrazovej plochy (Gentský oltár, 1432). V stredovekých etymológiách sa objavujú špekulácie s obráteným menom Eva – Ave, lebo Panna Mária je označovaná za „novú Evu“ (pramatka nového, kresťanského pokolenia).

Panna Mária buď stojí, sedí, alebo kľáči, zvyčajne na kľakadle. Ak stojí, niekedy sa odvracia od anjela a dvíha ruky v obrannom geste v súlade s veršom: Neboj sa, Mária (Lorenzo Lotto, 16.st.; Mathias Grünewald, 16.st.).

Archanjel Gabriel má farebné krídla a tradične je oblečený do bieleho rúcha (pozri Apokalyptický cyklus: *Anjeli pri poslednom súde, Nebo*). Spúšťa sa k Márii, alebo (zvyčajne) pred ňou stojí (Fra Angelico, 14.-15.st.) alebo kľáči (Sandro Botticelli 15.st.). Talianske maliarstvo od 1.poloviny 16.storočia zobrazuje anjela na oblaku, čím naznačuje, že prichádza z neba (*ambit Emauzského kláštora v Prahe na Slovanoch, pred 1370). Podobné riešenie používa aj protireformačné maliarstvo 17.storočia.

V raných dielach drží archanjel žezlo v podobe ľalie, atribút Gabriela, neskoršie má v ruke samotný ľaliový kvet. Od 11.storočia žezlo ovíja aj nadpisová páska s textom

Ave Maria gratia plena. Alebo anjel drží žezlo a sféru, vladárske insígnie. Nadpisovú pásku mohol držať anjel v ruke či text prinášal v liste s tromi pečaťami (*iluminácia *Misálu Jána zo Stredy, 1364; iluminácia rukopisu Legenda sv.Hedvigy, 1353). Aj Mária mohla mať odpoveď na páske: Ecce ancilla Domini (Nech sa stane vôľa Pána).V sienskom maliarstve 14.storočia drží anjel vetvičku olivovníka, ktorá poukazuje na nepriateľstvo medzi Sienou a Florenciou, ktorej znakom bola ľalia.

*Ikonograficky komplikované Zvestovanie namaľoval Majster Vyšebrodského oltára (pred 1350) pre cisterciánsky kláštor vo Vyššom Brode, pri ktorom sa nechal inšpirovať kázňou cisterciánskeho mnícha a opáta Bernarda z Clairvaux (†1150): Korunovaná Mária sedí na bohato zdobenom tróne a ukazuje na otvorenú knihu, zatiaľ čo druhá kniha je umiestnená na čítacom pulte. Na baldachýne trónu sedí dvojica pávov (symbol nesmrteľnosti) a v sedadle pulpitu je ukrytá pokladnica (alegória Panny Márie, nádoby a pokladnice Božej, ukrývajúcej v sebe Spasiteľa). Vľavo od Márie kľáči anjel oblečený do modrého plášťa zdobeného zlatými ľaliami a v ruke drží sféru. Z rozpukej zeme vyrastá ľalia a *strom života*. V kruhu obklopenom mrakmi je polopostava žehnajúceho Boha Otca. Nadpisovú pásku v kruhu zdobí latinský citát Izaiáša (45,8): „Roste, nebesá, zhora, z oblakov nech prší pravda.“ Z namaľovaných mrakov kvapká na rozpukanú zem rosa či manna.

V 13.-14.storočí, zriedkavo neskôr, zobrazovali aj vlastné **Nepoškrvené počatie**. Symbolizovali ho zlatisté lúče zhora od Boha Otca k Panne Márii. Po nich zlieta Duch Svätý v podobe holubice a nad ním sa môže vznášať aj malá postavička Krista nesúca kríž, alebo postavičku posielajúcu svetelnú lúču Boh Otec (Grabowský oltár od Majstra Bertrama, 1379; miniatúra v Matutinale a vesperale zo Žitavy, 1411-20; breviár ranných a večerných modlitieb a bohoslužieb).

V 14.storočí (*kazula z Rokycian, 1350) sa objavuje Zvestovanie s motívom Krista už prítomného v bruchu Panny Márie; je obsahovo blízky typu Panna Mária v nádeji/lat. Mária gravida (pozri Christologický cyklus I.: *Madona*).

Interiér domu talianske *renesančné maliarstvo však zvykne zobrazovať ako otvorenú lodžiu alebo skryté stĺporadie (Alesio Baldovinetti, 15.st.; Carpaccio, 16.st.; Filippo Lippi, 16.st.), iba zriedka sa objavuje interiér Máriinej izby (Filippo Lippi, 15.st.; Tintoretto, 16.st.). V zaalpskej Európe uprednostnili interiér, či už to bola meštianska izba alebo spálňa s veľkým množstvom detailov.

Maliarstvo 15.storočia umiestňovalo Zvestovanie do meštianskeho interiéru (Rogier van der Weyden, 16.st.) alebo do chrámu, v ktorom rad predmetov má symbolický význam: Mária sedí na tróne (typ Panna Mária ako Trón múdrosti/lat. sedes sapientiae) niekedy zdobenou figúrami levov (Madona kladská, po 1344), ktorý odkazuje na trón Šalamúnov z 1Kráľov (10,18-20). Prípadne trón zdobia figúry Adama a Evy ako alegória dedičného hriechu, z ktorého je Panna Mária vyňatá. Krb v miestnosti je zakrytý platňou (odkaz na dátum sviatku Zvestovania v Holandsku, kde vtedy končí sezóna kúrenia). Lôžko s baldachýnom v pozadí odkazuje na Panu Máriu ako na nevestu Slova Božieho (Filippo Lippi; Vrancke van der Stock, 15.st.; Rogier van der Weyden). Umývadlo s vodou a uterák vo výklenku odkazujú na krst alebo na nepoškrvenosť Panny Márie. Výzdoba miestnosti sochami Najsvätejšej Trojice alebo medailóny.

Symbolický význam má aj vzhľad cirkevnej architektúry. *Gotický sloh s vysokými, lomenými oblúkmi a štíhlymi, dekoratívnymi piliermi, ktorý vnímali zaalpski maliari ako moderný, symbolizoval kresťanstvo a *Cirkev (Mathias Grünewald). Je v nápadnom rozpore s ťažkopádnejším a „prežitým“ *románskym slohom, s jeho zaoblenými oblúkmi, hladkými piliermi a nízkymi klenbami, ktorý mal podľa vtedajších názorov zodpovedať stavebnému štýlu východného Stredomorja ježišovského obdobia. Preto vo Zvestovaní symbolizoval tiež judaizmus, hoci keď pre herodesovskú architektúru bol typický rímsky *helenizmus.

Pannu Máriu je niekedy vidieť vo vnútri gotickej katedrály (Jan van Eyck), alebo stojacu pri chrámových dverách (stotožnenie Márie s Cirkvou), zatiaľ čo sa v susedstve rozpadajú románske budovy (Kristovo vtelenie ohlasuje *Nový zákon, ktorý nahradil *Starý zákon), rovnaké riešenie sa objavuje v námete *Narodenie Pána*). Voľný priestor, kde Mária prijíma anjelovu zvesť, je dobre osvetlený, „rozžiarený svetlom kresťanskej viery“, na rozdiel od malých, temných okien východného chrámu alebo *synagógy v pozadí. Lúče svetla prenikajúce sklom v okne znamenajú nepoškvrnenosť počatia. Zahasená svieca v interiéri, z ktorej sa stáčajú krúžky dymu, upomína na príchod Božského svetla, ktoré prekonáva svetlo ľudské (Lorenzo Lotto). Dva svietniky na krbe môžu byť pripomienkou Starého a Nového zákona, zatiaľ čo nádoba s vodou znamená zdroj *živej vody* a krst. Ak sa objavuje záhrada obohnaná múrom a veža. Ide o symboly nepoškvrnenosti Panny Márie, pričom veža symbolizuje cudnosť. Symbol veže je odvodený z Piesne Šalamúnovej (4,4).

S nástupom protireformačného umenia sa celkom mení dejisko výjavu. Od konca 16.storočia sa väčšinou upúšťa od akéhokoľvek náznaku stavieb, stráca sa dejovosť a umenie sa obracia k duchovnosti. Pozadie mizne v oblakoch, odkiaľ sa spúšťa holubica Ducha Svätého v oslnivom svetle (pozri Christologický cyklus I.: *Svätá Trojica*). Divákovi sa tým naznačuje bezprostredná prítomnosť neba (El Greco, zač. 17.st.).

V protireformačnom umení je Gabriel väčšinou sprevádzaný ďalšími anjeli, buď dospelými, alebo detskými putti (Peter Paul Rubens, 17.st.). Holubica sa zvyčajne spúšťa na šikmo dopadajúcom svetelnom lúči, ktorý sa dotýka hlavy alebo hrude Panny Márie. Boh Otec je niekedy zobrazovaný hore ako zdroj svetla. Výjav ako celok chce pripomenúť okamih počatia, Kristovo vtelenie cez Ducha Svätého (Lorenzo Lotto, 16.st.). Iba zriedkavo sa objavuje sprievodná postava slúžky Panny Márie.

Približne od 14.storočia sa do Zvestovanie dostáva nový, mimoriadne dôležitý prvok, záhrada. Vznikajú celkom nové typy známe ako *Hortus conclusus či Mária s jednorožcom, či Zvestovanie s jednorožcom a ich neskorostredoveký variant Zvestovanie ako lov na jednorožca.

Mýtický **jednorožec**, v stredoveku jeleň alebo kôň s dlhým, rovným a špicatým rohom uprostred čela, odkazuje na staroveký kult Veľkých Matiek. V týchto súvislostiach symbolizoval mužský princíp, silu a divú nespútanosť. Kresťanská ikonografia umiestnila roh doprostred čela, sídla rozumu, čím preduchovnila pôvodný sexuálny význam. Jednorožec sa tak stal symbolom čistoty a sily. Predstava bájneho jednorožca sa zrodila v Indii, poznala ju Mezopotámia i Egypt. Antika prisudzovala rohu jednorožca liečivú moc a ochranu pred jedmi. Európa verila v existenciu jednorožca až do 17.storočia, preto na šľachtických dvoroch rohom jednorožca overovali neškodnosť potravy. V skutočnosti išlo o dlhý vyčnievajúci predný zub samca narvala morského, morského cicavca z čeľade kytovcov).

Podľa stredovekého prírodopisno-náboženského diela *Physiologus/ Prírodovedec, datovaného do 2.storočia, skrotiť jednorožca mohla iba čistá panna, pričom treba brať do úvahy že sa nejednalo iba o nepoškvrnenosť v telesnom a erotickom zmysle, ale o súbor cností, spájaných so stredovekou predstavou čistoty. Roh zvierat'a symbiolizujúci čistú moc, dlhý a špirálovito zahnutý, s rubínom usadeným pod koreňom, mal schopnosť očistiť všetko, čoho sa dotkol, preto sa stal symbolom Máriinej čistoty, Ježišovho nepoškvrneného počatia a vtelenia boha Krista. Symbolický význam jednorožca v kresťanstve vychádza z antických bájí a z ranokresťanských textov pobožností, ktoré sa neskôr v ozdobnejšej forme zjavili v stredovekých knihách o zvieratách, *bestiároch. Na ranokresťanských zobrazeniach kľáčí jednorožec pred Kristovým krížom, tak ako skôr na asýrskych vlysoch vzdával v pokľaku úctu slnku (pozri Christologický cyklus I.: *Kristus Sol invictus*). Jednorožec sa tiež stal symbolom kráľovskej súdnej právomoci, pretože svojím rohom hubí vinníkov. Mnohí stredovekí autori videli v jednorožcovi živú alegóriu života Ježiša Krista. Jeho jediný roh

predstavoval jednotu Otca a Syna, lov na jednorožca bol symbolickým opakovaním Kristovho narodenia a zajatia. V tom, ako sa jednorožec chová k panne, videli Kristovo zrieknutie sa svojho božstva, aby sa cez Pannu Máriu stal človekom, a smrť jednorožca im pripomínala Kristovo sebaobetovanie.

Jednorožca na lone Panny Márie mal v *emblému rod Farnese, ktorého členovia zastávali vysoké cirkevné úrady, palmu s jednorožcom mal v emblému rod Este, patrón umenia a vied v renesančnom Taliansku. Symboliku námetu hortus conclusus a jednorožca rozpracovali cirkevní spisovatelia Gregor Veľký (†604), Izidor Sevillský (†603), Honorius z Autunu (†653) a Tertullianus (†220/230), ktorý prirovnával moc rohu jednorožca k moci Kristovho kríža.

Námet **Hortus conclusus/Zvestovanie s jednorožcom** bol alegóriou Máriinho nepoškvrneného počatia a objavoval sa aj pod názvom **Immaculata/Nepoškvrnená** (pozri Apokalyptický cyklus: *Apokalyptická žena*; Christologický cyklus I.: *Madona*) alebo **Mária s jednorožcom**. Základný variant zobrazuje Pannu Máriu ako sedí v ohradenej záhrade (lat. hortus conclusus) a na pri nej odpočíva jednorožec s hlavou položenou na jej lone. Občas Mária drží v ruke „speculum sine macula“ (lat. neskalené zrkadlo), ktoré odkazuje na *deuterokanonickú Knihu múdrosti (7,26), a v ňom sa odráža hlava jednorožca symbolizujúca Krista. Blízko rastie granátovník, symbol čistoty Panny Márie. Iné varianty zobrazujú jednorožca priviazaného reťazou ku granátovníku a symbolizujú vtelenia Krista v lone Márie alebo uväznenie Krista v ľudskom tele. Ďalší typ zobrazuje jednorožca ponárajúceho svoj roh do studne. Námet čerpá z textu ranokresťanského spisu *Physiologus, kde sa o účinku rohu píše: „Kým sa iné zvery prídu napojiť, vyplazí sa z trávy had a vypustí do vody svoj jed. Zver však vie, že vo vode je jed a neodváža sa napiť. Čaká na jednorožca. Ten hneď ako vojde do vody, urobí svojím rohom znamenie kríža. Týmto zničí účinok jedu. Až potom, keď sa napije jednorožec, urobia tak i ostatní.“ Ďalej námet odkazuje jednak na Pieseň Šalamúnovu (4,15), jednak predstavuje mystické oplodnenie alebo očistenie Panny Márie. Panna Mária v tomto prípade symbolizuje *živú vodu* a vystupuje ako fons hortorum, *studňa života* (pozri Christologický cyklus I.). V týchto mystických súvislostiach je námet Hortus conclusus s Pannou Máriou v ohradenej záhrade so studňou, hrajúcou si s *Jezuliatkom*, niekedy v prítomnosti svätcov, jedným z viacerých variantov zobrazenia neba (pozri Apokalyptický cyklus: *Nebo*). V námete Hortus conclusus nachádzajú všetky Máriine *atribúty, uvádzané v Piesni Šalamúnovej (4,12-15): ohradená záhrada, veža, studňa, kôš s granátovými jablkami a kvety. Okrem týchto motívov sa objavuje aj rozkvitnutá Áronova palica, ktorá vyriešila problém vodcovstva izraelských kmeňov (Genezis 17,1-11). Súčasťou kompozície je Boh Otec, holubica Duchu Svätého, prípadne homunkulus, malá postavička Krista s krížikom, vyslaná Bohom Otcom po svetelnom lúči (obraz vo Weimare, 1420; oltárna doska z Colmaru od Martina Schongauera, 1470; oltár z Jeníkova, po 1460).

K ikonografii Hortus conclusus sa hlási aj ruská *ikona typu **Vertograd zakľučennyj**, obľúbená maliarmi cárskej školy 17.storočia (Nikita Pavloveč, Tichon Filiatev). Matka Božia s Dieťaťom stojí v záhrade rokokového štýlu pred jazerom. Záhrada obohaná múrom i krajina sú v prirodzenej perspektíve, Bohorodička vystupuje do popredia na spôsob starobylych ikon. Nad hlavou Dieťaťa i Márie držia anjeli koruny.

Vrcholný, neskorogotický variant Márie s jednorožcom sa nazýva **Zvestovanie ako lov na jednorožca**. Je alegóriou Ježišovho nepoškvrneného počatia. Zobrazuje zatvorenú bránu záhrady, pred ktorou stojí archanjel Gabriel a fúka na lesný roh. V ruke drží vôdžku, na ktorej sú priviazané štyri psy, zosobňujúce Máriine cnosti (Viera/Fides, Láska/Caritas a Nádej/Spes), alebo cnosti, ktoré sprevádzajú príchod Krista na zem (Pravda/Veritas, Pokoj/Pax, Spravodlivosť/Iustitia, Milosrdenstvo/Misericordia). Ich

latinské názvy sa často nachádzajú na nadpisových páskach. Jednorožec hľadá útočisko na prsiach Panny Márie, kladie si hlavu do jej lona.

Padovský sochár Giovanni Mária Falconetto v roku 1514 vytvoril fresku Lov na jednorožca. Do kompozície začlenil z vonkajšej strany záhrady archanjela Zvestovateľa a z druhej strany bojovníka s nápisom *Descendit sinut pluvia in vellus* (lat. Zostupujúci dažď sa dostáva záhybmi do rúcha), ktorý jemne navodzuje antický príbeh s Danae, oplodnenej Diom v podobe zlatého dažďa. Celý výjav preplnil vežami a antikizujúcimi stavbami. Jeho dielo predstavuje vrchol mariánskeho typu Hortus conclusus. Ďalšie zobrazenia Gabriela ako lovca na jednorožca možno nájsť na hlavici stĺpu v St.Regnobert v Caene, na tabuľových maľbách z 15.storočia v múzeu v Colmare pripisovaných Martinovi Schongauerovi, na oltári neznámych majstrov 16.storočia v mariánskom kostole v Lübecku, na tapisériách z Touraine z 15.storočia atď.

Po *Tridentskom koncile v polovine 16.storočia nebol námet Zvestovanie ako lov na jednorožca odporúčaný cirkevnými autoritami. Ich postoj zrejme vyvolali erotické podtóny, ktoré námet nadobúdali vo svetskom dvorskom umení (francúzske tapisérie zvyčajne tkané pri príležitosti zásnub, dosky talianskych cassoni, svadobných truhlíc neviest). Tieto svetské varianty námetu nezakryto vyjadrovali ženskú moc nad mužským živlom a ľúbostné lsti, ku ktorým sa ženy uchýľujú, aby dosiahli svoj cieľ, mužovu lásku. Časom sa námet Zvestovanie ako lov na jednorožca celkom vytratil z kresťanského umenia.

Iba veľmi vzácné sa objavuje na vyobrazeniach Zvestovania námet **Pochybnosti sv.Jozefa** (nástenná maľba v kapitulnej sieni Sázavského kláštora, 14.st.) inšpirovaný apokryfným *Pseudo-Jakubovým evanjeliom (pozri Christologický cyklus I.: *Jozef*). S postavami Zvestovania sa stretávame aj v obrazovom type *Mystický mlyn sv.Pavla* (pozri Christologický cyklus I.): vitráž kostola sv.Vavrinca v Berne (po 1450).

Starozákonné predobrazy Zvestovania: a) **Oznámenie narodenia Izáka (Genezis 15,4).** Traja Boží poslovovia oznamujú starému *Abrahámovi, že sa mu narodí syn Izák. b) **Oznámenie Samsonovho narodenia (Sudcov 13,3).** Anjel zvestuje neplodnej Manoachovej žene, že počne a porodí syna Samsona, ktorý oslobodí Izrael od Filištíncov. c) **Zvestovanie v Hárane (Genezis 24,15).** Abrahámov sluha oznamuje Náchorovej dcére Rebeke, že si ju patriarcha vybral za ženu pre svojho syna Izáka. d) **Rúno Gedeonovo (Sudcov 6,37-40).** Boh zosiela rosu na ovčie rúno a oznamuje tak sudcovi Gedeonovi, aby sa stal záchrancom Izraela pred nepriateľskými Madiáncami. e) **Mojžiš pred horiacim krom (Exodus 3,1-10).** Boh sa zjavuje Mojžišovi na hore Choréb v podobe horiaceho kra a poveruje ho, aby vyviedol Izraelitov z egyptského otroctva a priviedol ich do zaslúbenej krajiny, *Kanaánu (pozri ikona Horiaci ker v Christologickom cykle I.: *Madona*).

*

Záhrada. V starovekom Východe (Mezopotámia, Perzia, India) symbolizovala pozemský a nebeský raj, vesmírny poriadok a ideálny svet. V kresťanstve vystupuje záhrada ako náprotivok Svätého mesta Jeruzalemu spätého so *Starým zákonom, dobou konca (pozri Apokalyptický cyklus: *Nebo, Nebeský Jeruzalem*).

Vo filozofii a umení stredovekej Európy nadobudla veľmi zložitý, mnohvrstevnatý význam ohradená záhrada, *hortus conclusus. Vlastná predstava hortus conclusus sa odvíja z alegorického výkladu Piesne Šalamúnovej (4,12): **„Uzavretou záhradou si moja sestra, nevesta, si uzavretou záhradou, zapečatenou studničkou...“** Jednotlivé kapitoly, odkazujúce podľa názoru väčšiny súčasných interpretov na orientálnu, arabskú poéziu, zrejme ospevujú krásy Sionu, jeho prírodu, život Izraelitov a ich vzťah k Bohu. Verš 4,12 bol a zostáva rôzne vysvetľovaný, či už naturalisticky (ospevovanie lásky milencov a manželov), kultovo (zachytenie

starovekého orientálneho kultu bohyne plodnosti Aštarty), nábožensko-filozoficky (výraz mystického spojenia Krista s *Cirkvou alebo Duchu Svätého s Pannou Máriou atď.). Z týchto rôznych komentárov sa zrodil základ stredovekej predstavy hortus conclusus.

Ak mala stredoveká záhrada vystupovať ako ideálny svet mieru a šťastia uprostred ťaživej súčasnosti, musela byť oddelená od zvyšku úbohého, hrišneho sveta. Je obohnaná valom alebo plotom a vstúpiť do nej je možné iba malou, úzkou brámkou (s prekážkami a odriekaním), so sklonenou hlavou (pokorne). V čase narastajúceho mariánskeho kultu 14.storočia stala sa zatvorená záhrada symbolom nepoškvrnenosti Panny Márie a mnísi v kláštorech začali skladat' verše, v ktorých nazývali Máriu „nepoškvrnenou záhradou, do ktorej Kristus vstúpil ako rosa“.

*

Kláštor a kláštorná záhrada. V reálnom živote boli ostrovmi mieru na zemi zmietanej vojnami a sociálnymi nepokojmi boli stredoveké kláštory (z nem. kloster < lat. **claustrum** - ohrada, uzavreté miesto). Život ich obyvateľov, mníchov, ktorý mal plynúť v duševnej i fyzickej čistote, kontemplácii a adorovaní Boha, bol až do 12.storočia pokladaný za ideálny a najdokonalejší, za pozemské stelesnenie anjelského života. Kláštory mali právo azylu a ich povinnosťou a hlavnou náplňou v praktickej sfére života bola dobročinnosť. Preto bol s myšlienkou hortus conclusus stotožňovaný kláštor, cirkev a rehoľný život obecne.

Predstavy kláštora a uzavretej záhrady mali k sebe blízko aj v skutočnosti: Mnísi budovali záhrady na pestovanie liečivých a kultových bylín, ale i pre meditáciu. Štvorcovú kláštornú záhradu (lat. **hortus**) obkolesovali vysoké hradby, ochodze zaklenuté krížovou klenbou, otvorené arkádami do dvora so studňou uprostred. Okolo studne sa pravouhlo ťahali hriadky s bylinami a kvetmi (z nich sa vyvinuli neskoršie botanické záhrady). Niekedy bolo v kláštorenej záhrade vyčlenené rosarium, ružová záhrada, kde sa pestovali ruže, obľúbené pre svoju krásu, vôňu a mariánsku symboliku. Celá architektúra kláštora a kláštorenej záhrady fungovala ako model vesmíru a predloha raja na zemi, čo dokladajú termíny rajský (kláštorný) dvor, rajská (kláštorná) studňa.

Keď v 14.storočí vstúpila príroda do umenia a pomaly sa rodilo krajinárstvo a zátišie, alegorické námety typu hortus conclusus sa začali plniť rastlinami, ktorých skrytej reči stredoveký divák dobre rozumel: uhorky svojím falickým tvarom a jablká svojou úlohou v prvotnom hriechu boli plodmi zla, vinič a čerešne tmavočervenou šťavou pripomínali krv a utrpenie Pána, sladkosť jahôd upomínala na blaženosť raja, karafiát, niekdajší kvet pohanských bohov a svetskej lásky, sa stal Máriiným atribútom, sedmokráska, kvet jari, symbolizovala Kristovu nevinnosť, ruža, o ktorej v 4.storočí milánsky biskup Ambróz (†397) písal, že nebude mať v raji trňov, a fialka, farebnosťou symbolizujúca bolesť a utrpenie, sa stali symbolmi Panny Márie.

Vďaka kláštorným záhradám a narastajúcemu mariánskemu kultu vznikol vo výtvarnom umení neskorého stredoveku a *renesancie obrazový typ Madona v kvetinovej záhrade/Panna Mária v ružovej záhrade/ Panna Mária v ružovom kríku (pozri Christologický cyklus I.: *Madona*). Panna Mária je v nich zobrazená v ružovej besiedke alebo pred živým plotom z ruží, ktorého podkladom je drevená mreža (odkazujúca na kríž). Niekedy kľáčí pred *Jezuliatkom*, ktoré leží na zemi, alebo sedí na zemi (typ Panna Mária Pokorná/tal. Umiltá), menej často v majestátnej póze na tróne (tal. Maestá). Postavy matky a dieťaťa sú sprevádzané anjelmi, ktorí sypú ružové plátky na dieťa, alebo svätcami a donátormi (typ *Sacra conversazione/Svätý rozhovor*; pozri Christologický cyklus I.). Ak sa spolu s Pannou objavuje zajac, *atribút starovekých bohýň plodnosti, vyjadruje víťazstvo Máriinej, kresťanskej, čistoty nad hriechom (kresťanské morálne prehodnotenie zajaca ako symbolu večného života a zmŕtvychvstania bolo inšpirované spisom *Physiologus, kde sa tvrdí, že zajac nikdy

nespí, resp. spí s otvorenými očami). Prvé zobrazenie Madony v kvetinovej záhrade sa datuje do roku 1430 a jeho autorom je anonymný Majster Hornorýnsky.

*

Nazaret. Niektorí vedci sú toho názoru, že meno Nazaret pochádza z hebrejského *nesér* (púčik, výhonok), ktoré v mesiášskom význame použil Izaiáš (11,1; Christologický cyklus I.: *Koreň Jesse*). Podľa tejto hypotézy Ježišovi stúpenci, ktorí svojho učiteľa pokladali za mesiáša, ho nazývali menom odvodeným z izaiášovského *nesér*, čiže nazaretský. Až neskôr tento mesiášsky prívlastok *Nazarénonos* začal byť chápaný ako prívlastok lokálny (pozri Christologický cyklus I.: *Ježišove tituly - Nazoraiois*).

Dnešní bádatelia sa prikláňajú k názoru, že mesto Nazaret bolo pomenované podľa svojej vyvýšenej polohy od *aramejského *náserat* – „strážna veža“. Tí, ktorí usudzujú, že názov je odvodeninou hebrejského slova *nesér* – „výhonok“, upozorňujú, že vďaka miernemu podnebiu sa vysoko položené údolie Libanonského hrebeňa, kde sa mestečko nachádza, vyznačuje divo rastúcou vegetáciou a hojnosťou ovocia.

Biblia spomína Nazaret iba v evanjeliách, naposledy v Jánovi (1,46), kde sa učeník Natanel/Bartolomej pochádzajúci z Kány Galilejskej sa čuduje, keď mu povedali, že mesiáš Ježiš pochádza z Nazareta: „**Či z Nazareta môže byť niečo dobré?**“ Znevažujúci tón Natanelovej otázky napovedá čosi o zemepisnej a historickej bezvýznamnosti osady v časoch pred Ježišovou misiou. O Nazarete mlčí *Starý zákon, rabínska literatúra, nespomína sa v *Talmude, židovský historik *Joseph Flavius (†100) i rímska správa, výbercovia daní, preto mnohí bádatelia pochybovali a pochybujú o existencii Nazareta pred 4.storočím.

Podľa súčasných archeologických poznatkov Nazaret bola poľnohospodárska osada blízko Via Maris (Prímorská cesta), hlavnej obchodnej trasy v smere do Egypta. Mala približne 500 obyvateľ, ktorí sa živili pestovaním obilia a olív a rybolovom z nevelmi vzdialeného Tiberiadskeho jazera. Podľa všetkého Nazaret nemal ani *synagógu, lebo názvy všetkých miest so synagógami obsahujú dobové rabínske záznamy. To je však v rozpore s Lukášom (4,16 a d.), ktorý píše o Ježišovej kázni v nazaretskej synagóge. Jednako len archeológovia v okolí Nazareta našli 32 hrobov z obdobia 200 pr.Kr., dva z nich boli celkom neporušené. Po potlačení druhého židovského povstania v roku 135, vedeného *Bar Kochbom, okolie Nazareta sa stalo strediskom náboženského života a židovskej tradície (pozri kapitola *Stotníkovi sluha*). Archeológovia dokazujú, že ešte v 3.storočí žili v Nazarete Ježišovi príbuzní (pozri kapitola *Narodenie Pána*). Keď roku 570 navštívil Nazaret (anonymný) Pútnik z Piacenzy, Židia tu stále ešte tvorili väčšinu obyvateľstva. Začiatok likvidácie židovského obyvateľstva nastal v časoch po porážke perzského kráľa Chosroa II. roku 614. Židia v tom čase podporovali Peržanov a pomáhali im likvidovať kresťanské chrámy a vraždiť kresťanov. Keď roku 629 Peržanov porazil byzantský cisár Heraklios I. (pozri Christologický cyklus I.: *Svätý kríž/Pravý kríž*), kruto sa nazaretským Židom pomstil. V 11.storočí mesto obsadili križiaci, potom arabský vojvodca, sultán Saladín (†1193) a napokon kresťanov vyhnal z mesta egyptsko-mamlúcky sultán Bajbars (†1277). Nazaret sa stal moslimským mestom a až roku 1620 sa tu opäť začali usadzovať kresťanské rodiny. Skutočný rozkvet Nazaretu začal až v 19.storočí.

Novodobý Nazaret (hebr. *Nacrat*) leží asi 36 km od západného brehu Genezaretskeho jazera (pozri Christologický cyklus II.: *Zázračný rybolov I.*) a má viac ako 100 tisíc obyvateľov. Je to arabsko-židovské mesto, pričom židovský Nazaret leží na východnej strane. Hoci Arabi pokladajú Nazaret za svoju metropolu, Nazaret je najväčším kresťanským centrom.

Okolo 4.storočia žili v tejto lokalite výhradne Židia a práve sekta *židokresťanov označila skupinu jaskýň, užívaných v prvých storočiach nového letopočtu ako obydlia, za jaskyňu Zvestovania a domov Panny Márie. Jaskyne boli neskoršie včlenené do kostola Zvestovania. Jaskyňa Zvestovania má dĺžku 7m, šírku 6m a výšku 3m. Na východnej strane je do skaly vytesaná apsida, v ktorej stál pôvodný oltár Zvestovania. Keď roku 1730 františkáni stavali kostol Zvestovania, oltár umiestnili doprostred jaskyne, aby sa stal ľahšie prístupný veriacim.

Podľa biblickej tradície ku Zvestovaniu došlo v dome Máriiných rodičov. Nad domčekom vyrástla v 2.storočí svätyňa synagógového typu. V polovine 5.storočia ju nahradila *byzantská bazilika Zvestovania Panne Márii. Správu o nej podáva anonymný Pútnik z Piacenzy. Roku 614 počas vpádu kráľa Chosroa I. bola stavba zničená. V 11.storočí ju križiaci našli v troskách a zakrátko opäť postavili. Stala sa súčasťou rozsiahleho *katedrálneho komplexu, ktorý roku 1099 založil normandský šľachtic Tankred de Hauteville, jeden z vodcov prvej krížovej výpravy do Svätej zeme.

Nazaret i chrám Zvestovania, podobne ako ostatné mestá a kresťanské chrámy, spustošil roku 1263 egyptsko-mamlúcky sultán Bajbars (†1277), ktorý v rokoch 1263-71 viedol úspešné boje proti križiakom. Až v 17.storočí františkáni zriadili kláštor a kostol nad základmi niekdajšej katedrály Zvestovania. Okolo nich v 18.storočí vyrástol Nacrat, nový Nazaret.

Podľa príbehu z roku 1465 bol Máriin dom, nazývaný **sancta casa** (lat. svätý dom), zázračne zachránený pred neveriacimi. Anjeli preniesli dom najprv do Dalmácie (1291), onedlho do talianskeho Tersate pri Fiume, roku 1294 do Recaneti a roku 1295 konečne do Loreta, pútnického miesta neďaleko Ankony, kde zostal natrvalo. V rokoch 1468-86 bol domček bol obštantovaný veľkou *bazilikou (architekt Giuliano de Maiano). Legenda o anjeloch vznikla pravdepodobne na základe skutočnosti, že nazaretskú križiacku stavbu, alebo jej zvyšky, dala rozobrať a do Talianska previezť rodina Angeli.

V 17.storočí, období *baroka, sa stavali repliky nazaretského domčeka, tzv.**lorety**, po celej strednej Európe, predovšetkým na pútnických miestach. Loretánske kaplnky mali podobu jednoduťových hranolovitých stavieb, zvonku s bohatou plastickou výzdobou, niekedy nahrádzanou iluzívnou maľbou. Umelo boli vytvorené aj vnútorné trhlíny, fragmenty malieb na tehlovom múre.

Niektoré lorety sa nachádzajú v kostoloch, iné stoja osamotene. Správa loretánskych kaplniek bola väčšinou prenechávaná kapucínom, ktorí si pri nich stavali svoje kláštory. Najznámejšia loreta v Čechách sa nachádza na Hradčanoch.

K loretánskej legende sa viaže typ ikony Naša Pani z Loreta/Panna Mária a dieťa Ježiš na streche domu (pozri Christologický cyklus I.: *Madona*).

*

Archanjel Gabriel. Archanjel Gabriel (hebr. Boží muž, Božia sila, Boží posol) sa prvý raz menom spomína v Knihe Danielovej (8,15-27; 9,20-27), kde ho zvonivý hlas Boha vyzýva, aby Danielovi vysvetlil jeho videnie a zvestoval mu proroctvo o trvaní a ukončení babylonského exilu). V ďalšom videní (Daniel 10,4), ku ktorému došlo na brehu rieky Tigris, už má Gabriel podobu muža. V Lukášovi (1,19) sa predstavuje Márii: „**Ja som, ktorý stojí pred Bohom**“ a tým sa označuje za archanjela. Gabrielovou konkrétnou úlohou v Biblii je bdieť nad záhradou Eden.

Tradične sa zvykne stotožňovať s anjelom, ktorý sa zjavil matke Samsona a oznámil jej jeho narodenie (Sudcov 13,1-5). Gabrielovo meno sa viac razy objavuje v mimobiblických textoch datovaných do prelomu nášho letopočtu. V *apokryfnej 1Henochovej (9,1; 20,7; 40,8) vystupuje ako jeden zo siedmich najvyšších anjelov a jedna zo štyroch tvárí obklopujúcich Boha. Na inom mieste toho istého spisu (54,6) vystupuje ako vládca serafov a cherubov. Gabriel je jedným z anjelov, ktorí oboznámili Boha s pohromami, čo spôsobili anjeli strážcovia, a napokon ich spolu so svojimi

nebeskými pomocníkmi zhodil do planúcej pece (pozri Apokalyptický cyklus: *Bitka na nebi*). Spolu s ostatnými archanjelmi sa Gabriel zúčastní *Posledného súdu*.

Gabriel vystupuje aj v príbehoch Ježišovho detstva. V príbehu o narodení Jána Krstiteľa sa predstaví v jeruzalemskom chráme kňazovi Zachariášovi a zvestuje mu, že sa jeho bezdetnej žene Alžbete narodí syn Ján. Keď Zachariáš správe neuverí, z príkazu Gabriela onemie (Lukáš 1,5-22). Čoskoro po tejto udalosti Boh vyšle Gabriela do Nazareta, kde zvestuje Jozefovej snúbenici Márii narodenie syna počatého Duchom Svätým.

V islame, v súrach neskoršieho obdobia, vystupuje Gabriel pod menom Džibríl (arab. Duch od Boha). Spolu s Michaelom a dvoma anjelmi smrti Azrailom/Izrailom a Isráfilom/Israfilom nesie nebeský trón (pozri Apokalyptický cyklus: *Nebo*).

V mesiaci ramadán nadiktuje Džibríl Mohamedovi prvé verše Koránu a podľa jednej legendy Džibríl/Gabriel zadržal kamenný kváder z jeruzalemského chrámu, ktorý chcel nasledovať Mohameda pri jeho nanebovstúpení. V kameni sa údajne zachoval odtlačok anjelovej dlane. Tento kameň, meteorit čiernej farby, zasadený do striebra sa nachádza vo východnom rohu svätyne **Kaaba** v Mekke. Podľa ľudovej verzie je kameň posledným pozostatkom pôvodnej Abrahámovej/Ibrahimovej svätyne (Genezis 17,7) a cieľom pútnikov pri sedemnásobnom obchádzaní Kaaby je dostať sa k nemu čo najbližšie, dotknúť sa ho a pobožkať, ale aspoň dotknúť sa ho pohľadom.

V kresťanskom umení je Gabriel zobrazovaný ako nezarastený mládenec s *kaducetom a ľaliou, symbolom čistoty, alebo tiež s olivovou, prípadne palmovou ratolesťou. V rímskokatolíckej cirkvi je Gabriel jedným zo štyroch archanjelov, patrónom roznášačov novín a poštárov, od roku 1951 je patrónom televízie a najnovšie aj internetu. Stúpenci mystického, nábožensko-filozofického smeru antropozofie ho považujú za anjela narodenia a reinkarnácie, ktorý vedie ľudskú dušu do pozemskej sféry.

*

Sviatok Zvestovania. Okamih oznámenia archanjela Gabriela Panne Márii (Hľa, počneš, porodíš syna a dáš Mu meno Ježiš) považuje cirkev za uskutočnenie Kristovho vtelenia (dovtedy bol Kristus „pri Bohu“ - v nebi). V stredoveku bol tento deň pokladaný za počiatok Spasiteľovho pozemského bytia a v niektorých krajinách Zvestovanie pripadalo na prvý deň kalendárneho roka.

Deň Zvestovania kresťanská cirkev vysvetľovala ako prvý deň stvorenia, začiatok nového mesiášskeho veku, uzatvorenie zmluvy medzi Bohom a ľuďmi. Okamih Ježišovho zázračného počatia bol súčasne pokladaný za počiatok odpočítavania času vymieraného ľudstvu do okamihu druhého príchodu Ježiša na zem (parúzia) a s ním spojeného *Posledného súdu* (pozri Apokalyptický cyklus).

Sviatok Zvestovania Panne Márii sa slávi 25.marca, deväť mesiacov pred narodením Pána. Dnes sa táto slávnosť nazýva Zvestovanie Pána. Častý výskyt námetu v stredovekom umení odráža jeho dôležitosť v kresťanskej náuke. Rehoľné rády i laické bratstvá sa odovzdávali do jeho ochrany, Zvestovaniu boli zasväcované kostoly, kaplnky a oltáre, čo viedlo k šíreniu námetu na miestach uctievania kultu. Najstaršie správy o slávnosti Zvestovania pochádzajú z Východu 5.storočia ešte pred zasadaním Efezského koncilu roku 431. Západokresťanský svet poznal sviatok Zvestovanie (lat. **Annuntiatio**) či Vtelenie (lat. **Incarnatio**). 25.marec za slávnosť Zvestovania oficiálne prijali v 6.storočí východné cirkvi a v 7.storočí západná cirkev, hoci nie všetky kresťanské krajiny rozhodnutie realizovali. Španielsko a Miláno nepokladali za vhodné, aby sa radostná udalosť Zvestovania spájala s kajúcnyim obdobím, *pašiami a Veľkou nocou, preto dlhý čas slávnosť Zvestovania 18.decembra a poslednú adventnú nedeľu.

Hlavnou náplňou slávnosti Zvestovania je oslava počiatku Kristovho vtelenia. Panna Mária je spomínaná ako služobníčka Pána (*ancilla Domini*), ktorá sa obetovaním zaslúžila o naplnenie starozákonných prorociev. Nakoľko sa sviatok Zvestovania čiastočne počíta medzi sviatky mariánske, dostávali počas neho v niektorých krajinách matky malé darčeky a obrázky Madony s Ježiškom. Bezdetné páry verili, že ak požiadajú Boha v tento deň o potomka, prihovori sa za nich Matka Božia.

Votívne sväté omše k Panne Márii pri príležitosti Zvestovania sa nazývajú roráty alebo anjelská omša, lebo sa v nej predčíta pasáž o anjelovom zvestovaní narodenia Ježiša. Názov roráty je snáď odvodený z počiatočných slov vstupného spevu z Izaiáša (45,8): „*Rorate coeli desuper...*“ (Roste, nebesá, zhora z oblakov nech prší pravda. Otvor sa, zem, nech urodí sa spása a spolu s ňou nech vypučí spravodlivosť). Pred II. Vatikánskym koncilom sa roráty slúžili pred svitaním, aby symbolizovali túžbu ľudstva, ktoré v tmách očakávalo príchod Mesiáša, Svetlo sveta.

Názvy: Zvestovanie, Máriino videnie, lat. Annunciato Beate Mariae Virginis, tal. Annunciazione, nem. Verkündigung, angl. Annunciation.

NARODENIE PÁNA

(Matúš 1,18-24; Lukáš 2,1-7)

*

S narodením Ježiša Krista to bolo takto (úvodná časť: *Správa o narodení* = gr. *Biblos genešeós*; v 27. gréckom vydaní: *Tú de Iesú Christú genesis* = Narodenie Ježiša Krista): **Jeho matka Mária bola zasľúbená Jozefovi** (gr. *mnesteuomai tíniéc* = som zasnúbený s). **Ale skôr, ako by boli začali spolu bývať** (gr. *prín hé sunelthein autor* = dosl. „skôr ako sa zišli“; dôraz na počatie z Ducha Svätého; Jozef nebol biologickým otcom), **ukázalo sa, že počala z Ducha svätého. Jozef bol človek spravodlivý** (gréc. *dikaíos* [vo význame zachovávajúci Zákon]) **a** (gréc. *kai* [tu vo význame ale]) **nechcel Máriu vystaviť potupe, preto ju zamýšľal potajomky prepustiť. Ako o tom uvažoval, zjavil sa mu vo sne** (gr. *oneiro* = sen; Boh často dáva poznať svoje zámery vo sne; podobne Sírachovec 34,1; Matúš 2,12; 2,13;19,22; 27,19 atď.). **Pánov anjel** (pozri Apokalyptický cyklus: Posledný súd – Anjeli pri poslednom súde, Pánov anjel) **a povedal: „Jozef, syn Dávidov, neboj sa** (gr. *fobéomai* = bojím sa) **prijat' Máriu, svoju manželku, lebo to, čo sa v nej počalo, je od Ducha Svätého. Porodí syna a dáš mu meno** (gr. *onomáksó* = pomenovávam) **Ježiš** (gr. *Iesús*; meno dieťaťu na rozdiel od Lukášovej verzie dal Jozef; meno mohol dať ktorýkoľvek z rodičov [Genezis 4,25-26]); **lebo on vyslobodí svoj ľud z hriechov**“ (gr. *harmatia* = hriechy). **To všetko sa stalo, aby sa naplnilo, čo Pán povedal** (gr. *pléróthénai to rhéma tú Kyriú*; zdôraznenie kontinuity medzi Starým zákonom a Ježišom) **ústami proroka** (niektoré rukopisy sem vkladajú meno Izaiáš): **„Hľa** (gr. *euthys* = okamžite, hebr. *hine* = hľa), **panna** (gr. *he parthenos*; hebr. *ha 'alma*) **počne a porodí syna a dajú mu meno Immanuel,“ čo v preklade znamená: Boh s nami** (citát z Izaiáša 7,14; pozri Christologický cyklus I.: Immanuel). **Keď sa Jozef prebudil, urobil, čo mu prikázal Pánov anjel, a prijal ju za manželku. Ale nepoznal ju, kým neporodila syna** (gr. *oúk eginoskén autén heos oú eteken huíon*) **a dal mu meno Ježiš. (Matúš)**

Bola zasľúbená Jozefovi : gr. *mnesteuomai tíni* = som zasnúbený s; židovské zaslúbenie či zasnúbenie bolo tak reálnym záväzkom, že snúbencov už volali manželmi a mohli sa oslobodiť iba prepustením či uvoľnením, samozrejme zo strany muža. **Jozef bol človek spravodlivý** : gr. *dikaíos* (vo význame zachovávajúci Zákon); Jozefova spravodlivosť dozaista spočívala aj v tom, že nechcel svojim menom kryť dieťa, ktorého meno nepoznal, ale aj v tom, že poznal cnosť Márie a nechcel ju vystaviť prísnemu postupu Zákona (Deuteronomium 2,20n). **Počala**: gr. *en gastri eichen* = dosl. mala v bruchu; *kalk hebrejského výrazu *va-tachar* s významom počať. **Bol človek spravodlivý**: gr. *dikaíos* = zachovávajúci Zákon (Deuteronomium 22,23-27: týkajúci sa zasnúbenej ženy, u ktorej sa zistí, že nie je panna); žena sa mala vrátiť do domu otca a byť ukameňovaná prednými mužmi mesta, alebo tými, ktorí boli svedkami priestupku, lebo uvalila hanbu na dom otca. **Nechcel Máriu vystaviť potupe**: odkaz na verejný proces v súlade s Deuteronomiom (22,23-27); Jozef chcel zvoliť neverejnú procedúru rozvodu: Ak žena povie „som nečistá“, prestane platiť svadobná zmluva a žena odíde. **Neboj sa prijať Máriu** : gr. *fobéomai* = bojím sa; zasnúbená žena bola už manželkou muža, ale teraz išlo o uskutočnenie celého svadobného obradu. **Ježiš**: hebr. *Jehošua* [starší výraz] alebo *Ješúa* odvodený od slovesa *jaša* = vyslobodiť, zachrániť > *Jehošua* = Jahve je Vysloboditeľ; pôvodný význam zrejme: Jahve pomáha, Jahve je spása); iba skutočný význam mena Ježiš dáva zmysel vete: „Dáš mu meno Ježiš, lebo on vyslobodí“; je to dôkaz, že táto veta so spojkou **lebo** bola pôvodne hebrejská (C. Tresmontand: Hebrejský Kristus, str. 41). **Aby sa naplnilo, čo povedal Pán**: gr. *pléróthénai to rhéma tú Kyriú*, hebr. *male et debar JHVH* = dosl. „aby sa naplnil výrok Pána“ (ústami proroka); formula, ktorá uvádza starozákonný citát; grécka podoba výrazu je celkom nezlučiteľná s gréckou gramatikou: ide o *kalk, ktorý

prezrádza hebrejskú písanú predlohu. **Ústami proroka**: niektoré rukopisy sem vkladajú meno Izaiáš; už v *Starom zákone uskutočnenie vyhlásení (hebr. **dábar**; gr. **rhéma**) slov prorokov bolo kritériom ich poslania (Deuteronomium 18,20-22); Ježiš a jeho učeníci tvrdili, že Boh oznámil svoje úmysly slovami alebo skutkami (Ján 2,22; 20,9; Skutky apoštolov 2,23; 2,31 atď.). **Hľa** = gr. **euthys**; slová **euthys**, **eutheós** v klasickej gréčtine majú význam hneď, okamžite; ich ekvivalentom je hebr. **hine** s významom hľa (tam, kde Matúš používa **euthys**, objavuje sa u Marka **eutheós**). **Nepoznal ju** : hebr. **jada**; biblický eufemizmus pre sexuálny styk (Genezis 4,1); pre Izraelitov skutočné poznanie muža a ženy zahrnovalo nielen rozumové ale aj telesné a zmyslové poznanie, lebo hebrejská antropológia neoddeľuje dušu od tela a pre označenie tela (v gréčtine **sóma**) dokonca chýba v hebrejčine výraz; pasáž nehovorí nič o neskorších časoch a sama o sebe nepotvrďuje, skôr vylučuje (pozri Matúš 13.55-56), ustavičné panenstvo Márie, ktoré cirkev a jej tradícia predpokladajú (pozri Christologický cyklus I.: Madona - Immaculata).

V tých dňoch vyšiel rozkaz od cisára Augusta (30pr.Kr.-14po Kr.) vykonať súpis ľudu po celom svete (dosl. gr. **oikúmenén** = obydlená [zem]). **Tento prvý súpis** (zdôraznenie, lebo nasledovali aj ďalšie) **sa konal, keď Sýriu spravoval (prokurátor) Quirinius** (zrejme prvé sčítanie ľudu z 8.-4.pr.Kr.). **Všetci sa išli zapísať, každý do svojho mesta. Vybral sa aj Jozef z galilejského mesta Nazareta** (gr. **galilaiás Nazarét**) **do Judey** (gr. **sten Ioudaía**), **do Dávidovho mesta** (gr. **he póle tou David**), **ktoré sa volá Betlehem** (gr. **Betheém**), **lebo pochádzal z Dávidovho domu a rodu** (gr. **patria** = rod v zmysle nižšej kategórie: kmeň = gr. **fylé**), **aby sa dal zapísať s Máriou, svojou manželkou, ktorá bola v požehnanom stave. Kým tam boli, nadišiel čas pôrodu. I porodila svojho prvorodeného syna** (gr. **prótotos** = prvorodený; zdôraznenie hodnosti a práva dieťaťa; odkaz na prvorodenectvo v zmysle Exodu 4,22-23; Jeremiáša 31,9; pozri kapitola Obetovanie Ježiša), **zavinula ho do plienok a uložila do jasiel'** (gr. **fátne**), **lebo pre nich nebolo v hostinci** (gr. **katalyma** = útulok pre pocestných) **miesto** (zdôraznenie provizórnosti situácie). **(Lukáš)**

Tento prvý súpis : zdôraznenie označenia, lebo nasledovali aj ďalšie súpisy; niektoré preklady textu namiesto „prvý súpis“ píše: „skorší súpis ako ten, ktorý sa konal, keď bol správcom Quirinius“; dejinné okolnosti sú však nejasné a väčšina bádateľov umiestňuje Quiriniov súpis do roku 6po Kr.; najpravdepodobnejšie je, že tento súpis, robený s úmyslom vymerania daní, sa konal okolo roku 8-6pr.Kr. v súvislosti so všeobecným sčítaním ríše, čo v Palestíne organizoval Quirinius, ktorý bol tým osobitne poverený; touto osobnosťou bol bezpochyby miestodržiteľ Sýrie medzi rokmi 4-1pr.Kr., preto bádatelia vysvetľujú Lukášov údaj ako dostatočne približný > Ježišovo dátum narodenia (narodil sa pred Herodesovou smrťou 4pr.Kr.) spadá pravdepodobne do rozmedzia 8-6pr.n.l.; kresťanská éra vypočítaná Dionýzom Exiguom (†544) bola nesprávna. **Zavinula ho do plienok, uložila do jasiel', lebo nebolo miesto**: hebr. zvyk: ovinutie pruhmi plátna; *Vulgáta: lat. **pannus** = útržky látky; podľa komentárov zrkadlový obraz smrti Spasiteľa: zavinutého do ľanového plátna, položeného do hrobu, v ktorom ešte nikto nebol pochovaný (pozri kapitola Ukladanie do hrobu; Lukáš 23,53). **Hostinec** : gr. **katalyma** = útulok pre pocestných; podľa Krolla (Po stopách Ježišových) rozbor slova katalyma a okolností, za akých prišiel Jozef s rodinou do Betlehema, kde mal ešte majetok, alebo aspoň podiel na rodinom majetku; vzhľadom na to, že rodina sa zdržiavala v Betleheme po celú dobu Očisťovania matiek, t.j. 40 dní, nie je pravdepodobné, že by celú dobu strávila v miestnom karavanseraji; z podrobného skúmania antických profánnych textov vyplýva, že katalyma znamenala jednoducho miestnosť, veľká miestnosť, ktorá patrila majiteľovi; *Septuaginta síce spája slovo katalyma prechodný pobyt v nejakom útulku, ale Lukáš pre také ubytovanie

volí výraz *pandocheion*, čiže zájazdny útulok, chán, karavanseraj; niektorí exegeti zastávajú názor, že i v Lukášovi (2,7) išlo o veľkú miestnosť vo veľkom dome, ktorá mohla byť podľa majetkových pomerov majiteľa reprezentačne zariadenou „izbou pre hostí“ alebo iba jedinou miestnosťou menej zámožnej rodiny; zdá sa, že táto „veľká miestnosť“ mohla patriť Jozefovmu majetkovému podielu; keď tam však prišiel, bola „veľká obývací miestnosť“ preplnená obyvateľmi domu a inými príbuznými, ktorí už pricestovali; nebola vhodným miestom pre narodenie dieťaťa, preto sa Jozef s Máriou ticho vzdialili a zvolili ako núdzové riešenie chliev pre dobytok, ktorý patril k domu a ktorým mohla byť jaskyňa v skale (pozri kapitola Milosrdný Samaritán – Katalýma).

Keď bola v šiestom mesiaci, vrátil sa zrazu Jozef zo stavby, a ako náhle vstúpil do domu, zistil, že je tehotná. Začal sa biť do tváre, vrhol sa na zem na koberec a s horkým plačom volal: „Ako môžem pozrieť na Pána, svojho Boha, a ako sa budem modliť za toto dievča? Ved' som ju prijal ako pannu z chrámu Pána a neochránil som ju. Kto na mňa nastražil túto pascu? Kto spáchal túto hanebnosť v mojom dome a poškrnil tú pannu? Opakuje sa snád' na mne história Adama? Tak ako vo chvíli, keď on chválil Pána, prišiel had, našiel Evu o samote a zvedol ju, tak sa stalo aj mne.“ A Jozef vstal z koberca, zavolať Máriu a povedal jej: „Ty, na ktorej záleží Bohu, čo si sa to dopustila? Zabudla si na Pána, svojho Boha? Prečo si ponížila svoju dušu, ty, ktorej sa dostalo výchovy v chráme Pána a ktorá prijímala potravu z rúk anjela?“ A ona s horkým plačom odpovedala: „Som čistá a nepoznala som muža.“ A on povedal: „A kde sa vzalo to dieťa v tvojom bruchu?“ A ona povedala: „Ako že je živý môj Boh, neviem, kde sa vo mne vzalo.“ (*Protoevanjelium Jakubovo, oddiel XIII, 2.-4.st.)

Jozefa zachvátil strach, utiekol pred ňou do samoty a rozmýšľal, ako s ňou naloží. Jozef si povedal: „Ak zatajím jej previnenie, budem sa správať v rozpore so zákonom Pána. A keď ju odovzdám do rúk synov Izraela, budem mať strach, že to dieťa môže mať anjelský pôvod a že sa stanem tým, kto vydal nevinnú krv hrdelnému súdu. Ako s ňou mám naložiť? Tajne ju pošlem preč zo svojho domu. A tak ho zastihla noc. A vtom sa mu vo sne ukázal anjel Pána a povedal: Nemaj strach o to dievča. Dieťa, ktoré nosí, pochádza z ducha svätého. Porodí syna, tomu dáš meno Ježiš a on prinesie svojmu ľudu záchranu a zbaví ho hriechov. Jozef precitol zo spánku, vstal, vzdal chválu Bohu Izraela, ktorý mu preukázal takú milosť, a ponechal ju pod svojou ochranou. (*Protoevanjelium Jakubovo, oddiel XIV)

Potom našiel (*Jozef*) jaskyňu a tam ju zaviedol a nechal u nej synov a vydal sa hľadať babicu Židovku v okolí Betlehema. A ja Jozef, som teda išiel – a nešiel: Pozrel som do vzduchu a uvidel som, ako nehybne visí. Pozrel som na nebeskú klenbu a videl som, že je bez hnutia a že vtáky na nebi nehlesnú. Pozrel som sa na zem a uvidel som misu, ako tam ležala, a kolem nej robotníci a brali z tej misy rukami, a tí čo práve hrýzli, už nehrýzli, a tí, čo brali hlt, si nebrali, a tí čo niesli hlt do úst, už neniesli, a všetci mali tváre obrátené hore. A obďaleč hnali ovce na pastvu; už nešli ďalej, stáli na mieste a pastier dvíhal ruku, aby ich popohnal palicou, a zostal s rukou natiahnutou. Pozrel som sa k rieke, ktorá tam tiekla, a videl som kozliatka s bradou vo vode; stáli a nepili. Všetko v ten okamih prestalo ísť svojou cestou (*gr. tón drómo auton apelauntonto*). *Protoevanjelium Jakubovo, oddiel XVIII).

V tu chvíľu práve vychádzala z hôr nejaká žena. „Kam ideš, človek?“ hovorí. A ja hovorím: „Babicu hľadá, Židovku.“ Ona na to: „Ty si z Izraela (*v zmysle ty*

si Žid)?“ „Áno,“ hovorím. „A tá v tej jaskyni,“ pýtala sa ona, „tá čo bude rodiť, to je kto?“ „Moja snúbenica,“ povedal som, „Takže nie tvoja žena (pozri kapitola *Kristus a cudzoložnica*)?“ „Je to Mária,“ povedal som jej. „Vychovali ju v Božom chráme (pozri *Christologický cyklus I.: Madona*) a ja som ju potom dostal losom za ženu (pozri *Christologický cyklus I.: Jozef*), ale moja žena nie je, čo čaká, má od Ducha.“ Ona na to: „A to ti mám veriť?“ A ja som povedal: „Pod', však uvidíš...“ (***Protoevanjelium Jakubovo**, oddiel XIX)

A babica išla za ním. A keď sa ocitli pri jaskyni, objavil sa svetelný mrak, ktorý jaskyňu zatienil. A babica povedala: „Moja duša sa dnes povzniesla, lebo som na vlastné oči uvidela neuveriteľné: „Izraelu sa narodila záchrana.“ A mrak sa hneď vzniesol a jaskyňu zaplavilo veľké svetlo, ktoré oči nemohli zniesť. A onedlho sa stlmilo aj to svetlo, takže bolo vidieť nemlúvna, ktoré išlo a samé sa chytilo prsníka svojej matky Márie. A babica vykrikla: „Dnes je môj veľký deň, lebo som uvidela tento div, aký nikto nevidel.“ A babica vyšla z jaskyne a stretla Salome. Povedala jej: „Salome, musím ti niečo povedať o dive, aký ešte nikto nevidel. Panna porodila, aj keď je to proti prirodzenosti.“ A Salome povedala: „Akože je živý môj Pán a Boh (odkaz na *Sudcov 8,19*), dokiaľ si na ňu nesiahnem vlastným prstom a neoverím si (pozri *Christologický cyklus III.: Neveriaci Tomáš*), ako je to s tou prirodzenosťou, neoverím, že panna porodila.“ (***Protoevanjelium Jakubovo**, oddiel XIX)

A babica vstúpila dovnútra a povedala Márii: „Pekne sa polož, lebo sa okolo teba vedie nie práve malý spor.“ A Salome vložila prst do jej prirodzenia a vykrikla: „Prečo som sa len dopustila takého bezprávia, prečo som len neuverila! Podrobila som skúške živého Boha a ruku mi spaľuje plameň (pozri kapitola *Útek do Egypta*) a odtrháva ju od tela.“ Padla pred Paňou na kolena a volala: „Bože mojich otcov, pamätaj, že aj ja som vzišla zo semena Abrahámovho, Izákovho a Jákovovho! Neurob zo mňa výstrahu synom Izraela a daj, nech sa vrátim ku svojim úbožiakom (po smrti k svojim predkom; pozri *Apokalyptický cyklus: Vzkriesenie mŕtvych*)! Ty vieš, Pane, že som im slúžila v tvojom mene a odmenu som dostávala od teba.“ A vtom sa pred ňou objavil anjel Pána (pozri *Apokalyptický cyklus: Anjeli pri Poslednom súde*) a povedal jej: „Salome, Salome, Pán ťa vyslyšal. Vziahni ruku k tomuto dieťaťu, zdvihni ho a ono sa stane pre teba záchranou a radosťou.“ A Salome išla a zdvihla dieťa a povedala: „Skloním sa pred ním, lebo sa narodil ako veľký kráľ Izraela.“ A v tej chvíli sa Salome uzdravila a vyšla z jaskyne zbavená viny. A vtom sa ozval hlas: „Salome, Salome, nehovor o zázrakoch, ktoré si videla, kým sa ten chlapec neobjaví v Jeruzaleme.“ (***Protoevanjelium Jakubovo**, oddiel XX; pozri kapitola *Obetovanie Ježiša*)

Podrobila som skúške živého Boha : odkaz na *Deuteronomium 6,16*: „Nesmieš pokúšať pána, svojho Boha“ (pozri kapitola *Pokúšenie na púšti*).

„Keď nastal jej čas, vyzula si topánky a vyzliekla svoj biely plášť a sňala závoj, ponechávajúc splývať zlaté vlasy na ramená. Potom pripravila plienky, ktoré položila vedľa seba. Keď bolo všetko pripravené, pokľakla a začala sa modliť. Zatiaľ čo sa s takto dvihnutými rukami modlila, Dieťa sa náhle narodilo, obklopené svetlom tak žiarivým, že úplne zatienilo Jozefovu blikajúcu sviečku...“ (Brigita Švédska, spis *Zjavenia*, 14.st.)

Sedemnásť zázrakov pri Kristovom narodení:

1. Dozrelo víno v Jeruzaleme.
2. Palma rozkvitla jazmínovým kvetom.
3. Na planine východne od Bethelemu bolo nájdených dvanásť obilných klasov bez chyby.
4. Na pláňach okolo Betlehemu vytrysklo štrnásť prameňov.
5. Uvoľnili sa všetky zámky, reťaze a putá, všetky chrámy sa samé otvorili
6. Vo všetkých chrámoch po celom svete sa objavilo jasné svetlo.
7. Všetci obyvatelia mesta precitli a objavilo sa im nebo ožiarené hviezdami od východu na západ.
8. Všetky okná a dvere veľkého chrámu v Jeruzaleme sa samé od seba otvorili.
9. V Betleheme prehovorili deti v lonách matiek, aj nemluvňatá cicajúce prs, a chválili Stvoriteľa.
10. V izraelskej zemi vytryskol prameň na mieste, kde nikdy predtým studňa nebola.
11. Na všetkých poliach judskej krajiny vyrástli ohnivo červené kvety plné medu a opojnej vône.
12. Všetci chorí - slepí, chromí, hluchí, malomocní, ochrnutí - boli uzdravení.
13. Veľká hviezda sa ukazovala cestu mágom, ktorí niesli Kristovi zlato, kadidlo a myrhu.
14. Zvieratá precitli a spolu s anjelmi chválili Stvoriteľa: „Svätý, Svätý, Svätý, Hospodin Boh zástupov.“
15. Všetci múdri mužovia v Betleheme v spánku vebili Krista a prorokovali o jeho múdrosti a zázrakoch.
16. Na brehu Kaspického mora sa objavila veľká veľryba menom Sema. Vošlo by sa na ňu päťdesiat mužov, ktorí by mohli stáť ďaleko od seba, koľko môže človek dohliadnuť. Na jej hlave rástlo 350 rohov, ktoré boli také veľké, že z každého z nich by sa napojilo 150 ľudí; niektoré z nich sa dodnes nachádzajú v domoch tamojšej šľachty. Keď zomierala, vytryskli z jej hrdla tri prúdy - červeného vína, oleja a červeného zlata.
17. Keď cisár Octavios vyhlásil daň po celom svete, museli Jozef a Mária prísť z Nazaretu do Betlehemu, alebo obaja pochádzali z rodu kráľa Dávida a nemohli svoju daň zaplatiť inde ako v rodnej krajine; tak sa naplnili proroctvá o narodení Ježiša.

Druhého dňa po narodení Krista sa v Arábii objavil štvorhranný ingot zlata, ktorý sa zväčšoval od rána do večera. Obyvatelia tej krajiny ho stále okresávali, ale on sa nezmenšoval. Ten ingot je znamením kresťanskej cirkvi, ktorá sa rozrástla do štyroch svetových strán. Je tiež znamením Krista, ktorý zostáva nemenný po všetky veky. (**židokresťanské apokryfné evanjeliá**, nepravé a neisté texty, zlomok XV, rukopis pred 1372)

Podľa *Zlatej legendy (13.st.) narodenie Vykupiteľa predpovedala cisárovi Augustovi *Sibyla Tiburtinská (pozri Christologický cyklus I.: *Ježiš Kristus*). Stalo sa tak v Ríme na mieste Ara-coeli, kde dnes stojí bazilika S.Maria in Capitolino.

Nad miestom Ježišovho narodenia bola postavená jedna z najstarších bazilík v Palestíne. Dala ju vybudovať matka cisára Konštantína, sv.Helena (†330). Stála na mieste svätyne boha Adonisa, ktorú dal postaviť roku 135 rímsky cisár Hadrian a ktorú prikázal zrúcať Konštantín. Baziliku však roku 529 spolu s celým Betlehemom spustošili *Samaritáni počas vzbury proti byzantskej nadvláde. Roku 531 kostol obnovil byzantský cisár Justinian I. Vchod do baziliky vybudoval veľmi nízky, aby do nej mohamedáni nevodili svoje kone.

Tzv. Jaskyňa narodenia, ktorá má dĺžku 12m, šírku 3m a výšku 3m je dnes najnavštevovanejším miestom kresťanského sveta. Miesto narodenia je označené striebornou hviezdou. Pozostatky jasličiek odniesli križiaci do Ríma a sú uchované v bazilike S.Maria Maggiore v Ríme. Relikviu (**la sacra Culla** = sväté jasle) tvorí päť úzkych drevených latiek zasadených do striebra. Sú uložené v krypte pod hlavným oltárom, ktorej sa hovorí Vyznanie sv. Matúša. Časť relikvie (seno) získal cisár Karol IV. a uložil ju v kaplnke Sv. Kríža na Karlštejne (pozri Christologický cyklus I.: *Betlehem/jasličky*).

Námet Narodenie sa spočiatku obmedzuje na zobrazenie *Ježuliatka* ležiaceho v žľabe, jasliach (pozri Christologický cyklus I.: *Betlehem*) alebo v koši. Prítomné sú iba zvieratá, osol a vól (reliéfy sarkofágov, 4.st. ; pozri Christologický cyklus II.: *Klaňanie pastierov*). Vól a osol boli v stredoveku dve opovrhované zvieratá a mohli symbolizovať nové náboženstvo, založené na pokore a láske. Niekedy sa vo volovi hľadá odkaz na obetné zviera Izraelitov.

V knižných miniatúrach niekedy *Ježuliatko* leží na akomsi kamennom, bohato zdobenom oltári (odkaz na budúcu Kristovu obeť či *eucharistiu). V neskorom stredoveku je dokonca položené do kamennej tumb (Majster křivoklátskeho oltára, 1490), čím je zdôraznený jeho budúci osud. V 18. storočí podobnú kompozíciu zvolil anglický maliar William Blake a umiestnil spiace Dieťa na akési lôžko v podobe kríža (pozri tzv. Dieťa bolesti v Christologickom cykle I.: *Ježuliatko*).

Hoci Matúš ani Lukáš zvieratá v chlieve nespomínajú a neuvádza ich ani náboženská literatúra (apokryfy, legendy, videnia), spomína sa v hypotetickom, nedochovanom *Protoevanjeliu Matúšovom, vidieť už v raných zobrazeniach Narodenia Pána figúry vola a osla. Na ranokresťanských *sarkofágoch (Miláno, kostol S. Ambrogio 4.st.) sa osol a vól objavujú priamo ako *atribúty Ježiša (pozri kapitola *Vjazd do Jeruzalemu – Osol*). Má to zrejme hlbší cieľ, ako vyvolať atmosféru chlieva, lebo podľa proroka Izaiáša (1,3): „Vól pozná svojho hospodára a osol jasle svojho pána.“ Arcibiskup Izidor Sevillský (†636), významný kompilátor diel cirkevných historikov, vidí vo volovi symbol židovského národa a oslovi symbol *pohanstva.

Ak sa v blízkosti jasličiek vyskytuje straka a sova, symbolizujú zlo, prenasledovanie a blízku smrť Dieťaťa. Ak sa objavuje pávie pero alebo páv, ktorý bol stotožňovaný s mýtickým *fénixom, motív znamená slnko, večnosť a nesmrteľnosť. Ak sú na obrazoch Narodenia letiace vtáky, naznačujú, že hriech sveta, prvotný hriech neposlušnosti prarodičov voči Bohu, bol narodením mesiáša zahladený (Levitikus 14,53). Nakoľko stredoveké *bestiáre považovali supicu za vtáka, ktorý bol oplodnený východným vetrom a nie samcom, sup sa stal symbolom panenstva a na mariánskych obrazoch a výjavoch s jasličkami je často zobrazený letiaci východným smerom.

Mária sa zo začiatku objavovala vedľa Dieťaťa iba vo výjave *Klaňania troch kráľov*. Po Efezskom koncile (431), ktorý jej priznal titul Bohorodičky, ju umelci začleňovali aj do námetu Narodenia. Zvyčajne sedí či leží popri jasličkách, vzácnejšie (v talianskom umení a tiež v Narodení od Majstra Vyšebrodského oltára, 1350) leží s novorodencom na lôžku. V neskorom stredoveku lôžko môžu nahrádzať obilné snopy s ľaliami (odkaz na Máriinu panenskú čistotu). Alebo Panna Mária kľací a klania sa (adoruje) Dieťaťku ako práve narodenému Vykupiteľovi.

V 6. storočí sa vo výjave Narodenia začína objavovať aj sv. Jozef a všetci traja vytvárajú obrazový typ *Svätá rodina*. Na freskách M. Willmanna (1692) sa dokonca objavuje námet sv. Jozefa prehovárajúceho krčmára, aby ho s rodičkou ubytoval v hostinci (pozri Christologický cyklus I.: *Jozef*).

V tomto období je miesto narodenia, stajňa alebo prístrešok, iba naznačené. Ak je dej umiestnený do stavby, ide zvyčajne o zrúcaninu, ktorá má symbolizovať prežitý *Starý zákon zatláčaný do pozadia prítomnosťou Vykupiteľa. Zrúcanina máva

*románske okná, čo je výsledkom chybnnej predstavy, že toto bol sloh typický pre herodesovskú architektúru a takto vyzerali židovské chrámy a *synagógy. V súlade s touto myšlienkou nebo predstavovali „moderné“ *gotické katedrály. Podobné znaky vidieť v námete *Zvestovania*.

V 6.storočí je námet umiestňovaný i do jaskyne (*byzantské umenie, iba zriedka európska tvorba) a postupne sú pričleňované ďalšie postavy: Jáchym a Anna, rodičia Márie, anjelské bytosti (potom sa námet označuje ako **Mystické narodenie**), svätci, významní cirkevní a svetskí predstavitelia, panovníci a *donátori. Anjeli držia rôzne predmety, napríklad *pašiové nástroje* alebo nadpisovú pásku s nápisom Gloria in excelsis Deo/Sláva Bohu na výsostiach. Latinské Gloria je počiatočným slovom liturgického spevu vzdávaného Božej sláve, známeho ako hymnus angelicus. Jeho autorom bol zrejme v poradí ôsmy pápež, sv. Telesforus, úradujúci v rokoch 125-136. Anjeli s počiatočným písmenom G alebo celým slovom Gloria sa vystrihovali z farebných papierov a lepili sa počas Vianoc na okenné tabuľky, neskoršie sa zavesovali na zlatú niť a od konca 19.st. sa vyrábali z porcelánu. Celý nápis sa objavuje na vrchole *betlehemov* (pozri Christologický cyklus I.).

Východná cirkev vytvorila vlastný obrazový typ Narodenia. Byzantskí umelci (menej často západní) maľovali skutočný pôrod s Máriou ležiacou na lôžku a Dieťaťom odpočívajúcim popri nej v kolíske, jasličkách alebo košíku. Od 13.storočia ho ležiaca Mária drží v náručí. Od 7.storočia scéna zahrnuje vedľajšie postavy, dve ženy - babice, ktoré sa starali o dieťa. Jedna ho drží, druhá pripravuje kúpeľ, niekedy im pomáha Jozef, vyzúva si obuv, rozrezáva pančuchy, aby z nich urobil plienky pre dieťa. Jezuliatko je zvyčajne zobrazované ako drobučký dospelý človek, ktorý sa tomuto očistnému rituálu podrobuje vedome a ruku drží v žehnajúcom geste. Kúpeľ z Narodenia preto stojí v symbolickom vzťahu k Ježišovmu krstu. Babice sú označované nadpismi ako Salome a Mea alebo Zebel.

*Jakubovo evanjelium uvádza, že jedna z babíc, Salome (hebr. Zelomi), pochybovala o tom, že Mária aj po pôrode zostala pannou. Keď sa chcela o tom presvedčiť, ruka jej zoschla. Dvaja anjeli, ktorí sa hneď objavili, jej prikázali, aby položila ruky na Dieťa, to ju uzdraví. Preto v iných scénach, napríklad v *Úteku do Egypta*, zobrazujú Salome s tmavohnedou rukou, prípadne s tmavou pokožkou na celom tele.

Narodenie s postavou neveriacej Saláme, ktoré sa dostalo i do západného umenia. Celkom sa vytratilo, keď ho v polovine 16.storočia zakázal *Tridentský koncil, ktorý prikazoval držať sa autentického biblického textu.

Ďalšiu inšpiráciu poskytol v 14.storočí príbeh Narodenia, ktorý pre vyprával v spise *Meditácie* taliansky mních Giovanni Cauliba, známy pod prezývkou Pseudo-Bonaventura: „Panna Mária v noci vstala a oprela sa o stĺp; Jozef priniesol do chlieva otepku sena, ktorú hodil na zem, a Syn Boží, ktorý vyšiel z matkinho života bez toho, aby jej spôsobil bolesť, ihneď klesol na seno pri nohách Panny Márie.“ Stĺp niekedy tvorí súčasť konštrukcie chlieva a otep sena alebo slamy leží na zemi. Pri stĺpe stojí Mária a pozerá sa na Dieťa ležiace na slame. Tieto verzie sa však neujali a objavujú sa pomerne zriedkavo.

Údajný odev, ktorý mala na sebe Panna Mária, keď rodila Krista a ktorý opisuje Brigita Švédska, je uchovaný v katedrále Chartres, postavenej roku 1260 práve pre túto mimoriadnu relikviu. V meste Chartres sa dokonca vyrábali posvätené kópie v podobe dlhých nočných košiel, o ktorých sa verilo, že v nich rodičky budú mať ľahší pôrod, čo vyskúšali niektoré francúzske kráľovné. Vo Švédsku zasa privádzali ženy svoje deti na svet kľáčiace na kolenách po vzoru Bohorodičky. Brigitin opis dal v 14.storočí vzniknúť obrazovému typu *Klaňanie Panny Márie*.

Po roku 1440 výjav Narodenia nadobudol svetský charakter, Mária je poňatá ako žena z ľudu a Jozef sa zaoberá domácimi prácami, napríklad varí, robí oheň, píše, Jezuliatko leží v kolíske alebo jasliach (pozri Christologický cyklus I.: *Sv.Jozef*).

V 15.storočí niekedy maľovali Narodenie ako nočnú scénu (holandský maliar Geertgen tot Sint Jans, 1480-95), ako to tiež malo byť podľa evanjeliových správ.

V 5.storočí dostala téma Narodenie Pána podobu liturgických hier (pozri Christologický cyklus I.: *Pašiové hry*), ktoré sa stali pevnou súčasťou západokresťanských svätých omší. Spočiatku išlo o čítanie vybranej pasáže z evanjelia o radostnej betlehemskej udalosti, pričom sa texty prísne držali evanjelií. Postupne kňazi pridávali liturgické vysvetlivky, ktoré sa časom rozrástli na dialógy. V 5.storočí boli v kostoloch predvádzané v mimickej podobe scény sprievodu troch kráľov vedených hviezdou a smerujúcich k Betlehemu. Najstaršie vianočné cirkevné hry sú doložené zo Španielska, odtiaľ prenikli do Gallie (dnešného Francúzska), kde sa stali priamou súčasťou liturgie. Vo švajčiarskom benediktínskom kláštore v Saint Gallen prichádzali počas Vianoc k jasličkám mnísi prestrojení za pastierov, kde ich vítali ženy opatrujúce novorodenca. Biblický text bol neustále rozširovaný o nové detaily, spievané lyrické monológy sa striedali s dialógmi a do hry bol začleňované chrámové priestory. Toto spestrenie obradu malo priblížiť Písmo veriacim a pripomenúť biblické udalosti. Verše boli čítané kňazom spočiatku po latinsky, postavy vystupovali v akýchsi kostýmoch. Farba a vzhľad rúcha určovali charakter postáv: anjel mal dlhé biele rúcho s prehodenou štólou, Mária, spočiatku zastúpená mužom, vystupovala vo vrchnom bohoslužobnom rúchu, jasličky najprv zastupoval oltár, až neskoršie sa objavili napodobeniny jaslí. Vianočné hry na rozdiel od veľkonočných sa nikdy nerozrástli do širokých epických cyklov. Väčšinou boli rozvrhnuté do troch častí, z ktorých jadro tvorila pastierska scéna, na ktorú od 11.storočia nadväzoval príchod troch kráľov a vraždenie neviniatok. Hry postupne opúšťali chrámové priestory a boli inscenované pred chrám. Pribudli nové scény pred narodením, ako napríklad Zvestovanie Panne Márii, starozákonné proctvá o narodení Mesiáša. Zvyšoval sa počet hercov, latinčinu vystriedal domáci jazyk, prózu nahradili verše, chrámové scény sa menili na technicky zložité inscenácie. V 13.storočí sa hry stále viac prispôbovali mestskému prostrediu a svetskej kultúre. Cirkev sa tomu snažila zabrániť vytvorením hier s čisto náboženskou tematikou, tzv.ludus. Tieto predstavenia organizovali okrem samotnej cirkvi aj špeciálne bratstvá a náboženské združenia, fraternity, literárne spolky, spolky klerikov a členovia cechov.

Cirkev postupne prehodnocovala svoj počiatkový kladný vzťah k predstaveniam a s rastúcim zosvetšňovaním hier sa zasadzovala o ich zrušenie. Prvý zákaz predvádzat vianočné hry s niektorými príliš naturalistickými prvkami Ježišovho narodenia vydal roku 1670 kardinál Marzio Ginetti, ďalšie výnosy prišli v rokoch 1672, 1698. Boli zakazované scény, v ktorých vystupovala Mária v nádeji alebo v ktorých kňazi vyberali z tela mariánskych sôch (tzv.skrinkové madony) počas bohoslužby figúrku *Jezuliatka*, balili ju do povijanu a kládli ju do vopred pripravených jasličiek pri oltári. Sochy a maľované kolisky k týmto hrám sa dochovali už zo 14.storočia. Zákazy však nemali príliš veľký úspech a predstavenia sa udržali až do osvietenecých čias. V 18.storočí sa vianočné hry síce celkom vytratili z kostolov, ale v ľudovom prostredí v podobe betlehemových, trojkráľových a pastierskych hier prežívali až do 19.storočia (pozri Christologický cyklus I.: *Betlehem*). Hrali sa v sedliackych chalupách, krčmách a niekedy len pod šírým nebom. V Čechách hry najdlhšie prežívali vo východných Čechách a Podkrkonošsku, uvádzali ich vlastenecky zmýšľajúci pedagógovia so svojimi žiakmi a spájali ich s dobročinnými zbierkami. Opakovane prenikali na scény ochotníckych divadiel. V 20.storočí sa nimi inšpirovali profesionálni divadelníci.

S príbehom Narodenia spája ľudová slovesnosť niektoré rastliny, ako je imelo, z ktorého údajne vyrezal sv.Jozef cez vianočné sviatky kolísku, a muškát, ktorý súcitný

anjel priniesol do chlieva v Betleheme ako skromný a nenáročný kvietok. Muškát tu prvý krát vykvitol a potešil svätú rodinu a rozosmial Jezuliatko.

Starozákonné predobrazy Narodenia: **a) Narodenie Izáka (Genezis 21).** Stará a neplodná Sára zázračne počala a narodil sa jej syn Izák, ako to oznámili Boží poslovia jej manželovi Abrahámovi. **b) Narodenie Samsona (Sudcov 13).** Neplodná Manoachova žena zázračne počala a porodila syna Samsona, ktorému Boh určil, aby sa stal Božím zasvätencom. **c) Mojžiš s rozkvitnutou palicou (Numeri 17,1-11).** Boh oznamuje, koho si vyvolil, aby sa stal vodcom Izraela. Stalo sa tak prostredníctvom Mojžišovej palice, ktorá zázračne zakvitla a dala zrelé plody (neoplodnený kvet dal plod). **d) Kmeň Jesse (Izaiáš 11,1-2).** Prorok Izaiáš prorokuje príchod spasiteľa Izraela, ktorý bude pochádzať z Dávidovho rodu, a prirovnáva ho k zelenému výhonku kmeňa Jesse (Jesse/Jišaj bol otcom kráľa Dávida; pozri Christologický cyklus I.: *Koreň Jesse*). **e) Tiburtinská *Sibyla prorokuje cisárovi Augustovi (*Zlatá legenda).** Veštkyňa prorokuje cisárovi Augustovi, ktorého chce senát vyhlásiť za boha, že sa raz narodí ten, ktorý zatieni všetkých bohov.

*

Dátum narodenia Pána. O uznaní 25.decembra za dátum Ježišovho narodenia rozhodol pápež Liberius (pontifikát 352-366) a cisár Konštantín Veľký (†337). Cisár síce nebol presvedčeným kresťanom, vieru prijal až krátko pred svojou smrťou, ale nenamietal nič proti tomu, aby v jeho ríši Kristus nahradil dovtedy uctievaného rímskeho Sola.

V ranom kresťanstve si narodenie Spasiteľa pripomínali rôzne, 6.januára, 11.januára, 28.marca, 20.apríla, 15.mája, 23.mája alebo 28.novembra. Moderná veda súdi, že 25.december si západná cirkev vybrala ako protiváhu *pohanských slnovratových osláv a predovšetkým rímskej slávnosti **Dies natalis Sol invictus** (Deň zrodenia nepremožiteľného Slnka), ktorú roku 274 nariadil cisár Lucius Domitius Aurelianus (†275) na počesť slnečného božstva Elah-Gabal zo sýrskeho mesta Emesa. Kňazom jeho kultu bol už rímsky cisár Marcus Aurelianus Antonius/Caracalla (†217), ktorý dokonca s ohľadom na svoju kultovú funkciu prijal ďalšie meno Elababalus.

Sýrsky Elah-Gabal pod latinským menom **Sol** sa stal najvyšším bohom rímskeho *panteónu a bol mu zasvätený chrám na Martovom poli a ďalší na Quirinale. Bádania upozorňujú, že kult Sola z obdobia rímskeho cisárstva bol staršieho dáta a nemusel byť iba odvodeninou kultu gréckeho **Hélia**. Svedčí o tom meno **Sol Indiges** (Sol domáci) a nálezy mincí z južného Talianska asi z 3.st.pr.Kr.

Pri prirovnávaní Krista k Slnku a budovaní nového, kresťanského kultu Sola (pozri Christologický cyklus I.: *Kristus Sol invictus*) vychádzali kresťanskí myslitelia zo *Starého zákona (Malachiáš 3,20), kde je Mesiáš označovaný ako slnko spravodlivosti a z *Nového zákona (Ján 1,9), v ktorom je Kristus prirovnávaný k pravému svetlu, ktoré osvetľuje každého človeka. V neposlednom rade svoju úlohu zohrala snaha potlačiť konkurujúce perzské náboženstvo a kult solárneho boha Mitry, ktorý v tomto čase prostredníctvom prenikal do Západorímskej ríše prostredníctvom rímskych legionárov, ktorí s ním prišli do styku počas svojho pôsobenia v Perzii.

Podrobnosti o Ježišovom narodení podáva iba Matúš a Lukáš, pričom každý z nich čerpá z iných zdrojov. Matúšov prameň pozerá na celú udalosť narodenia a detstva skôr zo strany sv.Jozefa, zatiaľ čo Lukáš preukazuje znalosti o Máriinom živote a tiež o živote jej príbuznej Alžbety, matky Jána Krstiteľa, ktoré mohol získať, priamo alebo nepriamo, od Márie samotnej.

Podľa posledných odhadov existuje až 133 rôznych názorov na rok, v ktorom sa Ježiš narodil, a to v rozhraní rokov 7 pr.n.l. - 6 n.l. Napriek hypoteticky určovanému roku 4 pr.n.l. sa rok narodenia Ježiša zvykne posúvať až do roku 7.-6 pr.n.l. Je to preto,

že interpreti berú do úvahy skutočnosť, že po návšteve mudrcov (pozri kapitola *Klaňanie troch kráľov*) dal Herodes vyvraždiť všetky deti do dvoch rokov (pozri kapitola *Vraždenie neviniatok*). Z toho sa usudzuje, že mudrci oznámili Herodesovi znamenie, ktoré videli pred dvoma rokmi. Tak by sa Ježišovo narodenie zarámovalo historicky, kalendárne aj astrologicky (konjunkciou Jupitera a Saturna) do roku 7.-6. pr.n.l. No z evanjelia vieme, že mágovia boli opatrní. Najprv s Herodesom hovorili otvorene, ale keď vytušili jeho úmysly, viac mu nepovedali a napokon sa vrátili domov bez toho, aby ho informovali, čo zistili. Len podľa tejto Matúšovej indicie mohol mať Ježiš v čase návštevy mudrcov rovnako dva roky ako jeden deň. Podľa iných komentátorov však predsa len musel byť starší, lebo keď mudrci „**vošli do domu a uvideli dieťa**“. Podľa Matúša Ježiš teda nebol nemluvňa už zavinuté v plienkach, ako uvádza Lukáš v *Klaňaní pastierov*.

Realistické okolnosti Ježišovho narodenia a detstva (pozri Christologický cyklus II.: *Návrat z Egypta/Život v Nazarete*) ostro kontrastujú s nadprirodzeným spôsobom príbehu Počatia. Ľudová zbožnosť vytvorila okolo narodenia Ježiša ovzdušie náboženského folklóru a urobila z neho najobľúbenejší sviatok roka, Vianoce (lat. **Nativitas**). Slovenský výraz Vianoce pochádza najskôr zo staronemeckého Wilnahten > Weinachten - svätá noc).

*

Sviatok Narodenia Pána. Spočiatku osobitný sviatok neexistoval. Kresťanský Východ 3.storočia slávil 6.januára sviatok Zjavenia Pána (pozri Christologický cyklus II.: *Klaňanie troch kráľov*) a spolu s ním si pripomínal narodenie Spasiteľa. Tomuto dátumu ostala verná východná cirkev dodnes. Príčinou tohto stavu bol *arianizmus, natoľko rozšírený v *Byzancii, že sa stal prakticky štátnym náboženstvom. Ortodoxná viera v boha Ježiša Krista sa v tom čase v podstate obmedzila na Konštantínopol. Na Západe mal arianizmus silné postavenie najmä medzi germánskymi kmeňmi.

Arianizmus prežívajúci v ľudových vrstvách napomohol v 7.storočí k šíreniu islamu. Prorok Mohamed uznával Krista iba ako jedného z najväčších prorokov, čo bolo blízke tým kresťanom, ktorí pochybovali o jednej podstate Boha Otca a Syna Božieho.

V polovici 4.storočia sa na Západe objavila osobitná slávnosť Božieho narodenia (prvý záznam je z Ríma r.336). Veľmi rýchlo sa rozšírila po celom Západe aj v niektorých cirkvách Východu. Dôvodom tejto podpory sviatku bol zrejme práve boj cirkvi proti arianizmu, ktorý roku 325 odsúdil Nicejský koncil. Carihradský patriarcha Ioannes Chrysostomos/Ján Zlatoústý (†407) sviatok vo svojej kázni v Antiochii roku 386 podporil. Sviatok Božieho narodenia sa v Ríme slávil 25.decembra o deviatej hodine rannej v chráme sv.Petra nad údajným apoštolovým hrobom.

V 5.storočí, po koncile v Efeze roku 431, na ktorom cirkev prijala dogmu Máriinho Božského materstva a obdarila ju titulom Theotokos/Bohorodička, bol na rímskom Esquilinu vybudovaný mariánsky kostol S.Maria Maggiore. O niečo neskoršie, v 7.storočí, keď neveriaci obsadili v Svätej zemi Betlehem, bola v krypte tohto kostola vybudovaná kaplnka napodobňujúca jaskyňu Narodenia s jasličkami (pozri Christologický cyklus I.: *Betlehem*). V nej pápež Sixtus III. (pontifikát 432-440) celebraval prvú polnočnú omšu. Podľa iných prameňov vianočnú polnočnú omšu zaviedol pápež Telesforus v 2.storočí. K tejto omši dal zrejme podnet zvyk jeruzalemských kresťanov. Tí v noci pred slávnosťou Zjavenia Pána slávil omšu v kostole zbudovanom Konštantínom Veľkým nad betlehemskou jaskyňou. Potom sa uberali v sprievode do Jeruzalemu, kde ráno celebrovali ďalšie omše. Rímski veriaci si polnočnou omšou pripomínali aj tajné nočné obrady v *katakombách, v časoch prenasledovania prvých kresťanov.

Od poloviny 6.storočia v Ríme okrem polnočnej bohoslužby (**missa in nocte**) z 24. na 25.decembra sa konali medzi druhou hodinou pred východom slnka a poľudním 25.decembra pastierske omše (**missa in aurora** = omše za svtania; pozri Christologický

cyklus II.: *Kľaňanie pastierov*). K nim pribudla tretia, veľká omša (*missa in die* = denná omša) v kostole sv.Anastázie na Palatine; (pápež zrejme z úcty k byzantskému miestodržiteľovi túto sväticu a jej sviatok zahrnul do vianočných bohoslužieb).

Trojnásobná vianočná omša pri príležitosti Božieho narodenia sa stala súčasťou pápežských omšových kníh, sakramentárov, a jej tradícia sa rozšírila aj mimo Rím. Stredovekí mystici v troch vianočných omšiach hľadali trojité narodenie Pána. Prvé a najvyššie bolo tým, že nebeský Otec splodil svojho jednorodeného Syna v božskej podstate, a predsa v rozlíšení osoby. Druhé narodenie vyplývalo z materskej plodnosti, ktorej sa dostalo Márii. Tretie narodenie spočívalo v tom, že sa Boh z milosti a lásky rodí v dobrej duši po všetky dni a v každej hodine.

Tento výklad zreteľne obsahoval trojičné prvky (pozri Christologický cyklus I.: *Svätá Trojica*). Od 7.storočia sa 25.december ako sviatok Narodenia Pána stal neoddeliteľnou súčasťou osláv západnej cirkvi a jedným z medzníkov liturgického roka.

Od 7.storočia predchádza vianočným oslavám obdobie prípravy na oslavu Narodenia Pána a očakávania druhého Kristovho príchodu na konci vekov, tzv. advent. Začína štvrtou nedeľou pred Vianocami a končí podvečer 24.decembra. Doba vianočná začína prvými nešporami, podvečernou pobožnosťou sviatku Narodenia (Boží hod vianočný) a trvá (od roku 1960) až do nedele Zjavenia Pána (pozri kapitola *Krst Ježiša*) po sviatku Troch kráľov 6.januára, ako to ustanovil roku 565 snem v Tours (tzv.svätý dvanásťdňový čas). V ľudovej tradícii mnohých krajín končia Vianoce až sviatkom Hromníc, v deň *Uvedenia Pána do chrámu*, ktorý pripadá na 2.február. V našich krajinách boli a sú najviac navštevované práve polnočné omše. Hudobný sprievod k vianočným omšiam komponovali neznámi kantori i známi hudobní skladatelia.

V rodinách začínali sviatky štedrovečernou večerou spojenou so spoločnou modlitbou a poďakovaním za všetko dobré, čo priniesol starý rok. Otec ako hlava rodiny prosil o požehnanie pre všetkých, ktorí sa zišli pod rodnou strechou. Po večeri sa zvyčajne rozdávali darčeky, pamätalo sa aj na domáce zvieratá, polia a záhradu. Mnohé štedrovečerné zvyky boli spojené s ľudovou mágiou a poverami: určité typy jedla, krájanie jablák, otváranie orechov, hádzanie črievic, liatie olova, odlievanie strieborných guliek, obväzovanie stromov, sypanie omrvínok do záhrad a studní, rozhadzovanie rybích kostí po záhrade, trasenie stromami... Na Boží hod vianočný mali veriaci v tichu, pokoji a mieri rozjímať o príchode Mesiáša na tento svet. Práca bola prísne zakázaná, niekde nesmeli ani stlať svoje lôžka a pokiaľ vyhasol oheň, nesmel sa opäť zapáliť. Niekde dokonca gazdovia zaväzovali dobytku tlamy, aby bučaním a prežúvaním neznesväcoval vianočné *mystérium...

*

Prístrešok s jaslami. Matúš ani Lukáš totiž výslovne nehovoria o mieste, kde stáli jasle a tie boli všade, kde bol prístrešok pre dobytok. Západokresťanská tradícia ich umiestnila do chlieva, apokryfné *Protoevanjelium Jakubovo (2.-4.st.) do jaskyne. Názory na miesto, kde sa Ježiš narodil, sa rôznili po celý stredovek. Nie všetci boli ochotní pripustiť, že by Spasiteľ a Kráľ sveta prišiel na svet na mieste tak nedôstojnom, špinavom, tmavom a páchnucom, ako bola stajňa pre dobytok. Snáď práve preto cirkevný otec Augustín z Hippo Regia (†430), biskup Fulgensius z Ruspe (†533) a cirkevný učiteľ Hieronymus (†420) zastávali názor, že Spasiteľ sa nenarodil v chlieve, ale v hostinci (pozri Christologický cyklus II.: *Milosrdný Samaritán*).

V Betleheme, rovnako ako vo všetkých väčších osadách na Východe, mali veľký zájazdový hostinec (chan, karavanseraj), ktorý poskytoval prístrešok cestujúcim, ich koňom a ťavám. O betlehemskom zájazdovom hostinci existuje (Vavřincová: *Malá encyklopédia vánoc*, str. 74) nepriama zmienka v *Starom zákone (2Samuelova 19,38), kde sa píše, že kráľ Dávid odmenil akéhosi Chamáma/Kimháma/Chimhama tým, že mu

venoval pozemok v Betleheme s právom postaviť si na ňom chan (tur. odpočívadlo). Uchyľovali sa doň karavány putujúce do Egypta.

Stajne v takých chanoch sa nachádzali v zadnej časti dvora. V stajni bolo niekoľko kamenných žľabov zapravených do múra, do ktorých sa dávalo krmivo. Nie je vylúčené, že v mestečku s horským terénom, akým je Betlehem, priliehal dvor hostinca ku skale, v ktorej bola jaskyňa používaná ako prírodný prístrešok pre zvieratá. Tak sa mohol Ježiš narodiť súčasne v hostinci, chlieve a jaskyni súčasne.

Archeológovia zistili, že jaskyňa, nad ktorou bol neskoršie postavený chrám Narodenia, je súčasťou systému podzemného bludiska, ktorý bol ako obydlie používaný už v 6.st.pr.Kr. Presvedčenie o narodení Jezuliatka v chlieve rozširovali v 13.storočí františkáni (pozri Christologický cyklus I.: *Betlehem*) venujúci sa pastorácii najmä medzi chudobnými. Nábožná legenda pridala k jasliam dve zvieratá a tým nadviazala na verše Abakuka (3,2) a Izaiáša (1,3). Drevené jasle so senom vyvolávali dedinskú atmosféru, ktorú dôverne poznala väčšina veriacich. Tak sa v západnej Európe podľa stredovekého výkladu stal domovom Jezuliatka „dom zvierat“, pracujúcich pre blaho a slávu človeka.

Evanjelisti píšu, že Ježiš bol vychovaný v galilejskej dedinke Nazaret. Rodina podľa dnešných meradiel patrila ku strednej vrstve, lebo tesár Jozef, v skutočnosti skôr staviteľ, bol vyučený remeselník, ktorý mohol zamestnávať ďalších robotníkov a ostatní dedinčania si ho vážili. Zo zápisov však vysvitá, že rodina neoplývala bohatstvom (Lukáš 2,24) a Ježišove podobenstvá (podobenstvá pozri Christologický cyklus II.: *Podobenstvo o rozsievateľovi*) miestami prezrádzajú skúsenosti s ťažkým životom, ktoré mohol nadobudnúť iba z domova (Lukáš 11,5-7; 15-18). Často sa má za to, že Jozefova neprítomnosť v príbehoch o Ježišom detstve, spolu s poznámkou o Ježišovi ako synovi Márie (Marek 6,3), znamená, že Jozef už v čase jeho mladosti zomrel.

Za týchto zložitých rodinných podmienok nemal Ježiš nádej na vyššie vzdelanie. Jeho znalosť starozákonných spisov napovedá, že sa mu ako každému židovskému dieťaťu dostalo vzdelanie v škole dedinskej *synagógy. Jeden z evanjeliových príbehov z jeho mladosti (pozri Christologický cyklus II.: *Dvanásťročný Ježiš v chráme*) naznačuje, že v náboženských otázkach prejavoval mimoriadne, rozumej nadprirodzené, vedomosti (Lukáš 2,42-50).

*

Palestínsky dom. Dnešný vidiecky dom v Palestíne sa od čias Ježišovho narodenia prakticky nezmenil. Tvorí ho spodná miestnosť, kde jedia a spia všetci príslušníci často veľmi rozvetvenej rodiny. Časť pre zvieratá sa nachádza v samej blízkosti ľudí a je oddelená iba nízkou zástenou. Nad spodnou izbou sa nachádza horná časť stavby, tvorená iba sčasti dlážkou a stropom. Slúži ako skladisko, prípadne zásobáreň potravín. Nakoľko biblických prameňov uvádza, že Jozef priviedol Máriu do miesta svojich príbuzných (Lukáš 2,4), lebo sa z príkazu cisára robilo sčítavanie všetkého obyvateľstva Rímskej ríše. Dá sa predpokladať, že to bolo práve do takého domu. Tu mohol nájsť útočisko pre Máriu a v ženách svojho rodu babice pre blížiaci sa pôrod. V dome im zrejme poskytli ubytovanie v niektorej z jeho vedľajších častí, **„...lebo nebolo inde miesta“** (Lukáš 2,7). Ak je tento predpoklad správny, potom nebolo nevyhnutné ani pravdepodobné, aby Mária musela porodiť dieťa v jaskyni, alebo na inom odľahlom a nevhodnom mieste.

Kulisa s jaskyňou sa pre skeptikov zdá byť typickou výpožičkou zo starých mytologických príbehov : v jaskyni hory Kylléne prišiel na svet Hermes, v priehlbine vrchu Dikte tajne priviedla na svet svojho syna Dia bohyňa Rheia, aby ho ochránila pred jeho žiarlivým otcom Kronom, obávajúcim sa o svoju vládu. V mýtoch jaskyne predstavovali božské materské lono, súviseli s magickými obradmi a k takému mohol

patriť zrod Krista Spasiteľa sveta. V súlade s týmito mystickými predstavami bol k jaskyni Narodenia priróvnávaný ochranný plášť Panny Márie, vo východnej cirkvi maforion Bohorodičky, pod ktorým hľadali útočisko a ochranu bezmocní a slabí (pozri obrazový typ Madona s ochranným plášťom v Christologickom cykle I.: *Madona*).

Jaskyňa, v ktorej sa Ježiš údajne narodil, uctievali už v 2.st.pr.Kr. Na rozdiel od prozaických západných námetov s polorozpadnutým dedinským chlievom zobrazuje orientálno-byzantské umenie takmer vždy Ježišovo narodenie v tajomnom prostredí jaskyne. To však nič nemení na skutočnosti, že v Palestíne sa bežne používali jaskyne v blízkosti pastvín ako chlievy a jaskyňa mohla slúžiť aj ako chliev pri hostinci. Ešte v dnešnej dobe pretrváva palestínsky zvyk stavať si dom pred jaskyňou alebo započítavať do obytného celku.

*

Narodenie z panny. Narodením z panny rozumejú protestanti panenské počatie. Rímskokatolícka cirkev učí dogme o nepoškvrnenom počatí, zázračnom narodení z panny ako aj tomu, že Mária i po pôrode zostala pannou. Táto predstava, pochádzajúca z apokryfného *Pseudo-Jakubovho evanjelia, ktorého dnešná grécka podoba pochádza zo 4.storočia, ale originál bol napísaný už okolo roku 150, sa stala štandardným učením, ktoré vychádza z predstavy Máriinho trvalého panenstva. Toto učenie sa však dostáva do rozporu s Lukášovým vyhlásením (2,23), že všetko, čo je mužského rodu, otvára život matky a s Matúšovým tvrdením, že Jozef ju „nepoznal“ (hebr. **jada** = poznať [výraz pre intímny pomer]), kým neprodila syna, a dal mu meno Ježiš (1,25), čo podľa všetkého vylučuje názor, že Mária a Jozef potom žili bez normálneho manželského spolunažívania. Navyše veľa zmätku v teologických kruhoch urobili aj poznámky o Ježišových súrodencoch. Mimoriadnu pozornosť vždy robili slová o Ježišových súrodencoch, štyroch Ježišových bratoch (gr.pl. **adelfim**/sg. **adelfos**, hebr.pl. **achim**/sg. **ach**) a neznámom počte sestier; iba teológ Epifanios zo Salaminy (†403) v spise **Contra heret.** 2Liber. Tom. uvádza ich mená Mária a Salome. O Ježišových bratoch hovorí *Nový zákon sedemkrát, menovite sa spomínajú štyria rôzni bratia Jakub, Jozef, Šimon a Júda (Matúš 13.55-56: „**Kai hoi adelfoi autou Iákobos, kai Josef, kai Simon, kai Joudas kai adelfai autoú...**“ = „**a bratia Jakub, Jozef, Šimon a Júda? A či jeho sestry...**“ Tieto správy spochybňovali stredovekú dogmu o Máriinom trvalom panenstve (pozri Christologický cyklus I.: *Jozef* - tzv.jozefovské manželstvo), ktorú oficiálne posvätil pápež Pius IX. Roku 1854.

Stredobodom kresťanského učenia je postava Ježiša a otázka, aký mal pôvod, ľudský alebo božský a akým spôsobom prišiel na svet, t.j. ako bol počatý. Na jednej strane existuje nepoškvrnené počatie Duchom Svätým, bez zásahu partnera, na druhej strane apoštol Pavol píše o Ježišovi, splodenom zo semena Dávidovho a Matúš (1,1-17) uvádza celý rodokmeň Ježišových predkov cez kráľa Dávida až k samotnému praotcovi Abrahámovi.

Opisy narodenia Ježiša v Matúšovom a Lukášovom evanjeliu nezávisle na sebe zaznamenávajú, že sa Ježiš narodil bez otca, vďaka priamemu pôsobeniu Ducha Svätého. Ďalšie správy, ktoré podporujú Matúšovo a Lukášovo tvrdenie, sa sprostredkovane nachádzajú v Markovi (6,1-3). Ten síce o narodení Ježiša vôbec nerozpráva, ale ako jediný cituje zákonníkov, odporcov Ježiša, pre ktorých je obyčajným synom tesára Jozefa a Márie a má bratov a sestry, čo žijú medzi nazaretskými. Ján (8,41) vo svojej správe o Kristovej pozemskej službe tiež naznačuje, že kolovali isté zvesti o jeho nemanželskom pôvode, lebo Ježišovi náboženski odporcovia prehlasovali: Nenarodili sme sa zo smilstva (na rozdiel od Ježiša). Podobné obvinenia sa objavujú v niektorých talmudských textoch a v neskoršej zbierke polemík známych ako **Toledot Jesu**, ktorá vznikla v andalúzskom židovsko-arabskom prostredí a v ktorej sa tvrdí, že Ježišovým otcom bol rímsky vojak menom Panthera (pozri

Christologický cyklus I.: *Ježišove tituly*). Trochu kacírsky znejú uchu cirkvi hypotézy rôznych dnešných bádateľov, ktorí uvažujú o bežnom pohlavnom akte s Jozefom, po ktorom vstúpili do počatého embrya všetky potrebné astrálne energie, vrátane Ducha Svätého. Podľa nich by sv.Jozef nebol iba Ježišovým pestúnom, ale priamo biologickým otcom, čomu však odporujú evanjeliové texty.

*

Ježišovi súrodenci. Existuje niekoľko hypotéz ohľadne Ježišových súrodencov: a) Išlo o Ježišových nevlastných súrodencov, deti Jozefa z prvou manželkou (teológ Epifanios zo Salaminy, †403). b) Išlo o mladších súrodencov Ježiša, splodených Jozefom a Máriou (*Jakubovo evanjelium, 2.st.). Hypotéza odporovala predstave Máriinho trvalého panenstva a bola vyhlásená za kacírsku (cirkevný otec Helvidius, 4.st.). Po Jozefovej smrti sa Ježišovi bratia zrejme odsťahovali do Kafarnaum, pokiaľ sestry, asi vydaté, zostali bývať v Nazarete (Matúš 6,3 pri príležitosti svadby v Kanaáne: „*Metá touto eis Kafarnaoum aúto kai hoi adelfoi*“ = „**Potom sa zišli v Kafaunaume, On, Jeho matka a bratia**“). c) Išlo o Ježišových bratancoch a sesternice. Taká bola/je oficiálna verzia katolíckej cirkvi, ktorá sa opiera o to, že *aramejčine chýba slovo pre bratanca. Avšak treba brať do úvahy, že pri preklade do gréčtiny sa už výrazy brat a bratanec nemohli miešať, lebo Nový zákon má pre bratanca pomenovanie *anepsios* (Kolosenským 4,10), čiže *adelfoi* je výlučne výraz pre brata. Zdá logické, že Mária sa po smrti manžela musela uchýliť do domácnosti niektorého príbuzného, ako to bolo v židovských rodinách zvykom, a Ježiš potom vyrastal s jeho deťmi ako ich brat. Je to presvedčivý argument, lebo v *Starom zákone je niekoľko takých príkladov: *Abrahám a jeho synovec Lót sa nazývajú bratmi (Genezis 13,8; 14,12 a nasl.). Navyše, hoci všetci štyria bratia boli starší ako Ježiš, Lukáš uvádza Ježiša ako prvorodeného. d) Išlo o vyjadrenie názorovej blízkosti k Ježišovi a jeho učeniu. Matúš 28,10 píše, ako ukrižovaný a vzkriesený Ježiš prikazuje ženám: „*apageilate toxis adelfios mou*“ = „**zvestujte to mojim bratom**“. Alebo o čestný titul, napr. titul „**brat Pána**“ v súvislosti s apoštolom Jakubom, ktorému sa zjavil: „*Epeita ofthé Iákobo*“ = „**potom sa ukázal Jakubovi**“ (ktorý do tých čias neveril v Ježišovo vzkriesenie [1Kolosenským 15,7]).

Celú problematiku zjednodušuje znalec hebrejčiny C.Tresmontand, ktorý upozorňuje, že pre pokrvného brata (gr. *adelfos*) alebo sestru (gr. *adelfé*) v zmysle 20.storočia mala hebrejčina zvláštny výraz „brat môjho otca“ alebo „sestra môjho otca“ (Deuternomium 13,6 a nasl.).

Nepriítomnosť biblických správ o skutočnosti narodenia z panny je podľa teológov možno čiastočne spôsobená snahou evanjelistov uchrániť Máriinu povest' pred ohováraním a to tak, že sa téme počatia všeobecne vyhýbali. O to častejšie hovoria o Kristovom vtelení, ktoré jeho božskú prirodzenosť potvrdzuje (pozri kapitola *Zvestovanie*). Až po roku 100 myšlienku narodenia z panny prijali apoštolský otec Ignác Antiochijský, zvaný Theoforos (†107), kresťanský filozof Justín (†165), cirkevný otec Irenej Lyonský (†200) a ďalší. Príbeh s pochybovačnou babicom Salome z Protoevanjelia Jakubovho je iba umeleckým vyjadrením teologických sporov okolo nepoškvrneného počatia, ktoré napokon rázne ukončil roku 1854 pápež Pius IX. dogmou o nepoškvrnenom počatí, „lebo vzhľadom na zásluhy Ježiša Krista, Spasiteľa ľudského pokolenia, preblahoslavená Panna Mária bola nedotknutá a uchránená od akejkoľvek škvrny dedičného hriechu“ (pozri Apokalyptický cyklus: *Apokalyptická žena*).

Myšlienku trvalého panenstva a nepoškvrnenosti rozvíjajú predovšetkým stredoveké apokryfy: „**A keď sa všetci ľudia čudovali a mali pochybnosti, lebo videli, že je tehotná, ale na jej tvári sa neobjavilo žiadne znamenie (po vypití „horkej vody“ a sedemnasobnom obchádzaní oltára [pozri kapitola Kristus**

a cudzoložnica]), začali sa medzi sebou dohadovať, ako už tak ľud hovorí rôzne veci. Jedni hovorili, že je nevinná, iní ju však obviňovali, že má zlé svedomie. Keď potom Mária videla, že ju ľudia podozrievajú, že nebola očistená celkom, povedala jasným hlasom, aby ju mohli všetci počuť: „Ako že je živý Pán Hospodin zástupcov (pozri *Apokalyptický cyklus: Nebo*), pred ktorého zrakom stojím, nikdy som sa nestýkala s mužom; a ani sa stýkať nechystám, lebo to som si v duchu zaumienila od detského veku. A v detstve som dala svojmu Bohu taký sľub, že zostanem bezúhonná pre toho, ktorý ma stvoril, a dúfam, že tak budem žiť iba pre neho a bez všetkej poškrvny budem patriť jemu jedinému, kým budem žiť.“ Na to ju všetci bozkávali a prosili aby im odpustila, že ju podozrievali zo zlého...“ (***Pseudo-evanjelium Matúšovo**, oddiel XII; 8.-9.st.)

*

Rok nula. Príbeh Narodenia sa odohral v čase sčítania ľudu za vlády cisára Gaia Octavia Augusta. Augustus bol cisárom Rímskej ríše od roku 30/27 pr.Kr. do svojej smrti roku 14 po Kr. Miestodržiteľ Publius Sulpicius Quirinus, ktorého v tejto súvislosti evanjelisti spomínajú, stál dva razy na čele Sýrie, ktorá bola v tom čase jednou z najdôležitejších rímskych provincií a jej správcovia, prokurátori, vzhľadom na zložité pomery v krajine, mali isté právomoci aj nad týmto územím. V oboch prípadoch sa konalo sčítanie ľudu, prvý raz v rokoch 8.-4. pr.Kr. a druhý raz okolo roku 6. Evanjelista Lukáš (2,1-2) píše o prvom sčítaní ľudu. Podľa toho treba upraviť aj rok narodenia Krista...

Pri hľadaní magického roku nula, bolo treba zosúladiť správy evanjelií a historické fakty v rímskych úradných záznamoch, kde sa letopočet počítal od založenia Ríma. Úpravu rímskeho kalendára urobil 46 pr.Kr. Gaius Iulius Caesar a rok sa začínal 1.januárom. Juliánsky kalendár prevzala kresťanská cirkev, ale zaviedla nové datovanie, od roku narodenia Krista. Tento rok vyhlásila za rok nula nového kalendára, ktorým začal kresťanský letopočet.

Pôvodca nášho letopočtu a začiatku kresťanskej éry mních Dionysius Exiguus/Diviš Malý (†544) sa však pomýlil v dátume založenia Svätého mesta Ríma a pri prepočte roku narodenia Spasiteľa použil rok 747 namiesto 753, ako vtedy platilo (podľa dnešných odhadov bolo mesto Roma založené približne 753 pr.Kr.). Jednako len od Exiginovho výpočtu sa datuje kresťanské meranie času. Do tej doby sa kresťania pri odpočítavaní času riadili zvyklosťami krajiny, v ktorej žili a udalosti datovali najčastejšie podľa vlády významného panovníka tej ktorej krajiny.

Avšak aj keby mních nepoplietol dátum založenia Ríma, existujú ďalšie nezrovnalosti, tentoraz v evanjeliových údajoch. Za kráľa Herodesa Veľkého nebol Publius Sulpitius Quirinus miestodržiteľom provincie Sýria. Stal sa ním až v rokoch 6.-9. po Kr., po smrti Herodesa Veľkého, v čase, keď bol zbavený vlády v Judei jeho syn, Herodes Archelaos (pozri *herodesovskú dynastiu v kapitole *Vraždenie neviniatok*). Na začiatku svojho pôsobenia vo funkcii miestodržiteľa Sýrie (a Kylikie) zorganizoval Quirinus sčítanie ľudu v Judei a v sýrskom meste Apamea. Išlo o sčítanie, ktoré spomína *Josephus Flavius a Skutky apoštolov (5,37). Nebolo však tým súpisom, ktoré spomína Lukáš.

Sčítanie ľudu zaznamenané Lukášom v príbehu Svätej rodiny prebehlo najmenej o 9 rokov skôr. Možnosť, že Quirinus pôsobil v Sýrii už v tom čase, sa nedá vylúčiť, navyše túto možnosť naznačujú zápisy na travertínovej platni, známej ako **Lapis Tiburtinus**. Kameň je síce poškodený práve pri Quirinovom mene, ale text pokračuje, že dotýčaný sa stal legátom Sýrie „*iterum*“ (už druhýkrát). Podľa historikov (Ramsay) Quirinus bol v tom čase menovaný dodatočným legátom Sýrie, aby viedol vojnu proti Homanadensovi z maloázijskej Galácie, čitateľom známej z Pavlových listov

Galatským, zatiaľ čo civilnú správu v provincii vykonávali iní miestodržiteľia, vrátane Sentia Saturnina, za ktorého vlády (8.-6. pr.Kr.), ako poznamenáva cirkevný otec Tertullianus (†220/230), prebehlo sčítanie ľudu spomínané Lukášom. Existujú však historici, ktorí sa domnievajú, že ide iba o omyl v rukopise Lukášovho evanjelia, ktorý sa dostal Tertullianovi do rúk, o zámenu mena Quirinus za Saturninus.

Niektorí historici (E. Schürer) upozorňujú, že sčítanie nariadené Rímom nebolo iba súpisom obyvateľstva, to vlastne Rím nezaujímalo. Išlo predovšetkým o zistenie, koľko z obyvateľov platí dane a aký je ich majetok. Ak je tomu tak, ide o dôležitý fakt, lebo bližšie osvetľuje, prečo Jozef a Mária prišli do Betlehema. Avšak kvôli sčítaniu majetku nebolo treba cestovať do iného mesta, naopak, taký súpis sa dal zrealizovať iba v mieste bydliska. V opačnom prípade by bolo potrebné brať so majetok, dobytok a podobne, čo však bolo nemožné.

*

Betlehem. Mesto Betlehem, hebrejsky **Bet-lechem/Bet-Lachm** = Dom chleba (v minulosti si tu karavány smerujúce do púšte dopĺňali zásoby potravín), alebo Dom (boha) Lachama. Sumersko-akkadská Lachma/Lachama bola morská obluda, Lachmu a Lachamu bola dvojica *akkadských bohov, ktorí zosobňovali vodné záplavy a boli symbolizovaní bahnom na morskom dne.

Betlehem spomína Biblia dvadsaťštyri razy, prvý raz v Genezis (35,19), keď praotec Jákob pochoval pri Betleheme svoju manželku Ráchel, ktorá zomrela pri pôrode ich posledného syna Benjamina. Apokryfné Vyprávania o pokání Adama a Evy uvádza, že Noe zbral do archy telá prarodičov Adama a Evy a po opadnutí vôd Evine telo pochoval v jaskyni pri Betleheme, nad ktorou sa narodil Kristus, a telo Adama na *Golgote* (pozri Christologický cyklus I.).

Mesto, Betlehem Judský, leží v Judskom pohorí, 7 km južne od Jeruzalemu na ceste do Hebronu. Iný je Betlehem v Galilei, ktorý sa nachádza 10 km severozápadne od Nazareta. Betlehem Judský sa rozprestiera na dvoch kopcoch a spojených sedlom. Na ich svahoch sa rozkladajú terasovité záhrady. Kedysi sa dedinka na kopci vysokom 772m menovala **Efrata** (hebr. krajina plodov), v biblických textoch je uvádzané ako **Bét-lechem Efrata** a **Bét-lechem Jehuda**, ale Izraeliti ju premenovali na Betlem. Dnes je jedným z najnavštevovanejších miest Izraela, nielen kresťanmi. Od Jeruzalemu je vzdialený 7km a dnes sú obidve mestá takmer spojené.

V *Novom zákone sa o Betleheme píše ako o meste Dávidovom. Žili tu Dávidovi predkovia Rút a Boáz (Rút 2,4) a okolo roku 1010 pr.Kr. sa tu narodil budúci kráľ Dávid. V Betleheme mali svoju posádku Pelištejci/*Filištínci. V časech druhého chrámu (pobabylonské obdobie 6.st.pr.Kr.) Betlehem obsadili *Edomci, ktorých v 2.st.pr.Kr. vyhnal jeden z posledných panovníkov židovskej dynastie *Hasmoneovcov, Ján Hyrkán II.

V 8.-7.st.pr.Kr. predpovedal prorok Micheáš (5,2), že sa v Betleheme narodí ten, kto bude vládnuť Izraelu, a evanjelista Matúš proroctvo pripomenul. Evanjeliá zdôrazňujú, ako sa veštba naplnila, keď sa v Betleheme narodil Ježiš, ktorému sa prišli pokloniť pastieri aj traja *mezopotámski mudrci.

Za vlády cisára Hadriana (117-138) boli z Betlehema vyhnaní všetci *Židia, a väčšina prvých kresťanov boli práve Židia, preto sa na jaskyňu Narodenia na celé dve storočia zabudlo, takže Chrám Narodenia, vybudovaný okolo roku 330 Konštantínovou matkou, sv.Helenou (†328/330), nemusí označovať presné miesto jaskyne. Jaskyňa, nad ktorou svätyňu Narodenia postavili, bola uctievaná už dve storočia pred narodením Ježiša a v 2.storočí ju cisár Hadrian zasvätil kultu gréckeho Adonisa. Je možné, že sa sv.Helena riadila týmto vodidlom a snažila sa ako miesto narodenia Spasiteľa označiť osvedčené posvätné miesto, ako to zodpovedalo dobovým zvyklostiam. Nie je ale

vylúčený pravý opak, že práve cisár Hadrian sa usiloval zriadením svätyne prekryť kult iného, nepohodlného boha. Aj to bola osvedčená prax.

Dnešnú baziliku Narodenia dal vystavať približne roku 523 byzantský cisár Justinian I. Veľký (†565), ktorý vystupoval ako zástanca ortodoxnej viery a dal vybudovať aj chrám sv. Sofie v Konštantínopole a chrámy v *Ravenne.

Keď perzský kráľ Chosros II. v 7. storočí počas ťaženia *Svätou zemou prišiel do Betlehema, ušetril kresťanskú stavbu, nakoľko v nej boli zobrazenia troch kráľov v perzskom odeve. Menšiu prestavbu chrámu Narodenia vykonali križiaci v 11. storočí.

Ani po dvoch tisícročiach nie je postavenie betlehemských kresťanov jednoduché. Z pôvodných 80% obyvateľstva, žijúcich prevažne z turistického ruchu, po izraelsko-palestínskych konfliktoch zostalo z palestínskych kresťanov, koptov, príslušníkov arménskej cirkvi, rímskych katolíkov a gréckych katolíkov, sotva pätnásť percent...

Názvy: Narodenie Pána, lat. Nativitas Domini, tal. Nascita di Cristo, nem. Geburg Christi, angl. Nativity of Christ.

KLĀNANIE PANNY MÁRIE/ADOROVANIE DIEŤAŤA JEŽIŠA

(Lukáš 2,11; 2,16)

*

„Nájdete (pastieri) dieťaťko (gr. *bréfōs* = novorodenec) zavinuté do pásov látky (hebr. zvyk: pásy plátina; *Vulgáta: lat. *pannus* = útržky látky) a uložené v jasliach (gr. *fátne*).“ Ponáhľali sa a videli Máriu a Jozefa i dieťa (gr. *paidíon*) uložené v jasliach. (Lukáš)

A babica išla za ním (Jozefom). A keď sa ocitli pri jaskyni, objavil sa svetelný mrak, ktorý jaskyňu zatienil. A babica povedala: „Moja duša sa dnes povzniesla, lebo som na vlastné oči uvidela neuveriteľné: „Izraelu sa narodila záchrana.“ A mrak sa hneď vzniesol a jaskyňu zaplavilo veľké svetlo, ktoré oči nemohli zniesť. A onedlho sa stlmilo aj to svetlo, takže bolo vidieť nemlúvňa, ktoré išlo a samé sa chytilo prsníka svojej matky Márie. A babica vykrikla: „Dnes je môj veľký deň, lebo som uvidela tento div, aký nikto nevidel.“ (*Protoevanjelium Jakubovo, oddiel XIX; 2.-4.st.)

Keď nastal jej čas, vyzula si topánky a vyzliekla svoj biely plášť a sňala závoj, ponechávajúc splývať zlaté vlasy na ramená. Potom pripravila plienky, ktoré položila vedľa seba. Keď bolo všetko pripravené, pokľakla a začala sa modliť. Zatiaľ čo sa s takto dvihnutými rukami modlila, Dieťa sa náhle narodilo, obklopené svetlom tak žiarivým, že úplne zatienilo Jozefovu blikajúcu sviečku. (Brigita Švédska, spis Zjavenia, 14.st.)

Námet Klaňanie Panny Márie je súčasťou širšej témy *Narodenie Pána* a blízke niektorým obrazovým typom madony s Ježiškom (pozri Christologický cyklus I.). Častejšie sa vyskytuje v *devocionálnej ako *naratívnej podobe (pozri obrazový typ *Madre Pia* v Christologickom cykle I.: *Madona*). Naratívny variant sa opiera o apokryfné *Jakubovo evanjelium. Devocionálna verzia sa zvyčajne nazýva Adorovanie dieťaťa Ježiša. Vznikla v 14.storočí a je inšpirovaná víziami vzdelanej šľachtickej a mnišky Brigity Švédskej (†1373). Tá roku 1370 navštívila Betlehem a v spise *Zjavenia* opísala svoje videnie Panny Márie. Mystické podanie témy dalo vznik talianskemu *renesančnému obrazovému typu *Sacra conversazione* so sprievodom svätcov, prípadne aj donátorov (pozri Christologický cyklus I.).

Adorovanie Dieťaťa však nemusí byť nevyhnutne spojené iba s námetom *Narodenie*. Existujú varianty, ktoré sa odohrávajú napríklad v rámci témy *Útek do Egypta*, pričom k identifikácii napomáhajú kulisy, do ktorých je vložený dej. Napríklad Corregio (1525-1526) svoju adorujúcu Madonu umiestnil do krajiny s palmou, ktorá sa tradične spája s témou úteku Svätej rodiny. Podobne vyznieva mysticky ladená Adorácia v lese od Fra Filippa Lippi (1459).

V pravoslávnom umení Adorovanie Dieťaťa Ježiša tvorí typ *ikony **Anapesón/Bdelé oko**, inšpirovaný Jákobovým požehnaním Júdu (Genesis 49,9: „Syn môj, skrčil sa, ľahol si ako mladý lev...“). Námet zobrazuje Dieťa, ktoré leží s otvorenými očami na lôžku a je adorované anjelmi a niekedy s Pannou Máriou. Ikona zvyčajne zdobí bránu alebo výklenok *prothesis v severnej, ľavej časti chrámu, určený pre oltárne obety a prípravu omšovej liturgie, alebo býva nad vchodom do chrámu (pozri Christologický cyklus I.: *Immanuel*).

*

Pôrod. V starovekej *Mezopotámii bolo narodenie dieťaťa vždy mimoriadnou udalosťou. Tehotenstvo rodičky sledoval kňaz, ktorý od začiatku pôrodných bolestí zariekávaním odvracal pôsobenie zlých síl, osobitne ženského démona Lamaštu, zodpovedného za horúčku šestonediel'ok a ďalšie popôrodné ťažkosti.

Doba očakávaného pôrodu bola predmetom veštieb. Pôrody boli niekedy urýchľované alebo oddaľované podľa priaznivých a nepriaznivých okolností, ako to určovali veštby, hemerológia. *Babylonská hemerologická tradícia svoju starobylosť dokazovala odkazmi na siedmich mudrcov pred potopou sveta. Pre každý deň roka vytvorila zoznam vhodných a nevhodných činností, uvádzala mená božských ochrancov a predpisy na odvrátenie zlého osudu, rôzne tabu a potravinové zákazy.. Pôrod zdravého dieťaťa bol považovaný za požehnanie bohov, naopak narodenie chorého alebo postihnutého dieťaťa za trest bohov.

Na konci tehotenstva dostala rodička pôrodný povraz s dvadsiatimi uzlami, ktoré každý deň postupne rozväzovala. Dieťa prišlo na svet aj s pôrodným kameňom, polodrahokamom, zavádzaným do rodidiel ženy ako súčasť magických obradov, ktoré mali chrániť ženu aj plod a získať ochranu boha Mesiaca Sína, strážcu času. Hladký priebeh pôrodu malo zaistiť prednášanie *akkadského náboženského textu o Sínovi a jeho milovanej krave (vtelením Sína bol posvätný býk, ktorého rohy pripomínali kosáčik Mesiaca).

Pôrodné polohy boli rôzne, žena sedela na dvoch tehlách alebo kameňoch, prípadne na pôrodnej stoličke postavenej na rovnakom princípe. Pri pôrode pomáhala babica, staršia a skúsená žena, ktorá okrem praktickej pomoci prednášala zaklínania pre ženy v bolestiach. Na urýchlenie pôrodu sa používali bylinkové nápoje s alkoholom a masáže brucha. Po pôrode bol zakázaný pohlavný styk a jeho obnovenie bolo ponechané zvyčajne na vôli ženy. Jeho skoré obnovenie bolo pokladané za priaznivé božie znamenie.

V Izraeli pomáhala pri pôrode matka rodičky, susedky alebo babica (Genezis 35,17; Exodus 1,15-21). Novorodencovi bola oddelená pupočná šnúra, bolo umyté a zavinuté. V staroveku deti zavinovali až po krk do plátna na spôsob múmie. Informujú nás o tom egyptské zdroje a veľmi podrobne grécky lekár Soranos z Efezu, žijúci v časoch rímskeho cisárstva (1.st.po Kr.). Dieťa bolo znehybnené, okrem toho, že sa rodič mohol venovať svojej práci, veril, že jeho potomok porastie súmerne. Tento spôsob zavinovania do niekoľkometrového plátna pretrval až do novoveku a až v polovine 19.storočia boli novorodenci a batol'atá zabaľované približne rovnakým spôsobom ako dnes.

Deti boli dojčené dva až tri roky a odstavenie dieťaťa sa slávilo doma alebo dokonca v chráme. Zástupný pôrod neplodnej ženy, ktorý nahrádzal plné osvojenie dieťaťa, prebiehal tak, že služobníčka rodila priamo na lone svojej panej (Genezis 30,3). Židovská matka dieťaťa bola po niekoľko týždňov rituálne nečistá (pozri Christologický cyklus II.: *Obetovanie Ježiša; Kristus žehná malým deťom*).

*

Jaskyňa. Hoci sa v evanjeliom príbehu Narodenia jaskyňa nespomína, nechýba v *apokryfoch a legendách. Podľa nich traja králi prišli k jaskyni, kde sa narodil Ježiš (*Pseudo-Bonaventura, 14.-15.st.). V jaskyni sa narodil mesiáš Ježiš, skala sa otvorila a prijala do svojho vnútra sv.Alžbetu a malého Jána Krstiteľa, prechádzajúcich pred Herodesovými vojakmi. Podľa pravoslávnej tradície v jaskyni na ostrove Patmos mal videnie sv.Ján (pozri Apokalyptický cyklus: *Apokalypsa*).

Ak narodenie Vykupiteľa umiestnila ľudová predstavivosť do jaskyne, zrejme to je to známka, že sa ešte nepretrhlo staré mystické puto a kultový význam podzemia ako zóny plodnosti, zrodu a smrti, ostal ešte živý. Ľudia verili, že jaskyňa je miestom, kde sa uskutočňuje *hieros gamos, posvätný sobáš neba a zeme, pravzor každého

manželstva. Preto sa spáľňa, v ktorej sa ženích stretol so svojou nevestou, označovala ako jaskynná miestnosť, kde sa rodia bohovia (v gréckej mytológii bol Zeus narodený v jaskyni na Kréte). O kultových účeloch jaskýň a iníciačných obradoch v nich svedčí praveké jaskynné umenie, maľby, rytiny, reliéfy a sošky ukryté pri vchodoch alebo naopak v temných hĺbinách skalných dutín.

V jaskyniach prebývali praveké Bohyne zeme, Veľké Matky a na túto predstavu podľa niektorých mytológov nadväzujú rôzne zjavenia Panny Márie v jaskyniach. Podľa dnešných mytológov k takej tradícii patrí séria osemnástich zjavení v skale Massabielle vo francúzskych Lurdoch, ktoré mala roku 1879 šestnásťročná Bernardetta Soubirousová.

Jaskyne boli súčasne vchodom k mŕtvym, bránou do podsvetia (pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo*). Umelými jaskyňami s pôvodným zásvetným významom, boli staroveké *katakomy a skalné hroby (pozri Christologický cyklus III.: *Pohreb Krista*).

Podľa názoru niektorých mytológov je živou spomienkou na jaskynnú mágiu kresťanská *apsida s oltárom v závere kostola, ktorá udáva smer k *Božiemu hrobu* (pozri Christologický cyklus I.), alebo moslimský modlitebný výklenok mihráb v strede steny mešity, ktorého cieľom je ukazovať smer k Mekke.

CLAŇANIE TROCH KRÁĽOV/MUDRCI OD VÝCHODU/TRAJA KRÁLI

(Matúš 2,1-12)

*

Keď sa za čias kráľa Herodesa v judskom meste Betleheme narodil Ježiš, prišli do Jeruzalemu (gr. Hierosolyma) mudrci (gr. mágoi) od východu (gr. apo anatólón = od Východov) a pýtali sa: „Kde je ten novonarodený židovský kráľ? Videli sme jeho (mesiášovu) hviezdu na východe (gr. astéri en té anatólé = hviezdu z východu) a prišli sme sa mu pokloniť“ (gr. proskyneó = klaniam sa). Keď to počul kráľ Herodes, rozrušil sa (gr. tarássó = znepokojujem, rozrušujem) a celý Jeruzalem s ním (starozákonná personifikácia Jeruzalemu: podobne 2Kráľov 21,12; Nehemiáš 12,45; Žalm 147,12 atď.). Zvolal veľkňazov a zákonníkov ľudu (gr. grammateis, nomiskon; hebr. soferim = zákonníci) a vyzvedal od nich, kde sa má narodiť Kristus (gr. ho Christos < hebr. ham Mašiach = pomazaný, mesiáš; pozri Christologický cyklus I.). Oni mu odpovedali: „V judskom Betleheme (gr. Bethleém < hebr. Béth lechem = Dom chleba [pozri kapitola Narodenie Pána]), lebo tak píše prorok (doplň: Micheáš 5,1; podobne 2Samuelova 5,20): „A ty Betlehem, v judskej krajine (upravená podoba Micheášovho textu: Efrata), nijako nie si najmenší medzi poprednými mestami (dosl. medzi vodcami = hegemosin > gr.sg. hegoumenos = vodca) Judey, lebo z teba vyjde kráľ, ktorý bude spravovať (dosl. „pásť“; gr. boskó = pasiem; vložený výraz z 2Samuelova 5,2; pozri Christologický cyklus I.: Dobrý pastier) môj ľud, Izrael.“ Tu si dal Herodes potajomky (gr. kryfá) zavolať mudrcov a podrobne sa ich vypytoval, kedy sa im zjavila hviezda (gr. áster). Potom ich poslal do Betlehema a povedal: „Chodte a dôkladne sa vypyťte na dieťa. Keď ho nájdete, oznámte mi, aby som sa aj ja šiel pokloniť.“ Oni kráľa vypočuli a odišli. A hľa (gr. euthys = okamžite < hebr. hine = hľa), hviezda, ktorú videli na východe, išla pred nimi (pozri Christologický cyklus I.: Betlehemska hviezda), až sa zastavila nad miestom, kde bolo dieťa. Ako zbadali hviezdu, nesmierne sa zaradovali. Vošli do domu a videli dieťa s Máriou, jeho matkou, padli na zem a klaňali sa mu. Potom otvorili svoje pokladnice (gr. thesaurofilákio) a dali mu dary: zlato (gr. chrysós), kadidlo (gr. thymíama) a myrhu (gr. smyrna). A keď vo sne (v Biblii sen častý prostriedok komunikácie s Bohom): dostali pokyn, aby sa nevracali k Herodesovi, inou cestou sa vrátili do svojej krajiny. (Matúš)

Od východu : gr. apo anatólón = dosl. „od Východov“ (sme prišli); predstava svetovej strany, alebo domovskej krajiny prichádzajúcich. **Jeho hviezdu** : zdôraznenie neopakovateľnosti úkazu; ide práve o hviezdu narodeného mesiáša Ježiša; autor zaznamenáva klaňanie kráľov, ktorých nazýva *magoi* (mudrci, astroológovia) preto, aby odlišil ich astrologickú vedu od Židom zakázaného magického umenia. **Na východe** : gr. en té anatólé = „na východe“ (sme videli hviezdu); predstava v zmysle zemepisnom (kým boli mágovia vo svojej zemi na Východe) alebo astronomickom (hviezda bola na východnej oblohe alebo vychádzala); pozri Christologický cyklus I.: Betlehemska hviezda. **Pokloniť** = gr. proskyneó; proskyneza, prostrácia, označuje úkon pokorenia pred veľmi vznešenou či vysoko postavenou osobou, kráľom (kráľom Židov) alebo Bohom (Božím Synom; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly); išlo nielen o gesto pokorenia, ale aj výraz úcty a vyjadrenie oddanosti; spočívalo v pokľaku na jedno alebo obe kolena, niekedy bolo spojené s pobožkaním zeme; v starovekom Grécku sa

proskynéza preukazovala iba bohom, neskoršie pod perzským vplyvom aj panovníkom ako súčasť dvorského ceremonálu: pokľaknutie, padanie na zem, pobožkanie topánky alebo lemu panovníkovho rúcha (pozri Christologický cyklus II.: Modlitba na Olivovej hore). **Zvolal veľkňazov a zákonníkov ľudu** : gr. *grammateis*; hebr. *soferim* = zákonníci; veľkňazi boli zrejme členovia veľkňazského rodu so súčasným veľkňazom; veľrada = veľký *sanhedrin (pozri kapitola Ježiš medzi zákonníkmi); *zákonníci ako znalci a vykladači **Tóry** boli kompetentní zodpovedať otázku ohľadne miesta a času; predznamenanie Ježišových nepriateľov v *pašiovom príbehu). **Kde sa má narodiť Kristus** : gr. *ho Christos* < hebr. *ham Mašiach* = pomazaný, mesiáš; pozri Christologický cyklus I.; naše preklady používajú výraz Mesiáš; zámerná zámena titulov kráľ Židov a Mesiáš; prvý titul je vhodný pre *pohanov, druhý pre *Židov. **Vošli do domu**: Matúš jasne označuje miesto narodenia ako dom, ľudský príbytok alebo prístrešok pre dobytok v ňom, nie jaskyňu, ako usudzovali stredovekí komentátori (pozri kapitola Narodenie Pána).

„Bežte a pátrajte po ňom,“ povedal Herodes (mágom). Až ho objavíte, dajte mi správu, aby som aj ja mohol ísť a pokloniť sa mu.“ A mágovia odišli. A v tú chvíľu ich viedla hviezda, ktorú predtým zazreli na východe, až došli k tej jaskyni, a zostala stáť priamo nad tou jaskyňou. A mágovia uvideli chlapca s matkou Máriou a vyložili zo svojich batožín dary, zlato kadidlo a myrhu. A nakoľko im anjel dal pokyn, že sa nemajú vracat’ do Judey, odcestovali do svojej krajiny inou cestou. (*Protoevanjelium Jakubovo, oddiel XXI; 2.-4.st.)

Tak totiž uvádza evanjelium, ktoré je nadpísané „podľa Hebrejov“: Jozef pozrel a uvidel zástup počestných, prichádzajúcich spoločne k jaskyni, a povedal: „Vstanem a idem im von v ústrety.“ Keď potom vyšiel, povedal Jozef Šimonovi: „Zdá sa mi, že prichádzajú veštcí. Hľa, každú chvíľu pozerajú k nebu a rozprávajú sa medzi sebou. Ale tiež sa zdá, že sú cudzinci, lebo sa od nás odlišujú vonkajším vzhľadom. Ved’ majú veľmi široký odev, sú oveľa tmavšej farby, na hlavách majú čiapky (gr. *pilos*), ich šaty mi pripadajú jemné a na nohách majú perzskú obuv. A hľa, zastavili sa a pozorujú ma, a hľa, opäť vykročili a prichádzajú sem. Z týchto slov je celkom zrejmé, že k Pánovi neprišli len traja muži, ale zástup počestných, aj keď podľa niektorých prední vodcovia tohto zástupu mali určité mená Melchus, Kaspar a Fadizarda. (židokresťanské apokryfné evanjeliá, nepravé a neisté texty, zlomok V; Sedulius Scotus: pol. 9.st.)

Námet Traja králi sa v umení objavuje už od 3.storočia, spočiatku iba v neurčitom prostredí (Priscilline *katakomba, 4.st.; ravenký sarkofág zo S.Vitale, 400-440). V maliarstve po r.1300 je Klaňanie kráľov umiestnené do maštale, prípadne do ruín stavby, pred dom, pod prístrešok, ojedinele do jaskyne. Postupne sa objavuje zložito odstupňovaná krajina s múrmi a jeruzalemským chrámom v pozadí (tzv.Vianočná *predela, Levoča, 15.st.). Ranokresťanské umenie zobrazovalo kráľov troch (odkaz na cirkevné authority: pápež Lev Veľký, †461; cirkevný otec Augustín z Hippo Regia †430; biskup Maximus Turínsky, †415), inokedy aj dvoch, štyroch (odkaz na Žalm 72,10), občas dokonca šiestich či dvanástich, odkazujúce na tzv.Ariánske legendy z poloviny 6.storočia.

Námet Klaňania troch kráľov sa často spájal so *Zvestovaním pastierom* alebo *Klaňaním pastierov*. Vlastný námet vytváral celé rozsiahle cykly; v *byzantskom umení sa objavuje až 84 epizód, inšpirovaných apokryfným Matúšovým evanjeliom (8.-9.st.).

Na počiatku zobrazovania stojí motív hviezdy (pozri Christologický cyklus I.: *Betlehemska hviezda*), ktorá môže mať podobu anjela alebo anjel na ňu ukazuje, podobu *Kristovho monogramu* (grécke písmeno X [χί] v kruhu) alebo malého Krista s

krížikom (reliéf *tympanónu dómu v Ulme, 1380). Nasleduje Sprievod troch kráľov z Jeruzalemu do Betlehema, Mágovia vidia hviezdu (v podobe kométy; nástenná maľba v rímskom kostole S.Maria Antiqua, 7.-8.st.), Traja králi pred Herodesom (mozaika *triumfálneho oblúka* (pozri Christologický cyklus I.) *baziliky S. Maria Maggiore v Ríme, 435). Cyklus vrcholí vlastným Klaňaním a končí Snom a Návratom troch kráľov do vlasti (hlavica baziliky S.Lazare v Autune, 12.st.). V neskorom stredoveku sa objavuje ešte motív Plavba troch kráľov (mozaika *baptistéria vo Florencii, 1250-70; Bruchsálsky rukopis, 13.st.), Požiar ich člna v Tarsu. V knižných ilustráciách býva zobrazovaný aj ďalší osud mágov, ich stretnutie s apoštolom Tomášom v Indii, pokrstenie, vysvätenie za biskupov za kardinálov, stavba kostola zasväteného trom kráľom cisárovnou Helenou, prenesenie ostatkov troch kráľov.

V základnom obrazovom type, v Klaňaní, vystupujú traja králi. *Jezuliatko* je zobrazované ako hravé batol'a v náručí Panny Márie. V 5.-6.storočí dostáva okolo hlavy *nimbus a gestom ruky žehná kráľom. Niekedy už vystupuje ako staršie sediace dieťa, čo odkazuje na *Proto-Matúša, hypotetický a nezachovaný dokument, ktorý mal napísať apoštol Matúš v hebrejčine alebo *aramejčine. Podľa neho mágovia prišli až po troch rokoch po narodení Ježiša.

V námete sa od začiatku objavuje postava Panny Márie, zvyčajne ako sediaca figúra v centre kompozície. V ranom kresťanskom umení 4.-5.storočia (nástenné maľby *katakomb, reliéfy *sarkofágov) sedí s Dieťaťom na tróne, nad hlavou má jednu alebo tri hviezdy (antické znamenie božskosti vladára). V niektorých neskorších dielach, najmä od 17.storočia, Panna Mária stojí, čím umenie vyjadruje jej majestát (pozri Christologický cyklus I.: *Madona - Madona v majestáte, Maestá*).

Objavujú rôzne varianty Klaňania. V 12.storočí sa zvyčajne Ježiškovi klaňajú najstarší z kráľov, ostatní sedia na koňoch alebo stoja a čierny Baltazár ukazuje na hviezdu. Alebo sa klaňajú všetci traja králi a kone pridriavajú sluhovia.

V neskorom stredoveku 13.-14.storočia sa námet dostáva *devocionálne ladenie, je obohatený o pobožkanie nôžky Dieťaťa, ktoré spolu s klaňaním v pokľaku predstavuje najvýraznejšiu formu úcty. Bozkávanie nohy a Ježišovo žehnanie kráľov je zrejme inšpirované *Pseudo-Bonaventúrom.

Vzácné asistujú kráľom aj iné postavy. Do podôb klaňajúcich sa kráľov boli premietané portréty žijúcich panovníkov (Karol IV.), ktorí takto prezentovali svoju zbožnosť (fresky v kaplnke Sv.Kríža na Karlštejne a v tzv.Saskej kaplnke *katedrály sv.Víta v Prahe). Na konci 15.storočia dochádza k značnej redukcii námetu, čo plne vyhovovalo duchu reformácie.

Na nástenných maľbách rímskych *katakomb a na niektorých *byzantských mozaikách sú mágovia zobrazení v rúchu perzských kňazov Mitrovho kultu, s príznačnými kužeľovitými *frygickými čiapkami a dlhými vrecovitými nohavicami anaxyrides či thylakos. Od 9.storočia majú na hlavách kráľovské koruny, do 10.storočia ojedinele majú okolo hlavy nimbus, v ranej *renesancii sú oblečení podľa dobovej dvorskej módy. Ako prejav umelcovej oddanosti viere, mohol byť jeden alebo viacerí z nich zobrazení v podobe umelcovho patróna.

Rozdielnosť veku mudrcov sa datuje už do 5.-6.storočia. V novovekých výjavoch symbolizovala tri obdobia ľudského života, ktorá sa spätne vysvetľovala ako výraz všeobecnej platnosti kresťanskej viery.

Vlastnému Klaňaniu sa zvyčajne prizerá starý sv.Jozef. Vystupuje ako vedľajšia, *žánrová postava, stará sa o oheň pri chlieve, prípadne varí, naberá polievku alebo preberá dary od kráľov a ukladá ich do truhlice (nástenná maľba v *ambite kláštora slovanských benediktínov v Prahe na Slovanoch, 1360-72). V minimalizovanej verzii sv.Jozef chýba (pozri Christologický cyklus I.: *Jozef*).

Súčasťou deja sú aj domáce zvieratá, osol a vól, prípadne kohút a páv, oba vtáky v kresťanskej symbolike stelesňovali nesmrteľnosť a vzkriesenie. V stredoveku Klaňanie kráľov nadobúdalo okázalú obradnosť, neskoršie sa námiet objavuje menej často.

Od začiatku 15.storočia maliari komponovali veľké a rozsiahle sprievody s desiatkami postáv a zvierat. Okrem bežných, ako sú kone a ťavy, v zhluku vidieť aj žirafy, leopardy a opice. Ťavy v trojkráľovom sprievode sa objavujú už v 5.st. a sú vnímané ako naplnenie Izaiáša 60,6: „Prikryje ťa záplava tiav, mladé ťavy z Maddiánu a Efy, prídu všetci zo Sáby, ponosú zlato a kadidlo a zvestujú slávu Pánovu.“

Orientálny pôvod návštevy naznačujú aj turbany postáv a polmesiac Saracénov. Moslimský štátny znak v súvislosti s Klaňaním kráľov bol priam politickým zámerom, lebo stredná Európa v tom čase prežívala nebezpečenstvo, ktoré jej hrozilo od osmanskej ríše.

V raných kompozíciách králi prinášajú dary na tanieroch, v ďalšom období malo zlato podobu mincí v truhličke. V rukopise Liber viaticus Jana zo Středy (po 1360) jeden z kráľov drží hrudu zlata, čo mohlo odkazovať na narodenie Karlovho syna Václava IV., ktorého nechal cisár vyvážiť zlatom, ktoré potom daroval cirkvi. V neskorej *gotike boli nádoby v tvare liturgických predmetov (poháre, schránky na hostie). Od 16.storočia sa truhlice na dary menia na drahocenné zlatnícke práce, aby maliar predviedol vlastnú remeselnú zručnosť pri zobrazovaní rôznych materiálov.

V 14.-15.storočí sa usúdilo, že králi pochádzali z troch svetadielov a v novoveku stelesňovali tri časti známeho sveta (Európu, Afriku a Áziu), kam preniklo kresťanstvo. Preto bol kráľ Baltazár zastupujúci Afriku znázorňovaný ako černocho. Prípadne boli symbolicky stotožňovaní s tromi Noemovými potomkami od (Šémom, Chámom a Jáfetom; Genezis 9,18-19), ktorí zároveň zosobňovali ľudské rasy.

Námiet Klaňanie troch kráľov slúžil tiež ako výraz podriadenosti svetských vládcov autorite cirkvi, a preto výjav zostával stále aktuálny vo všetkých storočiach kresťanského umenia.

Starozákonné predobrazy Klaňania troch kráľov: a) **Traja mládenci v peci ohnivej navštívení anjelom (Daniel 3).** Boží posol zostupuje do horiacej pece k trom judským rukojemníkom, ktorí sa odmietli klaňať zlatej soche kráľa Nebukadnezara. b) **Kráľovná zo Sáby prináša dary Šalamúnovi (1Kráľov 10,1-10).** Kráľovná prichádza k múdremu Šalamúnovi a prináša mu dary. c) **Melchisedech prináša dary Abrahámovi (Genezis 14,17-24).** Salemský kňaz a kráľ víta Abraháma vracajúceho sa z víťazného boja. Nesie mu chlieb a víno (predobraz *eucharistie) a žehná ho. d) **Traja muži z Betlehema prinášajú vodu Dávidovi (2Samuelova 23,15-17).** Traja Betlehemi muži prinášajú vodu kráľovi Dávidovi, ktorú s nasadením života ukoristili Filištíncom. Kráľ ju na počesť hrdinov obetuje Bohu. e) **Bratia prinášajú Jozefovi Egyptskému dary (Genezis 42).** Synovia patriarchu Jákoba prinášajú vysokému úradníkovi Jozefovi strieborný pohár, lebo v ňom nespoznali svojho brata, ktorého predali do Egypta. f) **Samuel prichádza k Saulovi, aby ho pomazal (1Samuelova 9-10).** Boh posla proroka Samuela, aby pomazal Saula a urobil z neho vodcu Izraelitov. g) **Patriarcha Jákob žehná egyptského panovníka (Genezis 47).** Jozef Egyptský predstavuje faraónovi svoju rodinu a starý Jákob žehná vladára, ktorý bol milostivý k jeho synovi.

*

Podľa anglosaského cirkevného učiteľa a kronikára Bedy Ctihodného (†735) bola symbolika kráľovských darov nasledovná: zlato predstavovalo hold kráľovskej dôstojnosti dieťaťa (Kristus vševládca), kadidlo vzdávalo hold jeho božskosti (Syn Boží), myrha, používaná pri balzamovaní, odkazovala na tieň mučeníckej smrti prítomný už v okamihu narodenia (Trpitel). Podobný výklad prináša aj *Zlatá legenda

(13.st.). V sýrskej legende Jaskyňa pokladov sa píše, ako Adam po vyhnaní z raja dostal zlato, kadidlo a myrhu a ukryl tieto dary v jaskyni, kde ich mágovia objavili (ide o paralelu ku Kristovi ako druhému Adamovi; pozri Christologický cyklus I.: *Ježiš Kristus*; Christologický cyklus II.: *Ukrižovanie*). Stredoveký výklad pripisoval zlatému daru aj rýdzo praktickú úlohu: Sv.rodina z neho žila počas svojho pobytu v Egypte.

Myrha (hebr. **mar dror**; gr. **smyrna**) je voňavá živica drevín (myrhovník; hebr. **nataf**, **bosem**, **bacha** [strom, ker]) myrhovníka pravého (hebr. **mor**; druh Commiphora Myrrha, Balsamea Myrrha, Balsamodendron Myrrha), ktorá rastie vo východnej subtropickej Afrike a južnej Arábii. Je jednou z najstarších drog, ľudia ju používali už v 2.tis.pr.Kr. Najkvalitnejšia myrha sa získavala z kríka myrhy pravej, ktorý rastie na území dnešnej Etiópie. Dosahuje výšky až 3 m a z jeho trnitých vetiev prýšči živica, ktorá vzduchu tuhne na priesvitnú lesklú hmotu žltej, červenkastej alebo hnedej farby. Pri zahrievaní vydáva myrha príjemnú balzamovú vôňu. Okrem výraznej vône má aj korenistú, mierne trpkastú chuť. Za pravú myrhu sa v staroveku platili vysoké ceny. Kupci ju predávali po kúskoch. Myrha sa páčila spolu s kadidlom ako obeta na oltároch, pripravovali sa z nej vonné látky a posvätné oleje, okiadzali sa s ňou ľudské príbytky, zmesou myrhy a oleja sa natieralo telo. Starí Egypťania myrhu pridávali do prostriedkov na balzamovanie tiel mŕtvych, Rimania ju pridávali do vína a vyrábali z nej masť na vlasy a lieky. Myrhu obsahovalo víno, ktoré ponúkli Ježišovi na kríži a zmesou myrhy a aloe pomazali jeho telo pred pochovaním.

Kadidlo (hebr. **levona**, **ketoret**; gr. **thymíama**) je glejovitá živica, ktorá sa získava narezávaním kmeňa stromu kadidlovníka pravého, ktorý rastie v južnej Arábii. Nie je známe, že by rástol v *Palestíne. Strom dorastá do výšky 4 až 5m. Živica bola nepriesvitná, svetlo žltej alebo červenkastej farby, na lome s voskovým leskom. Mala horkastú, aromatickú chuť a príjemnú balzamovú vôňu. V kombinácii s myrhou a balzamom sa používala pri okiadaní svätých a ako obeta na oltári. Podľa Bedy Ctihodného kadidlo bolo symbolom božskosti. Užívanie kadidla a kadidelnice pri náboženských obradoch prevzala z rímskych kultov v 5.storočí kresťanská cirkev. Zvyk sa rozšíril najmä v stredoveku a kadidlo bolo vyhľadávanou korisťou križiackych ťažení. Zloženie kadidla, ktoré používali Izraeliti, presne určuje Exodus (30,34; pozri Apokalyptický cyklus: *Rozlomenie siedmej pečate*). Najvzácnejšie kadidlo, olejnatú živicu kadidlového stromu Boswellia, dopravovali karavány nomádskych Natabejcov po „kadidlovej ceste“ dlhej 3000 km. Trvala tri mesiace a začínala v ománskom Dhofare a Hadramaute, viedla cez jemenskú Sábu do Gerhy pri Perzskom zálive a paralelne pri Červenom mori cez územie Natabejcov v dnešnom Jordánsku, ďalej na východ do prístavu Gaza a ďalších *fenických miest, odtiaľ ďalej do egyptskej Alexandrie a ďalej do Stredomoria. Kadidlová cesta bola v prevádzke od 600 pr.Kr.-500 po Kr. (pozri Apokalyptický cyklus: *Rozlomenie siedmej pečate*).

*

Mágovia, mudrci, králi. Mudrci prišli z Východu. Evanjelista Matúš použil výraz v množnom čísle, **apo anatólón**, čo znamená z Východov. Podľa bádateľov východ nemusel znamenať iba svetovú stranu, ale priamo konkrétnu krajinu, Anatóliu, vtedajšiu súčasť Perzskej ríše, kde bol rozšírený kult perzského Mitru (zrejme preto majú mudrci perzský odev s frygickou čiapkou, dlhými vrecovitými nohavicami anaxyrides, v akých bol zobrazovaný aj samotný boh Mitra).

Mágovia (gr. **magoi**) bol pôvodne titul príslušníkov perzsko-médskej kňazskej vrstvy, lebo sa vyznali najmä v astrológii, veštbe z polohy hviezd a vykladaní snov. *Mezopotámia a Perzia mali rozvinutú astronómiu i astrológiu, zatiaľ čo v *Palestíne astrologické školy chýbali. Titul mág bol prenesený aj na *chaldejsko-babylonských

astrológov (hebr. výraz **magen** znamenal horoskop). Titul mágovia hovorí v prospech Perzie, ich znalosti astrológie v prospech *Babylonie, a dary, ktoré prinášajú (zlato, kadidlo, myrha), ukazujú na Arábiu alebo Sýrsku púšť. Obecne sa má zato, že biblickí mudrci boli učené perzské kňazi, ktorí plnili súčasne funkciu kráľovských poradcov a veľvyslancov.

Od 2.storočia sa rozšíril názor, že mágovia boli *pohania, avšak podľa biblistov-historikov existujú doklady, že mohli byť tak *Židmi žijúcimi v *diaspóre, tak pohanmi. Za kráľov boli označení možno pre nedorozumenie pri preklade gréckeho slova magoi, alebo preto, že ich dary (zlato, kadidlo, myrha) sú v *Starom zákone považované za dary kráľovské (Izaiáš 60,6 [zlato, kadidlo]; Pieseň Šalamúnova 3,6 [myrha, kadidlo]).

Prvotní kresťania ich nepokladali za mudrcov, ktorých vedomosti (znalosti ***Tóry** alebo mágie) priviedli ku Kristovi, ale za ľudí nevedomých, ktorým mesiáša Krista zjavil Boh. Pre evanjelistu Matúša však mali mágovia vlastný význam: stelesňovali pohanstvo, ktoré prijalo radostnú zvesť a ako *prozelyti (pohanokresťania) ju potom šírili ďalej.

Označenie kráľ znamenalo v Ježišových časoch niečo celkom iné ako v stredoveku, lebo takmer každý vazal Rimanov bol vtedy kráľom. Titul kráľ v ranom stredoveku zasa prepožičiaval cisár takmer podľa ľubovôle tomu, kto vlastnil veľký kus zeme. Išlo skôr o prejav úcty ako mimoriadnych právomocí. Je zaujímavé, že rímsko-nemeckí cisári prepožičiavali titul kráľa mimo hranice svojej ríše pomerne štedro, ale v rámci ich ríše sa šľachtic musel uspokojiť s titulom knieža. Pre tieto máťuce predstavy, volia súčasní prekladatelia z rôznych možných pomenovaní (mudrci = príliš obecné, králi = nepresné, astrológovia = z dnešného pohľadu zavádzajúce) titul mágovia.

Pri vzniku povesti o troch kráľoch mohol zavážiť aj starozákonný text. Žalm (72,10) hovorí o kráľoch z Taršíša a ostrovov, o kráľoch Šeby (Arábia) a Seby (Sáby), ktorí donesú dary Mesiášovi. 1Kráľov (22,48) uvádza, že králi z Taršíša majú loďami dovieť Šalamúnovi zlato z krajiny Ofir. Lingvisti usudzujú, že krajina Taršíš (z iber. tert/uli) bola starovekým mestom Tartésos pri dnešnom Cádize, centrom tzv.tartézskej ríše, *fenickej kolónie pri ústí rieky Guadalquivir v dnešnej španielskej Andalúzii (2000-500 pr.Kr.). Bola preslávená bohatstvom a obchodom s kovmi a početným a mocným námorným loďstvom.

Podľa 1Kráľov (10,11) raz za tri roky (tak dlho trvala cesta) taršíšske lode privážali Šalamúnovi zlato, striebro, slonovinu, opice a pávy. Krajina Ofir (snád' z *akkad. epru) bola neznámou, bohatou krajinou, ktorú sa dodnes nepodarilo lokalizovať. Z nej sa do Fenície a Izraela prepravoval prepychový tovar.

Niektorí bádatelia hľadajú Ofir v Jemene, v krajine Šeba/Sába, kde boli bohaté náleziská zlata a odkiaľ prišla k Šalamúnovi kráľovná zo Sáby. Iní hľadajú Ofir na východnom pobreží Somálska, odkiaľ sa vozilo do Fenície kadidlo a myrha. Ďalší (*Josephus Flavius, *Septuaginta, *Vulgáta) Ofir hľadajú v indickej Supare, 75km od Bombaja, kde všetky spomínané druhy tovaru dobre poznali.

Zavážiť mohla aj skutočná udalosť: V roku 66 (podľa tradície, vyvracanej C. Tresmontandom, ktorý vznik Matúšovho evanjelia datuje krátko po Ježišovej smrti, resp. priebežne počas jeho pôsobenia, a nie po roku 80, ako tvrdí oficiálna verzia) prišli perzskí mudrci za rímskym cisárom Nerom do Neapola, aby mu zložili hold ako kráľovi sveta (pozri Apokalyptický cyklus: *Šelma morská*). Potom sa vrátili inou cestou späť.

Stredoveké cykly Klaňania troch kráľov zobrazujú taršíšske lode, na ktorých králi prichádzajú alebo sa vracajú. Exegéti sa líšia v názoroch, koľko dní po narodení Krista prišli traja mudrci do Betlehema. *Apokryfná literatúra hovorí o siedmich dňoch alebo

dvoch rokoch po narodení. Druhý údaj sa odvoláva na Herodesov príkaz povraždiť betlehemske deti do dvoch rokov veku.

Kresťanský spisovateľ, filozof a cirkevný otec Tertullianus (†220/230) bol prvý, kto označil mudrcov za kráľov. V 6.storočí o nich ako o kráľoch hovorí arleský biskup Césaire. Ich stotožnenie s kráľmi sa opieralo aj o Žalm (72,10: „**Sedia si na výšinách a nezasahuje ich povodeň**“) a Izaiáša (60,3: „**Národy prichádzajú k tvojmu svetlu a králi k žiare, čo ti vzišla**“). Mená troch kráľov sú vybájené a evanjelista Matúš ich neuvádza, ba nepíše ani, koľko ich bolo.

Grécky cirkevný otec Origenes (†252) bol presvedčený, že boli traja. Názor sa ujal zrejme preto, lebo Matúš píše o troch daroch, aj keď bádatelia predpokladajú, že v tomto prípade sa skôr mohla uplatniť symbolika trojky, osobitne dôležitá pre kresťanskú mytológiu (pozri Christologický cyklus I.: *Svätá Trojica*).

V arménskom rukopise približne z roku 500 sa objavuje legenda o Ježišom detstve, v ktorej sa spomínajú králi Melkon z Perzie, Gaspar z Indie a Baltassar z Arábie. Rovnaké mená sa potom objavujú v *ravenskom pontifikále z 9.storočia a v 10.storočí sa už bežne hovorí o Gašparovi, Melicharovi a Baltazárovi. Dominikánsky mních Jakub de *Voragine v Zlatej legende (13.st.) uvádza mená kráľov v hebrejčine (Appellius, Amerius, Damascus), v gréčtine (Galgalat, Malgalat, Sarathin) a latinčine (Caspar, Balthasar, Melchior).

Podľa niektorých mladších legiend bol Baltazar kniežaťom z rodu Sasánovcov a znalcom kníh legendami opradeného perzského proroka Zarathuštry/Zoroastra žijúceho, ktorý žil okolo 7.-6.st.pr.Kr. Gašpar bol astrológom, znalcom výpočtu tajomných dráh hviezdnych telies. Melichar bol znalcom ***Kabaly** a bol povolaný zozbierať a opäť zapísať texty posvätej knihy ***Zohar** (pozri Apokalyptický cyklus: *Zemská šelma*), pôvodne písanej zlatým písmom na hovädzej koži. Kniha sa údajne stratila počas grécko-perzských vojen v 5.st.pr.Kr.

Kult svätých troch kráľov (ich sviatok prvý raz slávený v Egypte v 3.storočí a pripadol na 6.január) sa intenzívne rozvíjal potom, čo boli ich ostatky roku 1164 objavené neďaleko Milána. Kolínsky arcibiskup Reinald von Dassel ich previezol do Kolína nad Rýnom, kde boli začlenené do katedrálneho pokladu. V rokoch 1198-1206 bol pre ostatky zhotovený skrinkový relikviár, ktorý sa zachoval dodnes.

Možno ostatky milánski mešťania získali koncom 4.storočia ako dar byzantského cisára Konštantína Veľkého, ktorému ich z Palestíny priniesla jeho matka, sv.Helena (†337). Je však otázne, čo robili kosti troch kráľov v Palestíne, lebo Matúš uvádza, že potom ako mudrci splnili svoju úlohu, k Herodesovi nedošli a vrátili sa do svojej vlasti, ktorá sa s najväčšou pravdepodobnosťou nachádzala v *Mezopotámii, takže by sa dalo čakať, že ich kosti budú tam. Aj prenesenie ich ostatkov z Konštantínopola do Milána sa spomína iba v posmrtnej biografii milánskeho biskupa, ktorá vznikla o niekoľko storočí neskôr práve v Kolíne.

Zdá sa, že práve arcibiskup a ríšsky kancelár Reinald von Dassel, pravá ruka nemeckého cisára, politicky využil legendu, aby vo vtedajšom spore pápeža a cisára, svojho pána, získal pre cisára výhodný argument: svetskí vládari boli prví, ktorí sa poklonili práve narodenému mesiášovi, a preto má cisár prednosť pred najvyšším predstaviteľom cirkvi. Z toho je jasné, prečo sa pápežská strana nijako neponáhľala so svätorečením kráľov, hoci za svätého vyhlásila Lazára, ktorý bol iba fiktívnou postavou z Ježišovho podobenstva, a neurobila tak dodnes. Nech sa zdá zámienka zo strany Reinalda von Dassel alebo pápežskej kúrie v dnešnom svetle akokoľvek malicherná, v daných stredovekých pomeroch mohla zavážiť.

Kult troch kráľov sa rozšíril najmä v Nemecku a v strednej Európe, kde od 17.storočia nad domovými vchodmi bolo vídať písmená C.M.B alebo C + M + B. Tento nápis, ktorý je v skutočnosti skratkou vyhlásenia „**Christis mansionem benedicat**“ (Nech Kristus žehná tomuto domu), bol vykladaný ako začiatkové písmená mien Gašpar (nem.

Casper), Melichar, Baltazár. Letopočet pri písmenách C + M + B znamenal počiatok roka. Písal ich svätenou kriedou dedinský kňaz alebo učiteľ a za túto službu dostával v každej chalupe výslužku. Koncom 18.storočia sa pri kolede rozdávali ako poďakovanie za štedrý dar tzv.trojkráľové kartičky, sväté obrázky zobrazujúce troch kráľov a malého Ježiška.

Sviatok Troch kráľov. Sviatok sa stal jednou z najobľúbenejších ľudových osláv. Už v stredoveku chodili chlapci s hviezdou (pozri Christologický cyklus I.: *Betlehem, Betlehemska hviezda*) a spievali piesne s náboženskou tematikou. V Nemecku, kde je tento zvyk dodnes živý, sa chlapci nazývajú Sternsinger, hviezdni speváci.

Na dary troch kráľov odkazuje starý francúzsky zvyk piecť trojkráľový koláč so zapečenou mincou; kto ju objavil svojom kúsku, bol kráľom dňa a mal mať šťastie. V Španielsku príchod troch kráľov pripomínajú slávnosti cabalgata de reyes (kráľovský jazdecký sprievod) 6.januára, pri ktorých prichádzajú do miest a mestečiek muži na koňoch, občas aj na ťavách a slonoch. Muži sú prezlečení za troch kráľov a sprevádzajú ich pestro oblečení sluhovia a dvorania. Aby našli cestu k Jezuliatku a nezabudli pritom podeliť darčeky deťom a dospelých (ovocie, drobné sladkosti deťom, dospelým víno), svieti im Španieli na cestu pestrofarebnými lampášikmi (porovnaj turíčnu kráľovskú jazdu v kapitole *Zoslanie Ducha svätého*).

Trojkráľový sviatok bol spojený s mágiou. Všetci členovia domácnosti zapálili s prvou večernou hviezdou hrubé sviece rovnakej výšky a nechali ich pomaly horieť. Komu dohorela ako prvá, toho Morana (smrť) odviedla najskôr. Keď dym z voskovic stúpala hore a plamienok bol čistý a jasný, dostal sa majiteľ po smrti do neba a naopak. Rovnako ako v štedrovečernej mágii sa púšťali lodičky z orechových škrupín, lialo sa olovo do vody. Dievčatá sa skoro ráno umývali snehom, aby v novom roku mali pleť čistú ako Panna Mária. Pevné zdravie si mohol zabezpečiť každý, kto mal odvahu o Troch kráľoch na okamih sa ponoriť do ľadovej vody v potoku alebo rieke. Od chorôb pomáhala posvätená trojkráľová voda vypitá na lačno. Od konca stredoveku je na Západe doložený zvyk žehnanja vody, soli, kriedy a kadidla. Trojkráľová krieda sa potom používala nielen na písanie C + M + B, ale aj ako liečebný prostriedok. Bola prostriedkom pred urieknutím, mletá sa pridávala do krmiva pre dobytok, šestonedielky ju nosili vo vaku na krku, kládla sa do kolisky na ochranu pred divými žienkami, používala sa pri hľadaní pokladov, alebo v čiernej mágii pri vyvolávaní diabla na ochranu človeka. Trojkráľovou vodou posvätenou v kostole sa kropili stromy, aby dali úrodu, obydlie, stajne na ochranu pred nešťastím a ohňom, chránila včelstvo pred chorobami, svojich pár kvapiek dostala aj studňa. Pred tým, ako sa išlo na Troch kráľov spať, vypil každý člen rodiny trochu trojkráľovej vody na zdravie a dlhé roky života. Trojkráľová voda sa uchovávala vo fľaštičke celý rok, rodičia ňou kropili deti v deň sobáša alebo pred d'alekou cestou. Dodnes sa používa na žehnanie domu alebo bytu.

*

Hviezda. O hviezde (gr.sg. **áster**; lat.sg. **stella, astrum**) ktorá oznamovala Ježišovo narodenie, sa hovorí iba v Matúšovi (2), hoci sa zdá, že ju predpovedá už Numeri (24,17) a Izaiáš (60,3). Carihradský biskup Ján Zlatoústý (†407) sa domnieval, že sa objavila deväť mesiacov pred Kristovým narodením; preto sa objavuje na niektorých obrazoch *Zvestovania*. Podľa skeptikov sa nejednalo o kozmický jav, ale o básnický obraz, literárnu pomôcku, ktorá mala zvýrazniť božský pôvod novorodenca a jeho prepojenie so starozákonnými súvislosťami a proroctvami (Numeri: „**hviezda vychádza z Jáкова, žezlo sa zdvíha z Izraela**“). Podľa iných komentátorom je zbytočné bádať nad pôvodom betlehemskej hviezdy, lebo išlo o zázrak, ktorý nepodlieha astronomickým zákonom.

V staroveku boli hviezdy (hebr.pl. **kochavim**, gr.pl. **asteres**) pokladané za mocné bytosti, ktoré ovplyvňovali osudy ľudí a bolo im treba prinášať obety. Verilo sa, že hviezda, pod ktorej znamením sa človek narodil alebo bol počatý, ovplyvňuje, ba dokonca predurčuje jeho životnú dráhu. Štúdiom hviezd a výkladom hviezdnych znamení sa zaoberala astrológia. V prísnom zmysle slova bola umením určovať vplyv siedmich planét zverokruhu na celok alebo časť Zeme a ľudí, osobitne každého jednotlivca v kľúčovom okamihu jeho života. Táto viera je zakotvená aj v kresťanstve: Ježiš sa narodil v znamení mimoriadnej hviezdy predpovedanej prorokmi. Oznamovala, že sa prišiel na zem mesiáš. Viera Grékov a Rimanov v božský pôvod hviezd pramenila z babylonských a perzských kultov, ktoré nebeské telesá stotožňovali s astrálnymi božstvami. Už v polovine 1.tis.pr.Kr. vznikajú jednoduché astronomické tabuľky, ktoré predpovedajú z nepriaznivých postavení planét a zo zatmenia skazu zeme a kráľovstva, neplodnosť, neúrodu, vojny a ďalšie pohromy. Objavenie novej hviezdy na oblohe bolo pokladané za predzvesť dôležitej udalosti. Astrologické veštby boli rozširované (kanonizovaná zbierka „Keď Anu a Enlil“; 7.st.pr.Kr., Ninive) a v 6.-5.st.pr.Kr. vznikli v Babylonii „chaldejské astronomické školy“, ktoré vykladali nebeské znamenia (postavenia hviezd) vrátane ojedinelých konjunkcií planét a začali vypracovávať skutočné horoskopy. Najstarším známym horoskopom je tabuľka z roku 410pr.Kr., ale skutočný rozmach nastal v 3.st.pr.Kr.

Starom zákon zakazoval tak v veštbu (Ezechiel 21,26), mágiu (Micheáš 5,11), zaklínanie (Jeremiáš 8,17), prípravu magických predmetov (Ezechiel 13,17-23) či urieknutie (Kniha múdrosti 4,12) a nerozlišoval medzi mágiou, veštbou a astrológiou:

„Nedvíhaj oči k nebu a nepozerať na slnko, mesiac a hviezdy, na všetky nebeské voje, nedaj sa zviest', neklaňaj sa im a neslúž im, lebo tieto veci prideliť Hospodin, tvoj Boh, všetkým národom pod celým nebom“ (Deuteronomium 4,19). Zákaz zahrnuje modlitby k anjelom a súhvezdiami, aj keď sa s nimi zaobchádza ako s činiteľmi pravého Boha. Ustáleným termínom pre pohanov bol výraz „uctievači hviezd a súhvezdí“ (hebr. **ovdej kochavim u-mazalot**). Starý zákon odmietal astrológiu rovnako ako mágiu. Hviezdy nie sú predmetom vedeckého záujmu, **kochavim** sú všetky nebeské telesá okrem slnka (hebr. **šemeš** < akkad. šamaš - slnko) a mesiaca (hebr. **jerah** < akkad. (w)arhu; hebr. **lebana** = biely). Slnko a mesiac mali výsadné postavenie medzi „nebeskými vecami“, lebo boli späté so svätosťou Boha: podľa novolunia sa vypočítaval týždenný **sabat** určený na oslavu Boha a slnko bolo symbolickým stanom/obydlím Boha (Žalm 19,5). Hviezdy sú dielom Božieho stvorenia, zvestujú Božiu slávu a sú predzvesťou záveru dejín (pozri Apokalyptický cyklus: *Apokalypsa*). Veľký počet hviezd symbolizuje Božiu veľkosť. Židia boli však v nepretržitom styku s *Chaldejcami, tak sa stávalo, že aj oni niektoré magické praktiky používali. Slúžili však iba na to, aby ukázali nadradenosť Jahve nad všetkými temnými silami. Pozoruhodne pôsobí tvrdenie židovského autora Artapana žijúceho v 2.st.pr.Kr., že praotec Abrahám kedysi naučil astrológiu egyptského faraóna. Hoci judaizmus uctievanie hviezd zakazuje a proroci sa astrológii vysmievali (Izaiáš 47,13; Jeremiáš 10,2) a talmudskí učenci ju odsudzovali, medzi Židmi pretrvávala viera, že osud človeka je podrobený vplyvu postavenia planét (hebr. **mazal**), za ktorého sa narodil. Napriek postojom Starého zákona k astrológii ako zakázanému umeniu veštby a modlárstvu, astrologické myšlienky možno nájsť v rade ezotericky orientovaných židovských textoch z obdobia druhého (Herodesovho) židovského chrámu, najmä vo zvitkoch od Mŕtveho mora. Rabínske texty zo 4.-5.storočia už často pokladajú vplyv nebeských telies na pozemský život za samozrejmosť. V stredoveku do renesancie si veľa významných Židov alebo osôb židovského pôvodu získalo slávu práve ako dvorní astrológovia, vrátane slávneho francúzskeho astrológa na dvore Karola IX. a Kataríny Medicejskej, Michela de Notre-Dame/Nostradama (†1566). Pozostatky viery v astrológiu zostali dodnes v bežnom spôsobe židovského hovoru: pozdravy **mazal tov**

(dobrá hviezda) alebo **siman tov** (dobré znamenie) značia veľa šťastia, hoci sa o nich tvrdí, že pripomínajú skôr Božiu prozreteľnosť ako vplyv hviezd.

Evanjelista Matúš mágiu mudrcov od Východu očividne považuje za vyššie poznanie, astrologiu, ktoré ich priviedlo k odhaleniu pravého Božieho tajomstva, ku klaňaniu pravému Bohu.

*

Hviezda od Východu. Z textu vyplýva, že kráľ Herodes s mágmi nehovoril o žiadnej aktuálne viditeľnej hviezde, inak by ju videl aj Herodes (pozri Christologický cyklus II.: *Klaňanie troch kráľov*). Preto išlo buď o zázrak viditeľný iba mágom, alebo úkaz, ktorý si mohli vypočítať alebo nakresliť len mudrci, astrologovia.

Astrologická tradícia z čias biblických mudrcov zaregistrovala konjunkciu Jupitera a Saturna, ku ktorej dochádza približne každých dvadsať rokov. Pretože Saturn je planéta veľmi malého pohybu a zároveň je to tá najvzdialenejšia planéta pozorovateľná voľným okom, pokladala sa za nositeľa tajomstva a božieho posla. Tak vznikla myšlienka, že Boh odovzdáva svoje posolstvo o svojej vôli pri každej konjunkcii Jupitera a Saturnu.

Keď babylonskí mágovia rozoberali úkaz, ktorý mal nastať, pravdepodobne používali astronomické vzorce, ktoré existovali už v preddynastickom období Egypta a ktoré vyplývali z planimetrických, matematických a fyzikálnych pozorovaní (neskôr ich prevzala numerológia). Vzorce vystihovali chápanie vesmírnej rovnováhy. Ich základom bol 360 stupňový kruh a najmenší počet bodov, na ktorom je možné vyvážiť plochu, teda 3. Trojka teda začala predstavovať rovnováhu. Naproti tomu číslo 4, štyri body v rohoch, tzv. kríž, sa pod tlakom láme na štyri trojbodové systémy. Preto sa začala štvorka považovať za vyjadrenie nerovnováhy, záťaže a stresu. A tak sa začali skúmať uhly, ktoré na obvode kruhu navzájom medzi sebou zvierajú jednotlivé planéty.

Keď sa po obvode kruhu rozmiestnia tri body v rovnakej vzdialenosti, vznikne rovnostranný trojuholník, v ktorom je každý bod vzdialený od druhého 120 stupňov. Tento veľký symbol rovnováhy sa nazýva Veľký trigón. Dva veľké trigóny sa pretínajú tak, že jeden najvyšší bod označuje nebo a jeden najnižší zem. Tieto dva veľké, pretínajúce trigóny sa v hebrejčine nazývajú **magen David** - Dávidov štít. Hovorí sa mu tiež Dávidova hviezda, lebo vzniknutý hexagram ju pripomína. Pojem Dávidov štít znamená dokonalú rovnováhu, o ktorú sa má človek usilovať vo vzťahu k sebe samému, k nebu i zemi. Slovo **magen** - štít je v hebrejčine terminus technicus tiež pre horoskop. Nakoľko bol kráľ Dávid pre Židov najlepším kráľom a vodcom, musel každého ďalšieho vodcu tento Dávidov štít sprevádzať a chrániť. Preto magen David musel mať každý vodca vo svojom horoskope a Mesiáš ako nový vodca židovstva prichádzal pod týmto znamením a bolo prirodzené, že sa očakávalo, mesiáš Ježiš bude nejaký, najlepšie genealogicky spojený s kráľom Dávidom.

Dávidov štít sa v židovskej tradícii spája aj s Dávidovým synom, kráľom Šalamúnom. Tvorí jeho štít a magickú pečať, pečať múdrosti. Táto múdrosť **magi** obsahuje poznanie súvislostí a tajomstiev stvorenia, bytia a smerovania k Stvoriteľovi. Magická pečať a ochranný štít sa tak v hexagrame, šesťrohej hviezde vytvorenej z dvoch pretínajúcich sa rovnostranných trojuholníkov, stávajú symbolom harmónie, dokonalosti, výnimočnosti a univerzálnej moci. Niektorí bádatelia sa domnievajú, že práve Dávidov štít a Šalamúnova hviezda boli tou hviezdou, ktorú videli mudrci na Východe a o ktorej hovorili s Herodesom.

Ak babylonskí mágovia rozoberali pozorované astrologické súvislosti a snažili sa chápať stále hlbšie „božský vzorec stvorenia“, museli si všimnúť a vypočítať nielen konjunkciu planét, ktorá nastáva približne raz za dvadsať rokov, ale aj „vznešenú a mocnú konjunkciu“, ktorá nastáva raz za 2160 rokov a podľa židovských mudrcov prináša tzv. Prorocký vek. Dvanásť Prorockých vekov (dvanásťka je magickým číslom

harmónie a má aj svoju astronomickú logiku) tvorí Veľký rok, ktorý trvá 25 920 rokov. Dôležité pre súvislosti s betlehemskou hviezdou je, že Veľký rok začína päť po sebe nasledujúcich konjunkcií Jupitera a Saturna. Staroveká astrológia verila, že každý významný astrologický jav, ktorý oznamuje veľkú udalosť, býva viacnásobný.

Keď Ján Kepler v decembri 1603 pozoroval v Prahe konjunkciu Jupitera a Saturna, zakrátko (1604) sa v súhvezdí Hadonosy (rovníkové súhvezdie Ophiuchus) objavila veľmi jasná supernova. Kepler vyslovil názor, že podobná situácia mohla nastať aj v ježišovských časoch. Zišla na um správa jeho priateľa, rabína Abarbanela, o vplyve, aký zvykli starovekí astrológovia pripisovať tejto konštelácii planét. Kepler starostlivo rátať a dospel k výsledku, že v čase predpokladaného Kristovho narodenia došlo k trojnásobnej konjunkcii Jupitera so Saturnom v súhvezdí Rýb, tzv. vznešenej a mocnej konjunkcii, ktorá podľa židovských mudrcov prináša tzv. nový Prorocký vek. Túto trojnásobnú konjunkciu nepriamo označil za hviezdu z Betlehema. Podľa stredovekých astrologických tabuliek to bolo roku 6pr.Kr. Kepler sa rozhodol pre tento rok a tým presunul Máriino počatie na rok 7 pr.Kr. Konjunkciu dvoch či viac planét potvrdzuje i tzv. Planetárna tabuľa, objavená roku 1902 (ide vlastne o egyptský papyrus, na ktorom sú podrobné záznamy o pohybu planét od roku 17pr.Kr. do roku 10po Kr.). Aj podľa tejto tabule došlo v roku 7pr.Kr. ku konjunkcii Jupitera so Saturnom, čo bolo dobre viditeľné nad celým Stredomorím. Vedci Keplerovu hypotézu dlho zamietali, lebo si v ich očiach pokazil povest' svojimi mystickými sklonmi. Nakoniec sa na jeho teóriu celkom zabudlo. Spomenuli si na ňu až astronómovia 19.storočia, ale jasné vedecké dôkazy o jej správnosti mohla priniesť až veda 20.storočia. Roku 1925 nemecký učenec P. Schnabel rozlúštil novobabylonské klinové písmo a medzi veľkým počtom vedeckých údajov a pozorovaní vedci objavili poznámku o postavení planét v súhvezdí Rýb. Päť mesiacov starostlivo zaznamenávali antickí a babylonskí vedci v Sippare polohu Saturnu a Jupitera. Po prepočítaní na náš letopočet vyšiel rok 7 pr.Kr. Matematické prepočty okrem toho dokázali, že táto trojnásobná konjunkcia bola osobitne dobre viditeľná v oblasti Stredozemného mora. Jupiter vystúpil zo súhvezdia Vodnára a priblížil sa k Saturnu v súhvezdí Rýb. V tomto období sa v súhvezdí Rýb nachádzalo aj Slnko a jeho svetlo prekrývalo obraz súhvezdia. 12.apríla vyšli obe planéty v súhvezdí Rýb heliakticky, t.j. na ranej oblohe. 29.mája na 0. stupni nastala prvá dvojhodinová, dobre viditeľná konjunkcia v súhvezdí Rýb. Druhá konjunkcia nastala 30.septembra (alebo 3.októbra) na 18.stupni v súhvezdí Rýb. 4. alebo 5.decembra nastala tretia a posledná konjunkcia na 16.stupni v súhvezdí Rýb.

Ak túto mimoriadnu konšteláciu zakreslíme nie geocentricky, ale heliocentricky, ako sa pravdepodobne zjavila pred očami mudrcov, tak sa zjaví hviezda, ktorá sa matematicky môže zjaviť len raz za 40miliónov rokov. Taká udalosť nastala presne 2.marca roku 5pr.Kr. **„Videli sme hviezdu na východe“**, píše Matúš. Pod slovom východ (hebr. *šahar*; gr.sg. *anatolé*) teda treba hľadať špeciálny astronomický význam, nie geometrický smer. Má sa pod ním rozumieť prvý pozorovateľný východ súhvezdia, t.j. heliaktický východ. Preto Matúšove slová vlastne treba preložiť ako: „v lúčoch ranného úsvitu sme videli hviezdu.“

Názvy: Lat. Adoratio Magorum, tal. Adorazione dei magi, nem. Abetung der Könige, Drei Könige, ang. Adoration of the Kings.

ZVESTOVANIE PASTIEROM, KLAŇANIE PASTIEROV

(Lukáš 2,8-18)

*

V tom istom (judskom, betlehemskom) **kraji boli pastieri** (gr. *boskoí*), **ktorí v noci bdeli a strážili svoje stáda. Robili tak dvakrát do roka, keď bola noc najdlhšia a najkratšia** (*Zlatá legenda, 13.st.). **Tu zastal pri nich Pánov anjel** (gr. *angelos tou Kyriou*; pozri Apokalyptický cyklus: Anjeli pri Poslednom súde – Anjel Pána) **a ožiarila ich Pánova sláva** (gr. *dóxa Kyriou*; *doxa* = sláva, nádhera, hebr. *kábód*; pozri kapitola Zjavenie Pána). **Zmocnil sa ich veľký strach** (gr. *fóbos*; po bezprostrednej skúsenosti s božskosťou; podobne Izaiáš 6,1-5), **ale anjel im povedal: „Nebojte sa** (gr.pl. *thama*; zvestovateľská formula; pozri kapitola Premenenie Pána). **Zvestujem** (gr. *euangelizomai*) **vám veľkú radosť** (radostnú zvesť = gr. *euangélion* < hebr. *bechora*), **ktorá bude patriť všetkým ľuďom** (v zmysle: Izraelitom; gr. *laos* = všetok ľud, všetky národy): **Dnes sa narodil Spasiteľ** (gr. *Sotér*; lat. *Salvator*; názov odvodený zo samotného mena *Jošua*/Ježiš; pozri Christologický cyklus I.: Kristove tituly), **ktorý je Kristus Pán** (gr. *Christos Kyrios*). **A toto vám bude znamením. Nájdete dieťaťko** (gr. *bréfós* = novorodenec) **zavinuté do pásov látky** (lat. *pannus* = útržky látky) **a uložené v jaslách** (gr. *fátne*).“ **A hneď sa k anjelovi pripojilo množstvo** (gr. *pléthos*; lat. *multitudo*) **nebeských zástupov** (gr. *stratia tou ouranou* = dosl. nebeské voje, armády; lat. *militiae caeli*; hebr. *zebaoth*), **velebili Boha a hovorili: „Sláva Bohu na výsostiach** (lat. *Gloria in excelsis Deo*) **a zemi pokoj ľuďom dobrej vôle**“ (gr. *antropoi eudokias* = ľudia dobrej vôle [tí, v ktorých má Boh zaľúbenie]; dobrá vôľa = gr. *eudokias*).

Keď anjeli odišli od nich do neba, pastieri si povedali: „Podme teda do Betlehema a pozrime, čo sa stalo (gr. *ginomai rhéma* = dosl. „uskutočnené slovo“ [Božie]), **ako nám oznámil Pán**“ (gr. *Kyrios* = Pán < hebr. *Adonaj*/Môj Pán = Boh). **Ponáhľali sa a našli Máriu a Jozefa i dieťaťko uložené v jaslách. Keď ich uvideli, vyrozprávali** (gr. *gnorizó* = oznamujem), **čo im bolo povedané** (dosl. „dali im [Jozefovi a Márii] na vedomí výrok [gr. *rhéma*], ktorý im bol prednesený“) **o tomto dieťati. A všetci, ktorí to počúvali, sa divili nad tým, čo im pastieri rozprávali** (pastieri ako prví apoštoli). **Ale Mária zachovala všetky tieto slová vo svojom srdci** (pochopila celý význam zvesti [na rozdiel od pastierov - oznamovateľov vracajúcich sa do všedného života s vedomím príchodu mesiáša]; pre Izraelitov srdce = orgán porozumenia a rozmyšľania; pre Európanov = orgán zmyslovosti alebo citovosti) **a premýšľala** (gr. *symballó* = dosl. hádzem dohromady [všetky informácie]; preberala, porovnávala, radila sa [sama so sebou]) **o nich** (Mária ako symbol cirkvi; pozri Christologický cyklus I.: Madona - Mária cirkev). (Lukáš)

Pánov anjel: tiež anjel Pána; gr. *agellos tou Kyriou*; hebr. výraz *ve 'elleh šemot* = „toto sú mená“; staršie časti Biblie (okolo 1300 pr.Kr.) poznajú anjela Pána, dosl. anjela boha *Jahve* (Exodus 3,1-5); biblisti predpokladajú, že v židovskom poňatí nepredstavoval samostatnú duchovnú bytosť; v starozákonných textoch ťažko rozlíšiť, kedy ide o anjela alebo samotného Boha, ktorý hovorí a koná (pozri Apokalyptický

cyklus: *Anjeli pri Poslednom súde*). **Kristus Pán** : gr. *Christos Kyrios*; gr. *Christos* < hebr. *Mašiach* = Pomazaný, Mesiáš; *Kyrios* = titul Boha, ktorému zodpovedá hebr. *Adonaj*/Môj Pán, ktorý nahrádzal božie meno *Jahve*; *Christos Kyrios* je možno gréckym prekladom hebr. výrazu *mašiach Jahve* = Jahveho kristus, Jahveho mesiáš; novorodenec je Božského pôvodu a prichádza ako mesiáš. **Množstvo nebeských zástupov** : gr.pl. *stratia tou ouranou* = dosl. nebeské vojská; lat.pl. *militiae caeli*; hebr.pl. *zebaoth*; nebeské vojská patria ku klasickému obrazu Jahveho nebeskej ríše; podľa mytológov sa jedná o pozostatok polyteizmu (pozri Apokalyptický cyklus: *Anjeli pri poslednom súde*). **Dobrá vôľa** = gr. *eudokias*; dobrá vôľa nie ako ľudská vlastnosť, ale Božia láska, Božie zaslúbenie; v lat. preklade [*Vulgáta]: *bonae voluntatis*. **Ludia dobrej vôle** = gr. *antropoi eudokias*, hebr. *'anšé rácón* = tí, v ktorých našiel Boh zaľúbenie; tí, ktorých Boh miluje; tí, ktorí plnia Božiu vôľu; bežný preklad z latinskej *Vulgáty: pokoj ľuďom dobrej vôle nevystihuje bežný zmysel gréckeho slovného spojenia; iný preklad: „pokoj na zemi a u ľudí Božej vôle“ je neistý.

Asi dva kilometre od Betlehema sa nachádza lokalita, kde podľa kresťanskej tradície anjel zvestoval pastierom narodenie Ježiša. Miesto sa nazýva Pole pastierov a bolo uctievané od ranných kresťanských čias. Už v 4.storočí tu stál kláštor byzantských mníchov. Správu o tomto mieste podáva aj pútnička *Egeria, ktorá v rokoch 393-394 alebo 381-384 navštívila *Svätú zem. Píše o veľkej záhrade dookola ohradenej, o svetlej jaskyni s oltárom. Správu od Egerie prevzal roku 1137 knihovník z Monte Casina Petrus Diakonus, keď písal knihu o *Palestíne na základe historických správ a svedectiev.

V základnom *ikonografickom type sa nad pastiermi vznáša anjel, iba veľmi zriedkavo aj jeho nebeský sprievod. Scénu s archanjelom Gabrielom oznamujúcim pastierom zhromaždeným na pastvinách narodenie Spasiteľa, pripravilo *byzantské umenie, menej často sa námiet vyskytuje v západoeurópskom okruhu. Od neskorej *gotiky sa scéna odohráva v noci pri ohni, s ovečkami, strážnymi psami. Niektorí pastieri spia, iní vyľakane pozerajú na žiariaceho anjela (Taddeo Gaddi, 1322-37). Počet pastierov uprostred stáda sa pohybuje od dvoch do piatich, najčastejšie sú traja, ako ekvivalent Troch kráľov.

O klaňaní pastierov sa v Biblii nepíše, stručná zmienka o ňom sa nachádza v apokryfnom Tomášovom evanjeliu zo 4.storočia. Námiet **Klaňanie pastierov** tvorí paralelu ku Klaňaniu troch kráľov. Býva poňatý ako doplnková scéna *Narodenia Pána* alebo *Klaňania kráľov*, alebo, v karolínskom umení 9.storočia, tvorí samostatnú tému (Drogov *sakramentár, 830). Klaňanie pastierov ako následná scéna Zvestovania pastierom sa objavuje až v 14.storočí pod vplyvom františkánskej zbožnosti (Gaddi). Niekedy mu predchádza námiet **Nesenie darov**.

Pastieri, opäť zvyčajne traja, sa prichádzajú pokloniť *Jezuliatku*, ktoré leží v jasličkách obklopených Pannou Máriou, sv.Jozefom a zvieratami (Majster Pavol z Levoče, okolo 1500). Jeden z pastierov zvyčajne kľáči, ostatní stoja, prizierajú sa, niekedy sa pozerajú cez okno do chlieva. Prinášajú dary, zvyčajne barančeka. V raných dielach tvorí dary ovca so zviazanými nohami, symbolizujúca kresťanské obetovania, pastierske palice a pišťaly, ktoré podľa cirkevného otca Klementa Ochridského (†913) vyjadrujú spásnu moc Vykupiteľa a sú nástrojom nebeského *logu. Ak pastier nesie ovcu cez ramená, ide o významovú príbuznosť s obrazovým typom *dobry pastier*. V neskorej gotike aj v ďalšom období výjav nadobúda *žánrové ladenie s mnohými hrajúcimi pastiermi a pastierkami, sprevádzanými psami, nezriedka stádom v krajine (Giorgione, 16.st.). V *manierizme a *baroku 17.storočia sa okrem naratívnej verzie objavuje aj nočná scéna (Gorreggio, 1530; Carravaggio, 1609; Rembrandt, 1646). V umení 17.storočia, ktoré začínalo od seba odlišovať rôzne umelecké druhy (figurálna

maľba, krajinomaľba, zátišie), dary tvorí i hydina, mliečnik, slamenica s vajcami atď. (Estéban Murillo, 1672-82). V 19.storočí si napokon námet Klaňanie pastierov privlastnilo ľudové umenie v podobe *betlehemov* (pozri Christologický cyklus I.).

Píšťalovými nástrojmi sú zvyčajne gajdy a syrinx, odkazujúce na antickú pastiersku tradíciu. Hudobné prvky v scéne Klaňania pastierov pramenia zrejme nielen zo samotnej pastierskej tradície, ale aj zo zvyku v určitých krajoch Talianska hrať počas Vianoc na píšťaly pred obrazmi Madony s dieťaťom.

*

Pastieri. Pastiersky spôsob života sa zrodil predovšetkým z hospodárskych dôvodov. Bol zdrojom potravín, surovín a energie a dopĺňal už jestvujúce poľnohospodárstvo. V oblasti Predného Východu pastierstvo vzniklo v 9.-7.tis.pr.Kr. a vychádzalo zo zdomácnovania hlavných lovných zvierat (ovce, kozy, hovädzí dobytok a prasce).

V historickej dobe 3.tis.pr.Kr. už bolo dostatočne výnosné a stalo sa podnikateľsky zaujímavé pre palácové a chrámové hospodárstvo. V tom čase je už doložené prehánanie dobytko zo zimných do letných pastvín a naopak. Avšak už vtedy zrejme vznikol problém sezónneho využívania jedného a toho istého pozemku k osevu alebo pastve, čo viedlo k prvým sporom, ktoré neboli časté v období riedkeho osídlenia krajiny.

Pastieri neboli hospodársky sebestační a boli nútení vyhľadávať spolužitie s usadnutým, roľníckym obyvateľstvom. Tomu ponúkali svoje živočíšne prebytky, alebo svoje služby, najmä sprievod v nehostinných a nebezpečných krajinách a vojenskú ochranu. Niekedy naopak vnútili usadnutému obyvateľstvu svoju nadvládu vojensky a vynucovali si od nich poľnohospodárske prebytky ako daň. To sa týkalo mnohých veľkých starovekých ríš, napríklad partskej.

V *Mezopotámii a neskoršie aj inde pastierstvo a dobytkárstvo riadili palácovi a chrámoví úradníci. Vznikali strediská, v ktorých sa zaznamenávala živočíšna výroba, zdravie dobytko, obnovovanie a veľkosť stád. V zmiešaných stádach vždy vysoko prevažoval počet oviec a kôz nad hovädzím dobytkom a neboli výnimkou stáda o sto a viac kusoch. V Stredomorí a *Palestíne vlastnili vysoko postavené rody aj niekoľkotisícové stáda. Od sto plodných oviec sa očakával ročný prírastok osemdesiat mláďat, pričom vrhy trojičiek platili za zlé znamenie. Prípustné ročné straty, zapríčinené dravcami, krádežami, chorobami, boli 3-5 kusov. O stáda sa starali skupiny pastierov s rozdielnymi úlohami a zodpovednosťou. Povolanie vyžadovalo od nich znalosti o pripúšťaní dobytko, brezivosti, tvorbe mlieka, výžive, prípadne výcviku. Hlavní pastieri patrili k vyššej spoločenskej vrstve, v Mezopotámii sa priamo podieľali na vedení štátnej správy.

V literárnych prameňoch patrila predstava zelených pastvín so stádami dobytko k obrazom blaženej krajiny, výraz pastier bol jedným z najčastejších titulov vládcov a bohov Predného východu. Bohmi - pastiermi boli napríklad sumerský Dumuzi, egyptský Anupev, *frygický Atys/Attis a grécky Hermes, v prenesenom význame i hebrejský Jahve (Žalm 23,1; 80,2). Kráľmi - pastiermi boli egyptskí faraóni, ich žezlo malo tvar pastierskej palice, i prvý židovský kráľ Dávid.

Striedanie pastvín a kontakt s bohatšími roľníkmi mal spoločenské aj politické dôsledky. Niektoré pastierske kmene sa postupne dostali do závislosti na roľníkoch žijúcich v opevnených mestských sídliskách. Staroveké mestské štáty sa usilovali podmaniť si pastierov a urobiť si z nich lacné pracovné sily v poľnohospodárstve. To sa aj stávalo, lebo pastieri túžili po pokojnejšom, pohodlnejšom a menej nebezpečnom živote. Boli však aj takí, ktorí si cenili voľný pohyb a slobodný život, búrili sa proti novým pánom a utekali sa do púšte alebo stepi. Doklady o tom dávajú nielen egyptské dejiny, ale aj *Starý zákon.

Ešte nebezpečnejšie bolo, keď sa mestské štáty rozhodli doplnovať svoje vojsko z radov pastierov. V službách miest sa pastieri naučili združovať a účelnejšie útočiť a tieto svoje vedomosti využívali pri svojich vzburách proti mestám a ich vládam. Takýto úspešný odboj bývalých pastierov proti mestu, urodzenej mestskej vrstve i jej bohom podľa historikov tvoril pozadie vzniku Izraela, či presnejšie, ustanovenia izraelského kmeňového zväzu v Palestíne.

Z *chetitských zdrojov (1700 pr.Kr.) sú doložené zmluvy medzi roľníckym panstvom a pastierskymi poddanými. Tieto zmluvy, ktoré v úvode uvádzajú meno kráľa vystavujúceho dokument, pokračujú dejinami doterajších vzťahov medzi zmluvnými stranami a zmluvnými podmienkami, boli zrejme predlohou pre zmluvu medzi Jahvem a izraelskými kmeňmi a tvorili základný kameň izraelského náboženstva. Preto sa zväčša pastiersky Izrael, obsadzujúci v období 1200 pr.Kr. Palestínu, staval proti mestám obývaným väčšinou roľníkmi, ako to opisuje Kniha Jozue. Genezis (46,34) priamo hovorí o tom, že pastierov (Semitov) v Egypte nemali v obľube a pohrdali nimi.

V Starom zákone, ktorý je do istej miery históriou izraelských kmeňov, naopak dochádza k ospevovaniu pastierstva a kočovného spôsobu života, k jeho povýšeniu nad ostatné stavy. Tento postoj odráža biblický príbeh o Adamových synoch, roľníkovi Kainovi a pastierovi Ábelovi, ktorého obeť Jahve uprednostnil. Podozrievavý postoj k usadenému obyvateľstvu *Kanaánu vyznávajúcemu kult bohov vegetácie, vzdal'oval prevažne pastierskych Izraelitov od ich susedov.

Pokiaľ ide o náboženstvo pastierskych kmeňov obecne, nemalo ešte prepracovanú štruktúru spoločenstva bohov s rozdelenými úlohami. V popredí stálo uctievanie akéhosi božského predka, od ktorého kmeň odvodzoval svoj pôvod. V tejto rovine vystupuje nielen Adam (Genezis 4,2), ale aj praotcovia *Abrahám a Jákob. Podľa niektorých bádateľov náboženstvo pastierov bolo kultom predkov, určitým druhom totemizmu, hoci iba zriedkavo bol na Prednom východe ako mýtický predok a ochranca kmeňa uctievaný nejaký zvierací druh. Z jazykového rozboru vyplýva, že tento kultový predok nemal vlastné meno, alebo sa neužívalo, vystupoval ako božský príbuzný (hebr. *am*), otec (hebr. *ab*), brat (hebr. *ach*).

Pastieri stotožňovali svojho boha s bohom miesta, kde sa hoci len dočasne usadzovali, alebo ho stavali do protikladu k miestnym bohom (taký pomer vznikol v izraelských kmeňoch). Popri vlastných bohoch uctievali pastieri sošky predkov (v hebrejskom prostredí *terafim*), alebo ochranných bôžikov miest (hôr, skál, brodov a iných prírodných útvarov), ktorými prechádzali. Išlo teda o polyteizmus alebo polydémonizmus.

Konflikt poľnohospodára Kaina a pastiera Ábela z Genezis (4; [etymológia mien Kain a Ábel pozri v kapitole *Judášova ľútosť a samovražda*]), mal jasné náboženské pozadie. Roľníci závislí na prírode mali blízko ku kanaánskym kultom plodnosti a k *Baalovi (pôvodne išlo o obecné meno vo význame vlastník, pán a neskoršie manžel; až oveľa neskoršie to bol titul rôznych západosemitských bohov dažďa a búrky; ešte neskoršie konkrétny boh plodnosti a života, zobrazovaný v podobe ručiaceho býka alebo muža s kyjakom a bleskom, s býčiami rohami na kuželovitej prilbe). Pastier Ábel svojou obeťou baránka, prinášal obeť zmierenia, ktorou uznával svoju bezpodmienečnú podriadenosť Bohu, preto Jahve jeho obeť prijal. Ábelov obetný baránok sa potom stal predobrazom Abrahámovho baránka obetovaného za Izáka a *baránka Božieho Krista*).

Vo význame boha alebo pozemského vládcu - dobrého i zlovoľného, sa vyskytuje pastier v Biblii viac ako päťdesiat razy. Mojžiš prosí Boha, aby jeho ľud nebol ako ovce bez pastiera (Numeri 27,17), Jahve sa vyhráža pyšným pastierom, ktorí ničia jeho dielo (Jeremiáš 12,10, Ezechiel 3 4,2, Zachariáš 10,3; 11,17), sľubuje poslušnému ľudu, že mu dá pastierov, ktorí mu budú múdro vládnuť a chrániť ho (Jeremiáš 3,15; 23,4; Zachariáš 11,16). Ámos (7,14) skromne pripomína, že nie je prorok - prostredník a Boží vyvolenec, ale iba pastier Hospodinovho stáda. Vo výsostne božskej úlohe vystupuje

pastier v Matúšovi (25,32), kde Kristus sudca v deň *Posledného súdu* oddeľuje ovce od kozlov, dobrých a zlých vo svojom stáde. Nový pohľad na pastierske povolanie priniesla antika, ktorá pretvorila pastiera do podoby obyvateľa blaženej Arkádie a zástupcu múzických umení (Orfeus). Od postavy božského pastiera Herma (súčasne sprievodcu duší do podsvetia), od pravzoru pastierov ochrancov a ďalších pohanských predstáv je odvodený obraz Krista dobrého pastiera (lat. **pastor bonus**) v Jánovi (10,11) a Márie dobrej pastierky/lat. **Pastrix bona**, ktorý bol obľúbený v 17.-18.storočí španielskymi kapucínkami a vznikol aktualizáciou šľachtických pastierskych hier.

Stredoveké hodnotenie pastiera bolo dvojznačné a odrážalo rôzne spoločenské kritériá. Na jednej strane ponížilo pastierske povolanie na podradný životný údel (pasáčika sviň), čo sa napríklad nepriamo odrazilo v súcitnom pohľade na klaňajúce sa postavy pastierov v *Narodení Pána*, na druhej strane si podržalo pôvodný význam boha, vodcu a ochrancu, ktorý vyjadrujú výrazy pastor, pastoračná omša, pastiersky list, pastorálna teológia, v hudobnom umení 18.-19.storočia pastorála, pastierska kantáta, ktoré skladali dedinskí kantori aj veľkí hudobní skladatelia, ako bol Johann Christian Bach (†1782) a Ludwig van Beethoven (†1827).

Postava pastiera je neoddeliteľne spätá s vianočnými sviatkami. O sviatku Narodenia Pána sa slúži pastierska ranná omša (**missa in aurora**), pri ktorej sa spievajú piesne s kresťanskými a pastierskymi motívami. K Vianociam patrili aj pastierske hry (pozri Christologický cyklus I.: *Pašiové hry*). Hrali sa v kostoloch alebo pri obchôdzkach koledníkov. Účinkovali v nich väčšinou muži alebo chlapci oblečení do kožuchovej alebo ženských šiat. Mali široké klobúky a dlhé pastierske palice, spievali žartovné piesne o rozospatých pastieroch zobudených anjelom, o ich počiatocnom strachu a veľkej radosť z narodenia Mesiáša. Vypočítavali dary pre malého Ježiška, podrobne opisovali ich prípravu a namáhavú cestu do Betlehema a klaňanie dieťaťku, ležiacemu v na slame v jasliach. Scénu oživoval niekedy pes, za ktorého bol jeden z účinkujúcich prezlečený, alebo výstupy čertov, ktorí kradli darčeky určené pre Ježiška.

Názvy: Tal. Annunzionai pastori, Adorazione dei pastori, nem. Hirtenverkündigung, Hirtenanbetung, angl. Message to the Shepherds, Adoration of the Shepherds.

OBREZANIE JEŽIŠA/OBRIEZKA

(Lukáš 2,21)

*

Po ôsmich dňoch (gr. *metá apó októ heméres*), **ked' ho bolo treba obrezať** (gr. *peritomé*= obrezať, obriezka), **dali mu meno Ježiš, ktorým ho nazval anjel skôr, ako sa počal** (gr. *én syllambánein* = počať) **v živote** (gr. *en gastri* = v bruchu) **matky.** (Lukáš)

Ježiš: lat. *Jesus*, gr. *Iesús*, hebr. *Jehošua* (starší výraz) alebo *Ješúa, Jošua*; odvodený od hebr. slovesa *jaša* = vyslobodiť, zachrániť; *Jehošua* = Jahve je Vysloboditeľ; pôvodný význam zrejme: Jahve pomáha, Jahve je spása (pozri *kapitola Narodenie Pána*). **Ked' ho bolo treba obrezať** : gr. *peritomé*= obrezať, obriezka; stredoveká cirkev udalosť prvého preliatia Kristovej smrti použila na vypracovanie myšlienkovej stavby, ktorá z neprijemného prejavu Ježišovho židovstva urobila predobraz *eucharistie.

Šiesteho dňa potom vstúpili (Jozef s Máriou a Dieťaťom) **do Betlehema, a strávili tam siedmy deň. Ôsmeho dňa pri obriezke dostal meno Ježiš, ktoré vyslovil anjel, skôr než ho matka počala.** (*Pseudo-Matúšovo evanjelium, 8.-9.st.)

Došlo k nemu (obrezaniu) **v jaskyni, kde ho vykonala hebamme** (hebr.), **pôrodná babica.** (*Arabské evanjelium Ježišovho detstva, 6.st.)

Urobila ho kamenným nožom sama Mária. (*Pseudo-Bonaventura, 14.st.)

Námet Obrezanie Ježiša sa objavuje od 10.storočia, umelci ho kladú do neurčitého prostredia, alebo (častejšie) do chrámu s oltárom, ako to napokon takmer vždy zodpovedalo skutočnosti (Rakovnický oltár, pred r.1510). Účastníkmi obradu sú Jozef, Mária, malý Ježiš, veľkňaz, jeho pomocník a asistenčné postavy - diváci. V minimalizovanej verzii vystupujú iba Mária, dieťa a Jozef, ktorý vykonáva obriezku (Pasionál abatiše Kunhuty, 1320). V klasickom type pribúda veľkňaz a odborník na obriezku mohel, pričom vlastný zákrok vykonáva veľkňaz alebo mohel (E. Schrött, 18.st.). Rodičia držia pri obriezke dieťa nad oltárom, alebo (častejšie) malý Ježiš sedí v náručí Panny Márie alebo na kolenách veľkňaza (Marteen de Vos, 16.st.). Vedľajšie postavy stoja, sedia alebo kľáčia, pridržiavajú knihu, misu, šatku, diskutujú medzi sebou alebo sa iba prizierajú (nemecký maliar Michael Pacher, 15.st.).

Okrem vlastnej **Obriezky** sa niekedy objavuje scéna **Prípravy**, napríklad **Príchod či Prichystanie sa na obriezku** (*Menológium Bazilea II., 10.st.). Jakub de *Voragine v Zlatej legende uvádza šesť dôvodov na obrezanie Krista: naplnenie Zákona, demonštrácia Kristovej ľudskej prirodzenosti, odkaz na duchovnú obriezku, vyvrátenie výhovorky Židov, že Ježiš k nim nepatrí, aby démoni nepoznali tajomstvo vtelenia, aby sa naplnila spravodlivosť.

Téma Obriezky Ježiša sa vyskytuje predovšetkým v talianskom renesančnom maliarstve (Giovanni Bellini, 15.st.) a k jej oživeniu došlo v baroku 17.-18.storočia (P. P. Rubens, Hans Holbein, Federico Barocci), predovšetkým v jezuitskom umení: Tovarištvo Ježišovo, ktoré osobitne uctievalo meno Ježiš, kladlo dôraz na sviatok

Obrezania Pána, lebo bol späť s pomenovaním dieťaťa. V tomto období sa maľovali kompozície, ktoré spájali oba výjavy: v dolnej časti obriezka, v hornej sa objavuje meno Ježiš, ktoré držia anjeli (Rubens, 1606-7).

Výjav Obrezania sa objavuje v cykloch zo života Panny Márie či detstva Krista. Pretože pri obriezke bola prvý raz preliata Kristova krv, výjav patrí tiež do cyklu Sedem bolestí Panny Márie (pozri Christologický cyklus I.: *Madona*), nôž zasa medzi *nástroje utrpenia Krista*.

Starozákonné predobrazy Obrezania Ježiša: **a) Obrezanie Samsona (Sudcov 13,24).** Keď sa Manoach/Manue a jeho žena dozvedeli, že ich Boh požehná dieťaťom, vypytovali anjela, aké príkazy majú zachovať, keď sa dieťa narodí. Dozvedeli sa, že bude Božím zasvätencom a pri obriezke dostane meno Samson. **b) Obrezanie Abraháma (Genezis 17,42).** Keď bolo Abramovi 99 rokov, uzavrel Zmluvu s Jahvem. Jej podmienkou bola zmena mena spojená s obriezku. Praotec dostal nové meno Abrahám (hebr. **Abraam** - Otec množstva (národov), ktorých sa Jahve chce zmocniť prostredníctvom svojho vyvolenca). **c) Obrezanie Geršona (Exodus 4,24).** Na ceste z Midjánu do Egypta sa Jahve rozhodol Mojžiša usmrtiť. Jeho žena Sipora/Sefora kamenným nožom obrezala svojho syna Geršona/Gersama a položila predkožku k nohám Mojžiša ako výraz jeho zástupnej obeti a zmluvy s Bohom.

*

Obriezka (hebr. **mulah**, gr. **peritomé**, arab. chitán, lat. **circumcisionis**) je rituálne odstránenie predkožky. Bolo motivované magickými alebo náboženskými predstavami. U prírodných národov strednej a južnej Afriky, Austrálie, Oceánie, Indonézie a Južnej Ameriky sa robí vo veku dospievania v súvislosti s iniciačnými obradmi. Je dôkazom, že mladík sa stáva príslušníkom daného kmeňa a môže vstúpiť do manželstva. Hygienické a zdravotné dôvody spočiatku nehrali žiadnu alebo iba druhotnú rolu. V rôznych kmeňoch bol tento zvyk spojený s predstavou obety bohu plodnosti a mal zaistiť plodivú silu muža. V neskorom období starého Egypta bola obriezka pokladaná za znak čistoty a kňazi ju mali prikázanú. Dodnes ju dodržiava judaizmus a islam.

V starozákonných časoch obriezku okrem Egyptanov a Izraelitov dodržiavali semitskí *Edomčania, *Moabčania a *Ammončania, ale nie etnicky rôznorodí *Asýrčania a nesemitskí *Filištínci/Pelištejci. Avšak iba Izraeliti (Levitikus 12,3) pripisovali obriezke nadzmyslovú, duchovnú a náboženskú dôležitosť.

Niektorí bádatelia (Roland de Vaux, †1971) sa domnievajú, že aj Izraeliti pôvodne brali obriezku ako iniciačný obrad pred prijatím mladého muža do medzi dospelých alebo pred vstupom do manželstva. Poukazujú na pasáž z Jozue (5,2-9), ktorý zachycuje starší spôsob obrezania v súvislosti s prehlásením za dospelého, jeho oprávnenosti zúčastňovať sa na kulte a výkone vojenskej služby. Obriezku vykonal Mojžišov nástupca, vojvodca Jozue, pri Pahorku predkožiek, na mieste bližšie neurčeného posvätného miesta v blízkosti Gilgálu (hebr. **gilgal** = kamenný kruh, kruh kameňov), ležiacim medzi Jerichom a Jordánom. Nie je vylúčené sa na tomto mieste nachádzala staršia *kanaánska svätyňa.

Posvätný akt obriezky pri Gilgálu zrejme treba vnímať ako doklad kultových a náboženských zmien, ktorými prechádzali Izraeliti pri vstupe na kanaánsku pôdu a ktorou demonštrovali svoj vzťah k bohom cudzej krajiny. Obriezka prestala byť dávaná do súvislosti s pohanskou plodnosťou a odrezaná predkožka sa stala symbolom všetkého zlého, čo má byť pri vstupe do zmluvy s Jahvem odložené. Stala sa aktom rituálneho očistenia, ktoré bolo podmienkou účasti na kulte, menovite na hodu veľkonočného barančeka, ***pesahu** (Exodus 12,48).

Vlastný obrad, správne zmluva obrezania (hebr. **brit mila**), bol/je vnímaný v priamom vzťahu k praotcovi Abrahámovi (pre vyobcovanie neobrezaného zo

spoločenstva Izraela mala hebrejčina výraz vyťat'; išlo o kľiatbu, jeden z najťažších trestov vôbec). Zachovávanie príkazu obriezky sa vzťahovalo aj na otrokov v židovskej rodine (Genezis 17,12; 23-27), ba aj na cudzincov, ktorí sa chceli zúčastniť slávnosti pesahu. Obriezka bola jednou z príčin druhého židovského povstania roku 132-134: cisár Hadrian (†138) vydal nariadenie, ktorým sa židovská obriezka trestala smrťou (pozri kapitola *Stotníkova sluha*).

Obradné odstránenie predkožky ôsmy deň po narodení (prvých osem dní života dieťa patrilo matke, bolo súčasťou jej tela, preto podľa Levitiku 12,2n súvisela obriezka s obradom očisťovania matiek) sa tradovalo ako nezmazateľný symbol Zmluvy a príslušnosti k vyvolenému národu. Rozhodne to nebolo iba preto, aby, ako súdil rímsky historik Publius Cornelius Tacitus (†116), slúžila obriezka pre odlišenie národa.

V 2.st.pr.Kr. za vlády Antiocha IV., v čase prenikania *helenizmu do Palestíny, si niektorí *Židia naopak nechali operatívne obnoviť predkožku a podstúpili tzv. **epismasmos**, aby sa mohli zapísať do vzdelávania v **gymnasione** a ***efébione** (zameraný na vojenské cvičenia: šerm, strelba z prakov) v Jeruzaleme a zúčastniť sa zápasov, v ktorých účastníci vystupovali nahí.

Medicínsko-technické údaje o obriezke obsahuje ***Mišna**. Zárok vykonávali rodičia, najčastejšie otec, čo sa zdôvodňovalo pasážou v Genezis (21,4), ale mohla ju vykonať aj matka (Exodus 4,25). Za starých čias ju prevažne urobil chrámový odborník **mohel**, osobitne vyškolený pre tento úkol. Dieťa držal na svojich kolenách jeho kmotor **sandak**.

Pri obrade obriezky **brit mila** hralo symbolickú rolu tzv. kreslo proroka Eliáša **kise šel Elijahu**, aj keď sa v skutočnosti nepoužívalo, iba sa o ňom mohel zmieňuje. Toto Eliášovo spojenie s obradom má svoje korene vo výklade biblických pasáží 1Kráľov (17,17-24; 19,10-14). V pasáži 17,17-24 ide o „Eliášovo lono“ (prorok sa tisne celým telom na mŕtveho), prostredníctvom ktorého Jahve názorne prejavuje svoju stvoriteľskú a spasiteľskú moc a oživuje mŕtveho chlapca (pozri Slovník: *Abrahámovo lono).

Miestom obradu môže byť *synagóga (hebr. **kahal**, **kehila**) alebo súkromná miestnosť v nemocnici alebo pôrodnici. U mužov prestupujúcich na judaizmus tvorí obriezka súčasť iniciačného obradu. V prípade, že sa taký človek už obriezke podrobil (stúpenec islamu, alebo zo zdravotných dôvodov), nechá mohel vytiect' symbolickú kvapku krvi. Pôvodný kamenný nôž (Jozue 5,2-9), s ktorým sa spájala rovnaká predstava zákazu kovových nástrojov ako pri stavbe oltára (Exodus 20,25; pozri kapitola *Dvanásťročný Ježiš v chráme*), nahradil zvláštny nôž naostrený po oboch stranách. Neskoršie (až do dnešných čias) vykonáva obriezku zvyčajne lekár. Podľa Levitiku (12,3) mal byť každý chlapec na ôsmy deň po narodení obrezaný aj vtedy, keď tento deň padol na sabat (hebr. **šabbat/šabat**), deň zasvätený rozjímaniu. Obriezka sa odkladala iba, keď bolo dieťa choré, na rozdiel od kresťanského krstu z núdze (v prípade, kedy bol život dieťaťa, napr. novorodenca, ohrozený). Keď je v rodine hemofília, obriezka nie je dovolená. Po obrade dieťa dostáva svoje hebrejské meno či mená.

V Biblii sa často hovorí o neobrezanom v zmysle zatvrdnutý srdcom (Genezis 17,10), kým metafora obriezka srdca (Deuteronomium 10,16) vyjadruje vernosť Jahvem. Slovo neobrezaný je v *Starom zákone synonymom *pohana, kým obrezaný v *Novom zákone znamená *Žida (Rimanom 3,30, Galatským 2,7).

Za Ježišovho života nebola obriezka problémom. Stala sa ním až v kresťanskej cirkvi, v oblasti misie medzi pohanmi. Stala sa jedným z veľkých problémov kresťanov, lebo v prvých rokoch svojej existencie cirkev pozostávala takmer iba zo Židov (pozri Slovník: Židokresťania). Vodcovia jeruzalemských prvokresťanov, Jakub Mladší, Peter a Ján, ktorí boli v prvých dvoch desaťročiach po Kristovej smrti považovaní za stĺpy cirkvi, boli zástancami obriezky kresťanov a tým aj väzby na

judaizmus. Pavol naopak tvrdo hájil rovnoprávnosť obrezaných (palestínskych) a neobrezaných kresťanov (*helenistických, *diasporálnych židokresťanov a konvertitov z radov pohanstva) a hlásal, že pravou obriezku je viera. Otázku riešil jeruzalemský apoštolský koncil roku 49. Pavol vyhlasoval, že viera ju robí zbytočnou, lebo iba Kristus môže človeku priniesť spásu (Rimanom 15,8). Podľa Pavla pravá obriezka nie je telesná, ale vnútorná, spočíva v obrátení sa ku Kristovi (Filipským 3,3; Kolosenským 2,11) a nahrádza ju krst - obriezka, ktorá nie je vykonaná ľudskou rukou (Kristova obriezka je potom vysvetľovaná ako odloženie Ježišovho nevykúpeného tela). V Liste Filipským (3,2) Pavol používa pre obriezku grécke slovo **katatom** - rozrezanie (mrzačenie tela). Príbuzné slovo **atatemno** sa objavuje v Lukášovi (21,5) v súvislosti so zákazom pohanských praktík, kedy ľudia sami seba mrzачili z kultových dôvodov. Obriezka kresťanov sa podľa Pavla stala nemoderným znamením viery, ktoré sa rovnalo pohanskému zjzovovaniu.

Rovnaký postoj k obriezke má *apokryfné Nikodémovo evanjelium. Ide o odmietanie židovského kultu a obavy, že rituál vytlačí vnútornú zbožnosť: „**Jeho učeníci mu povedali: Prospieva obriezka alebo nie? Povedal im: Keby to prospievalo, ich (genetický) otec by ich z ich matky plodil obrezaný. Ale pravá obriezka z Ducha** (duchovné znovuzrodenie) **priniesla pravý úžitok**“ (*Tomášovo evanjelium, Logion 53).

Korán sa o obriezke chitán síce nezmiňuje, ale pre niektorých moslimov je podmienkou na prestup na islam a je právne záväzná (fard). Pokladá sa za prejav sebakontroly pri plnení Božích požiadaviek a ako fyzické uznanie Božej nadvlády nad inštinktmí. Jednako len obriezka nepredstavuje všeobecnú prax. V *diaspóre na Západe, kde od 70 rokov moslimská prítomnosť silnie, sa vykonáva v nemocnici hneď po narodení dieťaťa. V tradičných spoločnostiach Stredného východu sa vykonáva rituálnym spôsobom medzi druhým a dvanástym rokom chlapca. V prípade islamských chlapcov sa vykonáva v dvanástich rokoch a je symbolom pohlavnej dospelosti a schopnosti plniť si všetky povinnosti moslima v obrane viery (hebrejský výraz pre ženícha **chatan** zodpovedá arabskému slovu pre obriezku chitán; zrejme upozorňuje, že v tejto oblasti bol muž obrezaný, keď sa stal ženíchom, čiže dospelým).

Sviatok Obrezania Pána. Kresťanská cirkev sviatok Obrezania Pána (lat. **Festum circumcisionis Domini nostri Jesu Christi**) svätíla 1.januára pôstom, modlitbou, meditáciou alebo náboženskou púťou. Sviatok zdomácnel najprv v Hispánii a *Gallii, kde sa slávil od 6.storočia. V Ríme je spomínaný až v 13.-14.storočí. Stredoveká cirkev ho ctíla ako deň, keď bola prvý raz preliata Kristova krv. Dôstojný a pokojný charakter sviatku mal obmedziť bujaré oslavy Nového roka, ktoré nadväzovali na tradíciu rímskych slnovratových *saturnálií.

*

Osobné mená. V *Mezopotámii sa používalo jedno meno, v úradných dokumentoch a niektorých listoch sa udávalo aj meno otca alebo povolania, aby nemohlo dôjsť k zámene osôb rovnakého mena. K pôvodným priezviskám patrili tiež mená označujúce nejakú telesnú zvláštnosť.

Najviac sa vyskytovali theoforné osobné mená, viacčlenné výrazy obsahujúce meno božstva, ktoré boli niekedy skracované vypustením niektorej časti. Také je aj meno Šimšon/Samson (slniečko), odvodenina od mená hlavného *akkadského solárneho božstva, Šamaša.

Zdrobneniny sa používali veľmi často, a to aj mimo okruh rodiny a priateľov. Objavujú v úradných záznamoch, dokonca aj v kráľovskom písomnom styku.

Niekedy sa súčasne používala skrátaná a neskrátaná podoba mena. Okrem priezvisk obsahujúcich božské meno, sa užívali aj mená vzťahujúce sa k určitej

udalosti, ktorá napríklad postihla rodinu, do ktorej sa dieťa narodilo (vyplienenie mesta, úspešné vyriešenie právneho sporu, strata potomka atď.).

V hebrejskom prostredí bol častý zvyk dať dieťaťu meno podľa vkusu rodičov. K takým patria zrejme osobné mená **Ester** (myrta), **Debora** (včela), **Ráchel** (ovečka), **Lea** (krava), **Lót** (závoj), **Kefira** (mladá levica).

Popritom existovali tiež mená odrážajúce udalosti. Sem patrí meno Kain (z hebr. **qajin** = splnil), ktorým pramatka Eva ďakovala Bohu vyplnenie prísľubu potomstva - narodenie prvého syna. Podobne meno Izák (z hebr. **jishaq** = smiech) pripomína smejúcu sa starú Sáru, ktorá sa od anjelov dozvedela, že Abrahámovi porodí syna.

Osobné meno Mojžiš/hebr. **Moše**/gr. **Moyšés** vzniklo zrejme z egyptského mesu (dieťa) a mó (voda), čiže išlo o dieťa, ktoré vytiahli z vody. Podľa iných verzií je odvodené z egyptského osobného mena Ahmose, veľmi častého v čase panovania 17.-18.dynastie. Meno Jákob (z hebr. **'eqéb** = päta) bolo vybrané podľa polohy dvojčiek Jáкова a Ezaua pri pôrode. Podľa telesných znakov mohlo dokonca vzniknúť meno **Mirjam**/Mária, ktoré niektorí lingvisti odvodzujú z hebrejského tučná, vykímená, iní z egyptského marje (milovaná [boha Ámona]), z akkadského rjm (božia) a ďalších významov.

Iné mená odrážali duševné vlastnosti, ako napríklad **Lahad** (leňoch), **Kesuót** (ťažkopádny, hlúpy). Ďalšie poukazovali na povolanie, napríklad **Karmí** (má vinohrady, vinár), miestny pôvod - **Kenaan** (z Kanaánu, Kanaáнец).

Veľká časť židovských osobných mien bola theoforná, vyjadrovali prosbu, alebo boli inak spojené s Božou osobou. Sem patrí **Ezechiel** (nech Boh posilňuje), **Izaiáš** (nech Boh spasí), **Samuel** (jeho meno je Boh). V biblických súvislostiach často ide o mená veľkých prorokov a verilo sa, že také osobné meno už od narodenia poukazovalo na osobitný Boží zámer s daným jedincom a jeho úlohou v dejinách vyvoleného ľudu.

Človek veril, že ak odhalí správne meno nejakej veci, získa nad nimi moc. Preto sa ľudia zapodievali mágiou mien a programovo dávali alebo menili mená. Viera v spojenie mena a osudu viedli k premenovávaniu, napríklad cudzí panovník premenoval porazeného súpera, aby mu zmenil osud: V 2Kráľov (23,34) egyptský faraón Neho ustanovil za kráľa **Eljakíma/Eliakima** (Boh podvihol - z nešťastia) a zmenil mu meno na **Jojákim/Joakim** (spôsobí povstanie).

Mená sa dedili a tak boli spôsobom, ako premôcť smrť; jednotliviec zomieral, ale prostredníctvom svojho mena žil v rode, rodine ďalej.

Mnohé kresťanské mená zverovali nositeľa pod ochranu svätých. Deti ich dostávali pri krstu, preto sa im hovorí krstné. Tesné spojenie mena a priezviska (rodové meno, meno po rodičoch, od 16.st. trvalé označenie rodiny, od 18.st. dedične uzákonené) sa objavuje až v epoche vrcholného stredoveku, približne od 13.storočia.

Osobné meno Ježiš je slovanská podoba gréckeho **Iesous** odvodeného z hebrejského **Jehošúa/Ješua**, **Jozue** (Boh je spása, pomoc, vyslobodenie). Patrí k menám spojeným s osobou starozákonného Boha a v novozákonných súvislostiach sa samotné stáva označením Boha (pozri Christologický cyklus I.: *Ježišove tituly*).

Názvy: Lat. Circumcisio Christi, tal. Circoncisione, nem. Beschneidung und Namengebung Christi, angl. Circumcision of Christ.

OBETOVANIE JEŽIŠA/UVEDENIE JEŽIŠA DO CHRÁMU, OČISŤOVANIE PANNY MÁRIE

(Lukáš 2,22-39)

*

Keď uplynuli podľa Mojžišovho zákona dni ich (gr. *tou* = *ich*, *jej*) **očisťovania** (gr. *kathárisμού*; Levitikus 12,1-4; očisťovanie sa týka iba matiek, preto niektoré preklady osobné zámeno „ich“ menia na „jej“ [Máriinho]), **priniesli ho** (Ježiša) **do Jeruzalemu**, **aby ho predstavili Pánovi, ako je napísané v Zákone** (Exodus 13,2-12): **„Všetko mužského rodu, čo otvára lono matky, bude zasvätené Pánovi** (Exodus dosl. „bude nazvané sväté“; Lukášov zámerný odklon od významu židovského rituálneho zasvätenia), **“ a aby obetovali, ako káže Pánov zákon** (Levitikus 5,7; 12,8) **pár** (gr. *zeygos*) **hrdličiek** (gr. *trygón* = hrdlička) **alebo dva holúbky** (gr. *dúo peristéria*; odkaz na chudobu Svätej rodiny).

Priniesli ho do Jeruzalemu : obrad očistenia (gr. *kathárisμού*) bol povinný iba pre matku, no dieťa malo byť vykúpené; jeho predstavenie v chráme nebolo predpísané, no bolo možné (Numeri 18,15); nábožným Židom sa zdalo vhodné a evanjelista Lukáš tým zdôrazňuje, že Ježišovi rodičia si plnili všetky nariadenia Zákona.

V Jeruzaleme žil vtedy muž menom Simeon (gr. *Simeón* < hebr. *Šimeon* = Vyslyšaný < *šimhón* = načúvajúci), **človek spravodlivý** (gr. *dikaios* = zachovávajúci Zákon; pozri kapitola Kážeň na hore) **a nábožný** (gr. *eulabés* = bohabojný), **ktorý očakával potechu** (gr. *paraklésis* = útecha) **Izraela, a Duch Svätý** (gr. *Hagio Pneuma*) **bol pri ňom** (mal prorocké schopnosti). **Jemu Duch Svätý vyjavil** (gr. *chrématizó* = vyjavujem; častý helenistický výraz v súvislosti s veštbbami), **že neumrie, kým neuvidí Pánovho Mesiáša** (gr. *ho Christós ton Theou* = dosl. Božieho Mesiáša; iný titul ale rovnaký obsah ako Kristus Pán/gr. *Christos Kyrios*; *Christos* = Pomazaný < hebr. *Mašiach* = Pomazaný; novorodenec je Božského pôvodu a prichádza ako mesiáš; mesiáš, ktorého posielal Pán; pozri kapitola Zvestovanie pastierom). (Po troch dňoch od zavraždenia veľkňaza Zachariáša, otca Jána Krstiteľa) **sa kňazi radili, koho ustanovia namiesto neho, a los padol na Simeona. Tomu bolo určené duchom svätým, že sa nedočká smrti, kým neuvidí vteleného Krista** (*Protoevanjelium Jakubovo, oddiel XXIV; 2.-4.st.). **Z vnuknutia Ducha prišiel do chrámu** (gr. *hieron* = chrámový okrsok; iba tu, vo vonkajších priestoroch chrámu sa mohol stretnúť so ženou). **A keď rodičia prinášali dieťa Ježiša, aby splnili to, čo o ňom predpisoval Zákon, vzal ho aj on do svojho náručia a velebil Boha slovami: „Teraz prepustiš, Pane** (gr. *tóra apeleutheróntai Despotes*; lat. *Nunc dimitis Domine*; *Despota* = zvrchovaný vládca), **svojho služobníka** (gr. *dúlos* = preklad hebr. *ebed* = služobník; *dúlos* - služobník ako náprotivok k *despota* - vládca; pozri kapitola Stotníkov sluha) **v pokoji** (prepustiš v pokoji = dáš večný život, spasiš) **podľa svojho slova** (gr. *rhéma*, hebr. *dábar* = Božie slovo; Boh má v Simeonovi zaľúbenie), **lebo moje oči** (gr. *ta mátia*) **videli** (gr. *eídan*) **tvoju spásu** (gr. *sótérion sas*; Ježišovo vtelenie ako spása sveta; „*Jahve spasí*“ = meno *Jehošua/Jošua/Iesus/Jesu/Ježiš*), **ktorú si pripravil pred tvárou** (pripraviť [dosl. „dať pred tvár“] = hebr. výraz „vidieť“) **všetkých národov: svetlo na osvietenie** (iný preklad: „na odstránenie závoja [z tváre]“) ***pohanov** (gr.

ethnón; lat. *gentium*; cudzie národy [oproti Židom a kresťanom]; odkaz na Izaiáša 40,5; 52,10) **a slávu tvojho izraelského ľudu** (odkaz na Izaiáša 46,13; spása pohanských národov vychádza od vyvoleného ľudu Izrael; zdá sa, že Simeonov chválospev zložil samotný evanjelista Lukáš pomocou textov z Izaiáša).

Jeho otec (Jozef ako zákonitý manžel Márie je „otcom“ pred zákonom) **a matka sa divili tomu** (gr. *thaumákó díá ti en* = čudujem sa nad), **čo sa o ňom** (Ježišovi) **hovorilo. Simeon ich požehnal** (gr. *eulogései tous*) **a Márii** (gr. *kai he María*), **jeho matke** (gr. *he metéra tou*), **povedal: „On je ustanovený** (gr. *keimai* = dosl. „tento leží“) **na pád a povstanie** (gr. *anastasin* = vzkriesenie) **pre mnohých v Izraeli a na znamenie, ktorému budú odporovať** (gr. *antilegó* = vzdorujem, staviam sa na odpor; Ježiš ako príčina rozdelenia Izraela; rozdelenie ľudí na stúpcov a protivníkov Ježiša; poslanstvo sa pre Ježiša bude spájať s nepriateľstvom a prenasledovaním zo strany jeho vlastného ľudu), **tvojou vlastnou dušou prenikne meč** (gr. *tén psychén dieleúsetai romfaína* = tvoju dušu prenikne meč; utrpenie a smrť Ježiša zasiahne Máriu matku; odmietnutie Ježišovej misie zasiahne Máriu - Cirkev), **aby vyšlo najavo zmýšľanie mnohých srdc** (gr. *ek pollón kardión dialogismoí*).“

On je ustanovený na pád a povstanie : dosl. on je položený k pádu a opätovnému povstaniu (alebo *anastasin* = vzkrieseniu). Zmýšľanie mnohých srdc : gr. *ek pollón kardión dialogismoí*; *ek* = v dôsledku čoho; *pollón kardión* = mnohých srdc; *dialogismoí* = odhalí; gr. *dialogismos* = odmietanie, aktívny myšlienkový odpor; tieto slová sa už vzťahujú k Ježišovi; u Židov srdce je orgánom myslenia. Meč : symbol meča môže byť inšpirovaný Ezechielom 14,17 alebo Zachariášom 12,10.

Žila vtedy prorokyňa Anna (hebr. *Hanná/Chaná* = Omilostená), **Fanuelova dcéra, z Ašerovho kmeňa** (potomstvo ôsmeho syna praotca Jáкова). **Bola už vo vysokom veku ...84 rokov. Z chrámu neodchádzala, vo dne v noci** (gr. *nykta kai hemera* = dňom i nocou) **slúžila Bohu pôstom a modlitbami** (gr. *nesteía kai proseuché*; pôst a modlitby ako klasické prejavy zbožnosti). **Práve v tú chvíľu prišla aj ona, velebila** (gr. *latretousa*; hebr. *beovdhah* □) **Boha** (gr. *ton Theou*) **a hovorila o ňom** (práve narodenom Mesiášovi) **všetkým, čo očakávali vykúpenie Jeruzalemu** (gr. *lytrósis ten Hierousalem*; Jeruzalem a Izrael ako symbolické synonymá; Jeruzalem = stredisko spásy). (Lukáš)

Bola už vo vysokom veku : dosl. preklad gr. textu: „pokročilá v mnohých rokoch“, ktorý používa starý hebr. obrat *ba ba-jamin* = pokročilý v dňoch (Genezis 24,1; 18,11; C. Tresmontand: Hebrejský Kristus, str. 99); opäť ide o *kalk podporujúci tézu o existencii hebrejskej predlohy gréckeho textu.

Obraz starého muža obracajúceho sa s nádejou k dieťaťu, ktorý sa objavuje v Lukášovi, má svoju apokryfnú verziu v *Tomášovom evanjeliu: „**Ježiš povedal: Starý muž, plný dní, nebude váhať a spýta sa celkom malého sedemenného dieťaťa, kde je miesto života, a bude žiť. Lebo mnohí prví budú poslední. A stanú sa jedným jediným.**“ (*Tomášovo evanjelium, Logion 4; 2.st.)

Umelci vždy zobrazovali výjav v jeruzalemskom chráme, pri vchode alebo (častejšie) v jeho vnútri. Spočiatku svätyňu pripomínali iba niektoré architektonické články, napríklad schody, stĺpy, oltár, neskôr starostlivo zobrazovali dobový interiér s oltárom (sienský maliar Ambrogio Lorenzetti, 1342). Položenie Ježiša na oltár bolo vysvetľované ako predobraz jeho obeti na kríži. Najstaršie vyobrazenie Obetovania Ježiša v Čechách sa nachádza vo Vyšehradskom kódexe (1058).

V základnom *ikonografickom type Panna Mária podáva dieťa veľkňazovi pri oltári, niekedy ho už kňaz drží na rukách. Jozef stojaci za Máriou hľadá či odpočítava päť šekelov (nemecký maliar Stefan Lochner, 1447). V ranej *renesancii Mária (narážka na obrad očisťovania matky) nesie dve hrdličky (Lochner), niekedy ich drží Jozef (Egbertov kódex, 980) alebo jedna zo sprevádzajúcich žien, tradične stotožňovaná s Máriou Salome, účastníčkou Ukrižovania a Pohrebu (pozri Christologický cyklus III.: *Zbožné ženy pri hrobe*). Ak je námet inšpirovaný *Pseudo-Bonaventúrom, Mária kľáči pred oltárom a sv.Jozef nesie v košíku obetné dary.

Podľa spôsobu zobrazenia Simeona existujú dva varianty: Od počiatku 14.storočia sa objavuje verzia inšpirovaná apokryfným *Jakubovým evanjeliom, stotožňujúca Simeona s veľkňazom. Starec má na sebe veľkňazské rúcho, niekedy je zobrazený so svätožiarou. Mária mu kladie dieťa do rúk a on vyslovuje svoje proroctvo (Egbertov kódex).

Ak sú postavy veľkňaza a Simeona odlišené, potom kňaz za oltárom vykonáva obeť a starý Simeon drží dieťa (Lorenzetti), pričom vedľa neho stojí veštkyňa Anna (sochy ostenia portálu katedrály v Remeši, 13.st.), ktorá nemá v námete pasívnu úlohu, ale vystupuje ako ďalší svedok Kristovej božskosti.

V talianskom, menej často v severskom umení, je Anna zobrazená ako žena v pokročilom veku, zdvíhajúca pravicu v prorockom geste so vztýčeným prstom (tzv.gesto Jána Krstiteľa). Motív malého Ježiša v Simeonovom náručí maľovali v *baroku viacerí autori aj samostatne (Rembrandt Harmensz van Rijn, 1664; Peter Brandl, 1725). V minimalizovanej verzii sa objavuje iba Mária, dieťa a veľkňaz, v rozšírenom type vystupujú mladé ženy so sviecami (odkaz na obrad očistenia matky a spojenie sviatku Obetovania a Očistenia v 9.st.) a návštevníci chrámu. Niekedy má sviecu v rukách aj Panna Mária. Nad výjavom sa niekedy vznáša holubica Ducha Svätého či Boh Otec (Lochner).

Starozákonné predobrazy Uvedenia Ježiša do chrámu : a) **Obetovanie Samuela (1Samuelova 1,24-28).** Keď sa Elkánovej žene Chane po dlhej neplodnosti narodil syn, po jeho odstavení od prs (po troch rokoch) pobrala sa s manželom a dieťaťom do svätyne v Šíle, aby zložila obeť a zasvätila dieťa Bohu. b) **Príkaz zástupnej obeti prvorodeného (Exodus 13,2; Numeri 18,15-16).** Jahve prikázal Mojžišovi na hore Sinaj: „Zasväť mi všetko prvorodené... to bude moje; ľudské prvorodené však necháš v každom prípade vykúpiť...“

*

Očisťovanie matky. Dni očisťovania matiek určoval Levitikus (12,1-4) na 31. deň po narodení dieťaťa. Po narodení chlapca bola matka kultovo nečistá štyridsať dní. Prinesením obety sa stávala čistou (rituálna očista - pozri kapitola *Uzdravenie malomocného*) a zároveň podľa Zákona rodina obetovala svojho prvorodeného syna Bohu. Bolo ho treba vykúpiť z kňazskej služby, ktorú kedysi izraelskí prvorodenci bez rozdielu rodovej príslušnosti vykonávali, ale od 8.st.pr.Kr. mohli túto službu vykonávať iba príslušníci kmeňa Léviho (Numeri 1,50 [po kultovej reforme kráľa Chizkijáša roku 621 pr.Kr. sa stali iba služobníkmi chrámu, podradenými kňazom, potomkom Árona]).

Obrad očisťovania matiek, ktorý prebiehal v rovnakom čase ako uvedenie prvorodenca do chrámu, v Lukášovom podaní prezrádza čosi o sociálnom postavení Svätej rodiny. Zatiaľ čo majetnejší mali obetovať baránka a holuba, chudobnejším rodinám bola povolená úľava a ako obeť mali priniesť párík hrdličiek alebo dva holúbky (Levitikus 12; Numeri 18,16). Obrad bol spojený so zápalnou obeťou.

Prvotná cirkev oba dva židovské sviatky prijala za svoje a slávila ich ako sviatky kresťanské. V stredoveku sviatok očistenia matky mal podobu sprievodu s vysvätenými sviečkami, ktoré sa potom zapalovali v domácnostiach počas búrok. Odtiaľ pochádza

názov sviatku Hromnice. Pripadal na 2.február a v ľudovej tradícii ním končili vianočné sviatky (pozri kapitola *Narodenie Pána*). Na tento deň boli oba sviatky presunuté na prelome 5.-6.storočia.

Hromnice majú svoj pôvod na kresťanskom Východe. Prvýkrát je oslava písomne doložená okolo roku 400 v Jeruzaleme. Pútnička *Egeria, ktorá roku 383 navštívila Jeruzalem (pozri kapitola *Uzdravenie ochrnutého*), uvádza, že v Svätom meste sa štyridsiaty deň po epifánii (sviatok Troch kráľov; 14.februára) konala veľká procesia pri chráme Vzkriesenia a ľudu boli vysvetľované udalosti Lukášovho evanjelia, opisujúce Očisťovanie Panny Márie, Obetovanie Ježiša v chráme a stretnutie so Simeonom a Annou. Slávnosť ukončila omša.

Približne v 5.storočí bol na Východe sviatok Uvedenia do chrámu označovaný **Hypanté** (gr. **Hypanté** = Sviatok stretnutia). Oslavám Hypanté dominovali dve udalosti: stretnutie Ježiša s chrámom svojho Otca a stretnutie Ježiša so Simeonom a Annou, ktorí v ňom spoznávajú Spasiteľa sveta. Za vlády byzantského cisára Justína (518-527) sa Hypanté stali vo Východorímskej ríši bežnou súčasťou kresťanského roka.

Podľa legendy slávnosti Hypanté vznikli za dramatických udalostí, keď v Konštantínopole vypukol mor, ktorý sa rýchlo šírila v celej ríši. Ľudia i zvieratá zomierali v hrozných bolestiach a zúfalý cisár nariadil, aby 2.februára (v deň uvedenia Ježiša do chrámu a stretnutia so Simeonom) sa všetko obyvateľstvo mesta zišlo na slávnosti stretnutia (**festum hypapantés**). Inú verziu vzniku slávnosti Hypapanté podáva Sigebertova kronika (fr. mních a učiteľ Sigebertus de Gembloux, †1112), ktorá ju spája s veľkým zemetrasením v Pompeiopolis v Mysii, ktoré pohlo Justína k založeniu slávnosti stretnutia.

Na území Západorímskej ríše boli Hromnice prvýkrát slávené v 5.storočí za vlády cisára Marciana. Zbožná a bohatá rímska patricijka Icelia vraj vtedy vyzvala všetkých kresťanov ríše, aby prejavili svoju vernosť pravej viere procesiou so zapálenými sviecami, pripomínajúcimi, že Simeon v ten deň nazval Ježiša svetlom, ktoré bude zjavené *pohanom. Svetelný sprievod kresťanov mal totiž potlačiť pohanský zvyk konať každý piaty rok na začiatku februára sprievod ulicami mesta so zapálenými fakľami (pozri Apokalyptický cyklus: *Videnie siedmich svietnikov*).

Podľa inej západnej verzie oslavy Hromníc z rovnakých dôvodov inicioval pápež Gelasius I. r.494 a podľa správ (provensálsky kanonik, liturg. spisovateľ Wiliam Durandus, †1296) pápežovo úsilie malo úspech a obrátilo veľa pohanov na kresťanstvo.

O význame Hromníc pri christianizácii západnej Európy svedčia lyonský biskup Eligius (†660), anglický historik a mních Beda Venerabilis (†735), cisár Karol Veľký (†814), Karolov radca Alkuin z Yorku (†804) a františkánsky mních Bernard Sienský (†1153).

Na Východe bol sviatok Hypanté predovšetkým slávnosťou Pána, na Západe boli Hromnice najmä mariánskym sviatkom, oslavou Panny Márie. Aj keď Hromnice pôvodne vznikli ako nástroj proti pohanským kultom, prostredníctvom ľudovej viery sa do neho pohanské praktiky a obyčaje vrátili: sviece posvätené 2.februára v kostole boli používané na ochranu proti bleskom a na ochranu úrody pred zlým počasím (gazda napr. so zapálenou hromnicou obchádzal úle). V 16.storočí prinášali žiaci svojim rektorom tzv.hromničkáles, príspevok jedného bieleho denáru na zakúpenie sviece hromnice. Hromnice sa dávali do rúk zomierajúcim, horeli pri ich lôžku. Babky zelinkárky sviece používali v liečiteľstve; kto mal horúčku, tomu sa držali pod bradou prekrížené hromnice. Hoci cirkev proti poverám bojovala, čarovanie s hromnicami sa udržalo až do počiatku 20.storočia.

*

Prvorodenec. V židovskom práve prvorođený (hebr. **bechor**) znamená prvý narodený syn. Prvorodenec mal v Izraeli mimoriadne postavenie. Verilo sa, že je prvotinou otcovej sily a mužnosti (Genezis 49,3), že zdedil jeho najlepšie vlastnosti. Prvorodenec bol nositeľom Božieho požehnania (Exodus 22,28) a patril Bohu. S jeho postavením boli preto spojené určité povinnosti: mal byť duchovným vodcom, modlitebníkom a obetníkom rodu. Genezis (25,19 a d.) ukazuje, že prvorodenectvo mohol najstarší syn aj stratiť, ak sa napríklad niečím previnil. Také bolo zrejme pozadie príbehu Izákových dvojčiek Ezaua a Jákoba a onej „misky šošovice“, za ktorú Ezau predal svoje prvorodenectvo. Nakoľko hebrejský text označuje pokrm v miske ako **'adom** (červené), niektorí bádatelia sa domnievajú, že Jákob predložil bratovi kultovo nečistý pokrm z krvi. Pre svoju chtivosť a nepozornosť Ezau neobstál v skúške, ktorej ho podrobil (prostredníctvom Jákoba) Boh, a zjedol to, čo Zmluva zakazovala. Stratil tak možnosť dostať všetkým povinnostiam, ktoré z bechor vyplývali. Podľa niektorých bádateľov je možné, že sa v príbehu Jákoba a Ezaua odráža neskoršia židovská prax v určovaní prvorodenectva, ktoré mohlo byť za určitých okolností prenosné z jedného človeka na druhého.

Bechor bol preto súčasne (alebo predovšetkým) právny výraz. Používal sa bez ohľadu na to, či po narodení prvého syna nasledoval ďalší potomok alebo nie. U dvojčiek bol za prvorođeného pokladaný ten, ktorý prvý vyšiel z matkinho lona (Genezis 25,24; 38,27-50; 1Paralipomena 2,4). Nerozlišovalo sa, či prvorođený pochádza od obľúbenej ženy alebo nie (Deuteronomium 21,25; pozri kapitola *Kristus a cudzoložnica*). Po otcovej smrti mu patril dvojnásobný podiel dedičstva (Deuteronomium 21,17).

Mojžišovský zákon vyžadoval, aby všetko prvorođené, z ľudí aj dobytka, prinieslo obeť svojmu Bohu. Iba deti majú byť vyplatené piatimi šekelmi (Numeri 18,15-17), lebo ľudskú obeť židovský zákon zakazoval. Obrad uvedenia do chrámu bol pripomienkou desiatej rany egyptskej (Exodus 13,11-15), zabíjania prvorođených chlapcov v Egypte, ktorého boli na zásah Jahveho Izraeliti ušetrení.

Pri obradnom vykúpení prvorođenca (hebr. **pidjon ha-ben**), ktorý predpisuje Numeri (18,15-16), otec venuje syna kňazovi (hebr. **kohen**). Po zložení predpísanej formuly kňaz prijme mince ako výkupné, dieťa vráti otcovi a synovi požehná. V súčasnosti sa pri obrade väčšinou používajú špeciálne razené mince a neskoršie kohen dostane príslušnú čiastku, ktorú použije, ako uzná za vhodné. Záver obradu **pidjon-haben** tvorí rodinná oslava. Obrad sa nekoná, ak otec alebo matka patrí k rodine kňazov alebo levitov z otcovej strany.

Prvorodenectvo. Myšlienka prvorodenectva je tesne spätá so zvykom prvej obeti, ktorý je vlastný mnohým prírodným národom. Poľovnícke kmene obetujú na začiatku obdobia lovu prvý úlovok alebo jeho časť. Úkony často sprevádzajú slovami vďaka a prosieb o úspech pri love ďalšom. V Egypte bol zasvätený prvý klas, ktorý zožal sám kráľ, bohu plodnosti Minovi. Prvotiny prinesené bohu sú výrazom uznania božskej suverenity, lebo všetci tvorovia sú v poslednom rade božím vlastníctvom. Zasvätením (posvätnou obetou) časti si ľudia zaisťovali posvätenie celku.

Rovnako postupovali aj Izraeliti. Prvé zrelé plody (hebr. **bikurim**), prinesené do svätyne, preberal kňaz a položil ich pred oltár (Deuteronomium 26,2). Tvorili jeden z dvadsiatich štyroch darov kňazom (Exodus 23,19; 26,1-11). Nebol stanovený žiadny konkrétny rozsah a množstvo záviselo od štedrosti a možností darcu. Časom talmudskí učenci obmedzili predpis týkajúci sa bikurim na sedem druhov, ktorými Palestína oplývala: pšenicu, jačmeň, viničové hrozná, figy, granátové jablká, olivy, d'atle a med. Zjesť bikurim smeli iba kňazi a leviti, ostatným bolo zakázané. V praxi to vyzeralo tak, že plody stromov sa nesmeli jesť v prvých troch rokoch, lebo sa považovali za predkožku neobrezaných stromov, ktorú bolo potrebné odstrániť. Štvrtý rok boli všetky

plody prinesené ako obetina Jahvemu (na počiatku jari roľník stužkou označil prvé kvety rastlín, aby vedel, ktoré ovocie prinesie v koši do Chrámu) a až piaty rok smeli Izraeliti zo stromov jesť (Levitikus 19,23-25).

Zasvätená časť má na celok posvätný vplyv. V judaizme národ Izrael vystupuje ako prvotina - zasvätená časť za všetky národy (v Exodu 12,29 Jahve vyhlasuje: „**Izrael je môj prvorodený syn**“). Keď sa vládca Egypta zdráhal vzdať Izraelitov, odpovedal mu Boh tým, že všetko prvorodené z jeho ľudí aj dobytka usmrtil, aby faraónovi dokázal, že v konečnom dôsledku všetko je jeho, Jahveho vlastníctvom a nebola mu odovzdaná prvotina, ktorá mu patrí (Exodus 12,29).

Starozákonný výraz **bechor** označuje prvý pôrod u ľudí aj dobytka. Je zástupnou obetou za všetkých a všetko, čo vlastní Boh. Preto v Exodu (13,2) stojí: „**Zasväť mi všetko prvorodené, čo medzi Izraelitami otvára lono, či ľudí alebo dobytka. Je to moje!**“ Krvavé obetovanie prvorodeného syna, praktikované susednými národmi, si Izraeliti oškľivili (2Kráľov 16,3), hoci náboženski historici jeho pozostatky vidia v Genezis (22,5), v príbehu *Abraháma a Izáka. Ak Exodus súčasne hovorí o vyplatení prvorodencov a o obeti zvieracej prvotiny, potom iba v zmysle, že to všetko patrí Bohu. Ľudské prvorodenectvo bolo obetované iba symbolicky. Namiesto tých, ktorí by ako prvorodenci museli bezprostredne slúžiť Jahvemu v chrámoch, nastúpili členovia kmeňa Leviho, ktorí vykonávali nižšiu kňazskú službu v jeruzalemskom chráme. Leviti boli v istom zmysle náhradou za všetkých prvorodených zasvätených Bohu (Numeri 3,12n). Rodina vykúpovala svojho prvorodeného zo služby v chráme predpísanou sumou piatich šekelov (pozri kapitola *Daňový peniaz*).

Ak je Boh „Ten prvý“ (pôvod všetkého bytia), tak Ježiš je Hospodinov Prvorodený Syn, ktorého Boh uviedol do sveta. Tým je zreteľne formulované, že všetka spása národov môže prísť iba od neho Prvorodeného, lebo je zástupnou obeťou za všetkých ľudí pred Bohom. Je Bohu osobitným spôsobom zasvätený až do svojej obeti na kríži, ktorá je predpokladom všeobecného vzkriesenia. Tak ako v Adamovi (pre jeho čin) všetci zomierajú, tak v Kristovi (pre jeho zástupnú obeť) sa smrť zbavujú a vstupujú do večného života.

Aj Ježišovi nasledovníci z radov ľudí tvoria obec prvorodených. Ide o oných 144 tisíc verných z Jánovho Zjavenia (pozri Apokalyptický cyklus: *Rozviazanie štyroch anjelov, Poznačenie Božích služobníkov, Hora Sion*), ktorí sa stali dobrovoľnou prvotinou venovanou Bohu. Sú to tí, ktorí sa vzdali svojho života, pozemských ambícií aj svojej sexuality, ak slúžila iba na uspokojovanie ich ja, a premenili ich na obeť pre všeobecné vzkriesenie. V tomto zmysle oficiálne vyznieva celibát, ktorý rímskokatolícka cirkev kladie na svojich kňazov, a zmysel odriekavého života stredovekých pustovníkov a mníchov.

Názvy: Predstavenie v chráme, Očisťovanie Panny Márie, Simeon a Anna, lat. Praesentatio Domini, Purificatio beate Marie Virginis, tal. Presentazione di Gesù al Tempio, nem. Darbringung Juse in Tempel, Reiningung, ang. Presentation in the Temple, Purification.

VRAŽDENIE NEVINIATOK

(Matúš 2,16)

*

Ked' kráľ Herodes videl, že bol mudrcmi (gr. *magoi*) oklamany (gr. *enepaichtlé*; tí zatajili narodenie Mesiáša a odišli z krajiny; pozri kapitola *Klaňanie troch kráľov*), veľmi sa rozhneval a dal povraždiť (gr. *fóneó* = vraždím) v Betleheme a jeho okolí (gr. *ste Bethleém kai ta perichóra*) všetkých chlapcov (gr. *paisin* = chlapci, deti [pozri kapitola *Stotníkova sluha*]; gr.pl. *paisin* = hebr. *ha-jeladim*) od dvoch rokov nadol (po príklade faraóna [Exodus 1,15-22]), podľa času, o ktorom sa dôkladne prezvedel od mudrcov (svojich, t.j. židovských učencov: *zákonníkov a veľkňazov). Vtedy sa splnilo, čo povedal prorok Jeremiáš (31,15): „V Ráme bolo počuť hlas, nárek a veľké kvílenie: Ráchel oplakáva deti (izraelské kmene) a odmieta prijať útechu (gr. *parnegoriá* = útecha), lebo ich už niet.“ (Matúš)

V Ráme : lokalita Ráma bola sídlom Benjamínovcov; ležala blízko Betelu a Gibeonu; a bola odpočinkovým miestom na ceste na sever; po pádu Jeruzalema tu *Nebukadnezar zhromaždil presídlencov a prepustil proroka Jeremiáša; po návrate z *babylonského zajatia bola Ráma opäť osídlená; Ráchel oplakáva deti : Ráchel bola druhá manželka praotca Jáкова a matka Jozefa a Benjamína (pri jeho pôrode zomiera); vnímaná ako pramatka Izraelitov; v pôvodnom zmysle textu Ráchel plače nad ľuďmi z pokolenia Efraima, Manasse a Benjamína, povraždenými alebo odvedenými *Asýrčanmi roku 721 pr.Kr. (pozri kapitola *Stotníkova sluha – Kanaánci, Izraeliti*); Matúš mohol použiť Jeremiášov text na základe tradície, ktorá hrob Ráchel umiestňovala na územie blízko Betlehema (Genezis 35,19n; pozri *Apokalyptický cyklus: Poznačenie Božích služobníkov*); Herodes prirovnávaný k najkrutejším nepriateľom Izraela.

Ked' Herodes poznal, že ho mágovia podviedli, rozzúrnil sa, poslal vrahov a povedal im: „Nemluvňatá, ktorým je dva roky alebo menej, zabijete.“ Ked' sa Mária dozvedela, že vraždia nemluvňatá, v hrôze vzala chlapca, zabalila ho do plátna a položila ku kravám v žľabe. Tiež Alžbeta, keď sa dozvedela, že hľadajú Jána, vzala ho a rozhliadala sa, kde by ho ukryla. Ale nebolo kde by sa ukryla, a Alžbeta prepukla v hlasitý plač a volala: „Hora Božia, vezmi si matku aj s dieťaťom!“ Alžbeta totiž nedokázala vystúpiť hore. A v tú chvíľu sa hora rozostúpila a vzala ju k sebe. A žiarilo im svetlo: anjel Pána bol totiž s nimi a chránil ich. (*Protoevanjelium Jakubovo, oddiel XXII; 2.-4.st.)

Ked' Herodes videl, že ho učenici podviedli, rozzúrnil sa a rozoslal ľudí po všetkých cestách, pretože ich chcel chytiť a zabiť. Nakoľko ich nikto nemohol nájsť, poslal ľudí do Betlehema a dal zabiť všetky deti do dvoch rokov, podľa toho, čo sa dozvedel od učencov ohľadne doby. (*Pseudo-Matúšovo evanjelium, oddiel XVII; 8.-9.st.)

Kati zabili aj najmladšieho Herodesovho syna, ktorého dali do výchovy v Betleheme. (Legenda aurea, *Voragine; 13.st.)

Samostatný výjav Vraždenia betlehetských neviniatok Herodesovými vojakmi je v kresťanskom umení vzácny. V *katakombovom maliarstve 4.storočia ho nenájdeme vôbec, objavuje sa však na reliéfoch *sarkofágov v súvislosti s kultom Neviniatok praktikovaným v oblasti Marseille. Občas sa výjav objavuje na doskách evanjelistárov a rukopisov (Rabulov kódex 586), v mozaikovej výzdobe chrámu S. Maggiore v Ríme (432-440), neskoršie vo freskovej výzdobe kaplnky Scrovegniovcov v Padove (Giotto di Bondone, 1304-1306), ale aj tu je iba súčasťou po sebe idúcich zobrazení.

Výjav spočiatku zobrazovali v neurčitom prostredí, najčastejšie však Vraždenie situovali do stredu mesta (Q. Reni, 1610), na nádvorie Herodesovho paláca, zriedkavo do zasneženej krajiny (holandský maliar Pieter Brueghel St., 1616). Základný *ikonografický typ vznikol v 5.storočí a nemenil sa v ďalších slohových obdobiach. Vojaci s vytasenými mečmi vytrhávajú deti z náručia ich vzpierajúcich sa a nariekajúcich matiek, na zemi ležia pohádzané mŕtve telička a Herodes všetko pozoruje z balkóna alebo z trónu. Počet vojakov, detí ani matiek nebol záväzný. Prchajúca žena s dieťaťom ukrytým v záhyboch plášt'a je Alžbeta. Žena sediaca a nariekajúca nad mŕtvolkou dieťaťa je narážkou na plačúcu Ráchel z Jeremiáša (31,15: Jozefa predali bratia do egyptského otroctva a Benjamín spolu s bratmi odišiel počas hladomoru do Egypta). Tento verš pokladala cirkev za predobraz Herodesovho vraždenia.

V minimalizovanej verzii zobrazovali iba jedného, dvoch vojakov, aby pôsobivejšie vyjadrili krutosť zabíjania (Nicolas Poussin, 1626-1627). V klasickej verzii sa objavuje niekoľko matiek a detí, v rozšírenom type tvorí scénu mnohofigurálny výjav s desiatkami postáv (P. P. Rubens, 1635-1639).

V klasickej schéme sedí Herodes na tróne a vydáva príkazy na zabíjanie (Giovanni Pisano, 1302-1311), pozoruje drámu z terasy, alebo sa ho účastní spolu s vojakmi. Ako sprievodnú scénu Vraždenia neviniatok maľovali niekedy Útek Alžbety s malým Jánom Krstiteľom do hôr.

Zvláštne vyznenie námetu predstavuje vyobrazenie *Sibyly Európskej, v stredoveku jednej z dvanástich veštkyň toho mena, ktoré predpovedali jednotlivé etapy života Krista. Sibyla Európska údajne predpovedala vraždu betlehetských neviniatok. Jej *atribútmi sa preto stali list a meč.

Starozákonné predobrazy Vraždenia neviniatok: a) Faraón prikazuje pozabíjať deti Izraelitov (Exodus 1). Počet Izraelitov v Egypte narastal, preto faraón prikázal pôrodným babiciam zabíjať židovských novorodencov mužského pohlavia. **b) Atalja dáva zabiť deti kráľovského rodu (2Kráľov 11).** Vdova Atalja, aby si udržala postavenie kráľovnej matky aj po smrti syna Achaziáša/Ochoziáša, dala vyvraždiť kráľovské (dávidovské) potomstvo. Potom neobmedzene vládla, kým veľkňaz Jojada neuviedol na trón Achaziášovho sedemročného syna Jóaša, ktorého pred kráľovnou ukrývali v chráme.

*

Dieťa. Starovek vo všeobecnosti neprikladal životu novonarodeného dieťaťa veľký význam. Hippokrates (†370 pr.Kr.), zakladateľ antického lekárstva, si úplne prirodzene kládol otázku, ktoré z detí je vhodné zachovať pri živote. Soranos, grécky lekár (gynekológ) a filozof z čias rímskeho cisárstva (2.-3.st.), hovoril o detskom lekárstve ako o umení rozhodovať, ktorý z novorodencov si zaslúži, aby bol vychovávaný. Rímsky politik Marcus Tullius Cicero (†43) sa domnieval, že smrť dieťaťa rodičia znášajú s pokojnou myslou. Rímsky filozof Lucius Annaeus Seneca

(†65) pokladal za rozumné, aby slabé alebo chorľavé deti boli utopené. Rímsky historik Publius Cornelius Tacitus (†116) pokladal za výstredný židovský zvyk nezabavovať sa žiadneho novorodenca. Až prvý kresťanský filozof gréckeho pôvodu Justín (†165) pripomínal úctu kresťanov k životu dieťaťa, a to „dokonca i novonarodeného.“

Zdá sa, že cenu detský život si cenili viac prehistorickí ľudia, ale aj niektoré mladšie kultúry, ako napovedajú niektoré archeologické nálezy, kedy bolo bežné, že telá mŕtvych boli ponechané vo voľnej prírode a iba niektoré boli uznané za osobitne hodné pohrebu. Boli medzi nimi nielen významní príslušníci kmeňa, ale aj deti. Napr. na Aleuských ostrovoch a v Peru za zachovali detské múmie v kožených obaloch, ktoré mali niekedy aj kolísku, zrejme podľa veku dieťaťa. Takýto balíček si matka nosila po určitú dobu pri sebe, alebo ho pochovala. Keďže Aleučania verili, že duša malého dieťaťa je nevyvinutá, trvá jej dlhšie, kým dorastie a môže opustiť telo, doba smútku, po ktorom je telo uložené do zeme, musí byť dlhšia.

V starovekom Grécku bolo bežné obmedzovanie pôrodnosti. Prerušenie tehotenstva nebolo zakázané, ak s ním otec súhlasil. Ani slobodná matka si nemohla dať prerušiť tehotenstvo bez súhlasu jeho otca a otrokyňa bez súhlasu svojho pána. Výlučne otec mal právo zriecť sa novorodiatka, ktoré nechcel (napr. z obavy pred chudobou) vychovávať. Dieťa odložili do hrnca alebo hlinenej nádoby, ktorá sa preň stala hrobom. Ak dieťa prijal za člena rodiny, už nemal právo zbaviť sa ho. V Sparte o osude novorodenca rozhodovala obec, rada starších; ak bolo dieťa chorľavé alebo inak postihnuté, usmrtili ho (pozri kapitola *Nechajte maličkých ku mne prísť*).

V starovekom Ríme keď sa narodilo dieťa, jedno či chlapec alebo dievča, položili ho na kozub k nohám otca, ktorý mohol dieťa pozdvihnúť (prijatť) alebo odmietnuť tým, že ho nechal ležať. Také dieťa bolo odsúdené k smrti hladom. Ochrankyňou čerstvých novorodencov bohyňa Levana. Jej meno pochádza od slovesa levare – dvihnúť. Bola patrónkou aktu dvihnutia dieťaťa a jeho prijatia do rodiny

V ranom stredoveku sa usmrtenie novorodenca, vykonané tajne, napríklad pri magických praktikách, trestalo ako normálna vražda. Alebo sa nestíhalo vôbec, ak išlo o smrť z rozhodnutia otca, alebo ak išlo o smrť dieťaťa slobodnej matky spôsobenú z jej úmyslu, lebo v tomto prípade otec, vlastník dieťaťa, nebol ukrátený na svojich právach.

Karolínska kresťanská spoločnosť 9.storočia viac menej akceptovala usmrcovanie novorodencov, najmä ženského pohlavia, v časoch vleklého nedostatku potravín. Islandania prijímali kresťanstvo pod podmienkou, že si ponechávajú právo naďalej odkladať svoje deti a usmrtiť ich hladom. Napriek tomu hlboký cit *pohanov k deťom, aj k novorodencom, prezrádzajú pohreby v blízkosti obydlí, často i s hračkami.

Stredovek sa o osud dieťaťa veľmi nezaujímal, prinajmenšom cit lásky k nemu pokladal za intímny, takže sa o ňom nepísalo, práve tak, ako sa nezaujímal o život a osobitné potreby tehotnej ženy. Ak sa spoločnosť o dieťa zaujímal, malo to náboženskú súvislosť: krst a prirodzene, v prípade vladárskych rodín, genealogické dôvody.

Historici sa domnievajú, že rastúci a neskrývaný záujem o dieťa v neskorom stredoveku súvisel s kultom *Jezuliatka* (pozri Christologický cyklus I.). Objavujú sa prejavy hlbokej bolesti na smrťou dieťaťa, ktoré predtým zostávali skryté v súkromí. Práve tak narastá počet zobrazení tehotných žien.

V tomto historickom kontexte sa trochu inak javí vražda betlehemských novorodencov. Prirodzene nejde o zľahčovanie alebo ospravedlňovanie činu samotného, ale o pochopenie, prečo (možno) mlčia historické pramene. Niektorí dnešní historici pochybujú, že sa povestné hromadné zabíjanie betlehemských novorodencov skutočne stalo, lebo jediný biblický prameň predstavuje Matúšovo evanjelium. Ostatní evanjelisti o masacre nehovoria a mlčia aj iné dobové pramene, predovšetkým židovský historik *Josephus Flavius, žijúci o 100 rokov neskôr po údajnej dráme. Alfons Sarrach (*1927) však jeho diskretnosť vysvetľuje presne opačne a vidí v nej skôr náznak toho, že k

nemu skutočne došlo. Ak by o udalosti napísal, musel by sa Flavius zmieniť aj o jej príčine a spomenúť osobu Ježiša, čo rozhodne nebolo v záujme rímskeho štátu a cisára, z ktorého priazne autor žil. Svoj názor Sarrach podopiera historicky overenou udalosťou, masakrou 2000 židovských povstalcov pri meste Sepforis, kde mal svoju rezidenciu Herodes Antipas (†39), vzdialenou iba 5km od Nazareta. Krviprelievanie nariadil cisár Augustus a vykonal ho vrchný veliteľ Antiochie, Quintilius Varus. Ak súčasní rímski historici udalosť nespomínajú, iste preto, aby nekompromitovali prekvapivo silným povstaním moc rímskeho vládatára.

*

Herodes Veľký. Ďalšie dôvody na spochybňovanie udalosti vraždy v Betleheme niektorí historici priamo v osobe Herodesa Veľkého, ktorý vládol medzi rokmi 37-4pr.Kr. Pochádzal z idumejského panovníckeho rodu, ktorý si roku 125 pr.Kr. podmanil *Hasmoneovec Ján Hyrkán I. *Machabejský a prinútil jeho príslušníkov prijať obriezku; tým sa Herodesovci oficiálne stali *Židmi.

Zakladateľom dynastie Herodesovcov ako palestínskych kráľov a vládatárov sa stal správca *Idumey, Antipater, otec Herodesa Veľkého. Antipater ako obratný politik podporoval Gaia Iulia Caesara a za to získal roku 47 pr.Kr. rímske občianstvo. Svojho dvadsaťpäťročného syna Herodesa dosadil ako vládcu do *Galiley. Ten sa stal jedným z najschopnejších politikov svojej doby. Neuspokojil sa s postavením miestodržiteľa a roku 39 pr.Kr. si na rímskom senáte vymohol výnos, ktorým bol ustanovený za judského kráľa s oficiálnym titulom kráľ Židov, titulom, ktorý užíval aj Alexander Iannaios/Jannaeus z rodu Hasmoneovcov (103-76pr.Kr.) a jeho nástupcovia v postavení kráľov a kňazov. Preto, keď sa mágovia pýtali, kde je ten kráľ Židov (Matúš 2,2), mohlo to byť chápané tak, že ide o Herodesovho práve narodeného konkurenta; tento titul bol tiež dôvodom Ježišovho ukrižovania. Onedlho siahali hranice Herodesovej ríše od Damasku po Egypt. Svoje postavenie si upevnil sobášom s vnučkou zosadeného Hasmoneovca Jána Hyrkána II. (vláda 63-40 pr.Kr.), ktorého kedysi podporoval jeho otec. Po svadbe začal odstraňovať príbuzných, ktorí svoj pôvod odvodzovali od Jána Hyrkána. Najprv roku 36 pr.Kr. dal v kúpeľoch uskrtiť jeho syna, veľkňaza Aristobúla, a roku 30 pr.Kr. dal popraviť samotného staručkého Jána Hyrkána. Rovnako neľútostne Herodes Veľký zaobchodil s vlastnými deťmi. S desiatimi manželkami priviedol na svet deväť synov a päť dcér, ale z chlapcov zostali nažive traja. Neváhal dať zavraždiť svoju manželku Mariamne, ktorou sa do rodu Hasmoneovcov priženil, aj synov, ktorých s ňou splodil, a ďalších 45 predných členov rodu, a ich majetok skonfiškoval.

Herodes zomrel v Jerichu po ťažkej chorobe a podľa židovských kroník skončil krátko po zatmení mesiaca a pred nasledujúcim sviatkom *Pesah, ktorým si Židia pripomínajú vyslobodenie z Egyptského zajatia (pozri Christologický cyklus III.A: *Posledná večera*). Herodesov hrob sa nachádza na niektorom z opustených miest púšte, v lokalite niekdajšej luxusnej pevnosti Herodion, ktorú si kráľ dal postaviť v rokoch 23-20 pr.Kr. Sem podľa vládatárových príkazov uložili jeho telo. Herodion zdedil syn Archelaos (†6 po Kr.), neskôršie sa dostal do rúk Rimanom, roku 66 počas židovského povstania ho obsadili židovskí vzbúrenci, opätovne dobyli Rimania a nakoniec roku 132 počas druhého židovského povstania pevnosť nakrátko obsadil vodca *Bar Kochba. Nakoniec o pevnosť nikto nemal záujem a Herodion sa pomaly menil na ruiny. Herodesov hrob sa zatiaľ nenašiel.

Herodes Veľký zomrel roku 4 pr.Kr., a keď aj pripustíme, že sa Ježiš nenarodil „roku nula“ (pozri kapitola *Narodenie Pána*), ale o štyri až sedem rokov skôr, Herodes mal už okolo sedemdesiatky. Zdalo by sa, že novorodenca sa nemusel obávať. Mal však povest' zúrivého paranoika a údajne sám cisár Augustus na jeho adresu vyhlásil, že je lepšie byť Herodesovým prasaťom ako synom.

Na druhej strane treba brať do úvahy skutočnosť, že nebol suverénnym vládárom, ale iba vazalom dosadeným Rómom. Cisár Augustus si vyhradil právo posledného slova vo všetkých rozsudkov smrti a zdá sa, že výstrelky, ako hromadné vyvražďovanie detí by nestrpel, lebo podobne ako iní rímski vládatelia starostlivo dbal na udržanie pokoja v zemepisne dôležitej provincii; o desať rokov neskoršie Herodesovho nástupcu Archelaa za oveľa menšie previnenie jednoducho zosadil a poslal do vyhnanstva (Sarrach však argumentuje tým, že Rím toleroval Herodesovo vyvražďovanie Hasmoneovcov). Avšak treba brať do úvahy, že tentoraz išlo „iba o zabitie novorodencov“ a ako také mohlo uniknúť pozornosti.

Niektorí historici sa domnievajú, že evanjelista Matúš si udalosť pribásnil v súlade s bežnými dobovými zvyklosťami, aby zdôraznil význam Ježiša ako mesiáša. Podobné príbehy o nevydarených pokusoch o vraždu na veľké postavy dejín jestvovali už predtým: Mojžiš v obdobnom príbehu hromadného zabíjania židovských synov iba o vlas unikol smrti v košíku, ktorý po Níle pustila jeho matka. Podobné zápletky sa už v staroveku nebrali doslovne, ale boli chápané ako literárne zdôraznenie významu plánovanej obete. Ak však k udalosti došlo, vzhľadom na vtedajšiu veľkosť mestečka Betlehem historici predpokladajú, že do úvahy prichádzalo ročne narodenie asi 10-15 novorodencov (Sarrach odhaduje počet štyridsať, stredoveké legendy uvádzajú magické číslo 4444), ktorí spĺňali Herodesovu podmienku, ktorou spresnil svoj príkaz. Približne v rovnakom čase (4 pr.Kr.) ako sa udiala betlehemska masakra, uskutočnili sa vraždy Herodesových vlastných synov hasmoneovskej krvi.

Rod Hasmoneovcov mali Židia vo veľkej vážnosti a Herodesovi jeho činy nikdy neodpustili. Znevážiť tyranského vládatelia pred dejinami im rozhodne bolo príjemné, preto zamlčali niektoré Herodesove vyslovene kladné povahové rysy: štedrosť, vzdelanosť, lásku k umení, záujem o staviteľstvo a prosperitu krajiny. Herodes nielen že dal opäť postaviť Chrám, ktorý bol dva razy tak veľký ako v časoch Šalamúna, rozšíril Jeruzalem z plochy 16ha na plochu 71ha, ale podporoval aj Židov v *diaspóre. Vo všetkých veľkých mestách budoval pre nich strediská, dal postaviť desiatky *synagóg. Pre palestínskych Židov však bol podozrivý svojím edomským pôvodom a neprijateľný svojím *helenistickým zameraním. Neodpustili mu výstavbu antických divadiel, neocenili staviteľské novátorstvo pri výstavbe Cézarey s jej umelým prístavom vybiehajúcim ďaleko do mora. V rokoch 36-30 pr.Kr. dal vybudovať na vysokej skalnej plošine originálnu palácovú pevnosť Masadu a na projekte sa osobne podieľal. Tu asi sedemdesiat rokov po jeho smrti našli útočisko *zéloti, židovskí povstalci proti rímskej nadvláde (pozri kapitola *Stotníkov sluha*). Herodesove dobré skutky boli zabudnuté a do povedomia ďalších generácií vstúpil ako stelesnenie ukrutnosti a ľudskej zloby. Podľa C. Tresmontanda (*Otázky našej doby – Apokalypsa*, str. 20) za magickým číslom 666 sa ukrýva meno Herodes, **Hóródós** (pozri Apokalyptický cyklus: *Zemská šelma*).

*

Kult neviniatok. V Biblii symbolizujú deti nepredpojaté prijímanie Boha (Matúš 18,3; Lukáš 18,7) a tým sa stávajú vzorom pre kresťanov. Jednako len raný stredovek (Augustín z Hippo Regia, †430) sa prikláňal k predestinačnému pesimizmu, podľa ktorého nepokrstené deti boli odsúdené nepoznať večnú blaženosť raja. Vo vrcholnom stredoveku teológovia (pápež Inocent III. [pontifikát 1198-1216]) verili, že milosrdný Boh sa postará o nejaký spôsob spásy nepokrstených neviniatok.

Podľa mystickej tradície na deťoch lipne zvyšok čohosi rajského, čosi z pôvodnej blízkosti obyvateľov raja k svojmu Stvoriteľovi. Vo výtvarnom umení sa to odrazilo v detských anjelských postavičkách, hoci svoju rolu zohrali aj neskoroantické vzory, *eroti, amoretí a putti (pozri Apokalyptický cyklus: *Anjeli pri Poslednom súde*). Deti sa stávajú atribútmi svätcov: Ambróza, Edmunda z Cantenbury, Mikuláša, Vincenta de

Paul, Simperta z Augsburgu, Augustína, Felicitas, ale aj Matúša, ktorý svoje evanjelium začína Ježišovým rodokmeňom.

Kult betlehenských neviniatok vznikol na Západe v 5.storočí. Sviatok neviniatok vznikol na Západe a prvý raz sa o ňom zmiňuje roku 505 kartáginský kalendár. Na Západe sa slávi 28.decembra a na Východe o deň neskoršie. V Anglicku a na Slovensku má podobu sviatku Mláďatiek. Mal smútočný charakter, kňazi nosili fialové liturgické rúcho a existoval „pôst uší“: pri omši odpadal spev **Te deum** a **Gloria**.

Betlehenské neviniatka boli pokladané za mučeníkov, ktorí nielenže zomreli za Krista ale aj namiesto neho. Cirkevný otec Hieronymus (†420) ich nazýval Sväté neviniatka, kazatelia (Augustín z Hippo Regia), básnici (Aurelius Prudentius Clemens, †430; Beda Ctihodný, †735) a umelci (taliansky maliar Masaccio, †1428) rozvinuli teoretické i ľudské prvky ich kultu.

Uctievaním kultu Neviniatok si cirkev ctí všetkých, ktorí zomreli v stave nevinnosti a dáva útechu rodičom zomrelých detí v presvedčení, že sa budú tešiť večnej blaženosti ako nevinní druhovia Jezuliatka (pozri Apokalyptický cyklus: *Mučeníci volajú po odplate*).

Niektoré anglické a francúzske kostoly tvrdili, že majú relikvie betlehenských neviniatok. V stredoveku aj neskoršie boli deti zobrazované ako zbožný krdlik s palmovými ratolesťami v rukách. V talianskej *renesancii sa niekedy objavujú na obrazoch Márie s Ježiškom a svätcami (obrazové typy *Svätá rodina*, *Sacra conversazione*; pozri Christologický cyklus I.). Deti študujúce knihy predstavujú Gramatiku v rámci vyobrazení siedmich slobodných umení.

Sviatok Mláďatiek bol súčasne sviatkom detí. O tomto dni sa v stredoveku obdarovávali bonifanti, tzv.dobré deti. Išlo predovšetkým o zborových speváčikov, ktorí mali príležitosť získať od dobročinných veriacich oblečenie, jedlo alebo drobný peniaz.

Sviatok Mláďatiek neskoršie splynul so svätomikulášskymi hrami, organizovanými 6.decembra počas svätcovho sviatku. V niektorých krajinách sa konali liturgické vianočné hry (pozri Christologický cyklus I.: *Pašiové hry*), ktoré končili scénou, ako vojaci kladú k nohám kráľa nemluvniatko prebodnuté pred očami matky. V našich krajoch hra splyvala s trojkráľovým príbehom (pozri kapitola *Klaňanie troch kráľov*).

V našich krajinách sa s dňom Mláďatiek spájali ľudové zvyky a pranostiky. Rodičia sa pýtali svojich detí na neviniatka a ich počet, a keď deti správne odpovedali, dostali darček. Ženy, ktoré prišli o dieťa, zapalovali 28.decembra sviece, aby sa dušička dieťaťa mohla v teple plamienka zohriať. Počas sviatku Mláďatiek sa nesmelo prať, lebo práčky by bielizeň plákali v nevinnej krvi betlehenských chlapcov a za trest by chodili celý rok ufúľané. V špinavých, zakrvavených šatočkách by celý rok museli chodiť aj dušičky nepokrstených detí. Za trest prania odevov by kríval dobytok. Ak matka v deň Mláďatiek udrela dieťa, bola na starobu nešťastná. Bolo zakázané aj šiť, lebo deti by si mohli vypichnúť oči a krajčírkin prst poranený ihlou by sa zle hojil. Zlé počasie v deň Mláďatiek prinášalo choroby a smrť. Ak bolo pekne, bol rok priaznivý a urodilo sa veľa zemiakov...

Názvy: Vraždenie detí v Betleheme, lat. Infanticidium Herodis, tal. La Strage degli Innocenti, nem. Betlehemitischer Kindermord, angl. Holy Innocents, Masacre of the Innocents.

ÚTEK DO EGYPTA

(Matúš 2,13-15)

*

Po ich (mágov) odchode sa Jozefovi, hľa (gr. *euthys* = okamžite; hebr. *hine* = hľa), **vo sne zjavil Pánov anjel** (gr. *angelos tou Kyriou*; pozri Apokalyptický cyklus: Anjeli pri Poslednom súde – Anjel Pána) **a povedal: „Vstaň, vezmi so sebou dieťa i jeho matku, ujdí do Egypta a zostaň tam, kým ti nedám vedieť, lebo Herodes bude hľadať dieťa, aby ho zmárnil“** (gr. *apollyein* = zahubil).

On (Jozef) vstal, vzal za noci dieťa i jeho matku a odišiel do Egypta. Tam zostal až do Herodesovej smrti (marec-apríl r.4), **aby sa naplnilo, čo povedal Pán ústami proroka (Ozeáš 11,1): „Z Egypta povolal som syna.“** (Matúš)

Ujdí do Egypta : tradičné útočisko Židov v starozákonných dobách (1Kráľov 11,40; Jeremiáš 26,21) a dobách *Machabejcov, (163 pr.Kr. uprchol do Egypta veľkňaz Onias IV.); Egypt od 30 pr.Kr. pod rímskou nadvládou; nespadal pod Herodesovu moc. Z Egypta povolal som syna : úplný citát: „Keď bol (národ) Izrael mladý, miloval som ho (Boh) a z Egypta povolal som syna (izraelský národ ako Boží syn); *Septuaginta prekladá: „povolal som deti“; Matúšom použitý citát zdôrazňuje Ježišovo Božské synovstvo a kontinuitu medzi Ježišom a Izraelom (pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly - Syn Boží); zvláštny na citáte je smer: podľa Ozeáša Boh povoláva syna/synov z Egypta, podľa Matúša naopak do Egypta Syn Boží vstupuje; v tejto súvislosti J. J. Menken upozorňuje na použitie nesprávnej predložky „z“ (gr. *ek*) namiesto gr. *apo*, ako to vyžadoval hebrejský text Ozeáša.

Keď Herodes videl, že ho učeníci podviedli, rozzúrnil sa a rozoslal ľudí po všetkých cestách, pretože ich chcel chytiť a zabiť. Nakoľko ich nikto nemohol nájsť, poslal ľudí do Betlehema a dal zabiť všetky deti do dvoch rokov, podľa toho, čo sa dozvedel od učencov ohľadne doby. Deň predtým, ako sa to stalo, však bol Jozef vo sne varovaný Božím anjelom, ktorý mu povedal: „Vezmi Máriu a dieťa a vydaj sa cez púšť do Egypta.“ Jozef sa podľa anjelovho slova vydal na cestu. (*Pseudo-Matúšovo evanjelium, oddiel XVII; 8.-9.st.)

A keď došli k akejsi jaskyni a chceli si v nej odpočinúť, zliezla Mária zo zvierat'a, sadla si a varovala v lone Ježiša. S Jozefom cestovali traja chlapci a s Máriou nejaké dievča. Zrazu vyliezlo z jaskyne mnoho drakov; ako ich chlapci uvideli, dostali hrozný strach a kričali. Tu Ježiš zliezol z matčinho lona a postavil sa pred drakov; tí mu vzdali úctu, a keď sa mu poklonili, odišli. Tak sa splnilo proroctvo Dávida, ktorý povedal: „Draky na zemi, chváľte Pána, draky a všetky priepasti (pozri Žalm 148,7).“ Sám maličký Ježiš sa pred nimi prechádzal a prikázal im, aby neškodili žiadnemu človeku. Jozef a Mária sa však veľmi báli, aby draky chlapčekomu neublížili. Ježiš im povedal: „Nebojte sa a nepozerajte sa na mňa ako na malé dieťa: ja som stále bol a som dospelý človek a všetky šelmy v lese predo mnou musia skrotnúť.“ (*Pseudo-Matúšovo evanjelium, oddiel XVIII)

Podobne levy a levharty mu vzdávali úctu a sprevádzali ich na púšti; kamkoľvek Mária a Jozef išli, kráčali pred nimi, ukazovali im cestu, sklánali hlavy a vzdávali úctu Ježišovi. Prvý deň, keď Mária uvidela Levy a rôzne iné druhy šeliem, ako chodia okolo nej, veľmi sa zľakla. Malý Ježiš jej však s veselou tvárou pozrel do tváre a povedal: „Neboj sa mama: neponáhľajú sem, aby ti ublížili, ale aby ti slúžili.“ A s týmito slovami zahnal strach z ich duší. Levy teda kráčali s nimi, spolu s volmi, somármi a mulicami, ktorí niesli ich veci, a žiadne zviera nezranili, hoci s nimi prebývali; pokojne boli s ovcami a baranmi, ktoré priviedli z Judey a mali ich so sebou. Išli medzi vlkami a nič sa nebáli, a žiadny druhému neublížili. Vtedy sa splnilo slovo, ktoré predniesol prorok: „Vlky sa budú pásť s jahňatami, lev a vól budú spolu žrať slamu (odkaz na Izaiáša 11,6). Bol tam voz s dvoma volmi, v ktorom viezli veci, a tie viedli na ceste levy. (*Pseudo-Matúšovo evanjelium, oddiel XX)

Lotor Dismas/Titus (pozri *Christologický cyklus III.: Ukrižovanie*) prepadol Svätú rodinu prchajúcu do Egypta. Dojala ho však krása Panny Márie a od zlého úmyslu upustil a dokonca pomáhal utečencom, za čo mu Mária sľúbila odmenu v podobe vykúpenia. Lotor Gesmas/Dumachus chcel zobudiť ostatných lupičov, keď na ich spiacu skupinu na razila prchajúca Svätá rodina. Titus mu v tom zabránil, ba dokonca mu dal peniaze, aby tak neurobil. (*Arabské evanjelium detstva, 6.st.)

Svätá rodina išla popri roľníkovi, ktorý práve osieval pole Panna Mária ho požiadala, aby tým, ktorí sa na nich budú pýtať, povedal, že ich videl ísť okolo počas siatby. Cez noc obilie zázračne vyrástlo, dozrelo a Herodesovi vojaci, ktorí sem nasledujúci deň dorazili, sa vzdali prenasledovania, keď sa dozvedeli, že ich obeť tadiaľ prešla pred najmenej tromi týždňami. (Zlatá legenda, *Voragine; 13.st.)

Na ceste z Palestíny do Egypta, asi 10km severne od Káhiry, na pravom brehu Nílu, sa nachádza mestečko Mataria. Prastaré povesti vzťahujúce sa k neďalekej záhrade dali francúzskym jezuitom podnet na stavbu kostola. Pri bráne do záhrady stojí zvetraný kmeň sykomory (hebr. **šiqmá**, gr. **sykomóraia**), ktorý sa nazýva Strom svätej Panny. Povešť hovorí, že v jej dutom kmeni sa skryla Mária s Ježiškom pred prenasledovateľmi.

Ďalšia ľudová povesť sa spája s ružou z Jericha, ktorá pochádzala z výhonku rastúceho ešte v rajskej záhrade a ktorú objavili križiaci. Vraj na vetve tejto ruže vešala Panna Mária plienky malého Ježiška počas odpočinku na úteku do Egypta.

Iná povesť o úteku Svätej rodiny do Egypta sa spája s cigánmi, ktorí boli za trest potrestaní večným putovaním, lebo odmietli poskytnúť jej útočisko pred prenasledovateľmi a núdzou.

Námet Útek do Egypta predstavuje obrazový typ *Svätej rodiny* (pozri *Christologický cyklus I.*). Tematický celok Úteku zahŕňa časovo posunuté scény *Odpočinok na úteku a Návrat z Egypta*.

Námet sa v ranom stredoveku objavuje zriedkavo (mozaiky kostola S.Maria Maggiore v Ríme, 432-433), v 8.storočí dostáva svoju stabilnú podobu. Väčšinou sprava doľava putuje skupinka pútnikov na čele s Máriou a malým Ježišom, sv.Jozef hlúčik postáv vedie alebo uzatvára. Námet obsahuje tri hlavné postavy: Panna Mária drží malého Ježiša v náručí, vezie sa na oslovi a Jozef vedie zviera za chomút. Zvyčajne ich sprevádza a ochraňuje jeden až traja anjeli. V protireformačnom maliarstve 17.-18.storočia zviera často chýba a skupina cestuje peši.

Hoci biblické texty neuvádzajú, či Jozef použil na cestu koňa alebo osla, od najstarších stredovekých diel sa opakuje obraz klusajúceho osla, ktorý tvorí paralelu k oslovi z námetu *Vjazd do Jeruzalemu*. Ak sa vo výjave nachádzajú aj vól a osol ide o paralelu k *Narodeniu Pána*. V 13.storočí sa objavujú aj tri voly. Pre racionálne založené renesančné maliarstvo, ktoré kládlo dôraz na dejovosť, je príznačné postupné začleňovanie ďalších a ďalších postáv. Ranorenesančné obrazy niekedy do výjavu zahrnujú aj troch Jozefových synov a babicu Salome (pozri kapitola *Narodenie Pána*).

Ak sa na obraze objavuje zelené pole, ide o inšpiráciu *Pseudo-Matúšom (8.-9.st.; holandské a francúzske umenie). V stredovekých zobrazeniach sa zriedkavo objavuje aj prepadnutia Svätej rodiny lupičmi alebo drakom (reliéf fasády katedrály Orvieto, 14.st.; Gillis Mostaert, 16.st.). Hoci sa drak vzťahuje ku konkrétnemu apokryfnému textu, súčasne účinkuje ako paralela k apokalyptickému drakovi (pozri Apokalyptický cyklus: *Bitka na nebi*) a symbolizuje ohrozenie človeka hriechom.

Vo francúzskom a talianskom maliarstve 17.-18.storočia sa objavuje variant Úteku, v ktorom Svätá rodina nastupuje do člna a anjel sa ju chystá previesť cez rieku. Francúzski maliari Nicolas Poussin (†1665) a Francois Boucher (†1770) namalovali prievozníka ponášajúceho sa na podsvetného starca Chárona, aby tak v duchu dobových alegórií vniesli do príbehu Ježišovho detstva predzvesť Spasiteľovej smrti. Rovnakú úlohu plnia anjelské postavičky nesúce v oblakoch kríž. Táto verzia námetu niekedy tvorí súčasť cyklu Sedem bolestí Panny Márie (pozri Christologický cyklus I.: *Madona*).

Na niektorých obrazoch sa Útek do Egypta odohráva v noci, ako to zodpovedá evanjeliovej správe: „Vstal teda (Jozef) v noci, vzal dieťaťko a matku, a odišiel do Egypta.“ Umelci zvyčajne volia okamih odchodu a ukazujú Máriu, ako sa lúči alebo čaká pod stromom, zatiaľ čo Jozef osedláva zviera. Alebo sa rodina uberá nočnou krajinou, nad ktorou sa klenie nebo plné hviezd (Adam Eslsheimer, 1609).

Iba zriedkavo sa na vyobrazeniach Úteku do Egypta vyskytujú tri ženy ukrývajúce sa v skalách so svojimi deťmi, Alžbeta s malým Jánom Krstiteľom, Anna s Pannou Máriou, Panna Mária s malým Ježišom. Niekedy tvoria samostatnú kompozíciu (pozri Christologický cyklus I.: *Svätá rodina; Kristovo príbuzenstvo*).

Zvláštny motív Úteku do Egypta predstavujú Leonardove dva obrazy **Madona v skalách** (1483; 1503). Ide o dve verzie zobrazení, na ktorých sedí Panna Mária s deťmi Ježišom a Jánom Krstiteľom. Sprevádza ich anjel, tradične stotožňovaný s archanjelom Urielom. Prvá verzia bola objednaná pre oltár kaplnky Nepoškvrneného počatia v kostole San Francesco Grande v Miláne. Výjav zachycuje legendu, podľa ktorej sa Svätá rodina na úteku pred Herodesovými vojakmi ukryla v opustenej jaskyni v Egypte a tu sa stretla s malým Jánom Krstiteľom a archanjelom Urielom, ktorý bol poverený ich ochraňovať. Maľba zobrazuje kamenitú jaskyňu, grottu, s Pannou Máriu sediacou v strede. V hĺbke obrazu sa objavujú vysoké a strmé hory, ktoré zjavne symbolizujú nesmiernu silu prírody. Po stranách jej postavy sú dve deti a anjel kľacia po jej ľavej ruke. Dieťa po pravej strane je tradične pokladané za Jána Krstiteľa; kľací v modlitbe, zatiaľ čo ho Panna objíma okolo ramien. Dieťa po ľavej strane predstavuje Ježiša; má prekrížené nohy (pozri Christologický cyklus I.: *Jezuliatko*), ľahko sa odkláňa od matky a ruku dvíha smerom k druhému dieťaťu v žehnajúcom geste. Mária drží ruku nad Ježišovou hlavou a vztýčeným prstom ukazuje na Uriela, ktorý zasa ukazuje na dieťa po pravici Márie (na Jána Krstiteľa). Nakoľko Leonardo deti neodlíšil zaužívanými atribútmi, nie je možné postavy jednoznačne identifikovať. Na druhej verzii z roku 1503 dieťa po pravici Márie drží zástavu vzkriesenia (pozri Christologický cyklus I.: *Krížová zástava*), čo bol zvyčajný *atribút Jána Krstiteľa, ale aj atribút Ježiša vo výjavoch Vzkriesenia. Zdá sa však, že tento kríž domaloval neskoršie iný umelec.

Niektorí bádatelia sa domnievajú, že Ježišom je modliace sa dieťa po pravici Márie, lebo sedí bližšie k nej a ona ho utišuje a ochraňuje, zatiaľ čo malý Ján Krstiteľ je pod ochranou Uriela, s ktorým prišiel. V tom prípade však postava Krstiteľa hrá (údajne

podľa templárskej tradície) dôležitejšiu úlohu. Bratstvo, ktoré si obraz od Leonarda objednalo bolo nespokojné s nedostatkom kresťanských znakov (maliar sa podobných nejasností rád dopúšťal aj na iných obrazoch), predovšetkým mu vytýkali, že celkom pominul postavu sv.Jozefa. Preto bol nakoniec obraz darovaný Leonardovmu veľkému obdivovateľovi, francúzskemu kráľovi Ľudovítovi XII., a v súčasnosti sa nachádza v Louvri. Druhá verzia námetu Madona v skalách, dnes umiestnená v londýnskej Národnej galérii, je už jednoznačná: postavy detí majú svätožiaru, archanjel Uriel už neukazuje na dieťa po pravici Márie.

Názvy: Lat. Fuga in Aegyptum, tal. Fuga in Egitto, nem. Flucht nach Ägypten, angl. Flight into Egypt.

ODPOČINOK NA ÚTEKU DO EGYPTA

*

Na tretí deň potom, čo sa vydali na cestu, padala Mária od únavy, lebo slnko priveľmi páliło, a keď videla palmu, povedala Jozefovi: „Oddýchnem si trochu v jej tieni.“ Jozef ju rýchlo doviedol k palme a zosadil zo somára. Keď sa Mária posadila, pozrela do koruny palmy plnej ovocia a povedala Jozefovi: „Ak je to možné, rada by som dostala pár plodov tej palmy.“ Jozef jej povedal: „Čudujem sa ti, že to vravíš, vidíš predsa, ako je tá palma vysoká, a ty myslíš na to, že by si jedla z jej plodov. Ja skôr myslím na nedostatok vody, lebo sa nám jej v mechoch nedostáva, a nemáme, z čoho by sme mohli občerstviť seba aj zvieratá.“ Tu maličký Ježiš, ktorý sedel s veselou tvárou v lone svojej matky, povedal palme: „Ohni sa strom, a osviež moju matku zo svojich plodov.“ A na tie slová palma hned' sklonila vrchol až k Máriiným nohám, tak z nej nazbierali plodov a všetci sa nimi osviežili. Keď zozbierali všetko jej ovocie, zostávala sklonená, lebo čakala, aby sa dvihla na rozkaz toho, na koho rozkaz sa sklonila. Vtedy jej Ježiš povedal: „Vztýč sa, palma, a buď silná, a pripoj sa k mojim stromom, ktoré sú v raji môjho otca. Otvor však u svojich koreňov prameň, ktorý je skrytý v zemi, nech z neho vyteká voda, aby sme jej mali dost.“ A hned' sa palma vztýčila, a medzi jej koreňmi začal striekať tryskať prameň krištáľovej vody, studenej a veľmi dobrej. Keď videli prameň vody, zmocnila sa ich veľká radosť a napili sa do sýtosti so všetkými zvieratami a ľudmi a pri tom ďakovali Bohu. (*Pseudo-Matúšovo evanjelium, oddiel XX; 8.-9.st.)

Druhý deň odtiaľ vyšli a vo chvíli, keď sa vydali na cestu, sa Ježiš obrátil k palme a povedal: „Dávam ti, palma, tu výsadu, aby jednu z tvojich vetiev preniesli moji anjeli a zasadili v raji môjho otca. Znesiem na teba také požehnanie, že všetkým, ktorí zvíťazia v nejakom zápase, sa bude hovoriť: »Dosiahli ste víťaznej palmy.« Zatiaľ čo hovoril, objavil sa zrazu Boží anjel, ako stojí nad palmovým stromom, odnáša jednu z jej vetiev a odlieta v nebo s vetvou v ruke. Keď to uvideli, padli na tvár a boli ako mŕtvi. Ježiš im povedal: „Prečo zachvátil vaše srdcia strach? Vari neviete, že tá palma, ktorú som dal preniesť do raja, bude pripravená pre všetkých svätých na mieste potešenia, tak ako bola pripravená pre vás na tomto mieste na púšti?“ Všetci boli naplnení radosťou a vstali. (*Pseudo-Matúšovo evanjelium, oddiel XXI)

Vít'azná palma : v Ríme sa palmová ratolesť ako znamenie triumfu udeľovala od 293pr.Kr. vojakom po bitke, neskoršie v cisárskej dobe aj zápasníkom; v kresťanských časoch sa stala symbolom mučeníctva (pozri Apokalyptický cyklus: Mučeníci volajú po odplate/Rozlomenie piatej pečate).

Keď boli na ceste, Jozef mu povedal: „Pane, spaľuje nás veľká žiara: ak chceš, držme sa cestou blízko mora, aby sme mohli nájsť občerstvenie, ako budeme prechádzať prímorskými mestami.“ Ježiš povedal: „Neboj sa, Jozef; ja vám tú cestu skrátim tak, že čo ste chceli prekonať za tridsať dní, urazíte za tento jediný deň.“ Keď o tom spolu hovorili, pozreli pred seba a zrazu uvideli egyptské hory a mestá. S radosťou a jasotom dospeli na územie Hierapole a vošli do jedného

egyptského mesta, ktoré sa volá **Sotinen**, a nakoľko v ňom nebol nikto známy, u ktorého by sa mohli ubytovať, vstúpili do chrámu, ktorému sa hovorilo egyptský **Kapitol**. V tom chráme bolo umiestnených tri sto šesťdesiat päť modelov, ktorým bola preukazovaná božská pocta. (***Pseudo-Matúšovo evanjelium**, oddiel XXII)

***Sotinen** : mesto neidentifikované; podľa niektorých meno umelo vytvorené podľa bohyně Sothis; Sothis = gr. variant egyptskej bohyně Sodet; Sothis súčasne iné pomenovanie hviezdy Sírĳus, ktorá bola stelesnením egyptskej bohyně Sodet; Sothis, podobne ako „psia hviezda“ - Sírĳus, signalizovala začiatok nového roka, t.j. hneď zmieňovaných 365 dní; podľa iných výkladov je Sotinen totožný s gréckym Hermopolisom (egypt. Ešmunén/Chemen), ktorý sa nachádzal v strednom Egypte na západnom brehu Nĳlu.*

Keď vošla presvätá Mária s dieťaťom do chrámu, spadli všetky modly na zem, takže ležali úplne prevrátené a rozbité tvárou dolu; a tak jasne ukázali, že nie sú ničím. Vtedy sa naplnilo, čo povedal prorok Izaiáš (odkaz na Izaiáša 19,1): „Raz príde Pán na ľahkom obláčiku a vstúpi do Egypta a všetky výtvary Egyptanov sa zrútia pred jeho zrakom.“ (***Pseudo-Matúšovo evanjelium**, oddiel XXIII)

Keď vtedy bolo oznámené Afrodísiovi, pánovi tohto mesta, prišiel k chrámu s celým vojskom. Ako náhle chrámoví kňazi zazreli Afrodisia s celým vojskom ponáhľať sa k chrámu, mysleli si, že vidia, ako sa blíži pomsta pre tých, kvôli ktorým sa bohovia zrútili. Sotva však on vošiel do chrámu a uvidel, že všetky modly ležia tvárou dolu, pristúpil k Márii a vzdal úctu dieťaťu, ktoré niesla v náručí, a keď sa mu poklonil, oslovil celé svoje vojsko a priateľov slovami: „Keby to nebol boh našich bohov, naši bohovia by iste pred ním nepadli na tvár a neležali by pred jeho zrakom na zemi: prehlasujú ho teda mlčky za svojho pána. Ak my všetci neurobíme dosť obozretne to, čo vidíme robiť našich bohov, budeme možno riskovať nebezpečenstvo, že sa nahnevá a všetci prepadneme skaze, tak ako sa to stalo faraónovi, kráľovi Egyptanov, ktorý neveril veľkým znameniam, a preto so všetkým svojím vojskom utonul v mori (odkaz na Exodus 14,28; 15,1). V tú chvíľu všetci ľudia tohto mesta uverili Pánu Bohu pre Ježiša Krista. (***Pseudo-Matúšovo evanjelium**, oddiel XXVI)

Odpočinok na úteku tvorí samostatný námet v rámci príbehu *Útek do Egypta* a je súčasne variantom *Svätej rodiny* (pozri Christologický cyklus I.). Bol obľúbený v protireformačnom umení 17.storočia a častejšie mal *devocionálny ako *naratívny charakter. Na obrazoch sú Panna Mária a dieťa Ježiš usadení v krajine, zvyčajne pod palmou. Ich veci ležia na zemi zviazané do batohu. Anjeli, vznášajúci sa nad ich hlavami, prinášajú jedlo na mise.

Stará žena je Mária Salome, pôrodná babica známa z príbehu *Narodenia*, modly na zemi sú narážkou na *Pseudo-Matúša. Tento variant je zobrazovaný aj samostatne (mozaika víťazného oblúka baziliky S.Maria Maggiore v Ríme, 432-433), najmä vo francúzskych stredovekých katedrálach.

Najmenej od 9.storočia nechýba na tradičných zobrazeniach Úteku a Odpočinku zázrak s palmou a prameňom (Bonanus da Pisa: reliéf katedrály v Pise, 1085; Albrecht Dürer: drevorez, 1504-05). Idylická scéna je súčasne modelom znovu nájdeného raja, tak ako prameň pri päte stromu symbolizuje *studňu života* (pozri Christologický cyklus I.).

Postupne do námetov Odpočinku prenikala *žánrovosť, objavuje sa scéna s Máriou, ako perie bielizeň na kameni pri rieke tradičným spôsobom vidiečanky a sv.Jozef opatruje Dieťa.

Námety Útek do Egypta a Odpočinok na úteku zastávajú významné miesto v *barokovom umení, kedy sa výrazne rozvíjala krajinomalba a oddeľovali sa od seba jednotlivé druhy maliarstva. Je zaujímavé sledovať, ako sa Odpočinok na úteku stáva stále viac príležitosťou na prezentáciu krás krajiny, v ktorej sa celkom strácajú drobné postavičky Svätej rodiny, a pôvodný náboženský zámer ustupuje do pozadia.

V holandskom barokovom maliarstve, v ktorom dozrelo realistické zátišie do vrcholnej dokonalosti, je možné nájsť nezvyčajné spojenie biblického príbehu so zátiším s hostinským riadom a potravinami, v ktorom sa drobné postavičky Svätej rodiny stali iba doplnkom, identifikovateľným iba podľa názvu obrazu.

*

Egypt ako tradičné útočisko Židov pred prenasledovaním slúžil ako vyjadrenie kontinuity medzi Ježišom - Synom Božím a Izraelitami - Božími deťmi (pozri kapitola *Útek do Egypta*).

Dnešní vedci sa usilujú zodpovedať otázku, ako vyzerala Svätá rodina, predovšetkým samotný Ježiš. Zavrhuju predstavy zaužívané v stredoveku, predovšetkým západnom umeleckom okruhu, kde vystupuje svetlovlasý Kristus s úzkou, preduchovnenou tvárou askétov, ktorá okrem iného vyplývala zo snáh západnej cirkvi vzdialiť Ježiša jeho semitským koreňom a privlastniť si ho.

Nezaťaženie ideologickými potrebami bádatelia hľadajú inšpiráciu v etnických typoch súčasníkov ale aj v kostrových pozostatkov z ježišovských čias, ktorých je Palestína plná vďaka židovskej pohrebnej praxi (pozri Christologický cyklus III.: *Ukladanie do hrobu*). Nielen na základe archeologických poznatkov, ale aj pre historicko-náboženskú logiku sa bádatelia domnievajú, že ak si Svätá rodina zvolila za úkryt egyptskú krajinu, musela mať nádej, že svojím výzorom splynie s domácim obyvateľstvom alebo sa stratí v početnej egyptskej *diaspóre. Tento čisto racionálny prístup neberie do úvahy možnosť, že existoval aj teologicko-symbolický dôvod, naznačený citátom Ozeáša (11,1): **„Keď bol Izrael mladý, miloval som ho a z Egypta povolal som syna.“**

Židia vytvorili veľkú a vplyvnú vrstvu obyvateľstva Egypta, najmä Alexandrie. Táto diaspora vznikla v období vlády Ptolemaiovcov a vojen diadochov, bývalých veliteľov Alexandra Macedónskeho (4.-3.st.pr.Kr.), keď do Egypta utiekli alebo boli presídlení Židia z *Palestíny. O niekoľko storočí neskôr, v ježišovských časoch, bol už údajne každý siedmy či ôsmy obyvateľ severného Egypta Žid. Vedci usudzujú, že Mária, Ježiš a Jozef boli tmavovlasí a mali veľmi tmavú pokožku a široké lebečné kosti. Napokon pre tisícročné kontakty židovského a egyptského obyvateľstva to bolo prirodzené.

NÁVRAT Z EGYPTA, ŽIVOT V NAZARETE, SVÄTÁ RODINA

(Matúš 2,16-22; Lukáš 2,51-52)

*

Po Herodesovej smrti, sedem rokov po príchode do Egypta (*Zlatá legenda), **sa Pánov anjel** (gr. *angelos tou Kyriou*; pozri Apokalyptický cyklus: Anjeli pri Poslednom súde – Anjel Pána) **opäť zjavil v sne** (sen ako prostriedok komunikácie s Bohom) **Jozefovi v Egypte a povedal mu: „Vstaň, vezmi dieťa i jeho matku a chod’ do izraelskej krajiny. Tí, čo striehli na život** (alebo dušu = gr. *psyche*; hebr. *nefšeš*) **dieťaťa** (kráľ, veľkňazi a zákonníci; podobne o Mojžišovi Exodus 4,19), **už pomreli** (Herodes Veľký, 74 pr.Kr.; pozri kapitola Vraždenie neviniatok).“ **On** (Jozef) **vstal, vzal dieťa i jeho matku a vrátil sa do izraelskej krajiny. Ale keď sa dopyčul, že v Judei kral’uje Archelaos** (hrôzovládou povestný Herodes Archelaos panoval v *Judei, *Samárii a *Idumei [4 pr.Kr.-6 po Kr.]) **na miesto svojho otca Herodesa, bál sa ta ísť. Varovaný vo sne, odobral sa do galilejského kraja. Keď tam prišiel, usadil sa v meste Nazaret** (gr. *Nazaret*; *aram. *Nasrat*; heb. *Nacereth*), **aby sa splnilo, čo povedali proroci** (Izaiáš 11,1): **„Budú ho volať Nazaretský** (gr. *Nazoraios*)“.

(Matúš)

Vrátil sa do izraelskej krajiny : v novozákonných, t.j. časoch, keď ju ovládali Rimania, zahrnovala južnú oblasť, *Judeu (pozri kapitola Uzdravenie stotníkovho sluhu). Odobral sa do galilejského kraja : *Galilea = územie na severe *Palestíny západne od rieky Jordán a Genezaretského jazera*; v Ježišových časoch jej (a Perei) vládol Herodes Antipas. Budú ho volať Nazaretský : gr. *Nazoraios*; gr. tvar *Nazoraios* používa Matúš a Ján; Lukáš používa dva tvary *Nazarenos* i *Nazoraios*; oba tvary sú bežnými prepismi *aramejského prídavného mena *nasraja*, ktoré vzniklo z aramejského *Nasrat* = *Nazaret*; formálna blízkosť slov nazirejský a nazorejský so spoločným významom zasvätený (gr. *nazoraios*, hebr. *ha nocri*) a nazaretský (z Nazareta) bola zrejme úmyselná (pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly, Koreň Jesse); pomenovanie nazaretský sa používal v židovskom svete pre označenie Ježišových stúpencov; v grécko-rímskom prostredí prevládol výraz *christianos* = kresťanský; nie je jasné, na ktoré hebrejské výrazy Matúš odkazuje, či na *nazir* (Sudcov 13,5-7), *necer* = výhonok (Izaiáš 11,1) alebo *nacar* = strážiť (Izaiáš 42,6; 49,8) alebo na *nacur* = zvyšok.

Potom (po slávení *pesahu v Jeruzaleme a strate Ježiša rodičom v meste; pozri kapitola Dvanásťročný Ježiš v chráme) **sa s nimi** (rodičmi) **vrátil do Nazareta bol im** (rodičom) **d’alej poslušný** (gr. *hypotassomai* = podriadený; dodržiaval zvyklosti a poriadky [svojej pozemskej] rodiny). **A jeho matka tiež starostlivo zachovávala** (gr. *diaterein*) **všetky** (jeho) **slová** (gr. *rhémata* = výroky) **vo svojom srdci** (gr. *dianoia*, hebr. *leb*). **A Ježiš sa vzámahal v múdrosti** (gr. *prokoptein* = prospieval [v mravnom a intelektuálnom zmysle]), **veku** (gr. *hélíkiá* = postava, vek) **a v obľube u Boha i u ľudí.** (Lukáš)

Vo svojom srdci : gr. *dianoia*, hebr. *leb*; srdce pre Izraelitov = orgán porozumenia a rozmyšľania; pre Európanov = orgán zmyslovosti alebo citovosti;

*Mária ako symbol Cirkvi; meditujúca Mária = vzor veriaceho. **Vek** : gr. *hélikia* = postava, vek; u Lukáša v súvislosti s uvedením Ježiša do chrámu (2,40) vzrast; potvrdenie ľudskej prirodzenosti Ježiša v kontraste s Božskou prirodzenosťou, zdôraznenou veršom 2,49: „mám byť tam, kde ide o môjho (Boha) Otca“.*

Po Ježišovom návrate z Egypta sa stalo, keď bol v Galilei (a to mu už bolo viac ako tri roky), že si raz hral s deťmi pri rieke Jordán. Ježiš sa posadil, urobil si z blata sedem rybníčkov a ku každému z nich prirobil kanálik, kade na svoj rozkaz privádzal vodu z rieky do rybníčka a zasa odvádzal späť. Vtedy jedno z tých detí, diablov syn, závistlivo uzatvoril cesty, ktoré poskytovali vody pre rybníčky, a zničil to, čo Ježiš vybudoval. Ježiš mu na to povedal: „Beda tebe, syn smrti, syn satanov. Ty ničíš dielo, ktoré som vykonal?“ A ten, ktorý to urobil, hneď zomrel. Tu sa rodičia mŕtveho rozhnevali na Máriu a Jozefa a kričali: „Váš syn zllorečil nášmu synovi, a on zomrel.“ Keď to Jozef a Mária počuli, hneď išli za Ježišom, lebo chlapcovi rodičia boli pobúrení a Židia sa zbehli. Jozef však povedal stranou Márii: „Ja sa neodvažujem mu to povedať; ty ho ale pokarhaj a povedz mu: „Prečo si vyvolal nenávisť ľudi proti nám? Ako to tu máme vydržať, keď nás ľudia budú nenávidieť?“ Ako náhle k nemu matka prišla, spýtala sa ho: „Môj pane, čo urobil tamten, že zomrel?“ On odpovedal: „Zaslúžil si smrť, lebo zničil dielo, ktoré som vykonal ja.“ Matka ho teda požiadala: „Nerob to, môj pane, veď sa všetci proti nám búria.“ On nechcel svoju matku zarmútiť, tak kopol mŕtveho pravou nohou do zadku a povedal mu: „Vstaň syn nepravosti; nezaslúžiš si, aby si došiel pokoja u môjho otca, lebo si zničil jeho dielo, ktoré som ja vykonal.“ Tu vstal ten, ktorý bol mŕtvy, a odišiel. A Ježiš na svoj rozkaz privádzal korýtkom vodu do rybníčkov. (*Pseudo-Matúšovo evanjelium, oddiel XXVI; 8.-9.st.)

Tiež sa prihodilo, že potom vzal Ježiš blato z rybníčkov, ktoré urobil, a aby to všetci mohli vidieť, urobil z neho dvanásť vrabcov. Ale bola sobota, keď to Ježiš urobil, a bolo s ním veľmi veľa detí. Nejaký Žid uvidel, ako to robí, a hneď povedal Jozefovi: „Jozef, vari nevidíš, že malý Ježiš v sobotu robí niečo, čo mu nie je dovolené robiť? Veď z blata urobil dvanásť vrabcov!“ Ako to Jozef počul, pokarhal ho: „Prečo robíš v sobotu tieto veci, ktoré nám nie je dovolené robiť?“ Ježiš Jozefa počul, zatlieskal rukami a povedal vrabcovi: „Leťte.“ A na jeho rozkaz začali poletovať. Keď tam všetci stáli dookola, videli to a počuli, povedal vtákom: „Bežte a leťte svetom, do celého sveta a žite.“ Ako videli tí, ktorí tam boli, také znamenia, naplnil ich veľký úžas. Jedni ho chválili a obdivovali; iní ho však ohovárali. A ktosi odišiel k predným kňazom a predstaveným farizejov a oznámil im, že Ježiš, syn Jozefov, urobil veľké znamenia a zázraky pred zrakmi všetkého izraelského ľudu. A bolo to oznámené dvanástim izraelským kmeňom. (*Pseudo-Matúšovo evanjelium, oddiel XXVII)

Jeho otec bol tesár a robil v tých časoch drevené pluhy a jarma. Jeden boháč si ňňho objednal lôžko, aby mu ho urobil. Jedna priečka rámu (*gr. enos kanonos tou kaloumenou*), ako sa tomu hovorí, vyšla kratšia, a keď s tým nemohli nič robiť, povedal malý Ježiš otcovi: „Polož tam tie dva trámiky, postav sa tam doprostred a prilož ich k sebe.“ A Jozef urobil, čo mu chlapec povedal. Potom sa Ježiš postavil z druhej strany, chytil ten kratší trámik a natiahol ho, takže bol rovnako dlhý ako ten druhý. A keď jeho otec Jozef videl, užasol nad tým a pobozkal chlapca a povedal mu: „Som šťastný, že mám takého chlapca.“ (*Pseudo-Tomášovo evanjelium detstva, oddiel XII; opis z 11.st)

Návrat z Egypta patrí k širšiemu okruhu témy *Útek do Egypta*. Je mu veľmi podobný, ale odlišuje sa vekom Ježiša, ktorý je teraz už malým chlapcom, v prípade že ide o príbehy z jeho detstva strávené v Nazarete, je starším chlapcom.

Stretnutie Svätej rodiny s malým Jánom Krstiteľom (zvyčajne iba Mária, Ježiš a malý Ján Krstiteľ) po návrate z Egypta nie je v biblickom texte doložené, ale vyskytuje v *renesančnom maliarstve (pozri Christologický cyklus I.: *Madona*).

Príbehy zo života Svätej rodiny sa objavujú vo výtvarnom umení pomerne neskoro, zriedkavo pred 14.storočím, predovšetkým v talianskom a zaalpskom umení. Nie sú veľmi časté, a preto nevytvorili nijaký záväzný obrazový typ. Približovali niektoré udalosti pobytu rodiny v Egypte a život v Nazarete. Scény zvyčajne navodzovali rodinnú atmosféru pri modlitbe alebo jedle (Jan Mostaert, 16.st.), predstavovali Máriu pri čítaní (Rembrandt, 1645), pri domácich prácach, napríklad pri šití (Francisco de Zurbarán, 1640) alebo kúpaní Ježiška (G. Romano 16.st., N. Poussin 17.st.), niekedy zobrazovali Dieťa hrajúce si za prítomnosti Alžbety a Panny Márie s malým Jánom Krstiteľom (Domenico Ghirlandaio, 1470). Na Západe 13.storočia bol veľmi obľúbený námet **Infantia Christi/Kristovo detstvo**, kde Mária vedie za ruku malého Ježiška, ktorý podľa niektorých kunsthistorikov vznikol izoláciou námetu Návrat z Egypta.

Vzácné sú zobrazované scény inšpirované *Pseudo-Matúšovým evanjeliom, ako malý Ježiš oživuje hlinených vtákov. Z *Tomášovho evanjelia detstva pochádza námet malého Ježiša hrajúceho si s vlkom (hračkou). Pomerne vzácne sa objavuje námet malého Krista, ktorý sa učí chodiť v chodúľke a sprievod mu robia anjeli. Častejšie, v odkaze na *Pseudo-Tomášovo evanjelium detstva, maľovali Ježiša v tesárskej dielni, ako pomáha otcovi (I. Scarsella, 1600, B. E. Murillo 17.st.). Tomuto námetu sa venovali holandskí maliari 17.storočia (Gerit van Honthorst, 1620) a často sa k nemu vracali i umelci 19.storočia (John Millais, 1850). V ľudovom prostredí bol obľúbený motív malého Ježiša spiaceho na križi alebo nesúceho križ (pozri Christologický cyklus I.: *Jezuliatko*).

*

*Pseudo-Matúšovo evanjelium nemá žiadny vzťah k evanjelistovi Matúšovi. Ide o neskorú latinskú prácu, ktorá vznikla zostavením iných textov, predovšetkým *Protoevanjelia Jakubovho (4.st.) a *Pseudo-Tomášovho evanjelia (grécke rukopisné texty pochádzajú už z 2.-4.st. a opisy z 11.storočia), ktoré v stredoveku nezávisle na sebe kolovali medzi čitateľmi.

Význam Pseudo-Matúšovho evanjelia spočíva v tom, že názorne ukazuje, ako jednotlivé *apokryfné texty v stredoveku vznikali a širili sa. Jazyk spisu je veľmi vzdialený klasickej latinčine. Je pravdepodobné, že dielo vzniklo medzi 8.-9.storočím. Popularita výsledného kompilátu bola obrovská a inšpirovala nespočetné množstvo umelcov od 10.-15.storočia. V 13.storočí z neho čerpalo najpopulárnejšie stredoveké čítanie, *Legenda aurea* od Jakuba de *Voragine.

Hoci najuznávanejší kresťanský teológ Hieronymus (†420) podobné diela označil za **deliramenta apocryfum** (šialené podvrhy), ďalej vznikali rôzne fiktívne príbehy a korešpondencie, niektoré boli, práve v prípade Pseudo-Matúša, výsmešne pripisované samotnému Hieronymovi, ktorý takto proti svojej vôli potvrdzoval ich platnosť. Cez zjavnú nedôveryhodnosť cirkev Pseudo-Matúšovo evanjelium tolerovala a veriaci ho milovali. Ľudový rozprávačský štýl, fantázia s narábaním údajov, humorné scénky si získali stredovekého čitateľa.

Názvy: Kristovo detstvo, lat. Infantia Christi, tal. Santa Famiglia, nem. Heilige Familie, angl. Holy Family.

JEŽIŠ MEDZI ZÁKONNÍKMI/DVANÁSTROČNÝ JEŽIŠ V CHRÁME/ DIŠPUTA S UČITEĽMI

(Lukáš 2,41-51)

*

Jeho (Ježišovi) **rodičia chodievali každý rok** (gr. *kat'etos* = každoročne) **do Jeruzalemu** (gr. *eis Hierosolyma*) **na sviatky *pesah**. **Keď mal dvanásť rokov, tiež išli, ako bývalo zvykom** (Exodus 23,14-17; Deuteronomium 16,16 a nasl.). **A keď sa dni slávností skončili** (sedemenná slávnosť 15.-21/22. *nisan [marec-apríl]; *pesah* sa nazýva iba prvý deň a slávi sa prvý a posledný deň [pozri Christologický cyklus III.: Posledná večera]) **a oni sa vracali domov, zostal chlapec v Jeruzaleme, čo jeho rodičia nezbadali**. Pretože sa domnievali, že je v spoločnosti cestujúcej pohromade, prešli vzdialenosť dňa cesty a potom ho začali hľadať medzi príbuznými (gr. *syggéveia* = príbuzenstvo, príbuzní, rodina) a známymi (gr. *synodia* = skupina [pútnikov z príbuzných a susedov tej istej dediny]), **no nenašli ho. Vrátili sa teda do Jeruzalemu a tam ho usilovne hľadali**. **Po troch dňoch** (gr. *tritē hēmera*; možno narážka na vzkriesenie Kristana tretí deň; učeníci hľadali Ježišovo telo a napokon sa našiel: bol oživený, vzkriesený) **ho našli v chráme**. **Sedel medzi** (gr. *aná meson*) **učiteľmi** (gr. *nomikoi* [Lukášov výraz namiesto gr. *grammateis*, *nomodisdaskalos*]; hebr. *soferim* = *zákonníci), **počúval ich a kládol im otázky**. **Ale všetci tí, čo ho počúvali, žasli** (gr. *existēmi*) **nad jeho rozumnosťou a odpoveďami**. **Keď ho (rodičia) zazreli, strpli** (gr. *ekléssomai*) **od údivu a matka mu povedala: „Syn môj** (gr. *teknon mou*; *teknon* = dieťa, syn), **čo si nám urobil? Pozri, tvoj otec a ja sme ťa s bolesťou** (gr. *odynaomai* = utrpenie [duševné i fyzické]) **hľadali!“ On im povedal: „Prečo ste ma museli ísť hľadať? Nevedeli ste** (gr. *úi odiate/ouk eidete* = v zmysle „mali ste vedieť“), **že musím byť** (gr. *dei* = je treba) **tam, kde ide o môjho Otca?“** (gr. *en tois tú patros* = kde ide o veci záležitosti, dielo [môjho Otca]; Ježiš v postavení Učiteľa učiteľov; zdôraznenie Božskej prirodzenosti Ježiša; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly; Lukáš 2,49). **Ale oni nepochopili slovo** (gr. *ouk sukenam to rhéma*; gr. *rhéma*, hebr. *dábar* = slovo Božie), **ktoré im hovoril**.

Každý rok do Jeruzalemu na sviatky : každý Žid po dovŕšení veku dvanástich rokov bol povinný na tri sviatky, *pesah* (hebr. sviatky nekvaseného chleba; kresť. *pascha – Veľká noc), sviatok Týždňov (*šavu'ot*; kresťanské Turíce) a sviatok Stánkov (*sukot*; slávnosť oberania) putovať do jeruzalemského chrámu, hlavného kultového miesta židovstva. **Jeruzalem** : hebr. *Jerušalaim* alebo *Jerušalajim*; gr. *Hierosolyma* alebo *Hierusalém*; tvar *Hierusalem* napodobňuje hebrejskú výslovnosť; tvar *Hierosolyma*, ktorý používa Matúš 2,1 (pozri kapitola Klaňanie troch kráľov), je úmyselne helenizovaný, aby znel ako grécke slovo; jeho prvá časť pripomína grécky termín *hieros* = posvätný a celok zrejme znamenal „posvätný Šálem“; *Septuaginta používa iba tvar *Hierusalém*, zatiaľ čo grécki a rímski autori používajú označenie *Hierosolyma* (pozri kapitola Vjazd do Jeruzalemu). **Musím byť tam, kde ide o môjho Otca** : prvý evanjeliový príklad Kristovho vyučovania: Ježiš zdôrazňuje svoj božský

pôvod, aj to, že vôľa nebeského Otca má prednosť pred vôľou ľudí, aj keby išlo o rodičov; príbeh naznačuje napätie, ktorému bude kresťan vystavený, konflikt medzi povinnosťami k Bohu a láskou k ľuďom; prvý prejav Ježišovho vedomia, že je Syn Boží (pozri kapitola Pokúšenie na púšti).

Potom sa s nimi (rodičmi) vrátil do Nazareta bol im (rodičom) ďalej poslušný (gr. *hypotassomai* = podriadený; dodržiaval zvyklosti a poriadky [svojej pozemskej] rodiny). **A jeho matka tiež starostlivo zachovávala** (gr. *diatérein*) **všetky (jeho) slová** (gr. *rhémata* = výroky) **vo svojom srdci** (gr. *dianoia*, hebr. *leb*). **A Ježiš sa vzmáhal v múdrosti** (gr. *prokoptein* = prospieval [v mravnom a intelektuálnom zmysle]), **veku** (gr. *hélikia* = postava, vek) **a v oblúbe u Boha i u ľudí.** (Lukáš)

Bol im poslušný : poslušný = gr. *hypotassomai*; dodržiaval zvyklosti a poriadky svojej pozemskej rodiny; zmierňovanie napätia medzi službou Bohu a povinnosťami voči ľuďom, v protiklade k požiadavkám na učeníctvo (pozri kapitola Povolanie Petra a Ondreja). **Zachovávala všetky slová vo svojom srdci** : gr. *diatérein* = zachovávať; srdce, gr. *dianoia*, hebr. *leb*, bolo pre Izraelitov = orgán porozumenia a rozmyšľania; pre Rimanov a stredovekých Európanov všeobecne = orgán zmyslovosti a citovosti; Mária uchovávala slová v srdci, t.j. meditovala nad nimi = symbol cirkvi a vzor pre veriaceho (pozri Christologický cyklus I.: Madona - obrazový typ Matka cirkev: Mária zobrazovaná s knihou, čítajúca knihu). **Vzmáhal sa v múdrosti, veku a oblúbe u Boha i u ľudí** : prospieval (gr. *prokoptein*) v múdrosti: v mravnom a intelektuálnom zmysle; vek (gr. *hélikia* = dosl. postava, vzrast, vek); vzmáhal sa vo veku = znamenie ľudskej prirodzenosti Ježiša v kontraste s Božskou prirodzenosťou, zdôraznenou veršom 2,49: „Mám byť tam, kde ide o môjho Otca“; vzmáhal sa v oblúbe u Boha a ľudí: prejavovali sa, rástli jeho prorocké schopnosti. **Vek** : gr. *hélikia* = postava, vek; u Lukáša v súvislosti s uvedením Ježiša do chrámu (2,40) vzrast; potvrdenie ľudskej prirodzenosti Ježiša v kontraste s Božskou prirodzenosťou, zdôraznenou veršom 2,49.

Keď mu bolo dvanásť rokov, vydali sa rodičia v sprievode pútnikov ako zvyčajne do Jeruzalemu na sviatok Veľkej noci, a po Veľkej noci sa vracali domov. Zatiaľ čo sa vracali, odbehol malý Ježiš do Jeruzalemu. Rodičia si mysleli, že je niekde v sprievode medzi ostatnými. Keď mali za sebou deň cesty, zhľadali sa po ňom medzi príbuznými, a nakoľko ho nemohli nájsť, začali si robiť starosť, vrátili sa späť do Jeruzalemu a hľadali ho. Po troch dňoch ho našli v chráme, ako sedí medzi učiteľmi zákona, počúva ich a vypytuje sa. Všetci dávali pozor a divili sa, ako ten malý chlapec berie slovo starším i učiteľom ľudu, ako vykladá kapitoly zákona a prorocké obrazy. Jeho matka pristúpila bližšie: „Chlapče, prečo si nám to urobil? Nevidíš, ako ťa hľadáme celí ustarostení?“ „Prečo ma hľadáte? Nevedeli ste, že mám byť tam, kde je môj Otec?“ „Ty si matka tohto chlapca?“ pýtali sa zákonníci a farizeji. „Áno“, odpovedala. „Si šťastná žena,“ povedali oni, „lebo plodu, ktorý vzišiel z tvojho lona, požehnal Boh. Niečo tak slávne, tak dokonalé a tak múdre sme ešte nikdy nevideli ani nepočuli.“ Potom Ježiš vstal, išiel s matkou a bol k rodičom poslušný...“ (*Pseudo-Tomášovo evanjelium detstva, oddiel XII; opis z 11.st)

Prorocké obrazy : podľa *Arabského evanjelia (50-52) Ježiš uvádza učiteľov do rozpakov otázkou, ako môže byť Mesiáš synom Dávidovým a potom ich pouča odbornými výrazmi o hviezdach, prírodných vedách a lekárskom umení. **Kde je môj Otec** : sporné je, či ide o narážku na „dom môjho Otca“ (čiže chrám) alebo „miesto, kde sa hovorí o mojom Otcovi“.

Znova povedal učiteľ zákona Zacheas Jozefovi a Márii: „Dajte mi toho chlapca, a ja ho zverím učiteľovi Levimu, aby ho naučil čítať a vzdelával.“ Vtedy Jozef a Mária prehovorili Ježiša Púbeznými slovami a priviedli ho do školy, aby sa naučil čítať od starca Leviho. Keď vošiel, bol ticho. Učiteľ Levi povedal Ježišovi jedno písmeno počínajúc od prvého písmena alef a vyzval ho: „Odpovedz.“ Ježiš však mlčal a nič neodpovedal. Vychovávateľ Levi preto v hneve uchopil trstenicu a udrel ho po hlave. Ježiš však povedal Levimu: „Prečo ma biješ? Vez, že v skutočnosti ten, ktorý je bitý, viac poučí toho, kto ho bije, než sa od takého naučí. Ja ťa totiž môžem naučiť to, čo ty sám hovoríš. Ale tí všetci, ktorí len opakujú, čo počujú, sú slepí ako zvučiaci kov alebo rinčiaci cimbal, lebo nechápu zmysel toho, čo vyslovujú.“ A ako dodatok Ježiš Zacheovi povedal: „Každé písmeno alef až po tav sa líši polohou. Najprv ty mi povedz, čo znamená tav, a ja ti potom poviem, čo znamená alef.“ A ďalej Ježiš povedal: „Pokrytci, keď nespoznáte alef, ako môžete vykladať tav? Povedzte najprv, čo znamená alef, a ja vám potom uverím až budete vykladať bét.“ Ježiš sa začal vypytovať na mená jednotlivých písmen a povedal: „Nech učiteľ zákona povie, čo znamená prvé písmeno, alebo prečo obsahuje mnoho trojuholníkov - postupných, ostrých, stredných, vzájomne sa presahujúcich, pretiahnutých, vztýčených, ležatých a položených šikmo“ (*pozri Apokalyptický cyklus: Zemská šelma - Kabala*).

Keď to Levi počul, bol ohromený takým rozborom názvov písmen. Tu začal pred všetkými kričať: „Má tento žiť na zemi? Zaslúži si, aby bol zavesený na veľký križ. Môže totiž uhasiť oheň a a robiť si žarty z iných spôsobov mučenia. Myslím, že žil pred potopou, že sa narodil pred záplavou sveta. Kto ho nosil vo svojom lone? Ktorá matka ho porodila? Čie ňadrá ho dojčili? Prchám pred ním; nemôžem totiž znášať slová z jeho úst, ale moja duša sa hrozí také slová počúvať. Myslím, že žiadny človek nemôže jeho slová sledovať, iba ak by bol Boh s ním. Teraz som sa sám nešťastne vystavil jeho posmechu. Ved' som myslel, že mám žiaka, a našiel som učiteľa, lebo som ho neznal. Čo mám povedať? Nie som schopný vydržať slová tohto chlapca: utečiem aj z tohto mesta, lebo nie som schopný tomu rozumieť. Ja, stavec, som premožený dieťaťom, lebo nemôžem nájsť ani začiatok, ani koniec toho, čo on tvrdí. Je predsa ťažké objaviť začiatok sám od seba. Hovorím vám, a naozaj neklamem, že sa mojím očiam správanie tohto chlapca, pôvod jeho reči a cieľ, ku ktorému smeruje, nezdá mať nič spoločného s ľuďmi. Teda neviem, či je to mág alebo Boh; ale iste hovorí jeho prostredníctvom Boží anjel. Odkiaľ je, kam ide a čím bude, neviem.“ (***Pseudo-Matúšovo evanjelium**, oddiel XXXI; 8.-9.st.)

V ranokresťanskom umení je Ježiš najčastejšie zobrazovaný ako *Kristus učiteľ*, ktorý tróni na katedre a káže mudrcom (pozri Christologický cyklus I.). V Byzancii k tomuto vyučujúcemu typu pristupuje variant Krista diskutujúceho s mudrcmi. Mladý Ježiš zvyčajne sedí na tróne pod architektonickým baldachýnom v odkaze na vladársky trón alebo kresťanský oltár. Typ diskutujúceho Krista učiteľa prevládol vo vrcholnom a neskorom stredoveku. Scénu dišputy umelci umiestňujú do vnútra *gotického alebo *románskeho chrámu (Giotto, 13.st.), zriedkavejšie na jeho nádvorie (P. Veronese, 16.st.), na oltári alebo na stene sú zavesené dosky Desatora. Niekedy na konzolách alebo vo výklenkoch stoja postavy starozákonných prorokov a patriarchov.

V stredoveku, ale aj neskôr, sa objavovalo iba neurčité pozadie s krivkami navodzujúcimi vnútorný priestor *synagógy, lavice, stoličky, stupne, čítací pult almemor, katedra. Architektúru zastupujú iba niektoré stavebné články, napríklad stĺp s hlavicom, klenba, *portál, okno.

V klasickej kompozícii Ježiš sedí v kruhu bradatých zákonníkov, ktorí ho sústredene a s úžasom počúvajú a chlapec na prstoch vymenováva svoje dôkazy (Dürer). Iba zriedkavo stojí a nad hlavou má svätožiariu. Vzdelaní a sčítaní židovskí učitelia s množstvom kníh sú, na rozdiel od Ježiša odetého v jednoduchej *tunike, oblečení v honosných odevoch s čiapkami; ich počet nie je presne určený. Niekedy jeden zo zákonníkov drží rotulus - zvitok *Tóry, na rozdiel od Ježiša, ktorý ukazuje alebo má v ruke *kódex odkazujúci na Nový zákon. Okrem bežnej kompozície, v ktorej Kristus sedí na vyvýšenom mieste (podesta, schody, katedra) v úlohe učiteľa, jestvujú aj rôzne nesúmerné varianty, napríklad v holandskej maľbe 16.-17.storočia je v strede kompozície jeden z kňazov a malý Ježiš sedí v kruhu zákonníkov (A. van den Eckhout, 1622; A. van der Werff, 1708).

Vedľajšími postavami námetu sú Panna Mária a sv.Jozef. Objavujú sa v pozadí v stĺporadí, vo vchode alebo priamo v kruhu zákonníkov. Z jednej strany pristupujú k skupine diskutujúcich alebo matka kladie ruku na Ježišovo rameno, aby ho odviedla preč.

Ak je postava Márie v popredí, mení sa význam obrazu a ide o výjav **Nájdenie Ježiša**, ako jednej zo scén širšej témy Radosti Panny Márie. Dišputa patrí tiež k námetu Sedem bolestí Panny Márie (Ježiš sa stratil svojej matke). Téma presahuje do mariánskeho cyklu (A. Dürer, Život Panny Márie), preto výjav Dvanásťročného Ježiša zvykli maľovať na mariánske oltáre.

Vedľajšie scény hlavného námetu sú pomerne zriedkavé, objavujú sa v stredovekých *ilumináciách, ale aj v diele Rembrandta (Cesta Krista s rodičmi do Jeruzalemu, Nájdenie Ježiša v chráme, Návrat Sv.rodiny do Nazareta). V niektorých dielach, ktoré vzišli z reformovaného prostredia, rozpoznať v diskutujúcich mudrcoch kryptoportréty portréty reformátorov (*flámsky maliar Frans Francken, 1586).

Námet Dvanásťročného Ježiša v chráme bol obľúbený aj v humanistickom prostredí. Veľkú diskusiu medzi kunsthistorikmi vyvolal obraz Dvanásťročný Ježiš v chráme v zámočkej obrazárni v Opočne, ktorý bol dlhý čas neprávom spájaný s autorstvom Hieronyma Boscha (v skutočnosti ide o neznámeho holandského autora z pol.16.st.).

Starozákonný predobraz Ježiša medzi zákonníkmi: Králi prichádzajú počúvať Šalamúnovu múdrosť (1Kráľov 5,14). Za kráľom Šalamúnom (predobraz Krista; pozri Christologický cyklus I.: *Ježiš Kristus*) prichádzajú ľudia zo všetkých končín sveta, ktorí počuli o jeho múdrosťi.

*

Chýbajúce roky. O 13 rokoch zo života Ježiša (medzi 12 a 30 rokom) evanjeliá mlčia. Tomuto obdobiu sa zvyčajne hovorí „chýbajúce roky“. V súčasnosti existuje niekoľko hypotéz, kde ich Ježiš prežil. Hinduisti, ktorí Ježiša pokladajú za proroka, veria, že ich strávil v Indii. Moslimovia zasa veria, že Ježiš bol poslom Allaha, ako je uvedené v Koráne. Súčasne prijímajú historické a biblické príbehy, pokiaľ sa zhodujú s koranickým vypráváním o Ježišovi.

Ruský spisovateľ Nicolas Novitch v knihe Neznámy život Ježiša Krista (1894) píše, že počas svojej cesty do Tibetu našiel v budhistickom kláštore v Ladakhu starobylý rukopis, ktorý dal preložiť z tibetčiny. Objavil príbeh o Ježišovi, ktorý navštívil Himálaje a Nepál a potom odišiel do údolia Rajpután a išiel na západ a kázal pritom rôznym ľuďom. Tiež je uvedené, že Ježišovi bolo 29 rokov, keď dorazil späť do Izraela. Ďalšie dve knihy (Fida M. Hassnain, 1994 a Holger Kersten), ktoré čerpajú z *apokryfov a budhistickým a *sanskrtských zdrojov, tvrdia, že prišiel do Indie s matkou Máriou, asi 16 rokov putoval po Turecku, Perzii, západnej Európe a možno aj v Anglicku. Nakoniec po veľa rokoch dorazil na miesto pri Kašmíru, kde Mária

zomrela. Po veľa rokoch strávený v Karmíru, kde ho ľud uznával ako veľkého proroka, reformátora a svätca, zomrel a bol uložený do hrobky v Kašmíru.

Kritici týchto hypotéz tvrdia (Gregory Koukl, Ježišove chýbajúce roky, 2009), že príbehy o Ježišovej ceste sú zavádzajúce a ich zdroje nespoľahlivé. Tak napríklad údajný zvitok, ktorý mal Notovitch vidieť, nebol nikdy vyrobený a mnísi kláštora popierali akúkoľvek vedomosť a ňom. Navyše evanjeliové texty vykazujú Ježišovu veľkú nechúť tolerovať pohanskú kultúru, ktorá mala blízko k modloslužbe, lebo on sám bol vychovaný v hebrejskej tradícii. V evanjeliách neexistuje ani najmäňší náznak, že by dospelý Ježiš prekročil hranice *Palestíny.

*

*Zákonníci (hebr. sg. **sofer**/pl. **soferim** = ľudia Knihy [z hebr. **sefer** = zvitok]); gr. pl. **nomodidaskaloi** [Lukáš]; pl. **nomikoi** [Matúš, Lukáš]; gr. pl. **grammateis**/sg. **grammateón**) boli pisári, znalci Zákona. Týmto termínom sa pôvodne označovala trieda súkromných alebo verejných pisárov, ktorí písali listy všetkého druhu. Po babylonskom zajatí sa slovo **sofer** stalo osobitným označením znalca a učiteľa Zákona, ktorého funkciu je možné porovnať s úlohou neskoršieho **rabbiho**, prípadne mudrca (**chakam/hakam**/pl. **hakamim**). Zákonníci predstavovali jednu z náboženských skupín judaizmu 1.storočia.

Nový zákon často spomína **soferim** v súvislosti s farizejmi (Skutky 5,34), je však pravdepodobné, že **soferim** v ježišovských časoch tvorili osobitnú skupinu. Od talmudského obdobia 3.-6.storočia, v ktorom ***Talmud** nadobudol konečnú podobu zásluhou učencov **saboraitov**, sa úloha **soferim** opäť zúžila iba na písomnú činnosť: prepisovanie **Tóry**, písanie pergamenových prúžkov pre modlitebné remienky s koženou schránkou a pod.

*

Židovské svätyne. Keď sa Izraeliti stali národom, ich národná história v mimoizraelských dokumentoch sa prekrýva so zmienkou o faraónovi Merneptahovi z 1230 pr.Kr., bolo potrebné postaviť svätyňu, kde by sa mohol ľud zhromažďovať a prejavovať svoju kultúrovú jednotu.

Stan stretávania sa. Po odchode z Egypta, kam Izraeliti utiekli z *Palestíny pred hladomorom, žili v istý čas oblasti Vádí Tumílát. Počas putovania púšťou plnil úlohu chrámu Stan stretávania sa (hebr. **miškan**), označovaná aj ako **miškan ha-edut** = miesto svedectva Bola to Prenosná stavba podobná jurte, ktorá vyhovovala ich nomádskemu spôsobu života.

Stavbu svätyne dostal na starosť Judejec **Besaleel/Besai** (hebr. v tieni Božom [vo význame ponáhľať sa k Bohu], syn Uriho (hebr. **Uri** = moja žiara) a Danovec **Oholiab/Oliaba** (hebr. Otec je môj stan) a ich remeselníci (Exodus 31,2). Svätyne však nemala byť iba dielom ľudským a bola výkonným nástrojom Božej spásy.

Biblický popis je síce veľmi dlhý, avšak málo prehľadný a často i nejasný. Rekonštrukcie bádateľov sa nezhodujú. Vzorom pre opis bol zrejme text 1Kráľov (6), ktorý sa týka jeruzalemského chrámu. V čase písania pasáže v Exodu (historický úsek 2.pol.13.st.pr.Kr.; písaná podoba 8.-2.st.pr.Kr.), bolo obdobie putovania púšťou idealizované, rovnako ako samotná svätyňa **miškan**.

Základ svätyne **miškan** tvorila prenosná drevená konštrukcia. Stan stretávania mal presne určené stavebné články a rozmery, ktoré podrobne, ale bez vysvetlenia symboliky, udáva Exodus. Kryt svätostánku pozostával z desiatich pruhov jemného ľanového plátna fialovej, nachovej a karmínovej farby s votkanými obrazmi cherubov. Každý pruh bol 28x4 lakte veľký (hebrejský lakeť = 44,5cm). Dva kusy sa vždy zošili a spájali päťdesiatimi zlatými sponami (Exodus 26,1-6). Plátenná časť stavby bola upnutá lanami k štyrom kolom. Celú stavbu ešte zakrývalo jedenásť huní z kozej kožušiny patričných rozmerov, spojených medenými sponami. Ďalšiu vrstvu tvorila prikrývka z

baraních koží zafarbených načerveno a z jazvečej kože (Exodus 26,11). Kožušínová časť stavby sa opierala o drevené rámy **jadot** s priečkami na spôsob rebríka. Spodná časť rámov bola opatrená striebornými pätkami. Vnútro chrámu pozostávalo z dvoch častí, prednej **ha-kodeše** a zadnej, ktoré od seba oddeľovala opona **parochet**, utkaná z rovnakého materiálu, farby a vzorov ako stanová plachta. Opona bola upevnená na štyroch pozlátených akáciových stĺpoch s hlavicami.

V zadnej časti sa nachádzala veľsvätyňa **kodeš ha-kodašim** - vlastný príbytok boha Jahve (Levitikus 16,2). Toto svätosväté miesto bolo označované aj ako **miškan ha edut** – sídlo svedectva. U vchodu Stanu stretávania visel na piatich pozlátených akáciových stĺpoch s bronzovými pätkami plátnený záves rovnakej farby ako **parochet**, iba bez cherubov. Vo veľsvätyni sa nachádzala archa (Exodus 25,10-12), prikrýta príkrovom **kapporet**, ktorý nebol vrchnákom, ale slúžil na kropenie krvou obete zmierenia: uzatváranie zmluvy medzi Jahvem a Izraelitami prebiehalo rovnakým spôsobom ako medzi starovekými ľuďmi (Genezis 15,7; 21,27; 31,44); zväzok sa stal pevným, keď sa obe strany zmluvy pokropili krvou obetovaných zvierat. Archa v tomto prípade predstavovala Boha (pozri Apokalyptický cyklus: *Trúbenie siedmeho anjela*).

Stánok zmluvy/archa (hebr. **aron ha-brit/teva**), svätostánok, najposvätejší symbol Izraelitov, mal podobu pozlátenej akácievej skrinky so zlatým vrchnákom, v ktorej boli uložené dve kamenné dosky s vytesanými desiatimi článkami zmluvy Jahveho a Izraelitov, a miska s mannou. Podľa ortodoxnej židovskej viery, archa nebola určená na uctievanie ako kultový predmet, ale slúžila na prenášanie kamenných dosiek - ***Dekalogu**. Nakoľko však Izraeliti prisudzovali slovám Božskú silu, verili, že Jahve prebýva v schránke. Aj Mojžiš vzýval Boha, aby povstal alebo sa vrátil do svojho príbytku (Numeri 10,35-36), keď mali Izraeliti tiahnuť ďalej alebo sa zastavili na ceste púšťou. Archa sa nosila na tyčiach, ktoré sa prestrčili kruhmi umiestnenými pri nohách skrinky. Židia verili, že pozemská schránka (1,2m dlhá, 75cm dlhá) bola vyhotovená podľa nebeskej archy, ktorej hmlistú podobu (v oblačnom dyme) ukázal Mojžišovi Jahve na ***Sinaji** (Židom 8,5). V súčasnosti sa stánok zmluvy nachádza v každej ***synagóge** a sú v ňom uložené zvitky Zákona, strieborné ozdoby pre zvitky, kópie **Megily** (ktorýkoľvek z Piatich zvitkov, predčítaných pri slávnostných príležitostiach, napísané na pergamene), trúba z baranieho rohu - **šofar** (pozri Apokalyptický cyklus: *Rozlomenie siedmej pečate*) a iné náboženské predmety.

V prednej svätyni stanu stretávania sa, v **ha-kodeše** stál pred oponou oltár na pálenie kadidla (hebr. **leboná, ketóret** [Exodus 30,1-10]). Aj on bol z pozlátenej akácieového dreva (hebr. **šittim** – akácia), preto sa označoval ako zlatý oltár. Bol štvorhranný, presných rozmerov, s presahujúcimi rohmi a zdobený zlatou obrubou, ku ktorej boli pripavené kruhy na zasunutie prenosných tyčí (pozri Apokalyptický cyklus: *Rozlomenie siedmej pečate*). Exodus (20,21; 27,1; 38,30) udáva, že Mojžiš zriadil v Stane stretávania päť oltárov, každý pre iný účel. Na severnej strane svätyně **ha-kodeše** stál stôl s predkladanými chlebami **lechem ha-panim**, panvička **kappot** na kadidlo, kanvica a misky na uliatie obety Bohu.

Na južnej strane stál oltár so šesťramenným svietnikom **menora** v podobe stromu, siedme rameno tvoril driek svietnika. K svietniku patrili ešte nožnice na knôt a panvice na ohorky. Medzi oltárom a dverami stanu stála na bronzovom podstavci bronzová nádrž, určená na rituálne omývanie kňazov (Exodus 30,17-21; 38,8; 40,29-30).

Stan stretávania **miškan** bol postavený vždy uprostred tábora, na obdĺžnikovom nádvorí presných rozmerov a vchádzalo sa do neho z východnej strany. V bezprostrednej blízkosti nádvorcia táborili kňazi a leviti, za nimi ďalší príslušníci dvanástich izraelských kmeňov (Numeri 2; 3,1-30). Keď sa však vzniesol Boží oblak, leviti rozobrali **miškan** a odniesli ho na ďalšie miesto, kde oblak spočinul.

Jeruzalemský chrám. V čase usadzovania izraelských kmeňov v *Kanaáne (1200-1000 pr.Kr.) vzniklo niekoľko svätýň, ktoré slúžili jednotlivým kmeňom, napríklad v Šekeme/Sicheme (Jozue 8,30-35) a Šíle (Sudcov 18,31). Potreba centrálnej svätyne sa stala naliehavou v 10.st.pr.Kr., čase keď kráľ Dávid (1010-970 pr.Kr.) upevnil svoju moc a zjednotil južné Judsko so severným Izraelom do jedného kráľovstva, zvaného Izrael. 2Samuelova uvádza, že Jahve si neželal, aby chrám vybudoval Dávid, lebo „bol mužom krvi“ (bojovníkom). Boh však súhlasil, aby Dávid zaistil pozemok a materiál na stavbu budúceho chrámu (1Paralipomena 17,1-12; 22,8; 2Samuelova 24,18-25).

Dávidov syn Šalamún (970-930 pr.Kr.) začal asi v roku 950 pr.Kr. stavať v Jeruzaleme chrám a stavbu dokončil za sedem rokov, t.j. 470 rokov po odchode Izraelitov z egyptského zajatia (1Kráľov 6,37).

So stavbou svätyne sa Šalamún obrátil na *tyrského kráľa Chírama, ktorý mu poslal ako stavebný materiál libanonské cédre. Hebrejský výraz **erez** je zrejme iba obecné označenie libanonských stromov, lebo dnešný céder nemá dostatočne dlhé drevo vhodné na stavebné účely; historici predpokladajú, že najskôr išlo istý druh jedle; napriek tomu, že Starý zákon uvádza **erez levona**. Navyše kráľ poslal Šalamúnovi remeselníka, rovnakého mena, Chíram, ktorý stavbu riadil. Za dodávku cédrového dreva zaplatil Chíramovi darovaním dvadsiatich galilejských miest. Drevo na stavbu chrámu vozili cez prístav Jaffa.

Slobodomurárska legenda pridáva k biblickému textu príbeh o staviteľovi chrámu, majstrovi Chíramovi, ktorý poznal isté tajné vedomosti. Prepadli ho traja tovariši, ktorí od neho žiadali prezradenie tajomstva. Keď odmietol, zabili ho ranou do hlavy a mŕtvolu ukryli na tajnom mieste. Príbeh zrejme súvisí so židovskou legendou, ktorá vraví, že so stavbou chrámu pomáhal Šalamúnovi démon Ašmodaj/Asmoneus/Asmodeus, známy z apokryfnej Knihy Tobiášovej (2,8; 6,15) ako démon zaľúbený do Tobiášovej budúcej manželky, a z neskororenesančného eposu Stratený raj od anglického básnika Johna Milтона (1674), kde sa Asmoneus účastní *Bitky na nebi* na strane padlých anjelov (pozri Apokalyptický cyklus). Tajomstvá okolo stavby jeruzalemského chrámu pokračovali v povestiach o templároch, ktorí pri oslobodení Chrámovej hory v 12.storočí odhalili niektoré z týchto tajných vedomostí a magických predmetov (pozri Christologický cyklus I.: *Svätý grál*).

O jeruzalemskom chráme existuje aj židovská legenda (traktát **Mišna Joma 54b**), ktorá svedčí o tom, ak významné miesto mala svätyňa v židovskom náboženstve. Podľa tejto tradície sa v chráme nachádzal základný kameň (hebr. **even štija**), ktorý svoj názov dostal preto, že na ňom bol založený svet a odtiaľ bola vytvorená zem. V povesti sa odráža názor, podľa ktorého práve *Svätá zem musela byť vytvorená ako prvá, a práve v sídle chrámu, na najsvätejšom mieste, začal proces Stvorenia.

O význame jeruzalemského chrámu pre islam svedčí aj arabská tradícia. Podľa Koránu archanjel Džibríl (Gabriel) zadržal kamenný kváder v Chráme, ktorý chcel nasledovať Mohameda pri jeho nanebovstúpení.

Vie sa celkom iste, že Šalamúnov chrám (hebr. **bejt ha-mikdaš**) stál na východnej strane Starého mesta Jeruzalem, ale presné miesto nie je známe. Vnútorňa veľsvätyňa alebo vonkajší oltár pre zápalné obete sa mohli nachádzať na najvyššej časti skaly, na mieste dnešnej Chrámovej hory Mórija (hebr. **Har ha-bajitt; ha-bajit** = „môj učiteľ [je] Jahve). V Biblii sa píše, že skalú, ktorá slúžila ako holohumnica jebúsejského kráľa Aravna/Ornána, zakúpil pre chrám Dávid za tridsať strieborných šekelov, t.j. za 390kg striebra (2Samuelova 24,24), alebo podľa 1Paralipomena (21,25), za 600 zlatých šekelov, t.j. 36kg zlata. Za stavebný materiál, drevo, zaplatil Šalamún tyrskému kráľovi obilím, ktoré podľa historikov predstavovalo dve tretiny ročnej spotreby Šalamúnovho dvora (1Kráľov 5,2).

Zo Šalamúnovho chrámu sa nedochovalo nič. To posledné zrejme zničili Herodesovi robotníci, ktorí zarovnávali skalú, keď sa roku 19 pr.Kr. rozhodol opäťovne postaviť chrám zrúcaný v 6.st.pr.Kr. na príkaz *babylonského kráľa Nebukadnezara. Napriek tomu sa chrám stal akýmsi meradlom architektonickej krásy a výzvou. Svedčí o tom legenda, že keď cisár Justinián I. (†565) dal postaviť slávny chrám Hagia Sofia v Konštantínopole, pri jeho vysviacke roku 537 vraj zvolal: „Šalamún porazil som ťa!“

Opis Šalamúnovho chrámu sa opiera iba o svedectvá 1Kráľov (6-7) a 2Paralipomena (3-4). Ide o detailný popis, ale nezachycuje všetky rysy stavby a obsahuje aj niektoré zjavné rozpory. Ďalšie informácie o podobe chrámu poskytuje Ezechiel (40-43).

Vlastný Šalamúnov chrám mal podlhovastý tvar. Tvorili ho tri podlhovasté miestnosti za sebou, predsieň **ulam**, chrámová loď **hékál** a veľsvätyňa **debír**. Bol orientovaný smerom z východu na západ a stál na vyvýšenej plošine. Ezechiel uvádza, že mal dve nádvoría, vonkajšie a vnútorné. To potvrdzujú 1Kráľov (6,36; 7,12), 2Kráľov (23,12) a 2Paralipomena (4,9).

Na vnútornom nádvorí stál kamenný oltár na zápalné obete **tamid**. Jeho rozmery boli 20x20 lakt'ov, vysoký bol 10 lakt'ov.

Medzi oltárom pre zápalné obete **tamid** a vchodom do chrámového okrsku sa nachádzalo bronzové kruhová nádrž (more) o priemere 10 lakt'ov a s obsahom 2000 batov (**bat** = 22litrov). Jeho vodu používali kňazi na kultovú očistu). Umývadlo bolo podopierané štyrmi trojicami alebo štvoricami býkov (Nový bibl. slovník), ktoré smerovali do štyroch svetových strán. Podľa 2Paralipomena (4,6) voda slúžila na rituálne umývanie kňazov, podľa dnešných bádateľov zrejme odtiaľ brali vodu na bohoslužobné účely. Podobné nádrže bývali aj v mezopotámskych, egyptských a syropalestínskych chrámoch. Bronzové more bolo umiestnené vpravo od chrámu, t.j. na južnej strane.

K veľkej bronzovej nádrži patrilo tiež desať menších, umiestnených na bronzových stojanoch štvorcového pôdorysu (4x4 lakte, výška 3 lakte). Ich poslanie nie je objasnené a nie je vylúčené, že ich pôvodný (*pohanský) význam bol spojený s obradmi privolávania dažďov.

Bronzové umývadlo dal odstrániť judský kráľ Achaz (732-715 pr.Kr.; 2Kráľov 16,17), ktorý odmietal Jahveho kult a v časoch vojny s izraelskými a sýrskymi kráľmi sa obrátil o pomoc na Asýriu. Na nádvorí Šalamúnovho chrámu dal Achaz umiestniť oltár asýrskeho typu a šalamúnovské bronzové more používal na veštenie.

Pred vstupom do chrámovej predsiene stáli dva stĺpy so zdobenými hlavicami, nazvané **Jakín** a **Bóaz**, ktoré neboli súčasťou stavby. Mali driek vysoký 18 lakt'ov a priemer 2 lakte a vrchole hlavicu vysokú 5 lakt'ov. Z popisu v 1Kráľov (7,17-22,41) a z Jeremiáša (52,22) vyplýva, že hlavicu tvorili štyri otvorené a obrátené lotosové kvety, čiže podobali sa na egyptskú lotosovú hlavicu alebo na *Ašókové stĺpy a boli zdobené mriežkovaním s retiazkovými ozdobami (existuje názor, že išlo o smolné koše a mreža umožňovala prístup vzduchu do hlavice stĺpu, ale Biblia o tom nepíše). Vedci usudzujú, že viac ako architektúrou boli Jakín a Bóaz chrámovou výbavou. Mohli mať náboženský význam, čomu zodpovedajú ich mená **Jakín** (Boh upevní), **Bóaz** (v Bohu je sila). Ak je tento predpoklad správny, (podobne pomenovávali kultové predmety, napr. *obelisky, starí Egyptania), stĺpy boli realistickým vyjadrením náboženskej formuly a tvorili prvé slová zaslúbení, určených dávidovskej dynastii, ktoré zneli: „Jahve ustanoví (**jakín**) tvoj trón naveky“ a „V sile (**beoz**) Jahveho sa bude kráľ radovať.“ Je však možné, že ide o mená Dávidových predkov z matkinej (Jakín) a otcovej (Bóaz) strany, čiže stĺpy môžu byť prejavom prežívajúceho pohanského kultu predkov. Keď Nebukadnezar II. roku 587 pr.Kr. dobyl Jeruzalem, nechal stĺpy, rovnako ako rituálne umývadlo, strhnúť, rozbiť a odniesť do *Babylonu (2Kráľov 25,13).

Priechod medzi vonkajším chrámovým priestorom, predsieňou a ďalšími vnútornými priestormi, uzatvárali brány (Ezechiel 40,48). Predsieň **ulam** bola dlhá 10 lakt'ov a široká 20 lakt'ov a podľa 2Paralipomena (3,4) dosahovala do výšky 120 lakt'ov, čiže približne 54 metrov. Ale určite išlo o omyl, lebo zvyšok budovy mal výšku iba 30 lakt'ov, t.j. trochu viac ako 15m.

Na západ od predsieni **ulam** sa nachádzala hlavná sieň **hékal**, v ktorej sa odbavovali bežné obrady. Mala rozmery 40 lakt'ov na dĺžku, 20 lakt'ov na šírku a bola vysoká 30 lakt'ov. Od predsieni ju oddeľovali dvojce dvojkrídlové dvere z cédrového dreva. Priestor pred svätostánkom uzatvárali zlaté reťaze. **Hékal** (z akkad. ekallu; sumer. e-gal - palác; z kanaán e gal - veľký dom) osvetľovalo horné stropné osvetlenie, uprostred sa nachádzal zlatý oltár na pálenie kadidla, stôl s predkladanými chlebami **lechem ha-panim** (v doslovnom preklade „chlieb tváre“) a päť párov svietnikov s obetným náčiním. Zo siene **hékal** sa otvárali dvojité dvere do veľ'svätyne **debír**. Stávalo sa tak iba raz do roka pri príležitosti najväčšieho židovského sviatku ***Jom kipur**, keď do nej vstupoval veľ'kňaz **kohen gadol** s obeťou zmierenia a Jahve sa mu zjavil v podobe oblaku.

Vlastná veľ'svätyňa **debír** mala tvar kocky o strane 20 lakt'ov. Bola temná ako egyptské chrámy. Vo vnútri stáli vedľa seba dve sochy cherubov (hebr. **kruvim**), vysoké 10 lakt'ov, t.j. viac ako 4m. Jedným krídlom sa navzájom dotýkali archy (hebr. **aron**), nachádzajúcej sa medzi nimi, druhými sa dotýkali stien. Sochy boli z pozláteného olivového dreva (1Kráľov 6,26). Podľa *talmudskej tradície sa vo veľ'svätyni nachádzali aj ďalšie veci: Mojžišova a Áronova palica, džbán s mannou a kameň, na ktorom odpočívala Jákobova hlava, keď mal sen o rebríku.

Všetky miestnosti Šalamúnovho chrámu mali cédrové obloženie s vyrezávanými kvetmi, palmami a cherubmi. Dlážka bola z cédrového dreva (hebr. **berěš**). Všetko bolo pozlátené, kameň sa na stavbe nevyskytoval, možno preto, lebo *Starý zákon sa staval proti kultu kameňov (Ezechiel 20,32) a v starosemitských pohanských časoch boli posvätné kamene považované za príbytky bohov, čo podľa niektorých bádateľov naznačuje príbeh praotca Jáкова (Genezis 28,11).

Vonkajšie steny svätyne **hékal** a veľ'svätyne **debír** mali dve terasy, ktoré boli podopreté trámami troch poschodí malých miestností, ktoré slúžili ako ubytovne slúžiaceho kňaza, skladovacie priestory a tiež na uchovávanie peňažných a hmotných darov veriacich. Celý chrám sa nachádzal blízko kráľovského paláca a obe budovy spolu úzko súviseli (2Kráľov 16,18).

Zodpovednosť za celé dielo Šalamún zveril tyrskému staviteľovi a na prácach sa podieľali aj *fenickí remeselníci (1Kráľov 5,10-18; 7,13). Celá práca sa preto architektonicky aj výzdobou zrejme ponášala na dodnes dochované fenické a kanaánske remeselné práce. Šalamúnov chrám, rovnako ako iné staroveké chrámy, slúžil súčasne ako štátna pokladnica, ktorá sa naplňovala a vyprázdňovala podľa prosperity krajiny a osobnosti panovníka. Pohanskí králi obohacovali chrám dekoratívnymi prvkami kanaánskych svätýň, kráľ Achaz dal zhotoviť nový oltár podľa vzoru z Damasku. Roku 587 pr.Kr. vylúpil a spustošil chrám Nebukadnezar, ale tí Židia, ktorí neboli odvečení do zajatia, prinášali do chrámu obeti aj po jeho zničení.

Zničenie (hebr. **churban**), tradične datované do 9.av, piateho mesiaca židovského kalendára, pripadajúceho na obdobie medzi júlom a augustom (kalendár pozri Christologický cyklus III.: *Posledná večera*), sa odvtedy pripomína ako deň národného smútku. Asi 537 pr.Kr. sa židovskí zajatci vrátili domov a priniesli si zo sebou chrámové vybavenie, ulúpené Nebukadnezarom.

Perzský kráľ Kýros II. Starší dal Židom povolenie vystavať si v Jeruzaleme nový chrám. Najprv odpratali sutiny, potom postavili oltár a začali budovať základy nového chrámu (Ezdráš 1; 3,2-10); do základov hradieb zrejme bolo použité murivo z pôvodného Šalamúnovho chrámu.

Keď bola stavba dokončená, merala 60 lakt'ov na dĺžku a na výšku (takmer 27 m), čiže nedosahovala pôvodné rozmery. Okolo svätyne sa nachádzali skladiská a miestnosti pre kňazov. Chýbala archa, ktorá zmizla v čase babylonského zajatia (alebo už pred ním) a nikto ju neobjavil ani nenahradil inou. S jej osudom sa spája veľa legiend; podľa niektorých dodnes leží pod miestom niekdajšej veľ'svätyne.

Namiesto desiatich šalamúnovských svietnikov stál vo svätyni jeden sedemramenný svietnik, **menora**, ako v niekdajšom Stane stretávania, ďalej stôl pre predkladané chleby a kadidlový oltár. Všetky tieto veci odniesol *seleukovský kráľ Antiochos IV. Epifanés, na mieste veľ'kého oltára pre zápalnú obeť **tamid** umiestnil znesväčujúcu sochu Dia Olympského (hebr. **Ba'al-Šamém** - Pán nebies) a roku 167 pr.Kr. mu chrám zasvätil, čím proti sebe s konečnou platnosťou popudil všetkých Židov.

Kráľovské opatrenia namierené proti kultu **Jahve** vyvolali všeobecné povstanie Židov, na čelo ktorého sa postavil kňaz Matatiáš z dedinky Modeín spolu so svojimi piatimi synmi (1Machabejských 2,1nn). Matatiáš odmietol pohanskému bohu obetovať, zabil kráľovského úradníka a oltár zničil. Neskoršie dostal priezvisko Makabi (z *aram. **makkaba** - kladivo), ktoré prešlo na označenie celej jeho dynastie (pozri kapitola *Vraždenie neviniatok*).

Predstavitelia *Machabejcov po svojom víťazstve v roku 164 pr.Kr. dali Chrám očistiť a opäť vybaviť všetkým potrebným. Obvodové múry chrámu prebudovali a stavbu premenili na kvalitnú pevnosť, takže roku 63 pr.Kr. dokázala tri mesiace vzdorovať rímskemu vojvodcovi Gneovi Pompeiovi Magnovi, ktorý napokon zničil aj tento jeruzalemský chrám (reálne druhý, ale v historicko-náboženskom kontexte nazývaný prvý).

Posledný staroveký chrám v Jeruzaleme začal stavať roku 19 pr.Kr. judský kráľ Herodes I. Veľký. Išlo o veľ'koryso projektovanú stavbu, dva razy väčšiu ako bola predošlá, aj keď hlavný plán sa nezmenil. Hoci Herodes štedro podporoval stavebníctvo v krajine, tentoraz ho zrejme viedla snaha nakloniť si izraelských poddaných, ktorí ním pohrdali pre *idumejský pôvod a predovšetkým mu nemohli odpustiť vyvraždenie členov hasmonevskej dynastie, ktorú mali vo veľ'kej obľube (pozri kapitola *Vraždenie neviniatok*). Pri celej stavbe kráľ venoval veľ'kú pozornosť piete svätého miesta. Dokonca prinútil tisíc kňazov naučiť sa murárskemu remeslu, aby mohli stavať svätyňu. Hrubá stavba bola hotová za 10 rokov, čiže v roku 9 pr.Kr. Záverečné práce trvali až do roku 64. Najprv dal Herodes pripraviť skalnú plochu, ktorá merala 450x300m.

Na niektorých miestach museli remeselníci odstrániť kusy skaly, na iných ju vyrovnávali sutinou. Celý chrámový okrskok obklopoval múr z masívnych kamenných kvádrov, zvyčajne 1m vysokých a 5m dlhých. Juhovýchodný roh, ktorý sa týčil nad Kidrónskym údolím stúpala do výšky asi 45m. Je možné, že hradba nad ním tvorila chrámovú vežu. Časť z nej sa nachádza dodnes. Jedna brána (brána Tadi) sa nachádzala v severnom múre, ale nepoužívala sa. Druhá, Kónská brána sa nachádzala vo východnom múre. Ďalšie dve brány boli na južnej strane múra a sú viditeľné dodnes pod mešitou Al-Aksá, Trojitá a Dvojitá brána, obe zvané aj Chuldina brána podľa prorokyne Chuldy, ktorá prorokovala skazu Jeruzalemu (Genезis 47,29). Z týchto brán sa stúpalo po schodoch na nádvorie. Na západnej strane múra existovali štyri brány, ktoré viedli do mesta (Warnerova, Caponiova, Podzemná brána a Robinsonov oblúk).

Severozápadnému rohu hradieb dominovala pevnosť Antonia, v ktorej sídlil miestodržiteľ a vojenská posádka, vždy pripravená potlačiť nepokoje v chráme (pozri Christologický cyklus III.: *Kristus pred Pilátom*). Na dôkaz podriadenosti museli do nej Židia ukladať veľ'kňazské rúcho.

Pozdĺž vnútornej strany hradieb stálo stĺporadie, ktoré lemovalo vonkajšie nádvorie. Na južnej strane ho tvorili štyri rady stĺporadia s arkádami a vytvárali Kráľovské podlubie. Na zvyšných troch stranách stáli iba dve stĺporadia. Pozdĺž

východnej strany sa ťahalo Šalamúnovo stĺporadie. V týchto priestoroch diskutovali zákonníci, tu mali peňazomenci s obchodníkmi svoje stánky (pozri kapitola *Vyčistenie chrámu*).

Vnútrotná plocha chrámu bola mierne zvýšená oproti vonkajšiemu nádvoriu pohanov vo vonkajšej časti medzi východným, južným a západným stĺporadiám. Svoje pomenovanie dostala podľa nápisov v hebrejčine a gréčtine, ktoré upozorňovali pohanských návštevníkov, že za ich život nikto neručí, ak vstúpia do vnútornej časti svätyne.

Vnútrotný chrám mal štyri brány na severnej a južnej strane a jednu na strane východnej. Dekór východnej, bronzovej brány prezrádzal korintský vplyv. Zrejme išlo o Krásnu bránu, spomínanú v Skutkoch (3,2). Na prvom vnútrotnom nádvorí, nádvorí žien, boli umiestnené pokladnice pre chrámové dary (Marek 12,41-44). Oproti nádvoriu žien sa nachádzalo nádvorie Izraela a tam mali prístup iba muži. Počas slávnosti stánkov **sukot** mohli muži vstúpiť do najvnútornejšieho nádvoría (nádvoría kňazov) a obchádzať oltár. Samotný oltár bol z neotesaných kameňov a stál 22 lakt'ov od podlubia.

Pôdorys vnútrotného chrámu sa tvarom zhodoval so svätyňou Šalamúnovho chrámu. Chrámové podlubie bolo 100 lakt'ov široké a 100 lakt'ov vysoké, t.j. viac ako 40m. Vchádzalo sa doň dverami 20 lakt'ov širokými a 40 lakt'ov vysokými. Svätyňu od veľsvätyne **debír** delila opona **parochet**. Mala tvar štvorca o strane 40 lakt'ov. Samotná veľsvätyňa mala tvar štvorca o strane 20 lakt'ov a bola 40 lakt'ov vysoká.

Nad veľsvätyňou **debír** a prednou svätyňou **hékal** zostala prázdna miestnosť, ktorá sa týčila do výšky stĺporadia (100 lakt'ov), a tak vznikla plochá strecha. Na severnej, južnej a západnej strane sa nachádzali tri poschodia skladovacích komôr o výške 40 lakt'ov. Okraje strechy boli vybavené zlatými hrotmi, údajne preto, aby na ňu nemohli sadieť vtáky (pozri kapitola *Pokušenie Krista*). Celá stavba bola z krásneho svetlo hnedého kameňa. Sotva bola roku 64 dokončená, zničili ju Rimania. Židia nový chrám už nevybudovali, lebo podľa ich prorociev bude postavený až pri príchode Mesiáša.

Mimobiblické pramene uvádzajú, že vojvodca Titus chcel skvostnú stavbu ušetriť, ale jeden z jeho vojakov nedopatrením spôsobil požiar, počas ktorého sa roztavili zlaté ozdoby chrámu a kov pretiekol pomedzi škáry kameňov. Aby sa dostali k zlatu, rozobrali vojaci a obyvatelia ruiny chrámu.

Na vlysoch Titovho oblúka, postaveného roku 29 na ***Forum Romanum**, vidieť, že zlatý svietnik, oltár na predkladané chleby a ďalšie predmety odniesli víťazi do Ríma (budúci cisár Titus Flavius Vespasianus víťazne dokončil židovskú vojnu v roku 70; pozri kapitola *Stotníkov sluha*). Jeruzalemský chrám celkom zmizol až na niekoľko kvádrov vo vonkajšom múre pred Chrámovou horou a iba sa predpokladá, že veľsvätyňa sa nachádzala na mieste dnešnej Omarovej mešity (hebr. **Kipat ha-sela**).

V 4.storočí sa chystal opäť postaviť jeruzalemský chrám rímsky cisár Flavius Claudius Iulianus (†361), vnuk Konštantína Veľkého, ktorý, hoci pokrstený, po nástupe k moci podporoval pohanské kultúry a antickú kultúru. Preto bol kresťanskou cirkvou nazývaný Iulianus Apostata (Odpadlík).

V súčasnosti sa židovské modlitby sústreďujú pri Západnom múre (hebr. **ha-Kotel ha-ma'aravi**), poslednom zvyšku Herodesovho chrámu, ktorý kresťania nazývajú Múr náreku. Hovorí sa, že Titus zachoval túto časť ako gesto rímskych vojakov, hoci aj ju mohli zničiť. Počas rímskeho obdobia mali Židia vstup do Jeruzalemu zakázaný, počas byzantského obdobia, od konca 4.storočia do začiatku 7.storočia, mohli raz za rok prísť k tomuto múru na výročie zničenia chrámu a plakať pri jeho ruinách. Roku 1948-49 sem Židia opäť nemali prístup, lebo táto lokalita patrila Jordánsku. Po šesťdňovej vojne roku 1967 sa stal múr miestom náboženskej a národnej identity Židov a miestom ich najväčšej úcty.

Priestranné námestie dnes tvorí prírodnú modlitebňu schopnú prijať tisíce návštevníkov. Židia vkladajú do medzier veľkých kameňov papieriky so svojimi

želaniami v nádeji na ich splnenie. Múr náreku je dlhý 48m a vysoký 18m. Spodné kamene určite pochádzajú z ježišovských čias. Dnes je múr rozdelený na väčší priestor pre mužov v ľavej strane a menší priestor pre ženy na pravej strane.

Názvy: Lat. Jesus sedens in medio doctorum, tal. Gesu fra i Dottori, nem. Zwölfjähriger Jesus im Tempel, angl. Jesus among the Doctors.

KRST JEŽIŠA

(Matúš 3,13-17; Marek 1,9-11; Lukáš 3,21-22; Ján 1,29-34)

*

Vtedy prišiel Ježiš z Galiley k Jordánu (gr. *sten Iordanía*; hebr. *jarden* = zostupujúci) **k Jánovi, aby sa dal pokrstiť** (gr. *baptizó* = dosl. ponárať). **Ale Ján mu odporoval a povedal: Ja by som sa mal dať pokrstiť tebe** (Ježiš Boží vyvolenec), **a ty prichádzaš ku mne** (dať sa očistiť človekom)? **Ale Ježiš mu povedal: „Len to nechaj, lebo sa patrí** (z pohľadu pravoverných Židov), **aby sme splnili všetko, čo je spravodlivé** (gr. *dikaiosyné* = spravodlivosť).“ **Potom mu už (Ján) neodporoval. (Matúš)**

A stalo sa, že v tých dňoch prišiel Ježiš z Nazareta, mesta v Galilei (gr. *mia pólle sten Galilaías*), **a Ján ho pokrstil v Jordáne** (gr. *ston Iordáne*). **(Marek)**

Keď na druhý deň (po kázni v judskej púšti v Enone blízko Skytopolis/Betsanu) **videl (Ján), že k nemu prichádza Ježiš, povedal: „Hľa** (gr. *euthys* = okamžite; hebr. *hine* = hľa), **Baránok Boží** (gr. *Arní theou*; lat. *agnus Dei*; pozri Christologický cyklus I.), **ktorý sníma hriechy sveta** (odkaz na baránka zmierenia z Levitiku 14 a pesahového baránka z Exodu 12,3; odkaz na Izaiáša 53,3-7). **Toto je ten, o ktorom som vám hovoril: Po mne prichádza muž, ktorý je predo mnou, lebo prišiel prv, ako ja** (Ježiš ako Bohom sľúbený Mesiáš; odkaz na Malachiáša 3,1). **Ani som ho nespoznal, ale preto som prišiel a krstím vodou, aby sa on stal známym Izraelu.“ (Ján)**

Splniť všetko, čo je spravodlivé : spravodlivosť = gr. *dikaiosyné*; spravodlivosť = plnenie príkazov Zákona; sklonenie väčšieho pred menším; Ježišova pokora a skromnosť ako príklad pre kresťanov; nová spravodlivosť zdokonalujúca spravodlivosť Starého zákona; Ježišov krst ako posledná príprava na mesiášsky čas, ktorý určil a riadi Boh. **Hľa, Baránok Boží, ktorý sníma hriechy sveta** : gr. *Arní theou*; lat. *Agnus Dei* = Baránok Boží (pozri Christologický cyklus I.: Baránok Boží/Agnus Dei); podľa C. Tresmontanda (Hebrejský Kristus, str. 127) je pravdepodobné, že Jánove slová zneli v hebrejčine takto: **Hinne ha-se** (hľa baránok), **ha nose** (z hebr. *nasa* = niesť; nesie) **maša/mašá** (hriechy/dlhy) **ha-olam** (sveta); podľa Tresmontanda Ján Krstiteľ v nich použil slovnú hračku, využil zvukovú podobu hebr. slov **maša/mašá** a **nasa**; veta preto má v skutočnosti znieť: „Hľa, Baránok Boží, ktorý nesie dlhy/hriechy sveta“, čím narážal na starý židovský očistný rituál zaznamenaný v Levitiku (16,8-10-26), v ktorom kňaz dotykom rúk preniesol hriechy

kmeňa na losom vybraného capa Azazela a potom zahnal zviera zahnané do púšte (pozri Slovník: Azazel, *Jom kipur*/Deň zmierenia).

Keď bol Ježiš pokrstený (gr. *baptisthentos*), **hneď** (gr. *euthys* = ihneď, okamžite) **vystúpil z vody. V tom sa otvorili nebesá** (dodatok: jemu, t.j. jeho očiam) **a on** (Ježiš) **uvidel Božieho Ducha** (gr. *to pneuma Theou*), **ktorý zostupoval** (gr. *katabainein*) **ako holubica** (gr. *peristéri*) **a prichádzal na nebo. A z neba zaznel hlas** (trojitá forma komunikácie Boha: otvorené nebo, holubica, hlas; podobne Genezis 22,2; Izaiáš 42,1; Žalm 2,7): **„Toto je môj milovaný Syn, v ktorom mám zaľúbenie** (dosl. „schválil som ťa“; Ježiš ako pravý Boží služobník, odkaz na Izaiáša 42,1; 44,2).“ **(Matúš)**

Vo chvíli, keď vystupoval z vody, videl otvorené nebo a Ducha (gr. *to pneuma*; hebr. *ha ruah*), **ktorý ako holubica zostupoval na neho. A z neba zaznel hlas: „Ty si môj milovaný Syn, v tebe mám zaľúbenie.“**(Marek)

Stalo sa, že keď sa všetok ľud dával krstiť a keď bol pokrstený aj Ježiš a keď sa modlil, otvorilo sa nebo, zostúpil na neho Svätý Duch vo viditeľnej (telesnej) podobe ako holubica a z neba zaznel hlas: „Ty si môj Syn; ja som ťa dnes (krstom Duchom Svätým) splodil (učinil spôsobilým plniť mesiášske očakávania).“ **(Lukáš)**

Ján (gr. *Ioanes* < hebr. *Jochanan* = Jahve bol milostivý) **vydal svedectvo** (gr. *martyrion*; lat. *testimonium*): **„Videl som Ducha, ktorý ako holubica** (časť „ako holubica“ býva vynechávaná) **zostupoval z neba a spočinul na ňom** (Ježišovi). **Ani som ho nespoznal, ale ten, čo ma poslal krstiť vodou** (Boh), **mi povedal: „Na koho uvidíš zostupovať Ducha a spočinúť na ňom, to je ten, čo krstí Duchom Svätým** (obnovuje ľudstvo vo Svätom Duchu).“ **A ja som to videl a vydávam svedectvo, že toto je Boží Syn“** (gr. *Hyios tou Theou*; **Ján**), **že toto je Boží vyvolený** (gr. *eklektoús tou Theou*). **(iný variant)**

Kým ho pokrstil, veľké svetlo žiarilo nad vodou, takže všetci prítomní boli zachvátení strachom. (***Vetus latina**)

Otvorilo sa nebo : dosl. roztrhlo sa (gr. *schizomenús* = roztrhnutie < *schizesthai* = otvoriť sa, roztrhnúť sa); otvorenie nebies je starý *eschatologický výraz (Izaiáš 24,17-20; Ezechiel 1,1) a spôsob komunikácie s Božstvom; v tomto podstatnom bode sa texty rozchádzajú: evanjelista Matúš a Marek píše, že otvorené nebo videl Ježiš, podľa evanjelistu Jána ho videl otvorené Ján Krstiteľ ako svedok; Lukáš iba konštatuje, že k udalosti došlo; jednako len súčasní interpreti odmietajú výklad, že by Matúš a Marek pokladali Ježišovu skúsenosť za jeho súkromné videnie. **Boží Duch prichádzal na neho** : gr. *to pneuma theou*; gr. *pneuma* = duch; hebr. *ha ruach*; Ježišove mesiášske poslanie bude odteraz vedené Duchom Svätým; súčasne ide o posvätenie vody a jej príprava na kresťanský krst. **Z neba zaznel hlas** : zrejme odkaz na rabínsky pojem *bat-qól* = "dcéra hlasu", t.j. ozvena slova vysloveného (Bohom) v nebi. **Milovaný Syn** = gr. *monogénes*; gr. *monogenús* = hebr. *jachid* = jediný (dosl. jediný narodený, jednorodený); hebr. *jachid*, *jachida* v preklade do gréčtiny (*Septuaginta) tiež prekladané ako *agapétos* = milovaný (Sudcov 11,34 [podobne pozri kapitola Vzkriesenie syna naimskej vdovy]); existuje tiež výklad, ktorý spája výrok „môj milovaný Syn“ s Izraelom a Ježiša predstavuje ako toho, ktorý nastupuje namiesto Izraela (personifikácia národa Izrael), t.j. Ježiš je nový Izrael; skutočnosťou je, že výrok „môj milovaný Syn“ pochádza zo *Starého zákona (Žalm 2,7), kde sa hovorí o dávidovskom kráľovi, ktorý je prijatý za syna Božieho; Matúš a Marek sa odvolávajú na Izaiáša (42,), Lukáš zrejme na Žalm

2,7. ***Ja som ťa dnes plodil*** : Lukáš predstavuje Ježiša ako kráľa Mesiáša, ktorý má na svete nastoliť kráľovstvo Božie. ***Baránok Boží, ktorý sníma hriech sveta*** : gr. *amnos tou Theou*; lat. *Agnus Dei*; baránok boží = hlavný symbol jánovskej christológie (podobne Zjavenie 5,6-12 atď.); spojenie Služobníka z Izaiáša (53), ktorý nesie hriech ľudí, a obrad pesahového baránka (pozri kapitola Posledná večera Pána).

V evanjeliu podľa Hebrejov, ktoré bolo napísané *chaldejsky a sýrsky, však hebrejským písmom, a dodnes ho užívajú *Nazorejci, totiž (evanjelium) podľa apoštolov alebo - ako sa mnohí domnievajú - podľa Matúša, ktoré je uložené v knižnici v Cézarei, sa vypráva príbeh: Hľa, matka Pána a jeho bratia mu povedali: „Ján Krstiteľ krstí na odpustenie hriechov: poďme a dajme sa od neho pokrstiť.“ On im však povedal: „Akého hriechu som sa dopustil. Aby som sa musel dať pokrstiť? Iba ak to, čo som povedal, by sa stalo z nevedomosti.“ (*Evanjelium Nazorejcov, zlomok VIII; r.100-150; Hieronymus, c. Pelagianos III,2; r.415)

...Keď bol ľud pokrstený, prišiel tiež Ježiš aby bol od Jána pokrstený. A keď vstúpil do vody, otvorili sa nebesá a uvidel Ducha Svätého v podobe holubice, ako zostupuje a vstupuje do neho (gr. *eidelthouses eis auton*). A hlas z neba vravel: „Ty si môj milovaný syn, v tebe som našiel zaľúbenie. Keď to Ján videl, - ako hovoria -, povedal mu: „Kto si, Pane?“ A opäť mu zaznel z neba hlas: „Toto je môj milovaný Syn, v ktorom som našiel zaľúbenie (gr. *eúdoko epi*)“. Potom - hovoria - pred ním Ján padol na zem a povedal: „Pane, prosím ťa, pokrsti ty mňa.“ On sa mu však bránil a povedal: „Pripusť to, lebo takto je treba všetko naplniť.“ (*Evanjelium Ebionitov, zlomok IV, 2.st.)

Výjav sa vyskytuje v kresťanskom umení všetkých čias, počnúc rímskym katakombovým maliarstvom 2.-3.storočia (Lucinina krypta v Kalixtových *katakombách v Ríme, 200). Postupne sa vytvorili dva základné typy zobrazenia: krst ponorením do rieky a poliatím vodou.

V raných katakombových maľbách Kristovi vystupujúcemu z vody podáva ruku Ján Krstiteľ a Duch Svätý na neho zostupuje v podobe holubice. Alebo Ján Krstiteľ kladie ruku Kristovi na hlavu a z nebies vychádza holubica a lúč svetla. Kristus má zvyčajne veľkosť a dokonca podobu dieťaťa, čo je zrejme výrazom jeho pokory a podriadenosti krstnému rituálu. Býva polonahý, ponorený do vody až po ramená, neskoršie po pás.

Rieka Jordán bola v prvých storočiach vyjadrená alegorickou postavou riečného boha, v ktorej dožívala antická výtvarná tradícia. Riečny boh sedí či stojí na brehu, drží *urnu alebo džbán, z ktorého vyteká voda, prípadne drží rúcho Krista (mozaika *baptistéria ariánov v *Ravenne, 500; Vyšehradský kódex, 1085).

V ravenšom baptistériu *ariánov alegorická postava Jordánu gestom ruky vyjadruje aklamáciu - odobruje a požehnáva akt krstu. Prvýkrát je Kristus zobrazený ako dospelý muž s *nimbom. V ravenšom baptistériu ortodoxných drží Kristus v ruke crux gemmata (pozri Christologický cyklus I.: *Kríž*).

*Byzantské umenie od 11.storočia zobrazovalo kríž v podobe monumentu stojaceho pri rieke; podľa správ pútnikov do *Svätej zeme bol kríž vztýčený pri Jordáne na pamiatku udalosti Ježišovho krstu.

V minimalizovanej verzii zobrazovali iba Krista a Jána Krstiteľa, v klasickom type vždy pridávali asistenčné postavy. K vedľajším postavám od 6.storočia patrili jeden alebo dvaja anjeli, ktorí nesú biele rúcho, zo ktorého bude po krstu Ježiš zahalený. Rané námety Krstu často sprevádza motív *dobrého pastiera* (pozri Christologický cyklus I.), ktorý mal v pohrebnej liturgii úlohu sprievodcu mŕtvych duší.

Ako kozmické znamenia *epifánie počas Krstu Pána sa objavujú slnko a mesiac (pozri Christologický cyklus III.: *Ukrižovanie*), Ruka Božia/Ruka Pánova/Dextra Dei či symboly víťazstva: *diadém, corona triumfalis, nebeský trón a otvorená nebeská brána (pozri Apokalyptický cyklus: *Nebeská brána*). Ruka Pánova so vztýčeným ukazovákam a prostredníkom vynárajúca sa z otvorených oblakov naznačuje Božiu ochranu. Je grafickým prevedením biblického výrazu (1Kronická 4,10; Skutky apoštolov 11,21).

V byzantskom umení sa zrodila tradícia zobrazovať Krst Pána v spojitosti s pekelnou bránou alebo jaskyňou, zastúpenými prípadne tmavým pozadím symbolizujúcim Kristov triumf nad temnotou smrti (pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo*; Christologický cyklus I.: *Kristus triumfujúci*). Východný pôvod má aj motív stromu so zaseknutou sekerou, inšpirovaný kázňou Jána Krstiteľa, ako ju zaznamenáva Lukáš (3,9): „Už aj sekera je priložená na kmeň stromov, a každý strom, ktorý nerodí dobré ovocie vytnú a hodia do ohňa.“

V 11.storočí sa objavuje namiesto Ruky Božej hlava alebo poprsie Boha Otca (Vyšehradský kódex). Veľmi často Kristus jednou rukou žehná, vzácne sa v scéne Krstu objavuje triumfálny variant Krista stúpajúceho po drakovi. Motív symbolizuje víťazstvo Krista alebo krstenca nad dedičným hriechom.

So zmenou krstného rituálu (krst poliatím) sa v stredoveku objavujú aj nové motívy: od 9.storočia holubica Ducha Svätého vylieva z ampuly alebo kanvičky držanej v zobáčiku posvätený olej na Kristovu hlavu. Od 14.storočia v talianskom a severskom maliarstve Ján Krstiteľ stojí na brehu a leje Kristovi vodu na hlavu. Nádobu v Jánovej ruke tvorí plytká miska, mušľa alebo, v severskom umení, častejšie krčah či zovretá dlaň. Kristus stojí po členky vo vode, s pásom látky obtočenej okolo bedier, na protíľahlom brehu na vyváženie kompozície zvyčajne dvaja alebo traja anjeli držia oblek a preberajú tak úlohu riečného boha.

Zatiaľ čo v raných kompozíciách nenájdeme zobrazenie krajiny v okolí Jordánu, v neskoršej *gotike, najmä v *renesančnom a holandskom maliarstve s rozvojom krajinomalby umiestňovali výjav do starostlivo stavanej krajiny, kde v diaľke medzi severskými lesmi a poľami vidieť zákruty rieky (Verrocchio, 1474-1475).

Nad hlavou Krista sa vznáša holubica, symbol Ducha Svätého a nad ňou Boh Otec. Spočiatku ho zastupuje iba žehnajúca ruka Božia, od 12.storočia maľovali aj postavu so svätožiarou (hlava a ramená). Tieto znaky sú spoločné veľkému počtu zobrazení až do druhej poloviny 16.storočia, aj keď jestvujú značné obmeny v detailoch.

V *manierizme a *baroku často zobrazovali ikonografický typ s postavami, ktoré sa spolu s Kristom tiež dávajú pokrstiť. Niekedy je ich iba niekoľko (*flámsky maliar P. P. Rubens, 1604-1606), inokedy neprehľadný zástup (nemecký maliar Johann Rottenhammer, 1605).

Postupom času sa mení vzájomný postoj hlavných postáv scény, Ježiša a Jána Krstiteľa. Jánovo pokorné pokľaknutie odráža jeho slová: Ja by som mal byť pokrstený od teba. Naproti tomu v protireformačnom umení sa vyskytuje oveľa častejšie kľačiaci Kristus. Tento spôsob zobrazovania je zrejme inšpirovaný vyhláseniami mystikov 16.-17.storočia, ktorí zdôrazňovali Kristovu pokoru, príkladne doloženú podrobením sa očistnému obradu, hoci bol Ježiš bez hriechu a „zabudli“ na pôvodný význam gréckeho slova gr. dikaiosyné = spravodlivosť ako plnenie príkazov Zákona.

Obrazy Krstu Ježiša boli cirkvou zadávané pre baptistériá a chrámy zasvätené Jánovi Krstiteľovi, ale objednávali ich tiež *donátori a mecenáši rovnakého mena (Ján Baptista). Začlenenie kľačiaceho donátora je v takýchto dielach pomerne časté. Okrem samostatných kompozícií námet Krst Krista v stredoveku zaraďovali do cyklu zo života Krista alebo Jána Krstiteľa.

*Ikonografiou Krstu sa v renesancii intenzívne zaoberal benátsky maliar Paolo Veronese (†1588), ktorý namaľoval deväť verzií. V novoveku sa námet ustálil na pokorného, kľačiaceho Jána Krstiteľa (odkaz na Matúša 3,14: „Ja by som mal byť

krstený od teba“) alebo na kľáčiaceho Krista (odkaz na Marka 1,5: „Celá judská krajina vychádzala k nemu, aj všetci Jeruzalemčania. Vyznávali svoje hriechy a dávali sa mu krstiť v rieke Jordán“). Posolstvo textu sa odráža v krajinnom pozadí s pripravujúcimi sa postavami krstencov.

Starozákonné predobrazy Krstu Ježiša: a) **Noe čaká na opadnutie vôd po potope (Genezis 8,1-22).** Po opadnutí vôd potopy (paralela ku krstu vodou) Noe vypustil holubicu (paralela k holubici Ducha Svätého nad Ježišovou hlavou), po jej návrate s olivovou vetvičkou v zobáku vyviedol všetko živé z archy, postavil oltár a priniesol Bohu obeť zmierenia (spása prostredníctvom krstu). b) **Prechod Izraelitov cez Rákosové/Červené more (Exodus 14,19-31).** Izraeliti prchajúci pred faraónovým vojskom dorazili k Rákosovému moru. Mojžiš vztiahol ruky, vody sa rozostúpili a Izraeliti „vstúpili do vôd mora“ a unikli nepriateľom (symbol spásy prostredníctvom krstu). c) **Mojžiš otvára prameň (Exodus 17,1-7; Numeri 20,1-13).** Aby presvedčil maloverných Izraelitov, že má situáciu vo svojej moci, prikázal Jahve Mojžišovi, aby úderom palice do skaly otvoril prameň. d) **Mojžiš omýva Árona (Exodus 29,4).** Keď Mojžiš pripravoval Árona a jeho synov pre službu Bohu, umyl ich vodou (rituálna očista ako paralela ku krstu). f) **Nosiči viničových strapcov (Numeri 13,23).** Mojžiš vyslal zvedov do Kanaánu, aby priniesli plody, ktoré ukážu bohatstvo zaslúbenej krajiny. Zvedovia priniesli obrovský strapec hrozna (symbol zaslúbenej krajiny > symbol Krista Spasiteľa > symbol krstu > spasenie). g) **Jozue s archou zázračne prekročil Jordán (Deuteronomium 31,7; Jozue 3,14-17).** Mojžiš, ktorému Boh zakázal vstúpiť do Kanaánu, lebo mu nevzdal úctu za otvorenie prameňa vody, poveril Jozua a ten s Izraelitami prešiel dravý tok Jordánu, ktorého vody sa na ten čas rozostúpili. h) **Bronzové more (1Kráľov 7,23).** Kráľ Šalamún dal zhotoviť pre chrám bronzovú obradnú nádrž na rituálnu očistu (odkaz na krstiteľnicu). h) **Elizeus polieva vodou Eliášove ruky (2Kráľov 3,11).** Kráľ Joram spolu s judským a *edomským kráľom tiahli proti *Moabčanom a pri prechode cez Edomskú púšť sa nedostávalo vody ani vojsku ani zvieratám. Kráľ hľadal pomoc a služobníci ho odkázali na proroka Elizea, o ktorom vedeli, že polial (posvätil > krstil) ruky proroka Eliáša. i) **Naaman/Náman sa uzdravuje z malomocenstva (2Kráľov 5).** Izraelská zajatkyňa poradila sýrskemu veliteľovi chorému na malomocenstvo, aby hľadal pomoc u proroka Eliáša. Ten ho uzdravil kúpeľom vo vodách Jordánu a dal mu možnosť poznať spasiteľskú moc Boha.

*

Jordán. Rieku Jordán (hebr. **jarden** - zostupujúci; samarit. jar Danu - prúd [božstva kmeňa] Danu) si kresťania spájajú predovšetkým s krstom Ježiša, ako zahájením jeho účinkovania, preto aj so samými začiatkami kresťanstva.

Podľa Jána (3,22) k udalosti Ježišovho krstu pravdepodobne došlo na brehu neďaleko Salimu (dnešný Tell Abú Sús asi 12km na juh od starovekého mesta Bésanu/Bet-šeánu/Bét-Šanu), na mieste Enon (zrejme ruiny svätyne Ainon v blízkosti niekoľkých prameňov < arab. ain – prameň).

Avšak biblické dejiny Jordánu sú oveľa staršie dáta. Praotec Abrahám dorazil k Jordánu „južne“ od Mŕtveho mora (na dohľad dnes už neexistujúceho Segonu/Sóaru/Belu), na neidentifikovateľnom mieste pozmenenom geologickým vývojom, okolo roku 2200 pr.Kr. (Genezis 13,10-15) v súvislosti s pohybom národov *Mezopotámie v období 2300-1900 pr.Kr.

K dramatickému prechodu Izraelitov s archou zmluvy cez dravý tok „suchou nohou“ došlo 26km na sever od Jericha pri Adame (Jozue 3,1-17; 4,1-24; Žalm 114,3-5). Tlak a nárazy vody na pobrežné skaliská v miestach ohybu rieky býva silný, najmä v časoch zvýšeného stavu vody. Stávalo sa, že sa podomletá skala zrútila do rieky

a prerušila tok. Podobnú situáciu dokladá vyprávanie arabského cestovateľa pri prekročení Jordánu pri ed-Damije (totožného s Jozueho Adamom) roku 1267.

Jordán pramení na svahoch Chermonu vo výške 500m nad morom. Miesta, ktorými preteká 252km dlhá meandrovitá rieka, prekonávajúca vzdialenosť 120km, sú najnižšou preliačinou na Zemi. Hebrejský výraz **jarden** je výstižný, lebo horný tok pri Chulskom jazere tečie v 70m nad morom, o 10km južnejšie pri Genezaretskom jazere je už 200m pod hladinou Stredozemného mora a na svojom konci, pri Mŕtvom mori, klesá do priehlbiny 393m pod hladinou mora. Rieka je najmohutnejším palestínskym tokom a po celý rok nevysychá. V jej vodách bol vždy dostatok rýb a kedysi tu žili aj krokodíly a hrochy. Dnes je tok nesplavný a využíva sa iba na zavodňovanie.

*

Krst. Slovo krst súvisí v slovanských jazykoch s menom Kristus, ale jeho grécka podoba **baptismós** a latinská **baptisma** je odvodená od významov očistného kúpeľa. Kresťanský krst má svoj pôvod zrejme v rituálnom omývaní Izraelitov (pozri Christologický cyklus I.: *Živá voda*), v očistných rituáloch *kumránskeho spoločenstva a krstoch *prozelytov.

Takýmto očistným ponorením prechádzali všetci, ktorí prestupovali na židovskú vieru a ponorením do **mikve**, kúpeľa s čistou pramenitou vodou, nadobúdali rituálnu čistotu **tohora**. Mikve vystavaná podľa ***Halachy** mala obsahovať najmenej 762litrov vody a byť dostatočne hlboká, aby umožnila dospelému úplné ponorenie (**tvila**).

Kresťanskému krstu významom najbližšie boli zrejme rituály, ktoré vykonával Ján Krstiteľ v rieke Jordán ako iniciačný obrad prijímania krstencov do rodiaceho sa mesianistického spoločenstva. Jánove krsty boli súčasne aktom pokánia a morálnej nápravy (Matúš 3,6, Marek 1,5), prípravou na službu v mene prorokmi prisľúbeného mesiáša a vyjadrovali podriadenosť Božiemu súdu, ktorý príde na konci vekov. Ján Krstiteľ bol Ježišovým predchodcom, pokrstil nielen Ježiša, ale ako vyplýva z Jánovho evanjelia (1,35-42), pokrstil aj niektorých apoštolov. Zdá sa, že na začiatku Ježišovho verejného pôsobenia (Ján 3,22) niektorí učeníci v činnosti Jána Krstiteľa pokračovali.

Skutočnosť, že Ježiš ako Syn Boží podstúpil krst pokánia, predpokladajúci hriechnosť, pôsobila prvým kresťanom isté vieroučné ťažkosti. Najväčší kresťanský teológ Hieronymus (†420) informuje, že v Hebrejskom evanjeliu (apokryfné *Evanjeliu Hebrejov datované do zač. 2.st.; Hieronymus však mal zrejme na mysli apokryfné *Evanjeliu ebionitov, ktoré šíriло myšlienky adopcianizmu, podľa ktorého Ježiš bol človek, ktorého Boh adoptoval za svojho Syna), Ježiš odmietol dať sa pokrstiť Jánom Krstiteľom, lebo si nebol vedomý žiadneho hriechu. Staršia cirkevná tradícia problém Ježišovho pokánia a bezhriechnosti riešila vysvetlením, že v Ježišovom prípade išlo o výraz odovzdania sa do vôle Božej a prihlásenia sa k službe alebo o prejav ľudskej prirodzenosti, danej narodením z ľudskej ženy Márie, a súčasne o vyjadrenie podpory a porozumenia s hriechnikmi. Pôvodný grécky význam slova **dikaiošyné** = poslušnosť (príkazom ***Tóry**) bol samozrejme z teologických dôvodov opomenutý.

Hoci evanjelisti spájajú krst Ježiša s darom Ducha Svätého (Lukáš 3,21-22), ktorý obdržal okamžite po svojom pokrstení, nekladú medzi dar Ducha a krst znamienko rovnosti ani ich nespájajú pod jeden termín. O vzťahu krstu a daru Ducha vedú teologické spory dodnes. Niektorí tvrdia, že dar Ducha je daný prostredníctvom krstu, prostredníctvom kladenia rúk alebo prostredníctvom oboch. Ťažko predpokladať, že raná cirkev bola v tejto otázke jednotná, ale je pravdepodobné, že pre prvých kresťanov predstavoval dar Ducha zásadný prejav podriadenosti Bohu a výraz Božej milosti. Okrem toho ani jeden novozákonný autor nedáva vlastný Ježišov krst za vzor, nevidí v ňom predlohu pre krsty ďalších generácií kresťanov a tým ho vydeľuje ako mimoriadny akt.

Všetky evanjeliá sústreďujú pozornosť čitateľa na podobu Ježišovho posvätenia Duchom ako zostúpenia holubice a hlas z neba. Kresťania, na rozdiel od Jánových

krstov v mene boha Jahve, od počiatku krstili v mene Syna Božieho Ježiša (Skutky 2,38; 8,16; 10,48). Táto fráza naznačuje, že ten, kto krstí, sa pokladá za Ježišovho pokračovateľa, alebo že krstený chápe svoj krst ako svoje rozhodnutie nasledovať život a učenie Ježiša.

Obecne sa o krstu zmieňujú v prvých dobách kresťanstva najmä Tertullianus (†220/230), Gregor Naziánsky (†389), Ambróz (†397), Origenes (†254), Efrém Sýrsky (†373), Epiphanius zo Salaminy (†403), Ján Zlatoústý/Chrysostomos (†407), Augustín z Hippo Regia (†430), Timotej Ailuros/Alexandrijský (†475/477; pozri kapitola *Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom*) a ďalší.

Krst iste vyjadroval ústretový postoj kresťanského spoločenstva ku krstenému. Krst prvých kresťanov bol podobne ako Jánove krsty výrazom pokánia a viery. Mnohí usudzujú, že predstava odpustenia hriechov prostredníctvom krstu bola prítomná od samého počiatku (Skutky 10,43-45). Iní tvrdia, že najstarší kresťanský krst sa chápal skôr ako prosba krsteného o čisté svedomie (1Petra 3,21), pričom dar Ducha získaný krstom svedčil o ochote Boha prijať krstenca pod svoju ochranu a tiež obnovoval jeho čistotu. Práve to bol pre nastávajúceho kresťana zrejme rozhodujúci dôvod, pre ktorý sa oddal novej viere, aj keď často riskoval vylúčenie zo svetskej spoločnosti a dokonca prenasledovanie od bývalých priateľov (pozri Christologický cyklus III.: *Zapretie Petra*).

Z pohľadu súčasnosti krstom sa odpúšťa dedičný hriech i všetky osobné hriechy, ako aj tresty za hriechy. Zostávajú iba niektoré časné následky (prvotného) hriechu, ako utrpenie, choroba, smrť a sklon k hriechu. Krstom sa človek opätovne zrodí v Duchu Svätom a včleňuje sa do kresťanského spoločenstva.

Prečo Ježiš nepokračoval v činnosti Jána Krstiteľa a sám nekrstil, evanjeliá neuvádzajú. Možno tak nerobil preto, lebo Ján veľmi zdôrazňoval myšlienku súdu (Matúš 3,7-12; Lukáš 3,7-9), čo bolo pre Ježišovu misiu menej vhodné. Ježiš viac ako o poslednom súde hovoril o Božej milosti a *eschatologickom požehnaní (Matúš 5,11-12; Lukáš 5,20-24; 6,37-38; Ján 4,36-38; 5,24-26 atď.)

Nech už je pozadie kresťanského krstu akékoľvek, bolo neoddeliteľnou súčasťou kresťanstva od samého počiatku (Skutky 2,38-41). V *Novom zákone sa nepíše o žiadnom kresťanovi, ktorý by nebol pokrstený, či Jánom Krstiteľom alebo v mene Ježiša. Apoštol Pavol, ktorý sa stal kresťanom dva alebo tri roky po Kristovej smrti (Skutky 9,1-9), považoval krst za počiatok kresťanského života. Jednako len cirkev od stredoveku pozná teologický pojem krst túžby a vyhlasuje, že sviatosť krstu môže nahradiť **votum sacramenti** (túžba prijať sviatosť). II. vatikánsky koncil sa už nezmieňuje ani o votum sacramentum a prehlasuje, že ku spáse môže dospieť ten, kto bez vlastného pričinenia nepozná Kristovo evanjelium a cirkev, ale poctivo hľadá Boha a počúva svoje svedomie.

Spočiatku bol krst iba záležitosťou dospelých, od 2.storočia sa objavuje krstenie detí a od 3.storočia bolo rozšírené aj krstenie novorodencov. Nový zákon sa priamo ku krstu novorodencov nevyjadruje, napriek tomu sa nedá vylúčiť, že deti boli krstené v rámci domácnosti (Skutky 16,15-33; 18,18; 1Korinským 7,14) a boli súčasťou spoločenstva (Marek 10,13-16).

Na druhej strane apoštol Pavol v Liste Galatským (3) píše, že účasť na Kristovi a jeho prisľúbeniach nie je odvodená z telesnej postupnosti, nie je daná pôvodom, ani nevyplýva z rituálu, ale prichádza prostredníctvom uvedomelej viery a nezávisí na ničom inom iba na viere a daru Ducha, ktorého človek vierou prijíma. Preto platí, že čím viac je krst chápaný ako výraz viery, tým menej mu vyhovuje krst novorodencov. Čím viac je krst pokladaný za prejav Božej milosti, tým ľahšie sa krst novorodencov obhaja. Súčasná katolícka cirkev zakazuje, s výnimkou smrteľného ohrozenia, krstieť dieťa, ktorého kresťanská výchova nie je zaručená, čiže ktorého rodičia odpadli od viery alebo nie sú katolíkmi.

V 16.storočí vystupovala proti krstu detí protestantské ľudové hnutie novokrstencov/anabaptistov (vedúca osobnosť Thomas Münzer, †1525), nie však luteránska cirkev. Nemecký reformátor Martin Luther (†1546) proti krstu detí nič nenamietal s upozornením, že prijatie krstu je vecou viery a nie rozumu a učnosti. Katolícka a pravoslávna cirkev novorodencov krstí a verí, že pri krstu Božia milosť pôsobí **ex opere operato** (sprostredkovane, prostredníctvom činu). Menej radikálne reformované cirkvi krstia novorodencov akosi podmiennečne, a to na vieru rodičov, ktorých povinnosťou je zasiať semeno viery opatrovať až do dospelosti krstenca.

V každom prípade cirkevné authority raného kresťanstva varovali pred preceňovaním krstného rituálu, ako sa to stalo v judaizme s obriezku. Napriek týmto vyhláseniam sa cirkev opakovane uchýľovala k násilným krstom, lebo v danom období sa jej javili ako najistejší a najrýchlejší prostriedok evanjelizácie.

Kresťanský krst bol pôvodne celkom jednoduchý akt, do 3.storočia sa uskutočňoval v tečúcej vode vo voľnej prírode, do ktorej vstupoval človek nahý. Jeho nahota vyjadrovala úplnú odovzdanosť Bohu, pripravenosť nadviazať kontakt s Božskou silou. Nahota bola prejavom pravdy, dôkazom nevinnosti a čistoty, čiže odrážala niektoré staršie magické rituály. Izraeliti však, snád' pre odpor ku kanaánskym orgiastickým kultom (Baal, Aštarta [západosemitská bohyňa vegetácie a plodnosti, zobrazovaná nahá]), nahotu v náboženských súvislostiach odmietali. Jednako len na prvých zobrazeniach Krstu sa Ježiš nahý objavuje.

Okrem trojnásobného ponorenia (**immersio**) sa postupne rozširoval obrad trojnásobného polievania hlavy vodou (**infusio**). Obrad ponorenia bol raných časoch nahradený infusiom v prípade chorých ľudí a malých detí. Jednoduchý rituál sa postupom času menil na slávnostný obrad spojený s posvätením vody, vyhánaním diabla, pomazaním a kladením ruky; časom cirkev od niektorých rituálov upustila. V ranom stredoveku sprievod krstencov v bielom rúchu, postupujúci od krstiteľnice na západnej časti kostola k oltáru na východnej strane, predvádzal symbolickú cestu od smrti k zmŕtvychvstaniu.

Boli vypracované celé krstné rituály: odkladanie šiat (symbol vyzliekania starého človeka), pomazanie tela *krizmou (posilnenie tela na boj so zlými silami), trojité ponorenie do vody (pripomienka Kristovho zomierania a trojdňového spočívania v hrobe), vystúpenie z vody (symbol zmŕtvychvstania), oblečenie bieleho rúcha (symbol nového človeka), odovzdávanie veľkonočnej sviece (tajomstvo nebeského svetla).

Účinkami, nie však liturgiou, bol blízky tzv.krst krvi, ktorý sa vzťahoval na osoby, ktoré zomreli za vieru, hoci neboli pokrstené, napríklad katechumeni v 2.-3.storočí. Predestinačný pesimizmus niektorých stredovekých teológov naopak odsudzoval nenarodené deti a novorodencov, ktorí z nejakých príčin nemohli byť pokrstení, k hriešnosti a večnému zatrateniu.

Osudom nepokrstených neviniatok sa onom svete sa zaoberal aj dominikánsky mních a teológ Tomáš Akvinský (†1274). Veľkí teológovia 13.storočia súdili, že deťom zosnulým bez krstu zostane navždy uzatvorený raj. Budú žiť naveky v limbu (pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo*), dokonca v špeciálnej zóne podsvetia (**limbus puerorum** - limbus detí), kde sa im nič zlé nebude diať, ale bude im odopretá hlavná blaženosť vidieť Boha tvárou v tvár. V 13.storočí preto vznikali tzv.sanktuária odдыхu, zvláštne výklenky v kostole, kam boli mŕtvo narodené deti odnášané, aby tu, ako sa verilo, na krátky čas ožili a mohli byť pokrstené. Dnešná cirkev zveruje deti, ktoré zomreli ešte pred pokrstením, Božiemu milosrdenstvu. Cirkev zakazuje s výnimkou smrteľného ohrozenia, krstiteľ dieťa, ktorého kresťanská výchova nie je zaručená.

Baptistérium, krstiteľnica, krst. Až do *románskej doby 10.-11.storočia sa stavali centrálné stavby, baptistéria (lat. krstné budovy), zvyčajne zasvätené Jánovi Krstiteľovi. Vyvinuli sa z pôvodnej prvokresťanskej krstnej miestnosti vybavenej baldachýnom, pod ktorým sa nachádzala nádrž na vodu.

Asi od 4.storočia sa začali stavať samostatne stojace baptistériá, stavby kruhového, krížového, oktogonálneho a trojlístového pôdorysu. Boli vybavené centrálnou vodnou nádržou na spôsob židovskej mikve, ku ktorej sa zostupovalo po stupňoch. Človek sa do nej ponoril a po schodíkoch na opačnej strane nádrže vyšiel von. Nad nádržou často stálo cibórium, kamenný baldachýn na štyroch stĺpoch. Interiér bol bohato zdobený freskami, mozaikami, dlážkou vykladanou mramorom. Až do románskej doby, v Taliansku do 14.storočia, zvyčajne stálo baptistérium na západnej strane biskupského kostola.

V súvislosti so zmenami krstného obradu, najmä krstným novorodencov, pri ktorom sa dieťa polievalo svätenou vodou, veľké baptistéria nahradili krstné kaplnky s krstiteľnicou, ktoré už boli súčasťou kostola a zvyčajne stáli blízko vchodu. V protestantských chrámoch boli umiestnené v *chóre. Významné ranokresťanské baptistériá z obdobia 5.-6.storočia stoja v *Ravenne, Avignone, Vienne, Trieru, Vénasque, Aix; z 11.-12.storočia vo Florencii, Pise a Parme, Augsburgu, Reissenburgu a Mainze.

Krstiteľnice. Od 11.storočia sa krstilo v kamennej, bronzovej alebo drevenej nádobe zvanej **piscina** (lat. rybník), odvodená z nádrží na dažďovú vodu na nádvoriach rímskych domov. Keď sa začalo upúšťať od krstu ponorením, zmenšovali sa aj veľké stredoveké krstiteľnice, ktoré dovtedy mali podobu kalichovej kade. V 13.storočí sa krstiteľnice zmenšovali až do podoby liturgického riadu, nádoby na svätenú vodu, zvyčajne bohato zdobenej cinárskymi technikami, reliéfmi a plastikami. Krstiteľnice mali tvar kotlíka, pohára, misky alebo kade. Stáli na zdobenom podstavci, na niekoľkých nohách, dole zakončených levími pazúrami, na figúre alebo figúrach (často štyri postavy fúzatých mužov v kapucniach). Zvyčajne na nich boli zobrazené biblické alebo *apotropajné námety súvisiace s krstom, napríklad Kristov krst, rajske rieky, symboly (mušľa), citáty z Biblie, meno *donátora atď.

II. Vatikánsky koncil roku 1965 vydal nové, zjednodušujúce nariadenia ohľadne krstu. Počas obradu stojí posvätená krstná voda v presbytériu, vyvýšenom, prípadne zábradlím oddelenom priestranstve pri hlavnom oltári. Obrad začína vyvolávaním katechumenov a ich predstavovaním veriacim. Po krátkej litánii, prosebnej modlitbe ku všetkým svätcom, do ktorej je vložená invokácia, vzývanie mien patrónov chrámu a miesta, kde sa bohoslužba koná, mien patrónov katechumenov, nasleduje svätenie krstnej vody. Kňaz so slovami - Nech cez tvojho Syna zostúpi do tohto krstného prameňa sila Ducha Svätého - ponorí do krstnej vody raz alebo tri razy veľkonočnú sviecu *paškál* (pozri Christologický cyklus I.). Krst novokrstencom sa udeľuje po zrieknutí sa Satana (lat. **abrenunciacia**: Zriekam sa zlého ducha aj všetkých jeho skutkov a všetkých pokušení...), po krstnom vyznaní viery (Verím v Teba, Otec všemohúci, Stvoriteľ neba a zeme...). Dospelým katechumenom býva potom udelené *birmovanie, milosť a dary Ducha Svätého na posilnenie viery a dovŕšenie krstnej milosti. Má podobu kladenia rúk a pomazania čela *krizmou (pozri kapitola *Ježiš na večeri u farizeja Šimona*).

Pokiaľ sa počas veľkonočnej bohoslužby nekrstí a nesvätí krstná voda, žehná sa iba svätená voda, ktorá sa zvykne nazývať vodou veľkonočnou. Na rozdiel od krstnej vody do nej nie sú primiešané sväté oleje a krizma a je určená iba na kropenie (pozri kapitola *Uzdravenie malomocného - živá voda a voda rozhrešenia*).

Liturgia krstu bola v znamení posvätej osmičky. Kaplnky na krstenie, baptistériá, majú veľmi často oktogonálnu formu a osemhranné bývajú aj nádoby na krstenie. Dôvod, prečo stredoveká kresťanská zbožnosť kládla taký dôraz na číslo osem, je daná samotným biblickým textom o potope sveta, vysvetľovanej ako predobraz krstu, ktorú prežilo osem ľudí (Genesis 6,13). Od tohto príbehu sa osmička stala číslom záchranu a znovuzrodenia a uplatňuje sa v evanjeliách: osem blahoslavenstiev (pozri kapitola *Kázeň na hore*). Najdôležitejším odkazom na osmičku je však Kristovo vzkriesenie na

ôsmy deň, v nedeľu. Nedeľou sa v kresťanstve riadil/riadi týždeň, nedeľa bola/je prvým aj ôsmym dňom týždňa a súčasne najväčším kresťanským sviatkom, dňom Pána, určeným iba na rozjímanie a oslavu Boha.

Stredovek vypracoval špecifickú symboliku kresťanského krstu: krstiteľnica pri akte krstu symbolizovala nepoškvrnené lono Panny Márie, z ktorého sa pokrstený znovu narodil. Predobrazom krstu a eucharistie sú podľa Augustína z Hippo Regia (†430) krv a voda, ktoré vytiekli z Ježišovho zraneného boku.

Ježišov krst pôvodne bol/je (pravoslávie) súčasťou sviatku *Epifánie (Zjavenia Pána Ježiša Krista). Cirkev ako Zjavenie Krista vníma tri udalosti: klaňanie kráľov, krst v Jordáne a premenenie vody na víno v Káne.

Starozákonné predobrazy Krstu Ježiša: a) Prvopočiatkový chaos (Genezis 1,1- 9). Na počiatku, keď nebolo nič (chaos), stvoril Boh nebo a zem, oddelil svetlo od tmy a vodu od oblohy, vody pod oblohou zhromaždil na jedno miesto a vytvoril súš. **b) Prechod Izraelitov Červeným morom (Exodus 14,21-22).** Keď sa blížili faraónove vojská, Mojžiš kázal zastat' na brehu mora, zdvihol ruky a Boh vysušil more tak, že sa voda rozdelila a Izraeliti prešli suchou nohou na druhú stranu. **c) Zuzanin kúpeľ (apokryfný prídavok k Danielovi).** Cnostnú a krásnu Zuzanu, manželku bohatého babylonského Žida, prichytili dvaja starci (titul „starší“ pozri v Christologickom cykle III.: *Ježiš pred Kaifášom*), keď sa chystala do kúpeľa. Dali jej na výber, buď vyhovie ich chŕťkam, alebo ju obvinia z cudzoložstva. Zuzana zvolí druhú možnosť. Keď má byť odsúdená, postaví sa na jej obranu prorok Daniel a dokáže jej nevinu.

*

Sviatok Zjavenia Pána pripadá na 6.január. Podobne ako v prípade sviatku *Narodenia Pána* (25.január), v pozadí voľby dáta sviatku Epifánie podľa bádateľov mohla byť snaha ranej cirkvi konkurovať inému, pohanskému sviatku. V egyptskej Alexandrii, kde bola jedna z najsilnejších kresťanských obcí, organizovali v noci z 5. na 6.január slávnosti na počesť narodenia boha Eóna alebo Arona, vládca času a večnosti (do tohto egyptsko-*helenistického kultu sa premietala starozákonná postava Árona: hebr. **Aharon** odvodené z egyptského 'rn - veľké [božie] meno). Počas sviatku sa odoberali sprievody obyvateľov Alexandrie k rieke Níl, do nádob naberali posvätnú nílsku vodu a niesli ju do chrámov, kde bola slávnostne uložená na oltár ako obetina, ktorá mala zaistiť vlahu a dobrú úrodu. Verilo sa, že o polnoci z niektorých prameňov vyviera namiesto vody víno, ktoré má magické a liečebné účinky. Kresťania žijúci v Egypte si snáď práve preto začali v tento deň pripomínať krst v Jordáne a neskoršie aj zázračné premenenie vody na víno (pozri kapitola *Svadba v Káne*).

Najstaršie písomné správy o sviatku Zjavenia Pána sa datujú do začiatku 3.storočia a sú z pera spisovateľa Klementa Alexandrijského (†211/215), ktorý píše o kresťansko-*gnostickej sekte basilidiánov pôsobiacej v Alexandrii. Krst Ježiša, ktorý prijal z rúk Jána Krstiteľa, vnímali basilidiáni ako vlastné narodenie Božieho Syna a slávil ho 6.januára.

Na Západ sviatok prenikol v 2.polovine 4.storočia. Vo východnej liturgii je sviatok Zjavenia Pána dôležitým termínom krstu dospelých. Rímska liturgia zaviedla roku 1960 ako zvláštny sviatok deň Krstu Pána. Slávi sa v nedeľu po Zjavení ako posledný deň vianočného obdobia.

*

Voda. V mytológii je voda dávaná do spojitosti so vznikom vesmíru a sveta. Táto matéria mala stvoriteľskú, životodarnú a očistnú úlohu. Zaujímala významné miesto v kozmogóniách a kultoch *Babylončanov, Egyptanov, Izraelitov, Indov, Peržanov, antických Grékov aj Rimanov. Egyptania a Babylončania mali mýty o prapahorku,

ktorý sa vynoril z vôd oceánu a dal vzniknúť súši. Voda je spomínaná hneď na začiatku mýtu o stvorení sveta v Genezis (1,2; 1,6). V predstavách starých Izraelitov vystupuje súš ako ostrov plávajúci v hĺbočinách oceánu.

Umývanie vodou bol najdôležitejší spôsob očisty nielen od telesného znečistenia, ale tiež od duchovnej poškvrniny. Babylončania opisovali vodu jednoducho ako očisťujúcu. Starí Egypťania v každoročných záplavách Nílu videli očistný akt vodou, stelesnenie bohyně vody Kebechet, ktoré úlohou bolo pomáhať faraónovi pri výstupe na nebesá ku vzkrieseniu a posmrtnému životu (pozri Christologický cyklus III.: *Nanebovstúpenie Pána*).

Rituálne umývanie vodou jednak odstraňovalo nečistotu hriechu, jednak privolávalo spásu a umožňovalo nový život. V jedinom úkone sa tak spájalo očisťovanie (lustrácia) a posväcovanie (konsekrácia).

Dokonajú čistotu predstavoval kúpeľ, predpísaný v helenistickom kulte bohyně Isis. Náhradou kúpeľa sa stalo umytie alebo pokropenie tela. V Babylonii si umývali ruky pred každou obetou. Nádoby na vodu sa nachádzali aj pred egyptskými chrámami aj antickými svätyňami.

V judaizme smeli predstúpiť pred oltár iba tí, ktorí dosiahli rituálnu čistotu (hebr. **tohora**), a preto pred Stanom stretávania **miškan** (pozri kapitola *Dvanásťročný Ježiš v chráme*) bolo umiestnené bronzové umývadlo, lebo Exodus (30,20) prikazoval: „**Ked' budú vchádzať do svätostánku, umyjú sa vodou, aby nezomreli.**“ Mojžiš umyl svojho brata Árona, prvého veľkňaza, a jeho synov pred tým, ako si obliekli bohoslužobné rúcho (Levitikus 8,6). V deň Zmierenia ***Jom kipur** sa musel veľkňaz celý umyť na určenom posvätnom mieste. Aj ten, kto pri príležitosti sviatku Jom kipur položením rúk rituálne preniesol hriechy kmeňa na obetného capa ***Azazela**, musel si vyprať šaty, umyť sa vodou a len potom (zbavený rituálnej nečistoty **tum'a**) mohol vstúpiť do tábora (Levitikus 16,26). Jom kippur je tiež jediný deň, kedy si veriaci Žid kľaká na zem pri modlitbe (pozri Christologický cyklus III.: *Modlitba na Olivovej hore - Modlitba*).

Niektorí židovskí mudrci, **hakamim** (pozri kapitola *Dvanásťročný Ježiš v chráme*), chápali vonkajšie umývanie ako symbolický úkon. Očista od hriechov sa ním nemala iba naznačovať, ale priamo vyvolávať. Jej prostriedkom i cieľom bola kajúcnosť, pokánie, uvedomenie si hriechu a náprava (hebr. **tešuva**; zo sloves. koreňa: vrátiť sa [k Bohu]). Ježiš preto odmietal preceňovanie starozákonného umývania, čo farizeji vnímali ako nebezpečné porušenie židovskej tradície. Ježiš ale tvrdil, že vonkajším umývaním sa človek nemôže očistiť od hriechov, lebo tie nevstúpili do človeka zvonku, „**ale znútra, z ľudského srdca, vychádzajú ľudské myšlienky, smilstvo, lúpeže a vražda**“ (Marek 7,21). Ten, kto prešiel kúpeľom znovuzrodenia (krstom), sa potrebuje očisťovať iba od vonkajšej pozemskej špiny, stačí preto umyť iba nohy (Ján 13,10), ktoré sú jej najviac vystavené (pozri Christologický cyklus III.: *Umývanie nôh apoštolom*). Krst, na rozdiel od opakovaného rituálneho umývania, je jednorazový obrad. Pre apoštola Pavla bol symbolom zmŕtvychvstania s Kristom.

Jednako len popri krste sa ďalej praktikovalo a praktikuje rituálne umývanie. Tertullianus spomína, že prví kresťania si umývali ruky pred každou modlitbou. V tom čase sa ruky tiež bežne umývali pred vstupom do chrámu. V pokonštantínovskej dobe, od 4.-5.storočia, sa preto do priestoru pred *bazilikou umiestňovali nádoby s vodou. Tento zvyk bol neskoršie nahradený kropením svätenou vodou na znamenie duchovnej očisty a ako pripomienka Jánovho krstu. Po príprave omšových darov si kňaz umýva ruky, aby naznačil, že k *eucharistii je možné pristúpiť iba s čistými rukami a čistým srdcom. Na pamiatku Ježišovho prikázania lásky k blížnemu sa na Zelený štvrtok, pamätný deň *Poslednej večere* (pozri Christologický cyklus III.), konalo a koná v kláštoroch umývanie nôh. Robil tak opät, v katedrálach biskup a na panovníckom dvore knieža.

Svätená voda. Prvá zmienka o nej sa nachádza v Petrových apokryfných záznamoch približne z roku 200 a potom v apokryfnom *Tomášovom evanjeliu, ktorého koptská verzia je datovaná už do roku 232. Je isté, že sa v Oriente od 3. storočia užívala svätená voda na úľavu chorým a na obranu proti démonom.

V západnej Európe sa podobné svätenia objavili o niečo neskoršie. Nádržky, nachádzajúce sa pri dverách starších svätýň, mohli obsahovať svätenú vodu, ale aj obyčajnú (pramenitú) na rituálne očistenie. Boli ňou kropené domy, potraviny, chorí aj nebožtíci. Dnešné, podstatne rozšírené užívanie svätenej vody, sa vyvinulo ešte neskoršie. Svätená voda je požehnaná podľa predpísaného obradu a je určená pre špecifické náboženské ceremónie.

Voda na krst. Hoci voda určená na krst bola od 4. storočia posväcovaná a boli jej pripisované posvätné sily, je nutné ju rozlišovať od vody svätenej. V *Novom zákone uvádza, že na krst sa používala voda z najrôznejších vodných zdrojov, potokov a riek. V kresťanských cirkvách prvých stáročí vznikol zvyk vodu určenú na krst svätiť. O záväznom posväcovaní vôd vo východných i západných cirkvách svedčia správy kartáginského biskupa Cyrila (†258), milánskeho biskupa Ambróza (†397), jeruzalemského biskupa Cyrila (†386) a cézarejského biskupa Bazila Veľkého (†379).

Termíny svätenia krstnej vody boli rôzne. Vo východnom kulte sa svätila priamo pred každým krstom a na rozdiel od západokresťanskej tradície sa neuchovávala. Na Západe sa od samého začiatku voda krstila počas veľkonočnej vigílie (pozri Christologický cyklus III.: *Ukladanie do hrobu*). Neskoršie, keď sa rozšírila veľkonočná doba o ďalšie dni a sviatky, svätenie krstnej vody sa stalo súčasťou svätodušnej vigílie, na Svätodušnú nedeľu, päťdesiaty deň po Veľkej noci (pozri Christologický cyklus III.: *Zjavenie ducha Svätého*).

Počas veľkonočnej liturgie sú krstení katechumeni, obnovujú sa krstné sľuby a krstí sa voda používaná na krst a iné svätenia. Po skončení obradu svätenia vody kňaz kedysi pokropil kropeničkou veriacich a potom medzi nich vodu rozdelil. Tá sa potom stala súčasťou veľkonočnej ľudovej mágie.

Zvyk rozdeľovať medzi veriacich veľkonočnú vodu je prvý raz zaznamenaný v prvom rímskom bohoslužobnom poriadku (*Ordo Romanus Antiquus*, 10. st.). V našich krajoch ešte na počiatku 20. storočia hospodári po skončení omše odnášali vodu a kropili ňou stromy, aby dali úrodu, obydlie a stajňu, aby ich obišlo nešťastie a oheň, úle, aby včelstvo chránilo pred chorobami a zaručilo dobrú úrodu medu. Flaštička veľkonočnej vody patrila medzi osvedčený prostriedok pri hľadaní zlatého papradia a pokladov počas svättojánskej noci.

Názvy: Lat. *Immersio Domini*, tal. *Battesimo di Gesù*, nem. *Taufe Christi*, angl. *Baptism of Christ*.

POKUŠENIE NA PÚŠTI

(Matúš 4,1-11; Marek 1,12-13; Lukáš 4,1-13)

*

Potom Duch (gr. *pneuma*; Duch Boží) **vyviedol Ježiša na púšť** (gr. *éremos*; lat. *desertum*), **aby ho diabol pokúšal** (prvé pokušenie prvý deň; tri pokušenia = tri dni pokušania). **Uchýlil sa (Ježiš) na vrch Quarentana** (skalnatá pustatina na severozápad od Jericha; *Pseudo-Bonaventura, 14.st.). **A keď sa štyridsať dní a štyridsať nocí postil, napokon vyhladol. Tu pristúpil pokušiteľ** (gr. *diabolos* = žalobca, osočovateľ; hebr. *ha satan* = protivník; lat. *diabolus*; pozri Apokalyptický cyklus: Peklo) **a povedal mu: „Ak si Boží syn** (gr. *Hyios Theou*; lat. *Filius Dei*), **povedz, nech sa z týchto kameňov stanú chleby.“** **Ale on odpovedal: „Napísané je: Človek nežije len z chleba, ale z každého slova, ktoré vychádza z Božích úst** (odkaz na závislosť izraelského ľudu na Bohu počas jeho putovania púšťou; pozri Deuteronomium 8,2-6).“ (Matúš)

A hneď nato (po krste) **Boží Duch** (gr. *to pneuma theou*; gr. *pneuma* = duch; hebr. *ha ruach*; lat. *spiritus sanctus*; Ježišove mesiášske poslanie bude odteraz vedené Duchom Svätým) **viedol Ježiša na púšť. Na púšti zostal štyridsať dní, pokúšaný satanom** (gr. *satanás* < hebr. *ha satan* = protivník, žalobca; lat. *satan*). **Bol ale medzi divou zverou a anjeli mu posluhovali** (anjeli ako služobníci všemocnej Božej ochrany; odkaz na Žalm 91,11-13; Ježiš ako poslušný Boží Syn; pozri Christologický cyklus I.: Ježiš Kristus, Ježišove tituly). (Marek)

Ježiš plný svätého Ducha (gr. *plére tou hagíou peuma*; lat. *plenus sancto Spiritu*) **vrátil sa** (po krste) **od Jordánu a Duch** (gr. *pneumati*; lat. *Spiritu*; hebr. *ha ruach* = činná sila) **ho vodil po púšti štyridsať dní a diabol ho pokúšal** (gr. *perirazó* = pokúšam; *peirazomenos* = pokúšaný). **V tých dňoch nič nejedol a keď sa skončili, vyhladol. Tu mu diabol** (gr. *daimonion* = duch; tiež gr. výraz pre hebr. *ha satan*; lat. *diabolus*; pozri Apokalyptický cyklus: Peklo) **povedal: „Ak si Boží Syn, povedz tomuto kameňu, aby sa stal chlebom.“** **Ježiš odpovedal: „Napísané je: Nielen z chleba žije človek.“** (Lukáš)

Duch viedol Ježiša : odkaz na starozákonných prorokov vedených Duchom = stvoriteľskou božou mocou pri uskutočňovaní ich poslania (Izaiáš 11,2; Sudcov 3,10). **Štyridsať dní a štyridsať nocí** : odkaz na Deuteronomium 8,2-47(40rokov pokušania Izraelitov na púšti); Exodus 34,28 (čakanie Mojžiša na hore *Sinaj), Deuteronomium 9,18 (40dňový pôst Mojžiša); 1Kráľov 19,1-8 (40dňové putovanie Eliáša k hore *Choréb); číslo štyridsať ako čas čakania na dôležitú udalosť a prípravy na ňu; Ježiš ako nový Mojžiš. **Boží syn** : gr. *Hyios Theou*; lat. *Filius Dei*; titul nevyjadruje nevyhnutne prirodzené synovstvo, ale môže znamenať jednoducho adoptívne synovstvo, výsledok Božej voľby, dôverný vzťah medzi Bohom a stvorením, napr. Boží syn Izrael = izraelský ľud (Jób 1,6; Exodus 4,22; Deuteronomium 14,1; Ozeáš 2,1 a d.) Boží synovia = vodcovia Izraela (Žalm 82,6); ak sa hovorí o kráľovi-Mesiášovi (1Kronická 17,13;

Žalm 2,7), neznamená to, že by bol viac ako človek; za nič viac Ježiša nepokladal ani satan (pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly – Syn Boží). **Bol ale medzi divou zverou** : paralela k Spravodlivému, ktorého boh chráni od divých zvierat (Žalm 91,11-12); odkaz na prorokov hľadajúcich rajský pokoj na púšti (Ozeáš 2,16); skrotená divá zver ako obraz rajského pokoja; odkaz na záhradu Eden; Ježiš ako druhý Adam (pozri Apokalyptický cyklus: Nebo, raj; Christologický cyklus I.: Ježiš Kristus, Ježišove tituly). Ježiš ako poslušný Boží Syn. **Nech sa z týchto kameňov stanú chleby** : v *helenistickom, t.j. tiež Ježišovom období spájali synov Božích (hebr. *bené ha-'elohím*; pozri Apokalyptický cyklus: Anjeli pri Poslednom súde) so schopnosťami pôsobiť na nadprirodzené sily (démonov, božstvá), aby slúžili človeku; Ježiš je vyzývaný, aby napodobnil Boha, ktorý dal ľudu chlieb na púšti (Exodus 16,14-21); ak je Ježiš Syn Boží (pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly), má božskú moc (gr. *dynamis*) sám utíšiť svoj hlad; ak to neurobí, potom majú pravdu tí, čo sa mu vysmievajú, že nie je Synom Božím (pozri Christologický cyklus III.: Ukrižovanie); text sa usiluje čeliť nebezpečenstvu, aby bol Ježiš pokladaný za jedného z mnohých divotvorcov, ktorí pôsobia vo vlastnom záujme, ako napr. Šimon kúzelník (pozri kapitola Povolanie Petra a Ondreja).

Potom ho diabol vzal do Svätého mesta (gr. *Hierosolyma*), postavil ho na vrchol (dosl. „na krídelko“ = gr. *pterygion*; cimburie) Chrámu a vravel mu: „Ak si Boží Syn, vrhni sa dolu, veď je napísané: Svojim anjelom dá príkaz o tebe a vezme ťa na ruky, aby si si nohu neudrel o kameň (odkaz na Žalm 91,12-13; 121,3; Ježiš má vyskúšať svoje synovstvo, t.j. v skutočnosti prejavíť svoje pochybnosti).“ **Ježiš mu odpovedal: „Tiež je napísané: Nesmieš pokúšať Pána, svojho Boha (odkaz na Deuteronomium 6,16).“ (Matúš)**

Potom ho zaviedol do Jeruzalema (v evanjelium Lukáša ide o tretie pokúšanie; priradenie k Matúšovmu druhému pokúšaníu iba pre porovnanie textu; Marek jednotlivé pokúšania nerozvádza) **a postavil ho na vrchol Chrámu a povedal mu: „Ak si Boží Syn, vrhni sa odtiaľto, veď je napísané: Prikázal som svojim anjelom o tebe, aby ťa chránili, ba ešte: Ponesú ťa na rukách, aby si si nenarazil nohu o kameň.“ Ale Ježiš mu odpovedal: „Je povedané: Nebudeš pokúšať svojho Pána, svojho Boha!“** (Lukáš)

Sväté mesto : gr. *Hierosolyma*; prvá časť tvaru *Hierosolyma* pripomína grécky termín *hieros* - posvätný a celok pravdepodobne znamenal posvätný Šálem; Izaiáš (48,2; 52,1) popisuje Jeruzalem ako sväté mesto (*‘ir ha-kodeš*) a tento titul mu zostal dodnes; označenie bezpochyby vzniklo vďaka tomu, že v Jeruzaleme sa nachádzal chrám, v ktorom sa Jahve rozhodol prijímať svoj ľud; aj z dnešného pohľadu Jeruzalem vystupuje ako sväté mesto, dokonca trikrát sväté, lebo za také ho pokladajú hneď tri náboženstvá, judaizmus, kresťanstvo a islam, spojené spoločnými dejinami, v ktorých judaizmus vystupuje ako pôvodný zdroj (pozri kapitola Dvanásťročný Ježiš v chráme). **Postavil ho na vrchol** : dosl. „na krídelko“ = gr. *pterygion*; neznáme miesto na chrámovej stavbe, zrejme cimburie, ktoré vystupuje, vyčnieva von; podľa niektorých išlo o niektorú vežičku alebo hrot cimburia alebo nadstavec nad chrámovou budovou (strechu chrámu lemovali zlaté hroty, údajne preto, aby na ňu nesadali vtáky a neznesvätili ju svojimi výkalmi); zrejme je tu nejaká súvislosť so starozákonným motívom Božieho ochranného krídla, ktorý sa objavuje v Žalme 91: „Prikryje ťa svojimi peruťami, pod jeho krídlami máš útočisko“; takisto môže ísť o ľudové označenie pre chrámový výstupok, alebo o slovnú hračku, ktorá využíva biblický základ pre označenie ľahkomyselného činu. **Ak si Boží syn, vrhni sa dolu** : odkaz na Žalm 91,11-12 : Boh prikázal chrániť Dávida, aby si nenarazil nohu; tým skôr ochráni Mesiáša, ktorý je

Boží syn; Ježiš má vyskúšať svoje synovstvo = t.j. v skutočnosti prejavíť svoje pochybnosti; podobne pokúšanie ukrižovaného Ježiša (pozri Christologický cyklus III.: Ukrižovanie).

A zasa ho diabol vzal na veľmi vysoký vrch, ukázal mu všetky kráľovstvá sveta (gr. *pasás tás basileiás tú kosmú*) a ich slávu a povedal mu: „Toto všetko ti dám, ak padneš predom mnou na tvár a budeš sa mi klaňať“ (gr. *proskyneó* = klaniam sa).“ Vtedy mu Ježiš povedal: „Odíď, satan (gr. *satanás* = pokušiteľ), lebo je napísané: Pánovi, svojmu Bohu, sa budeš klaňať a jedine jemu dávať božskú úctu (gr. *latreuseis*; hebr. *ta 'avodh'*).“ (Matúš)

Potom ho diabol vyviedol vysoko, v jednom okamihu mu ukázal všetky kráľovstvá sveta (gr. *pasás tás basileiás tés oikúmenés*; gr. *hé oikúmené* = obývaný svet) a povedal mu: „Dám ti všetku moc (gr. *exousian tauten* = všetku autoritu) a slávu týchto kráľovstiev, lebo mne bola odovzdaná a dám ju, komu chcem. Ak teda padneš predom mnou na tvár a budeš sa mi klaňať, všetko bude tvoje.“ Ježiš mu odpovedal: „Je napísané: Pánovi, svojmu Bohu, sa budeš klaňať a jedine jemu budeš vzdávať božskú úctu (gr. *lautreusis* = poskytovať posvätnú službu)!“ **Keď diabol dokončil všetko pokúšanie, do určeného času (gr. *kairos* = zvláštne obdobie, určený čas) **od neho odišiel** (satan iba nástrojom v Božích rukách). (Lukáš)**

Veľmi vysoký vrch : neidentifikovateľné miesto; zrejme odkaz na horu Fasgy z Deuteronomia (3,27), z ktorej Mojžiš hľadel na *Svätú zem alebo na horu Nebo (Deuteronomium 34,1-4). Všetky kráľovstvá sveta : gr. *pasás tás basileiás tú kosmú*; gr. *ho kosmos* = svet; ide zrejme o ten istý výraz ako gr. *hé oikúmené* = svet; oba výrazy sú zrejme prekladom toho istého hebr. slova *erec*- zem, *tebel*-svet; gr.pl. *basileia* = kráľovstvá. Všetky kráľovstvá ríše : gr. *pasás tás basileiás tés oikúmenés*; gr. *hé oikúmené* = obývaný svet; výraz *hé oikúmené* pochádza z gr. slovesa *oikeó* = žijem (v dome), bývať, prebývať (v protikladu k púšti znamená obrozený, obývaný svet). Pánovi, svojmu Bohu, sa budeš klaňať : citát z Deuteronomia 6,13: Budeš sa báť (ctiť si, uctievať) Pána, svojho Boha, jemu budeš slúžiť; súčasne pripomenka varovania v Deuteronomiu 6,16: Nepokúšajte Boha, ako ste ho pokúšali v Masse! (aby Mojžiš dokázal maloverným Izraelitom moc Boha Jahve, otvára prameň vody v skale; Boh toto miesto pomenuje *Massa*, hebr. *massáh* = pokúšanie, a Meriba, hebr. *meribáh* = vadenie). Dávať božskú úctu : gr. *latreusis*; hebr. *ta 'avodh'*; gr. *lautreó* - slúžiť v kultovom zmysle = bohoslužba; pozri Deuteronomium 5,9; 6,13; zavrnutie iných bohov okrem Jahve. Moc a slávu týchto kráľovstiev, lebo mne bola odovzdaná: gr. *exousian tauten* = všetku autoritu; keď satan voviedol do sveta hriech a jeho následok smrť, človek sa stal zajatcom jeho tyranie; satan svoju vládu rozšíril nad svetom, ktorého sa stal „kniežaťom“ (Ján 12,3); satanovu vládu nad svetom prišiel Ježiš zrušiť svojím vykupiteľským činom; stalo sa tak z Božej vôle, lebo satan bol iba nástrojom v Božích rukách.

Významný stredoveký učenec, mních Beda Venerabilis (†735/736) vo svojom spise *Comentaria in Matheum* zdôrazňuje, že diabol vystavil Ježiša trom pokúšeniam, lakomstvu, márnomyseľnosti a žiadostivosti, ktorým Adam v rajskej záhrade podľahol. Bedove slová odrážajú stredoveký spôsob myslenia, ktorý sa pozerá na udalosti a osoby ako protikladné alebo podobné dvojice, z ktorých jedna časovo predchádza druhej (pozri Slovník: *Typológia). Stredoveká teológia vníma Ježiša ako „druhého Adama“ (pozri Christologický cyklus I.: *Ježiš Kristus*), pričom proti neposlušnosti Božieho

stvorenia Adama postavila poslušnosť Božieho Syna Ježiša, ktorý na diabolské našepkávanie odpovedá citátmi z Písma.

Tak ako evanjeliá uvádzajú trojaké pokušenie, aj *ikonografia námetu Pokušenie na púšti existuje v troch verziách: diabol navrhuje Ježišovi, aby premenil kamene na chlieb, diabol vyzýva Ježiša, aby sa vrhol zo strechy jeruzalemského chrámu, diabol ponúka kráľovstvá sveta. Všetky tri verzie sa objavujú pomerne neskoro, v karolínskom umení 9.storočia.

Maliari vytvorili tri súbežné postupy: všetky pokušenia v jednej kompozícii (nemecký maliar Michael Pacher, 1471-1481), zobrazenie jedného z pokušení (Tintoretto, 1577-1578) a zobrazenie Kristovho odmietnutia ráznym gestom (Lorenzo Ghiberti, 1402-1424).

Z trojakého pokušenia umelci uprednostňovali prvú epizódu, ktorá sa dala ľahko vyjadriť výtvarnými prostriedkami. Diabol drží kameň v ruke alebo ukazuje na kamene na zemi. Dejiskom, rovnako ako v ďalších dvoch pokušeniach, je skalnaté miesto, kde sa diabol zjavuje v rôznych podobách. V *románskom a *gotickom umení má typický vzhľad démona, rohy na hlave, šupinaté telo, namiesto rúk krídla a pazúry. Talianska *renesancia sa vzdala zosmiešňujúcich skratiek a zobrazovala pokušiteľa ako padlého anjela (pozri Apokalyptický cyklus: *Anjeli pri Poslednom súde*) alebo v ľudskej podobe, aby ukázala jeho ľstivosť. Zobrazenie diabla v podobe starého muža v mníšskom habitu (Tintoretto) je jasnou narážkou na zložitú situáciu, v ktorej sa ocitla spoločnosť v časoch humanizmu. V ilustráciách sa diabol divákovi prezrádza tým, že mu spod kutne vytŕča kopyto alebo pazúr.

Druhé pokušenie sa odohráva v blízkosti chrámu, nad ním, na jeho streche atď. Ježiša zvyčajne sprevádzajú anjeli a súčasťou kompozície býva motív diabla padajúceho strmhlav dolu. Chrám je zvyčajne zobrazený ako kruhová centrála s kupolou (mozaika kostola San Marco v Benátkach, 13.st.), v zaalpskej *gotike tiež ako gotický chrám (Michael Pacher, 15.st.).

Námet tretieho pokušenia sa rozchádza s evanjeliovou predlohou, podľa ktorej diabol po poslednom neúspešnom pokuse odchádza. Umelci ho naopak zobrazujú, ako padá z hory kolmo do údolia. Reprezentatívny námet Pokušenia Krista diablom sa nachádza v ilumináciách Vyšehradského kódexu (1085-86), korunovačného evanjelistára českého kráľa Vratislava II., vytvorený pravdepodobne v břeňovskom kláštore v štýle neskej regensburskej maľby.

Existuje aj zvláštny variant Pokušenia, nazývaný **Anjeli obsluhujú Krista na púšti** (Jan Jiří Heinsche, refektár kanonie premonštrátov na Strahove v Prahe, 1684). V zelenej oáze Krista obklopujú anjeli, prinášajú vodu na umývanie rúk, misy s jedlom a ovocím. Kristus zvyčajne sedí pod stromom. Talianski *barokoví maliari často zobrazujú klaňanie anjelov, ktorí v podobe *puttov zlietavajú dolu alebo bozkávajú Spasiteľove nohy (pozri kapitola *Anjeli obsluhujú Krista na púšti*).

Pustatina, kde sa Ježiš postil, je podľa tradície Quarentana, ktorá sa rozprestiera severozápadne od Jericha. Jej skaliská boli útočiskom divej zveri. Nakoľko v suchých stepných oblastiach *Palestíny kedysi žili levy, tigre, leopardy, medvede, divé tury, *mezopotámske daniele a pštrosy, zobrazenia niektorých z týchto zvierat objavujú vo variante nazývanom **Kristus na púšti**. Výjav mohol byť koncipovaný aj ako doplnková alebo sprievodná scéna cyklu Pokušenia (Vyšehradský kódex), alebo ho zobrazovali samostatne (Fra Angelico, 15.st.). Hoci Markova poznámka o divých zvieratách vyznieva skôr nepriateľsky a démonicky, podľa komentátorov ide o pravý opak, o odkaz na rajskú blaženosť záhrady Eden, v ktorej „prvý Adam“ žil v mieri s divými zvieratami, ktorých mäso nelovil ani oni sa navzájom nezabíjali.

Starozákonné predobrazy Pokušenia Krista: a) **Zápas Samsona s levom (Sudcov 14,5-6).** Cestou do domu vyvolenej napadol Samsona lev a on ho premohol holými rukami (predobraz mocných Kristových činov). b) **Pokušenie Mojžiša počas štyridsaťdňového pôstu (Exodus 24,12-18; Deuteronomium 9,9).** Boh prikázal Mojžišovi, aby sám bez sprievodu kňazov a starších vystúpil na horu Sinaj, kde dostane kamenné dosky Zákona. Mojžiš vystúpil na samý vrchol hory a zotrval tam štyridsať dní a štyridsať nocí, nejedol chlieb a ani nepil. c) **Anjel posilnil Eliáša (1Kráľov 19,4-8).** Zahnaný do púšte kráľovnou Jezabel, prorok Eliáš uľahol pod tŕňový ker a čakal na smrť. Zjavil sa mu anjel, priniesol mu jedlo a pitie, ktoré mu dodalo silu, aby pokračoval v ceste púšťou štyridsať dní.

*

Pôst bol vyskúšaným prostriedkom ako prostredníctvom fyzického účinku ovplyvniť psychický stav a dosiahnuť žiadané extatické vzrušenie. Je jednou z najstarších kultových praktík, ktorá znamená úplné alebo čiastočné zdržiavanie sa jedál, nápojov, prípadne pohlavného styku. Základom pôstu je prastará viera, že niektoré jedlá obsahujú tajomnú silu. Pred konzumáciou posvätných jedál a nápojov bolo treba sa postiť, aby sa profánne pripravilo na stretnutie s posvätným. Motivácia pôstu môže byť rôznorodá: pokánie, smútok, príprava na zvestovanie...

Pôst v Biblii znamená zrieknutie sa na určitú dobu jedla a pitia, nie iba vylúčenie niektorých druhov potravín. S výrazom pôst (hebr. **som**) súvisí aj hebrejský slovný obrat **'inna napso** - trápiť dušu. Židia sa postili a postia každý **šabbat** na pamiatku stvorenia sveta (Genesis 2,2-3) a predovšetkým v deň zmierenia ***Jom kipur**. V tento najväčší sviatok platia najprísnejšie pravidlá: pôst sa drží od západu slnka, ktorým začína ďalší deň, do západu slnka nasledujúceho dňa. Zakázané je jedlo, pitie, manželský styk, používanie kozmetických prípravkov a toaletných potrieb a nosenie koženej obuvi, rovnako ako umývanie všetkých častí tela okrem prstov a očí. Platia všetky zákazy práce (hebr. **avot mlacha**). ***Tóra** uvádza menovite tri typy avot mlacha: založenie ohňa, varenie či pečenie a prenášanie vecí z jednej oblasti do druhej. Tie činnosti, ktoré vyžadovala prevádzka chrámu, vypočítava Exodus (35).

Ortodoxní Židia dobrovoľne rozšírili pôst o ďalšie prísahy (**neder**), ktoré je možné porušiť, napríklad nespáť v noci, nesadnúť si cez deň. Chorí smú na pokyn lekára či rabína brať lieky. Jednako len platí, že všetky náboženské príkazy a zvyklosti idú stranou, ak ide o život, lebo **pikuach nefesh** (hebr. úcta k ľudskému životu) je zakotvená v Tóre (pozri kapitola *Milosrdný Samaritán*) a tá prikazuje, že človek nesmie zostať nečinný, ak ide o krv blížneho (Levitikus 19,16). Povinnosť zachrániť život, svoj aj cudzí, má prednosť pred zákonmi sabatu.

Samoučelný pôst odmietali starozákonní proroci aj Ježiš (Matúš 6,16). Novozákonné termíny pre pôst sú grécke slová **nesteia**, **nestis**, **asistia**, **asistos** (Skutky 27,21-33). Niektorí prísni farizeji sa postili každý pondelok a štvrtok (Lukáš 18,12), iní, napríklad prorokyňa Anna, vyčkávajúca v jeruzalemskom chráme príchod Mesiáša, aj častejšie (Lukáš 2,37).

Jediná správa o tom, ako sa postil Ježiš, sa týka pokušenia na púšti. Ak evanjelisti píše, že sa Ježiš pripravoval na svoje poslanie štyridsaťdňovým pôstom, naznačovali tým vážnosť situácie.

Ježiš predpokladal, že sa jeho židovskí poslucháči tiež postia a viedol ich k tomu, aby sa pritom mysleli na Boha, nie na ľudí, ktorí ich sledujú a hodnotia. Avšak keď sa farizeji pýtali, prečo sa Ježišovi učeníci nepostia rovnako (silno a často) ako učeníci Jána Krstiteľa, Ježiš odpovedal, že je to nepatričné, keď ich ženích je s nimi. Doslovne: **„nemôžu sa synovia svadobného stanu** (gr. **hoi hyios tú nymfónos**; **nymfón** = svadobný stan, v ktorom mladomanželia trávili svadobnú noc) **postiť, kým je ženích** (hebr. **chatan**) **s nimi. Prídu ale dni** (hebr. **hinne jamin bajim**), **a bude im odobratý**

ženích, a vtedy sa budú postiť...“ Podobne apokryfné *Tomášovo evanjelium (2.st.): **Povedali (Ježišovi): „Pod', modlime sa a držíme pôst.“ Ježiš povedal: „Akého som sa dopustil hriechu a v čom som podľahol? Ale keď ženích vyjde zo svadobnej miestnosti, vtedy nech sa postia a modlia.“**

Metafora ženích a nevesta, ktorú Biblia často používa (pozri Christologický cyklus I.: *Mystické zasnúbenie sv.Kataríny/Mystický sobáš*), vyjadrovala radosť a Božiu milosť. Vďačnosť z milosti, ktorú Boh vyjadril tým, že k Izraelitom vyslal svojho Syna, sa nepatrilo oslavovať smútkom a odriekaním. Až neskoršie (keď ich Syn Boží opustí) budú sa postiť ako ostatní (Matúš 9,14-17; Marek 2,18-22; Lukáš 5,33-39).

O pôstoch predstaviteľov ranej cirkvi píše Skutky apoštolov (13,2; 14,23). Pavol sa dva razy zmieňuje o svojom pôste a zdá sa, že v 2Korintským (6,5) išlo o dobrovoľné odriekanie ako prostriedok sebadisciplíny (*nesteia*), druhým bol nedobrovoľný hlad (*limos*) aj *nesteia* (2Korintským 11,27). Jednotlivé novozákonné texty dokazujú, ako význam pôstu v ranej cirkvi narastal. Zdržanlivosť, dobrovoľné odriekanie sa istého druhu potravín a nápojov ako prejav kajúcnosti sa stali súčasťou kresťanskej praxe (kresťania sa postili v stredu a piatok, na rozdiel o židovskej praxe v pondelok a štvrtok).

V katolíckej cirkvi sa abstinencia dodržiavala pri konzumovaní mäsa a mäsových pokrmov každý piatok na pamiatku Ukrižovania a v iné určené dni. Katolícka cirkev pôsty po II. Vatikánskom koncile (1962-65) zjednodušila, znížila počet bezmäsitých dní a dovolila prispôbiť abstinenciu miestnym pomerom, alebo ju nahradiť inými úkonmi. Dni prísneho pôstu obmedzila na dva: *Popolcovú stredu a Veľký piatok (pozri Christologický cyklus III.: *Posledná večera*).

*Eucharistický pôst, pôst spojený s prijímaním sviatosti oltárnej, nariaďuje zdržiavanie sa akéhokoľvek jedla a nápoja s výnimkou vody a liekov, aspoň jednu hodinu pred svätým prijímaním. Vo východných cirkvách je abstinencia relatívne prísna aj v súčasnosti: asi 150 dní v roku sa veriaci majú zdržiavať jedenia mäsa, rýb, syra, vajec, vína, oleja atď.

*

Púšť podľa gréckych mýtov vznikla tak, že jedovaté hady, zrodené z krvi odťatej Medúzinej hlavy, sa rozmnožili, zničili život okolo seba.

V biblickom vyjadrovaní je púšť (hebr. *midbar*, *ješimon*, *sijjá*, *tohu*; gr. *éremos*; lat. *desertum*) krajinou smrti, životu nepriateľských mocností (pozri kapitola *Uzdravenie posadnutého z Gerasy*), odvrátenou stranou zeme plodnosti, akú si pôvodne Boh želan. Štyridsaťročné putovanie egyptskou púšťou do zaslúbenej zeme, *Kanaánu, bolo pre židovský národ skúškou, očistou, cibrením charakteru aj formou pokánia. Takto ho vysvetľoval Exodus (15,22-19,2) aj prorok Ozeáš (2,16). Pusté a neobývané púšte *Palestíny spomína tiež Jób (6,18; 30,3), Žalm (78,17; 107,40).

Neprístupná púšť môže byť miestom odlúčenia od sveta (Matúš 4,1-11 a paralely: Ján Krstiteľ na púšti:) alebo, v Ježišovom prípade, domovom satana (Matúš 4,1). Púšť môže byť miestom Božej milosti a útočiskom (Exodus 3,18; 13,18; Zjavenie Jána 12,5: *Apokalyptická žena*) alebo miestom očakávania konca (Izaiáš 40,3; Jeremiáš 31,2; Ezechiel 34,25; Ozeáš 2,16-25).

Zmysel Ježišovho štyridsaťdňového pobytu na púšti spočíva skôr v odriekaní, v skúške a zápase s Božím protivníkom (Lukáš 4,1-13; Matúš 12,43). To platilo aj pre kresťanského svätca Antona Egyptského, ktorému sa zjavovali démoni v podobe divých zvierat a oblúd.

Pre kresťanských svätcov postupne púšť strácala svoj satanský charakter a stávala sa útočiskom pred prenasledovaním zo strany Ríma, miestom pre modlitbu a rozjímanie, miestom samoty, kde človeku „robili spoločnosť iba škorpióny a divé zvery“, zbavené však svojej démonickosti (sv.Hieronymus).

Pustovník. Prví pustovníci, anachoréti (gr.sg. **anachorétes** = ten ktorý sa vzdáľuje; z gr. **anachorésis** = odboj, útek [pôvodne vzbura egyptských poľnohospodárov v časoch rímskej nadvlády, riešená útekom]; **anachoréo** = vraciam sa, prichádzam späť), žili na v rozvalinách, jaskyniach, na púšti meditatívnym spôsobom v úplnom odlúčení a odriekaní (pozri Apokalyptický cyklus: *Hora Sion*; Christologický cyklus I.: *Bolestný Kristus/Trpiteľ* - Sviatočný Kristus). Podľa miesta života (púšť - gr. **eremos**) sú nazývaní aj eremiti/samotári (gr.sg. **eremítes**). Na kresťanskom Východe sa objavujú vyznávači extrémnej askézy: dendriti, žijúci na stromoch (z gr. **dendron** = strom) a styliti, žijúci na stĺpoch (z gr. **stylos** = stĺp).

K odriekavému spôsobu života okrem samoty a pôstu patrilo odopieranie si všetkého, čo nejakým spôsobom uľahčovalo, spríjemňovalo, ba dokonca predlžovalo život. K tomu v neposlednom rade patrila aj osobná hygiena. Cirkev pokladala za hýrivosť časté umývanie, ktoré podľa nej vyvolávalo hriešne myšlienky (fyzicky zdravého tela). Mníchom v kláštorech povoľovala regula kúpať sa raz alebo dvakrát za rok, častým sľubom bol záväzok neumývať sa vôbec. Špinavý človek sa pokladal za pokorného a zbožného. Pustovníci a mnísi žobravých rádov chodili v roztrhaných a nepraných habitoch, čo napodobňovali mnohí veriaci. Zmenšovanie telesného zápachu (prostredníctvom voňaviek) cirkev prísne zapovedala. Zmena v prístupe k osobnej hygiene nastala až v *renesancii. Odev pustovníkov pozostával z dlhej, prepásanej suknice (odvodenej z rímskej *tuniky), dlhého plášt'a s kapucňou, čiapky alebo klobúka. K odevu patrila aj palica a zvončeky na zaplašenie démonov. Za odev slúžila aj slama, palmové lístie alebo kožušina, ktorá sa stala atribútom Jána Krstiteľa a pustovníkov obecne. *Atribútmi pustovníkov na obrazoch boli tiež lebka, kríž, glóbus pri nohách na znamenie odvrátenia od hmotného sveta. Pustovníci boli zobrazovaní so zahalenou tvárou, na oslovi, symbolu skromnej trpezlivosti. Púštni pustovníci boli zobrazovaní s palmovou zásterkou. Pustovníci v rôznom odevu sa stali súčasťou námetov *Posledného súdu*, *Uctievania Baránka...* (pozri Apokalyptický cyklus).

Pustovníctvo ako spôsob prežívania viery v mesiáša Krista sa rozšírilo v prvých storočiach kresťanstva v Egypte (oblasť zvaná Thebais okolo mesta Téby) a *Palestíne a ojedinele sa objavovalo aj ďalších stáročiach. Podľa tradície prvým pustovníkom bol Ján Krstiteľ (kázal v Judskej púšti a v okolí Jordánu, nosil na sebe odev z ťavej srsti a kožený pás okolo bokov, živil sa kobyľkami a medom divých včiel). Egyptským pustovníkom bol Pavol z Téb (†345), opát Anton Veľký/ Egyptský/Pustovník (†356), Benedikt z Nursie (†550), Onufrius (5.st.) a Pafnucius (5.st.). Palestínskymi pustovníkmi boli neskorší sýrsky biskup Erazmus (†300) a kajúčnička Mária Egyptská (5.st.), nie celkom historicky doložená (pozri kapitola *Noli me tangere*), a v mladosti cirkevný otec Hieronymus (†420). V Sýrii strávil 37 rokov života na stĺpoch neďaleko Antiochie Simeon/Šimon Stylita (†459), ktorý sa stal ešte za svojho života cieľom púti a uctievania. V tradícii stylitov pokračoval Daniel Stylita (†493), ktorý sa usadil na stĺpe pri Carihrade. V Normandii žil ako pustovník britský misionár Samson (†530), vo francúzskom Ligugé v Poitiers strávil dvanásť rokov ako pustovník Martin z Tours (†397), neskorší zakladateľ západných kláštorov. Znáмым a populárnym provensálskym pustovníkom bol sv.Jiljí/Giles (asi†710). V jaskyni pri Subiacu v Taliansku sa ukrýval Benedikt z Nursie (†547), budúci patriarcha západného rehoľníctva. V 9.storočí v Čechách v jaskyni pri Tetíne a pod skalkou pri Broumve žil Ivan, údajný syn chorvátskeho kniežaťa. V 11.storočí žil v sázavskej pustovni Prokop (†1053), neskorší zakladateľ a opát sázavského kláštora. V pustovni na Dobrej Vode pri Hartmaniciach v Čechách zomrel mních Vintíř (†1045). Do jaskyne na Skalke nad Váhom pri Trenčíne sa uchýlil pustovník poľského pôvodu Svorad/Andrej (†1034), pôvodne benediktínsky mních, ktorý sa riadil regulou slávneho palestínskeho mnícha Zosima zo Syrakúz († 660)... V 13.storočí vo Francúzsku po odvolaní

Nantského ediktu (1685) vytvorili protestanti tajné zhromaždenie, tzv. Cirkev na púšti, ktorého stúpenci žili v ústraní a skryto praktikovali vieru po vzore prvých anachorétov.

Mníšstvo. Od 2. poloviny 3. storočia sa egyptskí a palestínski pustovníci odvracali od osamelého spôsobu života, začali sa združovať do spoločenstiev a vytvárali pustovne, pustovnícke osady, tzv. lavry (z gr. **laura** = chodník), ktoré sa šírili aj do iných častí Východorímskej ríše (filozofiu pustovníckeho života pozri Christologický cyklus I.: *Trpiteľ* - Sviatočný Kristus). Za zakladateľa prvej lavry je považovaný Anton Veľký.

Hnutie eremitov vytváralo rôzne typy pustovníckych spoločenstiev, cenóbia (gr. **koinobium**, lat. **caenobium** = združenie), na čele ktorých stál predstavený spoločenstva. Cenóbia sa nazývali aj ich obydlia, ktoré dostávali ustálenú architektonickú podobu: pravouhlý pôdorys, obvodový múr s rohovými vežami, spoločná ubytovňa mníchov (alebo mal každý svoju vlastnú chatrč), kostol, spoločná jedáleň a krstová studňa. Prvé cenóbiium vzniklo v 4. storočí v Egypte, kde pustovník Pachomius (†347) dal v dedinke Tabenna/Tabennisi pri Dendere postaviť stavenia obohnané múrmi, v ktorých začali podľa jednotnej reguly žiť dovtedy osamelí anachoréti. Pustovníci-mnísi spoločne pracovali, stolovali a modlili sa. V Európe prvá taká komunita vznikla na koncom 4. storočia v Taliansku neďaleko Milána a na jej čele stál Ambróz (†397). Cenóbia vznikali aj v ďalších krajinách, v Sýrii, Palestíne, na Sicílii, Španielsku a Francúzsku.

Po reforme západného mníšstva v 6. storočí (Benedikt z Nursie) sa čiastočne na základe cenóbií vytvorila typická západná kláštorná dispozícia (pozri kapitola *Zvestovanie*). Prvé kláštorné spoločenstvo, kláštor Moni Lavra, vzniklo roku 963 na hore Athos. Prvý kláštor v Čechách vznikol roku 973 v Prahe pri sv. Jíří na Pražskom Hrade.

Autorom prvej veľkej rehole, ktorá sa stala základom východného (pravoslávneho) mníšstva, bol cézarejský biskup a cirkevný učiteľ Bazil Veľký (†379). Jeho predpisy obsahujú ustanovenia, ktoré prevzali stredoveké mníšske rády aj v západnej Európe. Bazil delil život komunity na čas na modlitbu, prácu a čítanie biblie.

Takmer súčasne vznikla ďalšia rehoľa, ktorú založil biskup a cirkevný učiteľ Augustín Aurelius/Augustín z Hippo Regia (†430). Augustín odišiel s priateľmi do severnej Afriky a začal viesť rehoľnícky život, v ktorom malo dôležité miesto štúdium a konverzácia.

Na Augustínove poňatie mníšstva nadväzovali rády rehoľných kanonikov, ktoré (na rozdiel od kanonikov svetských) viedli spoločný život v opátstve, žili v chudobe a zriekali sa svetských statkov, eventuálne (neskoršie) vykonávali kňazský úrad vo farnostiach.

Prvé skutočné kláštory v západnej Európe sa objavujú v Galii (dnešnom Francúzsku). Tu vznikla roku 360 významná mníšska komunita pod vedením Martina z Tours. Na počiatku 5. storočia bol postavený rozsiahly kláštor Lernis neďaleko Cannes v južnom Francúzsku. Na počiatku 7. storočia v Lernis žilo viac ako tritisíc mníchov.

V 6. storočí zreformoval západné mníšstvo Benedikt z Nursie. Vytvoril najvýznamnejšiu rehoľu stredoveku (**Regula magistri**), ktorou sa riadil mníšsky rád benediktínov. Cieľom kláštorného života prestalo byť utváranie spoločenstva, ale výchova mnícha rozvíjaním jeho duchovných síl do tej miery, aby bol schopný meditácie (heslo rehole: Modli sa a pracuj). Rehoľný život sa stal činorodým, kláštory sa premenili na strediská učenosti, pokrokového obrábania pôdy, zdravotnej a sociálnej starostlivosti.

Zasvätený rádový život prešiel v priebehu stáročí radom ďalších zmien a podľa určenia a typu sľubu, ktorý členovia rehole skladali, vznikli desiatky rôznych kongregácií. V 13. storočí vznikla kongregácia chudobných pustovníkov riadiaca sa obmenenou benediktínskou rehoľou, celestíani, ktorá pretrvala sto rokov. Pustovnícke

prvky obsahoval aj meditatívny život prísnych kartuziánov (11.st.) a augustiánov (pustovníkov/eremitov alebo rehoľných kanonikov; 13.st.). V augustiánskych kláštorných písarských dielňach vznikali najlepšie diela knižnej maľby vrcholného stredoveku. Do rádu augustiánskych eremitov patril na začiatku 16.storočia aj neskorší cirkevný reformátor Martin Luther. V 15.storočí už existovali vyše dve tisícky eremitských kláštorov, na Slovensku k nim patrili kláštor v Novom Meste nad Váhom, vo Veľkom Šariši, Svätom Jure, v Spišskom Podhradí, Hrabkove a v Bardejove. Pustovnícky život v západnej Európe takmer zanikol v 16.storočí, na Východe sa však udržal dodnes.

*

Štyridsiatka. V mytológiách sa číslo štyridsať spája s čakaním na dôležitú udalosť a prípravou na ňu. Mágia štyridsiatky býva odvodzovaná z astronómie; snáď súvisí so štyridsaťdňovým zmiznutím Plejád, hviezdokopy v súhvezdí Býka, ktorú starostlivo pozorovali *babylonskí astronómovia. Keď sa hviezdny zhuk konečne objavil na oblohe, obyvatelia *Mezopotámie slávil novoročné sviatky.

Štyridsiatka sa často objavuje v Biblii v súvislosti s prípravou, pokáním a cvičením: Štyridsať dní trvala potopa, ktorá vytvorila priestor pre premenený svet (Genezis 7,4). Pre štyridsať spravodlivých chcel Jahve ušetriť Sodomu (Genezis 18,29). Keď mal Mojžiš štyridsať rokov, zjavil sa mu anjel v podobe horiaceho kra (Exodus 3,2). Štyridsať rokov putovali Izraeliti púšťou do zaslúbenej zeme (Exodus 16). Štyridsať dní sa pripravoval Mojžiš na hore *Sinaj na stretnutie s Jahvem, aby s ním uzavrel Zmluvu (Exodus 24,18, Deuteronomium 9,9; 10,10). Po štyridsiatich dňoch sa vrátili zvedovia z kanaánskej krajiny do izraelského tábora a priniesli dôkazy o existencii pozemského raja (Numeri 13,26). K štyridsiatim rokom blúdenia púšťou odsúdil Jahve Izraelitov, ktorí sa zľakli utrpenia na púšti, búrili proti Mojžišovi a Áronovi a žiadali návrat do Egypta (Numeri 14,33). Ak sa Izraelita previnil pohlavným stykom s *pohankou, mohol dostať až štyridsať rán palicou (Deuteronomium 25,3). Štyridsať tisíc Jozueho vojakov obliehalo Jericho (Jozue 4,13). Štyridsať rokov kraloval Dávid a Šalamún (1Kráľov 2,11; 11,42). Štyridsať tisíc *Aramejcov porazil kráľ Dávid (1Paralipomena 19,18). Prorok Eliáš putoval štyridsať dní k hore *Choréb, aby mu bolo zjavené nové poslanie (1Kráľov 19,8). Štyridsať dní meditoval Kristus na púšti a pripravoval sa na svoj mesiášsky úkol. Po štyridsiatich hodinách vstal z mŕtvych a po štyridsiatich dňoch strávených na zemi vstúpil na nebesá (pozri Christologický cyklus III.)...

Takého silné zdôrazňovanie štyridsiatky v Biblii sa odrazilo aj v sakrálnej architektúre, ktorá vždy mala *adventný charakter a bola miestom, v ktorom sa veriaci pripravovali na stretnutie s Bohom (napr. v kupole chrámu **Hagia Sophia** v Konštantínopole bolo zabudovaných štyridsať okien).

Zdôrazňovanie štyridsiatky viedlo ranú cirkev k zavedeniu štyridsaťdňového pôstu pred Veľkým piatkom (pozri kapitola *Vjazd do Jeruzalemu*). Cirkevný otec Augustín (†430) veľkonočný pôst zdôvodňoval pôstom Mojžiša, Eliáša a Krista. Podľa Augustína chcel Ježiš svojim štyridsaťdňovým pôstom zdôrazniť, že je v súlade so *Starou zmluvou a prorockými knihami. Na dôkaz toho sa medzi oboma prorokmi, Mojžišom a Eliášom, ukázal na hore Tábor počas svojho *Premenenia*. V 16.storočí bola v katolíckej zbožnosti zavedená štyridsaťhodinová modlitba, ktorá sa drží predovšetkým v čase núdze alebo zmierenia.

Štyridsiatka sa uplatňuje aj v iných náboženských systémoch, napríklad v islame: súfiovia meditujú štyridsať dní v prísnej klauzúre, aby sa priblížili k Alahovi.

Napodiv sa význam štyridsiatky objavuje aj v profánnej oblasti: pri nákaze sa zavádzala **quadragena** - štyridsaťdňová izolácia, a hoci často netrvá štyridsať dní, názov quadragena/karanténa sa udržal.

*

Pokušenie. *Stará zmluva predkladá tri príklady pokušení: Adamovo, Abrahámovo a Jóbovo pokušenie. Zatiaľ čo Adama pokúšal satan, Abraháma a Jóba skúšal Boh, keď preveroval ich vernosť: Abrahám mal obetovať svojho prvorodeného syna Izáka, Jób pokorne znášať nezavinené nešťastia. V *Novej zmluve diabol pokúšal Ježiša, tak ako predtým skúšal Adama. Ak v pokušení Adama išlo o poslušnosť a dôveru Adama v Boha, v novozákonnom pokušení ide o tri neresti: lásku k rozkoši (prvé pokušenie), majetku a sláve (druhé a tretie pokušenie). Na rozdiel od Adama, Ježiš v skúške obstál a potom začal pôsobiť ako Učiteľ. Takéto a podobné príbehy sa objavujú v životopisoch veľkých prorokov, *Zarathuštru/ Zoroastra (7.-6.st.pr.Kr.), Budhu (6.st.pr.Kr.) a Mohameda (6.st.).

Teológovia venujú vysvetľovaniu slova pokušenie veľkú pozornosť a zdôrazňujú, že prvoradý biblický význam slova pokúšať nebol zviest' niekoho, ako to chápeme dnes. Pokušenie predovšetkým znamenalo podrobiť niekoho skúške, dokonca vystaviť ho skúške s cieľom zlepšiť jeho vlastnosti poučením z výsledku skúšky. Avšak skúška mohla sledovať aj zlý cieľ a dohnat' človeka k zlému správaniu.

Teológia vyzdvihuje dôležitosť pokúšania, skúmania svojho svedomia pred Večerou Pána a vo všeobecnosti potrebu disciplinovaného sebaskúmania s cieľom neopustiť správnu cestu a nepripraviť sa o odmenu v podobe večného života. Ak však niektorí svojím správaním pokúšajú Boha a vyzývajú ho, aby dokázal pravdivosť svojich slov a spravodlivosť svojich skutkov, Biblia považuje takéto správanie za prejav celkovej neúcty a Boh ho zakazuje (Deuteronomium 6,16; Matúš 4,7; 1Korinským 10,9). Od človeka, svojho majetku, Boh žiada, aby s dôverou vyčkal, až Boh splní svoj sľub...

Isté vieroučné problémy robí kresťanom vedomie, že satan manipuluje okolnosťami akoby s tichým súhlasom všemocného Boha. Teológia vysvetľuje tento chýlostivý fakt tým, že všetko, čo satan robí, mu dovolí Boh, lebo satan je nielen protivníkom Boha, ale aj nástrojom v jeho rukách. Nový zákon definuje satana ako pokašiteľa, ktorý sa usiluje premôcť človeka utrpením, bolesťou a navádza ho, aby nesprávnym spôsobom naplnil svoje prirodzené potreby, alebo v ňom pestuje pocity sebauspokojenia, bezstarostnosti a sebaistoty (Galatským 6,1). Do svojho pokušenia satan zahrnuje aj vytváranie znetvoreného obrazu Boha a falošné predstavy o Božej vôli. Apoštoli ubezpečujú, že napriek tomu, že Boh dovolí satanovi pokúšať kresťanov, je pripravený im poskytnúť cestu k vykúpeniu (1Korinským 10,13; 2Petra 2,9). Jakub Mladší upozorňuje, že aj keď sa pokušenie nemôže diať bez Božej vôle a bez Božej vôle nemôže premôcť človeka, skutočné, chcené zlo vychádza iba z človeka a nie na príkaz Boha (Jakuba 1,12). Podľa evanjelií túžba páchať hriech vychádza výhradne z človeka a kresťan sa má modliť za to, aby nebol vystavený tlaku takého pokušenia. Pokušenie nie je hriech, kým sa mu človek nepoddá (pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo* - Satan).

Názvy: Lat. Christus a diablo tentatus, tal. Tentazioni di Cristo, nem. Versuchung Christi, angl. Temptation in the Wildern.

ANJELI OBSLUHUJÚ KRISTA NA PÚŠTI

(Matúš 3,11; Marek 1,13)

*

Tu ho diabol (gr. *diabolos* = hebr. *ha satan*; pozri kapitola *Pokúšenie Krista*) **opustil** (po treťom pokúšaní) **a prišli anjeli a posluhovali mu** (oslava poslušného Syna Božieho [pozri *Christologický cyklus I.: Ježiš Kristus, Ježišove tituly*]). **(Matúš)**

Duch Svätý vodil Ježiša po púšti a Ježiš žil medzi divou zverou a anjeli mu posluhovali (Ježiš medzi zverou ako Adam medzi mierumilovnými zvieratami záhrade Eden). **(Marek)**

Žil ale medzi divou zverou : paralela k Spravodlivému, ktorého boh chráni od divých zvierat (Žalm 91,11-12); odkaz na prorokov hľadajúcich rajský pokoj na púšti (Ozeáš 2,16); skrotená divá zver ako obraz rajského pokoja; odkaz na záhradu Eden; Ježiš ako druhý Adam (pozri *Apokalyptický cyklus: Nebo, raj; Christologický cyklus I.: Ježiš Kristus, Ježišove tituly*). Ježiš ako poslušný Boží Syn; v *Starom zákone divé zvery spájané so zlými silami (Žalm 22,11-21; Ezechiel 34,5-8; 34,25); naproti tomu v iných biblických textoch (Žalm 91,11-13) a tiež v starozákonnom *pseudepigrave Závet Neftalíova (8,4) z 2.st.pr.Kr., sa spája starostlivosť anjelov s bezpečím medzi šelmami; pokojné spolunažívanie človeka so zvieratami dokladá príbeh prvého stvorenia (Genezis 1,28; 2,19-20) a je nádejou do budúcnosti (Izaiáš 11,6-9; 65,24-25; apokryfná Apokalypsa Baruchova 73,6); obraz pokojných šeliem uprostred ostatných zvierat obrazom raja (pozri *Apokalyptický cyklus: Nebo, raj*).

Námet je súčasťou širšej témy Pokúšanie Krista a tvorí jeho zvláštny variant (Jan Jiří Heinsche, refektár kanónie premonštrátov na Strahove v Prahe, 1684). Umelci zobrazujú Krista v zelenej oáze obklopeného anjelmi, ktorí mu prinášajú vodu na umývanie rúk, misy s jedlom a ovocím. Spasiteľ zvyčajne sedí pod stromom. Talianskej barokovej maľbe sa často objavuje klaňanie anjelov. V podobe *puttov zlietavajú dolu alebo bozkávajú Spasiteľove nohy. Scéna dostáva jemný nádych prijímania sviatosti.

Obraz Krista sediaceho pod stromom by mohol zvädzať k hľadaniu významovej príbuznosti s Budhom sediacim pod figovníkom. Ide však o podobnosť náhodnú a povrchnú, lebo stromu z námetu Obsluhovanie Krista chýba filozofický rozmer posvätného figovníka, pod ktorým dosiahol Budha stav osvietenia bódhi, pochopenie všetkej vesmírnej pravdy. Aj keď v oboch prípadoch ide o *strom života* (pozri

Christologický cyklus I.), scéna s Kristom v zelenej oáze je zjavnou pripomienkou blaženosti záhrady Eden.

*

Adam. Hebr. 'adam = človek. Hebrejská Biblia používa slovo 'adam v jednotnom i množnom čísle, vo významoch červená (zem, krv, človek zeme, človek, človečenstvo, ľudstvo). Pre celú skupinu hebrejských slov a mien odvodených od tohto koreňa je dôležitá súvislosť s významy krv a červený: napr. ha'adhom = červené jedlo (ktoré ponúkol Jákob Ezauovi; pozri Christologický cyklus III.: *Judášova ľútosť a samovražda*).

Neskorá židovská tradícia uvádza Adama, kráľa stvorenia, kňaza a proroka v jednej osobe, do vzťahu k mesiášovi židovského národa. Príbuznosť Adama a očakávaného mesiáša je sčasti založená na *typologickom protiklade. Obaja sú bytosti svetla, stvorené Bohom. Adam však svoje Božské svetlo stráca a mesiáš ho prinesie späť.

Na túto židovskú predstavu nadväzuje apoštol Pavol: Adam je preňho predobrazom Krista a Kristus je posledným obrazom prvého Adama (Rímskym (5,14). Prvý Adam je živou dušou a je pozemský, posledný Adam je oživujúci a nebeský (1Korinským 15,44). S prvým Adamom prišli na zem hriechy a smrť, s posledným Adamom prichádza milosť a život (pozri Christologický cyklus I.: *Ježiš Kristus, Kristove tituly*).

Stredovekí teológovia hľadajú ďalšie podobnosti: Tak ako prvý Adam vyjadroval mužský a ženský princíp (ženskou časťou Adamovej bytosti bola Eva, stvorená z jeho tela), aj Kristus v sebe spája mužský a ženský základ. Prvý rímsky biskup po sv. Petrovi, pápež Klement (†100), túto myšlienku rozvádza v značne metafyzickom obraze Krista a Ecclesie/Cirkvi, stvorenej z tela Krista (Druhý Klementov list).

Na Pavlove a Klementove úvahy nadväzujú ďalší stredovekí teológovia a budujú zložité symbolické konštrukcie plné pôsobivej mágie: Stvorenie Adama z neobrobenej (panenskej) zeme. Hebrejské slovo 'adam, používané Bibliou v jednotnom i množnom čísle, súvisí s významami červená (zem, krv, človek zeme, človek, človečenstvo, ľudstvo) je predobrazom Ježišovho zrodenia z panny. Adamov spánok a stvorenie ženy z jeho tela je predobrazom Krista vydaného spánku smrti, v ktorom sa z jeho boku (otvoreného/prerazeného kopijou) sa zrodila Ecclesia, Kristova nevesta - Cirkev. Celá myšlienková stavba prezrádza inšpiráciu Izaiášom (11,1-2): **Z pňa (tela, krvi) Jesseho vypučí ratolesť a jeho výhonok (Jesseho potomok - mesiáš) vykvitne** (pozri Christologický cyklus I.: *Koreň Jesse*).

*

Námety Pokúšania a Obsluhovania navodzujú dojem rozprávkovej zázračnosti, v ktorej je Ježiš z drsnej a mŕtvej púšte prenesený do vlhkej, zelenej oázy. Scény však napodiv odrážajú palestínske reálie, prírodu aj klímu. Podľa tradície sa dej odohráva na púšti Quarentana na západ od starovekého mesta Jericho rozprestierajúceho sa v palmovej oáze.

Palestína, Kanaán, Svätá zem. Kraj, Rimanmi pomenovaný ako *Palestína, starším názvom *Kanaán, pre Izraelitov však iba Zem izraelská/hebr. **Erec Jisra'el** (1Samuelova 13,19), predstavoval v biblických časoch nevelmi rozľahlé územie, pobrežné nížiny medzi Stredozemným morom na západe, Mŕtvym a Červeným morom na juhu, pohorím *Chermon na severe (pozri Apokalyptický cyklus: *Hodina žatvy a oberačky*). V čase izraelského záberu na prelome 1300-1200pr.Kr. predstavoval Kanaán všetky krajiny na západ od rieky Jordán. Po rozdelení Dávidovho kráľovstva na prelome 11.-10.st.pr.Kr. na južné Judsko a severný Izrael, sa pod Palestínou rozumelo

iba územie severného kráľovstva. V stredoveku sa vžilo označenie *Svätá zem, ktoré podčiarkovalo novozákonnú históriu krajiny.

Stredovek videl v Palestíne a Jeruzaleme stred sveta. Hoci zdroj predstavy je predovšetkým teologický, myšlienka starovekej Palestíny ako stredu svet nebola tak absurdná, ako by sa zdalo dnes. Malý palestínsky koridor, široký približne 20km, v tom čase spájal Európu, Áziu a Afriku, ďalej päť morí (Stredozemné, Čierne, Kaspické, Červené a Perzský záliv). Cez Sinajský polostrov viedli všetky dôležité kontinentálne aj námorné trasy do Indie.

V Palestíne je možné rozlíšiť tri klimatické pásma: stredozemné, stepné a púštne a pre každé z nich je typická vlastná vegetácia. Vnútrozemie s mestom Jeruzalemom pozná drsnejšie podnebie s chladnou zimou okolo sedem stupňov Celzia. Hlboké koryto Jordánu má subtropickú klímu s dusným a sparným letom. Suchú stepnú klímu má južná časť okolo Jordánu. Nie sú dôkazy o tom, že v biblických časoch boli podmienky iné. Naopak sa zdá, že biblické vyprávania vierohodne vykresľujú počasie, aké poznáme dnes.

Nakoľko je reliéf palestínskej krajiny plný kontrastov, bohatá je aj jej flóra. Iba málo oblastí pokrývajú súvislé lesy. Nachádzajú sa v libanonských horách a v okolí Chermonu, o ktorom sa niektorí domnievajú, že je tým vysokým miestom, na ktorom došlo k *Premeneniu Pána*. Veľa lesov v centrálnej Palestíne vyrúbali samotní Izraeliti (Jozue 17,18; 17,15; 1Kráľov 2,24), keď rozširovali pastviny, hoci tie v týchto podmienkach mali veľmi krátku životnosť a čoskoro ich vystriedali nízke kroviny **bata**.

S výnimkou Jordánu všetky palestínske rieky majú vodu iba v určitom ročnom období a vysychajú v horúcom lete. Voda bola vzácna, a preto sedemdesiat starovekých sídlisk nevelikého územia, akým bol Kanaán, má vo svojom názve **'ajin** (prameň) a šesťdesiat ďalších slovo **bir** (studňa).

Rozhodujúcim faktorom pre osídlenie Palestíny predstavoval vynález malty, ktorá bola podmienkou na budovanie veľkých cisterien; najstaršie sú doložené už z 1300 pr.Kr. Vynález malty sa dáva do súvislosti so stavebnou činnosťou vyspelých starovekých kultúr *Mezopotámie, Egypta a Kréty. V Biblii sa často spomínajú nádrže (Pieseň Šalamúnova 7,4 atď.), ktoré využívali predovšetkým mestskí obyvatelia. Do niektorých sa privádzala voda kanálmi vytesanými do skaly.

V predkráľovskej dobe (do 10.st.pr.Kr.) sa živilo obyvateľstvo Kanaánu drobným a nie príliš výnosným poľnohospodárstvom. Pestovala sa pšenica a v Judei najmä jačmeň. Pohorie Karmel sa preslávilo vinohradmi a *Galilea olivovými hájmi. V niektorých vhodných oblastiach dopĺňali Izraeliti pestovanie plodín pastierstvom. Oboje však bolo vždy ohrozené ničivými nájazdmi púštnych kmeňov.

Suchá a nasledovné neúrody viedli k zadlžovaniu drobných poľnohospodárov. Vznikala kráľovská pôda, veľké plochy zeme bohatých vlastníkov a s tým nútené práce (1Sudcov 8,16; 22,7; 25,2), ktoré boli celkom cudzie mentalite i náboženstvu Izraelitov a napokon sa stali jednou z príčin rozpadu jednotného izraelského kráľovstva.

Hlavným problémom historického zemepisu Palestíny je identifikácia miestnych mien. Z Biblie ich poznáme asi 622, v roku 1927 bolo stanovených 434 miestnych názvov a neskoršie pridaných 147 ďalších. Vykopávky v Jerichu dokazujú, že tu v období 6.-8.tis.pr.Kr. jestvovala akási forma mestského spôsobu života, keď na rozlohe približne štyroch hektárov žilo okolo tri tisíc obyvateľov. Zdá sa, že v sedemdesiatich sídliskách jordánskeho údolia fungoval čulý život. Nečudo, že sa tu zapáčilo podnikavému *Abrahámovmu synovcovi Lótovi (Genezis 13,10). Značná hustota osídlenia bola v prímorskej nížine, južne od lesnatého pohoria Karmel.

Postupne sa riečne lokality stávali nebezpečným zdrojom malárie a menili sa na pustatinu. Výrazy, ktoré sa v Biblii prekladajú ako púšť alebo pustatina (pozri kapitola *Pokušenie na púšti*), však neoznačujú iba holé púšte tvorené piesočnatými dunami alebo skalami, ale aj stepné oblasti a pastviny.

Najbežnejším hebrejským výrazom pre takú krajinu je slovo **midbár**, ktoré sa často nachádza v kanaánskych textoch zo sýrskej archeologickej lokality *Ugarit (1400 pr.Kr.). Môže označovať trávnaté pastviny, kde sa pásli ovce a ktoré niekedy spálilo letné sucho (Jeremiáš 23,10; Joel 1,19), ale aj pusté, kamenisté alebo piesočnaté púšte. To isté platí o gréckom slove **eremos** (Ján 6,10).

Hebrejské slovo **ješimón** označuje divé a pomerne holé pustatiny plné skalných úkrytov, často veľmi priestorné a ťažko prístupné, akých bolo plno v Judei okolo Zífu a En-gedi pri Mŕtvom mori (1Samulelovej (23,19-24; 26,1-3).

POVOLANIE PETRA A ONDREJA, POVOLANIE PRVÝCH UČENÍKOV

(Matúš 4,18-23, Marek 1,16-18)

*

Ked' raz Ježiš kráčal popri (gr. *paragon* = pozdĺž) Galilejskom mori (gr. *thalassa tes Galilaías*; gr. *thalassa* = more), videl dvoch bratov, Šimona (gr. *Simon* < hebr. *šimhón* = načúvajúci < *sáma/šema* = počuť/vypočuť), ktorý sa volá Peter (gr. *Petros*), a jeho brata (gr. *kai ho adelfós tou*; gr. *adelfós* = brat) Ondreja (gr. *Andréas*), ako spúšťajú sieť (gr. *diktyon*) do mora; boli totiž (gr. *gar* = totiž) rybármi. I povedal im: „Pod'ťe za mnou (gr. *deute opisó mú*) a ja vás urobím (gr. *poiésó*) rybármi ľuďi“ (gr. *alieís anthropoi*; gr. *alieús/aleeús* = rybár zrejme narážka na Jeremiáša 16,16). **Oni hneď (gr. *euthys*) **zanechali siete a išli za ním** (gr. *akolútheó* = nasledujem; Ježišovo slovo ako jediný dôvod založenia kresťanskej obce). (Matúš)**

Zatiaľ čo kráčal popri Galilejskom mori, uvidel Šimona a Ondreja, Šimonovho brata, ako spúšťajú sieť do mora, boli totiž rybármi. Ježiš im povedal: „Pod'ťe za mnou a ja vás urobím rybármi ľuďi.“ Oni hneď zanechali siete a išli za ním. (Marek)

Boli totiž rybármi : gr. *gar* = totiž; celá veta sa zdá iba dodatočným oznámením už známeho faktu; jej skutočným cieľom je upozorniť alebo odkázať na určitú dôležitú myšlienku: bratia sa stanú rybármi ľuďi. **Pod'ťe za mnou** : gr. *deute opisó mú*; *deute* = častica s významom „vpred!“; zrejme odraz židovskej praxe, kde študent kráča niekoľko krokov za svojim učiteľom (podobne Marek 1,17-18; 2,14-15; 8,34; 10,21-28; 15,41). **Ja vás urobím rybármi ľuďi** : zrejme narážka na Jeremiáša 16,16: „Hľa, ja pošlem mnohých poľovníkov“, hovorí Pán, a vychytajú ich (Babylončania ako poľovníci odvedú modloslužobníckych Izraelitov do zajatia); ide o záhadný slovný výraz, ktorý v Jeremiášovi má význam *eschatologického súdu; proroctvo vyslovené pred 598 pr.Kr.

Ako išiel odtiaľ ďalej, uvidel iných dvoch bratov, Jakuba Zebedejovho (gr. *Iakóbos* < hebr. *Jaakob*) a jeho brata Jána (gr. *Ióannés* < hebr. *Jochanan/Jehochanan*), ako na lodi so svojim otcom Zebedejom (gr. *Zebedaíos* < z heb. *Zebadjáš* = obdaroval Hospodin) **opravujú (gr. *katartizontes* = pripravujú) **siete; aj ich povolal** (opak židovskej tradície: muži si sami vyberali svojho učiteľa; odkaz na 1Kráľov 19,19-21: prorok Eliáš povoláva Elišu). **A hneď** (gr. *kai euthys*) **zanechali****

(gr. *afentes* = dosl. opustivše) **lod'** (gr. *plōion*) **i svojho otca** (gr. *kai ho patéras tou*) a **išli za ním** (gr. *opisó autú* = nasledujem). (Matúš)

Ako šiel kúsok ďalej, videl Jakuba Zebedejovho a jeho brata Jána, práve keď boli v člne a opravovali sieť; hneď na nich zavolať. A tak nechali svojho otca Zebedea v člne aj s nádeňníkmi a odešli za ním. (Marek)

Ja vás urobím rybármi ľuďi : zrejme narážka na Jeremiáša 16,16: „Hľa, ja pošlem mnohých rybárov“ hovorí Pán, a vychytajú ich (Babylončania = rybári odvedú modloslužobníckych Izraelitov do zajatia); ide o záhadný slovný výraz, ktorý v Jeremiášovi má význam *eschatologického súdu. **Boli totiž rybármi** : gr. *gar* = totiž; celá veta sa zdá iba dodatočným oznámením už známeho faktu; jej skutočným cieľom je upozorniť alebo odkázať na určitú dôležitú myšlienku: bratia sa stanú rybármi ľuďi. **Pod'ťe za mnou** : gr. *deute opisó mú*; *deute* = častica s významom „vpred!“; zrejme odraz židovskej praxe, kde študent kráča niekoľko krokov za svojim učiteľom (podobne Marek 1,17-18; 2,14-15; 8,34; 10,21-28; 15,41). **Zanechali svojho otca** : gr. *afentes* = zanechali; opustiť otca bol v očiach Ježišových súčasníkov nepredstaviteľný čin, ktorý odporoval základným kultúrnym pravidlám definovaným Bibliou a inou židovskou literatúrou (Exodus 20,12; Deuteronomium 5,16; Príslovia 23,22-25; Tobiáš 5,1; Sírachovec 3,1-16: „Kto opustí otca, je ako rúhač“); táto veta jasne definovala podmienky učeníctva; matka bratov Zebedea, Salome, sprevádzala Krista z Galiley do Jeruzalemu a bola pri ukrižovaní. **Išli za ním** : gr. *akolúthein* = nasledovať; vec (spása) nestrpí odklad; povolani podriaďujú svoju lásku k bližným službe Bohu; podobne Matúš 8,22; Lukáš 9,62: apoštolát nie je pre každého; tí, čo sa rozhodnú Ježiša nasledovať, musia si byť vedomí, že opúšťajú terajšie bezpečie a púšťajú sa do nového sveta; tento význam má Logion 55 z *Tomášovho evanjelia: „Ježiš povedal: »Kto nemá v nenávisti svojho otca a svoju matku (vo význame: nie je schopný prerušiť svoje väzby s rodinou), nemôže sa stať mojím učeníkom, a kto by nemal v nenávisti svojich bratov a svoje sestry a nechal by svoj kríž (odriekanie v mene Boha) ako ja, nebude ma hodný.«

Povolanie apoštolov nikdy nebolo častým námetom. Sformovali sa iba obrazové typy, ktoré odrážali biblickú predlohu. Nakoľko Ježiš povolal svojich učeníkov priamo z ich práce, výjav sa odohrával na brehu alebo priamo na jazere. V minimalizovanej verzii sa objavujú iba samotní apoštolí a Spasiteľ (mozaika v S. Apollinare Nuovo v *Ravenne, 1350-1355). Výjav zvyčajne zachycuje Petra a Ondreja v člne, jeden zatáhuje sieť, druhý drží veslo a Kristus ich gestom volá k sebe. V inom podaní jeden alebo obaja kľáčia na brehu pri Kristových nohách. Niekedy sa kompozícia rozširuje množstvom sprievodných postáv a scéna pripomína námiet *Kázeň na hore* (Domenico Ghirlandaio, 1481-1483). Najslávnejšou podobou Povolania apoštolov je Raffaelova kompozícia určená pre gobelíny Sixtínskej kaplnky. Povolaniu Petra a Ondreja sa podobá Povolanie Zebedeových synov, líši sa iba prítomnosťou starého Zebedea (Marco Basaiti, 1515).

*

Apoštol Peter, Ondrejov brat, sa pôvodne menoval **Šimeón**. Ide o starozákonné meno, odvodené od hebrejského slova *sáma/šema* = počut'/vypočut'. Vznik mena vysvetľuje Genezis (29,33) v súvislosti s druhým Jákobovým synom: Lea, nemilovaná prvá žena praotca Jákoba, je vypočutá Bohom a dáva manželovi synov, ktoré mu milovaná Ráchel, zatiaľ nemôže dať. Novozákonný, grécky variant Simon/Šimon, ktorý uvádzajú Skutky (15,14), apoštol prijal pravdepodobne ako veľa iných *Židov, ktorí žili v *helenistickom prostredí Blízkeho východu.

Peter sa narodil sa v Betsaide (Ján 1,44), ale jeho domovom sa stalo Kafarnaum (pozri kapitola *Uzdravenie ochrnutého*). Obe mestá ležali v blízkosti Genezaretského jazera. Peter bol ženatý, jeho manželka sa podľa legendy volala Perpetua. Sprevádzala ho pri kazateľskej práci (1Korinským 9,5) a neskoršie zomrela mučeníckou smrťou.

Apokryfné Skutky apoštolské (prelom 3.-4.storočia) a na ich základe *Voraginova **Legenda aurea** (13.st.) apoštolovi Petrovi pripísali otcovstvo mučeníčky Petronelly/Petronilly, ktorá žila v 1.storočí a zrejme patrila do rodiny rímskeho konzula Aurelia Petronilla. Preto boli jej ostatky uložené v rodinnej hrobke, Domitilliných *katakombách, pomenovaných po sv.Flavii Domitille, sesternici cisára Domitiana, ktorá zomrela mučeníckou smrťou na ostrove Pandataria/Ventotene pri Neapole (sarkofág sv.Petronelly na základe chybného výkladu o príbuzenskom vzťahu s apoštolom Petrom r.757 na príkaz pápeža Pavla I. preniesli do chrámu sv.Petra). Podľa niektorých historikov bola vznešená Rimanka Petronilla žiačkou apoštola Petra, ktorý ju aj pokrstil. Jej fiktívny život sa podobá na osud viacerých kresťanských mučeníc (odmietnutý sobáš s pohanským šľachticom, trest smrti, prípadne dobrovoľná smrť).

Budúci apoštol Peter/Šimon pracoval ako rybár. Dá sa usudzovať, že aj vlastnil loď a pracovali pre neho aj iní rybári, čo ho v tom čase zaraďovalo do pomerne majetnej vrstvy. Napokon ani niektorí ďalší učeníci neboli vyslovenými bedármi, ako napríklad colník Matúš.

Peter sa často dostával do styku s *pohanmi, hovoril *aramejsky so silným severným, galilejským prízvukom, ktorý ho neskoršie prezradil (Marek 14,70; pozri Christologický cyklus III.: *Zatknutie Krista*). Hoci bol Peter vyznávačom Jahveho kultu, nedostalo sa mu vzdelania v synagóge ako napríklad Ježišovi, a pravdepodobne bol ovplyvnený mesiášskym hnutím Jána Krstiteľa. Prvý raz sa stretol s Ježišom, keď mu ho predstavil brat Ondrej. Stalo sa tak zrejme v období pred Ježišovou misiou v Galilei (Ján 1,41).

Ako učeník dostal nové, aramejské meno **Kéfas** (1Korint'anom 1,12), ktoré sa v Novom zákone objavuje v grécko-latinskej podobe Petros. Podľa Jánovho evanjelia (1,42) Ježiš takto oslovil Petra pri ich prvom stretnutí: **„Ty si Šimon, syn Jánov, ale budeš sa volať Kéfas, čo v preklade znamená Peter.“** Slovo petros v skutočnosti znamená kus skaly, zatiaľ čo skala v gréčtine znamená **petra** (pozri kapitola *Odovzdanie kľúčov Petrovi/Kristus poveruje Petra*).

V *Palestíne sa dovtedy aramejské slovo **Kéfas** (skala) ako vlastné meno nevyskytovalo. Na základe ďalších okolností (pozri kapitola *Odovzdanie kľúčov Petrovi*) sa niektorí bádatelia domnievajú, že Kéfas/Petros pôvodne nebolo novým vlastným menom rybára Šimona, ba dokonca ani vlastným menom, ale titulom, označením jeho úradu a funkcie: **„Ty si Peter a na tejto skale postavím svoju cirkev...“** (Matúš 16,18-19). Nasvedčuje tomu aj používanie mien, striedavo alebo vedľa seba: evanjelista Ján zvyčajne nazýva apoštola Šimon Peter, evanjelista Marek ho nazýva Šimon až do kapitoly 3,16, keď Ježiš ustanovil dvanástich apoštolov, a potom výhradne Peter.

Peter bol jedným z prvých učeníkov, ktorých si Ježiš povolal. Na ich zozname sa objavuje vždy na prvom mieste. Spolu so Zebedeovými synmi, Jakubom a Jánom, tvoril trojicu Ježišových najbližších (Marek 5,37). Evanjeliá zdôrazňujú Petrovu prudkú povahu a oddanosť. Vystupoval ako hovorca apoštolského spoločenstva a do istej miery stelesňoval vlastnosti všetkých učeníkov, aj ich pocity vlastnej výlučnosti (Marek 14,29). Petrova zbabelosť, ktorá sa prejavila pri zatknutí a vyšetrowaní Krista (pozri Christologický cyklus III.: *Zrada, Peter zapiera Krista*), bola v ostrom rozpore s predošlými hlasitými prejavmi vernosti. Evanjelisti tak demonštrovali, ako vypäté okolnosti preverujú každý charakter a pravdivosť slov.

V prvých kapitolách Skutkov apoštolských autor, podľa tradície evanjelista Lukáš, píše, ako Peter prevzal zodpovednosť za apoštolské spoločenstvo v nových

podmienkach po Ježišovej smrti. Peter určil Judášovho nástupcu, autoritatívne kázal na *Turíce (pozri Christologický cyklus III.: *Zjavenie Duchu Svätého*), bol prvým apoštolom, ktorý vykonal zázrak a uzdravil chorého svojím tieňom (Skutky 5,15), a čoskoro sa stal najvýznamnejším kresťanským divotvorcom (Skutky 5,1-12: Annaniáša a Zafiry; Skutky 9,36-42: Vzkriesenie Dorky/Tabity; Skutky 10,9-16: Videnie nečistých zvierat).

Peter obhajoval učenie apoštolov pred *sanhedrinom, dovolil pohanom vstupovať do cirkvi a neskôr zohral významnú úlohu na prvom, jeruzalemskom koncile (48/49). V Antiochii (podľa tradície tu viedol biskupský úrad sedem rokov), kde bolo v radoch obyvateľstva najviac pohanov, jedával s nimi za jedným stolom, čím si vyslúžil Pavlovu kritiku (Galatským 2,11), lebo sa podľa neho dopúšťal nebezpečných kompromisov vo viere.

V kanonických spisoch sa o Petrovi po Ježišovej smrti a ukameňovaní sv.Štefana, prvého diakona kresťanskej cirkvi, r.36 veľa nepíše. Skutky apoštolov spomínajú jeho pôsobenie v Joppe, Cézarei a v ďalších miestach, čo by ukazovalo, že sa venoval kazateľskej činnosti v Palestíne, zatiaľ čo Jakub Mladší, brat Pána, sa ujal vedenia jeruzalemského zboru. Peter ako prvý nastolil otázku obriezky u nežidovských kresťanov (Skutky 15,1-7).

Skutky apoštolov (12,1-17) sa, zmieňujú o Petrovom uväznení v Jeruzaleme v časoch vlády Herodesovho syna Antipasa, o apoštolovom zázračnom úteku na iné miesto, ktoré sa však historikom nepodarilo identifikovať.

Tradícia (prvýkrát cirkevný otec Hieronymus, †420) spája apoštola Petra s Rímom, kde viedol kresťanskú obec 25 rokov (r.42-67). Iste nešlo o nepretržité obdobie, ako dosvedčuje prítomnosť Petra na jeruzalemskom koncile a skutočnosť, že apoštol Pavol v Liste Rimanom z roku 58 Petra nemenuje medzi kresťanmi, ktorých pozdravuje. O Petrovi sa nezmieňujú ani Skutky apoštolov, keď píše o príchode Pavla do Ríma v roku 61. Petrovo účinkovanie v Ríme výslovne potvrdzujú až biskup Ignác Antiochijský (†107) a biskup Irenej Lyonský (†200). Z Prvého Klementovho listu a Pavlovho Listu Filipským vyplýva, že v rímskom zbore existovalo napätie a Peter tam na Pavlovu žiadosť odcestoval, aby urovnal spory. Tie isté pramene naznačujú, že Peter založil rímsky apoštolát, zaviedol postupnosť biskupov.

Medzi spisy pripisované Petrovi alebo jeho vplyvu patrí Markovo evanjelium a Prvý a Druhý list Petra. Evanjelium sv.Petra, Kázne sv.Petra, Apokalypsa sv.Petra sú apokryfy z 2.storočia a neskoršej doby, ktoré svedčia o Petrovom vplyve v ranej cirkvi.

Podľa jednej z mnohých legiend bol apoštol väznený v Tullianu, v najhlbšom väzení rímskej pevnosti Mamertino. Tu na začiatku schodov sa zachoval kameň s plytkou preliačinou, do ktorej údajne Peter narazil svojou hlavou, ďalej zvyšok mramorového stĺpu, kde bol priviazaný spolu s Pavlom a kde obrátili na vieru väzenských dozorcov Processa a Martiana a 47 ďalších. Legendy opisujú príbeh Petra spiaceho v cele medzi dvoma strážcami, ako ho navštívil anjel a vyviedol ho z väzenia.

Výtvarné umenie zvyčajne zobrazuje Petra v cele, spútaného reťazami, zobudeného anjelom, ktorý sa zjavuje v žiarivom svetle. Niekedy Peter hovorí cez okienko s Pavlom, ktorý stojí vonku. Táto udalosť bola považovaná za symbol oslobodenia cirkvi od jej prenasledovateľov.

Rímska legenda sa viaže ku kameňu uchovanom v kostole Santa Francesca Romana al Foro, na ktorom ostal odtlačok Petrových kolien, keď prosil Boha, aby potrestal pýchu Šimona Mága. Tento príbeh sa nachádza v apokryfných Apoštolských konštitúciách (napísané v gréčtine okolo r.380 v Sýrii). Peter v nich opisuje, ako stretol v Cézarei kúzelníka Šimona, ktorý pôsobil v Jeruzaleme, kde mal veľa prívržencov. Apoštolovi Petrovi ponúkal peniaze, aby získal tajomstvo jeho moci pri kriesení mŕtvych. Apokryfné Skutky Petrove (2.-3.st.) pokračujú, ako apoštol opäť stretol Šimona Mága v Ríme, kde si získal tam získal priazeň cisára Nera ale aj mnohých

kresťanov svojimi schopnosťami. Šimon pozval všetkých do amfiteátra, tam zoskočil z vysokej veže a začal lietat' vo vzduchu, nadnášaný démonmi. Ľudia tleskali a zdravili Šimona ako nejakého boha. Peter pokľakol, pomodlil sa k Bohu a Šimon sa zrútil na zem, zlomil nohu a vymkol si prsty na nohách (podľa inej verzie zlomil si väzy). Vtedy dav vyhlásil, že jediný pravý boh je ten, ktorého zvestuje Peter.

Tento príbeh bol obľúbený v stredoveku i v renesancii a dokonca pretrval aj v umení protireformácie. Peter je zobrazovaný, ako odmieta Šimonove peniaze, ako kriese k životu mládenca a spolu s Pavlom diskutuje pred Nerom. Najobľúbenejšia verzia zobrazuje Šimona padajúceho z neba. V popredí sa modlia Peter s Pavlom, pozerajú sa hore, Nero sa s dvoranmi prizerá, zatiaľ čo démoni prechajú.

Iný, veľmi známy a častý námiet, uvádzaný pod názvom Domine, quo vadis? opäť vychádza z *apokryfných Skutkov Petrových. V 13.storočí ho prebrala Legenda aurea a v 19.storočí ho rozviedol poľský spisovateľ Henryk Sienkiewicz vo svojom románe rovnakého názvu. V čase vrcholiaceho prenasledovania kresťanov za vlády Nera naliehali veriaci na Petra, aby odišiel z Ríma a neriskoval svoj život. Peter napokon súhlasil. Keď sa uberal preč z Ríma, na ceste Via Appia sa mu zjavil Kristus. Prekvapený Peter sa ho spýtal: Kam ideš, Pane? A Kristus odpovedal: Opúšťaš moje ovečky, preto idem do Ríma dať sa druhý raz ukrižovať. Peter pochopil výčitku a vrátil sa do Ríma, aby sa pripravil na mučenícku smrť. Námiet zobrazuje Krista nesúceho kríž, ako oslovuje starého Petra.

Starocirkevná tradícia uvádza, že Peter a Pavol zomreli v Ríme mučeníckou smrťou. Povest', u zrodu ktorej stojí cirkevný otec a kresťanský filozof Origenes (†245), tvrdí, že za Nerovej vlády, roku 64 (požiar Ríma) alebo 68 (smrť cisára), Petra na jeho žiadosť ukrižovali dolu hlavou. Nakoľko v stredoveku ukrižovanie hlavou dole bolo mimoriadnym stupňom poníženia, dá sa usudzovať na Petrovu ďalšiu snahu odčiniť zapretie Ježiša na dvore Kaifášovho paláca (pozri kapitola *Kristus poveruje Petra*; Christologický cyklus III.: *Peter zapiera Krista*). Tradícia stanovila termín na 29.júna 67 a na mieste, kde sa tak stalo stojí dnes centrálny Bramantov kostol S.Pietro in Montorio (1510). Telo pochovali apoštolovi žiaci Marcel a Apuleius. Ostatky sv.Petra sú uložené v podzemnej krypte chrámu sv.Petra v Ríme.

Námiet Petrovo ukrižovanie vychádza zo starej tradície, podľa ktorej ho ukrižovali buď na vrchu Ianiculu, alebo v aréne cirku. Umelci scénu kladú striedavo na jedno z dvoch miest a zobrazujú Petra v okamihu, keď ho pribíjajú na kríž, alebo pribitého ho dvíhajú. Výjavu sa často zúčastňujú diváci, alebo, ak už visí na kríži, malá skupinka žien ako pripomienka *Ukrižovania Pána*. Nakoľko Ukrižovanie Petra videl vo svojom sne mučeník Peter Nolasco (†1256), stáva sa súčasťou svätcových zobrazení.

Ani najnovšie vykopávky vo Vatikáne nedokazujú, že pod chrámom sv.Petra sú apoštolove pozostatky, hoci je pravdepodobné, že Petrova hrobka je pôvodná. Dôležité však je, že Rím zostáva jediným mestom, ktoré kedy tvrdilo, že v ňom Peter zomrel a je pochovaný.

Osud Petrových ostatkov zostáva neznámy. Zdá sa, že ho pochovali kdesi na mieste dnešného vaticánskeho paláca a apoštola Pavla pod Bazilikou San Paolo fuori le mura na Ostijskej ceste v blízkosti rieky Tibery.

Podľa tradície počas prenasledovania kresťanov cisárom Valerianom (†260) vybrali telá oboch apoštolov z pôvodných hrobov a roku 258 ich preniesli do katakomb, čiže na cintorín San Sebastiano, aby ich uchránili pred zneuctením. O storočie neskoršie pápež Silvester I. dal ostatky vrátiť na pôvodné miesto, na Vatinský vrch. Tu boli uložené do *sarkofágu z cyperského bronzu a nad ním zrejme cisár Konštantín Veľký (†337) dal postaviť baziliku sv.Petra. Podľa legendy sám cisár nabral zo základovej jamy prvú lopatu hliny a preniesol dvanásť košov zeminy, aby vzdal hold prvému z apoštolov. Jednako len istota, kde sa nachádza Petrov hrob, nebola.

Pri rôznych príležitostiach sa ľudia snažili objaviť jeho hrob medzi ďalšími navrstvenými hrobmi z 2.-3.storočia. Až roku 1939 boli na podnet pápeža Pia XII. uskutočnené vykopávky a ich základe v 50.rokoch objavili výklenok pristavaný k jednému červenému múru; podľa písomných správ identifikovaný ako apoštolov hrob, bol však prázdny. Roku 1965 archeológovia objavili akési kosti v škatuli od topánok, keď si zamestnanci baziliky sv.Petra spomenuli, že správca nejaký archeologický materiál nalezený pred rokmi v akejsi záhadnej skrýši uložil do škatule od topánok a odniesol preč. Tú napokon objavili v skladisku vatikánskych pivníc. Boli v nej kosti muža vo veku medzi 60-70 rokov, útržky purpurovej látky pretkanej zlatom, zvyšky červenej omietky a hliny rovnakého zloženia ako tej z výklenku. Zdá sa, že pôvodne ležali vo výklenku pri červenom múre.

Obaja apoštoli boli uctievaní od najstarších čias v liturgii aj v súkromných vyzývaniach, čo dosvedčujú grécke a latinské nápisy na stenách katakomb zo začiatku 3.storočia. Údajné prenesenie pozostatkov oboch apoštolov roku 258 do katakomb je považované za začiatok ich verejného a liturgického uctievania. Už od najstarších čias Petra vzývali ako svätca, nebeského vrátnika, patróna cirkvi a pápežského úradu. Kult sv.Petra a Pavla bol v raných kresťanských dobách sústredený do katakomb **Sebastiano ad Catacumbas** na Via Appia, o čom svedčia dobové nápisy. Pápež Damascus I. (pontifikát 366-384) sa domnieval, že tu obaja apoštoli bývali. Podľa iných názorov tu boli aj pochovaní a ostatky Petra (či iba jeho hlava) boli potom prenesené do Vatikánu. Veľmi cenené boli svätopeterské relikvie, napríklad v rímskom kostole **S.Pietro in Vincoli** boli ukazované okovy sv.Petra. Niektoré relikvie získal rímsky cisár a český kráľ Karol IV. Z Trieru obdržal napr. časť Petrovej biskupskej barly a vložil ju do barly pražských arcibiskupov.

V rokoch 340-350 sa začína vytvárať portrétny typ Petra: okrúhla tvár, husté vlasy s krátkou brčkavou bradou, vo vrcholnom stredoveku s tonzúrou, neskoršie dva chumáče vlasov oddelené plešinou. Jeho hlavným atribútom je zväzok kľúčov (na vyobrazeniach *Posledného súdu* vystupuje ako kľučiar), niekedy loďka alebo ryba, kohút naznak toho, že zaprel Krista. Jeho nadpis znie: „**Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem coeli et terae**“ (Verím v Boha Otca všemohúceho, Stvoriteľa nebies a zeme“). V skupine apoštolov býva zobrazovaný v popredí, najbližšie Kristovi. V dvojici s apoštolom Pavlom predstavuje židovskú a pohanskú zložku cirkvi. Peter Býva oblečený v *tóge, vo vrcholnom stredoveku ako pápež alebo biskup, s mitrou alebo bez nej. Naratívne scény sa delia do troch období: a) účasť na Kristovej verejnej činnosti (*Povolanie Petra a Ondreja, Poverenie Petra, Umývanie nôh učeníkom, Petrovo zapretie a ľútosť, Zázračný rybolov, Kristus kráča po vlnách, Premenenie Pána, Posledná večera, Modlitba v Getsemanskej záhrade, Zrada/Zajatie Krista, Nanebovstúpenie Pána*); b) apoštolská činnosť v odkaze na Skutky apoštolov (Peter a Ján uzdravujú chromého pri bráne 3,1-8; Smrť Ananiáša; Smrť Safíry 5,1-12; Peter uzdravuje chorých svojím tieňom 5,14-16 Vzkriesenie Dorcky na Tabity 9,36-42; Videnie nečistých zvierat 10,9-16; Peter krstí stotníka Kornelia 10,11; Peter vyslobodený z väzenia 12,1-11); c) rímske legendy: *Šimon Mág, Uzdravenie Petronily, Krst Processa a Martiana, Domine quo vadis, Petrovo ukrižovanie. Od čias normandského vpádu v 9.-10.storočí až do 16.storočia bol Peter obľúbené krstné meno, rovnako ako v 20.storočí.

*

Apoštol Ondrej. Grécke meno **Andreas** znamená mužný. Je však možné, že išlo o dodatočné krstné meno podobne ako grécko-latinské Petros a aramejské **Kéfas**.

Apoštol Ondrej bol synom Jonáša alebo Jána (Ján 1,42) a bratom Šimona Petra. Pochádzal z Betsaidy (Ján 1,44), potom však odišiel žiť so svojím bratom do Kafarnaum, kde sa obaja živili rybolovom. Ondrej bol učeníkom Jána Krstiteľa a ten ho

zoznámil s Ježišom. Ondrej potom vyhľadal svojho brata a tiež ho priviedol k Ježišovi. Neskoršie bol Ondrej povolaný k plnému apoštolátu.

Vo všetkých evanjeliách sa jeho meno uvádza medzi prvými štyrmi apoštolmi, Matúš ho uvádza hneď po Petrovi. Osobitne sa spomína jeho účasť pri *Nasýtení piatich tisícov* a v epizóde o gréckych *prozelytoch, ktorí sa chceli stretnúť s Ježišom po jeho *Príchodu do Jeruzalemu* (Ján 12,20-22). Naposledy je uvádzaný spolu s ostatnými apoštolmi po Ježišovom nanebovstúpení (Skutky 1,13; pozri Christologický cyklus III.: *Nanebovstúpnie Pána*).

O Ondrejovi podrobne vyprávajú apokryfné Skutky Ondrejove (3.st.) a mnohé ďalšie spisy, venujúce sa jeho životu a mučenictvu (napr. **Liber miraculis** od Gregora z Tours, 6.st., ktorý do nej začlenil Skutky Ondrejove a Matejove v meste Ľudožrútov). Podľa legendárnych vyprávání pôsobil Ondrej ako misionár v Etiópii, v maloázijskej Kapadócii, Galácii a Bitýnii a v ruskej Skýtii. Na svojich cestách sa údajne dostal až do povolžských oblastí, preto je pokladaný za patróna Ruska.

Jeho patronát nad Škótskom sa spája s legendami o Ondrejových ostatkoch. Podľa jednej povesti stroskotala loď pri škótskych brehoch, pri dnešnom zálive sv.Ondreja a námorníci, ktorí sa vylodili na breh, priniesli do krajiny evanjelium. Iná legenda vraví, že jeho pozostatky priniesol v 4.storočí do Anglicka tajomný škótsky svätec Rule/Regulus, ktorému anjel zvestoval, že časť relikvií treba doniesť na neznáme miesto sveta, ktoré sa nachádza na severozápade. Ďalšia legenda vraví, že Rule pochádzal z peloponézskej Patry/Patrasu. Svätec putoval, až kým mu anjel neprikázal zastaviť sa vo Fife, dnešnom St.Andrews, kde postavil kostol, uložil doň ostatky a z miesta sa stalo prosperujúce pútnické mesto. Ďalšie zvyšky relikvií sa dostali do Carihradu. Keď ho dobyli Arabi, križiaci preniesli roku 1204 kosti do Amalfi. Od 1964 sú opäť uložené v patraskej katedrále, ktorá je Ondrejovi zasvätená. Preto je Ondrej súčasne patrónom Grécka.

Ranostredoveký *pseuoepigraf pripisoval apoštolovi Ondrejovi založenie carihradskej cirkvi. Toto tvrdenie získalo podporu, keď sem doniesli údajné ostatky z Patry, kde ho údajne ukrižovali. Cieľom celej akcie bolo vytvoriť na Východe akúsi protiváhu k stále vplyvnejšiemu Rímu, kde sa nachádzali pozostatky apoštolov Petra a Pavla. Aj Ondrejov kult bol na Západe veľmi silný. Všeobecne sa slávil od 6.storočia a apoštolovi boli zasvätené početné chrámy v Taliansku, Francúzsku a Anglicku.

Ondrej je zvyčajne zobrazovaný ako starý muž s bielymi vlasmi a fúzami. Na najstarších výtvarných pamiatkach je zobrazený s latinským krížom, resp. s barlovým krížom (Relikviár Panny Márie, 1230, Aachen; pozri Christologický cyklus I.: *Križ*); taký sa objavuje ešte v ranej *renesancii. S krížom v tvare X, nazývaným ondrejský, je zobrazovaný až od 10.storočia. V 14.storočí sa stal svätcovým atribútom. Ďalším je rybárska sieť s rybami, odkazujúca na apoštolovo povolanie aj na Ježišovo vyhlásenie pri Povolani prvých apoštolov: Urobím z vás rybárov ľudí. Niekedy má povraz, lebo bol ku krížu priviazaný, nie pribitý. Nápis k námetu pochádza z Apoštolského vyznania viery: **Et in Jesum Christum, Filium eius unicum Dominum nostrum** (Pre Ježiša Krista, Syna nášho jediného Pána). Ondrejský kríž sa dostal aj na britskú zástavu, kde zastupuje Škótsko (pozri Christologický cyklus I.: *Križ*).

Cykly malieb vychádzajú zo Skutkov Ondrejových, ktoré v 13.storočí prevyprávaval taliansky dominikánsky kronikár Jakub de *Voragine v Zlatej legende. Podľa nej vykonal Ondrej misijné cesty do skýtskeho Ruska a Malej Ázie, kde kázal a hojne uzdravoval. V Nicei (dnešný turecký Iznik) zbavil obyvateľov siedmich zlých duchov v podobe psov. V Thesalonike (macedónska Soluň) zázračne uhasil dom, v ktorom chceli upáliť rodiča svojho syna, ktorý prijal kresťanstvo. Pre svoju duchovnú zaslepenosť napokon oslepli fyzicky. Iná legenda vypráva o biskupovi, ctiteľovi sv.Ondreja, ktorého zvädzal diabol vtelený do kurtizány. Ondrej prezlečený za pútnika diabla vyhnal a zachránil biskupovu dušu. Ďalšia legenda sa vzťahuje k svätcovej smrti križovaním, ku

ktorej ho odsúdil Egeas, miestodržiteľ Patry, keď apoštol vyliečil jeho ženu Maximillianu, ktorá napokon prijala kresťanstvo a navyše pod apoštolovým vplyvom odopierala mužovi jeho manželské práva. Miestodržiteľ prikázal Ondreja zatknúť, bičovať a následne priviazať na kríž a umučiť.

Všetky príbehy sú zobrazované, vrátane fáz jeho umučenia: bičovanie, vedenie na miesto popravy, priväzovanie ku krížu, snímanie z kríža, pohreb za pomoci Egeovej manželky. Téma Uctievanie kríža zobrazuje Ondreja kľáčiaceho pred krížom v tvare X, prípadne pozerajúceho sa na zjavenie Panny Márie na nebesiach. Egeas a jeho sprievod prizerajú, kati pripravujú povraz alebo priväzujú Ondreja. Téma bola častá najmä v protireformačnom maliarstve 17.storočia (flámsky maliar P. P. Rubens, španielsky maliar Jusepe Ribera).

*

Apoštol. Slovo apoštol (hebr. **šálúah**, gr. **apostolos**) býva vysvetľované ako posol alebo splnomocnený veľvyslanec. Pôvodný význam tohto slova sa v *helenistickej kultúre vzťahoval na označenie námornej výpravy, alebo sa používal ako titul jej veliteľa. Apostolos bol v najširšom význame aj dodací list lodného nákladu alebo cestovný pas. Iný bol výraz učeník (gr. **mathétés** < od slovesa **manthanein** = učiť sa), ktorý doslovne znamenal žiak. Prvýkrát sa objavuje v Markovi práve v súvislosti povolania Matúša).

K prvým poslom cestujúcim po zemi a šíriacim filozofické učenie patrili stúpenci gréckej kynickej školy, ktorí radikalizovali Sokratovu zásadu povýšenia duchovných hodnôt nad hmotné. Kynici opovrhovali majetkom, spotrebným blahobytom a ustálenými spoločenskými zvykmi. Hlásali nezávislosť jedinca na spoločnosti a seba pokladali za lekárov duší a záchrancov druhých. Boli hrdí na svoje poslanie a verili, že jednajú z poverenia Dia. Preto sa nazývali anjelmi (gr. **angelos** - posol pod zvláštnou ochranou bohov) alebo dozorcami (gr. **kataskopos**).

Izraeliti pod slovom **šálúah** chápali posla s presne vymedzeným poslaním. Mohlo ísť o odovzdanie správy, ale aj o obchodnú záležitosť. Posol vo všetkom zastupoval osobu, ktorá ho poverila úlohou. V tomto zmysle boli apoštolmi **šálúahim**, zástupcami a poverencami celého Izraela starozákonní proroci a divotvorcovia (Mojžiš, Eliáš, Elizeus a Ezechiel) alebo neskoršie rabíni.

V *Novom zákone je apoštolom každý, kto bol vyslaný a ustanovený ako zástupca. Za prvého posla, vyslaného Bohom Otcom, bol pokladaný Ježiš (Ján 20,21). Pavlovými apoštolmi boli muži a ženy, ktorí doručovali jeho listy do kresťanských zborov. Apoštolmi boli úradne uznávané náboženské authority, ktorým sa zverovali rôzne poverenia a peniaze na ich uskutočnenie.

V užšom význame sa výraz apoštol vzťahuje na Ježišových učeníkov, ktorí mali šíriť evanjelióvu zvesť. Títo vyvolení muži sa odlišovali od všetkých apoštolov a tvorili zvláštny zbor so sídlom v Jeruzaleme. Úlohou apoštolov bolo kázať blízkosť kráľovstva Božieho (pozri kapitola *Kázeň na hore*) a svoje poslanie potvrdzovať mocnými činmi. Tým sa odlišovali od ľudí, ktorí sa zhromažďovali okolo Ježiša, lebo ich priťahovalo jeho učenie. Prichádzali a odchádzali, počúvali, ale nemuseli ho nasledovať. Učeníkmi, apoštolmi sa stali iba tí, ktorí sa rozhodli vo väčšej alebo menšej miere žiť jeho spôsobom života. Z dvanástich Ježišových apoštolov sa podľa potreby vydeľovala trojica Ježišových najbližších učeníkov a priateľov, Peter, Jakub Starší a Ján.

Stať sa učeníkom znamenalo bezvýhradne a celkom sa odovzdať Ježišovi a jeho učeniu. Apoštolí prevzali štýl jeho života, hoci to nutne neznamenalo, že museli opustiť svoj domov a rodinu, ako to dokladá Petrov prípad (Marek 1,29-31; 1Korinským 9,5). Pre svojho Majstra a jeho učenie však boli pripravení znášať prenasledovanie a nepriazeň (Matúš 10,16-39). Väčšina z nich pochádzala z *Galiley, možno všetci Dvanásti okrem Judáša Iškariotského, pokiaľ jeho meno skutočne znamená muž

z Kerijotu (pozri Christologický cyklus III.: *Zrada/Zatknutie Krista*), o čom niektorí náboženski historici a jazykovedci pochybujú. Líšili sa však od seba povahou aj názormi. Peter bol typický extrovert, Tomáš nedôverčivý pesimista, Ondrej realista, Ján a Jakub Starší boli prudkí a ctižiadostiví horlivci (Lukáš 9,54).

Ak Ježiš povolal dvanásť učeníkov, potom (podľa bádateľov) zrejme preto, aby ich počet zodpovedal biblickej mágii dvanástky a vyjadroval, že nové učenie, *evanjelium, je v súlade s tradíciou *Starého zákona. Proti ľudu Izraela boli postavené základné kamene Novej zmluvy, apoštoli Šimon Peter, Ondrej, Jakub Starší (syn Zebedea), Ján, Filip, Bartolomej, Matúš/Lévi (syn Alfeov), Tomáš, Jakub Mladší (brat Pána a syn Márie), Šimon Zélotský, Júda (syn Jakubov) a Judáš Iškariotský. Dvanásťka v týchto súvislostiach vystupuje ako číslo vyvolenia a založenia novej obce Božieho ľudu. Tak ako bolo dvanásť kmeňov symbolom Izraela, tak je teraz dvanásť apoštolov symbolom cirkvi. V zoznamoch Dvanástich sa Matúšovo meno nachádza na siedmom mieste (Marek 3,18; Lukáš 6,15).

Ježiš si zvolil životný štýl človeka bez akéhokoľvek finančného zabezpečenia. Spolu so svojimi učeníkmi žil z darov a pohostinnosti tých, ktorí jeho služby potrebovali (Matúš 10,8-11; Lukáš 8,3; 10,38-42). Peniaze mali učeníci spoločné (Ján 12,6; 13,29), ale stačili iba na uspokojenie základných potrieb. Ježiš nepovažoval biedu za pohromu (Lukáš 6,20-24; Marek 10,23-31). Slobodný, bez stáleho bydliska a hmotných záväzkov, voľne putoval po Palestíne, kázal a uzdravoval.

Predstavitelia židovskej samosprávy mali voči Ježišovi a jeho učeníkom rad výhrad. Vadilo im, že okolo seba zhromažďoval ľudí pochybnej povesti a vydedencov zo slušnej spoločnosti, najmä colníkov a hriechnikov. Osobitne ich pohoršovalo, že s nimi dokonca aj jedol. Ježiš však svoje správanie podriaďoval cieľu pomáhať tým, ktorí to potrebovali, nech sa nachádzali na akomkoľvek stupni spoločenského rebríčka (Marek 2,17). Prijímal ženy pochybných mravov, ktorých sa ostatní stránili (Lukáš 7,36-50; Ján 4,7), nevyhýbal sa ani Samaritánom, s ktorými *Židia mali ustavičné spory (Ján 4,39-42; Lukáš 17,11-19; pozri kapitola *Podobenstvo o milosrdnom Samaritánovi*). V priamom styku s *pohanmi sa Ježiš neocital často, ale pokiaľ áno, dával najavo, že majú v Božom pláne spásy rovnocenné miesto ako Židia (Matúš 8,11; Lukáš 4,25-27).

Ježišovu neochotu obmedzovať sa konvenciami je možné pozorovať aj v jeho vzťahoch s bohatými a chudobnými. Zdá sa, že väčšina jeho najbližších učeníkov pochádzala z tej istej spoločenskej vrstvy ako on sám, najmä tí, ktorí boli rybármi, vlastnili člny a zamestnávali ďalšie pracovné sily (Marek 1,20). Jeho učenie potom našlo odozvu tak medzi chudobnými, ako medzi bohatými a vplyvnými, akými boli napríklad farizej Nikodém a Jozef z Arimatie. Ježiša nemal problém komunikovať s príslušníkmi majetnej vrstvy (Lukáš 7,36; 14,1), lebo bohatstvo a chudoba ako také naňho zjavne nepôsobili; ďaleko viac mu išlo o postoj človeka k majetku (Marek 12,41-44; Lukáš 12,13-21) a ostro odsudzoval bezcitnú ľahostajnosť k menej majetným (Lukáš 16,9). V tejto otázke bol prísny a od svojich nasledovníkov vyžadoval, aby umelým spoločenským hradbám medzi ľuďmi nevenovali pozornosť (Lukáš 14,7-14).

V hodine Ježišovej smrti učeníci podľahli panike a strachu pred prenasledovaním zo strany židovskej veľrady a rímskych úradov a rozprchli sa do všetkých strán. K obnoveniu apoštolátu došlo po zmŕtvychvstaní Krista. Až po *Zjavení Ducha Svätého* boli apoštoli obdarení silou a schopnosťami, potrebnými na šírenie novej viery vo svete (pozri Christologický cyklus III.).

Po vzore apoštolského spoločenstva vznikol už roku 100 v Sýrii úrad biskupa a jemu podriadených cirkevných hodnostárov, hierarchov. Apoštolskú postupnosť biskupov uzákonil v 4.storočí cisár Konštantín Veľký. Po vzore apoštolského spoločenstva sa v stredoveku zrodila tradícia, že nový kláštor tvorilo vždy dvanásť mníchov.

Apoštolí Peter a Pavol sa objavujú v námetoch Tradicio legis, Tradicio clavis (pozri Christologický cyklus I.); vo východnom umeleckom okruhu sa vytvoril obrazový typ tzv. grécke apoštolské kolégium - samostatný rad apoštolov (Peter, Pavol, Ondrej, Tomáš, Filip, Jakub Starší, Šimon, Bartolomej) a evanjelistov (Matúš, Marek, Ján), umiestňovaný na *ikonostase. Už v ranom kresťanskom umení sú apoštolí symbolizovaní 12 baráncami vychádzajúcimi z brán Betlehema a Jeruzalemu (mozaika na víťaznom oblúku baziliky S. Maria Maggiore v Ríme, 432-440), alebo 12 holubicami (mozaika baptistéria v Albegne, 5.st.; mozaika apsidy S. Clemente v Ríme, 12.st.), menej často v odkaze na trón Šalamúnov sú apoštolí symbolizovaní 12 levmi).

Rozšírená bola aj téma apoštolského vyznania viery (lat. **Credo**), inšpirovaného legendou zo 6.storočia, že každý z apoštolov vytvoril jednu časť vyznania (**Peter**: Verím v Boha všemohúceho, stvoriteľa nebies a zeme; **Ondrej**: I v Ježiša Krista, Syna jeho jediného; **Ján**: Počal sa z Ducha svätého, narodil sa z Panny Márie; **Jakub Starší**: Trpel pod Pilátom Pontským, ukrižovaný, zomrel a pochovaný je; **Tomáš**: Zostúpil do pekiel a tretieho dňa vstal z mŕtvych; **Jakub Mladší**: Vstúpil na nebesá a sedí po pravici Boha Otca Všemohúceho; **Filip**: Odtiaľ príde súdiť živých i mŕtvych; **Bartolomej**: Verím v Ducha svätého; **Matúš**: Svätú cirkev obecnú; **Šimon**: V spoločenstvo svätých a hriechov odpustenie; **Júda Tadeáš**: Tela vzkriesenie; **Matej**: I v život večný).

Apoštolí držia v rukách nadpisové pásky s textom. Motív Kréda sa často objavuje na mozaikách *baptistérií, nakoľko katechumeni pripravujúci sa na krst museli znáť jeho celé znenie (mozaika baptistéria v *Ravenna, 520). Postavy apoštolov prenikli na *portály *románskych kostolov, *gotických *katedrál alebo kláštorných stavieb. Sú zobrazovaní na dolnej časti *apsíd, na stenách, na pilieroch chrámovej lode, na konzolách v podobe sôch (symbolika apoštolov ako stĺpov Cirkvi), na krstiteľniciach v súvislosti s apoštolským vyznaním viery. Apoštolí sú zobrazovaní vedľa postáv veľkých prorokov (Izaiáš, Jeremiáš, Ezechiel, Daniel; katedrála v Štrasburgu, koniec 13.st.), stojaci na postavách malých prorokov (Habakuk, Abdiáš, Aggeus, Amos, Joel, Jonáš, Malachiáš, Micheáš, Nahum, Ozeáš, Sofoniáš, Zachariáš) alebo sediaci na ich chrbtoch (*vitráže *chóru katedrály v Chartres, 13.st.). Spoločné zobrazenia apoštolov a prorokov symbolizujú vyplnenia prorocietv Starého zákona. V ranom kresťanskom umení sa s postavami apoštolov stretávame v námetoch Kristus učí apoštolov, Vyslanie apoštolov, *Posledná večera*, Prijímanie apoštolov, *Zoslanie Ducha svätého*, Smrť Ježiša, *Smrť Panny Márie* a Nanebovzatie Panny Márie (pozri Christologický cyklus I.: *Madona*). Mučeníctvo apoštolov s obľubou zobrazovali v cisterciánskych kláštoroch.

Názvy: Povolanie apoštolov, Povolanie Jakuba a Jána, tal. *Vocazione degli Apostoli*, nem. *Berufung der Apostel*, *Jüngerberufung*, angl. *Calling of the Apostles*.

UZDRAVENIE OCHRNUITÉHO

(Matúš 9,1-8; Marek 2,3-12; Lukáš 5,18-26)

*

On nastúpil na loď (potom, čo uzdravil posadnutých v Gerase), **preplavil sa na druhý breh** (Genezaretského jazera) **a prišiel do svojho mesta** (Kafarnaum). **Tu priniesli k nemu ochrnutého** (gr. *paralyptikos*) **človeka, ktorý ležal na lôžku** (gr. *klinidion* = ležadlo; zdobnenina od slova *klíné* = lôžko). **Keď Ježiš videl ich vieru** (gr. *pistis*; z gr. *pisteuein* = veriť; vieru v svoju moc a svoje postavenie Mesiáša), **povedal ochrnutému: „Dúfaj synu** (gr. *tharsein* = byť dobrej mysle, mať odvalu; gr. *tharsós* = odvaha, dôvera), **odpúšťajú sa** (gr. *afiemi*; zvané *passivum divinum* = teologický trpný rod) **ti hriechy** (gr. *harmatia* = hriech).“ (Matúš)

Keď sa o niekoľko dní vrátil do Kafarnaum (po uzdravení malomocného v Galilei), ľudia sa dopyčuli, že v dome (u Šimona Petra), **zišlo sa ich toľko, že už nebolo miesto ani pred dvermi** (gr. *hóste méketi* = takže nemohli [vstúpiť]). **A zatiaľ im on hlásal posolstvo** (vykladal text Písma; *aram. *memra*; gr. *rhéma*; hebr. *dábar* = slovo [Božie]), **prišli k nemu s ochrnutým človekom. Štyria ho niesli. Keď ho pre množstvo ľudí nemohli priniesť k nemu, odkryli** (plochú) **strechu nad** (miestom), **kde bol, a spustili lôžko** (gr. *krabaton* = ležadlo), **na ktorom ležal ochrnutý. Keď Ježiš videl ich vieru, povedal ochrnutému: „Syn môj, odpúšťajú sa ti hriechy.“** (Marek)

Keď istý deň učil (miesto nie je spresnené), **sedeli pri ňom farizeji a učitelia Zákona** (znalci Písma; gr.pl. *grammateis*, gr.sg. *nomodidaskalos*, gr.pl. *nomikoi*; hebr.pl. *soferim*/sg. *sofer*), **čo prichádzali zo všetkých galilejských a judských dedín i z Jeruzalemu: a mal od Pána** (gr. *Kyrios* = hebr. *Adonaj*/Môj Pán = náhrada Božieho mena *Jahve/JHVH*) **moc** (gr. *dynamis*) **uzdravovať. Tu chlapi niesli na nosidlách človeka, ktorý bol ochrnutý, a pokúšali sa dostať do vnútra a položiť ho pred neho. Ale keď pre zástup nenašli priechod, kadiaľ by ho niesli, vyšli na strechu** (palestínsky dom mal vonkajšie schodisko na strechu) **a cez povalu ho spustili a odkryli krytinu** (gr. *exoryantes* = odstránili [sutinu]) **tam, kde (Ježiš) bol, a otvorom spustili lôžko** (gr. *klinidion*) **medzi** (gr. *eis to meison* = doprostriedka) **ty pred Ježišom. Keď videl ich vieru, povedal: „Človeče, odpúšťajú sa ti hriechy.“**

Lôžko : gr. *klíné* = lôžko je preklad hebr. *miškab/mitah* = ležadlo. Marek a Lukáš používajú výraz *krabaton*, ktoré znamenalo ležadlo, ale išlo aj o pokrývku, nosidlá, lôžko chudobných ľudí; z gr. *krabaton* vzniklo lat. *grabatus*, ktoré znamená biedne lôžko, pelech; Lukáš používa aj gr. výraz *klinidion*, čo znamená malé, úbohé lôžko, ležadlo; gr. *krabaton* = ležadlo, pokrývka i nosidlá, lôžko chudobných ľudí, ktoré mohlo byť vo dne používané ako rohož na žobranie. **Odpúšťajú sa ti hriechy** : uzdravenie duše pred uzdravením tela; choroby sa považovali za následok hriechu, ktorý spáchal chorý alebo jeho rodičia; Ježiš si nárokuje Božskú moc odpúšťať hriechy a sám zveril túto moc učeníkom, s tým, že Boh schválil ich rozhodnutia (Matúš 16,19; 18,18; Ján 20,236); odpustenie hriechov chromému prichádza „celkom zadarmo“, bez kajúcnosti, bez protislužby, bez podmienok, ako výraz nekonečného Božieho milosrdenstva = milosrdenstva bez podmienok; odpustenie hriechov je podmienené „zástupnou“ vierou nosičov (ich veľká viera v mesiáša Ježiša zastupuje vieru chromého a prizerajúceho davu, o ktorej sa nehovorí, alebo ktorá chýbala); očakávaný mesiáš bude nielen trpieť pre ľud, ale jeho príchod bude znamenať odpustenie hriechov; podobne *Targúm k Izaiášovi 53,4 (1.st. po Kr.); gr. *harmatia* = hriech; zákl. význam gr. slova *harmatia* = nemať základ, minúť cieľ; ďalšie významy: vzbura, nespravodlivosť, špatnosť. **Odkryli strechu a otvorom spustili lôžko** : Markov opis podľa historikov znamená, že išlo o palestínsky dom s rovnou strechou z hlinených tehál (bez povaly), resp. rovná strecha z blata a otiepok slamy upravených ako krytina. **Vyšli na strechu a cez povalu ho spustili** : Lukášov opis podľa mienky tých istých historikov znamená, že išlo o dom s vonkajším schodiskom na strechu, ako to býva v Palestíne, ale so šikmou strechou západného typu, ktorej škridly odstránili a potom cez povalu chromého spustili pred Ježiša. **Keď videl ich vieru** : viera = gr. *pistis* (gr. *pisteuó, pistuein* = veriť); výraz *pistis* v Novom zákone = istota pravdy, rozumu, myslenia na poklade pravdy, na rozdiel od súčasného významu viera; viera je subjektívne presvedčenie, ktoré je oddelené, t.j. nezávislé od rozumových pochodov, niečo, čím si nie sme istí na podklade rozumu; gr. výraz *pistis* je prekladom hebr. výrazov *emuna, emet*, ktoré sú odvodené od koreňa slova *aman* s významom byť si istý pravdou, vierohodnosťou (pozri význam slova *amen* v kapitole Ježiš na večeri u farizeja Šimona; ďalej pozri Uzdravenie stotníkovho sluhu); viera, ktorú Ježiš vyžadoval od začiatku svojho účinkovania je založená na úplnej dôvere a odovzdanosti; človek prestáva spoliehať na svoje vlastné sily a úvahy a odovzdáva sa slovu a moci toho, komu verí; Ježiš ju požaduje predovšetkým pri svojich zázrakoch, ktoré nie sú ani tak skutkami milosrdenstva, ako znakmi jeho poslania a Kráľovstva (pozri kapitola Vzkriesenie Lazára); preto ich nemôže konať, ak nenachádza vieru, ktorá zázrakom dáva skutočný zmysel (pozri kapitola Uzdravenie stotníkovho sluhu). **Dúfaj** : v zmysle mať vieru, mať odvahu, byť dobrej mysle = gr. sloveso *tharsein*; výrok sa v Novom zákone objavuje iba v ústach Ježiša. **Odpúšťajú sa ti hriechy** : gr. *afiemi*; zvané *passivum divinum* = teologický trpný rod; odpustenie hriechov chromému prichádza „celkom zadarmo“, bez kajúcnosti, bez protislužby, bez podmienok, ako výraz nekonečného Božieho milosrdenstva = milosrdenstva bez podmienok; odpustenie hriechov je podmienené „zástupnou“ vierou nosičov -ich veľká viera v mesiáša Ježiša zastupuje vieru chromého a prizerajúceho davu, o ktorej sa nehovorí, alebo ktorá chýbala; očakávaný mesiáš bude nielen trpieť pre ľud, ale jeho príchod bude znamenať odpustenie hriechov; podobne *Targúm k Izaiášovi 53,4 (1.st. po Kr.); gr. *harmatia* = hriech; zákl. význam gr. slova *harmatia* = nemať základ, minúť cieľ; ďalšie významy: vzbura, nespravodlivosť, špatnosť.

Vtedy si niektorí zákonníci povedali: „Tento sa rúha (gr. blasfemeí).“ Keďže Ježiš poznal ich myšlienky, povedal: „Prečo myslíte zle vo svojich srdciach (pre

Židov srdce orgánom vnímania; moc čítať v srdciach = schopnosť Božia)? **Čo je ľahšie, povedať: »Odpúšťať sa ti hriechy«, alebo povedať: »Vstaň a choď«?** Ale aby ste vedeli, že **Syn človeka** (gr. *Hyios tou anthrōpou* < *ben'ádám*, *aram. *bar'enášá*; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly) **má na zemi moc odpúšťať hriechy, povedal ochrnutému: „Vstaň (gr. *egeire*; sloveso *egeiren* prekladané aj ako zobudiť sa, používané pri uzdravovaní [pozri kapitola Búrka na mori]), vezmi si lôžko (gr. *klíné*) a choď domov!“** Keď to zástupy videli, s bázňou (báli sa; neskoršie preklady: divili sa) **oslavovali Boha, ktorý dal takú moc ľuďom** (služobníkom cirkvi, ktorí dostali túto moc od Krista). (Matúš)

Sedeli tam aj niektorí znalci Zákona a uvažovali (gr. *dialogizomenoi*) vo svojich srdciach: „Čo to tento hovorí? Rúha sa (gr. *blasfēmein* = rúhať sa, zlorečiť, urážať [Boha]; znevažuje Božie meno Jahve, búri sa proti Bohu [odkaz na Levitikus 24,15-16; Numeri 15,30])!“ Kto môže odpustiť hriechy okrem (gr. *monos* = iba) **samého Boha?** Ježiš hneď poznal svojím duchom, že takto rozmýšľajú a povedal im: „Prečo takto myslíte vo svojich srdciach? **Čo je ľahšie povedať** ochrnutému: »Odpúšťať sa ti hriechy«, alebo povedať: »Vstaň, vezmi si lôžko a choď!“ Ale aby ste vedeli, že **Syn človeka** má moc odpúšťať hriechy na zemi,“ povedal ochrnutému: „Vstaň, vezmi si lôžko a choď domov!“ On vstal, hneď si vzal lôžko a pred očami všetkých ((dôraz na očitú svedectvo, ako to vyžadovalo židovské právo) **odišiel. Všetci žasli, vebili Boha a hovorili: „Také niečo (odpúšťať hriechy už tu na zemi [skôr ako v nebi po vzkriesení mŕtvych]) sme nikdy nevideli.“** (Marek)

Znalci Zákona a farizeji začali rozmýšľať (gr. *dialogomai*, *dialogismos*): „Kto je ten (gr. *hūtos* = ten človek [v hanlivom zmysle]), že sa takto rúha? Kto môže odpúšťať hriechy okrem samotného Boha?“ Ale Ježiš poznal ich rozmýšľanie a povedal im: „Prečo tieto myšlienky vo vašich srdciach? **Čo je ľahšie povedať: »Odpúšťať sa ti hriechy«, alebo povedať: »Vstaň a choď?«** Ale aby ste vedeli, že **Syn človeka** má moc na zemi odpúšťať hriechy“ povedal porazenému: „Hovorím ti, vstaň, vezmi si lôžko a choď domov!“ A on hneď pred ich očami, vzal si lôžko a vebiac Boha odišiel domov. Všetkých sa zmocnil úžas, vebili Boha a plní bázne hovorili: „Dnes sme videli obdivuhodné veci (podivuhodné = gr. *paradoxos*; z gr. *paradoxa* = divy; typický zborový záver pri zázrakoch).“ (Lukáš)

Čo je ľahšie povedať : odpustiť hriechy duše je ťažšie ako uzdraviť telo, ale povedať to je ľahšie, lebo sa to navonok nedá overiť; alebo v zmysle „čo je ťažšie, odpustiť hriech alebo zázračne uzdraviť?“; oboje patrí do sféry Boha, rozdiel je iba v tom, že schopnosť odpúšťať hriechy (spasiť) sa nedá dokázať skúsenosťou počas života na zemi; ak má Ježiš moc nad ochrnutím, má moc aj odpúšťať. **Syn človeka** : gr. *hyios tú anthrōpú*; hebr. *ben' adam*; *aram. *bar' enoš*; pozemský Ježiš s ohľadom na ľudskú prirodzenosť, ktorá ho spájala s človečenstvom; rozporuplný a nie celkom vyjasnený titul (pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly). **Dal takú moc ľuďom**: odpúšťanie má širšiu ako teologickú platnosť, nie je iba vecou Boha, ale aj človeka; iba milosrdenstvo a odpúšťanie uplatňované človekom v praxi vedie k spaseniu, lebo kto nevie odpúšťať, koná Zlo; narážka na ranokresťanskú cirkevnú prax: odpúšťanie hriechov biskupmi (Matúš 16,19; 18,18; Jakubov list 5,16).

Maliari situovali výjav vždy do interiéru domu. Zobrazenia sa väčšinou pridržiavali presne evanjeliového textu: Dvaja či štyri nosiči zo strechy, v ktorej urobili otvor, spúšťaťajú na lanách posteľ s ochrnutým, prípadne lôžko niekedy už leží na zemi. Výnimočne zobrazovali aj stojaceho Krista (mozaika kostola S.Apollinare Nuovo v

*Ravenne, 520-526) so zvitkom v ruke a gestom, ako núti ležiaceho, či polosediaceho ochrnutého muža, aby vstal. V stredovekých rukopisoch súběžne zobrazovali často aj následnú scénu, ako si ochrnutý na príkaz Krista berie lôžko na chrbát a odchádza s ním. Krista maľovali v kruhu sprievodných postáv, ku ktorým patrili za ním stojaci apoštoli, gestikulujúci *farizeji a *zákonníci, zvedavci a nosiči na streche.

Uzdravenie ochrnutého spolu s *Uzdravením chorého v Bethesde* patrí do skupiny zázračných uzdravení ochrnutých. Ak v námete zobrazili iba záverečnú scénu, ktorá je v oboch príbehoch totožná - uzdravený odchádza s lôžkom na chrbte - bez ďalších rozlišovacích znakov nie je možné jednoznačne odlišiť oba výjavy. V niektorých časnejších dielach je vidieť, ako chorý odnáša na chrbte skutočnú posteľ, ale častejšie má uzlík posteľnej bielizne alebo slamník. Námet v ranokresťanskom umení symbolizuje vykúpenie. Z vykupiteľských tém maliari neskoršie uprednostňovali námet *Ukrižovanie*. Ježišov známy výrok: Vstaň a choď, v latinskej verzii Surge et ambula, použili propagátori piešťanských kúpeľov, v ktorých sa lieči najmä pohybový aparát, a umiestnili ho nad Sklený most, ktorý symbolicky otvára kúpeľnú zónu mesta, Kúpeľný ostrov.

*

Kafarnaum. Dnešný **Kfar Nachum**, starozákonný Kafarnaum, je známy ako rodisko apoštolov Petra a Ondreja. Novozákonné rukopisy síce uvádzajú výraz Kafarnaum (hebr. **Kefar Nahum** - Dedina Nahumova [podľa proroka Nahuma]; hebr. **Nahum** = Utešiteľ), ale biblické texty, opierajúce sa o grécky napísaný Alexandrijský kódex z 5.storočia, používajú názov **Kapernaum** (hebr. Dedina potešenia). Asi 5km od Kafarnaum sa nachádzalo veľké mesto **Migdal/Magdala** (pozri Christologický cyklus III.: *Noli me tangere*).

Prvý raz sa meno objavuje až v *evanjeliách a z nich vyplýva, že staré Kafarnaum sa nachádzalo na galilejskom pomedzí, na severozápadnom brehu Genezaretského jazera, blízko politických hraníc; jazero tvorilo prirodzenú hranicu medzi štátmi Herodesovho syna Filipa (severovýchodné územia od jazera: Panea, Gulanitis, Iturea, Trachonitis, Batanitis) a syna Antipasa (severozápadná Galilea a Perea na východ od stredného toku Jordánu). Mesto ležalo na obchodnej ceste do Damasku, takže tu bola colnica aj vojenská posádka (Marek 2,14; Matúš 8,5-13; Lukáš 7,1-10). Celá oblasť okolo Kafarnaum bola úrodná, neďaleko Siedmich prameňov, ktoré dodávali vodu do Genezaretského jazera. Miesto sa dnes volá et-Tabgha, čo je arabskou skomoleninou gréckeho **Heptapégon** (Miesto siedmich prameňov).

Po druhej židovskej vojne, neúspešnom povstaní ***Bar Kochbu** roku 135, sa do Kafarnaum uchýlilo veľa Židov, kde aj nové náboženstvo, kresťanstvo, našlo nových stúpencov. Pokojné spolunažívanie Židov a pohanov siahalo v 5.storočí tak ďaleko, že inoverci pomohli kafarnaumským Židom postaviť veľkú *synagógu. Stojí na základoch tej, v ktorej učil Ježiš. Jej základy sú označené čiernou čiarou. Synagógu spolu s kresťanskou modlitebňou na mieste Petrovho domu poškodili v 7.storočí Arabi počas dobývania *Palestíny. Od tých čias začalo mesto upadať. Hoci oň mali záujem križiaci, lebo bolo úzko späté so životom Ježiša Krista, nepokúšali sa ho získať bojom, lebo ležalo v nechránenej krajine.

Ako väčšina osád v okolí jazera aj staroveké Kafarnaum takmer nenávratne zmizlo. Pre jeho lokalizáciu boli dôležité archeologické pamiatky a porovnávanie s ranokresťanskými zápiskami pútnikov do *Svätej zeme. Historici zistili, že dnes sa na mieste niekdajšej dediny nachádzajú trosky Tell Chum. Súčasný výskum dokázal osídlenie od 1.st.pr.Kr. do 7.storočia. Roku 1894 získal rád františkánov miesto Petrovho domu a o desať rokov neskoršie zahájili archeologické práce v okolí synagógy a byzantského kostola.

Keď vedci hľadali pôvodnú synagógu, o ktorej sa zmieňuje Lukáš, ktorú založil, resp. prispel peniazmi na jej stavbu, rímsky stotník a ktorú navštevoval aj Ježiš, došli k názoru, že sa jej zvyšky nachádzajú pod zmienenu synagógou z 5. storočia, stojacou na vyvýšenom mieste. Bola vystavaná z bielych vápencových kvádrov kontrastujúcich s okolitými stavbami z čierneho čadiča. Jej priestorný interiér bol postavený v grécko-rímskom štýle s bohato vyzdobeným priečelím. Steny zdobili vlasy s hlavou Medúzy, orla, sochy levov, hebrejské symboly, viničové vetvičky a strapce, ruže a geometrické motívy. Jedinečný dekoratívny prvok predstavuje reliéf archy zmluvy na štvorkolesovom voze. Vpredu synagógy bol balkón, na ktorý sa vystupovalo po strmých postranných schodiskách.

O pôvodnej synagóge z ježišovských čias píše vo svojich poznámkach *Egeria (spis *Itinerarium Egeriae*), vznešená pútnička galského alebo hispánskeho pôvodu s dobrými kontaktmi na kláštory, ktorá roku 383 cestou do Jeruzalemu navštívila aj Kafarnaum. Egeria spomína jej hladké kvádre stavby a mnohé schody, ktorými sa vchádzalo do modlitebne.

Spolu so synagógou pútničke ukázali aj kostol. Egeria píše, že kostol dali vystaviť z obytného domu apoštola Petra, pričom pôvodné múry Petrovho domu ponechali na mieste a obmurovali ich. Časom zrejme kostol nepostačoval potrebám kresťanskej obce a v 6. storočí ho nahradila *bazilika. Správu o jej budovaní podáva anonymný „pútnik z Piacenzy“, ktorý roku 570 navštívil Kafarnaum.

Pôvodný kostol, vzniknutý prebudovaním Petrovho domu, pravdepodobne dal vybudovať *židokresťan Jozef z Tiberiady, ktorý si roku 335 sťažoval u cisára Konštantína Veľkého, že Židia celkom obsadili Kafarnaum a Nazaret a vyhnali všetkých pohanov. Židovským komunitám sa na počiatku 4. storočia, pred obrátením cisára Konštantína na kresťanstvo, darilo pomerne dobre pod vedením rabínov a patriarchov. Jozef z Tiberiady zrejme dostal od cisára povolenie vybudovať kostol a použil k tomu Petrov dom, ktorý pútnici často navštevovali.

V nevelkej vzdialenosti od synagógy, ktorú Egeria spomína, archeológovia objavili zvyšky dvoch svätýň, ktoré sa od seba navzájom úplne odlišujú. Staršia z nich je bazilika, ktorú videl pútnik z Piacenzy. Ide o malý pamätník v tvare dvojnásobného osemuholníka. Centrálné zhromaždisko má položené presne nad hlavnou miestnosťou domu z 1. storočia. Možno je to tá stavba, ktorú dal vybudovať Jozef z Tiberiady tak, že obmuroval starý Petrov dom a ponechal pôvodné múry, ktoré potom o 50 rokov neskoršie uvidela Egeria. Archeológovia objavili miesto, kde sa nachádzala hlavná sála stavby. Omietnuté steny boli vyzdobené pestrými maľbami a na popadaných kusoch omietky sa našli zlomky *graffiti, vyryté nápisy v gréčtine a iba niekoľko v semitskom jazyku, vrátane slova „amen Pane“ a „Ježiš“. Zanechali ich po sebe stredovekí pútnici, návštevníci Petrovho domu.

Okrem týchto pamiatok (synagógy a *baziliky prestavanej z Petrovho domu) sa našlo päť obytných blokov, tzv. *insulae*. Domy tvoria súčasť dediny. Vedci odhadujú, že v jednej insule mohlo bývať 15 rodín, t.j. 130-150 ľudí. Do okolitých ulíc viedlo z domu iba niekoľko málo východov. Celý dom pozostával z malých miestností, otvorených do niekoľkých vnútorných nádvorí. Schody, ktoré sa zachovali, viedli na ploché strechy zo slamy a hliny, lebo čadičové múry by neuniesli väčšiu váhu. Chodby boli vydláždené bazaltom a pokryté hlinou. V tomto prostredí sa odohral príbeh Uzdravenia ochrnutého.

Kafarnaum bolo Ježišovým druhým domovom, do ktorého sa uchýlil po svojom odchode z Nazareta. Prišiel sem, keď sa dozvedel o uväznení Jána Krstiteľa. Tu začal svoju verejnú kázeň (Matúš 4,13), v jednej z jeho insul žil a viedol s obyvateľmi rozhovory o pýche, zvädzaní na hriech a predkladal podobenstvá o soli (Marek 9,33). V jeho synagóge učil o moci a v nej uzdravil posadnutého (Marek 1,21-28). Do Kafarnaum sa vracal zo svadby v Káne a pri jeho bránach stretol rímskeho stotníka,

ktorý tak veril v moc Božieho Syna Ježiša, že mu stačilo „iba jeho slovo“, aby sa veril v uzdravenie svojho sluhu, rovnako ako v to uveril kafarnaumský kráľovský úradník, ktorý prosil za uzdravenie svojho syna (Ján 4,46).

Napriek všetkým zázrakom, uzdravovaniu chorých, utišeniu búrky na jazere a ďalším dôkazom, veľa Kafarnaumských pochybovalo o Ježišovej mesiášskej úlohe (Lukáš 9,13) a zlomyseľne ho skúšali vyberači chrámovej dane (Matúš 17,24). Preto Ježiš hrozil Kafarnaumským a Betsaidským a upozorňoval ich na osud hriešnych kanaánskych miest *Tyros a *Sidon, ktoré svojho času (847 pr.Kr.) boli vyplienené a pokorené Asýřčanmi, Peržanmi aj Rimanmi (Matúš 11,20).

Názvy: Lat. *Paralyticus demissus per tecum*, tal. *Guargione del Paralitico*, nem. *Heilung des Gichtbrüchigen*, angl. *Sick of the Palsy let down through the Tiling*.

POVOLANIE MATÚŠA, HOSTINA V DOME LÉVIHO

(Matúš 9,9-10,13; Marek 2,13-17; Lukáš 5,27-32)

*

Keď Ježiš odtiaľto odchádzal (z Kafarnaum po uzdravení ochrnutého), **vidiel človeka menom Matúš** (gr. *Mathétés/Maththaios*) **sedieť na mýtnici** (gr. *telónion*) **a povedal mu: „Nasleduj ma** (gr. *akolúthein* = nasleduj)!“ **A on vstal** (gr. *anastas*) **a nasledoval ho** (vec [spása] nestrpí odklad; povolaný podriadiuje svoj život službe Bohu). (Matúš)

Znova išiel k moru (gr. *para tén thalassan* = dosl. pozdĺž mora [Galilejského]) **a množstvo ľudí prichádzalo k nemu a on ich vyučoval. Ako šiel okolo, videl na mýtnici sedieť Alfejovho syna Léviho** **a povedal mu: „Nasleduj ma!“** **On vstal a nasledoval ho.** (Marek)

Potom vyšiel von (z domu, kde ochrnutého uzdravil; pozri kapitola Uzdravenie ochrnutého), **videl mýtnika** (gr. *telónes*) **menom Lévi sedieť na mýtnici a povedal mu: „Pod' za mnou.“** **On vstal, opustil všetko a nasledoval ho.** (Lukáš)

Videl na mýtnici : mýtnica = gr. *telónion*; miesto platenia poplatkov za tovar; išlo zrejme ryby, ktoré za prepravovali z oblasti Galilejského mora; tieto dane živili Herodesa Antipasa, lebo *Galilea nebola pod priamou rímskou správou (pozri kapitola Farizej a colník); Židia z Galiley od čias Nehemiáša (10,32) okrem toho boli povinní platiť tretinu šekelu (pozri kapitola Daňový peniaz). **Alfeus syn Léviho** : o Alfeovi sa viac nevie, iba že bol otcom Léviho, stotožňovaného s apoštolom Matúšom; pogrécťené meno *Alfeus* znie *aramejsky znie ako *Halfai* (od koreňa slova s významom „nasledovať“, „meniť“), čo sa dá opäť do gréčtiny prepísať ako *Klópas*; ide o taký istý spôsob, ako keď si *Šaul/Saul* – „vyžiadaný“ [od Boha] zmenil svoje hebr. meno na grécke *Paúlos* (pokorný [pred Bohom]). **Lévi** : hebr. meno s koreňom slova s významom „privinúť sa“ (k Bohu).

A keď potom sedel (gr. *kai ginetai* = tradičná úvodná formula) **v dome** (Matúša/Léviho) **za stolom** (pri obyčajnom stolovaní Židia sedeli, pri slávnostnom ležali na ležadle *kliné* po rímskom spôsobe; pozri Christologický cyklus III.: Posledná večera) **a prišli mnohí mýtnici** (gr.pl. *telónai*/sg. *telónes*; staršie preklady: „publikáni“; pozri kapitola Farizej a colník) **a hriešnici** (gr. *hamartóloi* = bezbožníci; ľudia neplniaci všetky príkazy Zákona). **Keď ho videli farizeji, hovorili jeho učeníkom: „Prečo váš učiteľ** (gr. *didaskalos*) **je** (gr. *esthie*; tu vo význame: [obvykle] „jedáva“) **s mýtnikmi a hriešnikmi** (keď to Zákonom zakazuje; pozri kapitola Farizej a colník)?“ **On to začul a povedal: „Zdraví nepotrebujú lekára** (gr. *iatros*; možno odkaz na Jeremiáša 8,22; Exodus 15,26), **ale chorí. Chodte a naučte sa, čo znamenajú slová: Milosrdenstvo chcem** (gr. *eusplachnia* < hebr. *rachúm, rachamím* = milosrdenstvo; lat. *Misericordia*; odkaz na Ozeáša 6,6; Božie milosrdenstvo je dôležitejšie ako Božia sláva; Božia sláva zdôrazňovaná prísnyimi farizejmi = formálne dodržiavanie Zákona), **a nie obetu. Neprišiel som volať** (gr. *kaleó* = vyzývam < *kalein* = povolať, vyzývať [v zmysle naprávať]); **narážka na Ježišovo postavenie mesiáša a Božieho syna) dokonalých** (gr. *dikaioi*; riadnych vo vzťahu k Bohu aj bližným; pozri kapitola Kázeň na hore), **ale hriešnikov.“** (Matúš)

Keď potom Ježiš bol pri stole (dosl. „ležal pri stole“) **v jeho dome, stolovali s ním a s jeho učeníkmi aj mnohí mýtnici a hriešnici, bolo totiž** (gr. *gar*) **mnoho tých, čo ho nasledovali. Znalci zákona z farizejov** (vo význame niektorí farizeji, ktorí zastávali aj úlohu zákonníkov; zákonníci neboli náboženským hnutím, ale profesiou) **ho videli jest' s hriešnikmi a mýtnikmi a hovorili učeníkom: „Čože, on jedáva a pija s mýtnikmi a hriešnikmi?“** Ježiš to začul a povedal im: **„Zdraví nepotrebujú lekára, ale chorí. Neprišiel som volať spravodlivých ľudí, ale hriešnikov.“** (Marek)

Lévi mu tiež urobil vo svojom dome veľkú hostinu (gr. *doché* = recepcia, prijatie po výzve k apoštolátu). **A bolo tam tam veľmi veľa mýtnikov a iných ľudí, ktorí s nimi stolovali. Ale keď na to farizeji a ich znalci Zákona** (gr. *nomodidaskalos*) **začali šomrať** (gr. *gongyzó* = šomrem) **a hovorili jeho učeníkom: „Prečo jete a pijete s mýtnikmi a hriešnikmi?“** Ježiš im povedal: **„Zdraví nepotrebujú lekára, ale chorí áno. Neprišiel som, aby som volal k pokániu** (dosl. „aby robili pokánie“; gr. *metanoia* = pokánie) **spravodlivých, ale hriešnikov.“** (Lukáš)

Hriešnici : gr. *hamartóloi* = bezbožníci; zrejme tí, ktorí mali zlú povest' a nemorálne správanie: zlodeji, prostitútky, násilníci; mohli sem však patriť aj tí, ktorí vzhľadom sa svoje zamestnanie alebo sociálne zaradenie, nemohli žiť plným náboženským životom: colníci vyberajúci dane, sú podozrievaní z nepoctivosti a kolaborácie s Rimanmi, bedári bez možnosti zachovávanía rituálnych predpisov o očiste a stravovaní, pastieri prasiat (pozri kapitola Uzdravenie posadnutého z Gerasy]); patrili sem aj *pohania; pre ľudí žijúcich nemravným pohlavným životom používal Nový zákon výraz *pornai*. **Totíž bolo mnoho tých** : gr. *gar* = totiž; častica *gar* uvádza vetu, ktorá iba zdanlivo dodatočne vysvetľuje nejaký fakt; v skutočnosti upozorňuje na určitú dôležitú myšlienku, a to, že Ježiš mal veľa nasledovníkov. **Lekára nepotrebujú zdraví, ale chorí** : možno odkaz na Jeremiáša 8,22; Exodus 15,26; *helenistický názor na lekárov ako na tých, ktorých povinnosťou je byť s chorými, a na filozofov ako lekárov, ktorí liečia neresti ľudí (Diogenes Laertios, 3.st.pr.Kr.; Plutarchos z Chaieroneiy, §127 po Kr.; Epiktetos z Hierapole, §135 po Kr.); ospravedlnenie Ježiša: v tomto prípade sprostredkováva uzdravenie.

Bol jeden človek menom Ježiš (gr. *egeneto tis aner onomati Iesous*) vo veku asi tridsať rokov, ktorý si nás (učenikov) vyvolil. Keď prišiel do Kafarnaum, vstúpil do domu Šimona, zvaného Peter (gr. *epiklethéntos Petrou*), a otvoril svoje ústa a povedal: „Keď som sa prechádzal po brehu Tiberiadského jazera (gr. *límen = jazero*), vyvolil som si Jána a Jakuba, synov Zebedeových, a Šimona a Ondreja a Tadeáša a Šimona zélotu a Judáša Iškariotského a teba, Matúš, keď si sedel v colnici, zavolať som a nasledoval si ma. Chceme, aby vás bolo dvanásť apoštolov na svedectvo Izraelu. (*Evanjelium Ebionitov, zlomok I, 2.-3.st.)

Podľa všetkých troch evanjelistov povolal Ježiš Matúša priamo z colnice, preto práve do tohto prostredia s množstvom stolov, polic a účtovných kníh situovali umelci zvyčajne výjav (holandský barokový maliar Claes Cornelisz/Moeyaert, 1636). Ojedinelo sa vyskytujú aj iné riešenia, napríklad Carravaggio (1598-1601) situoval výjav na ulicu, pred krčmu. Matúša zobrazovali v bohatom odevu za stolom, pri práci, zapisovaní. Obklopujú ho obchodníci, pomocníci colníka, hráči a farizeji, niekedy aj apoštoli Peter a Ondrej. V základnom *ikonografickom type Kristus vstupuje na colnicu a gestom povoláva Matúša k sebe. Preto v kompozíciách Povolania Matúša sa často objavuje posunková reč (Carravaggio).

V renesancii a v baroku maľovali aj nasledujúcu scénu s hostinou. Sem možno zaradiť aj Veronesovu Hostinu v dome Léviho, hoci kunsthistorici sa domnievajú, že ide o kontroverzne poňatú *Svadbu v Káne Galilejskej*, o čom svedčí prítomnosť Márie. Začlenenie niektorých svetských postáv šašov a pijanov, údajne cirkev natoľko pobúrilo, že prinútila umelca dielo premenovať.

Antverpský maliar Jan Sanders van Hemessen/Heymissen (†1566) namaloval dokonca dve kompozične podobné verzie Povolania Matúša, v pozadí jednej zobrazil ako doplnkovú scénu Hostinu v dome Léviho, v druhej Krista s apoštolmi (1535).

*

Apoštol Matúš. Matúš, gr. *Mathésthés*, je novozákonné meno odvodené z hebrejského *Mattithjah* (dar Jahve). Apoštol Matúš nikdy nechýba v súvislostiach dvanástich apoštolov (Matúš 10,3; Marek 3,18; Lukáš 6,15; Skutky 1,13). Matúšovo evanjelium ho označuje ako mýtnika a výbercu daní. V paralelných oddieloch Marka a Lukáša sa nazýva Lévi, Marek k tomu pridáva Lévi, syn Alefov (nie je žiadny dôvod spájať ho s Alefom, otcom apoštola Jakuba Mladšieho; niektorí sa domnievajú, že apoštol mal dve mená, Lévi a Matúš; iní sa domnievajú, že ide o dvoch mužov, pričom Lévi je učeník, ale nepatrí do úzkeho o kruhu Dvanástich).

Tvrdenie hierapolského biskupa Papiasa (†130), cirkevných otcov Irenea Lyonského (†202), Origena (†254) a Eusebia z Cézarey (†340), že apoštol Matúš zostavil v hebrejčine, resp. v *aramejčine Ježišove výroky (logiá), ktoré popri naratívnom materiáli tvoria najdôležitejšiu časť evanjeliového textu, pokladala prvotná cirkev za dôkaz, že bol súčasne autorom prvého evanjelia (od pol.2.st. označovaného Evanjelium podľa Matúša). No podľa výsledkov moderného bádania dnešné Matúšovo evanjelium nie je prekladom z *aramejčiny, ale (podľa oficiálnej tradície) ide o „spracovanie tradíciou ustáleného, v gréčtine jestvujúceho materiálu“, teda už v origináli napísaného v gréckej reči (proti tomu argumentuje detailným lingvistickým rozborom francúzsky katolícky filozof Claude Tresmontand v knihe *Hebrejský Kristus, jazyk a vek evanjelií*, 1983; pozri kapitola *Uzdravenie dcéry kanaánskej ženy*). Určitá časť bádateľov sa stále prikláňa k tomu, že ide o kompiláciu Ježišových výrokov alebo starozákonných mesiášskych textov, a zdráha sa pokladať apoštola Matúša za autora prvého evanjelia.

Kresťanská tradícia sa rozchádza v názore na spôsob a miesto Matúšovej mučeníckej smrti. Niektorí spolu s Rímskym martyrológiom (prvé vydanie 1584) ju

kladú do Etiópie, tzv. Hieronymovo martyrológium (podvrh zo 6.-7.st.) do Tarria v Perzii, ďalší do Tarsuany na východ od Perzského zálivu. Matúšove telesné pozostatky údajne priniesol do juhotalianskeho Salerna v 11.st. francúzsky šľachtic Robert Guiscard z Finistére (Bretónsko) a vraj ich dopravil z Etiópie.

Nakoľko podľa jednej verzie Matúšovi uťali hlavu, vo výtvarnom umení je okrem mešca jeho ďalším atribútom uťatá hlava, ale aj halapartňa a sekera (nástroje umučenia). Ak je zobrazovaný ako evanjelista, sedí za stolom, píše a anjel mu vedie ruku (Caravaggio, 1601), alebo mu drží kalamár s atramentom. Na celostránkovej miniatúre v Evanjelistári Jána z Opavy (1368) Matúš diktuje evanjelium anjelovi; v Caravaggiom druhom variante námetu z rokov 1599-1602 anjel na prstoch vypočítava argumenty k dišpute; na obraze českého *barokového maliara Karla Škréty (1666) anjel dokonca písuceho evanjelistu objíma (symbol inšpirácie). Ak je Matúš zobrazovaný ako apoštol, drží mešec alebo pokladničku, niekedy so štrbinou navrchu, ako pripomienku pôvodného povolania. Na konci stredoveku niekedy maliari Matúša zobrazujú s okuliarmi, zrejme preto, aby mohol vidieť na svoje účtovné knihy. Niektoré Matúšove zobrazenia sú sprevádzané nápismi: *“Sanctam ecclesiam catholicam; sanctorum communionem“* (Svätú cirkev obecnú; spoločenstvo sväté), *„Primum querite regnum Dei“* (Hľadajte predovšetkým kráľovstvo Božie), *„Liber generationis Jesu Christi“* (Listina rodu Ježiša).

*

Evanjelist. Slovo evanjelista (gr. *euangelistés*) znamenalo ohlasovateľ, zvestovateľ správy, predovšetkým dobrej správy. V Novom zákone sa toto slovo vyskytuje iba tri razy, v Skutkoch apoštolov (21,8) v súvislosti s evanjelistom Filipom, v Pavlovom Liste Efezským (4,11), kde sa spomínajú spolu s apoštolmi, prorokmi, pastiermi a učiteľmi, a v Pavlovom Druhom liste Timoteovi (4,5) v súvislosti s evanjelistom Timotejom. Vo všetkých troch prípadoch je pojem evanjelista odlišný od pojmu apoštol. Z toho vyplýva, že v počiatočnom, prvokresťanskom ponímaní bol evanjelista človek, ktorý pokračoval v tradícii apoštolov. Nedá sa však presne určiť, či išlo o určitý úrad v rámci prvokresťanského spoločenstva, alebo misionársku činnosť. Slovo evanjelista, ktoré označuje autora evanjelia, sa objavilo až neskoršie, keď sa evanjeliá začali používať v podobe spisu, knihy a pod.

Evanjeliu. Latinský výraz **evangelium* je jednoduchou transliteráciou gréckeho slova *euangélion*, ktoré je prekladom hebrejského slova *besora* = správa, zvesť. Hebrejské *besora* je odvodeninou slovesa *basar*, čo je zosilnenou formou *bisar* = oznamovať novinu, väčšinou šťastnú novinu.

Výraz *euangélion* v klasickej a mimobiblickej gréčtine označoval odmenu, ktorú dostal posol za prinesenú dobrú správu, napríklad o víťazstve nad nepriateľom, alebo aj samu dobrú zvesť. V náboženskom mimobiblickom použití evanjelium znamenalo priaznivú veštbu. V cisárskej dobe od 27 pr.Kr. bol evanjeliom každý dekrét, pranie alebo rozkaz vláдаря. *Starý zákon používal pre dobrú zvesť hebrejský výraz *besora*, ktorý tiež predstavoval odmenu za dobrú zvesť (2Samuelova 4,10), aj dobrú správu ako takú.

V *Novom zákone výraz evanjelium nadobudol osobitný význam, predstavoval zvesť o blízkom príchode Božieho kráľovstva (Marek 1,14-15), poslanstvo o narodení Ježiša Krista (Lukáš 2,10-11), splnenie starozákonných prisľúbení o osobe a diele Mesiáša (Rímskym 1,1-3) a iné okolnosti, ktoré sa týkali vykupiteľského diela Ježiša Krista. Od 2.storočia sa pojem evanjelium obmedzil na označenie spisu o živote a diele Ježiša Krista, obsahujúce poslanstvo spásy. V tomto význame sa výraz užíva aj v moderných jazykoch.

Existuje veľa evanjelií, ale cirkev uznáva za autentické a kanonické iba štyri evanjeliá, a to na základe ich apoštolského pôvodu. Cirkevní otcovia 2.-4.storočia, Irenej Lyonský, Klement Alexandrijský, Origenes a Eusebios z Cézarey píšu o štvortvarovom evanjeliu, posvätnéj kvadrige evanjelií, Augustín z Hippo Regia (†430) tvrdí, že treba hovoriť o štyroch knihách jediného evanjelia.

*

Symboly evanjelistov. Kresťanská tradícia označuje autorov štyroch kanonických evanjelií symbolmi štyroch bytostí z videnia proroka Ezechiela (pozri Christologický cyklus I.: *Tetramorf*). Symbolika je odvodená z údajov na začiatku spisov: Človek je symbolom Matúša, ktorý začína spis rodokmeňom Krista. Lev symbolizuje Marka, lebo začína správou o účinkovaní Jána Krstiteľa na púšti a lev je kráľom púšte. Býk je symbolom Lukáša, ktorý začína opisom obety židovského kňaza Zachariáša v Chráme a býky boli obetnými zvieratami. Orol, ktorý lieta najvyššie a najďalej vidí, je symbolom Jána, ktorý sa „vzniesol“ až do výšky Božieho tajomstva.

Najstaršie vyobrazenia symbolov evanjelistov sa nachádzajú na nástenných maľbách v Marcus-Marcellinových *katakombách v Ríme (4.st.). Od 5.storočia obklopujú symboly štyroch evanjelistov postavu stojaceho alebo tróniaceho Krista (pozri Christologický cyklus I.: *Maiestas Domini, Kristus v majestáte*). O spoločnom zobrazení symbolov evanjelistov a Krista sa hovorí ako o tzv. **harmónii evanjelií**. Na slonovinových reliéfoch trónu biskupa Maximiana v *Ravenne (550) sprevádzajú symboly evanjelistov postavu Jána Krstiteľa. Symboly štyroch evanjelistov bývajú súčasťou apokalyptických námietok. Symboly či postavy štyroch evanjelistov sprevádzajú niekedy symboly štyroch biblických riek, ktoré sú tiež alegóriou evanjelistov alebo evanjelií (Paulinus z Noly, †431; pozri Apokalyptický cyklus: *Uctievanie Baránka; Nebo*).

Ak sú evanjelisti zobrazovaní ako osoby, v ranom stredoveku vystupujú Matúš a Lukáš ako starší muži, Marek a Ján, v odkaze na postavenie apoštolov, učeníkov, sú o generáciu mladší. V neskorom stredoveku na Západe je potom iba Ján často zobrazovaný ako mládenec s tvárou bez fúzov (pozri Apokalyptický cyklus: *Umučenie sv.Jána*). Od 9.storočia boli k štyrom evanjelistom priradovaní štyria veľkí proroci, Izaiáš, Jeremiáš, Ezechiel, Daniel.

*

Matúšovo evanjelium. Podľa starocirkevnej tradície Matúšovo evanjelium napísal grécky hovoriaci Žid, žijúci v Sýrii alebo *Palestíne. Bolo určené pre *diasporálnych Židov, ktorí už nevedeli čítať hebrejský text. Autor/autori nevysvetľujú rôzne židovské zvláštnosti, neprekladajú hebrejské slová, používajú hebraizmy a zdôrazňujú platnosť celého Zákona, nielen *Pentateuchu. Spis je určené Židom, *židokresťanom pri ich diskusiách s judaistickými Židmi a má upevniť ich vieru v mesiáša Ježiša Krista a poskytnúť smernice pre život kresťanského spoločenstva. Vznik spisu oficiálna cirkevná tradícia kladie do sýrskej Antiochie 80.-90. rokov. Hlavným prameňom spisu bolo podľa tejto hypotézy Markovo evanjelium, ktorého rôznorodé zložky autor/autori Matúšovho evanjelia prevzali a časovo, geograficky a tematicky usporiadali. Prvý materiál, originál, k tomuto „najhebrejskejšiemu novozákonnému spisu“ existoval v gréckej reči.

C.Tresmontand túto oficiálnu verziu spochybňuje, vyvracia podrobným jazykovým rozborom aj logikou udalostí. Tvrdí, že „Matúšovo evanjelium bolo napísané hebrejsky hneď po udalostiach, ktoré opisuje (prečo by malo otáľať so zhromažďovaním výrokov, poučení a skutkov Pána?), a hneď potom bolo preložené do gréčtiny pre bratov a sestry zo židovských spoločenstiev, t.j. zo Synagógy v Stredomorí, ktorí nedokázali súvislo čítať hebrejské texty...hebrejský Matúš a grécky

preklad Matúša tu boli už pred rokom 36, t.j. pred rokom, v ktorom došlo k preneseniu Božieho slova vychádzajúceho z Jeruzalemu medzi pohanov“ (pozri Slovník: *Židokresťania).

Markovo evanjelium. Podľa oficiálnej nábožensko-historickej hypotézy je najstarším novozákonným spisom, z ktorého čerpali autori Matúšovho a Lukášovho evanjelia. Podľa väčšiny súčasných bádateľov vzniklo v rímskom prostredí okolo roku 70, v období pádu Jeruzalemu, a jeho autor sa usiloval sprístupniť palestínsku ježišovskú tradíciu kresťanom obráteným z *pohanstva alebo priamo rímskym kresťanom. To vysvetľuje, prečo bolo hneď a všeobecne prijaté. Kristovo ohlasovanie blížiaceho sa Božieho kráľovstva je v Markovom evanjeliu tak dôležité, že v spise chýbajú akékoľvek Ježišove autobiografické črty, údaje o predkoch, narodení, detstve. O to viac sa venuje Ježišovým pocitom a dojmom a podčiarkuje jeho ľudskú stránku. Veľkú pozornosť venuje apoštolovi Petrovi, preto sa mu ľudovo hovorilo Petrovo evanjelium. Je napísané jednoduchým štýlom, jazykom plným hebraizmov a latinizmov.

Podľa C. Tresmontanda (Hebrejský Kristus, str. 96) celé Markovo evanjelium bolo preložené z hebrejských textov a na mnohých miestach vykazuje snahu vylúčiť niektoré hebraizmy, ktoré by sa čitateľom z radov pohanstva mohli zdať nezrozumiteľné alebo príliš tvrdé, čo svedčí o tom, že spis vznikol neskôršie ako Matúšovo evanjelium. Tento záver podporuje aj fakt, že niektoré texty dôležitého významu u Marka chýbajú, opäť texty nezrozumiteľné nežidovským čitateľom. Spis samotný, rovnako ako tri ďalšie evanjeliá vznikli skôr, ako hlása súčasná tradícia, ktorá ich datuje do obdobia po roku 70. Hypotéza skoršieho vzniku vychádza z toho, že sa nevie nič o spustošení Jeruzalemu a zničení chrámu r. 70, o smrti sv. Jakuba, „brata Pána“ a jeruzalemského episkopa (hebr. koreň **pakad**), zavraždeného roku 62 na príkaz veľkňaza Annáša (pozri Christologický cyklus III.: *Ježiš pred Annášom*), o vraždení kresťanov v časoch cisára Nera (64-65). Markovo evanjelium podľa Tresmontanda zrejme vzniklo v období medzi 40-60 rokmi (s týmito závermi súhlasí aj anglikánsky biskup John A. T. Robinson: *Zmeny*, 1976).

Autor, označovaný ako Ján Marek (Skutky 12,12-25; 15,37), bol pravdepodobne synom zámožnej vdovy Márie, u ktorej sa zhromažďovalo kresťanské spoločenstvo. Spolu s apoštolmi Barnabášom a Pavlom odišiel z Jeruzalemu do Antiochie, ale neskôršie sa vrátil späť a načas sa s Pavlom odcudzili. Marek sprevádzal Barnabáša na Cyprus, Timoteja po Malej Ázii, bol uväznený s Pavlom v Jeruzaleme a stal sa pomocníkom Petra v Ríme. Počas pobytu v Ríme údajne napísal evanjelium a podľa cirkevného historika Eusebia z Cézarey (†338/339) sa stal prvým biskupom v Alexandrii a tam neskôršie zomrel mučeníckou smrťou. Historici však tieto údaje spochybňujú.

Lukášovo evanjelium podľa tradície napísal Pavlov sprievodca Lukáš, kresťan pochádzajúci zo sýrskej Antiochie. Jeho poznámky v textu napovedajú, že bol očitým svedkom opisovaných udalostí. Sprevádzal Pavla na jeho druhej a tretej misijnej ceste. Lukáš bol lekárom, čo potvrdzuje odborná lekárska terminológia tej doby (4,38; 5,12; 8,44; Skutky 5,5-10; 9,40). Je jediný evanjelista, ktorý svoj spis opatril prológom na spôsob starovekých spisovateľov. Čerpal z Markovho evanjelia, z Lógií (Ježišových výrokov zaznamenaných v *aramejčine v Antiochii okolo roku 50) a použil vlastný osobitný materiál. Usiloval sa zaradiť údaje o Ježišom živote do chronológie svetových dejín, nesnažil sa podať Ježišov životopis ako Matúš, ale chcel sprostredkovať Ježišovo posolstvo. Čas a miesto vzniku evanjelia sa dá určiť iba približne podľa historického pozadia textu, do rokov 80-90.

Podľa C. Tresmonanda (Hebrejský Kristus, str. 112) spis vznikol medzi 40 a 50 rokmi, v čase prvých misijných ciest apoštola Pavla. V spise viac ako u Marka a Matúša

presvitá hrebrejská predloha. Nakoľko Lukáš nepozná dobre zemepis *Palestíny (7,11; 5,1; 9,25), usudzuje sa, že spis nevznikol v Palestíne, ale v Malej Ázii alebo v Grécku. Podľa starokresťanských spisovateľov Lukáš hlásal evanjelium v Grécku, podľa iných v Taliansku, *Gallii a Dalmácii. Zomrel pravdepodobne v gréckych Tébach alebo v Parnase.

Jánovo evanjelium sa už od poloviny 2.storočia pripisuje apoštolovi Jánovi, synovi Zebedea a bratovi Jakuba Staršieho. U zrodu tejto tradície stáli cirkevní otcovia Irenej Lyonský (†200), Papias Hierapoliský (*96) a Klement Alexandrijský (†pred 215) a dnes ju zastáva väčšina katolíckych exegetov. Moderní bádatelia o tom pochybujú a hľadajú autora medzi neznámymi helenistickými kresťanmi tretej generácie z Jánovho okruhu. Od synoptických evanjelií sa spis líši štýlom, teologickým myslením a výkladom Ježišových činov a slov. Na rozdiel od ostatných evanjelistov, ktorí zachycujú Ježišovu činnosť v priebehu jedného roka, Ján ju rozvrhol do troch rokov. Používa dramatický štýl, sústreďuje sa na Ježišove zázraky, ktoré majú úlohu znamení (2,23; 3,2; 6,2-26; 7,31; 11,47; 12,37; 20,30) a zdôrazňuje mimoriadny vzťah Ježiša k Bohu Otcovi. Autorovi išlo predovšetkým o vieru v mesiáša Ježiša a presvedčenie, že prevyšuje mesiášske očakávania Židov. Vrcholom Jánovho spisu je náuka o Ježišovom vtelení a vykupiteľskom význame jeho smrti na kríži. Podľa väčšiny moderných bádateľov sa Jánovo evanjelium obracia už na skúsenejších kresťanských čitateľov a bolo napísané v rokoch 90-100 v Malej Ázii, odkiaľ sa rýchlo rozšírilo do Sýrie a Egypta.

Podľa iných bádateľov (C. Tresmontand: Otázky našej doby, str. 32) je naopak najstarším spisom, na rozdiel od synoptických evanjelií, ktoré sú spismi „z druhej alebo tretej ruky“. Podľa tejto hypotézy autor sa skutočne volal Ján, patril k židovskému vysokému kňazstvu a bol priamym a očitým svedkom udalostí, o ktorých píše. Jeho spis je bezprostredný a priamy, bez neskorších redakčných zásahov.

Synopsa. Na základe porovnávania prvých troch evanjelií, skúmania ich vzájomnej literárnej závislosti sa uživa pre Matúšovo, Markovo a Lukášovo evanjelium názov synoptické evanjeliá. Synopsa, spoločné vydanie a súbežné zoradenie textov do stĺpcov umožňuje pozorovať slovné a štylistické vzťahy, podobnosti a odlišnosti. Prvú vytlačenú synopsu vydal Johann Jacob Griesbach roku 1776/1785.

Názvy: Povolanie Léviho, tal. *Vocazione di Matteo*, nem. *Die Berufung des Zollners Matthäus zum Apostelamt*, ang. *Call to Matthew*.

KÁZEŇ NA HORE/OSEM BLAHOSLAVENSTIEV

(Matúš 5,1-7,25; Lukáš 6,17-49)

*

Nasledovali ho veľké zástupy z Galiley, Dekapola, Jeruzalema, Judey a Zajordánska (gr. *Yperiordania*; lat. *Transjordan*). **Keď Ježiš videl veľké zástupy, vystúpil na vrch a keď sa posadil, pristúpili k nemu učeníci. A otvoril ústa a učil ich: (Matúš)**

Zostúpil s nimi (dvanástimi učeníkmi) dolu a zastal na rovnom mieste. Bol s ním veľký zástup učeníkov a veľké množstvo (gr. *ochlos*) ľudu z celej Judey i z Jeruzalema, aj z týrskeho a sidónskeho pobrežia...**On uprel oči na svojich učeníkov a hovoril: (Lukáš)**

Dekapolis : zoskupenie desiatich slobodných miest s ich územím, ležiace na východe a severovýchode od Jordánu; patril k nim aj Damask. Vystúpil na vrch : na niektorý neidentifikovateľný vrch na západnom brehu Galilejského jazera; pripomienka starovekých hôr a vrchov, posvätných miest a sídiel bohov (rovnako v *Starom zákone: Mojžiš na hore *Sinaj[Exodus 19]). A otvoril ústa : semitský výraz pre niekoho, kto sa pripravuje na verejný prejav (Jób 3,1-2), alebo sa chystá učiť (Žalm 78,2), alebo sa chce k niečomu slávnostne zaviazat' (Sudcov 11,35-36).

Blahoslavení chudobní (Lukáš 6,20) chudobní na duchu (Matúš 5,3), lebo ich je kráľovstvo nebeské.

*Blahoslavení : gr.pl. *makarioi* = blahoslavení, šťastní; lat. *beati*; tí, ktorí dosiahli blaženosť, dokonalé šťastie, t.j. dar Božej milosti (spásu); udelenie Božieho požehnania, tu v *eschatologickom zmysle. Chudobní : gr.pl. *ptóchoi* (vo význame*

biedni) < z gr. *ptóchos* = dosl. žobrák (nielen človek s nepatrným majetkom); odkaz na starozákonnú tradíciu Božej starostlivosti o chudobných (Exodus 22,25-27; 23,11; Levitikus 19,9-10; Deuteronomium 15,7-11; Izaiáš 61,1); aj chudobní majú účasť na blaženosti Kráľovstva nebeského. **Chudobní na duchu** : tradičný, ale nie celkom nezrozumiteľný preklad, ktorý poslucháči zamieňajú s významom „duševne obmedzení“; zrozumiteľnejší preklad: „majúci dušu chudobného“, t.j. duchovne nezávislí na majetku, moci, práve a rôznych iných výhodách (lebo aj nemajetný môže byť celkom ponorený do svojej biedy a túžby po bohatstve, alebo sa môže pýšiť svojou chudobou, ako keby bola cnosťou – spravodlivosťou); hoci formula Matúša zdôrazňuje ducha chudoby, tak u bohatého ako aj u chudobného, to, čo mal Ježiš obyčajne na mysli, je skutočná chudoba, najmä u učeníkov; výrazom chudobní na duchu označovali sami seba členovia židovských komunit na prelome letopočtu (starozákonný pseudoepigraf Žalmy Šalamúnove 10,6; 15,1; *kumránsky Vojnový poriadok 14,7). **Kráľovstvo nebeské** : gr. *hé basileia tón úranón*, *aram. *malkuta di-šemaja*; hebr. *malekut ha-šamajim*; lat. *regnum caelorum*; výraz kráľovstvo nebeské niekedy (Knihy Machabejcov) nahrádzal slovo Boh; hebr. *malekut ha-šamajim* = veľmi starý výraz s významom: kráľovstvo Božie na konci času; kráľovstvo Božie = gr. *hé basileia tú Theú* (pozri Apokalyptický cyklus: Nebo).

Blahoslavení plačúci, lebo oni budú potešení (Matúš 5,4), lebo sa budete smiať. (Lukáš 6,21)

Blahoslavení plačúci : trpezliví v utrpení; *klaió* = plačem; znamená akýkoľvek prejav zármutku či bolesti. **Budete sa smiať** : radovať sa, tešiť sa (v nebeskom kráľovstve); paralela k tretiemu beda: smejúcim sa; gr. *galeó* = smejem sa, je v *Starom zákone (*Septuaginta) v posmešnom zmysle (Genezis 17,7; 18,12; 18,13; 18,15; Ester 4,17; Žalm 51,6; Jeremiáš 20,8; Náreky 1,7); odkaz na Izaiáša 61,2-3: utešovanie plačúcich nad zničeným chrámom.

Blahoslavení tichí (gr. eirenopoioi), lebo oni sú dedičmi zeme. (Matúš 5,5)

Tichí : (gr. *eirenopoio* = dosl. tí, ktorí vedú k pokoj; ktorí sa vedú ovládať. **Zem** : zaslúbená zem, v duchovnom zmysle: blaženosť, nebeské kráľovstvo; hebr. výraz *'anávím* = tichí aj chudobní na duchu; odkaz na Žalm 37,11 (*kumránsky výklad veršov).

Blahoslavení lační a smädní (Lukáš 6,21) po spravodlivosti (Matúš 5,6), lebo oni budú nasýtení (gr. chortasthésthe; gr. chortazó = nasýtim [v *eschatologickom zmysle: spasení]).

Lační a smädní po spravodlivosti : gr. *peinóntes* = hladujúci; gr. *chortazó* = budete nasýtení; lační po spravodlivosti = spravodliví: tí, čo milujú a uctievať (boja sa) Boha a konajú podľa jeho vôle; odkaz na Žalm 107,5-8; 107,9. **Spravodlivosť** : gr. *dikaioyné*; k starovekej a konkrétne k starozákonnej židovskej predstave spravodlivosti patrilo plnenie zmluvných záväzkov (ich plnenie bolo zvyčajne základnou podmienkou prežitia); zo Zmluvy uzavretej na *Sinaji medzi Bohom a Izraelitami vyplýval pre ľudí záväzok mravného konania definovaného v desiatich článkoch, z toho prvé tri (poradie dôležitosti) sú zamerané na lásku k Bohu a ďalšie na lásku k ľuďom; záväzok Boha, jeho sľub, t.j. Božie zaslúbenie predstavuje Božie kráľovstvo; v *Starom zákone: Božie kráľovstvo = vláda Boha nad všetkým stvorením, ktorá ľudu (pôvodne iba Izraelitom) zabezpečí ochranu, rozmnoženie potomstva a krajinu *Kanaán; v *Novom zákone: Božie kráľovstvo = vláda Boha nad všetkým stvorením (nad všetkým ľudstvom) láskou, spravodlivosťou a pokojom; Božie kráľovstvo = večná spása (pozri Apokalyptický cyklus: Nebo).

Blahoslavení milosrdní (gr. *eleémónoi*), **lebo oni dosiahnu milosrdenstvo** (gr. *eleos*; lat. *miserecordia*). (Matúš 5,7)

Milosrdní : gr. *eleémón* = milosrdný, prejavujúci zľutovanie; tí, ktorí prejavujú lásku k Bohu a svojim bližným. **Milosrdenstvo** : gr. *eleos*; lat. *miserecordia*; Božie milosrdenstvo: prejav Stvoriteľovej lásky ku všetkému (Ním) stvorenému, najmä k ľuďom; to sa odráža v slovesnej väzbe „byť milosrdný“, pre ktorú starozák. hebrejčina používa slovný obrat „byť ako matka“; ľudské milosrdenstvo: merané nie množstvom a veľkosťou citov, ale konkrétnymi skutkami; podobne Príslovia 14,21; 17,15; Sírachovec 24,21.

Blahoslavení čistého srdca, lebo oni uvidia Boha. (Matúš 5,8)

Čisté srdce : dôverujúce Bohu; milosrdné, nezávistlivé, obetavé vo vzťahu k bližnému; odkaz na Žalm 24,3-4.

Blahoslavení tí, čo šíria pokoj, lebo ich budú volať Božími synmi (gr. *paidiá tou Theou*; lat. *Filii Dei*; alebo Božími deťmi < gr. *paidíon* = dieťa [chlapec i dievča]). (Matúš 5,9)

Tí, čo šíria pokoj : gr. *eirénopios* = dosl. „robiaci pokoj“; odkaz na hebr. *šalom* = pokoj (ako plnosť Božích darov); možno pripomienka na Genézis 6,1-4: tvorcovia pokoja sa pripoja k anjelom/synom Božím počas posledného súdu (pozri Apokalyptický cyklus: Anjeli pri poslednom súde). **Boží synovia** : gr. *paidiá tou Theou*; lat. *Filii Dei*; hebr. výraz syn niekoho/niečoho vyjadruje príslušnosť k niekomu/niečomu; syn je ten, kto prijíma od niekoho/niečoho informáciu, nielen biologickú, genetickú, ale aj duchovnú, rozumovú a mentálnu: syn hriechu = hriešnik, syn zločinu = zločinec, syn vyhnanstva = vyhnanec, syn človeka = jedinec ľudského druhu, čiže človek (hebr. *ha-adam*), synovia Boha = tí, ktorí patria Bohu, čiže zasvätení, úprimní veriaci; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly – Syn Boží, Syn človeka.

Blahoslavení prenasledovaní pre spravodlivosť (gr. *dikaiosyné*; lat. *iustitia*), **lebo ich je nebeské kráľovstvo.** (Matúš 5,10)

Prenasledovaní pre spravodlivosť : prenasledovaní pre lásku k Bohu, pre vieru (pre plnenie si svojich záväzkov voči Bohu, ktoré vyplývajú zo Zmluvy); odkaz na situáciu prvých kresťanov.

Blahoslavení ste, keď vás budú pre mňa potupovať a prenasledovať a všetko zlé na vás nepravdivo (gr. *pseudomenoi*) hovoriť; radujte sa v ten deň a jasajte (gr. *skirtaó* = tancujem, poskakujem), lebo máte hojnú odmenu (gr. *misthos* = odmena) v nebi. Tak prenasledovali prorokov, ktorí boli pred vami. (Matúš 5,11-12)

Blahoslavení ste, keď vás budú ľudia nenávidieť, keď vás vylúčia spomedzi seba, potupia (gr. *oneidizó* = potupím) a ako zlo zavrhnú vaše meno pre Syna človeka. Radujte sa v ten deň a jasajte, lebo máte veľkú odmenu v nebi! Ved' to isté robili prorokom ich otcovia. (Lukáš 6,22-23)

Potupovať, prenasledovať, nepravdivo hovoriť, nenávidieť, vylúčiť, potupiť : odkaz na situáciu cirkvi apoštolských čias; nepravdivo/lživo hovoriť : gr. *pseudomenoi* = lživo (v Novom zákone iba na tomto mieste); gr. *aforizó* = oddelím, vylúčim (v Novom zákone iba na tomto mieste); gr. *oneidizó* = potupím. **Vaše meno zavrhnú ako zlo** : použitie exorcizmu proti kresťanom; meno, gr. *onoma*, v biblickej reči znamená identitu človeka. **Pre Syna človeka** : nepriateľmi kresťanov sú ľudia synagógy (judaizujúci Židia, predovšetkým ich náboženski vodcovia). **Máte hojnú odmenu** : odmena Boha za

prenasledovanie; podobne v 2Kronická 36,16; 1Henochova 108,10; Apokalypsa Ezdrášova 7,88-101.

Ale beda vám, boháči, lebo už máte svoju útechu (gr. *paraklésis* = potešenie)! (Lukáš 6,24)

Beda: gr. *uai*, lat. *vae*; odvodené z hebr. *hoj* s tým istým významom (pozri Apokalyptický cyklus: Vták Beda); v *Septuaginte výraz nepriazne, nešťastia. **Boháči** : majetní; paralela k blahoslaveným chudobným v zmysle hmotného nedostatku (poňatie Lukáša). **Už máte svoju útechu** : dočasné pozemské šťastie.

Beda vám, čo ste teraz nasýtení, lebo budete hladovať! (Lukáš 6,25)

Teraz nasýtení : paralela k blahoslaveným hladným a smädným v zmysle fyzického strádania (poňatie Lukáša).

Beda vám, čo sa teraz smejete, lebo budete žiaľit' a plakať! (Lukáš 6,25)

Teraz sa smejete : žijete ľahkomyselne, pôžitkársky, prízemne; paralela k blahoslaveným plačúcim; gr. *pentheó* = nariekam, žialim; gr. *penthós* = smútok; gr. *geláo* = smejem sa; *gélós* = smiech.

Beda, ak vás budú všetci ľudia chváliť, lebo to isté robili ich otcovia falošným prorokom (gr. *pseudoprofétés*)! (Lukáš 6,26)

Ak vás budú všetci chváliť : sláva falošných prorokov (gr. *pseudoprofétés*) a pokrytco, ktorí lichotia davu zo zištných dôvodov; paralela k blahoslaveným prenasledovaným pre Božie meno. **Lebo to isté robili ich otcovia** : odstup od niektorých židovských vodcov minulosti, náboženských i politických.

Ale vám, ktorí ma počúvate, hovorím: Milujte svojich nepriateľov, robte dobre tým, čo vás nenávidia (pozri Matúš 5,44-46), žehnajte tým, čo vás preklinajú, a modlite sa za tých, čo vás potupujú (gr. *epérazó* = ubližujem)! Tomu, kto ťa udrie (gr. *typtein* = udrieť; z hebr. *naka* = udrieť) po líci, nastav druhé. A tomu, čo berie plášť, neodopri ani šaty (pozri Matúš 5,38-42). Každému, kto ťa prosí, daj (gr. *didú* = vždy dávaj), a ak ti niekto vezme, nežiadaj to naspäť (gr. *apelpizó* = nežiadam naspäť; vzdať sa nádeje; pozri Matúš 5,42). Ako chcete, aby ľudia robili vám, robte aj vy im (pozri Matúš 7,12)! Ak milujete tých, ktorí vás milujú, akúže máte zásluhu? Ak robíte dobre (gr. *kalós* = dobro) tým, čo vám dobre robia, akúže máte zásluhu (gr. *misthos* = odmena)? Veď to isté robia hriešnici. A ak požičiavate tým, od ktorých dúfate dostať naspäť, akúže máte zásluhu? Veď aj hriešnici požičiavajú hriešnikom, aby dostali naspäť to isté. (Lukáš 6,27-34)

Milujte nepriateľov, tých, čo vás nenávidia, tých, čo vás potupujú : nepriatelia ako politickí a náboženski protivníci kresťanov; odkaz na eschatologickú situáciu konca času, kedy zjavenie pravdy (o mesiášovi Ježišovi Nazaretskom) a čas posledného súdu je nablízku. **Ako chcete, aby robili vám**: tzv.zlaté pravidlo; odkaz na Knihu Tobiášovu 4,15; dokonalosť kresťana je v činorodom mravnom postoji k dobru. **Ak robíte dobre, milujete, požičiavate**: kresťanská láska preukazovaná praktickými obeťami.

Ale milujte svojich nepriateľov, robte dobre, požičiavajte a nič nečakajte naspäť! Tak bude vaša odmena veľká a budete synmi Najvyššieho, lebo on je dobrý aj k nevďačným a zlým. Buďte milosrdní, ako aj váš Otec je milosrdný! Nesúďte a nebudete súdení (pozri Matúš 6,14-15). Odpúšťajte a odpustí sa vám. Dávajte a dajú vám: mieru dobrú, natlačenú, natrasehnú, vrchovatú vám dajú do

lona. Lebo akou mierou budete merať vy (pozri Matúš 7,2), takou nameria aj vám.“ (Lukáš 6,35-38)

Milujte nepriateľov, robte dobre, požičiavajte, nečakajte: kresťanská láska smerovaná mimo cirkev, dokladaná príkladnou pokorou (po príklade Božieho milosrdenstva) a praktickými obeťami; prekonanie hesla „oko za oko“ z Exodu 21,24; Levitiku 24,20. **Nič nečakajte naspäť**: gr. *apaitéó* = vzdám sa nádeje (vo význame nič nečakať; iný variant: nezúfajte nad nikým/ničím“, „nezarmucujte nikoho“); lat. preklad (*Vulgáta): *nihil desperantes*. **Budete synmi Najvyššieho**: budete dokonalí ako Boh. **Synovia Najvyššieho**: kresťania; hebr. štylistika: syn niekoho = vyjadrenie príslušnosti (syn človeka = jedinec ľudského rodu, syn Boha = zasvätenec; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly – Syn Boží; Christologický cyklus II.: Narodenie Pána). **Nesúďte, odpúšťajte, dávajte, merajte dobrú mierou**: podoba bratskej láska vo vnútri cirkvi; podobne pri inej príležitosti Marek 4,24-25. **Dajú do lona**: do záhybov tuniky alebo plášt'a vykasaneho za opaskom tak, že vyzeral ako kapsa na zásoby.

A povedal im aj podobenstvo (gr. parabolé; pozri kapitola Kúkol' a pšenica): „Môže slepý viesť slepého? Nepadnú obaja do jamy?“ (Lukáš 6,39)

Môže slepý viesť: vodca musí byť múdry, prezieravý a skúsený; podobne pri inej príležitosti Matúš 15,14.

Žiak nie je nad učiteľa. Aj keď sa všetko naučí, bude ako jeho učiteľ. (Lukáš 6,40)

Žiak nie je nad učiteľa: nad Učiteľa/Majstra/Rabbiho Ježiša Nazaretského (pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly); kto chce viesť kresťanskú obec, nemá ísť nad Ježišove mravné požiadavky; varovanie pred zveličenou, neúčelnou a škodlivou mravnou prísnosťou, akou sa vyznačovali *farizeji a po nich niektoré ranokresťanské sekty, ktoré odstrašovali, namiesto aby priťahovali nových stúpencov; podobne pri inej príležitosti Matúš 10,24-25; Ján 13,16; 15,20.

Povedal im aj podobenstvo: „Môže slepý viesť slepého? Nepadnú obaja do jamy? Žiak nie je nad učiteľa. Aj keď sa všetko naučí, bude iba ako jeho učiteľ. Prečo vidíš smietku v oku svojho brata a vo vlastnom oku brvno nezbadáš (pozri Matúš 7,3-4)? Ako môžeš povedať svojmu bratovi: Brat, dovo+, vyberiem ti smietku, čo máš v oku, keď vo svojom oku brvno nevidíš? Pokrytec, vyhod' najprv brvno zo svojho oka! Potom budeš vidieť a budeš môcť vybrať smietku, čo je v oku tvojho brata. (Lukáš 6,41-42)

Prečo vidíš smietku v oku brata: iba ten, kto poznal a napravil vlastné chyby, má právo napomínať; varovanie kresťanov pred pocitmi výlučnosti a morálnej prevahy.

Nie je dobrý strom, ktorý rodí zlé ovocie, ako nie je zlý strom, ktorý rodí dobré ovocie. Každý strom možno poznať podľa ovocí. Z trnia nezberajú figy, ani z ostružín neoberajú hrozno (pozri Matúš 7,17-20). Dobrý človek vynáša z dobrého pokladu svojho srdca dobro a zlý človek zo zlého vynáša zlo. Ved' z plnosti srdca hovoria jeho ústa. (Lukáš 6,43-45)

Vynáša z dobrého pokladu srdca dobro... z plnosti srdca hovoria ústa: skutky a reč človeka prezrádzajú kvalitu jeho srdca; podobne pri inej príležitosti Matúš 12,33-35.

Čo ma oslovujete: Pane, Pane, keď nerobíte, čo hovorím? Ukážem vám, komu sa podobá každý, kto prichádza ku mne, počúva moje slová a uskutočňuje ich (pozri Matúš 7,21; podobne Ján 6,35). Podobá sa človekovi, ktorý staval dom

Hlboko kopal a základy položil na skalú. Keď potom prišla povodeň, na dom narazila voda, no nemohla s ním pohnúť, lebo bol dobre postavený. Ale kto počúva a neuskutočňuje, podobá sa človekovi, ktorý si postavil dom na zemi bez základu. Keď doň narazila voda, hneď sa zrútil (pozri Matúš 7,24-27) a z domu zostalo veľké rumovisko. (Lukáš 6,46-49)

Pane, Pane : gr. *Kyrie*, Kyrie (gr. *Kyrios*/Pán = preklad hebr. *Adonaj*/Môj Pán, ktorým sa nahrádzalo meno *Jahve*); *Kyrie*/Pane = oslovenie Ježiša ako Božieho Syna na rozdiel od *Rabbi* - Učiteľ (pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly). **Kto počúva a uskutočňuje moje slová** : pravá zbožnosť sa vyznáva skutkami, konkrétnou láskou k Bohu a blíznym; podstúpiť prenasledovanie za vieru a konať praktické skutky lásky k tým, čo sú v núdzi.

Vy ste sol' zeme. Ak sol' stratí chuť, čím ju osolia? Už tu nie je nič, len ju vyhodíť von, aby ju ľudia pošliapali. Vy ste svetlo sveta. Mesto postavené na návrší sa nedá ukryť. Ani lampu nezažnú a nepostavia pod mericu, ale na svietnik, aby svietila všetkým, čo sú v dome. Nech tak svieti vaše svetlo pred ľuďmi, aby videli vaše dobré skutky a oslavovali vášho Otca, ktorý je na nebesiach. (Matúš 5,13-16)

Sol' zeme : odkaz na Levitikus 2,13 - sol' používaná v kulte pri uzatváraní zmluvy; odkaz na Exodus 30,35 a Levitikus 2,13 - sol' používaná na čistenie obety; odkaz na 2Kráľov 2,20 - sol' používaná proti plesni a skaze pokrmu; odkaz na Numeri 18,19 - sol' v prenesenom zmysle ako Zákon; „sol' zeme“ ako „sol' života“; Matúš - sol' v prenesenom zmysle ako apoštol, ktorí zabrahujú mravnej skaze ľudu. **Svetlo sveta** : kresťan neukrýva vieru, ale osvetľuje ňou svet okolo; výzva k apoštolátu; odkaz na Izaiáša 2,2-5 : Izrael je povolaný stať sa svetlom národov. **Mesto postavené na návrší** : odkaz na Izaiáša 2,2-5; 42,6; 49,6 : Jeruzalem postavený na hore Sion je povolaný, aby naučil ostatné národy znáť *Tóru; Izrael je svetlom národov. **Merica** : v staroveku kus nábytku so štyrmi alebo tromi nohami; ide tu o ukrytie svetla pod nábytkom, akoby pod posteľou, nie o zahasnutie svetla ukrytím pod novodobú nádobu mericu, ktorá obsahovala 30-60litrov. **Vášho Otca, ktorý je na nebesiach** : Božie priezvisko typické pre židovské vyjadrovanie a charakteristické pre Matúša.

Nemyslite, že som prišiel zrušiť Zákon alebo Prorokov; neprišiel som ich zrušiť, ale naplniť. Veru (gr. *amén* < hebr. *amén* = naozaj), hovorím vám: Kým sa nepominie nebo a zem, nepominie sa ani jediné písmeno (gr. *iota*, najmenšie písmeno gr. abecedy), ani jediná čiarka (doslovne: „ani i, ani bodka nad i“) Zákona, kým sa všetko (*eschatologický význam) nesplní. Kto by teda zrušil jediné z týchto príkazní, čo najmenšie, a tak by učil ľudí, bude v nebeskom kráľovstve najmenší. Ale kto ich zachová a tak bude učiť, ten bude v nebeskom kráľovstve veľký. Preto vám hovorím: Ak vaša spravodlivosť (gr. *dikaiosyné*; hebr. *cedaka*) nebude väčšia ako spravodlivosť *zákonníkov (gr.pl. *grammateis*; sg. *grammateón*; hebr.pl. *ha-soferim* = ľudia Knihy; z hebr. *sefer* = zvitok) a *farizejov, nevojďte do kráľovstva nebeského. (Matúš 5,17-20)

Zákon a Proroci : stručné označenie pre *Starý zákon ako celok (v neskoršom vyjadrovaní *Starý zákon = *Tóra, Proroci a Spisy); Starý zákon má trvalú platnosť: vysvetľuje pojmy Božia dobrota, hriechnosť, vykúpenie, príchod Mesiáša. **Naplniť Zákon** : dokonale prijať; prijať v praktickom živote, aby neexistovali nejasnosti a pochybnosti o Božích nariadeniach; svojim učením a správaním dať novú a konečnú formu tomu, k čemu Zákon smeroval; nejde natolko o uľahčenie, ako o prehĺbenie príkazov Zákona. **Veru** : gr. *amén* < hebr. *amén* = naozaj (vo význame: je to skutočne pravda); odvodené od koreňa *aman* prekladaných v Septuaginte raz ako *pistis* = viera, inokedy ako *alétheia* = pravda; *pistis* odvodené od gr. *pisteuein* = fakt istoty pravdy; v hebr. *emuna*, *emet* od

toho istého koreňa *aman*; pozri kapitola Kristus na večeri u farizeja Šimona. **Kým sa nepominie nebo a zem** : starozákonný výraz pre príchod Božieho kráľovstva. **Ani jediné písmeno**: (doslovne: „ani i, ani bodka nad i“); najmenším písmenom hebr. abecedy je י (jod); jeho gréckym ekvivalentom je ι (iota). **Ani jediná čiarka** : možno ozdobné písárske zakončenie hebrejských písmen alebo písmeno jod, ktoré v *kabale predstavuje duchovno a všetko, čo sa nachádza za hranicami materiálneho sveta; samotné slovo jod ďalej znamená v hebrejčine ruku, čiže ruku Stvoriteľa; chápané metafyzicky: vo vyslovení písmena jod je skryté celé schéma stvorenia; treba pripomenúť, že každé písmeno hebrejskej abecedy má v sebe nejakým spôsobom zakomponované písmeno jod (pozri Apokalyptický cyklus: Šelma zemská). **Čo najmenšie prikázanie** : hebr. *ha-micvot* = prikázanie; odkaz na rabínsku prax, ktorá rozlišovala závažné (ctiť si rodičov, Deuteronomium 5,16) a menej dôležité prikázania (napr. zákon o vtáčom hniezde [ochrana zveri, Deuteronomium 22,6-7]). **Spravodlivosť zákoníkov a farizejov** : formálne dodržiavanie *Zákona; kresťan hľadá ducha a obsah prikazov.

Počuli ste, že otcom bolo povedané: Nezabiješ (Exodus 20,132)! **Kto by zabil, pôjde pred súd. No ja vám hovorím: Pred súd** (pred *sanhedrin* [s počtom 23 členov]) **pôjde každý, kto sa na svojho brata hnevá. Kto svojmu bratovi povie: Ty hlupák** (gr. *rheka* < aram. *reqa**/*raqa*= prázdna hlava, bez mozgu), **pôjde pored veľradu** (pred veľký *sanhedrin [s počtom 71 členov]; pozri Christologický cyklus III.: Kristus pred veľradou). **Ak ho osloví slovom nevýslovného opovrzenia „blázon“** (v hebr. ponímaní „bezbožník“), **pôjde do pekelného ohňa** (gr. *géennan* < hebr. *ge (ben) Hinnom/Gejhinom/Gehinnom* = Údolie (syna) Hinnomovo; pozri Apokalyptický cyklus: Peklo). **Keď teda prinášaš dar na oltár a tam si spomenieš, že tvoj brat má niečo proti tebe, nechaj svoj dar tam pred oltárom a choď sa najprv zmieriť so svojim bratom; až potom príď a obetuj svoj dar. Pokonaj sa včas so svojim protivníkom, kým si s ním na ceste, aby ťa protivník nevydal sudcovi a sudca strážnikovi a aby ťa nevrhli do väzenia. Veru, hovorím ti: Nevyjdeš odtiaľ, kým nezaplatíš do posledného haliera** (dosl. posledného *quadransu* [1/64 *denára*]; pozri kapitola Daňový peniaz). (Matúš 5,21-26)

Bolo povedané : tradičná náuka sa odovzdávala ústne, najmä v synagógach. **Nezabiješ** : Exodus 20,13; 21,12. **Kto sa na brata hnevá** : myslí, túži, hovorí o zlom skutku, vražde. **Nechaj svoj dar pred oltárom** = pre Boha je mier medzi ľuďmi dôležitejší ako bohopocta; podobne pri inej príležitosti Lukáš 12,56-59.

Počuli ste, že bolo povedané: Nescudzoložíš (Exodus 20,14)! **No ja vám hovorím: Každý, kto na ženu hľadá žiadostivo, už s ňou scudzoložil vo svojom srdci. Ak ťa zvädza na hriech tvoje pravé oko, vylúp ho a odhod' od seba, lebo je pre teba lepšie, ak zahynie jeden z tvojich údov, ako keby sa celé tvoje telo malo dostať do pekla. Ak ťa pravá ruka zvädza na hriech, odtni ju a odhod' od seba, lebo lepšie pre teba, ak zahynie jeden z tvojich údov, ako by celé tvoje telo malo ísť do pekla.** (Matúš 5,27-30)

Nescudzoložíš : Exodus 20,14. **Hľadá žiadostivo** : samotná túžba po zlom skutku je ťažkým previnením. **Peklo** : gr. *geena* = prepis z hebr. *Ge ben-Hinnom* = Údolie synov Hinnomových (pozri Gehenna v Apokalyptický cyklus: Peklo); podobne pri inej príležitosti Marek 9,43-47; 10,11-12; Lukáš 16,18.

Ďalej bolo povedané: Každý, kto prepustí svoju manželku, nech jej dá priepustný list (Deuteronomium 24,1)! **No ja vám hovorím: Každý, kto prepustí svoju manželku, okrem príčiny smilstva** (gr. *porneai*; lat. *fornicationis*; hebr. *zenuth'*), **vystavuje ju cudzoložstvu** (gr. *moicheia*; *adulterium*); **a kto si vezme**

prepustenú ženu, scudzoloží (gr. *moichatai*; lat. *adulterat*; hebr. *nóef'*). (Matúš 5,31-32)

Kto prepustí manželku : odkaz na Deuteronomium 24,1. **Okrem príčiny smilstva** : gr. *porneai*; lat. *fornicationis*; hebr. *zenuth'* = smilstvo; v zmysle nelegálne manželstvo: pozri kapitola Kristus a cudzoložnica. **Kto si vezme prepustenú ženu** : manželstvo ako nerozlučiteľný zväzok, ktorý pripúšťa rozvod, t.j. oddelený život partnerov, ale nie manželskú rozluku, t.j. možnosť legálneho spolunažívania s iným partnerom.

Opäť ste počuli, že otcom bolo povedané: Nebudeš krivo prisahať (gr. *feudomartyria* = krivá prisaha; lat. *falsum sacramentum*), **ale splň Pánovi, čo si prisahal** (Exodus 20,7; Numeri 30,3; Levitikus 19,12; Deuteronomium 23,22; gr. *orkos* = prisaha)! **No ja vám hovorím: Vôbec neprisahajte, ani na nebo, lebo ono je Božím trónom, ani na zem, lebo ona je podnožkou jeho nôh** (Izaiáš 66,1), **ani na Jeruzalem, lebo je mestom veľkého Kráľa** (Žalm 48,3: Jeruzalem ako Božie mesto), **ani na svoju hlavu neprisahaj, lebo ani jediný vlas nemôžeš urobiť bielym alebo čiernym. Ale vaša reč nech je áno – áno, nie – nie. Čo je navyše, pochádza od Zlého.** (Matúš 5,33-37)

Áno – áno, nie – nie : neukrývať sa za slová; sľub daný človeku = prisaha Bohu; formula zjavne dobre známa (2Korintským 1,17; Jakubov 5,12); formula je vyjadrením pravdy a úprimnosti; opakovanie tvorilo slávnostnú formu potvrdenia alebo popierania, *ktorá* mala stačiť a oslobodiť od prisahy, volajúcej za svedka Boha.

Počuli ste, že bolo povedané: Oko za oko a zub za zub (Exodus 21,24)! **No ja vám hovorím: Neodporujte zlému. Ak ťa niekto udrie** (gr. *rapizein* = udrieť) **po pravom líci, nastav mu aj druhé. Tomu, kto sa chce s tebou súdiť a vziať ti šaty, nechaj aj plášť** (pozri Lukáš 6,34). **Keď ťa bude nútiť** (gr. *angareuein* = nútiť), **aby si s ním išiel jednu míľu** (gr. *milion*; lat. *mille passus*), **chod' s ním dve. Tomu, kto ťa prosí, daj** (pozri Lukáš 6,38) **a neodvracaj sa od toho, kto si chce od teba niečo požičať.** (Matúš 5,38-42)

Oko za oko, zub za zub : odkaz na Exodus 21,24; Levitikus 24,20. **Neodporujte zlému** : neodpovedajte na zlo spáchané na vás pomstou; to nevylučuje postaviť sa proti nespravodlivým útokom, ani bojovať proti zlu vo svete. **Ak ťa udrie po pravom líci, nastav druhé** : proti zlu bojovať láskou a dobrotou; rana na pravú tvár je možná iba úderom chrbta pravej ruky, preto bola osobitne potupná; gr. *rapizein* je menej častým prekladom hebr. *naka* = uhodiť. **Vziať šaty** : zrejme odkaz na židovskú súdnu prax: na noc vziať do zástavy plášť (denný odev), na deň vziať do zástavy šaty (spodný odev). **Nechaj aj plášť** : prejav dokonalej pokory: zrejme ide o plášť *šimlá*, ktorý sa podľa pravidiel Zákona nesmel dať do zálohy (Exodus 22,25; Deuteronomium 24,13), lebo slúžil aj ako prikrývka v noci, aj pracovný nástroj na nosenie bremien (pozri kapitola Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom). **Míľa** : gr. *milion*; lat. *mille pasus* = 14795m; Rimania mali právo žiadať civilistov podrobených národov o určité úlohy (pozri Christologický cyklus III.: Nesenie kríža). **Neodvracaj sa od toho, kto si chce požičať** : dávať almužny; odkaz na Deuteronomium 15,7-11.

Počuli ste, že bolo povedané: Milovať budeš svojho blížneho (Levitikus 19,18) **a nenávidieť svojho nepriateľa. Ale ja vám hovorím: Milujte svojich nepriateľov** a modlite sa za tých, ktorí vás prenasledujú, aby ste boli synmi svojho Otca, ktorý je na nebesiach (pozri Lukáš 6,27-34). **Ved' on dáva slnku vychádzať na zlých i na dobrých a dáva pršať na spravodlivých aj na nespravodlivých. Lebo ak milujete tých, ktorí vás milujú, akú odmenu môžete čakať? Vari to nerobia aj mýtnici?**

A ak pozdravujete iba svojich bratov, čo zvláštne robíte? Nerobia to aj *pohania (gr. *ethnikos*)? Vy teda buďte dokonalí, ako je dokonalý váš Otec. (Matúš 5,43-48)

Milovať budeš bližneho a nenávidieť nepriateľa : druhá časť „nenávid' svojho nepriateľa“ sa v Zákone nenachádza; ide o prekrútený výraz *aramejského jazyka chudobného na odtienky a rovná sa výrazu „nemiluj svojho nepriateľa“; v *kumránskych spisoch (1QS I,10) sa však objavuje odpor voči hriešnikom, ktorý nie je ďaleko od nenávisti, čo mohol mať Ježiš na mysli. **Milujte nepriateľov** : na zlo neodpovedať zlom; nepodliehať pomstychtivosti; čisto kresťanská náuka. **Mýtnici** : vyberači daní, ktorých povolanie je spojené s úžerou, a preto, preto si vyslúžilo verejné opovrhovanie (pozri kapitola Povolanie Matúša, Farizej a colník). ***Pohania** : hebr. *gójim*; gr. *ethné* < *ethnikos* (*etnesis* = bláznovstvo [vo význame bezbožnosť]), *Hellénes*; lat. *Vulgáta *gentiles* (pôvodne obecné názov pre národy, ktorý sa časom zúžil); pozri kapitola Stotníkov sluha. **Buďte dokonalí** : výzva na seba zdokonaľovanie sa; „dokonalý“: hebr. *tamim/tám* = celý, nedeliteľný, úplný, neporušený zlom, hriechom, nenávisťou (v minulosti tiež v zmysle telesnej neporušenosti); buďte dokonalí ako Bohom stvorená bytosť neporušená prvotným hriechom, t.j. neposlušnosťou, zvoľou, nedôverou k Bohu: nedôverou v jeho dokonalosť a dobré úmysly s človekom.

Dajte si pozor a nekonajte svoje dobré skutky (dosl. spravodlivosť; iný variant: almužnu) pred ľuďmi, aby vás obdivovali, lebo nebudete mať odmenu u svojho Otca, ktorý je na nebesiach. Keď dávaš almužnu, nevytrubuj pred sebou, ako to robia pokrytci v synagógach a po uliciach, aby ich ľudia chválili. Veru, hovorím vám, dostali už svoju odmenu. Keď ty dávaš almužnu, nech nevie tvoja ľavá ruka, čo robí pravá, aby tvoja almužna ostala skrytá; a tvoj Otec, ktorý vidí v skrytosti, ti to odplatí. (Matúš 6,1-4)

Pokrytci v synagógach a po uliciach : tradičný výklad: neúprimní, okázali *farizeji; lat. *hipocritae* = neúprimní; gr. *hypokritai* je prekladom hebr. slova s koreňom *hanaf* = bezbožný, neveriaci, hriešny (podobne Jeremiáš 23,11; Izaiáš 9,16; 10,6); preto podľa C. Tresmontanda správny preklad: „bezbožníci v synagógach a po uliciach“; gr. slovo *hypokrisis* = pokrytectvo znamenalo divadelné predstavenie a *hypokrités* = herec vystupujúci pod maskou (pozri kapitola Daňový peniaz). **Almužna** : gr. *eleemosyné*; cirk. lat. *eleemosyna* = dobročinnosť; podľa farizejov jeden z troch hlavných prejavov spravodlivosti: almužna, modlitba a pôst; (Deuteronomium 15,11; Žalm 41,2; 112,9; Daniel 4,27); pozri kapitola Boháč a Lazár.

Keď sa modlíte, nebuďte pokrytci (gr. *hypokritai*), ktorí sa radi postojáčky modlievajú v synagógach a na rohoch ulíc, aby ich ľudia videli. Veru, hovorím vám: Už dostali svoju odmenu (pomínuteľný obdiv davu). Ale keď sa ty ideš modliť, vojdí do svojej izby, zatvor za sebou dvere a modli sa k svojmu Otcovi, ktorý je v skrytosti. Tvoj Otec ťa odmení, lebo on vidí aj v skrytosti. Keď sa modlíte, nehovorte veľa (neopakujte prázdne výroky) ako pohania (dosl. „ľudia z národov“ = *ethné*). Myslia si, že budú vypočutí, pretože používajú veľa slov. Nebuďte im podobní! Ved' váš Otec vie, čo potrebujete skôr, ako by ste ho prosili. (Matúš 6,5-8)

Nebuďte pokrytci : gr. *hypokritai*; lat. *hipocritae*; tradičný výklad: nebuďte neúprimní, okázali, tí, ktorí myslia na účinok svojich gest na verejnosti; podľa Tresmontanda: nebuďte ako neveriaci, t.j. ako bezbožníci, ako *pohania; nenapodobňujte (z hebr. pohľadu okázalé, výstredné) pohanské kultové praktiky; gr. *hypokrités* = preklad hebr. slova s koreňom *hanaf* = byť bezbožný, neveriaci (podobne Jeremiáš 23,11; Izaiáš 9,16; 10,6).

Vy sa teda modlite takto: Otče náš (gr. *Patéra mas*; lat. *Pater noster*), **ktorý si na nebesiach, posväť sa tvoje meno** (dosl. nech sa s tvojím menom zaobchádza ako s posvätným; gr. *hagiastheto*; lat. *santificetur*; hebr. *jith qaddaš'*), **príd' tvoje kráľovstvo, buď vôľa tvoja, ako v nebi, tak i na zemi. Chlieb náš každodenný daj nám dnes. A odpusť nám naše viny** (dosl. gr. *ofeilémata hémón* = odpusť naše dlhy), **ako i my odpúšťame svojim vinníkom** (gr. *tois efeilétais hémón*). **A neuved' nás do pokušenia, ale zbav nás Zlého** (dodatok ovplyvnený liturgiou: „Lebo tvoje je kráľovstvo a moc i sláva na very, Amen“). **Lebo ak vy neodpustíte ľuďom, ani váš Otec neodpustí vaše hriechy. (Matúš 6,9-15)**

Otče náš : výklad pozri kapitola Modlitba na Olivovej hore. **Posväť svoje meno**: daj spoznať svojimi činmi celému svetu, že si Otec, t.j. milosrdný a starostlivý, ale tiež prísny a mocný Boh. **Každodenný** : gr. *epiousios* = denný; v klasickej gréčtine neexistujúci výraz; pre potreby evanjeliového textu odvodený z gr. *epienai* = budúci); preto výraz každodenný chlieb = zajtrajší chlieb. **Každodenný chlieb daj nám dnes** : prosba v zmysle: Otec, chceme žiť; Otec, daj nám žiť; Boha treba prosiť o to, čo je nevyhnutné pre pre hmotný život, nie o bohatstvo a nadbytok; *cirkevní otcovia vzťahovali tento text na pokrm viery, chlieb Božieho slova a *eucharistický chlieb. **Odpusť nám viny, ako my odpúšťame** : odpustenie ako milosrdenstvo a vlastnosť Boha a súčasne odpustenie sebe navzájom = túžba uskutočňovať nebeské kráľovstvo tu na zemi; snaha dosiahnuť dokonalosť a neporušenosť hriechom, čo je podmienkou spásy; dosl. preklad gr. *ofeilémata hémón tois efeilétais hémón* = „odpusť nám naše dlhy, ako my sme odpustili tým, kto nám dlhujú“; gr. *ofeiléma* = dlhovať < preklad z hebr. *mašá* = dlžoba (odkaz na Deuteronomium 24,10). **Neuved' nás do pokušenia** : nepodrobuj nás skúške (lebo sa bojíme, že neobstojíme [pozri kapitola Pokušenie na púšti]); daj nám silu odmietnuť pokušenie; podobne pri inej príležitosti Lukáš 11,2-4; Marek 11,25.

Keď sa postíte, nebuďte zamračení ako pokrytci. Znetvorujú si tvár, aby ľudia videli, že sa postia. Veru, hovorím, vám: Už dostali svoju odmenu (pomínuteľnú, v podobe obdivu ľudí). Keď sa ty postíš, pomaž si hlavu (gr. *aleifontan to kefáli sas*; lat. *ungue caput*) **a umy si tvár, aby nie ľudia zbadali, že sa postíš, ale tvoj Otec** (gr. *allá ho Patéras sou*; lat. *sed tuum Pater*), **ktorý je v skrytosti** (gr. *kryfaíos* = ukrytý; lat. *in secretum* = v skrytosti). **A tvoj Otec ťa odmení, lebo on vidí v skrytosti. (Matúš 6,16-17)**

Pomaž si hlavu a umy si tvár : gr. *aleifontan to kefáli sas*; lat. *ungue caput* = pomaž si hlavu; očisti sa; nájdí si čas na rituálnu očistu; odkaz sa očistné rituály (pozri kapitola Uzdravenie malomocného).

Nezhromažďujte si poklady na zemi, kde ich moľ a hrdza ničia a kde sa zlodeji dobývajú a kradnú. V nebi zhromažďujte poklady; tam ich neničí ani moľ, ani hrdza a tam sa ani zlodeji nedobývajú a nekradnú. Lebo kde je tvoj poklad, tam je aj tvoje srdce. (Matúš 6,19-21)

Nezhromažďujte si poklady na zemi : nevenujte svoj život zhromažďovaniu bohatstva, lebo skutočným pokladom je sám život. **V nebi zhromažďujte poklady** : poklady = dobré vlastnosti a skutky človeka, ktoré prinášajú prospech jeho okoliu a spásu jemu samotnému.

Lampou tela je tvoje oko. Ak bude tvoje oko čisté (gr. *haplous* = úprimné, veľkomyslné, prosté), **bude celé tvoje telo vo svetle. Ale ak sa tvoje oko zakalí, bude celé tvoje telo v tme. A keď už svetlo, čo je v tebe, je tmou, aká bude potom tma sama?! (Matúš 6,22-23)**

Lampou tela je oko : oko = vstupná brána smerom von do sveta a smerom dovnútra, do duše; čisté oko „osvetľuje“ telo: sprostredkováva nielen fyzický kontakt so svetom, ale vnem ovplyvňuje duchovný svet človeka, jeho psychiku; slepota duševná je oveľa horšia ako slepota fyzická; duchovné svetlo žiari z duše a ak je toto svetlo zatemnené, taká slepota je oveľa horšia ako fyzická, spôsobená chorým telesným orgánom, ktorý sprostredkováva iba kontakt s materiálnym svetom. **Oko čisté** : gr. *haplous* = úprimný, jednoduchý, prostý (odvodené z gr. *haplotés* = úprimnosť, prostota, čistota); úprimný pohľad na svet, zbavený závidia. **Oko zakalené**: zlé, závidlivé, neprajné, žiarlivé; zrejme odkaz na *Sírachovca 14,8-10; 31,12.

Nik nemôže slúžiť dvom pánom; pretože buď jedného bude nenávidieť a druhého milovať, alebo sa jedného pridržať a druhým bude opovrhovať. Nemôžete slúžiť aj Bohu aj mamone. (Matúš 6,24)

Nemôže slúžiť dvom pánom : nemôže postaviť svoj život na dvoch protikladných princípoch: na majetku (služba sebe, svojmu telu) a oddanej službe Bohu; prvé prináša výhody, ale spája sa s pozemskou pomínelnosťou; druhé žiada odriekanie, ale sľubuje večné bohatstvo - spásu. **Mamona** : majetok; hebr. *ham mamón* z *aram. *mámonas* = vklad, niečo, čo bolo zverené; preto tiež výraz nespravodlivá mamona (Lukáš 16,9; 16,11); výraz *mamonas* zrejme z babylon. *mimma* = celkom, všetko; podobne pri inej príležitosti Lukáš 16,3.

Preto vám hovorím: Nebud'te ustarostení o svoj život, čo budete jesť alebo čo budete piť, ani o svoje telo, čím sa zaodujete. Či život (dosl. duše = psychai) nie je viac ako jedlo a telo viac ako odev? Pozrite sa na, nebeské vtáky: nesejú, ani nežnú, ani do stodôl nezhrmažd'ujú, a váš Otec nebeský ich živí. Či vy nie ste oveľa viac akoí oni? Kto z vás si môže starosťami pridať čo len laket' k svojmu životu? Prečo sa tak staráte o svoj odev? Pozrite sa na poľné ľalie, ako rastú: nepracujú, nepradú; a hovorím vám, že ani Šalamún vo svojej sláve nebol oblečený tak ako jediná z nich. Keď Boh oblieka poľnú bylinu, ktorá dnes je a zajtra ju hodia do pece, o čo skôr vás, vy maloverní?! Nebud'te teda ustarostení a nehovorte: Čo budeme jesť? alebo: Čo budeme piť? Alebo: Čo si oblečieme?! Ved' po tom všetkom sa zháňajú *pohania (gr. *ethnos/ethnikos* = ostatné národy); Hľadajte (gr. *zeteite* = stavične *hľadajte*) najprv Božie kráľovstvo a jeho spravodlivosť (gr. *dikaioyné*) a toto všetko dostanete navyše. Nebud'te ustarostení o zajtrajšok; zajtrajší deň sa postará sám o seba. Každý deň má dosť svojho trápenia. (Matúš 6,25-34)

Nebud'te ustarostení o svoj život : pripomienka blízkeho konca času; Boh pozná najvhodnejší spôsob uspokojovania všetkých potrieb človeka. **Nebeské vtáky nesejú, nežnú, nezhrmažd'ujú a Otec nebeský ich živí** : dôvera v dobré Božie úmysly s človekom, v jeho milosrdnosť a lásku. **Keď oblieka bylinu, ktorú zajtra hodia do pece** : človek stojí v centre Božieho záujmu. **Hľadajte najprv Božie kráľovstvo** : veriaci sa má starať predovšetkým na spásu duše. **Každý deň má dosť svojho trápenia**: trápenie je prchavým okamihom uprostred pomínelnosti, v pozemskej existencii človeka.

Nesúď'te, aby ste neboli súdení. Lebo ako budete súdiť vy, tak budú súdiť vás (pozri Lukáš 6,37), a akou mierou budete merať vy, takou sa nameria vám (pozri Lukáš 6,38). Prečo vidíš smietku (dosl. steblo [slamy]) v oku svojho brata (pozri Lukáš 6,41-42) a vo vlastnom oku brvno nezbadáš? Alebo ako môžeš povedať svojmu bratovi: Dovoľ, vyberiem ti smietku z oka, a ty máš v oku brvno? Pokrytec, vyhod' najprv brvno zo svojho oka! Potom budeš vidieť a budeš môcť vybrať smietku z oka svojho brata (Matúš 7,1-5).

Nesúd'te : súd na človekom patrí Stvoriteľovi, ktorý je vševediaci (pozná všetky okolnosti skutkov), je všemocný (rozhoduje o miere a spôsobe trestu) a je jediný oprávnený súdiť (stvoril človeka a ten iba jeho vlastníctvom). **Brvno vo vlastnom oku nezbadáš** : zaslepenosť, zaujatosť, neschopnosť alebo neoprávnenosť posudzovania.

Nedávajte, čo je sväté (gr. *hagion*; hebr. *kadoš*) **psom** (*pohanom; gr. *kyon*; hebr. *keleb*; lat. *canis*) **a nehádzte svoje perly pred** (gr. *emprosthén* = pred, napred, v čelo) **svine** (gr. *choiros* = prasa/sviňa; lat. *porcos*), **aby ich nohami nepošliapali** (gr. *en tois posin autón*), **neobrátili sa proti vám a neroztrhali vás.** (Matúš 7,6)

Čo je sväté, nedávajte psom : dodržiavať posvätnosť rituálov, kultové princípy (kultová čistota; pozri kapitola Uzdravenie malomocného) a chrániť ich pred pohanmi, pohanskými vplyvmi; mäso a potraviny posvätené tým, že boli obetované v chráme; kritika zrejme tolerovaného dobového zvyku predávať mäso z časti obetovaného zvieratá, ktorý dostala rodina späť pre svoju spotrebu (podobný zvyk konzumácie mäsa obetovaného pohanským bohom pozri Apokalyptický cyklus: Sedem svietnikov - Pergamon); taktisto neponúkať vzácne a sväté učenie ľuďom, ktorí nie sú schopní dobre ho prijať a mohli by ho zneužiť; *tex* neupresňuje, kto sú tí ľudia, či nepriateľskí Židia alebo pohania. **Pes** : gr. *kyon*; lat. *canis*; hebr. *keleb*; dobové označenie *pohana, neveriaceho (pozri kapitola Kanaánska žena); túlavé a polodivé psy živiace sa zdochlinami a mŕtvymi telami pohodenými za hradbami miest boli pre Izraelitov rituálne nečistými a opovrhovanými zvieratami; na rozdiel od Izraelitov Egyptáňa si psy cenili, lebo ich využívali k lovu; v Starom zákone (Deuteronomium 23,19) pes označoval chrámového prostitúta. **Nehádzte perly pred svine** : zachovávajú tajomstvo viery pred nepriateľmi Boha a pohanmi; sviňa/prasa/diviak, gr. *choiros*, lat. *porcos*, bolo pre Izraelitov kultovo nečisté zviera, pre pohanské národy (Sýria, Egypt, Grécko) kultové zviera zasvätené božstvám plodnosti (pozri kapitola Márnotratný syn); bravčové mäso *hazír* (Levitikus 11,7; Deuteronomium 14,8) bolo zakázané, lebo prenášalo náказu; zákaz prerástol do symbolu niečoho opovrhnutiahodného a nenávideného; gr. výraz *emprosthén* = pred, napred, v čelo je dosl. prekladom hebr. *le-fanim* = pred tvár. **Aby ich nohami nepošliapali** : gr. výraz *en tois posin autón* je dosl. prekladom hebr. *be-raglejchen* (nepošliapali svojimi nohami).

Proste a dostanete! Hľadajte a nájdete! Klopte a otvoria vám! Lebo každý kto prosí, dostane, a kto hľadá, nájde, a kto klope, tomu otvoria. Alebo je medzi vami človek, ktorý by dal synovi kameň, keď ho prosí o chlieb? Alebo keby pýtal rybu, dal by mu hada? Keď teda vy, hoci ste zlí, viete dávať dobré dary svojim deťom, o čo skôr dá váš Otec, ktorý je na nebesiach, dobré veci tým, čo ho prosia. (Matúš 7,7-11)

Proste, hľadajte, klopte : nestrácajte nádej (v spravodlivosť a milosrdenstvo Božie); podobne pri inej príležitosti Lukáš 11,9-13.

Všetko, čo chcete, aby ľudia robili vám, robte aj vy im („zlaté pravidlo“; pozri Lukáš 6,31). **Lebo to je Zákon i Proroci.** (Matúš 7,12)

Čo chcete, aby robili vám : „zlaté pravidlo“ známe v staroveku, najmä v judaizme, ale v negatívnej forme: „nerob druhému, čo nechceš aby robili tebe“; kladný tvar „robte“ dáva pravidlu náročnejší obsah; odkaz na Knihu Tobiášovu 4,15, *Targum z Levitiku 19,18; rabi Hillel, cirkevný učiteľ Filon a d.; dokonalosť kresťana neznamená nerobiť zlo, ale robiť dobro (čínorodý mravný postoj k dobru). **Zákon a Proroci** : Starý zákon, Tóra. **To je Zákon a Proroci** : Levitikus 19,18 – „Miluj svojho blížneho ako seba samého“.

Vchádzajte **tesnou bránou**, lebo **široká a priestranná cesta** vedie do zatratenia (gr. *apoleian*) a mnoho je tých, čo cez ňu vchádzajú. Aká tesná je brána a úzka cesta, čo vedie do života, a málo je tých, čo ju nachádzajú! (Matúš 7,13-14)

Tesná brána : námaha, obetavosť, svedomitosť; tesná brána/dvere, otvor = gr. *pýlé*, hebr. *šar*. **Široká a priestranná cesta** : ľahkomyselnosť, požívačnosť, hriešnosť; učenie o dvoch cestách, ceste dobra a zla, medzi ktorými má človek voľiť, je stará a rozšírená téma v židovstve (Deuteronomium 30,15-20; Žalm 1; Príslovia 4,18-19; 12,28; 15,24; *Sírachovec 15,17; 33,14); (podobne pri inej príležitosti Lukáš 13,24).

Chráňte sa **falošných prorokov** (gr. *pseudoprofètes*): prichádzajú k vám v ovčom rúchu, ale vnútri sú draví vlci. Poznáte ich po ovoci. Ved' či oberajú z trnia hrozná alebo z bodliakov figy? Tak každý dobrý strom rodí dobré ovocie, kým zlý strom rodí zlé (pozri Lukáš 6,43-44). Dobrý strom nemôže rodiť zlé ovocie a zlý strom nemôže rodiť dobré ovocie. Každý strom, ktorý neprináša dobré ovocie, vytnú a hodia do ohňa. Teda po ich ovoci ich poznáte. (Matúš 7,15-20)

Falošní proroci : gr. *pseudoprofètes*; nepraví hlásatelia/vykladači Božieho slova = tí, ktorí nežijú podľa zásad (Božích slov), ktoré hlásajú, alebo tí, ktorí im dávajú iný zmysel; tí, ktorí hovoria v mene iného kultu (bohatstvo, moc, blahobyť, iné božstvo...); tí, ktorí lichotia (hlásajú, čo chce počuť ľud) a sledujú vlastné záujmy; tri znaky pravého proroka: prorocké znamenie (pozri Izaiáš 7,11-14), splnenie predpovede (pozri Jeremiáš 28,6-9), pravoverný obsah učenia (pozri Deuteronomium 13,1-5). **Strom, ktorý neprináša dobré ovocie, vytnú** : odkaz na Deuteronomium 13,2-5: trest smrti pre falošných prorokov.

Nie každý, ktorý mi hovorí: **Pane, Pane**, vojde do kráľovstva nebeského, ale iba ten, kto plní vôľu môjho Otca, ktorý je na nebesiach (pozri Lukáš 6,46-47). Mnohí mi v onen deň (v deň posledného súdu) povedia: „Pane, Pane, či sme neprorokovali v tvojom mene? Nevyháňali v tvojom mene zlých duchov a nerobili sme v tvojom mene veľa zázrakov?“ Vtedy im vyhlásim: „Nikdy som vás nepoznal; odíd'te odo mňa **vy, čo páchate nepravosť**“ (gr. *hoi ergazomenoi tén anomia*)!“ (Matúš 7,21-23)

Pane : gr. *Kyrie*; gr. *Kyrios/Pán* = preklad hebr. *Adonaj/Môj Pán*, ktorým sa nahrádzalo meno *Jahve/JHVH*; *Kyrie/Pane* = oslovenie Ježiša ako Božieho Syna na rozdiel od *Rabbi* – Učiteľ (pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly; Christologický cyklus I.: Tetragram). **Čo páchate nepravosť** : gr. *hoi ergazomenoi tén anomia*; nepravosť prekladá Septuaginta ako zločin = gr. *nomia*, hebr. *averi*; nepravosť = hebr. *poalej aven*, t.j. to, čo nie je v súlade so Zákomom.

Každý, to počúva tieto moje slová a uskutočňuje ich, podobá sa múdremu mužovi, ktorý si postavil **dom na skale**. Spustil sa dážď, privalili sa vody, strhla sa víchrica a oborili sa na ten dom, ale dom sa nezrútil, lebo mal základy na skale (pozri Lukáš 6,47-49). A každý, kto tieto moje slová počúva a ich neuskutočňuje, podobá sa hlúpemu mužovi, ktorý si postavil **dom na piesku**. Spustil sa dážď, privalili sa vody, strhla sa víchrica, oborili sa na tento dom a dom sa zrútil; zostalo z neho veľké rumovisko. (Matúš 7,24-25)

Dom na skale, dom na piesku : podiel osobnej zodpovednosti človeka za jeho osud (blažená večnosť v protiklade k pozemskej pomínutelnosti).

Keď Ježiš skončil tieto reči, zástupy žasli nad jeho učením, lebo ich učil ako ten, čo má moc, a **nie ako ich zákonníci** (gr. *nomiskoi*). (Matúš)

Nie ako ich zákonníci : kritika zákonníkov, ktorí skrývajú svoje učenie za „tradiciu“ predkov.

Jeho učeníci sa pýtali a povedali mu: **Chceš, aby sme sa postili, a akým spôsobom sa máme modliť. Budeme dávať almužny a aké jedlo budeme dodržiavať?** Ježiš povedal: **Neklamte a nerobte to, čo nenávidíte, lebo to všetko je zjavné pred tvárou neba. Nič nie totiž je utajené, čo by sa neukázalo, a čo je skryté, nezostane nezjavené.** (*Tomášovo evanjelium, Logion 6; 2.st.)

Nerobte to, čo nenávidíte : tzv.zlaté pravidlo; paralela k Matúšovi 7,12; Lukášovi 6,31.

Ježiš povedal: **Triesku v oku svojho brata vidíš, ale brvno v svojom oku nevidíš. Až odstrániš brvno zo svojho oka, vtedy prezrieš, aby si odstránil triesku z oka svojho brata.** (*Tomášovo evanjelium, Logion 47)

Aby si odstránil triesku z oka svojho brata : usmernenie vzťahov vo vnútri užšej komunity zasvätených; paralela k Matúšovi 7,3-5; Lukášovi 6,41.

Ježiš povedal: **Nezbierajú sa plody z trnovníka ani sa nezberajú figy z bodliaku. Nedávajú totiž plod. Dobrý človek prináša dobré dary zo svojho pokladu, zlý človek prináša zlé zo zlého pokladu, ktorý je v jeho srdci, a tak hovorí zlé veci. Z plnosti srdca totiž vynáša zlé veci.** (*Tomášovo evanjelium, Logion 47)

Nedávajú totiž plod : ľudské správanie je dôsledkom základného postoja, t.j. viery. Zlý človek prináša zlé zo zlého pokladu : varovanie pred farizejmi a falošnými prorokmi; paralela k Matúšovi 7,16; 12,35; Lukášovi 6,44-45.

Ježiš povedal: **Nie je možné, aby človek sadal na dvoch koňoch, napínal dva luky. Nie je možné, aby paholok slúžil dvom pánom, inak bude jedného ctiť a toho druhého urážať. Žiadny človek, ktorý pije staré víno, netúži v tu chvíľu po mladom. A mladé víno sa nedáva do starých mechov, aby nepraskli. A nedáva sa staré víno do nového mechu, aby ho nezničilo. Neprišíva sa záplata na nové šaty, lebo tak vznikne diera.** (*Tomášovo evanjelium, Logion 47)

Nie je možné, aby paholok slúžil dvom pánom : paralela k Matúšovi 6,24; Lukášovi 16,13. Človek, ktorý pije staré víno : príslovie, že staré sa neznesie s novým a mladým, že nové ničí staré; paralela k Lukášovi 5,39; 5,37; 5,36.

Ježiš povedal: **Blahoslavení sú samojedini (gr. *monachós*) a vyvolení, pretože nájdete kráľovstvo (Božie). Z ktorého ste, a opäť tam vojdete.** (*Tomášovo evanjelium, Logion 49)

Samojedini : gr. *monachós* = ten, kto usiluje o pravú duchovnú sebarealizáciu; *gnostický výrok neobratne preložený z gréčtiny do *koptčiny; paralela k Matúšovi 6,33. Kráľovstvo : kráľovstvo Božie ako miesto odpočívania v zmysle bezprostrednej blízkosti s Bohom.

Ježiš povedal: **Blahoslavení chudobní, lebo vaše je kráľovstvo nebies (takmer doslovná paralela k Lukášovi 6,20).** (*Tomášovo evanjelium, Logion 54)

Ježiš povedal: **hovorím svoje tajomstvá (tým, ktorí sú mojich) tajomstiev (hodní). Čo bude robiť tvoja pravica, to nech nevie tvoja ľavica.** (*Tomášovo evanjelium, Logion 62)

Hovorím svoje tajomstvá tým, ktorí sú ich hodní : vnímanie kresťanov samých seba ako ohrozenej skupiny. Čo bude robiť tvoja pravica : spontánne udeľovanie almužien; paralela k Matúšovi 6,3.

Ježiš povedal: Ste blahoslavení, keď by vás nenávideli a prenasledovali, a nenájdete miesto tam, kde vás prenasledovali. (*Tomášovo evanjelium, Logion 68)

Blahoslavení, keď by vás nenávideli : kladná stránka zavrnutia zo strany vonkajšieho sveta = podnet k sebapochopeniu Ježišových žiakov ako skupiny; paralela k Matúšovi 5,11; Lukášovi 6,22.

Ježiš povedal: Blahoslavení tí, ktorí sa prenasledujú vo svojom srdci. To sú tí, ktorí naozaj poznali Otca. Blahoslavení hladní, preto bude nasýtené brucho toho, kto túži. (*Tomášovo evanjelium, Logion 69)

Ktorí sa prenasledujú vo svojom srdci : vnútorné prekonávanie seba samých. Blahoslavení hladní : zasľúbenie pre tých, ktorí sú sociálne solidárni a sami hladujú, aby iní mohli byť nasýtení.

Ježiš povedal: Hľadajte a nájdete. Ale to, na čo ste sa ma skôr pýtali a vtedy som vám to nepovedal, chcem vám teraz povedať, a nepýtate sa na to. (*Tomášovo evanjelium, Logion 92)

Vtedy som vám to nepovedal : ľudia, ktorí žili pred dobou Ježišovou, si kládli otázky, na ktoré vtedy nebola odpoveď; keď ich Ježiš prináša (pohľad na dejiny spásy), mnohí o ne nemajú záujem; paralely k Matúšovi 7,7; Lukášovi 11,9.

Nedávajte perly sviniam, aby to nehodili na hnojisko. Nehádzte perly sviniam... (*Tomášovo evanjelium, Logion 93)

Perly : varovanie pred zneužitím evanjelia a výzva k uvážlivej misii; paralela k Matúšovi 7,6.

Ježiš povedal: Kto hľadá, nájde (kto klope), bude mu otvorené (paralela k Matúšovi 7,8; Lukášovi 11,10). (*Tomášovo evanjelium, Logion 94)

Ježiš povedal: Keď máte peniaze, nedávajte ich na úroky, ale dávajte ich tomu, kto vám ich nevráti. (*Tomášovo evanjelium, Logion 95)

Peniaze : peniaze nemajú slúžiť na rozmnoženie samých seba, ale majú byť darované potrebným a chudobným (v kontextu Tomášovho evanjelia zrejme darované chudobným členom Ježišovho spoločenstva); paralela k Matúšovi 5,42; Lukášovi 6,30.

Podľa tradície kázeň sa uskutočnila na hore neďaleko Kafarnaum. Roku 1937 tu bol postavený oktogonálny kostolík, symbolizujúci tak tvarom osem blahoslavenstiev. Kostol má na ôsmich oknách text ôsmich blahoslavenstiev.

V náboženskej literatúre je Kázeň na hore nazývaná „malá apokalypsa“. Vo výtvarnom umení sa stretávame najčastejšie s dvoma variantmi Kázne na hore: prvý, jednoduchší, zobrazuje Ježiša medzi apoštolmi a priaznivcami, druhý typ predstavuje jednotlivé blahoslavenstvá, personifikované väčšinou ako ženské postavy kresťanských *Cností.

S prvým variantom sa stretávame už na ranokresťanských *sarkofágoch a *katakombovom maliarstve 4.storočia (nástenné maľby vo Via Latina v Ríme), na *ilumináciách otonských rukopisov (Evanjelistár Otty III., 10.st.) a v gotických rukopisoch typu *Bible moralisée, kde je námet priradený k Apokalypse (pozri Apokalyptický cyklus) alebo sa nachádza v iniciálach rukopisu. V renesancii tento typ zdobí kazateľnice (dóm v Trieru, 1570-72; Ľudovít Gode: reliéf kazateľnice kostola jezuitov v Bratislave, 1752). Holandský maliar Rembrandt van Rijn namaľoval Horskú kázeň roku 1650, francúzsky maliar Claude Lorrain roku 1656.

Maliari zvyčajne zobrazujú Ježiša, ako stojí na nízkom kopci, nie na Olivovej hore, ale kdesi v blízkosti Genezaretského jazera, a obklopuje ho zástup mužov a žien.

Bežný klasický typ zobrazuje aj Kázeň na rovine. Kompozícia námetu Ježišovej kázne je príbuzná s Kázňou Jána Krstiteľa na púšti (Matúš 3,1-12), má spoločné hlavné postavy. Líši sa rôznorodejším a početnejším publikom, medzi ktorým sú nielen apoštoli a poslucháči, ale aj *farizeji, *saduceji, colníci a vojaci. Ľudia si vymieňajú názory, alebo kľáčia a modlia sa, v pozadí sa črtá jazero. Prítomnosť davu približuje Kázeň na hore k *Povolaniu Petra a Ondreja*, lebo aj to sa odohráva pri jazere. V *renesancii a *baroku námet slúžil často ako zámienka na zobrazenie krajiny, pri ktorom bol oslabený pôvodný náboženský obsah.

Pomerne častejšie sa objavuje kompozícia s personifikovanými Cnosťami, v ktorom ženské postavy sú vybavené nadpisovou páskou. Kompozícia (alegorické postavy v oblakoch) býva začlenená aj do *Posledného súdu* (pozri *Apokalyptický cyklus*). Takýto variant alegórie ôsmich blahoslavenstiev namaloval taliansky maliar Giorgio Vasari (†1574) a roku 1715 ho vykresal český barokový sochár Matyáš Braun pre významného českého mecenáša, grófa Františka Antonína Šporcka (pieskovcové sochy Blahoslavenstva, *Cností a Nerestí pred špitálom v obci Kuks vo východných Čechách).

*

Kázeň na hore bola prvou príležitosťou, v ktorej evanjeliá podrobne rozoberajú Ježišovo učenie. Začína sa rozborom ôsmich podmienok blaženosti a spásy. Kázeň na hore je zvyčajný názov pre Ježišovo vyučovanie, ako ho zaznamenáva Matúš. Je odvodený z úvodného verša: **„Keď videl veľké zástupy, vystúpil na vrch.“** Či ide o udalosť, ktorú opisuje aj Lukáš a ktorá sa obvykle nazýva **Kázeň na rovine** alebo **Kázeň na poli**, závisí iba od výkladu. Opäť je daná úvodným veršom: **„Zošiel dole a postavil sa na rovine.“** Pravdepodobne ide o to isté miesto a príbeh a protirečenie „vrch“ - „rovina“ vlastne neexistuje. Podľa mienky niektorých vykladačov textu Ježiš zrejme nezišiel celkom z vrchu dole, ale zostal stáť na nižšie položených časti svahu, ktorá bola prístupnejšia davu poslucháčov.

Kázeň bola určená v prvom rade učeníkom. Fakt, že Lukáš pri vymenovávaní blahoslavenstiev užíva 2.osobu a kázeň má silný mravný náboj, môže znamenať, že ju Ježiš adresoval tým, ktorí opustili *pohanstvo, predovšetkým vieru v rímskych bohov, pre život v nebeskom kráľovstve. Avšak v závere oboch textov, Lukášovho aj Matúšovho, sa dozvedáme aj o prítomnosti ďalších ľudí. Preto sa predpokladá, že slová boli síce určené úzkemu okruhu učeníkov, ale počúval ich celý zástup ľudí. Príležitostné výroky, napríklad opakované „beda“, môžu byť iba rečnícke obraty, ale aj poznámky vyslovené stranou pre tých, ktorí pravdepodobne počúvali a také napomenutia potrebovali.

Matúšova verzia vyučovania má širší záber, text tvorí logickú jednotu a používa 3.osobu. Štýl prejavu naznačuje, že Ježišove slová neplatia iba pre súčasných poslucháčov, ale pre všetkých a kedykoľvek. Lukášova verzia je kratšia. Ak má Matúš osem blahoslavenstiev, Lukáš má štyri a štyri prekliatka. Lukáš vynechal ako menej zaujímavé to, čo bolo príliš židovské a čo sa dotýkalo zákonov a židovských praktík. Matúš naopak do kázne vložil slová prednesené pri rôznych príležitostiach, aby dosiahol plný program. Z Matúšovho textu sa vyčleňuje päť hlavných tém: 1. aký duch má oživovať synov Božieho kráľovstva (5,3-48); 2. v akom duchu majú plniť zákony a praktiky judaizmu (6,1-18); 3. zrieknutie sa bohatstva (6,19-34); 4. vzťahy k bližnému (7,1-12); 5. vojsť do Božieho kráľovstva rozhodnou vôľou, ktorá sa prejavuje v skutkoch (7,13- 27). Lukášove témy oznamujú zmenu situácií tohto života na budúci život.

V minulosti sa považovalo za samozrejmé, že Kázeň predniesol Ježiš pri jedinej príležitosti. Nasvedčuje tomu spôsob Matúšovej správy: učenici sa posadili, Ježiš začal hovoriť a keď skončil, zástupy boli jeho učením ohromené. Dnes však väčšina biblistov

zastáva názor, že v skutočnosti osem blahoslavenstiev predstavuje súhrn Kristových výrokov, výťah z kázni, ktoré kedy predniesol. Nasvedčuje tomu množstvo tém a ich hlboký morálny obsah, ktorý by si prostí učenici, nezvyklí duchovným cvičeniam, nedokázali naraz osvojiť. Množstvo námetov je nezlučiteľné s osnovou jedinej kázne a navyše štyridsať veršov z textu sa vyskytuje aj v iných, často oveľa vhodnejších súvislostiach.

S tradičným tvrdením o poslucháčoch nezvyklých duchovným cvičeniam, polemizuje Claude Tresmontand v knihe Hebrejský Kristus. Tvrdí a dokazuje, že prostredie, v ktorom sa Ježiš pohyboval a kázal, patrilo v tom čase k najvzdelanejšiemu, s najvyšším počtom ľudí, ktorí čítali Bibliu, vedeli nielen čítať, ale aj písať (pozri kapitola *Kristus žehná malým deťom*). Jeho poslucháči boli jednoduchí ľudia, ale nachádzali sa medzi nimi aj *farizeji a *zákonníci, stúpenci *saducejov, *zélotov, ktorí si zaznamenávali Ježišove slová, lebo Ježiš Nazaretský, **Ješua ha-nocri**, ktorý k nim hovoril, sám o sebe vyhlasoval, že je niekým viac ako Bohom povolaní proroci, ktorých výroky boli zaznamenávané. Jeho vzdelaní žiaci vedeli, že je Synom Božím (pozri Christologický cyklus I.: *Ježišove tituly*) a bolo celkom prirodzené, že si uvedomovali dôležitosť chvíle a každého Ježišovho slova.

Básnický jazyk, ktorým je kapitola Kázeň na hore napísaná, odráža základné rysy semitskej poézie, využívajúcej tzv. synonymický paralelizmus: „**Čo je sväté nedávajte psom, ani svoje perly nehádzte pred svine**“; „**proste a dostanete, hľadajte a nájdete, klopte a bude vám otvorené**“ (Matúš 7,6-8). Ďalším rysom štylistiky sú prirovnania protikladom, antitézy: „**bolo povedané, no ja hovorím**“ (Matúš 5,21-22; 5,27-28); „**neprišiel som zrušiť ale naplniť**“ (Matúš 5,17).

Pochopiť štylistiku takého textu znamená nebrať vždy doslovne obsah. Bolo by absurdné, ak by sa niekto pokúsil zbaviť svojej žiadostivosti tým, že si vylúpne oko alebo odsekne ruku (Matúš 5,29), hoci história pozná aj také prípady. Výroky Kázne sú v skutočnosti pravidlá objasnené na krajných príkladoch a čitatelia by sa mali vyhnúť tomu, aby rozporuplné a prekvapivé výroky brali doslovne, namiesto toho, aby hľadali zásadu, ktorú obsahujú. Napokon zistia, že sa nejedná o nové zákony a pravidlá, ale všeobecné mravné zásady určené tým, ktorí chceli mať právo podieľať sa na konečnej odmene, spasení.

Matúš a Lukáš datujú Kázeň do prvého roku Ježišovej služby, pričom Matúš o niečo skôr ako Lukáš, ktorý ju zaraďuje do doby bezprostredne po povolaní Dvanástich a naznačuje, že ju treba chápať asi ako kázeň pri vysviacke, uvedení do duchovného úradu. V oboch prípadoch Kázeň zaznela ešte predtým, ako sa židovskí náboženský učitelia dohodli na jednotnom odpore, ale v čase, keď sa už Ježišov chýr začal šíriť po celej *Galilei.

V prvých mesiacoch Ježiš kázal v synagógach, ale rozrastajúce sa zástupy stúpencov si vynútili vystúpenia pod šírým nebom. Tomu zodpovedajú aj zmeny povahy Ježišových posolstiev. Niekdajší dôraz na pokánie, ako predpoklad vstupu do kráľovstva nebeského (Matúš 4,17), ustúpil výkladu o povahe tohto kráľovstva.

Vzhľadom na to, že sa Kázeň uskutočnila počas Ježišovej služby v *Galilei, bibliisti prirodzene predpokladajú, že sa tak stalo na úpätí niektorej z hôr galilejskej pahorkatiny, ktoré obklopujú severnú rovinu. Nakoľko Ježiš po kázni odišiel do Kafarnaum (Matúš 8,5), mohla celá udalosť prebehnúť práve v tejto oblasti. Latinská tradícia 13. storočia uvažuje o hore s dvoma vrcholmi Karn-Hattín, ktorá leží viac na juh, ale zdá sa, že toto umiestnenie brali vážne iba turistickí sprievodcovia.

Kázeň na hore má za sebou bohatú históriu výkladov, počnúc cirkevným otcom Augustínom (†396). Augustín v nej videl súbor pravidiel a vzor kresťanského života, ktorý dával do vzťahu s pravidlami obsiahnutými v Starom zákone. Mníšske rády považovali jednotlivé blahoslavenstvá za návod k dokonalosti, platný iba pre niekoľko vyvolených a nie pre ľud. Reformátori 16. storočia Kázeň pokladali za zásadné

vyjadrenie Božej vôle a Božej spravodlivosti. Ruský spisovateľ a mysliteľ Lev Nikolajevič Tolstoj (†1910) ju na sklonku svojho života rozdelil na päť prikázaní (potlačenie hnevu, cudnosť, odmietnutie prísahy, neodporovanie, bezvýhradnú lásku k nepriateľom), ktoré by v doslovnom dodržiavaní odstránili jestvujúce zlo a viedli k dokonalej spoločnosti. Pre iných boli požiadavky Kázne príliš radikálne pre každé obdobie spoločnosti, a preto ich vyhlásili iba za dočasné morálne zásady raných kresťanov, ktorí verili, že koniec sveta je blízko. Ďalší považovali Kázeň skôr za ušľachtilé myslenie ako za učenie. Toto myslenie sa podľa nich zaoberalo viac tým, aký by mal človek byť, ako tým, čo by mal robiť. Z toho vidieť, že je k dispozícii veľké množstvo kľúčov na pochopenie zmyslu a posolstva Kázne na hore.

*

Blahoslavenstvo (hebr. *'ašré*, gr. *makários*) je teologický termín, ktorý vyjadruje údiv nad šťastím, ktorého sa niekomu dostalo osudom alebo Božou milosťou.

Starý zákon a Orient vôbec pod blaženosťou rozumel materiálne šťastie, až neskoršie začal uvedomovať duchovné podmienky blaženosti, ktoré pomôžu zaistiť človeku nesmrteľnosť. Antickú predstavu vrtkavého šťastia, pojem *fortuna*, kresťania čiastočne odmietali (Augustín z Hippo Regia, †430) a čiastočne ju chápali ako nástroj Božej prozreteľnosti. Preto personifikovanú Fortunu na niektorých stredovekých obrazoch drží na uzde Boh. Protivníkmi a pomocníkmi proti svojvôli Fortuny sú menovite Virtus/Cnosť, Sapientia/Múdrosť, Prudentia/Opatrnosť a Constantia/Vytrvalosť, ktoré sa v podobe personifikovaných *Cností uplatnili aj v literárnom (alegorický spis *Psychomachia/Boj o dušu, 4.st.) aj výtvarnom umení už v ranom stredoveku (pozri kapitola *Panny múdre a nerozumné*).

Sedem cností v protiklade k siedmim hriechom prevzala teológia 13.storočia z Izaiáša (11,1-2) a zahrnila do Darov Ducha Svätého, ktoré sú podmienkami účasti na nebeskom kráľovstve (pozri Slovník: Sedem darov ducha Svätého).

Pre kresťanov začína večná blaženosť na tomto svete, dokonaná je však až po smrti v bezprostrednej blízkosti Boha (*visio* = bezprostredné videnie Boha prostredníctvom svetla spásy = *lumen gloriae*). Po všeobecnom vzkriesení z mŕtvych sa bude tejto blaženosti zúčastniť aj oslávené telo, telo na večnosti.

V Novom zákone má blahoslavenstvo až na malé výnimky duchovný ráz a okrem blahoslavenstiev v Kázni na hore sa vždy vzťahuje k Ježišovmu učeniu pri rôznych iných príležitostiach.

Stredoveká teológia pozná pojem Osem blahoslavenstiev (teolog. lat. *makarizmy* < gr. *makários* = blahoslavenstvo). Zdá sa, že stredovekej kresťanskej symbolike vyhovovala osmička ako číslo harmónie (pozri Apokalyptický cyklus: *Trúbenie siedmeho anjela*). Vznikol celok, akýsi kódex ľudského správania, ktorý má oporu v Starom zákone, a súčasne ideál kresťanskej dokonalosti.

Osem blahoslavenstiev:

1. Blahoslavení chudobní v duchu (*Beati pauperes spiritu*),
lebo ich je kráľovstvo nebeské.

2. Blahoslavení krotkí (*Beati qui ludent*)
lebo oni dedičmi zeme budú.

(*Vasari: ženská anjelská postava v brnení, v pravej ruke drží kruh)

3. Blahoslavení, ktorí lačnejú a žíznia po spravodlivosti (*Beati mites*),
lebo oni nasýtení budú.

(*Vasari: ženská anjelská postava s roztriahnutými rukami a s kvetmi v prstoch)

4. Blahoslavení milosrdní (*Beati qui escuriunt*),

lebo oni milosrdenstva dôjdu.

(*Vasari: ženská anjelská postava s korunkou na hlave, s knihou v ruke*)

5. Blahoslavení čistého srdca (*Beati misericordes*),

lebo oni Boha vidia.

(*Vasari: ženská postava s detským žobrákom*)

6. Blahoslavení, ktorí tvoria pokoj (*Beati mundo corde*),

lebo synmi božími oni budú sa menovať.

(*Vasari: ženská anjelská postava so srdcom v ruke*)

7. Blahoslavení prenasledovaní pre spravodlivosť (*Beati pacifici*),

lebo ich je kráľovstvo nebeské.

(*Vasari: ženská anjelská postava so svätožiarou a šiestimi hviezdami okolo rozťahnutých prstov*)

8. Blahoslavení ste, keď vás hanobia a prenasledujú a luhajú na vás všetko zlé pre mňa (*Beati qui persecutionem patiuntur*); radujte a jasajte, pretože vaša odplata hojná je v nebesiach; veď tak prenasledovali prorokov, ktorí boli pred vami.

Názvy: Horská reč, Reč na poli, lat. Sermo Domini in Monte, tal. Sermon della Montagna, nem. Bergpredigt des Herrn, Acht Seligkeiten, angl. Sermon on the Mount, Eight Beatitudes.

ZÁZRAČNÝ RYBOLOV (I)

(Lukáš 5,1-11)

*

Ked' raz stál (*Ježiš*) pri Genezaretskom jazere (*po uzdravení posadnutého Kafarnaum a ďalších uzdravovaniach v okolí*), tlačil sa naň zástup (*gr. ochlos - vo význame ľudia všeobecne*), lebo chcel počuť Božie slovo. Tu zbadal pri brehu dve lode. Rybári z nich vystúpili a prali si siete (*po celonočnej práci*). Nastúpil na jednu z lodí, ktorá patrila Šimonovi, a poprosil ho, aby trocha odrazil od brehu. Potom si sadol (*pozícia učiteľa*) a z lod'ky učil zástupy.

Ked' prestal hovoriť, povedal Šimonovi: „Zatiahni na hlbinu a spustíte siete na lov!“ Šimon mu povedal: „Majstre (*gr. Epistatés; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly*), celú noc sme sa namáhali a nič sme nechytli. Ale na tvoje slovo spustím siete.“ Len čo to urobili, chytili také množstvo (*gr. ochlos*) rýb, až sa im siete takmer trhali (*gr. dierrésseto*). Preto dali znamenie spoločníkom (*gr. metochos = spoločník*), čo boli na druhej lodi, aby im prišli pomôcť. Oni prišli a obidve lod'ky naplnili tak, až sa potápali (*gr. bythizesthai*). Ked' to uvidel Šimon, padol

Ježišovi k nohám a povedal: „Pane (gr. *Kyrie* = *Pán*, titul Boha v Septuaginte namiesto hebr. *Adonaj* = *Môj Pán*; titul Ježiša ako Syna Božieho), **odíd' odo mňa** (gr. *exelthe ap emú*), **lebo som človek hriešny“** (gr. *hamartólos*). **Hrôza** (gr. *thambos* = úžas; posvätná hrôza človeka v prítomnosti Božstva) **sa zmocnila jeho i všetkých, čo boli s ním, nad úlovkom rýb, ktoré chytili. Takisto aj Zebedejových synov, Jakuba a Jána, ktorí boli Šimonovými spoločníkmi** (gr. *koinómos* = spoločník). **Tu Ježiš povedal Šimonovi: „Neboj sa, od teraz budeš loviť už ľuď** (gr. *zógreó* = lovim/chytám živé; získavam nových štúpcov Ježiša, ktorých [po prijatí krstu] nazývali *pisciculi* = rybičky; pozri kapitola *Krst Ježiša*).“ **A keď pritiahli lode k brehu, opustili všetko a išli za ním** (gr. *akolútheó* = nasledujem; vec nestrpí odklad; povolaný podriaďuje svoj život službe Bohu; **Lukáš**).

Zázračný rybolov (I) vystupuje ako alternatíva k námetu *Povolanie učeníkov*. Scéna sa odohráva na brehu Genezaretského jazera. Vo vode sú tentoraz dve lode, jedna s Petrom/Šimonom a Ondrejom, druhá s Jakubom a Jánom. Ježiš v lodi stojí alebo sedí na prove, Peter pokorne kľáči pred ním. Na Raffaellovom kartóne (1514-1515), určenom pre flámske tkáčske dielne, na brehu, v pozadí hlavnej scény, sa zbiehajú ľudia a živo gestikulujú. Do výjavu je začlenená fauna, čajky v oblakoch, labute na hladine, volavky stojace pri brehu, ale aj štúdie rôznych druhov rýb a rakov.

Námet Zázračný rybolov (I.), ilustrujúci Lukášov text, sa ponáša na *Zázračný rybolov (II.)*, vychádzajúci z Jánovho evanjelia (21,1-14). Dej druhého príbehu sa odohráva po Kristovom vzkriesení a patrí k jednému zo zjavení Krista učeníkom. Obe zobrazenia sa pomerne ťažko rozlišujú, preto sa zvyknú odlišovať názvom alebo číslicou. V Zázračnom rybolove II. máva Kristus na rukách rany po ukrižovaní, zvyčajne stojí na brehu, nie v lodi, a v člne sedia siedmi apoštoli. K identifikácii poslúži aj Peter brodiaci sa vodou k Spasiteľovi (Konrad Witz, 15.st.). Námet býva začleňovaný medzi Zmŕtvychvstanie a Nanebovstúpenie Ježiša spolu s námetmi *Noli me tangere*, *Večera v Emauzoch*, *Neveriaci Tomáš*.

*

Ryba (sumer.akkad. *nunu*, hebr. *dag/daga*, gr. *ichthys*, lat. *piscis*) v mytológiách vystupuje ako bytosť božská i démonická. Podľa toho má vzťah k životu alebo k smrti, dobru alebo zlu. V mytológiách majú ryby často vzťah k zásvetiu.

V egyptskej mytológii vzal na seba podobu ryby boh Sutech/gr. Séth, stelesnenie neporiadku sveta, chaosu a zla obecné (práve chaos v najstarších mýtoch máva charakter neusporiadanej a temnej vodnej masy). Keď ryby prehltli falos hlavného boha Usira/gr. Osirisa, zákerne zabitého Sutechom, jeho manželka Eset/gr. Isis falos vyrezala z dreva, aby mohla počať syna Usirovho syna Hora, boha svetla a slnka. Tak sa ryba stala znamením Usira, ktorý vystupoval ako boh vegetácie a neskoršie tiež ako boh podsvetia a vzkriesenia (ryba sa evidentne vzťahuje práve k tejto stránke jeho božskosti). Egyptská podsvetná ríša sa svojou vodnou kvalitou približovala podsvetnej morskej hlbine Izraelitov, obývanej nepriateľom Boha, Leviatanom, monštrum zrejme podobným vodnému hadovi (pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo*). Egyptské *Knihy rakiev opisujú, ako Usirovi podsvetní rybári chytajú do sietí zomrelých, ktorí nie sú hodní pokračovať v zásvetnej podobe. Na konci vekov sa Usírev v podobe vodného hada vráti do praooceánu, z ktorého prišiel na svet všetok život...

V starobabylonskom mýte v prvý deň stvorenia prišiel na zem jeden zo siedmich mudrcov, U-Anna (sumer. svetlo nebies)/gr. Óannes, v podobe ryby-človeka. Vynoril sa z mora v miestach susediacich s *Babyloniou, aby vyučoval ľudí, doposiaľ žijúcich ako zver, vedám, remeslám a poľnohospodárstvu. Pri západe slnka sa ponáral späť do oceánu, aby v jeho vodách strávil noc.

S vodným živlom bol spojený ešte starší mýtus o *sumerskom Enki, jednom z troch najvyšších sumerských bohov, zobrazovaným ako rybí muž alebo korytnačka. Bol pánom sladkovodného oceánu, múdrom radcom ostatných bohov a pánom nad osudmi ľudí. Jeho ríša ležala vo vesmírnom priestore medzi zemou a podsvetím. Enki mal rozhodujúci podiel na stvorení ľudí; prikázal ich vymodelovať ich z hliny praoceánu Abzu/akk. Apsú/gr. Apasón, ktorý zahrnoval tiež spodné vody, vody z močarín, riek a morí a možno aj hlbiny kozmických vôd. Postavenie a funkcie Enkiho v *mezopotamských mýtoch priviedli moderných biblistov k domnienke, že by mohol byť archetypom starozákonného stvoriteľa **Jahve** z Genezis (1,12-28). Tým skôr, že osudy Enkiho sú poprepletané s mýtom o potope sveta, zaznamenanom na deväťdesiatriadkovom fragmente z 1500 pr.Kr. zo sumerského mesta Nippur. Veľmi povedome pôsobí aj štyritisíc rokov starý Epos o Gilgamešovi (sumer. výhonok stromu), v ktorom vystupuje aj Utnapišti (akk. našiel život), človek, ktorý prežil potopu, lebo ho zachránil boh Enki. Varoval ho pred potopou sveta a poradil mu postaviť si loď, naložiť ju majetkom, rodinou, zverou aj remeselníkmi. Aj ďalšie detaily príbehu pripomínajú postavu Noacha z Genezis (9).

Zrejme o tej istej starovekej kataklizme (hebr. **mabbul**) vypráva aj indický mýtus o bohu Višnu, ktorý sa premenil v rybu, aby mohol zachrániť z vôd svetovej potopy praotca ľudského pokolenia Manua. Dáva tušiť rozmery živelnej pohromy. Nejestvuje však žiaden nesporný geologický dôkaz biblickej svetovej potopy a v minulosti sa uvádzalo veľa javov, ktoré by mohli vysvetliť tragické udalosti; dnešní vedci dávajú starozákonný mabbul do súvislosti s ľadovou činnosťou štvrtohôr, čiže až do doby 10 tis.pr.Kr., kedy dochádzalo ku kolísaniu morských hladín, uvoľňovaniu vody v ľadovcoch a formovaniu zemského povrchu.

Ryby majú vzťah k zászvetiu aj v antike. Boli prinášané ako obeta bohom a dar zosnulému. Na rybu, hada alebo vtáka sa prevteľovali bohovia aj duše mŕtvych.

Ichtyálnu obraznosť používa *Starý zákon, keď prirovnáva nešťastníkov k rybám, lapeným do sietí. Podľa Genezis (9,2) patrili ryby medzi živé tvorstvo, ktoré dal Jahve ľuďom za pokrm, preto Zákon (Deuteronomium 14,9-10; Levitikus 11,9-12) Izraelitom zakazuje jesť také vodné živočíchy, ktoré sa na ryby neponášajú, t.j. ktoré nemajú plutvy a šupiny. Deuteronomium (14,18) súčasne zapovedá akékoľvek zobrazovanie a uctievanie rýb, zjavne v súvislosti s egyptským, babylonským a najmä *kanaánskym polyteizmom: obyvatelia pelištejského Aškelónu/Aškalónu a Natabeji uctievali bohyňu plodnosti Atargatis v podobe morskej panny s dolnou polovinou tela v tvare rybieho chvosta. Egyptánske mesto Onu (gr. **Heliopolis**) uctievali rybu oxyrhynchus (druh úhora). Veľká ryba (hebr. **dag gadol**) hrala významnú úlohu v náprave proroka Jonáša (Jonáš 2,1-11), ktorý v jej bruchu strávil tri dni a tri noci. Ježiš prirovnal tento pobyt k svojmu uloženiu do hrobu a zmŕtvychvstaniu (Matúš 12,40).

Hoci kult boha Jahve nepripúšťal uctievanie rýb, o to bohatšie ichtyálne vyjadrovanie Izraeliti používali. Ľudia v nešťastí alebo zajatci sú prirovnávaní k rybám chyteným do siete (Kazateľ 9,12; Habakuk 1,15), rybolov slúži ako obraz Božieho súdu nad národmi aj jednotlivcami (Jeremiáš 16,16; Ezdráš 32,3). *Nový zákon rybárstvo aj sieť kladne prehodnotil: Ježiš povoláva učeníkov, aby sa stali rybármi ľudí (Matúš 4,19) a kráľovstvo Božie sa pripodobňuje k rybárskej sieti (Matúš 13,47).

Ichtyálnu obraznosť používajú stredoveké špekulácie. Ryby ušetrené pri potope sveta sú prirovnávané ku kresťanom, ktorí krstom získavajú Božiu milosť a večný život. Kresťanský výklad židovského *apokryfu Kniha Tobiášova (200pr.Kr.) o mladom Tobiášovi, ktorý s archanjelom Rafaelom chytí rybu a z jej žlče vyrobí liek pre starého a slepeho Tóbíta, hľadá v príbehu symbol vyliečenia židovstva (starý Tóbít), ktoré z duchovnej slepoty vyliečilo kresťanstvo (ryba) prostredníctvom odriekania a utrpenia (žlč v odkaze na ukrižovanie Ježiša). Podobne je vysvetľovaný zázrak proroka Jonáša, zadržovaného tri dni v útrobach ryby, ktorý sa stáva paralelou

vzkriesenie Krista na tretí deň potom, čo zostúpil do podsvetia. Plodnosť rýb, schopnosť rýchlo sa rozmnožovať, symbolizovala životaschopnosť kresťanskej viery, ktorá rodila nové a nové **pisciculi**/rybičky, ako boli nazývaní novokrstenci. Na túto myšlienku nadväzuje aj výjav s rybami, ktoré vynárajú hlavy z vody a pozorne počúvajú kázeň františkánskeho mnícha Antona Paduánskeho (†1231). Cirkevný učiteľ Augustín z Hippo Regia (†430) prirovnáva Krista k rybe, lebo sa vrtko pohybuje v priepasti smrteľnosti ako ryba v hlbokých vodách. Nakoľko boli ryby v staroveku pokladané za jednopohlavné, stali sa súčasťou symboliky Panny Márie a Krista (pozri Christologický cyklus I.: *Studňa života, Ichthys*).

Ryba bola krycím znamením kresťanov a súčasne *Kristovým monogramom*. To nie je jediná väzba s kresťanstvom. Myšlienkové spojenie ryby a kresťanstva podporuje aj kúpeľ v krstiteľnici, ktorá v latinčine (**piscina**) znamená rybník. Ak však Ježiš označuje svojich učeníkov za rybárov ľudí, nemusí ísť podľa mytológov iba o zaužívané ichtyálne vyjadrovanie, ale v pozadí prirovnania môže mimovoľne doznievať staroveký mýtus o Usirových rybároch.

Ďalšie spojenie kresťanstva a ryby pramení z astronomických a astrologických okolností. Ryby sú dvanáste a posledné znamenie zverokruhu a majú vládu nad práve sa končiacou svetovou érou pred nastúpením obdobia Vodnára. Pre kresťanstvo sú zásadne dôležité udalosti, ktoré prebehli v súhvezdí Rýb roku sedem pred naším letopočtom. Toho roku nastala v znamení Rýb trojnásobná konjunkcia najväčších planét našej sústavy, Jupitera a Saturna, a časovo sa prekryla s predpokladaným dátumom Ježišovho narodenia (pozri Christologický cyklus I.: *Betlehemska hviezda*). V tomto znamení sa nachádzal aj jarný bod a Ježiš teda bol vnímaný ako prvé stelesnenie nastávajúceho nového veku.

Ryba sa v ranokresťanskom katakombovom maliarstve objavuje ako symbol *eucharistie, sviatosti oltárnej. Až do neskorého stredoveku na obrazoch *Poslednej večere* nechýbalo zobrazenie ryby vedľa tradičného chleba a kalicha s vínom. K námetu apoštolských rybárov ľudí sa vzťahuje annulus piscatoris, rybársky prsteň pápeža. Jedným z mnohých symbolov *Svätej Trojice* je tzv.*trinacria, tri ryby so spoločnou hlavou. Rybu ako svoj atribút majú apoštoli Peter a Ondrej, svätci Zenon Veronský (†371), Brendan Írsky (†575), Gregor z Tours (†594), Benno Meissenský (†1107), Alžbeta Uhorská (†1231)...

*

Rybárstvo patrilo v *Mezopotámii, pobrežných oblastiach Malej Ázie a Blízkeho východu k hlavnému spôsobu obživy popri poľnohospodárstve a pastierstve. V mytologických textoch boli rybnaté vodstvá popri obrobených poliach a zelených lúčinách darom božstiev, obrazom plodnosti a blahobytu. Lov sladkovodných rýb z riek, jazier, mokradí, umelých rybníkov, nádrží a zavlažovacích kanálov prevažoval nad rybolovom z „horkých vôd“, t.j. morských rýb.

V mezopotámskom slovníku jestvovalo niekoľko desiatok názvov pre rôzne druhy rýb, ktoré je dnes obťažné identifikovať. Stvorenie, ktoré prehltno Jonáša, označuje text (2,1) za veľkú rybu, v našich prekladoch veľrybu, a evanjelista Matúš (12,40) používa grécky výraz **kétos**. Aj Tobiášovi (Tobiáš 6,2) hrozilo nebezpečenstvo, že ho v rieke Tigris prehltnie veľká ryba. Ryba, ktorej ústach našiel apoštol Peter mincu (Matúš 17,27; pozri kapitola *Daňový peniaz*), musela mať veľké ústa. Také má v Genezaretskom jazere druh, ktorý sa dnes nazýva **Chromis simonis**, Šimonova ryba.

Okrem kaprovitých a sumcových druhov rybári lovili rôzne druhy škl'abiek, krabov a perlorodiek. Najčastejšie k lovu používali siete a pletené vršky. Od konca 3.tis.pr.Kr. sladkovodné ryby vyberali aj do košov spustených do umelých nádrží. Doložené je i harpúnovanie z rybárskych bárók.

Rovnako tomu bolo aj v Palestíne; Biblia uvádza lov pomocou ošteru alebo harpúny (Jób 41,7), udíc (Izaiáš 19,8; Matúš 17,27) aj sieti (hebr. **rešet**, **herem**, **mesodá**, **masod**; gr. **diktyon**, **amfiblestron**, **sagene**). Tie boli vrhačské (**diktyon**; Matúš 4,18) aj vlečné (**sagene**; Matúš 13,47). V noci sa lovilo v lodi, vo dne sa z brehu alebo v plytkej vode vrhali siete. Ryby sa vyberali do lodiek, alebo sa siete s úlovkom vyťahovali na breh a tam sa triedili. Ryby určené na predaj sa dávali do košov a bezcenné sa odhadzovali (Matúš 13,48).

V subtropickom podnebí bolo nevyhnuté živočíchy rýchlo spotrebovať alebo konzervovať sušením na slnku a vzácnejšie nasolovaním. Ryby, o ktorých čítame pri zázračnom nasýtení 5000 a 4000 (pozri kapitola *Rozmnoženie chlebov a rýb*), boli zrejme nasolené. Na Prednom východe sa stal chov a odchyt rýb jedným z hlavných odvetví chrámového a palácového hospodárstva, lebo ryby tvorili súčasť každodennej naturálnej mzdy a obetí v chráme.

Rybári pracovali v organizovaných skupinách pod vedením predákov a pod stálou kontrolou úradných dozorcov; z opisov v kapitolách *Zázračný rybolov I.* a *Búrka na mori* bádatelia usudzujú, že predákom mohol byť aj budúci apoštol Peter. Výsledky práce rybárov boli starostlivo zaznamenávané a dokonca plánované vopred. V Jeruzaleme existovala na severnej strane mesta Rybná brána (Sofoniáš 1,10), ktorou prinášali obchodníci ryby na predaj. Z rýb bežných veľkostí sa robili polievky a lisovali nátierky, veľké ryby sa piekli na ohni a vzácnejšie sa údili, malé ryby boli nakladané do soli, octu a oleja.

*

Genezaretské jazero. Prvé známky civilizácie na brehoch dnešného Genezaretského jazera, sa datujú už do obdobia stredného paleolitu (100-45 tis.pr.Kr.) a sú spojené so stredovýchodnými neandertálcami. Priaznivé klimatické podmienky spôsobili, že približne roku 10 tis.pr.Kr. sa začala v tejto oblasti rozvíjať natufijská kultúra posledných palestínskych lovcov a prvých poľnohospodárov, charakterizovaná prvými jaskynnými obydliami. Rozvoj poľnohospodárstva v 9.st.pr.Kr. priniesol zrod mestských kultúr: Jericho, vzdialené 27 km severozápadne od Jeruzalemu, je najstarším mestom na svete (9.tis. pr.Kr.). Jazeru sa hovorí aj more, pretože hebrejčina má ten istý výraz aj na more, aj na jazero.

V Starom zákone sa o Genezaretskom jazere hovorí aj ako o Kinneretskom jazere (Numeri 34,11). V Jozue (12,3) sa píše o Kinerótskom mori (z hebr. **kinnor** = harfa [podľa tvaru jazera]). V Novom zákone sa o ňom píše ako o Genezaretskom (Lukáš 5,1) či Tiberiadskom jazere (Ján 6,1; 21,1). Pomenovanie Genezaret sa odvodzuje z hebrejského **Gennesaret** - Údolie výhonkov. Pomenovanie Gennesar používa aj historik *Josephus Flavius (†100). Pomenovanie Tiberiadské jazero je odvodené od mena rímskeho cisára Tiberia (†37) alebo podľa mesta Tiberias. V literatúre bežný je aj názov Galilejské jazero alebo (predovšetkým výtvarné umenie) Galilejské more. Dnešný názov je **Jam Kinneret**.

Genezaretské jazero je vulkanického pôvodu. Je hlboké 40-50m, dlhé asi 20km, široké asi 10km. Ide o sladkovodnú nádrž, bohatú na ryby. Jazerom preteká rieka Jordán, napájajú ho početné termálne pramene a v jeho čistých a hlbokých vodách sa ryby môžu zvislo sťahovať podľa teploty daného ročného obdobia. Podľa niektorých bádateľov zrejme preto Ježiš poradil rybárom, aby sa s loďou premiestnili na hĺbočinu (Lukáš 5,4), lebo bolo horúce letné obdobie a ryby vyhľadávali chladnejšiu vodu v spodných vrstvách vôd. Jazero sa nachádza v hĺbke jordánskeho údolia obklopeného horami, čo spôsobuje zostupné atmosférické prúdy, a preto aj náhle búrky (pozri kapitola *Búrka na mori*), ktoré vytvárajú vlny vysoké až štyri metre. Na brehoch jazera

sa nachádzali mestá, ktoré Ježiš počas svojej služby navštevoval, v jeho blízkosti vyučoval, robil zázraky a zjavil sa po svojom zmŕtvychvstaní.

Časť svojich učeníkov si vybral z tamojších rybárov. Medzi Ježišovými učeníkmi bolo najmenej sedem rybárov: Peter, Ondrej, zrejme aj Filip, lebo pochádzal z Betsaidy, čo v preklade z *aramejčiny znamená Dom rybolovu. Rybármi boli aj Jakub, Ján, Tomáš a Natanael, od 9.storočia stotožňovaný s Bartolomeom. Niektorí z nich sa stali partnermi pri rybolove (Lukáš 5,7-10). Na jazero sa púšťali v malých loďkách poháňaných veslami (Ján 6,19). Poznámka, že vietor vial proti lodi (Matúš 14,24), môže naznačovať, že rybári tiež používali plachty, podobne ako to robia dnes. Na jazere sa lovilo aj v noci (Lukáš 5,5; Ján 21,3), cez deň mohli rybári z brehu alebo v plytčine hádzať siete (Matúš 4,18). Väčšie siete spúšťalo z člnov niekoľko mužov (Lukáš 5,4). Ryby sa z nich buď vyberali do lodiek (Lukáš 5,7), alebo sa siete s úlovkom vyťahovali na breh (Matúš 13,48; Ján 21,8).

V Ježišovej dobe celé pobrežie jazera tvorilo súvislé, prosperujúce pásмо osídlenia, ktoré umožňovalo vzájomnú komunikáciu a prepravu tovaru. Evanjeliá spomínajú v bezprostrednej blízkosti jazera osady Kafarnaum, Magdalu, Tiberias, Gerasu a Betsaidu. Dnes v týchto miestach zostalo jediné mesto so starovekou minulosťou, Tiberias. U ostatných niekedy dokonca nie je známa ani približná poloha.

UZDRAVENIE MALOMOCNÉHO

(Matúš 8,1-4; Marek 1,40-45; Lukáš 5,12-14)

*

Ked' Ježiš zišiel (po na kázni) z vrchu, išli za ním veľké zástupy. Tu prišiel za ním malomocný, poklonil sa mu a povedal: „Pane, ak chceš (je v tvojej moci; ty dokážeš), môžeš ma očistiť (gr. *katharizó* = očisťujem).“ Ježiš vystrel ruku, dotkol sa ho a povedal: „Chcem (gr. *theló*), buď čistý (gr. *katharós*; lat. *purus*)!“ A hneď (gr. *kai euthys*) z neho malomocenstvo (gr. *leprós*; lat. *lepra*; hebr. *sara'at*) zmizelo. (Matúš)

Tu prišiel (po uzdravovaní v Kafarnaum) k Ježišovin malomocný a dokonca na kolenách (gr. *gonypeón*) ho prosil (gr. *deomai*): „Ak len chceš, môžeš (gr. *dynasai* < z gr. *dynamis* = moc) ma očistiť!“ On sa nad ním zľutoval (gr. *splanchnisthéis*), vystrel ruku, dotkol sa ho a povedal mu: „Chcem, buď čistý!“ A malomocenstvo hneď zmizelo a bol očistený. (Marek)

Stalo sa, že keď bol v jednom meste, bol tam človek plný malomocenstva. Len čo zbadal Ježiša, vrhol sa tvárou na zem a prosil ho: „Pane (gr. *Kyrie*/gr. *Kyrios*/Pán = preklad hebr. *Adonaj*/Môj Pán, ktorým sa nahrádzalo meno *Jahve*; *Kyrie* = oslovenie Ježiša ako Božieho Syna), ak chceš, môžeš ma očistiť.“ On vystrel ruku, dotkol sa ho a povedal: „Chcem, buď čistý!“ A malomocenstvo z neho hneď zmizelo. (Lukáš)

Zľutoval sa : gr. *splanchnisthéis*; slovesný tvar „zľutoval sa“ v gréckom preklade znamená dosl. „bol pohnutý vo svojich vnútornostiach“ (gr. *splanchnon*, pl. *splanchna* = vnútornosti, útroby, srdce pľúca, pečeň, črevá človeka alebo zvierat, v širšom zmysle brucho matky); sloveso *splanchnizó* sa v klasickej gréčtine neobjavuje, ale jeho hebrejský náprotivok, sloveso *racham* (odvodené z *rachamim* = vnútornosti) veľmi často; ide o jeden z dôkazov, že grécky text je prekladom staršej, hebrejskej predlohy (C. Tresmontand: *Hebrejský Kristus*, str.84); niektoré západné rukopisy majú namiesto *splanchnisthéis* gr. výraz *orgisteis* = rozhneval sa, čo je, podľa niektorých (Metzger) ovplyvnené *aramejskou tradíciou, v ktorej zrejme existovali obe podobne znejúce slovesá; gr. *splanchna* je synonymom gr. *oiktirmoi* = milosrdenstvo (hebr. *rachúm*, *rachamím*).

Potom mu Ježiš povedal: „Počuj, nikomu nič (gr. *médeni méden*) o tom nehovor, ale choď, ukáž sa kňazovi (jeho úlohou bolo posúdiť rituálnu čistotu) a prinies obetný dar, ako predpísal Mojžiš (odkaz na Levitikus 14), im (kňazom) na svedectvo. (Matúš)

Ježiš ho ihneď poslal preč (gr. *embrimésamenos* = vyhnal ho) s týmto vážnym upozornením: „Daj si pozor, nikomu nič nehovor, ale choď, ukáž sa kňazovi a donies za svoje očistenie obeť, ktorú predpísal Mojžiš.“ (Marek)

Prikázal mu, že o tom nesmie nikomu hovoriť, ale: „Choď,“ povedal, „ukáž sa kňazom (plurál nezodpovedá predpisom) a prinies za svoje očistenie obeť, ako predpísal Mojžiš, im na svedectvo (gr. *marytrion*; lat. *testimonium*).“ (Lukáš)

Nikomu nič o tom nehovor : gr. *médeni méden* = nikomu nič; vykonaný zázrak má slúžiť sa posilnenie viery ľudu (malomocný bude skutočne presvedčený o moci Ježiša); má dokázať moc Mesiáša nad prírodou; najdôležitejší zázrak svojho života, vzkriesenie, si Ježiš necháva na neskoršiu dobu až po svojej smrti; príkaz „mesiášskeho tajomstva“ nie je umelo vytvoreným výrokom, ale zodpovedá Ježišovmu historickému postoj. **Ihneď ho poslal preč** : gr. *embrimésamenos* = prepustil ho, vyhnal ho; prídastie *embrimésamenos*, ktoré dosl. znamená „zavrčanie, zafučanie“, sa hodí k vyhánaniu démonov a niektorí komentátori sa domnievajú, že verš je pozostatkom staršej tradície, ktorá uzdravenie z malomocenstva vnímala ako exorcizmus.

Lenže on, sotva odišiel, začal všade hovoriť (gr. *kéryssein polla* = vyhlasoval mnohé) a rozchyrovať (gr. *diafémizein*), čo sa stalo, takže už Ježiš nemohol verejne vojsť do nijakého mesta, ale zdržiaval sa sa vonku na opustených miestach (gr. *erémos topos*). No i tak prichádzali k nemu ľudia zovšadiaľ (gr. *pantachóthen*). (Marek)

No zvest' o ňom (Ježišovi) sa tým väčmi šírila a schádzali sa veľké zástupy (gr. ochlos = zástup), aby ho počuli a dali sa uzdraviť zo svojich chorôb (gr. tés nóson tous). On sa však utiahol na púšť a modlil sa. (Lukáš)

A hľa (gr. kai idou), malomocný prišiel k nemu a povedal: Učiteľ Ježiš (gr. Didaskale Iesou), s malomocnými som putoval a s nimi som jedol v hostinci a malomocenstvom som ochorel i ja sám. Ak však ty chceš, budem očistený. A Pán mu povedal: Chcem, buď čistý. A hneď odstúpilo od neho malomocenstvo. Povedal mu potom Ježiš: odíď odo mňa a ukáž sa kňazom a obetuj za očistenie tak, ako prikázal Mojžiš a už nehreš (malomocenstvo ako následok hriechu: nedodržiavanie zákazu styku s rituálne nečistými). (*Papyrus Egerton 2; III.; Fragment 1; 2.st.)

*Učiteľ Ježiš : titul **Didaskale Iesou** sa v *kanonických evanjeliách nevyskytuje (pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly. **S nimi som jedol v hostinci** : vyprávanie malomocného v kanonických evanjeliách chýba; niektorí bádatelia ho spájajú s informáciou, že v Betánii Ježiš sám býval v dome Šimona Malomocného (pozri kapitola Ježiš v dome Šimona malomocného); pobyt malomocných v hostinci bol vylúčený, čo prezrádza, že pisateľ nebol už dobre oboznámený so židovskými predpismi; takisto sa malomocný neukazoval kňazom, ale iba kňazovi (množné číslo sa však objavuje aj v Lukášovi 17,14). **Už nehreš** : slová chýbajú v kanonických textoch, kde by boli v rozpore s inými pasážami, v ktorých Ježiš odmieta chorobu ako trest za hriechy (pozri kapitola Uzdravenie slepého).*

Námety zobrazujú muža pokrytého vredmi, ako kľáči pred Ježišom, ktorého obklopujú učenci a prizerajúce postavy. Námet Uzdravenie malomocného zobrazil *renesančný maliar Sandro Botticelli (†1510) na freske Sixtínskej kaplnky a poňal ho ako rituálny obrad obety zmierenia.

*

Malomocenstvo (z lat. **malus** - zlý, hriešny; mocný/zázračný; dosl. zlomocnosť; hebr. **sara'at**; gr. **leprós** < zo slovesa **leptein** = odlúpnuť). Malomocenstvo v biblických časoch predstavovalo v najširšom význame stav rituálnej nečistoty, ktorý sa týkal človeka samotného, ale aj prostredia (zvieratá, veci, krajina), ktoré ho obklopovalo. Znamenalo celý súbor kožných ochorení človeka, ako je lepra, opuchliny, rôzne vyrážky, vredy, infekcie, zápal a zmeny farby pokožky (rosacea, erysipel, trichofycia...). Zvláštnu oblasť malomocenstva tvorili nebezpečné (zelené a červené) plesne (hebr. **caráat** = huby) na odev, kožiach a omietkach domov.

Levitikus (13) podrobne poučuje, čo je malomocenstvo na tele človeka (vred po ktorom zostala biela opuchlina so zbelenými chlpmi, „divé mäso“ po popálení, vyrážka hlbšia ako koža, bledočervená vyrážka na plešine) a čo neškodná vyrážka (13,18: jasná biela škvrna, ktorá sa nerozširuje...). Uvádza presnú lokalizáciu malomocenstva: vo vlasoch a brade, na plešine, na opuchlinách. Nebola to tá istá podoba moderného malomocenstva, ktorú poznáme pod názvom Hansenova choroba, ktorá vyžaduje oddelenie chorého od spoločenstva, aby sa nenakazili ostatní. Avšak je možné, že táto choroba, lepra, sa v Palestíne tiež vyskytovala. Zrejme sa dostala na Blízky východ z Indie okolo 300 pr.Kr. Chrámový zvitok (46,17-18) z *Kumránu uvádza, že malomocní žili na východ od Jeruzalemu.

Rozpoznať malomocenstvo bolo úlohou kňaza, lebo táto choroba znamenala rovnako náboženský ako zdravotný a hygienický problém, choroba a hriech mali v staroveku tesnú príčinnú väzbu a kňaz bol súčasne aj mudrc a lekár v jednej osobe. Malomocenstvo bolo vnímané predovšetkým ako kultová nečistota a poškvernenie, ktoré

bránilo človeku v účasti na kultu a prístupu k oltáru. Vyliečenie (gr. *iaomai*), resp. očistenie (gr. *katharizó*), zabezpečoval takisto kňaz, ktorý pri tejto príležitosti priniesol predpísanú obeť.

Izraeliti verili, že kožné choroby, v Oriente také časté, prestanú v mesiášskej dobe. Preto staroveké očakávania zdôrazňovali liečiteľské vlohy mesiášov a evanjeliá venovali osobitnú pozornosť liečiteľským činom Ježiša. Sám Ježiš spájal choroby s hriechom (Matúš 9,2-5). Najznámejšie príbehy zázračných uzdravení sú *Stotníkovo sluha, Slepec a jeho uzdravenie, Žena trpiaca krvotokom, Uzdravenie malomocného, Dcéra kanaánskej ženy, Uzdravenie chromého v Betsaide, Uzdravenie ochrnutého v Kafarnaum*.

Či išlo o starovek alebo stredovek, vlastné malomocenstvo, lepra, úplne vylučovalo človeka zo spoločnosti. Starí Gréci verili, že chorobu rozosieva Apolón (s prídومkom *Apollón Smintheus* = Apolón myšaci) svojimi šípami. Staroveký pohľad naň bol o to krutejší, že sa spájal s predstavou zvláštnej formy Božieho trestu za hriech, čo vylučovalo súcit okolia. Infekcia začínala necitlivými bielymi škvrkami, ktoré šíрили po tele, menili na bolestivé vredy a zápachajúce, odumierajúce a odpadávajúce časti tela. V staroveku bola choroba veľmi rozšírená a desivá: **„Preto malomocný nech nosí roztrhané šaty a vlasy na hlave neupravené; fúzy nech si zakryje a nech volá: Nečistý, nečistý...osobite bude bývať, mimo tábora bude mať bydlisko“** (Levitikus 13,45-46). Malomocenstvo bolo pokladané za rovné smrti, pravdepodobne pre bledosť postihnutého a odlúčenie od spoločenstva, a vyliečenie z malomocenstva bolo pokladané za rovnaký zázrak ako vzkriesenie z mŕtvych (Numeri 12,10-12; 2Kráľov 5,7).

Malomocenstvo platilo za viditeľné znamenie hriešnosti, ba priam za symbol vzbury proti Bohu. Jahve trestal tých, ktorí neuznávali jeho kult a prenasledovali jeho vyvolený národ. Preto zoslal hnisavé vredy na faraónov Ľud (Exodus 9,9), vyhrážal sa vredmi, svrabom a prašivinou Izraelitom, ak mu nebudú bezpodmienečne verní (Deuteronomium 28,27). Keď si chcel judský kráľ Uzijáš (781-740 pr.Kr.) prisvojiť aj kňazskú funkciu a vošiel do chrámu, aby zapálil kadidlo, **„na čele mu vyrazilo malomocenstvo a zostal chorý až do svojej smrti“** (2Kronická 26,19). Rovnaký osud postihol Mojžišovu sestru, prorokyňu Miriam, keď sa s bratom Áronom postavila proti Mojžišovi: **„Bola náhle malomocná, biela ako sneh“** (Numeri 12,1-15).

Mojžišovský zákonník obsahuje pokyny, podľa ktorých mohol byť hriešnik od hriechu malomocenstva očistený. V tomto svetle vyznieva Ježišovo uzdravovanie malomocných ako triumf nad hriechom. Keď uzdravil svojím slovom desať malomocných (Lukáš 17,11-14) a Ján Krstiteľ k nemu vyslal dvoch mužov s prosbou, aby mu dal znamenie, že je mesiáš, Ježiš po nich odkázal: **„Chod'te, zvestujte Jánovi, čo ste videli a počuli: Slepí vidia, chromí chodia, malomocní sú čistí, hluchí počujú, mŕtvi vstávajú, chudobným sa evanjelium zvestuje.“**

Pre stredovek bolo malomocenstvo záležitosťou tela, ale aj duše; bolo následkom hriechu, toho najhoršieho, sexuálneho. Kresťanskí teológovia v odkaze na mojžišovský zákonník videli v malomocenstve Boží trest za „nečistý“ vzťah muža a ženy (napr. pohlavný styk manželov počas ženinej menštruácie, pôstu alebo sviatočných vigílií...). K lepre bolo prirovnávané alebo s ňou stotožňované kacírstvo. V podstate išlo o rovnakú predstavu, ako keď prví kresťania prirovnávali cudzie pohanské kultu k cudzoložstvu (pozri Apokalyptický cyklus: *Neviestka babylonská*).

Malomocenstvo sa šírilo v Európe od 7.storočia a popri more (pozri Apokalyptický cyklus: *Posledný súd*) bolo najväčším zdravotným problémom. Malomocní budili nielen odpor, ale boli pokladaní dokonca za mŕtvych. Niekde za nich celebrovali zádušné omše, po ich smrti sa slávilí bohoslužby za mučeníkov. Chorí žili v uzavretých komunitách väčšinou pri križovatkách ciest, ktoré sa potom nazývali napríklad „U dobrých Ľudí“, lebo malomocní boli celkom odkázaní na milosrdenstvo

okolía (vo Francúzsku 13.storočia je doložených okolo 2000 leprozálií). Nakoľko sa verilo, že malomocenstvo sa prenáša okrem dychu a dotyku aj pohľadom, chorí nosili handry aj cez tvár. Na krku mali zvonček a v ruke rapkáč, aby všetkých upozorňovali na svoju prítomnosť. V krízových rokoch boli upaľovaní ako obetné baránky, alebo naopak, po vzore Ježiša, ktorý sa malomocného dotkol, bola im prejavovaná istá starostlivosť, ktorá bola skúškou veľkej zbožnosti (o to sa pokúšal francúzsky kráľ Ľudovít I. Svätý, †840). Dnešná lekárska veda odhaduje počet chorých na svete okolo 12-20 miliónov.

*

Rituálna čistota. Biblické termíny čistý (hebr. **tum'á**, **tahor**, **barar**; gr. **katharos**; lat. **purus**) a nečistý (hebr. **tamé**; gr. **akatharos**; lat. **immundus**) v sebe zahrnujú telesnú, rituálnu aj mravnú oblasť (Ježiš zdôrazňoval viac mravnú ako rituálnu čistotu). Zmienky o kategóriách čistý a nečistý sa v Genezis (7,2) týkajú zvierat určených na obetovanie, v Genezis (9,3) zvierat ako potravy človeka. Príkazy rozširuje a upresňuje Levitikus a Deuteronomium.

Podľa starozákonného poňatia človek ako Božie dielo musí byť rituálne čistý, keď pristupuje k posvätným veciam. Očista mohla byť fyzická (umývanie tela, pranie odevu), rituálna (kropenie špeciálne pripravenou očistnou vodou, zápalná obeť, obeta zvierat'a...), odpykaním si hriechu (Numeri 35,33), odstránením poškvrenia (Levitikus 12,7) alebo mravná (odstránená samotným človekom; Žalm 119,9) alebo k očisteniu dochádza Božím uzmiernením viny (Ezechiel 24,13).

Nečistota/poškvrenie pôvodne predstavovala obradné, rituálne poškvrenie, nie morálne, ak k nemu nedošlo vedome. Poškvrenie zabraňovalo človeku slúžiť vo svätyni, zdržiavať sa v blízkosti oltára a ostatných veriacich.

Poškvreným/nečistým sa stával človek niektorými životnými procesmi (menštruácia, pôrod, pohlavný styk...), niektorými chorobami (malomocenstvo, krvotok, semenotok...) alebo skutkami (styk s mŕtvym telom, úraz, ochrnutie, konzumovanie mäsa nečistých zvierat, vražda, modloslužba...).

Levitikus a Deuteronomium uvádzajú rozsiahly zoznam nečistých zvierat a pokrmov. Medzi nečisté vtáky sa zvyčajne považovali dravce alebo tie, ktoré sa živili zdochlinami (Starý zákon zahrnoval medzi vtáky/hebr. 'oph všetko, čo lietalo, napríklad netopiere: 11,19). Nečisté boli ryby bez šupín a plutiev. Niektorí bádatelia sa domnievajú, že sa nesmeli jesť, lebo sa ponášajú na hady, ale skôr išlo o hygienické dôvody, lebo kôrovce a mäkkýše sa ľahko kazia. Nespôsobilé (**pasul**) na jedlo bolo mäso zvierat roztrhaných dravcami alebo tých, ktoré neboli zabitú podľa rituálneho predpisu (Exodus 22,31; Levitikus 17,15; Skutky 15,28-29). Od nepamäti platil zákaz konzumácie krvi (Genezis 9,4), zrejme preto bolo zakázané jesť mäso zvierat roztrhaných dravcami, lebo nebolo zabitú rituálnym spôsobom. Jesť mrciny (hebr. **trefa/taref**) bolo zrejme zakázané aj preto, lebo mohlo obsahovať zrazenú krv. Takisto zakázané bolo jesť mrcinu zvierat'a (hebr. **nevel**), ktoré zomrelo prirodzeným spôsobom alebo bolo porazené nesprávnym spôsobom.

Dnešné bádanie odкрýva rôzne príčiny začleňovania vecí, zvierat a potravín do kategórie čistý (**kašer/košer**) a nečistý (**pasul**). Niektorí vedci sú presvedčení, že pôvodným zámerom bolo zabrániť sociálnym a náboženským kontaktom Izraelitov s pohanmi, najmä v oblasti jedla. Druhou príčinou mohlo byť hygienické hľadisko. Ďalší výklad spadá do oblasti psychológie: zakázané živočíchy buď vzbudzovali odpor, alebo podporovali krutosť tých, ktorí ich jedli. Štvrtý dôvod je dualistický a operuje s kategóriami dobra a zla ako základnými kozmickými princípmi: Izraeliti rovnako ako Peržania prisudzovali nečisté zvieratá zlým silám. Iné je hľadisko národnostné: množstvo zákazov, ktoré Izraelitov obklopovalo, ich malo izolovať od všetkých

ostatných národov (možno však išlo o vedomé odmietanie vtáčích a zvieracích kultov susedných pohanských národov). Odporcovia tejto hypotézy poukazujú, že nečisté živočíchy boli tie isté ako v babylonskom a egyptskom náboženstve. Oblúbená je aj teória totemizmu, primitívnej formy náboženstva, v ktorej každý kmeň má určité tabuizované zvieratá uctievané ako totem. Stúpenci tejto teórie tvrdia, že v prípade židovských zakázaných zvierat ide práve o zvyšky totemizmu.

Spôsoby očisty:

Umývanie tela, pranie šiat a ničenie poškvrených predmetov (Levitikus 15)

- žena po menštruácii (Levitikus 15)
- muž pri výtoku semena (Levitikus 15)

Zvláštna očista spojená s rituálnou obetou

- muž pri semenotoku/choroba (Levitikus 15)
- žena pri výtoku a krvotoku/choroba (Levitikus 15), po pôrode (Levitikus 12)
- po vyliečení z malomocenstva (Levitikus 13)
- po kontakte s mŕtvym telom (Numeri 19), so zdochlinami (Levitikus 11)

Očisťovanie prostredníctvom utrpenia a zástupnej obete (Levitikus 16)

Na obradné a rituálne očisťovanie sa používal najčastejšie olej, popol (gr. *spodos*), *yzop, myrha a pramenitá voda (doslovne *živá voda*), upravená na určitý úkol (Levitikus 14). Numeri (19) v súvislosti s očistou pre službu Bohu hovorí o vode rozhršenia, určenej na vnútornú očistu kňaza-obetníka. O nej a jej príprave nie nič bližšie známe a usudzuje sa, že bola obdobou vody živej, asi tak ako v kresťanstve svätená a krstná voda (pozri kapitola *Krst Ježiša*).

Malomocenstvo vyžadovalo obeť dvoch vtákov. Jeden vták bol zabitý nad hlinenou nádobou (po použití rozbitá) s pramenitou vodou, druhý vták (symbol zmierenia a obnovenia vzťahu s Bohom) bol namočený do jeho krvi s prímiesou karmazínových nitiek, cédrového dreva a yzopu a pustený do poľa (Až sem siahajú korene symboliky odlietajúcich vtákov na obrazoch obetovaného Ježiša). Nasleduje sedemnásobné pokropenie človeka očistnou vodou (odkaz na sedem dní stvorenia) a o osem dní neskôr očista človeka umytím vlasov a tela.

Kňazi v poexilovej dobe (po návrate z babylonského zajatia, 6.st.pr.Kr.) a *farizeji v novozákonnej dobe (obdobie vlády Rimanov, od 2..st.pr.Kr.) vypracovali taký dôkladný systém rozlišovania čistého a nečistého, že nielen ďaleko presahoval už tak prísne starozákonné poňatie, ale stal sa neúnosným pre životnú prax a ohrozoval aj samotné náboženstvo. Ježiš spochybnil všetky levirátne predpisy o nečistých zvieratách a rituálne praktiky, ktoré by nemajetných odsúdili k smrti hladom alebo k rituálnej nečistote. Táto široká vrstva Židov by sa nemohla podieľať na praktikovaní viery, čo by ju viedlo k hľadaniu iného, prístupnejšieho boha. Zrejme z rovnakých dôvodov Ježiš odmietal náročné praktiky očisťovania tela a šatstva, lebo k rituálnemu kúpeľu a čistej vode mali šancu sa dostať iba boháči, ktorí si vo vlastných domoch zriadili prísny predpisom vyhovujúce bazény a nádrže. Preto pokrokovým a súčasne nevyhnutným činom bola požiadavka zrušenia zákazu kontaktu s ľuďmi telesne postihnutými, pracujúcimi v nečistom povolání (to všetko boli body obžaloby pri súdnom procese nad Kristom).

Islamské rituálne obrady očisťovania a stravovacie pravidlá boli prevzaté z judaizmu a prispôbosené vlastným potrebám, resp. naplnené novým obsahom. Veľký očisťovací rituál gusl spočíval v umytí celého tela predpísaným spôsobom. Nasledoval

po veľkom znečistení človeka (pohlavný styk, menštruácia) a odporúčal sa pred piatkovou bohoslužbou, veľkými sviatkami a pred vstupom do Mekky. Zakázané (harám) boli niektoré potraviny, najmä mäsové. Islam zaradil medzi nečisté zvieratá prasce a ani hovädzie a baranie mäso nebolo automaticky dovolené (halál). Aj tu bolo dôležitý spôsob, akým bolo zviera usmrtené, pričom vlastné zabitie sprevádzala formula basmala (V mene Boha milosrdného). Zakázaná bola konzumácia zdochlín, zvierat zabitých zahrdúsením, úderom, pádom, bodnutím rohu alebo zabitých divou zverou. Domáce zvieratá museli byť zabité prerezaním krčnej tepny sprevádzané basmalou. K zákazu vína (chamr) dospel Mohamed postupne, neskôr sa zákaz rozšíril na všetky liehoviny a napokon aj omamné látky (tabak, ópium).

STOTNÍKOV SLUHA/KRISTUS UZDRAVUJE STOTNÍKOVHO SLUHU

(Matúš 8,5-13; Lukáš 7,1-10)

*

Keď vošiel do Kafarnaum (po uzdravení malomocného), prišiel k nemu stotník (gr. *centurion*; lat. *centurionis* – veliteľ stovky vojakov) **s prosbou: „Pane** (gr. *Kyrie* = výraz viery a pokory; oslovenie Ježiša ako Božieho Syna; gr. *Kyrios/Pán* = preklad hebr. *Adonaj/Môj Pán*, ktorým sa nahrádzalo meno *Jahve*), **chlapec** (gr. *pais* = chlapec, syn) **mi leží doma ochrnutý a hrozne trpí. (Matúš)**

Keď skončil všetky svoje slová ľudu (dosl. k sluchu ľudu = semitizmus; po kázni na hore), **ktorý ho počúval, vošiel do Kafarnaum. Tam mal istý stotník sluhu**

(gr. *dúlos* = *sluha, otrok*), ktorého si veľmi cenil, a ten bol chorý na smrť. Keď sa sdtotník dopyčul o Ježišovi, poslal k nemu **židovských starších** (gr. *gerúsia* = *starší, starci*) s prosbou, aby prišiel a sluhu mu zachránil. (Lukáš)

Sluha : gr.sg. výraz *pais*, ktorý použil Matúš, je v niektorých prípadoch prekladom hebr. *jeled* = *dieťa*, *nar* = *mládenec*, *nara* = *dievča*, *ebed* = *služobník*; gr.pl. *paisin* zodpovedá hebr. *ha-jeladim* (*ha* = *člen*) = *deti* (pozri kapitola *Vraždenie neviniatok*); gr. výraz *dulos*, ktorý použil Lukáš, znamená *služobník, otrok*; Matúš opisuje chorobu podrobnejšie: *nakolko išlo o bolestivý stav ochrnutia (môj sluha leží ochrnutý a hrozne trpí), vedci uvažujú o type obrny, ochrnutí dýchacích svalov.*
Židovskí starší : gr. *gerúsia* = *rada starších*; každá synagóga mala zbor starších, ktorí riadili záležitosti obce, v tomto prípade miestni galilejskí vodcovia, na rozdiel od starších ľudu, ktorí zasadali v *sanhedrinu a spôsobovali ťažkosti Ježišovi a prvým kresťanom; *nakolko stotník je dobrodinec obce, bohobojný pohan, starší nešli na rozkaz, ale ako vďační chránenci.*

On mu povedal: „Prídem, uzdravím ho (gr. sloveso *terapeusó* [v tvare tzv.aorist konjuktív] má citový náboj s významom údivu: „ja ho mám uzdraviť?“; „ ja by som ho mal uzdraviť?“).“ (Matúš)

Oni (židovskí starší) **prišli k Ježišovi a naliehavo** (alebo náhlivo) **ho prosili: „Zaslúži si, aby si mu to urobil, lebo miluje** (gr. *agapaó* = *milujem*; prejavuje dobročinný postoj) **náš národ** (bezpochyby pohan sympatizujúci so židovstvom); **aj synagógu nám postavil** (zrejme poskytol prostriedky na jej rekonštrukciu).“ **Ježiš teda išiel s nimi.** (Lukáš)

Ale stotník povedal: „Pane, nie som hoden, aby si vošiel pod moju strechu (som iba pohan a človek, ktorý sa živí nečistým remeslom: *zabíjaním ľudí*), **ale povedz iba slovo** (gr. *eipe logó*; prosba o uzdravenie na diaľku ako prejav bezvýhradnej viery v Ježišovo mesiášstvo) **a moje dieťa ozdravie** (gr. *iathésetai*).“ (Matúš)

Keď už bol neďaleko domu, stotník poslal k nemu priateľov (gr. *filoi*; lat. *amicis*) s odkazom: „Pane, neunúvaj sa, nie som hoden, aby si vošiel pod moju strechu. Preto som ani nepokladal za hodného prísť k tebe. Ale povedz slovo a môj sluha ozdravie!“ (Lukáš)

Ved' ja som človek podriadený (**pohan počívajúci iného pána ako je Boh Izraela*; *podriadený svetskej vrchnosti, rímskej moci*) **a mám pod sebou vojakov. Ak niektorému poviem: »Chod'!« ide; inému: »Pod' sem!« príde; - a môjmu sluhovi: »Urob toto!« on to urobí** (som síce vládcom svojich ľudí, ale nemám tvoju Božskú moc; uznávam, že si Mesiáš, Boží Syn).“ (Matúš, Lukáš)

Poslal priateľov : priatelia = *tí, čo v helenistickej spoločnosti mali určité mocenské postavenie, politickí spojenci, spoločníci v podnikaní, chránenci mocného dobrodinca*; vyslanie poslov v súvislosti s výrokom „*nezaslúžim si*“ bol výraz pokory a súčasne kompliment.

Keď to Ježiš počul, zadivil sa a tým, ktorí ho sprevádzali, povedal: „Hovorím vám: Takú vieru som nenašiel u nikoho v Izraeli. Hovorím vám, že prídu mnohí od východu i od západu (zo všetkých kútov sveta; *pohania: podobne Izaiáš 2,2-4; 25,6; Micheáš 4,1-4; Zachariáš 2,11-12; 8,20-23*) **a budú** (tiež, aj oni) **stolovať** (dosl. *ležať*; pozri kapitola *Žena hriešnica*) **s Abrahámom, Izákom a Jákobom v nebeskom**

kráľovstve (budú spasení), **a synovia kráľovstva** (gr. *hoi hyioi tés basileiás* = synovia nebeského kráľovstva [príslušníci vyvoleného národa, Izraeliti]); kráľovstvo nebeské bolo podľa starozákonnej tradície dosiahnuteľné iba Izraelitom) **budú vyhodení von do tmy** (tma = smrť; zásvetie ako miesto bez svetla Božej prítomnosti); **tam bude plač a škrípanie zubami**“ (gr. *trizó tous odóntas* = škrípem zubami; tradičný obraz pekla a Božieho hnevu; pozri Apokalyptický cyklus). **A stotníkovi Ježiš povedal: „Chod’ a nech sa ti stane, ako si uveril.“ A v tú hodinu (okamžite) jeho sluha ozdravel. (Matúš) Keď sa stotník vrátil do svojho domu v tú hodinu, našiel služobníka uzdraveného. (*Sinajský kódex, 4.st.)**

Keď to Ježiš počul, zadivil sa mu, obrátil sa k zástupu, čo ho sprevádzal, povedal: „Veru, hovorím vám: Takú vieru sa nenašiel u nikoho v Izraeli.“ Keď sa poslovia vrátili domov, sluhu našli zdravého. (Lukáš)

Synovia kráľovstva : gr. *hoi hyioi tés basileiás*; výraz bol pre *pohana z konca 1.storočia (a tomu bol podľa doteraz platnej oficiálnej cirkevnej tradície text určený) celkom nezrozumiteľný; ide o preklad hebrejského výrazu *benej ha-malkut*, v ktorom sa objavuje nezvyčajné použitie slova *ben*, ktoré je však typické pre hebrejské vyjadrovanie a často sa nachádza v biblickom texte: syn niekoho - hebr. *benej*; výraz *syn niekoho* označuje všetky druhy stavov a príslušnosti; *syn niekoho* je ten, ktorý prijíma informáciu nielen biologickú, genetickú, ale aj materiálnu, alebo mentálnu, rozumovú, duchovnú: *syn hriechu* = hriešnik, *syn zločinu* = zločinec, *syn vyhnanstva* = vyhnanec, *syn prikázania* = hebr. *bar micva*, dospelý muž (chlapec, ktorý dosiahol veku 13 r.), *povinný plniť prikázania* *Tóry, *syn človeka* = príslušník ľudského druhu, *syn svojho otca* = „genetický“ syn, *syn kráľovstva* = dvoran, *syn Božieho/nebeského kráľovstva* = zasvätenec, vyvolenec, ten, ktorý je/bude spasený, úprimný veriaci (pozri kapitola Kázeň na hore); ďalej je tu hebrejské slovo *malkut* (s členom *ha-malkut*), ktoré znamená kráľovstvo alebo kraľovanie; Tresmontand (Hebrejský Kristus, str. 69) preto logicky usudzuje, že grécky text (preklad už jestvujúceho hebrejského textu) bol určený nie pohanom obráteným na kresťanstvo (k tomu dochádzalo až takmer polstoročie neskôr počas Pavlovej misie), ale smeroval k Židom (krátko po Ježišovej smrti; potom, čo apoštoli získali dar Ducha; pozri Christologický cyklus III.: Zoslanie Ducha Svätého), ktorí síce nevedeli čítať v hebrejčine, ale rozumeli hebrejským výrazom. **Taká viera** : viera, ktorú Ježiš vyžadoval od začiatku svojho účinkovania je založená na úplnej dôvere a odovzdanosti; človek prestáva spoliehať na svoje vlastné sily a úvahy a odovzdáva sa slovu a moci toho, komu verí; Ježiš ju požaduje predovšetkým pri svojich zázrakoch, ktoré nie sú ani tak skutkami milosrdenstva, ako znakmi jeho poslania a Kráľovstva (pozri kapitola Vzkriesenie Lazára); preto ich nemôže konať, ak nenachádza vieru, ktorá zázrakom dáva skutočný zmysel

Neutrálne pozadie raných diel vystriedalo v neskorom stredoveku zobrazenie mesta. Výjav sa potom najčastejšie odohráva na námestí (Paolo Veronese, 1751). V klasickej kompozícii zobrazovali stotníka, ako sa skláňa alebo kľáči pred Kristom a ten žehnajúcim gestom uzdravuje neprítomného sluhu. Stotníka, rímskeho vojaka, maľovali v brnení, s prilbou odloženou na znak pokory. Niekedy vedľa neho leží na zemi, alebo mu ju nesie služobník. V dielach raného stredoveku stotník výnimočne stojí vedľa Krista, alebo má odložený honosný civilný odev a pripomína Uzdravenie syna kráľovského úradníka (Ján 4,46-54). Klasický výjav rozširujú sprievodné postavy, na strane Krista učenci, na strane stotníka jeho družina a vojenský sprievod. Podobne ako v príbehu *Kanaánskej ženy* ide o uzdravenie in absentia (na diaľku), preto sa ojedinele v pozadí objavuje následná scéna, samotné Uzdravenie. Výjav zobrazovali najčastejšie

v ranom stredoveku, neskôr je zriedkavý. Výnimkou je Veronese, ktorý sa témou sústredene zaoberal a vytvoril štyri varianty kompozície.

Výber príbehu, ktorého hlavným hrdinom je vojak, pohan, hoci to neznamená, že musel byť Riman, prekvapuje zdanlivou všednosťou, ale nie je náhodný. Cieľom evanjelií bolo doložiť novozákonné poňatie spasenia, ktoré presahuje záber izraelského národa a súčasne ukazuje vplyv kresťanských myšlienok na pohanov. Iba Lukáš pripomína, že sa za prosebníka prihovárali aj Židia. Stotník síce bol vojak a služobník Ríma, ale bol mužom spravodlivým. Hoci jeho osudy ďalej evanjeliá nesledujú (nevieme, či slúžil v posádke v Kafarnaum alebo sa tam usadil po svojom odchode do výslužby), jeho vplyv sa odráža v motívoch jazdeckých svätcov, ktoré sa začínajú objavovať prvýkrát v koptskom umení 6.-8.storočia: Svätec na koni drží v zdvihnutej ruke víťazný veniec, coronu trimfalis, ako symbol víťazstva kresťanskej viery nad smrťou. Námet sa často vzťahuje nielen ku Kristovi, ale aj k ranokresťanským mučeníkom z radov rímskych vojakov. Takými boli Longinus (pozri Christologický cyklus III.: *Ukrižovanie*), Achatius, Kornelius, Martinián, Process, Theodor, Florián, Geron, Maurícius (pozri Christologický cyklus I.: *Svätá kopija*), Sebastián, Juraj (pozri Apokalyptický cyklus: *Bitka na nebi*) a ďalší, ktorí sa stali obľúbenými hrdinami maliarskych a sochárskych diel.

*

Kanaánci, Izraeliti. *Palestína sa dostala pod rímsku správu v 1.st.pr.Kr. Toto latinské pomenovanie pochádza z doby po porážke židovského povstania (po r.70) a v preklade znamená čosi ako krajina *Pelištejcov/Filištíncov. Izraeliti ho vnímali ako urážlivý, lebo Bohom zaslúbenú krajinu, kde žili, nazývali **Erec Jisra'el** (Krajina izraelská) a tento názov je oficiálnym názvom aj súčasného izraelského štátu.

V biblickej terminológii Palestína označuje územie, ktoré bolo javiskom starozákonných a novozákonných udalostí. V čase patriarchov (2.tis.pr.Kr.) sa oblasť na západ od rieky Jordán nazývala *Kanaán (hebr. **Kena'an**), v gréckych prameňoch pod názvom **Foinikia**.

Podľa Genezis (12,7) aj podľa starej kanaánsko-fenickej tradície je názov Kanaan odvodený od prapredka, ktorý sa volal **Kena'an** alebo **Kna'**. Genezis (9,18 a nasl.) píše o Noemovom vnukovi Kanaánovi/Kanaanovi z línie jeho syna Cháma. Tento syn sa dopustil čohosi mrzkého, čo už od samého začiatku vrhalo zlé svetlo aj na Chámovho syna Kanaána a jeho potomstvo, Kanaáncov. Skutočný význam slova Kanaán však nie je známy, niektorí lingvisti ho odvodzujú z akkadského kinachchu – purpur, čiže krajina, kde sa získava purpur, iní bádatelia to vyvracajú. Grécky názov tejto oblasti, najmä jej pobrežných častí, je **Foinikia** > Fenícia.

Od 3.st.pr.Kr. oblasť obývali semitské kmene *Kanaáncov, ktorí sem priniesli mestskú civilizáciu a vytvorili rad mestských štátov. Približne v rovnakom čase sem dorazili z pobrežných stepí Eufratu Amorejci, kmene prevažne semitského pôvodu. Južné oblasti Kanaánu/Palestíny obsadili Pelištejci, ktorých pôvod dodnes nie je celkom objasnený (hovorí sa o morských národoch z oblastí ostrova Kréta, ktoré postihli katastrofálne zemetrasenia). Iba o niečo neskoršie alebo v rovnakom časovom horizonte sem došli z Arabského polostrova aj *Hebreji/Izraeliti a zabrali predjordánske a sčasti zajordánske pohoria.

Izraeliti od Kanaáncov prevzali reč. *Starý zákon označuje hebrejčinu ako kanaánsku reč alebo judskú reč, aby ju odlišil od *aramejčiny, ktorá v 6.st.pr.Kr. postupne nahradila hovorenú hebrejčinu, písmo a obyčaje, proti ktorým sa neskôr židovskí náboženský predstavitelia, proroci, búrili.

Podľa biblickej tradície boh Jahve prisľúbil túto krajinu Abrahámovým potomkom a odtiaľ pochádza názov Zaslúbená zem. Názov Svätá zem (**'admat haqqódeš**) používali

Izraeliti preto, lebo táto krajina bola sídlom Božej slávy, kým kresťanom pripomínal, že sa tu narodil, pôsobil, zomrel a vstal z mŕtvych Ježiš Kristus.

Obsadenie Kanaánu Izraelitami a doba prvých vodcov-sudcov, pripadá do obdobia 1200-1030 pr.Kr., zatiaľ čo vytvorenie monarchie, spoločného kráľovstva izraelského národa, panovanie kráľa Saula, Dávida a Šalamúna, spadá do obdobia 1030-931 pr.Kr. Ďalšie dejiny izraelského štátu pokračovali rozdelením na severné Kráľovstvo Izrael (931-721 pr.Kr.) a južné Judské kráľovstvo (931-586 pr.Kr.).

Väčšina kmeňov Izraelského kráľovstva bola roku 721 pr.Kr. odvedená do asýrskeho zajatia, z ktorého sa nikto nevrátil a rozplynuli sa medzi domácim obyvateľstvom. Neskoršie, roku 586 pr.Kr., boli do Babylonie odvedení aj obyvatelia Judského kráľovstva. Potom, čo Babyloniu dobyli Peržania, časť zajatcov po výnose perzského kráľa Kýra II. (538 pr.Kr.) sa vrátila späť domov pod vedením Zerubábel, miestodržiteľa menovaným Peržanmi. V nadväznosti na staršiu tradíciu sa ich krajina začala nazývať **Jehudim** (krajina kmeňa *Júdu), grécky **Judaoi**, latinsky **Judea**, a jej obyvatelia súhrnne Judejci (v transliterácii *Židia). Krajina žila až do 323 pr.Kr. pod perzskou nadvládou.

Po dobytí Perzskej ríše Alexandrom Veľkým (336 pr.Kr.) sa politická situácia Palestíny a Židov nezmenila, iba sa vystriedali perzskí a grécko-macedónski miestodržiteľia. V období vlády Alexandra Veľkého a jeho nástupcov z radov Seleukovcov a Ptolemaiovcov (332-168 pr.Kr.) vznikla v Palestíne situácia, keď veľa seba žili hebrejsky a *aramejsky hovoriaci Židia, ktorí seba vnímali ako príslušníkov vyvoleného národa, a grécky hovoriaci Židia, viac alebo menej ovplyvňovaní helénskou kultúrou.

*Helenizácia židovského etnika a jeho kultúry mala tak pozitívne (preloženie Starého zákona do gréčtiny a šírenie viery v izraelského boha v pohanskom svete), tak negatívne rysy. Izraeliti napodobňovali helénsku kultúru, neoddeliteľne prepojenú s pohanstvom, čo malo za následok stieranie rozdielu medzi vyvoleným národom a jeho susedmi.

Situácia sa zmenila, keď Seleukovci, ktorým sa nepodarilo v boji s Rimanmi ovládnuť bohatý Egypt, museli platiť Rímu ťažké reparácie, ktorými zaťažili aj Židov. Navyše kráľ Antiochos IV. pochyboval o vernosti svojich židovských poddaných a rušil ich práva na národné a náboženské odlišnosti. Veľa Židov odmietalo zriecť sa svojho náboženstva, volili mučenícku smrť alebo dvíhali zbraň, napríklad príslušníci kňazskej dynastie *Hasmoneovcov, z ktorých najznámejší bol Júda Machabejský (ide o prezývku z *aram.hebr. **makabe/machabe** = kladivo, ktorá dala meno jeho potomkom).

Aby udržal mier na egyptskej hranici, bol Antiochos IV. nakoniec prinútený k ústupkom. Židia opäť získali náboženskú slobodu, očistili svoj chrám znesvätený pohanskými obradmi a po jeho zasvätení v roku 164 pr.Kr., pripomínanom sviatkom **Chanuka**, nastalo obdobie vyčkávania. Ctižiadostivých *Machabejcov náboženskej slobody nadhlo neuspokojili. Keď sa pokúsili získať slobodu politickú a začali opevňovať Chrámovú horu/*Sión oproti sýrskej pevnosti Akra, ktorej posádka mala dozeráť na chrámové nádvorie, Antiochos zasiahol.

Vojna Seleukovcov s Machabejcami, ktorá začala 160 pr.Kr., skončila občianskou vojnou, rozdúchanou poslednými príslušníkmi dynastie *Hasmoneovcov, Hyrkánom II. a Aristobúlom. Občianske nepokoje ukončili roku 63 pr.Kr. Rimania.

Po vyhodnotení politickej situácie židovská strana naklonená Hyrkánovi prejavila ochotu spolupracovať s Rímom a toho istého roku otvorila svoje brány rímskemu vojvodcovi Pompeiovi. Judea sa stala provinciou Ríma, Rimania ju rozdelili na jedenásť častí, vyčlenili z nej Samáriu, pobrežné mestá a Dekapolis. Ako veľkňaza a vodcu židovského národa potvrdili Hyrkána, ale bez kráľovského titulu. Čas od času sa neúspešný Aristobúlos pokúšal podnieť protirímske povstanie, aby uchvátil moc v

Judei pre seba, ale neuspel. Judea a Sýria susedili na východe s partskou ríšou, a preto Rimania palestínske územie pokladali za strategicky dôležité.

Za zložitých politických okolností počas rímsko-partských vojen získal 37 pr.Kr. v Judei moc Herodes Veľký, syn idumejského panovníka Antipatera. Rímsky senát ho menoval kráľom Židov. Dostal za úkol spravovať Judeu v prospech Rimanov ako ich priateľ a spojenec. V zahraničnej politike bol závislý od Rimanov, vnútropoliticky však bol prakticky samostatný. Aby legalizoval svoje postavenie v očiach Židov, oženil sa s hasmoneovskou princeznou Mariamne, vnučkou Hyrkána II., ale počas vleklých bojov o moc vyvraždil takmer všetkých príslušníkov tejto dynastie. Aby si udržal priazeň Ríma, kde od Caesarovej smrti roku 44 pr.Kr. vládol cisár Antonius, snažil sa Herodes upokojiť pomery v svojej ríši a venoval obrovské prostriedky na rôzne kultúrne stavebné projekty. Opätovne vybudoval mesto Samária a pomenoval ho po cisárovi na **Sebastos** (lat. **Augustus**). Nechal vystavať nový prístav Cézareiu, opäť pomenovanú na cisárova počesť. Vystavaval pevnosti Masadu, Machérus, Herodion a rad osád po celej krajine. V Jeruzaleme pre seba postavil palác, keď ešte predtým prebudoval Antoniovu pevnosť, tiež pomenovanú po cisárovi. Jeho najväčším stavebným počinom bola obnova jeruzalemského chrámu, s ktorou začal roku 19 pr.Kr. (pozri kapitola *Dvanásťročný Ježiš v chráme*).

Keď Herodes Veľký roku 4 pr.Kr. zomrel, kráľovstvo bolo rozdelené medzi jeho troch synov. Archelaos spravoval Judeu a Samáriu do roku 6. Antipas, najschopnejší z Herodesových synov, vládol v Galilei a Perei do roku 39. Do biblických dejín vstúpil vraždou Jána Krstiteľa a letným stretnutím s Ježišom počas súdneho pojednávania (pozri Christologický cyklus III.: *Kristus pred Herodesom*). Neskoršie bol na udanie svojho synovca zosadený z trónu a zomrel vo vyhnanstve. Filip dostal do správy územie na východ a severovýchod od Galilejského mora a panoval tam až do svojej smrti roku 34. Archelaos krutosťou svojej vlády čoskoro priviedol svojich poddaných do takej situácie, že poslali do Ríma cisárovi petíciu, aby ich vládcu odstránil a zabránil vypuknutiu povstania. Cisár Židom vyhovel a Archelaos skončil vo vyhnanstve. Jeho etnarchiu premenil na rímsku provinciu tretej triedy.

V rokoch 41-44 Judea prežívala krátke obdobie úľavy od rímskych prefektov, lebo roku 37 sa k moci dostal vnuk Herodesa Veľkého a Mariamne, Agrippa I., ktorému rímsky cisár Gaius (Caligula) zveril vládu nad územiami, z ktorých zosadil iných etnarchov. Pre svoj hasmoneovský pôvod bol Agrippa I. medzi svojimi židovskými poddanými obľúbený. Roku 44 však náhle zomrel vo veku 54 rokov a provincia *Judea, ktorá teraz zahrnovala navyše aj *Galileu a *Samáriu, sa vrátila pod správu rímskych prokurátorov, lebo Agrippov syn ešte nedosiahol vek na prevzatie kráľovskej zodpovednosti. Rím však vyšiel v ústrety židovskému cíteniu a výsadné právo menovať veľkňaza nevrátil prokurátorom, ale bratom zosnulého Agrippu.

Nastolenie vlády prokurátorov vyvolalo všeobecný odpor, ktorý živili svojím správaním samotní miestodržiteľia. Došlo k radu povstaní, ktoré podnecovali predáci strany *zélotov, synovia popraveného Júdu Galilejského. Počas vlády prokurátorov Fadú a Alexandra zasiahol Judeu hladomor. Za vlády prokurátora Felixa, ktorý so zápalom bojoval s povstaleckými skupinami, sa stupňovala v Judei nespokojnosť a Židia vnímali povstalcov ako vlastencov a nie zločincov. Napätie rástlo aj medzi židovským a *pohanským obyvateľstvom Cézarey, vyvolané spormi o občianske výsady. Felix bol odvolaný a roku 59 na jeho miesto nastúpil Festus. Keď sa v spore pohanov a Židov v Cézarei postavil na stranu pohanského obyvateľstva, keď navyše pohania svoje víťazstvo zneužívali, nespokojnosť vyvrcholila roku 66 výbuchom povstania. Festus zomrel a jeho nástupcovia Albinus a Florus neustálym urážaním židovského národného a náboženského cítenia nahrávali židovským extrémistom.

Situácia vyvrcholila Florovou svätokrádežou, pri ktorej zabavil 17 talentov zlata (asi 700 kg) z chrámového pokladu. Vyvolal búrku, ktorá bola krvavo potlačená. Hoci

umiernená židovská strana odporúčala zdržanlivosť, ľud ju prestal počúvať. Veliteľ chrámovej stráže formálne odmietol autoritu Ríma tým, že ukončil každodenné obete za cisárovo blaho. Florovi sa udalosti vymkli z rúk a povstalci po prvom drobnom víťazstve naplnili svojich krajanov falošnou nádejou, že Rím pred nimi nemôže obstáť. Celá Palestína vstúpila do vojnového stavu.

Rímsky vojvodca a neskorší cisár Vespasianus dostal úkol potlačiť povstanie. Keď porazil vzbúrencov v Galilei, ich vodcovia unikli do Jeruzalemu, kde spôsobili medzi vedúcimi predstaviteľmi vnútorné rozpory. Avšak správa o Nerovom zosadení a smrti roku 68 naplnila obrancov Jeruzalemu novou nádejou. Z toho, čo sa dialo v Ríme, usúdili, že celá Rímska ríša sa rozpadá a na jej troskách sa čoskoro vytvorí ríša predpovedaná v Danielovi. Vespasianus sa vrátil do Ríma, aby obsadil uprázdnený trón, a potlačenie vzbury prenechal svojmu synovi Titovi.

Koncom roku 69 si Rimania podrobili celé územie Palestíny okrem Jeruzalemu a troch pevností pri Mŕtvom mori. Na jar roku 70 Titus obklúčil Jeruzalem a v polovine mája už Rimania obsadili polovinu mesta. Jeruzalemčania sa odmietli vzdáť. Koncom júna padla pevnosť Antonia a 29. augusta bola spálená a zničená svätyňa Chrámu. O štyri týždne neskôr sa Titus zmocnil celého mesta a zrovnal ho so zemou okrem západnej hradby s tromi vežami Herodesovho paláca, kde sídlila rímska posádka.

Posledným strediskom vzbury bola takmer nedobytná pevnosť Masada na juhozápad od Mŕtveho mora, kde vojsko zelotov odolávalo až do jari roku 74 a potom spáchalo hromadnú samovraždu, aby predišlo zajatiu alebo ukrižovaniu. Z Judey sa stala provincia spravovaná cisárskym legátom, podriadeným priamo cisárovi. Na rozdiel od prokurátorov legáti boli aj veliteľmi vojska. Bývalá chrámová daň, ktorou Židia po celom svete prispievali na udržiavanie chrámu v Jeruzaleme, sa vymáhala aj naďalej, ale posielala sa do Jupiterovho chrámu na Kapitole v Ríme.

Roku 132 sa Židia vzbúrili ešte raz; podnetom bolo nariadenie cisára Hadriana (76-138), ktoré trestalo obriezku smrťou (pozri kapitola *Obrezanie Ježiša*). Okrem toho oznámil, že na mieste zrúcaného Chrámu bude postavený chrám Jupitera. Pod vedením rabínov *Bar Kochbu a Akibu Ben Josepha, ktorý v Bar Kochbovi videl mesiáša, vypuklo povstanie, ktoré porazilo rímsku armádu a obsadilo Jeruzalem. Cisár povolal z Británie veliteľa Iulia Severa a ten roku 134 Jeruzalem dobyl späť. Povstanie stálo pol milióna ľudských životov, židovské obce boli zrovnané so zemou. Meno *Judea bolo zrušené, krajina bola pomenovaná Sýria a Palestína a zrúcaný Jeruzalem pomenovaný na **Aelia Capitolina**.

Od konca 4. storočia do začiatku 7. storočia vládli na väčšine Palestíny kresťanskí byzantskí panovníci. V období 637-1517 bola Palestína pod nadvládou Arabov mimo obdobie Jeruzalemského kráľovstva; išlo o kresťanský feudálny štát tvorený predovšetkým francúzskymi feudálmi, ktorých podporovali talianske republiky. Roku 1187 Jeruzalemské kráľovstvo dobyl egyptský sultán Saladín a arabskí moslimovia v ňom vládli do roku 1291. V období 1517-1917 ovládli Palestínu Turci. Po 1. svetovej vojne sa stala Palestína mandátnym územím Veľkej Británie a rozhodnutím OSN z roku 1947 mala byť rozdelená na dva samostatné štáty, arabský a židovský. Po palestínskej (arabsko-izraelskej) vojne obsadil Izrael dve tretiny územia a roku 1950 prehlásil Jeruzalem svojím hlavným mestom. Po šesťdňovej vojne proti arabským krajinám 1967 získal vládu nad celým územím.

Po porážke židovského povstania a po zrúcaní jeruzalemského chrámu zanikla chrámová hierarchia, *sanhedrin. Hlavná autorita prešla na nový sanhedrin rabínov. Táto náboženská rada vykonávala svoju vládu prostredníctvom synagóg a začala kodifikovať tradičný súhrn ústnych zákonov, Ústnu ***Tóru**, čo viedlo koncom 2. storočia k napísaniu ***Mišny** a ***Gemary** a v 5. storočí jeruzalemského ***Talmudu**. Stalo sa tak v meste Tiberias Cezarejská, ktorá sa v tom čase stala aj židovským mestom; dovtedy Židia do Tiberias nevstupovali, aby sa nepoškvrnili, lebo Herodes

Antipas ju dal vybudovať na mieste starých židovských cintorínov. V meste vznikla tzv. *mazoretická škola, ktorá uzákonila pravidlá výslovnosti a interpunkciu samohlások a prízvukov, ktoré hebrejčina používa dodnes.

Po definitívnej porážke v rokoch 60-70 židovské obyvateľstvo v Palestíne rozšírilo *diaspóru, ktorá existovala na rôznych miestach už od čias kráľa Šalamúna (v období jeho panovania tvorili diaspóru obchodné základne, v časoch vlády kráľa Nebukadnezara existovali násilné diaspóry v *Babylonii, jestvovali dobrovoľné i násilné diaspóry v Egypte a iné v časoch vlády Alexandra Veľkého).

Správy o pomeroch v osadách židovských prisťahovalcov vyznievajú zvyčajne negatívne. Už roku 139 pr.Kr. Židov vyhnaní z Ríma, hoci sa napokon vrátili a ich prítomnosť úrady neoficiálne tolerovali. Rimanom nezostávalo nič iné ako znášať ich spoločenskú výlučnosť, nepochopiteľné a prísne náboženstvo. Iba Židia boli oslobodení od povinných, oficiálnych obetí rímskym bohom a od vojenskej služby, lebo by počas sabatu nepochodovali.

Počas vlády dynastií Seleukovcov, Ptolemaiovcov a Rimanov, napriek tomu, že museli Židia občas čeliť prejavom divieho násillia, väčšinou žili v pokoji a blahobyte. Šírenie diaspóry sa neobmedzilo iba na Rímsku ríšu, ale zasiahlo až do oblasti perzského vplyvu, napríklad do Partie, kde vyčíňali židovskí piráti pod vedením Fra Diavola, spomínaní aj *Josephom Flaviom.

Od českého kronikára Kosmasa (†1125), dekana pražskej kapituly sa dozvedáme, že Židia ešte v slovanských pohanských časoch za vlády mystického kniežata Hostivíta prišli do Čiech. Dnešní historici ich príchod dávajú do súvislosti s germánskym kmeňom Vendov, ktorý okupoval litovské oblasti a dal do pohybu domáce obyvateľstvo, spolu so Židmi. Český obrodenecký historik František Palacký (†1876) píše, že židovské obyvateľstvo sa rozrástlo v časoch kniežata Bořivoja, ktorý im vykázal v pražskej kotline územie na ľavom brehu Vltavy. Už roku 907 začala výstavba pražského Židovského mesta a roku 1150 za vlády kráľa Ladislava Jagelonského pražskí Židia bránili mesto pred *flagelantmi. V stredoveku ich zvláštne postavenie voči panovníkovi definoval tzv. židovský regál, ktorý vymenovával zvláštne povinnosti aj zvláštnu ochranu, podmienenú poplatkami. Podobná situácia pretrvávala v európskych krajinách do 18.-19.storočia.

Diasporálni Židia nemohli žiť presne ako Židia v Palestíne. Ak žili v helénskom svete, museli sa dorozumievať gréčtinou a postupne prestávali rozumieť hebrejsky písanej Biblii. Pre ich potreby vznikol v 2.-3.st.pr.Kr. v egyptskej Alexandrii grécky preklad Starého zákona, *Septuaginta. Je svedectvom o misijnej činnosti judaizmu v helénskom svete, svedectvom o prosperujúcej a vzdelanej židovskej komunite, ktorá sa pokúšala nadviazať kontakt s gréckou kultúrou. Židovská helénska kultúra zostávala verná Zmluve a izraelskému národu, spoločenstvá platili chrámové dane a udržiavali vzťah s Jeruzalemom, ktorý počas veľkých sviatkov navštevovali. Ich život a kultúra sa však boli natoľko odlišné, že aj v Jeruzaleme mali vlastné synagógy.

Napriek tomu, že Židia neboli obľúbení, je zrejmé, že sa judaizmus stal pre mnohých pohanov príťažlivý svojím jednoduchým a vznešeným uctievaním jedného Boha, vysokou morálkou a úrovňou rodinného života. Iba požiadavka obriezky mnohým mužom bránila stať sa *prozelytmi, ale navštevovali synagógy ako bohabojní. Mnohé pramene potvrdzujú, že judaizmus lákal aj vďaka všeobecne rozšírenému falošnému presvedčeniu, že Židia vlastnia zvláštne magické sily a ich posvätné slová sú pri zariekavaní zvlášť účinné. Niektorí Židia bez škrupúl tieto povesti využívali.

Prvky judaizmu do seba vstrebávali niektoré *pohanské kultúry. Okrajovo existovalo i židovské synkretické a sektárske učenie, ale diasporálne židovstvo ako celok to neovplyvnilo. Diaspóra mala nepochybne veľký vplyv na prípravu cesty pre *evanjelium.

Odrazovými mostíkmi novej, kresťanskej viery boli synagógy, ktoré jestvovali vo všetkých kútoch dovtedy známeho sveta a ktoré využívali prví kresťanskí misionári. Prvá evanjelizácia začínala kázňami v synagógach a hneď rozdelila pravoverných Židov odmietajúcich kresťanského mesiáša, od pohanov (prozelytov a bohobojných), ktorí ho ochotne prijali.

Bohobojní predstavovali v ranej cirkvi dôležitý činiteľ. Po určitom predošlom styku so Zákom a Bohom uverili v Boha a začali sa strániť rímskeho a iného polyteizmu, ktorý považovali za modloslužobnícky a nemorálny. Tak Septuaginta prekonala pôvodný cieľ, oboznamovať s vierou v jediného Boha, a zohrala dôležitú úlohu pri obracaní na judaizmus alebo kresťanskú vieru.

Zreteľné ťažkosti robí rozpoznať v dielach pohanských spisovateľov 1.storočia, či píše o judaizme alebo kresťanstve. Zrejme v prvých rokoch a desaťročiach išlo o nevyprofilovanú vieru, ktorá by sa dala nazvať judaizujúcim kresťanstvom alebo kresťanským judaizmom. Avšak sila židovského vplyvu na mnohé vedúce osobnosti z radov prvých kresťanov napovedá, prečo sa apoštolská cirkev pozerala na judaizmus ako na veľké nebezpečenstvo a venovala toľké úsilie na jeho zneváženie, do ktorého zapojila v neposlednom rade aj výtvarné umenie.

Rozchod (rímskych) kresťanov s (palestínskymi a maloázijskými) *židokresťanmi (pozri Apokalyptický cyklus: *Jánovo videnie siedmich svietnikov*) bol podľa niektorých historikov aj politickým ťahom, ktorý mal rímskej obci zaistiť pokojné prežitie v zložitej situácii po porážke židovského povstania. Preto sa cirkev verejne dištancovala od Židov a judaizmu, hoci medzi prvými rímskymi biskupmi boli aj Židia: okrem Petra aj Klement, v poradí štvrtý pápež, za ktorého úradovania 88-97 bol vypovedaný evanjelista Ján na ostrov Patmos.

Prestup na židovskú vieru sa v stredoveku hodnotil ako rúhanie a kacírstvo, pohlavný styk so Židom sa pokladal za popretie kresťanskej viery, niekedy dokonca i za akúsi sodomiu. Za tú hrozilo upálenie.

Názvy: Lat. Centurionis servus sanatur, tal. Cristo guarisce il servo del centurione, nem. Hauptmann von Kapernaum, angl. Healing centurion's servant.

VZKRIESENIE SYNA NAIMSKEJ VDOVY/VZKRIESENIE MLÁDENCA

(Lukáš 7,11-17)

*

Potom (gr. *en tó hexés*; po uzdravení stotníkovo sluhu) **išiel do mesta, ktoré sa volá Naim. Išli s ním jeho učeníci** (gr. *mathétai*) **a veľký zástup** (gr. *ochlos*) **Ľudu. Keď sa priblížil k mestskej bráne, práve vynášali mŕtveho. Bol to jediný syn svojej matky** (gr. *monogenés hyios té métri hautú*) **a tá bola vdova** (gr. *chera*). **Sprevádzal ju veľký zástup z mesta. Keď ju Pán** (gr. *ho Kyrios*; preklad hebr. *Adonaj*/Môj Pán, ktorým sa nahrádzalo meno *Jahve*; titul Ježiša ako Božieho Syna) **uvidel, bolo mu jej ľúto** (gr. *splanchnisthéis* = zľutoval sa, mal súcit) **a povedal jej: „Neplač!“ Potom pristúpil a dotkol sa már** (forma telesného kontaktu; mŕtvolu niesli na márach, v ježišovských časoch sa pochovávalo bez rakvy; pozri Christologický cyklus III.: Snímanie z kríža). **Nosiči zastali a on povedal: „Mládenec, hovorím ti, vstaň** (gr. *egeiró* = vstávam [často v súvislosti so vzkriesením])!“ **Mŕtvy sa posadil** (gr. *anakathizó* = posadím sa, vzpriamim sa) **a začal hovoriť. A Ježiš ho vrátil jeho matke** (gr. *edóken auton té métri autú*). **Tu sa všetkých zmocnil strach, velebili Boha a hovorili: „Veľký prorok povstal medzi nami“** (odkaz na prorocké vzkriesenia Eliáša a Elizea; 1Kráľov 17,17-24; 2Kráľov 4,18-37) **a: „Boh navštívil svoj Ľud“** (Ježiš je mesiáš, ktorý z poverenia Boha oživuje; pozri Christologický cyklus I.: Mesiáš). **A táto zvesť** (gr. *ho logos hútos*) **sa o ňom rozšírila po Judei a po celom okolí. (Lukáš)**

Bol to jediný syn svojej matky : gr. *monogenés hyios té métri hautú*; grécky výraz je prevzatý z Genezis (22) z príbehu o Abrahámovi a „jeho jedinom synovi Izákovi“; gr. *monogenús*, hebr. *jachid* = jediný (dosl. jediný narodený, jednorodný; pozri kapitola Krst Ježiša); hebrejské slovo *jachid*, *jachida* bolo prekladané do gréčtiny tiež ako *agapétos* = milovaný (Sudcov 11,34). **Bolo mu jej ľúto** : gr. *splanchnisthéis* = zľutoval sa, mal súcit; odvodené z gr. *splanchnizó*, neexistujúceho výrazu v klasickej gréčtine, dosl. „byť pohnutý vo vnútornostiach“ < hebr. slovesa *racham*; podobne kapitola Uzdravenie malomocného; jeden z dôkazov, že grécky text bol určený pre kresťanov zo židovského prostredia, nie pre pohanov, ktorí by týmto výrazom nerozumeli.

Symbolicky bol tento príbeh interpretovaný (Izidor Sevillský, †636; Beda Ctihodný, †735/6; Hrabanus Maurus, †856; Rupert z Deutz, †1129/35) ako alegória, v ktorej zosnulý syn je hriešnik (choroba a následná smrť ako následok hriechu) zachránený vierou v Krista a jeho matka zosobňuje cirkev, ktorá previnilca prijíma späť do svojej náruče (pozri kapitola *Podobenstvo o rozosievačovi kúkol'a*).

Výjav sa odohráva pred bránami mesta Naim. V umení raného stredoveku maľovali na pozadí iba vstupnú mestskú bránu, neskôr aj hradby a budovy mesta. V klasickej kompozícii, ktorá vznikla až v karolínskom období (9.-10.st.), zobrazovali okamih stretnutia Krista s pohrebným sprievodom a vzkriesenie mŕtveho. Pomerne stály klasický typ obmieňali množstvom drobných odlišností v postave Krista i mladíka. Chlapca, v niektorých dielach skôr dieťa ako mladík, nesú na márach alebo v rakve. Máry držia nosiči na ramenách, prípadne ich už zložili na zem. Kristus niekedy iba žehná a dotýka sa már, inokedy dokonca drží chlapca za ruku a ten sa takmer vždy už dvíha alebo sedí. Nariekajúca matka stojí vedľa már, ojedinele kľáčí. K sprievodným postavám patril dav idúci za Kristom a apoštoli smerujúci do mesta. Druhú početnú skupinu vytváral pohrebný sprievod naimských obyvateľov.

Starozákonné predobrazy Vzkriesenia mládenca: a) Prorok Elizeus kriese syna Šúnemanky (2Kráľov 4,18-37). Bohatá žena zo Šúnemu došla pre Elizea, lebo jej syn odpadol na poli a zomrel. Prorok vošiel do izby mŕtveho, zakryl svojím telom dieťa, položil svoje ústa na jeho a dýchal do nich, kým sa dieťa nezohrialo (námet

predstavuje aj predobraz *Vzkriesenia Lazára*). **b) Prorok Eliáš kriesi syna vdovy zo Sarepty (1Kráľov 17,17-24).** Prorok Eliáš stretol v meste Sarepta vdovu, ktorej smrteľne ochorel syn a prestal dýchať. Eliáš ho vyniesol hore do izby, kde sa nad dieťaťom trikrát sklonil a vzýval Boha. Potom dieťa ožilo.

*

Naim (hebr. Príjemný) sa nachádzal v Galilei niekoľko kilometrov južne od Nazareta. Zrejme je identický s dnešnou arabskou dedinou Naim na úpätí horského masívu Malý Chermón. Evanjeliový Naim treba odlišiť od Naimu/Ainu, o ktorom píše rímsky historik *Joseph Flavius (†100) v 4.knihe Vojny židovskej (511) a ktorý ležal na východ od Jordánu. V tomto Naime, krátko pred zničením Jeruzalemu okolo roku 70 vystaval vodca *zélotov Šimon opevnenie, ktoré používal ako hrad. Problém evanjeliového Naimu predstavuje poznámka o mestskej bráne, lebo táto dedina nikdy nebola opevnená, a preto nemohla mať skutočnú bránu. Podľa historikov výraz brána mohol v tom čase označovať aj miesto, ktorým sa vchádzalo medzi domy. Nakoľko sa podobný príbeh odohral v Šúneme (2Kráľov 4), kedy vzkriesil mládenca prorok Elizeus, biblisti uvažujú aj o tomto meste, ktoré sa navyše nachádza v rovnej oblasti ako Lukášov Naim. Dnešná archeológia pokladá Naim pri Nazarete za autentické biblické mesto. Zmieňuje sa o ňom aj biskup Eusebios z Cézarey, priezviskom Panfilov (†338/339) a cirkevný učiteľ a latinský cirkevný spisovateľ Hieronymus (†420).

*

Vdova. V starovekom Prednom východe bolo manželské právo a s tým súvisiace postavenie vdov (gr.pl. **chères**; sg. **chéra**) významnou súčasťou všetkých dôležitých zákonov a zákonníkov. Postavenie ženy určoval predovšetkým patriarchálny charakter rodiny, v ktorom ženy, ani tie z najvyšších sociálnych vrstiev, nesmeli rozhodovať o svojom živote. Otec i manžel ich mohol dať veriteľovi ako rukojemníkov, dom nesmeli opustiť dlhšie ako na dva dni. Nemali rovnaké práva na rozvod a boli prísnejšie trestané za cudzoložstvo. Väčšiu samostatnosť získali, až keď ovdoveli. Synovia boli povinní starať sa o ovdovelú matku a podľa Chammurapiho zákonníka (2.tis.pr.Kr.) mala vdova právo na podiel z majetku svojho manžela v prípade, že nemala veno alebo manželský dar. To všetko platilo v prípade, že počas manželovho života neopustila jeho domácnosť, dokonca aj vtedy, keď s ním nemala deti. Venno pri nezavinenom rozvode (pozri kapitola *Kristus a cudzoložnica*) alebo smrti manžela zostávalo žene a po jej smrti bolo súčasťou dedičstva priamych potomkov.

V babylonskej ríši 6.st.pr.Kr. bolo predpísané určité životné minimum pre vdovu a často aj nariadená starostlivosť zo strany pozostalých, vlastných a adoptívnych synov. Sobáše vdov s nedospelými deťmi podliehali súdnu rozhodnutiu a zákony stanovili prísne pravidlá pre sobáše žien, ktorých muž bol nezvestný, čo platilo najmä v prípade vojakov a obchodníkov.

Dobrou úrovňou sa vyznačovalo zákonodarstvo Izraelitov. Mali pozoruhodne vypracovaný systém verejnej dobročinnosti. Bolo pravidlom, že všetci posielali do Jeruzalemu peňažné prostriedky, ktoré slúžili na údržbu chrámu a pomoc chudobným. V herodesovských časoch 1.st.pr.Kr. bol v diasporálnych mestách vypracovaný systém starostlivosti o chudobných, nemajetných, chorých, vdovy, siroty, väzňov a nevyliciteľne chorých. Tento diskutovaný a dokonca napodobňovaný systém sa priamo odvolával na Zákon, ktorý starostlivosť o vdovy menovite uvádzal ako Božiu záležitosť. V Exodu (22,21-24) Jahve varuje: **„Vdove a sirote nebudete krivdiť! Ak im budete krivdiť... ja isto vypočujem ich volanie, vzbĺkne môj hnev a pobijem vás mečom. Potom budú vaše ženy vdovami a vaše deti sirotami.“**

Starý zákon venoval pozornosť podmienkam, v akých žili ľudia na okraji spoločnosti, vdovy a siroty (i cudzinci) a stanovil pre nich zvláštne opatrenia. Jedným

z prvých bolo švagrovské manželstvo zvané levirát, levirátne manželstvo (z lat. **levir** - švager), hebr. **jibum**. Išlo o sobáš vdovy s najbližším manželovým príbuzným.

Levirát bola zvláštna manželská inštitúcia, známa medzi Izraelitami aj pohanmi, v pozadí ktorej bol zrejme prastarý kult predkov. Zvyk je doložený u rôznych starovekých národov a u niektorých kočovných kmeňov pretrval až do novoveku (Maroko, Tunis, Irán, Jemen).

Ak zomrel v rodine muž bez syna, chýbal jej modlitebník a obetník (pozri kapitola *Obetovanie Pána*) a navyše ten, kto by niesol (zachovával) meno a s ním aj dedičstvo rodiny. Starý zákon zdôvodňuje zvyk levirátu tým, že je potrebný, aby „nevyhynul“ rod (potomstvo) zosnulého (Deuteronomium 25,5-10) a bolo zachované jeho dedičstvo. V podmienkach Izraela pokračovanie rodu dostávalo zvláštny, mesiášsky charakter; v každom synovi Izraela (rozumej Izrael ako zasľúbená krajina aj potomstvo praotca Jáкова) bol očakávaný Boží záchranca, mesiáš.

Zachovanie mena bolo v staroveku predpokladom večného života, pokračovania rodu. Slovný obrat „niesť meno“ (hebr. **jaqúm ‘al šém** = dosl. „povstane meno“) bol odborným termínom. Medzi Izraelitami bolo zvykom, aby syn okrem svojho mena niesol aj meno otcovo (napr. Dávid syn Jišajov; pozri Christologický cyklus I.: *Koreň Jesse*).

Dôležité miesto v leviráte mal brat. V Oriente sa bratom myslel aj vzdialenejší príbuzný, podľa mojžišovského zákonníka išlo o pokrvného brata. Zvyk švagrovského manželstva je uzákonený priamo v *Starom zákone. Poňatie levirátu Deuteronomium (25,5-6) dosť presne definuje, pre nás však nie celkom jednoznačne. Povinnosť **jibum** sa týkala jedného z pozostalých slobodných bratov v poradí prvorodenstva. Závazky sa týkali brata, ktorý žil v rodine zosnulého (zrejme ako slobodný muž). Bol povinný zobrať si vdovu, ak manželstvo zosnulého bolo bezdetné (v zmysle mužského potomka). Prvorodený syn z nového manželstva bol pokladaný za potomka zosnulého, mal právo prvorodenectva (prvorodenectvo samotné okrem iného nieslo veľké výhody pri dedení majetku), niesol meno zosnulého mena a dedil jeho majetok. Časom sa levirátne manželstvo mohlo týkať aj o iného, vzdialenejšieho príbuzného zosnulého muža.

V Izraeli existoval tento zvyk už v období patriarchov (2.tis.pr.Kr.), ale jeho modalita boli presne stanovené až v Deuteronomiu. Levirátne manželstvo jestvovalo ešte v Ježišových časoch a v *Mišne sa ním zaoberá traktát **Jevamót**. Iba neskôr, pre zmenené životné a sociálne podmienky rabíni už nevyžadovali jeho zachovávanie.

Prvýkrát sa objavuje výraz švagrovské manželstvo, **jibum** v Genezis (38) v súvislosti s komplikovaným príbehom Júdu a jeho nevesty Támar (Júda sa obával dať Támar aj svojho tretieho syna potom, čo prví dvaja v manželstve s ňou zomreli. Támar, aby dala svojmu zosnulému manželovi/manželom potomka a zachovala tak rod a meno, uchýlila sa k intrigám a otehotnela so svojím svokrom Júdom, ktorý medzičasom ovdovel). Vzorným levirátnym manželstvom bol zväzok šľachetného gazdu Boáza a skromnej Rút (Rút 1-4). Zatiaľ čo pri **jibum** pôvodne išlo o mužského potomka, ktorý bol priamym pokračovateľom rodu, v helenistickom období (3.st.pr.Kr.) rabínsky výklad vzťahoval slovo syn na akéhokoľvek potomka zosnulého, teda aj dcéru.

Ak nebol žiadny z bratov ochotný sa s ovdovelou švagrinou **jevama** oženiť (často pre jej pokročilý vek, podozrenie na neplodnosť ženy alebo z osobných dôvodov), najstarší brat bol verejne napomenutý pred súdom obradom **chalice** (dosl. „odstránenie obuvi“; Deuteronomium 25,7-10), ktorým práva i povinnosti vyplývajúce z **jibum** prechádzali na iného príbuzného alebo sa celkom strácali. Vdova zobula neochotnému švagrovi **javam** pravú topánku, napľula pred ním (v doslovnom preklade „do tváre“ [slina: pozri kapitola *Uzdravenie slepých*]) a vyhlásila: „Tak sa deje mužovi, ktorý nechce vybudovať dom svojho brata.“ Tým ho jednak potupila, jednak zbavila práva na

akýkoľvek majetok po zosnulom. Samotný úkon nebol iba symbolom, ale súčasťou magických slov, akými bolo napr. preklatie alebo požehnanie. Po obrade **chalice** bola žena voľná a mohla sa vydať za ktoréhokoľvek muža podľa svojej voľby s výnimkou kňaza. V praxi povinnosti a práva vyplývajúce z **jibum** prechádzali najprv na iného, vzdialenejšieho príbuzného. V dobe *Talmudu (2.-3.st.) sa pred jibumom dávala prednosť obradu chalice ako forme uvoľnenia vdovy z „pút“ manželovej rodiny.

Levirát bol inštitúciou, ktorá plnila súčasne niekoľko cieľov: hmotne zaopatríť vdovu, zosnulému zaručiť „potomstvo“, ktoré nieslo jeho meno a (možno v prvom rade) zaručiť mužovi právo na majetok po mŕtvom. Preto mal príbuzný „prednostné právo“ pred cudzím mužom. Levitikus (18,16; 20,21) obsahuje aj zákaz vziať si ženu svojho brata. Platilo to vtedy, ak ju manžel prepustil ešte počas svojho života. S jibumom nemali nič spoločné príkazy Levitiku (18,16; 20,21), zakazujúce pohlavný styk so ženou brata počas jeho života.

Hoci z dnešného pohľadu bolo zachovanie potomstva prostredníctvom mena zosnulého iba formálny akt, ktorý nezaistoval skutočné pokrvné pokračovanie a nesmrteľnosť človeka, pre Izraelitov bolo rozhodne dôležité pokračovanie mena zosnulého v synovi jeho žijúcej manželky. Pripomína egyptskú vieru, v ktorej duša človeka, čiže jeho nesmrteľnosť, pokračovala nielen v balzamovaní tela, obrazoch, ale i v nápisoch jeho mena.

Nakoľko rodenie detí bolo v staroveku vo veľkej vážnosti, bolo vdovstvo mladšej ženy, podobne ako neplodnosť, považované za hanbu a potupu. Ak sobáš panny trval tri dni, sobáš vdovy trval tri dni (pozri kapitola *Ježiš a cudzoložnica*). Výnimkou boli iba ovdovelé kráľovné, lebo chcieť sa oženiť s kráľovskou vdovou znamenalo to isté, ako robiť si nárok na kráľovstvo. Nakoniec sa ich majetok dostával do rúk nového kráľa aj bez toho, aby sa s kráľovskou vdovou musel oženiť, ba viac, vdova sa stávala majetkom nového kráľa.

Záujem Izraelitov o vdovy a ich postavenie v spoločnosti odráža samotný počet slova v texte. V Starom zákone sa objavuje tridsať štyri ráz, zatiaľ čo výraz vdovec sa objavuje iba raz v Jeremiášovi (51,5), i to v prenesenom zmysle: ovdovelé kráľovstvá Izrael a Júda.

Obecne sa však ustanovenia Zmluvy ohľadne starostlivosti o vdovy neplnili, o čom svedčia slová prorokov (Ezechiel 22,7; Jeremiáš 5,28), Žalmy (94,6) i Kniha Jóbova (24,3-9). V bežnom živote ľudia vdovy často prehliadali, preto sa láskavé správanie voči nim považovalo za dôkaz pravej zbožnosti: **„Učte sa dobre robiť, hľadajte právo, ujímajte sa utláčaného, prisudzujte právo sirotám, zastávajúte sa vdov“** (Izaiáš 1,17).

Kresťanská cirkev prevzala z judaizmu povinnosť starať sa o vdovy. Ježiš odsudzoval niektorých farizejov za to, že „vyjedajú“ domy vdov“ (Marek 12,40), ktoré boli často veľmi chudobné. Preto jednou z prvých dobročinností jeruzalemského kresťanského zboru bolo, že venovala pozornosť almužnám pre chudobné vdovy. Zbor určil sedemčlennú skupinu, ktorá dohliadala, aby almužny dostávali všetky ovdovelé ženy bez rozdielu, či ide o *aramejsky alebo grécky hovoriace Židovky.

Pozornosť vdovskému stavu venoval aj apoštol Pavol. V Prvom liste Timotejovi (5,14) píše, že považuje za dobré, aby sa vdovy opäť vydávali, ale zd'aleka nepokladá za správne, aby sa z toho stalo pravidlo. Zdôrazňuje potrebu vytvoriť zoznam pre zbožné a pohostinné vdovy nad 60 rokov, známe dobrými skutkami alebo tým, že pomáhali kresťanom v ťažkostiach.

Napriek neblahému vývoju v neskorom stredoveku, kresťanský raný stredovek priniesol osamelým ženám, menovite vdovám, prospech. V starovekom svete ich zvyčajne čakal sociálny prepád a spoločenská izolácia. Ale už Skutky apoštolské, datované približne do konca 1.storočia, na prvom mieste zdôrazňujú starostlivosť práve o vdovy. Tie potom pomerne rýchlo prešli z pozície potrebných do postavenia aktívne

dobročinných. Takou bola napríklad rímska patricijka Fabiola, žiačka Hieronyma (†420), ktorá založila v Ríme dom chorých (gr. **nosokomion**), prvú nemocnicu pre pútnikov, a o niečo neskoršie v rímskom vstupnom prístave v Ostiu zriadila prvé pútnické ubytovacie stredisko **xenochion**. Vdovy v postavení rehoľníčok sa stávali ošetrovatelkami, tak tomu bolo napríklad v parížskej nemocnici Hôtel-Dieu, založenej roku 651, boli hlásateľkami evanjelia a napokon tie urodzeného pôvodu nielenže konali dobročinné skutky, ale zasahovali i do politiky.

Jednako len život vdov bol i navonok v znamení smútku, odrážajúcom sa v ich čiernom odeve, ktorý symbolizoval nielen bolesť a stesk za mŕtvym, ale tiež hlásal, že pre pozemský život sú mŕtve. To však neprekážalo, aby sa stávali doslova tovarom, s ktorým sa bez okolkov kupčilo.

V období vrcholného stredoveku sa spoločenské a právne postavenie žien čiastočne zlepšilo. **Magna charta Libertatum** (Veľká listina slobôd), základný zákon anglickej stavovskej monarchie z roku 1215, ktorú si na kráľovi Jánovi I. Bezzemkovi vynútila opozícia šľachty, duchovenstva a londýnskych mešťanov, v článkoch 7-8 sa uvádza, že vdova dostane po smrti svojho manžela neodkladne a bez prekážok svoj manželský majetok a dedičský podiel, a ani zo svojho vena, ani zo svojho manželského majetku či zo svojho dedičstva, ktoré jej manžel alebo ona sama vlastnila v deň manželovej smrti, nemusí nič odvádzať. Bude sa zdržiavať v dome svojho manžela po jeho smrti štyridsať dní a počas tejto doby jej bude pridelený vdovský majetok. Žiadna vdova nesmie byť nútená opäť sa vydať, pokiaľ chce žiť bez manžela.

Názvy: Naimská vdova, tal. La Risurrezione del figlio della vedova di Nain, nem. Erweckung des zu Nain, angl. Raising of the Son of the Window of Nain.

UZDRAVENIE POSADNUTÉHO Z GERASY/UZDRAVENIE DVOCH POSADNUTÝCH

(Matúš 8,28-34; Marek 5,1-20; Lukáš 8,28-39)

*

Ked' (Ježiš) prišiel (po utíšení búrky na Tiberiadskom jazere) na druhý breh gadarského kraja, vybehli proti nemu dvaja posadnutí zlými duchmi; vyšli z hrobov (dosl. „z pamätných hrobiek“; hrob = cesta do ríše duchov) a boli takí zúrivi, že sa nik neodvážil chodiť tou cestou. (Matúš)

Prišli (Ježiš s učeníkmi po utíšení búrky na Tiberiadskom jazere) do gerazského kraja. Len čo vystúpil z lode, vyšiel mu z hrobov naproti človek posadnutý nečistým duchom (gr. *entropós en pneúmati akathartó*). Býval v hroboch (gr. *mnémasin*) a nik ho nemohol zviazať, ani reťazami. Často ho síce sputnali (gr. *pedais*) okovami a reťazami (gr.pl. *alysídes*; sg. *alys* = puto, reťaz na spútanie), ale on reťaze roztrhal a okovy rozlámal (gr. *syntribein* = polámať); nik (gr. *údeis*) ho nevládal skrotiť (gr. *désai* = spútať). Tak býval celé dni a noci v hroboch a na vrchoch (gr. *oros* = horách), kričal a tíkol skalami (gr. *pertrómata*). (Marek)

Doplavili (gr. *katapléo* = pristávam [lodou]) sa do kraja Gerazenov, ktorý je naproti Galilei. Ked' (Ježiš) vystúpil na breh, vyšiel oproti nemu akýsi chlap z mesta, posadnutý zlými duchmi (gr. *daimones*). Už dlhý čas sa neobliekal (gr. *foréo* = obliekam) a nebýval v dome, ale v hroboch (gr. *mnémeion*). (Lukáš)

Dvaja posadnutí : Dvaja posadnutí u Matúša, jeden u Marka a Lukáša zrejme poukazujú na Matúšov štýl (dvaja slepi v Betseide, dvaja slepi v Jerichu [pozri kapitola Uzdravenie slepých]). **Bývali v hroboch** : nie je jasné, či posadnutý muž/dvaja posadnutí bol/boli *pohania alebo *Židia; býval/bývali v hroboch (v hrobových komorách); zrejme išlo o skalné hroby, nie o sarkofágy alebo stavby - mauzólea (pozri Christologický cyklus III.: Pohreb Krista); text má možno spojitosť s Izaiášom 65,4: „sádávajú v hroboch... a jedia bravčové mäso.“ **Nik ho nevládal skrotiť** : dosl. „už (gr. *úketi*) ho ani (gr. *úde*) reťazami nikto (gr. *údeis*) nemohol spútať (gr. *désai*)“; hromadenie záporov za účelom zdôrazniť veľkosť Ježišovej moci; možno narážka na Žalm 68,7.

Zrazu skríkli: „Čo ťa do nás, Syn Boží? Prišiel si nás sem predčasne mučiť?“ (Matúš)

Ked' videl (posadnutý) Ježiša, zd'aleka pribehol a hodil sa pred ním na tvár (gr. *proskynein* = padol na kolená; aj démon v mužovi uznáva Ježiša ako Syna Božieho; uznáva veľkosť a moc Boha). A skríkol (gr. *krazein*) silným (zlomocným) hlasom: „Čo ťa do mňa (démona; častý výraz v súvislosti s exorcizmom; podobne Marek 1,24), Ježiš, Syn najvyššieho Boha (démon pozná totožnosť Ježiša)? Zaprisahám ťa na Boha (exorcistická formula paradoxne v ústach diabla = vnútorný zmätok postihnutého), nemuč ma (gr. *basanizomai*)!“ Ježiš mu totiž (gr. *gar* = totiž, lebo) povedal: „Nečistý duch, vyjdi z toho človeka (gr. *exelte ap autú* = vyjdi z neho)!“ (Marek)

Ked' zbadal Ježiša, skríkol, padol mu k nohám a zvolal mocným hlasom: „Čo ťa do mňa, Ježiš, Syn najvyššieho Boha? Prosím ťa nemuč ma! Ježiš totiž nečistému duchu rozkázal, aby vyšiel z tohto človeka. Lebo mnohokrát sa ho duch zmocnil; vtedy ho strážili sputnaného reťazmi a okovami, ale on svoje putá roztrhal a zlý duch ho hnal na púšť (púšť ako miesto života [Bohu] nepriateľských síl; pozri kapitola Pokušenie na púšti). (Lukáš)

Čo ťa do nás : gr. *ti hémín kai soi* = dosl. čo nám a tebe (Syn Boží) je v gréčtine celkom nezmyselný; ide o *kalk, názov alebo výraz vzniknutý presným prekladom

štruktúrnych prvkov cudzieho výrazu a použitý podľa cudzej predlohy, avšak v inom význame; v tomto konkrétnom prípade *ti hémín kai soi* je kalk hebrejského výrazu *ma li va-lak* = čo je mne a tebe, alebo *ma li va lakem* = čo je mne a vám; pohanský čitateľ, ktorý nepochádzal zo židovského prostredia, tomu výrazu nerozumel a bez jazykového výkladu mu nerozumie ani dnešný čitateľ. **Predčasne** : skôr ako prišiel koniec vekov a s ním posledný súd a Božie kráľovstvo; démoni spoznávajú Ježišovu totožnosť Syna Božieho; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly); až do času súdu majú démoni určitú voľnosť pri týraní zeme (pozri Apokalyptický cyklus: Trápenie kobyolkami; 9,5), pričom s obľubou posadnú ľudí (Matúš 12,43);

Ježiš sa ho spýtal: „Ako sa voláš?“ On odpovedal: „Légia“ (gr. *Légion* < z lat. *legio* = légia/pluk), **lebo je nás (zlých duchov) mnoho. A veľmi ho prosil** (gr. *parakalein* = prosil, zaprisahal), **aby ho nevyháňal z tohto kraja** (v staroveku sa verilo, že démoni boli zvyčajne viazaní na určité miesto; kraj pohanov vyznávajúci cudzích bohov, ktorých Izraeliti pokladali za démonov). **(Marek)**

Ježiš sa ho spýtal: „Ako sa voláš?“ On odpovedal: „Légia“, lebo doňho vošlo mnoho zlých duchov. A prosili ho (démoni), aby im nerozkázal odísť do priepasti (gr. *abyssos* = priepasť/podsvetie; ich bežné a definitívne bydlisko; pozri Apokalyptický cyklus: Peklo). **(Lukáš)**

Ako sa voláš : odkaz na starovekú vieru v magickú silu slova: kto zná meno človeka, má nad ním moc (pozri kapitola Obrezanie Ježiša; podobne pseudoepigraf Závet Šalamúnova 5,1-13; 13,1-7). **Légia** : gr. *Légion* < z lat. *legio* = légia/pluk, zbor, výber; lat. *legere* = zbierať, zhromažďovať; výraz *légion* = zrejme iba hovorový výraz pre značné množstvo; rímska légia mala približne 4-6 tisíc pešiakov, ťažkoodencov; podľa niektorých meno Légia odkazuje na rímsku moc; po roku 70 bola v okolí Gerasy rozmiestnená 10.rímska légia, ktorá mala v znaku diviaka, ale bádatelia nepokladajú za pravdepodobné, že by táto neskorá okolnosť nejako ovplyvnila evanjeliový text.

Ned'aleko nich sa pásla veľká črieda sviň (gr. *megálo kopádi choírón*; gr.sg. *choiros* = sviňa). **Zlí duchovia** (gr.pl. *daímones*) **prosili: „Ked' nás už vyháňaš, pošli nás do čriedy sviň** (t.j. vráť nás do našej pôvodnej podoby: sviňa/prasa = kultové zviera pohanov, zasvätené bohom plodnosti [Sýria: bohyňa Aštarta]; pozri kapitola Márnotrpný syn)!“ **On im povedal: „Chod'te.“ A oni vyšli** (z posadnutého muža) **a vošli do čriedy sviň. Tu sa celá črieda prudko hnala dolu svahom do mora** (možno v zmysle návratu do vodnej hlbiny [podsvetia]); pozri Apokalyptický cyklus: Peklo) **a zahynula vo vodách. (Matúš)**

Na úpätí vrchu sa pásla veľká črieda sviň. Preto ho prosili (démoni): „Pošli nás do sviň, nech vojdeme do nich.“ On im to dovolil (gr. *apopompé* = boli poslaní preč). **Nečistí duchovia teda vyšli** (z posadnutého muža) **a vošli do sviň. A črieda - asi dvetisíc kusov - sa prudko hnala dolu svahom do mora a v mori sa utopila. (Marek)**

Na vrchu sa pásla veľká črieda sviň. Preto ho prosili, aby im dovolil vojsť do nich. On im to dovolil (gr. *apopompé*). **Tu zlí duchovia vyšli z človeka, vošli do sviň a čieda sa prudko hnala dolu svahom do jazera a potopila sa. (Lukáš)**

Hnala dolu svahom do mora : možno v zmysle návratu do vodnej hlbiny (podsvetia); pozri Apokalyptický cyklus: Peklo

Pastieri utiekli, prišli do mesta a vyprávali všetko, aj o posadnutých (mužov) démonmi. Tu celé mesto vyšlo naproti Ježišovi a keď ho videli, prosili ho, aby odišiel z ich kraja (a vrátil sa do svojho mesta Kafarnaum, kde uzdravil ochrnutého). (Matúš)

Pastieri ušli a rozhlásili to (gr. *apéngailan* = oznámili [posolstvo]) po meste a po osadách. A ľudia vyšli pozrieť sa, čo sa stalo. Keď došli k Ježišovi a videli toho, ktorého trápil zlý duch (gr. *daimonizomenos*), toho, čo bol posadnutý légiou (démonov), ako sedí oblečený a je pri zdravom rozume (gr. *sófronúnta* = rozum), preľakli sa (gr. *efobéthesan*). Očití svedkovia (odkaz na židovskú súdnu prax, ktorá vyžadovala svedectvo najmenej dvoch očitých svedkov) im rozpovedali, čo sa stalo s posadnutým a so sviňami. A dali sa ho prosiť (gr. *parakalein*), aby odišiel z ich kraja. (Marek)

Keď pastieri videli, čo sa stalo, ušli a rozhlásili to (gr. *apéngailan* = oznámili [posolstvo]) po meste a po osadách. Ľudia vyšli pozrieť sa, čo sa stalo. Prišli k Ježišovi a našli človeka, z ktorého vyšli zlí duchovia, ako sedí oblečený a pri zdravom rozume (gr. *sófronúnta* = rozum) pri Ježišových nohách (sedenie pri nohách niekoho = vzťah žiaka k učiteľovi; prejav podrobenia sa autorite), a schytila ich hrôza (gr. *efobéthesan*). Očití svedkovia (gr. *autóptes mártýres*) im rozpovedali, ako bol uzdravený ten, ktorého trápil zlý duch. A všetci (gr. *pléthos*) obyvatelia kraja Gerazenov ho prosili (gr. *parakalein*), aby od nich odišiel, lebo sa ich zmocnil veľký strach (gr. *trómos* = hrôza, chvenie). On teda nastúpil na loď a vrátil sa (do Kafarnaum, kde vzkriesil Jairovu dcéru a uzdravil Ženu trpiacu krvotokom). (Lukáš)

Aby odišiel z ich kraja : v kraji žilo pohanské obyvateľstvo, ktoré sa živilo chovom sviň; Ježišov exorcizmus im nielen naháňal strach, ale aj im spôsobil veľké hmotné straty.

Keď Ježiš nastupoval na loď (gr. *embainó* = nastupujem [do loďky]), veľmi ho prosil ten, čo bol posadnutý, aby smel zostať (gr. *hina met autú é*) s ním. Ježiš mu to nedovolil (proti starým zvyklostiam Ježiš sám si vyberá svojich učeníkov; podobne pozri Povolanie prvých učeníkov), ale povedal mu: „Chod domov k svojim (pohanom) a zvestuj im (gr. *apangelein*), aké veľké veci ti spôsobil Pán (gr. *Kyrios*; Boh, ktorého oni neuznávajú, ani poznajú jeho moc) a ako sa nad tebou zmiloval (posolstvo k pohanom: Boh Izraela je milosrdný).“ Ten odišiel a začal v Dekapolis (gr. *Dekapolei*) rozhlasovať (gr. *keryssein*), aké veľké veci mu urobil Ježiš (dvoznačný význam: Boh Izraela i Ježiš Syn Boží). **A všetci sa čudovali. (Marek)**

Muž, z ktorého vyšli zlí duchovia, ho prosil, aby smel zostať (gr. *hina met autú é*) s ním. Ale on ho poslal preč so slovami: „Vráť sa domov a rozprávaj (gr. *diégeomai* < *diégésis* = vyprávanie; podať svedectvo), aké veľké veci ti urobil Boh!“ On išiel a po celom meste rozhlasoval, aké veľké veci urobil Ježiš. (Lukáš)

Pán : gr. *Kyrios*; hebr. *Adonaj*/Môj Pán = náhrada Božieho mena *Jahve*/JHVH (pozri kapitola Kázeň na hore). **Rozhlasoval** : uzdravený Légia sa stáva zvestovateľom, poslom, misionárom - apoštolom; demonštrácia moci Ježiša nad pohanstvom; pohania sú evanjeliom oslobodzovaní z moci satana. **Všetci sa čudovali**: žasli nad zázrakom, ktorého sa stali svedkami; zvyčajná zborová odpoveď na zázrak, najmä v Markovi (15,20; 15,42).

Umelci výjav zobrazovali v kopcovitej krajine s jazerom v pozadí. Na stredovekých *ilumináciách sa objavovalo aj mesto Gerasa. V minimalizovanej kompozícii maľovali iba Krista s posadnutým Légionom. Nad hlavou sa mu vznášal malý čertík, ktorý naznačoval vyhnanie zlého ducha z jeho tela. Ako *atribút mal pri nohách čriedu sviň.

V rukopisoch otonskej doby (10.-11.st.) sa sformoval klasický obrazový typ s väčším počtom postáv, ktorý zdôrazňoval dej. Krista sprevádzali apoštoli a posadnutého držali na reťazi sprievodcovia. Vyhnaní zlí duchovia, vtelení do čriedy sviň, či sediaci na sviniach, skákali do jazera, zatiaľ čo v pozadí pastieri prinášali správu o zázraku do mesta.

Z evanjeliových príbehov iných uzdravení posadnutých (Marek 1,23-28: Uzdravenie posadnutého v synagóge v Kafarnaum) bolo výtvarne zobrazené *Uzdravenie dcéry kanaánskej ženy* (Matúš 15,21-28), Uzdravenie posadnutého chlapca (Marek 9,14-29), ktoré vo výtvarnom stvárnení slúžilo ako sprievodná scéna *Premenenia Pána*. Jednako námet exorcizmu, vyhánania nečistých duchov, sa v stredoveku často neobjavoval, stretávame sa s ním predovšetkým v rukopisoch (Utrechtský evanjelistár, 1.pol.11.st.), ojedinele aj neskoršie (*flámsky maliar Jacob Jordaens, 17.st.).

*

Démonizmus. Démonizmus je kult démonov, viera v ich existenciu a posadnutosť démonmi. Démonizmus bol súčasťou náboženského systému Egypťanov, Babylončanov, Kanaánčanov, a hoci židovskí kňazi sa usilovali prekonať túto vieru, neboli v tomto snažení úspešní. Izraeliti spočiatku existenciu démonov jednoducho pripúšťali, v ježišovskej dobe už riešili otázku ich pôvodu (pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo*).

Prejavy posadnutosti sú dodnes známym javom, ktorý niekedy ľudia vyhľadávajú cieľavedome (šamani primitívnych kmeňov, prírodní liečitelia). Démonizmus je súčasťou obradov vúdú (z afr. jazyka Fóniov: vú = pohľad, dú = neznámo; alebo z fr. vaudois = kacírske [hnutie]) a čiernej mágie všetkých čias.

*Kanaánski kňazi kultu Baala zrejme tieto stavy sami vyhľadávali (1Kráľov 18). Náboženstvo Izraelitov však prostredníkom, pestujúcich svoje schopnosti v nadväzovaní kontaktov s božstvom, odsudzovalo, a ani tých, ktorí stavom posadnutosti prepadli bez vlastného chcenia, nechápalo ako bezbranných nešťastníkov, ale ako vinníkov a hriešnikov (Levitikus 20,6-27). Príkladom mimovoľnej posadnutosti bol Saul, prvý kráľ Izraela: „**Keď od neho odstúpil Boží Duch, začal ho prepadat' zlý duch od Hospodina.**“ Posadnutosť sa v Saulovom prípade prejavovala ako *šiggaton*/šialenstvo, ako divá úzkosť, ktorú zmierňovala iba Dávidova hra na hudobný nástroj (1Samuelova 16,14; 19,9).

Posadnutosť. Nový zákon uvádza niekoľko prípadov posadnutosti a evanjeliá rozlišujú, kedy Ježiš liečil chorobu (malomocenstvo, ochrnutie, porážku, slepotu) a kedy chorobu sprevádzanú posadnutosťou (Matúš 10,8; Marek 6,13; Lukáš 13,32; Skutky 8,7). Tú prvú (gr. *parafrońia*, *manía*) liečil kladením rúk alebo pomazaním, druhú exorcizmom: prikazoval démonom odísť (Matúš 10,8; Marek 6,13; Lukáš 13,32; Skutky 8,7).

Za posadnutosť bola pokladaná aj epilepsia. V staroveku mnohé národy pokladali epileptický záchvat za znamenie posadnutosti duchom alebo spojenia s božstvom (Alexander Macedónsky, 323 pr.Kr.; Gaius Iulius Caesar, 44).

Opis záchvatu námesačnosti v Matúšovi (17,14 a paralely) naznačuje, že stav chlapca bol čímsi viac ako chorobou, epileptickým záchvatom. Samotný fakt, že uzdravenie prebieha formou exorcizmu a je začlenené do udalosti zjavenia Ježišovej

božskej podstaty (pozri kapitola *Premenenie Pána*) a v Markovom podaní (9,29) obsahuje pasáž o uzdravovaní učeníkmi, naznačuje, že ide o spásnu moc viery. Raná cirkev vyhánala démonov v mene Ježiša Krista (Skutky 16,18), zdá sa však, že existovali aj mimokresťanskí exorcisti (Lukáš 11,19; Skutky 19,13-16).

Väčšina súčasných psychológov myšlienku posadnutosti nepripúšťa a tvrdí, že moderným ekvivalentom posadnutosti je široký komplex príznakov obsedantnej neurózy. Súčasná cirkev dodnes považuje posadnutosť za reálny jav a v 70. rokoch 20. storočia dokonca obnovila odbornú prípravu kňazov rímskokatolíckeho rítu na praktikovanie exorcizmu. Viera v démonickú posadnutosť predstavuje (nedefinovanú) pravdu viery.

Posadnutosť je cirkvou chápaná ako jestvovanie „mimo ľudských zlých mocností a síl a ich pôsobenia vo svete.“ Jej možnosť sa nepredpokladá v mimoriadnych javoch, ale práve tam, kde sa udalosti zdajú byť prirodzeným a normálnym výsledkom (choroba, smrť, sebadeštrukcia človeka a osobnosti...) a môžu byť prekonané prirodzeným spôsobom. Z náboženského hľadiska „nie je dôležitá presná hranica medzi posadnutosťou a chorobou, lebo jedno môže byť príznakom a vstupnou branou druhého (zlý duch sa môže zmocniť potlačenej stránky osobnosti človeka a z tohto zdroja ovplyvňovať správanie človeka, môže vyvolať hysterickú slepotu, alebo príznaky inej choroby, napríklad epilepsie). Ani náprava stavu nevyklučuje jeden alebo druhý spôsob, prirodzený alebo s použitím exorcizmu, modlitby... lebo každý kresťan sa má v chorobe modliť za zdravie... Nie je možné primerane odlišiť na jednej strane démonický vplyv a na druhej strane individuálny svet pojmov a predstáv, vplyv doby, možnosti ochorenia, ba aj parapsychologické javy.“

Exorcizmus (**exorkízein** = zaprisahávať, zažehnávať) je obrad vyzývania Božieho mena. Vzhľadom na závažnosť úkolu a možnosť zneužitia nikto nesmie vykonávať obrad bez výslovného súhlasu biskupa alebo jeho zástupcu, vikára. Tí udeľujú povolenie presbyterovi (kňazovi s tretím zo štyroch vyšších kňazských svätení), ktorí sa vyznačujú „nábožnosťou, učenosťou, rozumnosťou a bezúhonnosťou života.“

Šialenstvo. V antike sa pokúšal liečiť šialenstvo grécky lekár Hippokrates (460-370pr.Kr.) púšťaním žilou, dávidlami a preháňadlami v súlade s dobovými teóriami o zlých šťavách, miazgach, ktorých treba dostať z tela chorého. Okrem toho odporúčal aj príjemnejšie prostriedky ako boli medové vody, zábaly, spánok, prechádzky, ba aj hojdačky.

Postoj k duševnej chorobe sa drasticky zmenil v kresťanstve, ktorá ho považovala za prejav posadnutosti diablom. Hlavným dôraz sa kládol na to ochrániť pred bláznami duševne zdravých, aby na nich démon „nepreskočil“; základnými prostriedkami boli modlitby umocňované svätenou vodou a zariekanie exorcistov; ak nezabrali, podstupovali chorí rôzne kruté telesné trýznenie, ktoré podľa mienky lekárov mal pocítiť aj diabol a opustiť tak telo svojej obete; prvé ústavy choromyselných vznikli u nás už v 1. polovine 10. storočia v Prahe za vlády Boleslava I. Zachovali sa však písomné doklady o veľmožoch, ktorí duševne chorých svojho panstva zatvárali do zvernic a dali ich loviť ako zver; iní končili priviazaní o stromy alebo vo vode, alebo boli ukovaní do kovových košov, v ktorých sa mohli iba pomaly hýbať. Veľmi agresívnych pacientov ránehojiči liečili tým, že im spôsobovali drobné poranenia, ktoré nechali zapáliť, a horúčka s bolesťou potom pacientov oslabili. Rovnako sa používali primitívne centrifúgy, ktoré navodzovali odkrvenie mozgu. Väčšina duševne chorých jednoducho zomrela prikovaná k múru. V neskorom stredoveku prekvitali blázince ponímané ako predstavenie. V oplotenom lese boli zhotovené železné klietky a pacienti boli kŕmení ako divá zver a počas výročných sviatkov boli klietky naložené na vozy a premiestnené do centra tržníc, aby sa stali súčasťou ostatných atrakcií. Celé rodiny sa chodili pozerat' na túto „zoologickú záhradu.“

Výtvarne znázornil námety liečenia duševne chorých stredoveký maliar Hieronymus Bosch (†1516). Vo výtvarnom umení zosobňuje bláznovstvo pochabosť alebo naopak múdrosť. V prípade záporného významu je k postave blázna pridružený iný záporný symbol, napr. opica, Venuša (v stredoveku symbol pudovosti a nerozumu). Blázon býval zobrazovaný s bláznovskou kutňou, rohatou bláznovskou čiapkou ako šašo, so zvončekom, prípadne s povrazom (na spútanie blázna). Jeho atribútom mohol byť bubon, píšťala alebo gajdy (nástroje *Dionýza* - pre stredovek boha nerozumu, citu a popudlivosti). Súpis a popis súdobých bláznovstiev priniesol stredoveký sociálno-kritický, alegorický spis *Loď bláznov* (nem. *Das Narrenschiff*), podľa ktorého vznikol aj rovnomenný (nedatovaný) obraz Hieranonyma Boscha.

*

Gadara, Geraza, Gergesa. Kraj, mestá alebo okolie miest Gadara, Geraza alebo Gergesa treba hľadať na východnom pobreží Genezaretského jazera, v Zajordánsku. V rámci rímskej provincie Sýria boli Gadara a Gerasa súčasťou správneho celku Dekapolis, zriadeného 63 pr.Kr. Rimanmi s úmyslom oslabiť moc miestnych vládcov a posilniť v Zajordánsku, v kraji na východ od Samárie a Galiley, helenistický vplyv. Podľa rímskeho spisovateľa Plínia Staršieho (†79) okrem Gadary a Gerasy tvorili zväz desiatich miest (gr. **Dekapolei/Dekapolis** = Desiat miest) aj Skytopolis, Kanatha, Damask, Pela, Filadelfia, Hippos, Dion a Rafana. Čítanie Gadara v súvislosti s Ježišovým uzdravením posadnutých podporuje Vatikánsky rukopis a niektoré sýrske rukopisy, zatiaľ čo latinské preklady hovoria o Gerase a väčšia časť gréckych rukopisov o Gergese. Skutočnosť je taká, že žiadny opis nezodpovedá niektorému z týchto miest. Najjednoduchším vysvetlením rozporov je, že stredovekí pisári, ktorí prepisovali rukopisy, nemali presné znalosti o palestínskom miestopise.

Ťažko povedať, o ktoré z miest v príbehu o posadnutom/posadnutých išlo, lebo prví odpisovači evanjeliového textu sa nevedeli zhodnúť na mene mesta: Gerasa bola vzdialená dva dny od jazera, Gadara iba dve hodiny a Gergesa (gr. **Gergesa** = miesto útesu), ktorú spomínal aj cirkevný otec Origenes (†245), bola celkom neznámym mestečkom na juhovýchodnom brehu.

Gadara sa nachádzala v blízkosti jarmúckej rokliny asi 10 km juhovýchodne od jazera a 35 km od dnešného Ammánu. Podľa ***Mišny** existovala už v starozákonnej dobe a v 3.st.pr.Kr. a židovskou vojnou (70 po Kr.) ju postupne ovládali Ptolemaiiovci, *Seleukovci, Židia a Rimania. Jej obyvateľstvo bolo prevažne pohanské, a preto nič nenamietalo proti chovu a stádam ošípaných. Prvú historickú zmienku o Gadare (pod menom Gerasa) nachádzame až v 1.storočí v *Josephovi Flaviovi a nedá sa zistiť, ktoré z miest mal historik na mysli. Čítanie mena Gadara v súvislosti s posadnutými podporuje Vatikánsky rukopis a niektoré sýrske rukopisy. Problém s identifikáciou príbehu robí skutočnosť, že v okolí Gadary nie sú žiadne strmé svahy do mora.

Gerasa ležala v polovine cesty medzi Mŕtvym morom a Galilejským jazerom, asi 30 (*synoptická tradícia : 60 km) na východ od Jordánu. Podľa archeológov osadu založilo v 4.st.pr.Kr. semitské obyvateľstvo na mieste pôvodného neolitického osídlenia. O pôvode Gerasy vypovedajú ruiny v Umm Kése. Mesto ležalo v dobre zavlažovanom údolí, ktorým pretekala po celý rok rieka, a prosperovalo z obrábania úrodnej zeme. V helenistickom období (4.st.pr.Kr.) sa v Gerase usadili veteráni armády Alexandra Veľkého a pod menom Antiochia ju premenili na obchodné mesto, v dôležitosti a výstavnosti hneď za Petrou a Palmýrou. Keď Gerasu dobyl *Hasmoneovec Alexander Jannaios (103-76), ovládli ju Židia, čo trvalo do roku 63pr.Kr. Potom, čo sa *Palestíny zmocnili Rimania, Gerasa sa stala súčasťou provincie Sýria a spolu s ďalšími metropolami tvorila územný a správny celok Dekapolis. Bola najzachovalejšia

z nich a prosperovala vďaka karavánovej ceste. Na vrchole sa ocitla v 2.storočí za vlády rímskeho cisára Antonia Pia. Rimania vybudovali roštovú uličnú sieť **cardo decumanus**, víťazný oblúk s tromi bránami na počesť cisára Hadriana, ďalej hipodrom pre 15 tisíc divákov, rozsiahle kúpele, dve divadlá pre tri tisíc divákov, jedinečné fórum oválneho tvaru (namiesto zvyčajného obdĺžnikového) lemované kolonádou z iónskych stĺpov. V samom strede mesta sa nachádzal chrám Artemis, patrónky Gerasy, ktorý dnes patrí medzi najkrajšie a najzachovalejšie rímske helenistické pamiatky Blízkeho východu. Na počiatku 3.storočia začalo mesto upadať. Druhý rozkvet Gerasa zažila až v kresťanských časoch 6.storočia za vlády cisára Justiana (†566), keď v nej vyrástlo veľa kostolov s krásnymi dlážkovými mozaikami. V križiackom období 10.storočia bolo mesto zrovnané so zemou a opustené. Prvýkrát v novodobých dejinách sa o nej zmieňuje roku 1806 nemecký cestovateľ Seetzen. Roku 1878 bola na mieste niekdajšej Gerasy postavená nová dedina a medzi svetovými vojnami bol zahájený archeologický výskum, ktorý trvá dodnes. Čítanie Gerasa v súvislosti s Ježišovým uzdravením posadnutých podporujú latinské rukopisy. Jej dnešné meno je Džeraš. Problém robí biblistom vzdialenosť Gerasy od mora, „ktorú by črieda zvierat musela zdolať.“

*

Démon. V gréckej mytológii démon (gr. **daimon**) spočiatku označoval neurčité zosobnenie ľudských duševných síl alebo prírody, pričom prevažovala predstava dobrého ducha. Dobrí a zlí démoni, **agatodaimoni** a **kakodaimoni**, boli bytosti na prechode medzi ľuďmi a bohmi a zvyčajne nemali osobné mená. Neskoršie vystupovali ako nižšie božské bytosti, žijúce v horách, lesoch, roklinách, jaskyniach, vodných hĺbinách apod. Patrili k nim hlavne horské démoni **korybantovia** a **kureti**, ktorí vyrástli zo zeme po daždi, a trpasličí **daktylovia**. Do gréckej ľudovej viery sa dostali z Východu, predovšetkým z Perzie, a väčšinou tvorili družinu maloázijskej stvoriteľskej bohyně Kybely, uctievanej od 1500 pr.Kr. až do roku 400. Kult daimonov slúžil najmä na využívanie alebo zneškodnenie ich moci. Názory na ich povahu sa rôznili, napríklad grécky filozof Sokrates (†339 pr.Kr.) ich pokladal za vnútorný božský hlas, ktorý varoval pred nesprávnym konaním a nabádal k dobrému, čosi ako zlé svedomie, a pre túto interpretáciu bol obvinený zo zavádzania nových božstiev.

Gréci **agatodaimoni** sa prekrývali s rímskymi **géniami** a **numenmi**, ochrannými božskými silami (géniovia pôvodne pôsobili ako plodivé sily mužov, numen boli prítomné v každom ľudskom čine). Časom sa génius ako ochranný duch mužov preniesol na skupinu ľudí, rodinu, národ a napokon i na konkrétne miesto (tzv. **genius loci**). Dobrými duchmi boli tiež **manovia**, duchovia zomrelých, ktorí obývali podsvetie a boli vzývaní najmä v zaklínadlách. Až neskoršie boli individualizovaní a stotožnení s **parentes**, mŕtvymi členmi rodiny. Rimania verili, že duše mŕtvych sa menia podľa prežitého života na **lárov** (riadny život), larvov (zlý život) a manov (ani dobrý, ani zlý život). Pod vplyvom kresťanstva boli daimoni stotožňovaní s pohanskými bohmi, padnutými anjelmi a napokon pekelnými diabľami (pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo*).

Starí Egypťania zaradovali démonov do širokého spoločenstva bohov, súčasne ich vnímali ako príbuzných duchov mŕtvych a často im prisudzovali zvieraciu podobu, napríklad krokodíla a najmä hada. Ich vzhľad a atribúty sa odrazili v hebrejskej a napokon kresťanskej *ikonografii: nôž, ohnivé iskry vychádzajúce z úst, žezlo a kríž anch (slučka života). Mnohí egyptskí démoni strážili brány podsvetia a boli nebezpeční aj bohom. Napokon sa v egyptskom náboženstve stotožnili zlí duchovia s menom Sutech, bohom a stelesnením zla.

Podobne i v *Mezopotámii vystupujú démoni ako mocné bytosti, ktoré môžu pôsobiť dobro i zlo. Sumeri (4.-3.tis.pr.Kr.) boli prví, ktorí začali démonov udug rozlišovať prídavnými menami dobrý a zlý. V zaklínadlách sa spomínajú zlí démoni, ktorí spôsobovali všetku špatnosť, predovšetkým choroby. Takým bol ženský démon

Lamaštu, stelesnenie horúčky omdladníc, zobrazovaný s ľudským telom, levskou hlavou s rohami, orlými pazúrami namiesto prstov. Pri prsiach má sajúceho psa a prasa a v rukách drží hady. V *babylonskej mytológii vystupujú astrálni démoni, deti boha nebies Anua, Sedembožstvo, ktoré má vinu na zatmení Mesiaca. Veľký počet mezopotámskych démonov pôsobil v podsvetí, takými boli napríklad bezpohlavní galaovia a posol smrti Namtar. Za nebezpečných démonov boli považovaní duchovia ľudí, ktorí zomreli násilnou smrťou, alebo tí, ktorí neboli pochovaní podľa príslušných zvykov a nebola im prinesená žiadna obeť.

Starozákonné výrazy pre démonov **šair** a **šed**, odkazujú na význam chlpatý a predstavujú ich ako bytosti podobné gréckym lesným a horským démonom satyrom, hoci slovo šed odráža asýrsky pôvod a inšpiráciu. Starí Izraeliti však o démonológiu nejavili veľký záujem, lebo všetku svoju pozornosť venovali bohu **Jahve**. V Starom zákone démoni vstupujú na scénu iba zriedkavo (Deuteronomium 32,17; Žalm 106,37; Levitikus 17,7; 2Paralipomena 11,15). Preklady z hebrejčiny používajú výrazy bes a diabol. V židovských predstavách boli démoni duchovia obrov, spomínaných v Genezis (6,1-4), ktorých splodili anjeli pod vedením Semjazáša s ľudskými dcérami. Nakolko, podľa legiend, boli obri na Boží príkaz zvrhnutí do podsvetia, kde spútaní očakávajú konečný súd, obri sa vraj sami navzájom vyvraždili pred zrakmi svojich otcov a ich duchovia sa odvtedy nepokojne mätajú svetom a pôsobia skazu (pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo*). Podľa iných legiend boli démoni duše, ktoré stvoril Boh za súmraku šiesteho dňa stvorenia a keď sa snažil dokončiť ich telá, začal **šabbat** a tieto duše zostali bez tiel, tzn. démonmi. Ďalší Židia verili, že démoni sú pokolenie, ktoré stavalo babylonskú vežu (Genezis 11,1-9; pozri Apokalyptický cyklus: *Silný anjel o páde Babylonu*), zatiaľ čo podľa *Josefa Flavia (†100) boli démoni duchmi zlých ľudí. Napokon jestvovalo ešte poňatie, podľa ktorého vznikli démoni z pohlavného styku Adama s duchmi ženského pohlavia a Evy s duchmi mužského pohlavia. Každopádne, hoci sa to zdá zvláštne, títo démoni nemajú vzťah k Satanovi, ich hlavnou činnosťou nebolo zvädzať na hriech, ale krobiť zle ľuďom, čím sa ponášajú na démonov barbarských národov západnej Európy. V očiach Ježišových súčasníkov boli démoni temné ničivé sily, pred ktorými si niekto nebol istý a z ktorých moci sa nikto nedokázal sám vyslobodiť. Preto bolo tak dôležité pre čitateľov Markovho evanjelia (1,27: Uzdravenie posadnutého v kafarnaumskej synagóge), keď sa dozvedeli, že vie aj nečistým duchom prikazovať a oni ho počúvajú.

Pre neskorostaroveké európske národy (Kelti, Etruskovia, Germáni, Slovania...) predstavovali démoni väčšinou polobožské bytosti, stelesňujúce temné stránky sveta. Mali podobu drakov, vlkov, diviakov, medveďov, býkov, koní, kohútov, nočných mor (slovanská mytológia) a iných zvierat, ale aj predmetov, napríklad stebľa slamy, vlasov apod. Ich pôsobenie bolo spajované s určitým denným alebo ročným obdobím (noc, tma, vlhký chlad, zima).

Slovanská mytológia poznala množstvo démonických bytostí, najčastejšie v nej vystupujú bes, víla a vampír. Bes pod vplyvom kresťanstva predstavoval škodlivého démona, hoci pôvodne išlo o prírodné božstvo, ktoré sa zjavovalo v extáze pri veštení. Víla, regionálne tiež bodinka, samodiva alebo rusalka, je odvodená zo slovanského viliti - byť posadnutý. Bývala spájaná s vodným prostredím, vystupovala ako krásna panna, ale aj labuť, kôň alebo sokol. V ľudskej podobe mala dlhé vejúce, zlaté vlasy, odkazujúce k slnečným kultom, ktoré predstavovali zdroj jej životnej sily. Pôsobila kladne, ale vedela byť aj nebezpečná. Jej spojenie s dušami zomrelých nevydatých dievčat odkazuje na kult mŕtvych. K nemu sa vzťahovali aj vampíri, prevažne zlí duchovia, do ktorých sa prevtľovali mŕtvi. Išlo najmä o samovrahov, mŕtvych bosorákov, násilne alebo predčasne zomrelých. Obrovský strach z týchto démonov dokladajú rôzne magické praktiky: zaťažovanie mŕtvol kameňmi, prepichovanie kolmi, dodatočné spaľovanie a opätovné pochovávanie tiel ľudí podozrivých z vampírizmu.

Zlým démonom bol aj vlkolak, ktorého názov je odvodený z pôvodného slovanského výrazu dlaka - koža so srst'ou. Jeho príchod na svet bol sprevádzaný niečím nezvyčajným, napríklad pôrodom dieťaťa nohami napred, zubami v novorodeneckom veku, podozrivou farbou vlasov. Nakoľko sa vo vlkolaka mohol premeniť človek aj vďaka magickému predmetu (napr. opasok), viera poukazovala na vzťah k šamanizmu. Vlkolak škodil ľuďom aj zvieratám, cical im krv. Do ľudskej podoby sa vracal pri prvom zakikiríkaní kohúta. Vlkolaci však pôsobili i na kniežacích dvoroch ako mágovia, bosoráci, ktorí panovníkom radili, veštili budúcnosť a mali na starosti kalendár, aby boli správne dodržiavané rôzne sviatky. Viera Slovanov vo vlkolakov bola veľmi silná a ovplyvnila panteón Grékov, Rumunov, Albáncov a Turkov. Slovania uctievali tiež dedka - ducha predkov, ktorý ochraňoval príbytok a domáci krb na spôsob rímskych lárov. Mohol nadobudnúť podobu hada, ktorého ľudia krmili. Väčšinu týchto démonických bytostí kresťanstvo označilo ako bohov (pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo*).

V kresťanských biblických predstavách vystupujú démoni ako padnutí anjeli (pozri Apokalyptický cyklus: *Bitka na nebi; Anjeli pri Poslednom súde*), družina diabla. Ľuďom škodia tým, že pripravujú pokušenia a podobne ako v babylonských mýtoch, prenasledujú človeka chorobami.

Stredoveké zobrazenie démonov vychádzalo predovšetkým z encyklopédií a *bestiárov. Démoni mali realistickú podobu odvodenú z rastlín, zvierat i ľudí, alebo fantastickú podobu (rozprávky). Nakoľko sa démoni pohybovali na okraji Božej ríše, boli umiestňovaní na vonkajšej strane gotických kostolov. Nakoľko účinkovali najmä pri zotmení, na hranici medzi dňom a nocou, čiže na západe, bolo západné (vstupné) priečelie kostola zasvätené vodcovi nebeského vojska, archanjelovi Michaelovi, ktorého úlohou bolo s démonmi bojovať. V kostole, symbolizujúcom Božie kráľovstvo, boli pre zobrazenia démonov vyčlenené hlavice stĺpov, „zaťažené“ nosnými trámami. Ich úkryt tvorili listové ornamente hlavíc, napodobňujúce divú nespútanosť a živelnosť, opak kresťanskej preduchovnenosti. Z rovnakého dôvodu sa objavujú démoni na operadlách lavíc kňazov, ktorí ich podoby zaťažujú svojimi telami. K zahánaniu démonov sa používala obranná mágia: obrazy démonov, ktoré mali zapudzovať zlo nastavením jeho vlastného obrazu na rovnakom princípe ako hlava Medúzy na Perseovom štíte, zvláštne gestá, napríklad pokrižovanie, amulety, zariekavanie, zaklínanie, hluk, napríklad smiech, zvonenie, hudba, tanec, a exorcizmus.

Démonológia. Kresťanskú démonológiu podrobne rozpracoval Pseudo-Dionysius Areopagita, novoplatónsky filozof 5.storočia (pozri Apokalyptický cyklus: *Nebo*). Podľa neho sú démoni anjeli, ktorí stratili svoju božskú podstatu. V tomto učení sa objavujú židovské predstavy o démonoch, ovplyvnené perzskou démonológiou, s ktorou Židia prišli do styku počas babylonského zajatia v 6.st.pr.Kr. Pomenovanie démon kresťanský stredovek vyhradil iba pre tieto zlé duchovné bytosti, proti ktorým stojí sedem archanjelov. Tak ako Boh má svoj panovnícky dvor so štruktúrovanou anjelskou hierarchiou, tak Satan je vládrom na ríšou démonov, ktorú spravuje sedem arcidiablov. Démon/diabol tu symbolizuje všetky sily, ktoré prinášajú zmätok, temnotu a smrť, a ktoré majú za následok rozklad ľudskej osobnosti. Túto myšlienku vyjadruje aj Dürerov mediryt Rytier, Smrť a Diabol (1513).

Účinkovanie démonov ilustrujú stredoveké zobrazenia *Posledného súdu* (pozri Apokalyptický cyklus), ktoré zvyčajne obsahujú hrozivé opisy pekelného kniežat'a. Konečná porážka Satana je farbisto opísaná v Jánovom Zjavení (12,9; 20,2-10) a nájdeme ju na výjavoch Apokalypsy (pozri Apokalyptický cyklus: *Apokalyptická žena, Drak odviazaný z reťaze*). Jednako ani kresťanské umenie sa démonmi veľmi nezaoberalo, prvý malý démon sa objavuje až v 6.storočí na slonovinovom *diptychu a na mozaike v S.Apollinare Nuovo v *Ravenne. V stredovekých zobrazeniach sa

miešajú prednoázijské, grécko-rímske a keltské vplyvy. Niekedy však je zložité anjelov a démonov rozlíšiť. V románskom umení nadobúdajú démoni obludnú, ale aj zvodnú podobu, alebo sa ponášajú na zatratencov, ktorých majú trápiť. V juhovýchodnom francúzskom umení pod vplyvom pisárskych dielni kláštora v Cluny sa prejavuje až *manichejský dualizmus dobra a zla a anjeli sú veľmi krásni a démoni veľmi škaredí. Stávajú sa zmesou rôznorodých prvkov ako náprotivok tertramorfu (pozri Christologický cyklus I.). Obsahujú prvky antických *sirén, *tritónov, *kentaurov, *nohov, *chimér, ale aj kombinácií ľudských postáv so zvieracími hlavami, alebo ľudskými hlavami a zvieracími telami. Zaujímavé novšie vyobrazenia diabla pochádzajú od Francisca Goyu (†1828), Williama Blakea (†1827), Eugéne Delacroixa (†1863) a Jamesa Ensora (†1949).

Názvy: Ježiš v Gadare, Ježiš v krajine Gerazénov, lat. *Ejectio daemonica impuri in porcos*, tal. *Lunatio rinasado*, nem. *Bessener aus Gerasa*, angl. *Gadarene Swine*.

VZKRIESENIE JAIROVEJ DCÉRY

(Matúš 9,18-19; 23-26; Marek 5,21-24; 35-43; Lukáš 8,40-42; 49-56)

*

Ako im to hovoril (učeníkom Jána Krstiteľa počas rozhovoru o pôste), **pristúpil k nemu istý popredný človek** (gr. *archón* = vládca), **hlboko sa mu poklonil** (gr. *proskyneó* = klaniam sa) **a povedal: „Pred chvíľou mi zomrela** (gr. *eschatós echein* = dosl. „v poslednom ťažení“) **dcéra, ale pod', vlož na ňu ruku** (gr. *bálte to chéri sas* = polož ruku na; gesto exorcizmu) **a ožije.“ Ježiš vstal a išiel za ním i so svojimi**

učeníkmi. Vtedy žena, ktorá dvanásť rokov trpela na krvotok, pristúpila k nemu... (Matúš)

Ked' sa Ježiš znovu preplavil loďou na druhý breh (gr. *eis to peran* = na druhý breh [Galilejského mora]; po uzdravení posadnutého z Gerasy), **zišiel sa k nemu veľký zástup a bol pri mori** (gr. *para tén thalassan* = pozdĺž mora [vo význame: keď bol ešte na brehu mora]). **Tu prišiel jeden z predstavených synagógy** (gr. *heis tón archisynagógón*) **menom Jairo** (hebr. „Jahve osvetľuje“) **a keď ho uzrel, vrhol sa mu k nohám a veľmi** (gr. *polla* = mnoho; mnohými spôsobmi) **ho prosil** (gr. *parakalein*) **a hovoril: „Dcérika** (gr. *thygatrion*) **mi umiera. Pod', vlož na ňu svoju ruku, aby ozdravela** (gr. *sóthé* = uzdravená, spasená) **a žila.“ Ježiš odišiel s ním, sprevádzaný veľkým zástupom, ktorý sa na neho tlačil** (gr. *synpnigó* = tlačím sa, dusím). **Bola tam aj žena, ktorá mala dvanásť rokov krvotok... (Marek)**

Ked' sa Ježiš vrátil (po uzdravení posadnutého z Gerasy) **privítal ho zástup, lebo všetci naň čakali. Tu prišiel muž Jairo, ktorý bol predstaveným** (miestnej) **synagógy** (gr. *archisynagógos* = predstavený rady starších; predsedajúci úradník synagógy; gr. *gerúsia* = rada, veľrada, rada starších; pozri Christologický cyklus III.: Ježiš pred Kaifášom). **Vrhol sa Ježišovi k nohám a prosil ho, aby išiel do jeho domu, lebo mal jedinú** (gr. *monogenés*), **asi dvanásťročnú dcéru** (gr. *thygáter*) **a tá umierala. Ako išiel, tlačil sa** (gr. *synpnigó* = tlačím sa, dusím) **naňho zástup. Bola tam istá žena, ktorá mala dvanásť rokov krvotok... (Lukáš)**

Ako im to hovoril : učeníkom Jána Krstiteľa počas rozhovoru o pôste; učenici Jána Krstiteľa a farizeji zachovávali mimoriadne pôsty, aby svojou nábožnosťou urýchlili príchod Božieho kráľovstva. Jairo : gr. variant z hebr. *mena*; v preklade „Jahve osvetľuje“ < z hebr. *Jair* = „Ochráni“ alebo „Svieti“, „Zasvieti“, „Osvieti“ [Božia tvár]; podľa Matúša bol iba významným mužom, *archón* (obecný výraz) a nevieme, či išlo o Žida; podľa Marka a Lukáša bol predstaveným synagógy v Kafarnaum; k jeho povinnostiam patrilo vedenie bohoslužieb a výber veriacich, ktorí mali viesť modlitbu, predčítavať z Tóry a kázať podľa nej; Jairo vyhľadal Ježiša potom, čo sa ten preplával z oblasti Dekapole cez Galilejské more a pristál v Kafarnaum.

Ked' potom (po uzdravení ženy trpiacej krvotokom) **Ježiš prišiel do domu popredného muža a videl pískajúcich na píšťalách a rozrušený dav, (Ježiš) povedal: „Odíd'te! Dievča neumrelo, ale iba spí.“ Oni ho vysmiali. Keď ľud poslali von, vošiel dnu, chytil dievča za ruku a ono vstalo. Chýr o tom sa rozniesol po celej krajine. (Matúš)**

Kým ešte hovoril (k žene trpiacej krvotokom), **prišli (ľudia) z domu predstaveného synagógy a hovorili: „Tvoja dcéra umrela. Načo ešte d'alej unúvať učiteľa?“ A keď Ježiš počul** (gr. *parakúsas* = počul, nevšímal si), **čo hovoria, povedal predstavenému synagógy: „Neboj sa** (gr. *tharsein* = mať odvalu), **len ver!“ Nikomu nedovolil, aby išiel s ním, iba Petrovi, Jakubovi a Jánovi, Jakobovmu bratovi (tí istí apoštoli boli svedkami premenenia na hore a agónie v Getsemanskej záhrade). Keď prišli do domu predstaveného synagógy, našiel tam krik, plač a veľké bedákanie. Vošiel dnu a povedal: „Prečo kričíte a nariekate? Dievča** (gr. *paidion* = dieťa) **neumrelo, ale spí.“ Oni ho vysmiali. Ježiš všetkých poslal von** (tých, ktorí neboli schopní porozumieť jeho zázračnému činu a mesiášskemu poslaniu), **vzal so sebou** (gr. *paralambanein*) **otca a matku dieťaťa a tých čo boli s ním** (svedkov činu ako vyžadoval židovský súdny zákon), **a vstúpil ta, kde dieťaťko ležalo, chytil ho za ruku**

a povedal: „Talita kum!“ čo v preklade (gr. *metherméneuomenon*) znamená: „Dievčatko (gr. *korasion* = zdrobnenina; z gr. *koré* = dievča, mladá žena) hovorím ti, vstaň (gr. *egeiren* = dosl. zobudiť sa, postaviť sa)!“ Dievča ihneď vstalo a chodilo. Malo totiž (gr. *gar*) dvanásť rokov. I strpli od veľkého úžasu. On im prisne prikázal, aby sa o tom nikto nedozvedel. Potom kázal, aby mu dali jest' (na dôkaz, že dieťa skutočne a nie je mŕtve; pozri Christologický cyklus III.: Večera v Emauzoch). (Marek)

Kým ešte hovoril (uzdravenej žene), prišiel ktosi z domu predstaveného synagógy a povedal: „Tvoja dcéra umrela, neunúvaj už učiteľa.“ Ale keď to Ježiš začul, povedal mu: „Neboj sa, len ver a bude zachránená!“ Keď prišiel k domu, nikomu nedovolil vojsť dnu, iba Petrovi, Jánovi a Jakubovi s otcom a matkou dieťaťa. Všetci nad dievčatom plakali a bili sa v prsia. Ale on povedal: „Neplačte! Dievča nezomrelo, ale spí.“ Oni ho vysmiali, lebo vedeli, že zomrelo. Ale on ho chytil za ruku a zvolal: „Dievča, vstaň!“ I vrátil sa jej duch (gr. *pneuma*) a ihneď vstala (gr. *égerthé* = štandardný výraz pre vzkriesenie). Rozkázal, aby jej dali jest'. Rodičia dievčaťa strpli od veľkého úžasu a on im prikázal, že nesmú nikomu hovoriť, čo sa stalo. (Lukáš)

Videl pískajúcich na píšťalách : podľa *Mišny Ketubot 4,4* aj ten najchudobnejší v Izraeli mal mať na pohrebe aspoň dvoch flautistov a jednu plačku; ich prítomnosť dosvedčuje, že dievča bolo mŕtve a Ježiš ho vzkriesil. Plač a veľké bedákanie : gr. *alalazontas* = plačú; v starovekom židovskom svete boli zložité smútočné rituály: chôdza bosými nohami, trhanie šiat (pozri Christologický cyklus III.: Ježiš pred Kaifášom), strihanie vlasov a brady, sypanie popola (gr. *spodos*), pôst, hlasitý nárek, hra na flautu; prvotná cirkev zložité a okázalé praktiky, časté aj v pohanskom svete, odmietala (1Kolosenským 4,13). Dievča neumrelo, iba spí : Jairova dvanásťročná dcéra zomierala a otec vyhľadal Ježiša, aby mu dcéru uzdravil; podľa Matúšovej verzie prišiel s vedomím, že je mŕtva, čiže žiadal, aby ju vzkriesil; podľa Marekovej a Lukášovej verzie žiadal o uzdravenie umierajúcej; keď sa rozniesla správa, že dievčatko zomrelo, väčšina prítomných usúdila, že už nie je nutné ďalej sa obťažovať do Jairovho domu a ľudia s nedôverou vypočuli Ježišov výrok, že dievča nie je mŕtve, iba spí; nerozumeli skrytému významu jeho slov, že smrť je iba dočasný spánok pred všeobecným vzkriesením k večnému životu; dokladom skutočnosti jej prinavrátania do života je schopnosť dievčaťa jest' (podobne Christologický cyklus III.: Večera v Emauzoch). Chytil ho za ruku : dotyk s mŕtvym telom = najvážnejšie porušenie kultovej čistoty; avšak vlastné vzkriesenie, resp. uzdravenie sa uskutočnilo na základe slova. Talita kum! čo v preklade znamená: Dievča, hovorím ti, vstaň : gr. *koumi* < *aram. *qûmi* = vstaň; gr. výraz *korasion egeiren* síce znamená dievča vstaň, ale Markom citovaný *aramejský výraz *Talita kum* znamená dosl. „Ovečka, vstaň“; má citový náboj najmä v súvislosti s malými deťmi. Malo totiž dvanásť rokov : totiž = gr. *gar*; ťažko vysvetliť Markovu dodatočnú poznámku, lebo je jasné, že dvanásťročná chodila; zrejme ide o zdôraznenie, že 12 rokov bol zákonný vek pre zasnuby či manželstvo a rodenie detí (pozri Christologický cyklus I.: Madona - Nepoškrvené počatie). Prisne prikázal, že sa to nesmie nik dozvedieť : príkaz mlčanlivosti o vykonanom zázraku vzkriesenia (mesiášske tajomstvo) má zabrániť výkladom, že išlo o nejaké magické kúzlo ďalšieho falošného proroka, alebo že dievča bolo iba duchom či preludom bez telesnej podstaty. Iba Petrovi, Jánovi : tento spôsob spájania (ich ďalšieho povýšenia) apoštolov Petra a Jána je spoločný pre evanjelistov Lukáša a Jána; evanjelista Marek uvádza poradie Peter, Matúš, Ján.

Námet Vzkriesenie Jairovej dcéry trocha pripomína Vzkriesenie Tabity/Dorkas apoštolom Petrom, ale dá sa rozlíšiť prítomnosťou Ježišovej postavy. Vo výjave sa objavuje päť postáv: apoštoli Peter, Ján a Jakub Starší, otec a matka dieťaťa, ktorým Ježiš dovolil zúčastniť sa zázraku vzkriesenia. Neutrálne pozadie na *sarkofágoch a raných reliéfoch neskoršie vystriedal interiér domu (Santi di Tito, 16.st.). V minimalizovanej kompozícii na lôžku bezvládne leží veľmi mladé dievča. Ježiš sedí na kraji postele alebo stojí a berie dievča za ruku. Lôžko zodpovedá dobovému interiéru, niekedy má tvar slamníka, ležadla, prípadne postele s baldachýnom. V klasickej kompozícii zobrazovali často sprievodné postavy, otca Jaira, jeho ženu a trojicu apoštolov. Apoštoli sa nedajú jasne určiť ako napríklad v *Premenení Pána*, či v *Modlitbe na Olivovej hore*, kde majú svoje charakteristické rysy: Peter lysinu a sivú bradu, Jakub Starší tmavé vlasy aj fúzy, mladý Ján je hladko vyholený a zvyčajne s dlhými svetlými vlasmi. Výjav niekedy rozširujú aj ďalšie postavy, mladé ženy z družiny zomierajúcej, plačky, hudobníci a ďalšie postavy z davu (*lipsanotéka z Brescie, 360-370). Keď sa Ježiš so zástupom poberal do Jairovho domu, dotkla sa ho žena trpiaca krvácaním a uzdravila sa. Preto obe zázračné vyličená, Vzkriesenie Jairovej dcéry a *Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom*, zobrazovali tiež spoločne (*iluminácia Evanjelistára Otty III., 10.st.).

*

Zázračné uzdravovanie a kriesenie. Evanjeliá mohli o Ježišovi hovoriť ako o mesiášovi alebo Synovi Božom iba vtedy, keď mu pripísali mimoriadne činy, vrátanie toho najdôležitejšieho - kriesenia mŕtvych. Práve odkaz na tieto zázračné udalosti mali vzbudiť nádej zomierajúcich, že tiež oni budú v súdny deň vzkriesení. V príbehoch o vzkriesení nekladú autori dôraz na opis samotného zázraku, na jeho mimoriadny priebeh, ale na jeho náboženský podtón a na zmysel. Preto sú všetky Ježišove zázraky až nezaujímavé. Nepriťahujú čitateľa zaujímavými detailmi a chýba im starozákonná dramatickosť. Zvyčajne sa zaobídu bez horiacich krov, ohnivých vozov, stĺpov dymu, premien predmetov a zvláštnych prírodných úkazov. Ježišove zázraky sú mocnými činmi určenými na zamyslenie o pravdivosti jeho mesiášskeho posolstva, alebo sú skúškou sily viery. Ježišovo vyhlásenie Jairovi: „Neboj sa, len ver a bude zachránená“, sa v rôznych obmenách vracia s každým ďalším vzkriesením a uzdravením. Súčasne vysvetľuje, prečo Ježiš starostlivo zvažoval okolnosti, keď konal zázrak, a prečo sa odmietal vystupovať ako jeden z ďalších zázračných liečiteľov a mágov, ktorých bola *Galilea plná.

Ježišove zázračné uzdravovania a kriesenia sa zvyčajne uskutočňovali prikladáním ruky. Hebrejský výraz **jad** znamená zároveň ruku aj moc. Nie je to náhoda, lebo už od pradávna bola ruka vyjadrením aktivity, moci a panovania. Slovný obrat - byť uchvátený rukou Božou - znamená prijať Ducha svätého. V Starom zákone predstavuje Božia ruka Boha v celej jeho moci a pôsobnosti, v Novom zákone je znamením ponuky, zachovania a spojenectva vo viere.

V ranokresťanskom umení Božia ruka spravidla vystupuje z nebeskej klenby ako dôkaz Božieho zásahu. Podľa kabalistickej tradície predstavuje ľavá ruka Božiu spravodlivosť, po jej strane sa nachádzajú hriešnici pri Poslednom súde, zatiaľ čo pravá ruka je výrazom milosrdenstva, po jej strane stoja vo výjave Posledného súdu svätci, mučeníci a spravodliví. Podľa toho je žehnajúca pravica znakom kňazskej autority a ľavica ako ruka spravodlivosti znamená kráľovskú moc. Židia žehnali priložením dlane, alebo zdvihnutím oboch rúk. Ježiš užíval obidve formy (*Kristus žehná malým deťom*, Matúš 19,13-15; *Nanebovstúpenie*, Lukáš 24,50). Obidva spôsoby sú zachytené v časnom *katakombovom maliarstve a na výzdobe sarkofágov.

*

Výber apoštolov, ktorí sa mohli zúčastniť zázraku vzkriesenia Jairovej dcéry nebol náhodný. **Peter, Jakub Starší a Ján** boli najbližšími učeníkmi Ježiša. Boli najobľúbenejšími postavami apoštolskej skupiny a najčastejšie sa nachádzali v blízkosti Ježiša. Peter ho sprevádzal po celú dobu jeho činnosti, Ježiš si ho v predtuche blízkej smrti vybral za svojho zástupcu (pozri kapitola *Odovzdanie kľúčov Petrovi*) a neskoršie sám Peter vykonával zázraky uzdravovania a vzkriesenia (Skutky 3,1-8; 5,14-16). Jakub Starší a jeho brat Ján boli pri *Premene Pána* a zúčastnili sa *Modlitby na Olivovej hore*. Ján spolu s Petrom vykonávali zázraky uzdravovania, aby upevnili vieru Galilejčanov. Hoci Jakubove zázraky boli výplodmi španielskych stredovekých autorov, ujali sa a Jakubova (španielsky Santiagova) zázračná účasť na bitke španielskeho vojska proti Saracénom r.930 mu priniesla takú slávu, obdiv a lásku Španielov, ako keby jeho činy zaznamenali samotné kanonické evanjeliá. Ján patril tradične k najmilším a najkrajším Ježišovým učeníkom, bol medzi prvými povolanými a nachádzal sa vždy v bezprostrednej blízkosti Majstra (pozri Christologický cyklus III.: *Posledná večera, Ukrižovanie*). Dostalo sa mu cti synovsky sa postarať o opustenú Máriu a sprevádzať ju v ďalšom živote do Efezu alebo Ríma, kde údajne zomrela (cirkevní otcovia však tvrdia že zomrela v Jeruzaleme).

Petrov vzhľad sa počas stáročí nemenil, je najľahšie identifikovateľný zo všetkých apoštolov. Vystupuje ako starý a mocný muž, s krátkymi sivými a brčkavými vlasmi, s lysinou na temene, príznačnou pre budúce povolanie prvého pápeža, s krátkymi vlnitými fúzami. V naratívnych výjavoch má zvyčajne oblečený zlatistý plášť cez modrú alebo zelenú tuniku. Postupom času ho umelci 19.storočia prevtelili do podoby rozprávkového starčeka s červenkastou mikulášovskou tváričkou. Jakub Starší je zobrazovaný v stredných rokoch, s riedkymi fúzami, hnedými alebo tmavými vlasmi, rozčesanými a splývavými po stranách štýlom nazareno (dlhšie splývavé vlasy rozdelené v strede púťcom). Ján je zvyčajne zobrazovaný ako mladý a trocha zženštilý muž bez fúzov, so splývavými vlnitými, zlatými vlasmi. V úlohe Jána Evanjelistu naopak ako starec s bielou bradou.

Vlasy, brada. V staroveku bola brada, vo všeobecnosti považovaný za znak sily, odvahy, múdrosti a svätosti. Stredovek ho čiastočne prehodnotil a pestovaná brada bola chápaná ako prejav prepychu a márnivosti. Preto sa na znak pokory objavuje mníšska *tonzúra, hoci podľa niektorých vykladačov jej pôvod má aj iné symbolické dôvody, a odkazuje na trňovú korunu. Rovnakým morálnym prehodením prešli v stredoveku dlhé vlasy. V biblickom poňatí boli prirodzenou ozdobou muža a závojom cudných žien, ktoré sa do nich halili ako do šiat. V legendách poskytovali sväticiam úkryt v prípade nebezpečenstva. Neskorý stredovek majiteľky dlhých rozpustených vlasov podozrieval zo zmyselnosti a pýchy, a preto nimi maliari vybavili hriešnice.

Názvy: Jairova dcéra, lat. *Suscitatio filiae Jairi*, tal. *Risurrezione della figlia Giáiro*, nem. *Erweckung der Tochter des Jairus*, angl. *Raising of Jairus's daughter*.

UZDRAVENIE ŽENY TRPIACEJ KRVOTOKOM

(Matúš 9,20-22; Marek 5,25-34; Lukáš 8,43-48)

*

(Potom čo Ježiš nasledoval Jaira k jeho domu) **Hľ'a** (gr. *euthys* = okamžite; z hebr. *hine* = hľ'a) **žena, ktorá dvanásť rokov trpela na krvotok** (gr. *rysei haimatos*), **pristúpila k nemu odzadu**

k nemu odzadu pristúpila istá žena, ktorá dvanásť rokov trpela na krvotok (gr. *rysei haimatos* ; **Matúš**; *rhyxis haimatos* = tok krvi; **Lukáš**), **veľ'a** (gr. *polla* = mnoho) **vystála od mnohých** (gr. *pollón* ; opakovanie slov *polla* , *pollón* = mnoho, mnohých = zdôraznenie utrpenia) **lekárov a minula celý majetok**, ale nič jej nepomohlo, ba bolo jej ešte vždy horšie (**Marek**), ale ani jeden ju nedokázal vyliečiť (**Lukáš**). **Pristúpila odzadu (Lukáš) a dotkla sa** (gr. *hépsato* = dotýkam sa) **jeho odevu (Marek) a dotkla sa obruby jeho odevu** (gr. *kraspedon* = stravec, obruba; zrejme rituálne strapce *cicijot* ; **Lukáš**). **Povedala si totiž (gr. gar) v duchu: „Ak dotknem čo len jeho odevu (Matúš), čo len obruby jeho odevu (Marek) ozdravím (gr. sóthesómai; Marek).“**

A žena bola od hodiny (vo význame „okamžite“) **zdravá (Matúš). A hneď** (gr. *parachréma* = okamžite) **prestala krvácať** (dosl. „vyschol prúd jej krvi“; **Lukáš, Marek**) **a pocítila v tele** (paradoxne s ohľadom za Levitikus, ktorý predpokladá rituál očisty, cítila, že telo má rituálne čisté), **že je z choroby** (gr. *mastigos* = choroba) **uzdravená (Marek).**

Ježiš sa obrátil a keď ju zazrel, povedal (Matúš), Ježiš hneď poznal, že z neho vyšla sila (gr. *dynamis*). **Obrátil sa k zástupu a spýtal sa: „Kto sa dotkol mojich šiat (Marek)?“ Ježiš sa spýtal: „Kto sa ma dotkol (Lukáš)?“**

Jeho učeníci mu povedali: „Vidíš, že sa na teba tlačí zástup, a pýtaš sa: „Kto sa ma dotkol (Marek)?“ Keď to všetci popierali, ozval sa Peter: „Učiteľ (gr. Epistatés; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly), ved' sa tlačia zástupy a tisnú ť'a (učeníci ešte stále nepochopili výnimočnosť Ježišovej moci a jeho postavenie Božieho Syna a Mesiáša; **Lukáš**)!“

Ale Ježiš povedal: „Nieкто sa ma dotkol, lebo som pocítil, že zo mňa vyšla sila (Lukáš).“ Ale on sa poobzeral, chcel vidieť tú, čo to urobila (Marek).

Žena vidiac, čo sa s ňou stalo, prišla so strachom a chvením, padla pred neho (Marek) a povedala mu celú pravdu (Marek), vidiac, že sa to neutajilo (gr. *lanthanó* = utajím sa) **a pred všetkým ľudom sa priznala, že sa ho dotkla a ako ozdravela (Lukáš).**

Ježiš sa obrátil a keď ju zazrel, povedal: „Dúfaj, dcéra (gr. thygáter), tvoja viera ť'a uzdravila (Matúš).“ A on jej povedal: „Dcéra, tvoja viera ť'a uzdravila (gr. *sózein* = uzdravila; z gr. *sózó* = uzdravím, spasím, zachránim; **Matúš, Marek, Lukáš**). **Chod' v pokoji** (gr. *hypage eis eirénén* ; **Marek**; gr. *poreuú eis eirénén* ; **Lukáš**) **a buď uzdravená zo svojej choroby“** (gr. *isthi hygiés* = byť trvalo zdravý; **Marek**).

Minula celý majetok : žena bola kedysi významnou osobou, iste mala veľký majetok, lebo liečba lekármi bola v staroveku veľmi drahá; jednako len bola v strašlivej situácii, trpela telesne, bola rituálne nečistá (pozri kapitola Uzdravenie malomocného) a na pokraji chudoby, lebo ani náboženstvo, ani sociálne postavenie jej nepomohli; choroba, krvotok (gr. *rhyxis haimatos*), jej bránila mať deti a bezdetnosť

bola dôvodom na rozvod; nakoľko mohla sama nakladať so svojím majetkom, možno už bola prepustená alebo rozvedená žena (pozri kapitola Kázeň na hore, Kristus a cudzoložnica); jej zlý zdravotný stav trval dvanásť rokov a zhoršoval sa, t.j. hrozila jej smrť; tým, že sa pohybovala v zástupe a dokonca sa dotkla Ježiša, navyše porušovala zákon o čistote (gr. *haptesthai* = dotknúť sa: Levitikus 15,19-20-21-22-23-27; rituálna nečistota bola pokladaná za prenosnú); to všetko bolo jednak známkou jej zúfalstva, jednak znakom odvahy a iniciatívy; *patristickí autori popisovali ženu s krvotokom ako vzor viery, cirkevný otec Origénes (†245) ju chválil ako kladný príklad v protiklade k nedostatočnej viere Petra, carihradský biskup Ján Zlatoústý (†407) o nej hovoril, že bola prvou ženou, ktorá sa k Ježišovi priblížila na verejnosti, a novoveké feministky (Japonka Hisako Kinuwao) tvrdia, že symbolizuje bremeno ženskosti, a tvrdia, že prelomila bariéru medzi mužom a ženou, lebo Ježiš s ňou hovoril sám na verejnosti, čo bol doposiaľ prejav spoločenskej úcty iba smerom k mužovi (pozri kapitola Kristus a Samaritánka); veta „minula celý majetok“ v niektorých raných majstrovských rukopisoch chýba. **Ak dotknem čo len jeho odevu** : viera v uzdravenie chorého po dotyku so svätým človekom (Ježiš v helenist. svete vystupuje ako *theios anér* - polobožská postava s nadprirodzenými schopnosťami) je vierou s prvkami mágie, na rozdiel z Jairovej viery v mocný čin Ježiša, ktorý v sebe nesie znaky exorcizmu (pozri kapitola Uzdravenie Jairovej dcéry). **Chod' v pokoji** : gr. *hypage eis eirénén*; ide o *kalk klasického hebr. výrazu *lek/leki le-šalom*, ktorý dosl. znamená: „chod' v pokoji“ alebo „chod' k pokoju“; štandardný biblický výraz pri prepustení (Exodus 4,18; Sudcov 18,6; 1Samuelova 1,17; 20,42; 2Kráľov 5,19...), ktorý v sebe spája modlitbu a požehnanie; inak sa nachádza preložený u Lukáša: gr. *poreuú eis eirénén*, čo je mierne odlišný preklad rovnakého znenia.

Dejiskom výjavu je vchod do Jairovho domu. Žena kľáči pri Ježišových nohách a jednou rukou sa dotýka obruby jeho odevu, Ježiš sa k nej obracia (nástenná maľba rímskych *katakomb S.Pietro e Marcellino, 4.-5.st.). Jairos, ctihodný stavec so sivou bradou, stojí vedľa neho spolu s učeníkmi Petrom, Jakubom Starším a Jánom. Námet zvyčajne tvorí typologický náprotivok ku *Vzkrieseniu Jairovej dcéry*, ktoré bezprostredne nasleduje. Výjav ženy trpiacej krvotokom sa dosť ťažko odlišuje od *Uzdravenia dcéry kanaánskej ženy*. Poznávacím znamením je prítomnosť psa, ktorý má vo výjave Kanaánky symbolický význam *pohanstva.

O veľmi starom zobrazení námetu informuje biskup Eusebios z Cézarey (†338) a jeho text je dôležitým svedectvom o začiatkoch kresťanského umenia. Eusebios uvádza, že v tom čase pútnikom ukazovali dom ženy, ktorú Ježiš vyliečil. Pred bránou domu sa nachádzalo na vysokom kameni súsošie tzv. haemeroisy, Krista s chorou ženou, ku ktorému sa obracali choré ženy o pomoc. Išlo o železnú sochu kľáčiacej ženy vystierajúcej ruky k postave muža; žena sa ponášala na žobráčku, muž mal dlhý kabát. Pri jeho nohách sa nachádzal stĺp a na ňom rastlina, ktorá siahala až k lemu mužovho kabáta. V tom čase sa verilo, že dotyk na túto rastlinu vylieči rôzne choroby. Niektorí bádatelia sa domnievajú, že išlo o sochu gréckeho boha liečiteľstva Asklépia/ lat. Aesculapa, ktorého Homér spomína ako vynikajúceho lekára a ktorého Gréci od 7.-6.st.pr.Kr. uctievali ako boha. Mal veľký chrám na ostrove Kós, v Pergame, Aténach a inde. Boha Asklépia niektorí vyznávači synkretických kultov prvých storočí nového letopočtu stotožňovali s Kristom.

*

Menštruácia robila ženu nečistou sedem dní (Levitikus 15,25-27), čo zodpovedalo dĺžke pravidelného mesačného krvácania zdravej ženy. Toto krvácanie, na rozdiel od chorobných výtokov, bolo v pohanských kultoch pokladané za úkaz

životodarnej sily. Rímsky spisovateľ Plínius Starší (†79) píše o amuletoch s menštruálnou krvou na vlne, ktoré slúžili ako liečebný prostriedok. V čase menštruácie pohanské ženy behali bosé (magické spojenie so zemou) a s rozčesanými vlasmi (vlasý ako symbol sily) po poliach, aby rozmnožili (svojím fyzickým kontaktom) jej plodivosť a úrodu. V čase menštruácie sa ženy pomal'ovali červenou hlinou (červená farba = symbol krvi a života), aby zahnali mužov a zvýšili vlastnú plodnosť.

Na druhej strane, paradoxne (z nášho pohľadu), sa tehotenstvo a menštruácia v staroveku spájalo s hrôzou a odporom. Takáto žena bola nedotknuteľná a ani v Izraeli sa k nej muž nesmel priblížiť. V niektorých židovských sektách nesmerla v tom čase variť ani sa ničoho dotýkať, lebo sa verilo, že rituálna nečistota je prenosná. Rituálna nečistota ženy prenesená priamym alebo nepriamym dotykcom na iného človeka alebo vec trvala až do večera. Pošpinenie menštruálnou krvou pri súloží znečisťovalo muža na sedem dní. Pri pravidelnej menštruácii nebolo nutné prinášať obeť.

Inak tomu bolo v prípade, ak išlo o chorobný **krvotok** (gr. **áimoppoéo** = trpím na krvotok). Vtedy bola žena nečistá po celý čas choroby a po uzdravení musela priniesť rovnakú obeť ako muž trpiaci výtokom: dve hrdličky alebo dva holúbätka ako obeť za hriech a zápalnú obeť (pozri kapitola *Obetovanie Ježiša v chráme*). Grécky lekár Soranos z Efezu, žijúci v 1. storočí, v časoch rímskeho cisárstva (pozri kapitola *Klaňanie Panny Márie*), vo svojom spise **Gynakeia** popisuje chorobu **rhyis haimatos**, ktorá nechávala svoje obeť vysilené, bledé a často neschopné prijímať potravu (3,40), a vymenováva množstvo postupov pri liečbe nadmerného vaginálneho krvácania. Ale už samotné množstvo a povaha procedúr vyvolávajú značnú neistotu ohľadne ich liečebného účinku, čo dokladá aj Markova poznámka o veľkom utrpení nešťastnej ženy, množstve lekárov, dĺžke choroby a množstve vynaložených prostriedkov. Súčasní gynekológovia (J. D. M. Derret) uvažujú o menorrhagii či snáď o vaginálnom krvácaní z benígnych nádorov.

Podľa biblistov zmyslom mojžišovských príkazov a zákazov bola predovšetkým ochrana ženy aj prostredia, v ktorom žila, pred mágiou a, s ohľadom na nebezpečenstvo, že jej oslabené telo ovládnu démoni, snaha zabrániť, aby sa taká žena stala prostredníkom medzi démonickými silami a ostatným spoločenstvom (pozri kapitola *Uzdravenie posadnutého z Gerasy*). Príkazy mali viesť k poriadku a čistote a mali zabrániť ohrozeniu izraelskej pospolitosti poverami a rôznymi pohanskými zlozvykmi. V neposlednom rade išlo o čistotu Božieho príbytku a bohoslužieb, do ktorých nesmerlo vstúpiť nič poškvrené a poškvrujúce. Predpisy o očíšťovaní (pozri kapitola *Uzdravenie malomocného*) prezrádzajú úzkostlivú snahu, doloženú najmä v čase po babylonskom zajatí, zabrániť splynutiu Izraelitov s pohanským (*kanaánskym) prostredím.

V časoch raného kresťanstva pretrvával judaistický pohľad na menštruáciu ako na rituálnu nečistotu: biskup Dionýzios Alexandrijský/Veľký (†265) prikazoval, aby ženy v čase menštruálneho krvácania nechodili na bohoslužobné zhromaždenia a Timotej Ailuros/Alexandrijský (†475/477) pokladal krst takej ženy za neplatný. Dogmaticky prísna pravoslávna cirkev dodnes zakazuje žene v čase menštruácie dotýkať sa kríža a *devocionálií, svätých predmetov z obavy pred ich znesvätením.

*

Odev. Hoci odev iba doplňuje vonkajší obraz človeka, jeho výber odráža niečo z podstaty nositeľa. V starých dobách hral mimoriadne dôležitú úlohu; verilo sa, že oblečením určitých šiat (alebo masky) sa môže človek zmeniť, napríklad prehodením si

levskej kože môže získať silu leva. Magické predstavy o odeve doznievajú v rozprávkach, v ktorých sa píše o čiapkach, kabátoch, plášťoch a topánkach prepožičiavajúcich zmenu výzoru, neviditeľnosť alebo schopnosť premiestňovať sa. Nakoľko sa verilo, že šaty sú akýmsi alter ego a zmena šiat môže znamenať zmenu vnútorného ja, bolo v minulosti dôležité, aby každý stav dodržiaval zaužívaný štýl obliekania. Ten mal zaručiť, aby jeho nositeľ mal vlastnosti primerané svojmu spoločenskému postaveniu a neprekračoval hranice, ktoré by viedli k sociálnemu chaosu. Táto predstava sa v novoveku odrazila, niekedy s opačným zámerom, napríklad v rôznych typoch rovnošiat, ktoré na jednej strane vyjadrujú príslušnosť k skupine a na druhej stierajú spoločenské rozdiely v nej. Rúcho panovníka zdobené zlatom a drahými kameňmi však nebolo iba znakom jeho úradu, ale malo ho skutočne povýšiť nad jeho poddaných, navyše niektoré jeho ozdobné súčiastky plnili *apotropajnú (ochrannú) úlohu.

V staroveku vyzliekanie odevu mohlo naznačovať určitú obeť, ba niekedy dokonca stratu života. Túto myšlienku vyjadruje sumerský mýtus, v ktorom sa bohyňa nebies a plodnosti Ištar usilovala ovládnuť aj podsvetie. Ostatní bohovia ju pripravili o šperky a odev, ochranné insígnie, a ona nakoniec sama podľahla smrti. Podľa starej babylonskej rituálnej tradície si mal chorý vyzliecť šaty, aby sa zbavil choroby. Dialo sa tak nie z hygienických dôvodov, ale ako súčasť magického obradu. Výmena šiat mala vplyv na obnovu človeka a často bola predbežnou podmienkou účasti na kultu. Gréci sa pred vstupom do chrámu mali okúpať v tečúcej vode a obliecť si nové alebo čerstvo vypraté šaty, na ktorých neliplo nič svetské. Rovnakú myšlienku obsahovali očistné obrady židovskej sekty *esejcov, ktoré ich nútili pred každým stykom s bohom Jahve, pri každej modlitbe a náboženskom úkone obnovovať čistotu svojho tela a šiat nekonečným kolotočom umývania a prania. Zvláštne oblečenie orientálnych i antických predstaviteľov kultu zdôrazňovalo rozdiel medzi sakrálnym a profánnym svetom. Aj dnešné liturgické rúcho ako svätá vec (lat. *res sacrae*) zakrýva ľudskú a svetskú podstatu kňaza a pripravuje ho na stretnutie s božským. Podľa sýrskeho cirkevného otca Efréma (†373), mnícha a pustovníka žijúceho v jaskyni pri Edesse, bol odev rúchom ľudskej podstaty Krista, zatiaľ čo telo zakrývalo jeho božskú prirodzenosť.

Podľa Biblie človek v pôvodnom stave dokonalosti nepotreboval zakrývať sa odevom, lebo bol oblečený božským svetlom. Až po prvotnom hriechu objavili prarodičia Adam a Eva svoju nahotu, zmenili svoj „božský odev“ a pospínali si figové listy a urobili si zástery (Genezis 3,7). Výmena šiat môže slúžiť na odovzdanie úradu. Keď Mojžiš vyzliekol na Boží príkaz svojmu bratovi Áronovi pred smrťou šaty a obliekol do nich jeho syna Eleazara (Numeri 20,28), preniesol tým naňho veľkňazský úrad. V ranokresťanskej dobe boli pred krstom odkladané staré šaty a spolu s nimi aj starý hriešny človek.

Z rovnakých príčin odkladá novic pri vstupe do rehoľného rádu spolu so svojim menom aj civilný odev. Oblečením rúcha odkladá svoju svetskú podstatu a od tej chvíle je pre svet akoby pochovaný.

Každý Izraelita si mal prísť na svoj odev rituálne strapce *cicijot*/sg. *cicít*, ktoré mali podľa Numeri (15,38) zvláštne poslanie, pripomínali všetky Božie prikázania. Podľa Matúša (23,5) však zákonníci a farizeji chceli svojimi dlhými strapcami demonštrovať vernosť Zmluve, v skutočnosti však jednali iba preto, aby to ľudia videli. Rituálne strapce *cicijot*, prísité na lem šiat, mali podobu zapletených vrkôčikov. V každom strapci bola jedna dlhá niť a tri kratšie. Numerická hodnota piatich uzlov vytvorených zo strapcov, ôsmich nití a slova *cicít* dávala číslo 613 (hebrejčina

priradzovala každému písmenu číselnú hodnotu; pozri Apokalyptický cyklus: *Šelma zemská*). Taký bol celkový počet všetkých príkazov boha **Jahve**, ktoré si mal ľud pamätať. Pôvodne bola jedna niť na každom cicitu zafarbená namodro, neskoršie sa modrá niť nahradila bielou. Pri čítaní príslušnej pasáže ***Tóry**, ku ktorej sa strapce vzťahovali (Numeri 15,39), sa pri každom slove strapce pobozkali. Talmudskí učenci v cicijot videli hmatateľnú pripomienku povinností každého Žida dodržiavať Tóru a príkazy judaizmu. Symbolika cicijot dostala aj podobu metafory: „prezrieť niekomu cicijot“ („**badak cicijot šel ploni**“) znamenalo overiť si jeho vernosť alebo charakter. Cicijot boli zvláštnym znamením, nielen obyčajnou ozdobnou súčiastkou odevu, a preto sa ich na Ježišom odevu potajomky dotkla chorá žena.

Podľa Genezis (3,7-21) je pôvod odevu spätý s pocitom studu z nahoty. Deti však zvyčajne chodili nahé až do puberty. Starý zákon neumožňuje vytvoriť si detailnú predstavu o rôznych druhoch odevov, ktoré palestínski Židia nosili. Dá sa predpokladať, že sa veľmi líšili od egyptských, *babylonských a *chetitských, ktoré sú zobrazené na najrôznejších pamiatkach, *stélach, reliéfoch a drobných plastikách. V hrobe vysokopostaveného faraónovho správcu Chmunhotepa II., žijúceho okolo 1900 pr.Kr., sa našiel reliéf ázijských obchodníkov, ktorí mali pestro sfarbené rúcha, čo dáva predstavu o oblečení patriarchov typu Abraháma a ostatných nomádov v období egyptskej 12.dynastie. Deti starých Hebrejov behali zvyčajne nahé až do puberty. Najdôležitejšou časťou oblečenia zrejme bola bedrová zásterka, dlhá alebo krátka košeľa, vrchný odev a plášť, nehovoriac o páse, čelenke, závoji a sandáloch. O bedrovom rúsku **'ezor**, ktoré siahalo od pása ku kolenám, vieme, že bol bežným odevom. Ako civilné oblečenie sa postupne vytratil a zostal iba súčasťou uniformy vojakov (Ezechiel 23,15; Izaiáš 5,27). Rovnako primitívna bola zvieracia koža a chlpatý plášť, ktorý si obliekali proroci a chudobní ľudia, alebo ho nosili ako prejav pokánia hriešnici (Zachariáš 13,4; 2Kráľov 1,8; Matúš 3,4). Boky a stehná si zakrývali iba kňazi (Exodus 28,4; 39,28). Starozákonní ľudia a staroveký Blízky východ nepoznal nohavice, s výnimkou Peržanov. V neskoršej dobe bronzovej a v dobe železnej (okolo 1000 pr.Kr.) sa začala bežne nosiť jednoduchá ľanová alebo vlnená košeľa **kuttonet** (gr. **chitón**). Ľudia si ju obliekali priamo na telo. Bola dlhá po kolená alebo po členky, mohla ale nemusela mať rukávy. Pri robote či behu sa košeľa vykasala. Genezis (37,3-23; 37,32) hovorí aj o zvláštnom druhu rúcha **kuttonet passím**, ktoré malo podobu pestro sfarbeného plédu obtočeného okolo tela, pod ktorým sa nosila košeľa **sáđin**. Do tej istej kategórie patril aj iný druh odevu - **me'il**, ktorý sa obvykle roztrhol na znamenie smútku (Ezdráš 9,3; Jób 1,20), ako to napríklad urobil veľkňaz Kaifáš pri súdnom pojednávaní s Kristom. Bežný plášť sa zvyčajne označuje ako **šimlá** a je možné ho stotožniť s plášťom arabských felahov (roľníkov). Šimlá tvoril jednoduchý štvorec látky, ktorý sa prehadzoval cez jedno alebo obe ramená. Po stranách mal otvory pre ruky. Každý ho musel vlastniť a nesmel sa dať do zástavy, lebo sa používal v noci ako prikrývka (Exodus 22,25; Deuteronomium 24,13). Pri práci sa zvyčajne odkladal a používal sa aj na nosenie predmetov. Jestvoval ešte štvrtý druh plášt'a - **'adderet** z drahej látky, ktorý nosil kráľ alebo proroci (tom prípade bol zhotovený zo zvieracej kože). Nemal široké uplatnenie a neskoršia hebrejčina to slovo celkom vypustila zo slovníka. Ťažko usúdiť, ktorého z týchto plášťov sa dotkla žena trpiaca krvotokom. Ako prikrývku hlavy nosili Hebreji zložený štvorec látky ako závoj, ktorý chránil temeno a šiju pred slnkom, alebo si ho obtáčali okolo hlavy do tvaru turbanu. **Migba'ot** mal tvar klobúka, **pe'er** bola čelenka. Významní muži a ženy v neskorších dobách nosili **sanip**, čo bol kúsok látky obtočený okolo hlavy. Chudobní ľudia zvyčajne chodili bosí, sandále však boli známe. Podošvy **ne'alim** sa vyrábali z kože alebo dreva a pripevňovali sa remienkami **serok**. Sandále sa odkladali pred vstupom do obytnej časti domu. Oblečenie žien sa veľmi podobalo na mužské, ale istý rozdiel musel byť zjavný, lebo

Deuteronomium (22,5) zakazuje mužom nosiť ženský odev a naopak. Ženský odev bol zrejme z jemnejšieho materiálu, viac farebný, s použitím závoja a zvláštnej pokrývky hlavy, ktorá umožňovala nosiť bremená na hlave. Počas sviatkov si hebrejské ženy obliekali drahšie rúcha. Odev nad kolená nenesli. Dlhú vlečku alebo závoj mali iba ženy vyššieho postavenia (Izaiáš 47,2). Slávnostné rúcho sa líšilo od bežného iba tým, že bolo z drahšieho materiálu (Genesis 27,15; Matúš 22,11; Lukáš 15,22). Prevládala v ňom biela farba. Veľmi sa cenili šatky z jemného plátna, šarlátové alebo purpurové. Ženy obľubovali zlaté a strieborné ozdoby na šatách (2Samuelova 1,24; Žalm 45,9; Ezechiel 16,10-13).

Smútočný odev a odev kajúcnika **saq** vyzeral pravdepodobne ako kožuch a podobal sa na plášť, ktorý mali proroci. Nosil sa s opaskom a často na nahom tele (Genesis 37,34; 2Samuelova 3,31). Pokiaľ išlo o odev kňazov, najstaršia bola pravdepodobne bedrová zásterka **'epod bad**. Prorok Samuel a kráľ Dávid nosili obyčajný ľanový **efód** sa odlišoval od efódu veľkňaza, ktorý bol z drahej, jemnej látky **šeš** vyšívanej zlatou, purpurovou, šarlátovou niťou. Efód kňaza siahal od pŕs po bedrá, pridržovali ho náplecníky a bol previazaný okolo pása (Exodus 39,1-26). Bol zložený z dvoch pestro tkaných častí, prednej a zadnej, zdobených dvoma vzácnymi kameňmi **šóham**; v náprsnej časti bolo vrečko pre kultové kamienky, tyčinky alebo šípy, **urim a tumim**. Písmo spomína aj efód používaný pri proroctvách, ktorý visel vo svätyni (1Samuelova 21,9). Bol zložený z dvoch pestro tkaných častí (prednej a zadnej), zdobených dvoma vzácnymi kameňmi **šóham**; v náprsnej časti bola kapsa pre kultové kamienky, tyčinky alebo šípy, hebr. urim a tumim. Obyčajní kňazi nosili pri liturgickej službe spodky - košieľky zakrývajúce boky a stehná, ďalej dlhú vyšívanú ľanovú tuniku s rukávami a pestro vyšívanú šerpu fialovo červenej farby. Používali aj istý druh turbanu, zvaný **misnepet**. Mali zakázané nosiť vlnený odev (ovce boli obetnými zvieratami, t.j. určenými iba bohu) a v chráme nesmeli mať obuté sandále, lebo sa dotýkali príbytku samotného Boha.

O oblečení starých Izraelitov mali stredovekí maliari veľmi neurčité predstavy a pravdepodobne, aj keby vedeli viac, nedržali by sa toho. V *gotike aj ďalších kultúrnych etapách bolo priam umeleckou výzvou znázorňovať biblické námety v zložitých dobových odevoch alebo aspoň použiť dobovú symboliku. V časoch opakovaných sociálnych kríz veľké bohatstvo a drahocenný odev boli pokladané za hriechu márnivosť a napokon sa stotožnili so zlom ako takým. Tak sa stalo, že vulgárni kati, ničomní paholkovia, sprostí žoldnieri, všetka táto zberba týrajúca svätých a svätcov bola poobliekaná do pestrofarebných exotických šiat prepriato módnemu strihu. Ak dnešný divák nevezme do úvahy mravoučný zámer diela, môže ho to pomýliť. Jestvoval aj opačný umelecký postup, ktorý slúžil *hieratickému (posvätnému) zobrazeniu mimoriadne záslužných a milovaných postáv. Potom bez ohľadu na biblický kontext ich umelec obdaril drahocenným odevom orientálnych vladárov a vznešených šľachticov. Táto druhá tendencia, ktorej vďačíme za presné znalosti v oblasti stredovekej módy, sprevádzala náboženské umenie až do *baroka. Názorným príkladom je Panna Mária, najmilovanejšia postava Písma. Ak umelec neprijal hieratický spôsob vyjadrenia, hrozil mu v niektorých výnimočných prípadoch aj inkvizitný súd (Carravaggio: Smrť Panny Márie; pozri Christologický cyklus I.: *Madona*), alebo jeho dielo primerane poopravili, alebo jednoducho stratil klientelu (Rembrandt van Rijn: postavy prorokov s výraznými židovskými rysmi, niektoré El Grecove diela).

Do 19.storočia sa jednoducho nepatriilo „neúčtivo“ zobrazovať prostú, a preto pravdepodobnú verziu vzhľadu postáv, iba ak to práve nevyžadovala symbolika alebo

*atribúty. Navyše do gotiky (12.-13.st.) existoval záväzný a cirkvou pozorne sledovaný spôsob zobrazenia biblických postáv, ktorý išiel do veľkých detailov, aj pokiaľ išlo o oblečenie. Až *renesancia priniesla isté uvoľnenie, dané jednak novými pomermi vo vzťahoch cirkvi a svetskej moci, jednak rozpadom svätolukášskych cechov, ktoré strážili čistotu *ikonografickej tradície. Umelec sa mohol do istej miery oslobodiť od cirkevných a cechových predpisov, ale ak nemal dostatok vlastných finančných zdrojov, upadol do závislosti na laickom objednávateľovi a mecenášovi, ktorému sa usiloval ulahodiť. Aj ten mal špeciálne požiadavky na výber postáv a ich vzhľad, daný jeho vkusom a inteligenciou. Iba veľmi zriedkavo dal umelcovi voľnú ruku, keď ho s ním spájalo priateľstvo, obdiv, alebo tušil, že ináč by sa vytúženého diela od nevypočítateľného a samolúbeho génia jednoducho nedočkal (Leonardo da Vinci). Niekedy si zadávateľ a mecenáš želal, aby sa mohol inštalovať do výjavu sám alebo s celou svojou rodinou. Jeho sebavedomie alebo nástojčivá zbožnosť išli často tak ďaleko, že sa nielen inštaloval ako vedľajšia postavička v rohu obrazovej plochy, ale priamo ako dôležitá strana *Sacra conversazione* (pozri Christologický cyklus I.). Postupom času, ako sa začal ceniť individuálny štýl umelca, stalo sa podanie prestížnou a komerčnou záležitosťou (barokové holandské maliarstvo). Maliar dokazoval svoju remeselnú virtuozitu a umelecké postupy chránené rodinným tajomstvom, alebo sa jednoducho tešil z krásneho materiálu. To bolo typické a doslova osudné pre Rembrantovu tvorbu, lebo maliar dokázal minúť pri nákupoch drahých textilných materiálov, módnych doplnkov a rôznych kuriozít značnú časť svojho majetku, až napokon zbankrotoval. Pri takom prístupe k tvorbe však hrozilo aj iné nebezpečenstvo, čo však nebol prípad geniálneho Rembrandta, že majstrovská samoučelnosť a samolúba virtuozita potlačí významovú stránku diela, nehovoriac o symbolike.

Názvy: Žena trpiaca krvácaním, lat. *Mulier sanguinaria tangens fimbrias*, lat. *Miracolo dell' Emmoisa*, nem. *Blutflüssige Frau*, angl. *Woman with the Issue of Blood*.

KRISTUS NA VEČERI U FARIZEJA ŠIMONA/ŽENA HRIEŠNICA, POMAZANIE V BETÁNII

(Matúš 26,6-13; Marek 14,3-8; Lukáš 7,36-50; Ján 12,1-8)

*

Ked' bol Ježiš v Betánii v dome Šimona Malomocného (pred zradou Judáša), **pristúpila** (gr. *prosélthen*) **k nemu žena s alabastrovou nádobou vzácneho voňavého oleja a vyliala mu ho na hlavu, ako sedel pri stole.** (Matúš)

Ked' bol v Betánii v dome Šimona Malomocného (pred zradou Judáša) **a sedel pri stole, prišla nejaká žena s alabastrovou nádobou pravého** (gr. *pistikos*) **vzácneho oleja. Nádobu rozbila** (gr. *syntribein* = rozlomiť [odlomiť hrdlo]) **a olej mu vyliala na hlavu** (gr. *katachein* = vyliat' [s významom veľké množstvo]). (Marek)

Šesť dní pred Veľkou nocou (gr. **pascha*; hebr. **pesah*; po vzkriesení Lazára a pred slávnostným vstupom do Jeruzalemu) **prišiel Ježiš do Betánie, kde býval Lazár, ktorého vzkriesil z mŕtvych. Pripravili mu tam hostinu. Marta obsluhovala a Lazár bol jedným z tých, ktorí s ním stolovali. Mária vzala libru** (gr. *litran*) **pravého vzácneho** (gr. *barýtimos* = vzácny) **nardového oleja, pomazala ním Ježišove nohy a poutierala mu ich svojimi vlasmi.; a dom sa naplnil vôňou oleja.** (Ján)

(Po svedectve Jána Krstiteľa o Ježišovi a Ježiša o Jánovi Krstiteľovi) **Ktorýsi farizej** (gr. *farisaíos*) **ho pozval, aby s ním jedol. On vošiel do farizejovho domu a zaujal miesto pri stole**(gr. *kataklinó* = zaujímam [v zmysle ležať pri stole]). **V meste bola istá** (gr. *hétis* = známa) **žena, hriešnica** (gr. *amartolós* < *ámartía* = hriech). **Ked' sa dozvedela, že je hosťom vo farizejovhom dome, priniesla alabastrovú nádobu s voňavým olejom, s plačom** (gr. *klaío* = plačem) **pristúpila** (gr. *prosélthen*) **zozadu k jeho nohám, začala mu slzami máčať nohy a utierala ich svojimi vlasmi, bozkávala mu ich a natierala vonným olejom.** (Lukáš)

V meste bola istá žena hriešnica : hriešnica z tejto Lukášovej epizódy nie je ani Mária z Betánie, sestra Marty, ani Mária Magdaléna; dnešní biblisti ho označujú za iný príbeh; stotožňovanie Lukášovho príbehu so *synoptickými epizódami vychádzalo z alabastrovej nádoby, pomazania vonným olejom a tiež oslovenia hostiteľa Šimon. **Alabastrová nádoba** : alabaster je jemnozrnný, snehovobiely, bieložltý alebo zelenkastý priesvitný sadrovec, z ktorého sa zhotovovali nádobky na voňavé oleje, drahé masti a poháre na pitie; názov minerálu je odvodený od mesta Alabastron v Hornom Egypte, kde sa nerast vyskytuje; nádobka na vonné masti a oleje (gr. *alabastrón*) pomenovaná podľa materiálu; hebr. *pak* = fľaštička [1Samuelova 10,1]) mala hruškovitý alebo valcovitý tvar so zaobleným dnom, úzkym hrdlom a roztieracou plôškou; išlo o luxusný tovar a fakt, že nádobku žena rozbila (aby nemohla byť použitá na iný účel alebo ako forma obety), svedčí o veľkosti jej úcty k Ježišovi a viery v jeho moc a poslanie; podľa iného výkladu žena v skutočnosti zrejme alabastrón nerozbila, čo bol rímsky zvyk, ale odlomila úzke hrdlo nádobky, aby mohol obsah vytekať; tomu by zodpovedal výraz *syntribein* = rozlomiť. **Libra pravého vzácneho nardového oleja**: gr. *litran* – libra = 327g; gr. *barýtimos* = vzácny; bola neobvyklá množstvom aj cenou (300 denárov = 260 dolárov); cieľom textu je podčiarknuť, vyjadriť plnosť, nadbytok všetkého, čo je spojené s osobou Ježiša: kde je Ježiš, neplatia normálne miery; normálna miera

nestačí na docenenie Syna Božieho; nard bol extrakt z vonnej rastliny z Indie. **Vyliala mu ju na hlavu** : niektorí interpreti vidia v správaní ženy narážku na korunovačný obrad kráľa v starovekom Izraeli (1Samuelova 16,12-13; 1Kráľov 1,39), čo symbolizuje ženine vyznanie, že Ježiš je Mesiáš; práve tak mohlo byť snahou prejaviť úctu. **S plačom pristúpila k Ježišovi, slzami mu zmáčala nohy a utierala ich svojimi vlasmi** : okolo stola boli pohovky, na ktoré sa hostia po helénskom spôsobe uložili, takže hlava stolujúceho sa priklonila k stolu a nohy vyčnievali von; preto mohla žena k bosým nohám ľahko pristúpiť, poumývať ich a potrieť masťou (pozri kapitola Posledná večera).

Keď to uvideli učeníci, hnevali sa (gr. *aganaktein* = sťažovali sa, šomrali) **a hovorili:** „Načo také mrhanie (gr. *apóleia*; z gr. *apollymi* = zahubiť, celkom zničiť)? **Ved' sa to mohlo predat' a rozdat' chudobným** (pri príležitosti nastávajúcich sviatkov *pesah*).“ **Ježiš to pozoroval a povedal im:** „Prečo trápíte túto ženu? **Urobila mi dobrý skutok** (gr. *kalos* = krásny, mravný), **ved' chudobných máte vždy medzi sebou** (vždy im môžete prejaviť svoju ľútosť, uplatniť svoju spravodlivosť a dobročinnosť), **ale mňa** (Syna Božieho) **nemáte vždy.** **Keď mi vyliala tento olej na telo, urobila to na môj pohreb.** **Veru** (hebr. *amén* = naozaj; lat. *amen*; biblický liturgický výraz súhlasu: *staň sa*), **hovorím vám: Kdekoľvek na svete** (gr. *kosmoi* = skvostný v zmysle naprosto dokonalý; lat. *mundo*) **sa bude ohlasovať** (gr. *kerychthei*; lat. *praedicatum fuerit*) **toto evanjelium, bude sa na jej pamiatku** (gr. *eis mnémosynon*) **hovorit' aj o tom, čo urobila.**“ (Matúš)

Niektorí sa hnevali (gr. *embrimasthai* = hnevali sa; dosl. *fírkali*) **a hovorili:** „Načo takto mrhať olej? **Ved' tento olej sa mohol predat' za viac ako tristo denárov a rozdat' chudobným.**“ **A osopovali sa na ňu.** **Ježiš však** (gr. *de*) **povedal.** „Nechajte ju! **Prečo ju trápíte? Urobila mi dobrý skutok.** **Ved' chudobných máte vždy medzi sebou a keď budete chcieť, môžete im robiť dobre.** **Ale mňa nemáte vždy.** **Urobila, čo mohla** (gr. *ho eschen epoiésen* = urobila, čo mala). **Vopred pomazala moje telo na pohreb.** **Veru hovorím vám: Kdekoľvek na svete sa bude ohlasovať evanjelium** (gr. *kerychthenai euaggéllion*; lat. *predicari evangelium*), **bude sa na jej pamiatku** (gr. *eis mnémosynon*) **hovorit' o tom, čo urobila.**“ (Marek)

Tu jeden z jeho učeníkov, Judáš Išariotský (gr. *Ioudas*; gr.lat. *Judas/Juda*; hebr. *Juda*; pozri Christologický cyklus III.: *Zrada*), **ktorý ho mal zradiť, povedal:** „Prečo nepredali tento vonný olej za tristo denárov a nerozdelili ho chudobným? **Lenže to nepovedal preto, že mu išlo o chudobných, ale že bol zlodej, mal na starosti spoločnú pokladňu a kradol z nej, čo do nej vkladali.** **Ježiš povedal:** „Nechaj ju, **urobila to v deň môjho pohrebu** (v zmysle: *vopred pre deň môjho pohrebu*)! **Chudobných máte vždy medzi sebou, ale mňa nebudete mať vždy.**“ (Ján)

Dobry skutok : gr. *kalos* = krásny, mravný; Židia delili dobré skutky na almužny a skutky lásky; tieto skutky sa považovali za vyššie a zahrnovali okrem iného pochovávanie mŕtvych; žena teda vykonala vznešenejší skutok, ako je almužna, lebo prispela na Ježišovo pochovanie; zdá sa, že Ježiš pripúšťa, že srdcom vytušila dosah svojho gesta. **Veru** : hebr. *amén* = naozaj (vo význame: určite je to pravda); biblický liturgický výraz súhlasu; hebr. *amén/amen* odvodené z koreňa *aman*, ktoré znamená istotu pravdy; hebr. slová *emuna, emat*, odvodené z koreňa *aman* prekladali do gr. textu ako *pistis*.

Keď to videl hostiteľ (ako hriešnica bozkáva Ježišovi nohy), **povedal si v duchu: „Keby tento bol prorokom, vedel by, kto a aká je to žena, čo sa ho dotýka, že je to hriešnica** (od proroka sa očakávala schopnosť čítať v ľudskom srdci).“ **Ježiš mu vravel: „Šimon, mám ti čo povedať.“ On odpovedal: „Povedz, učiteľ** (gr. *Didaskale*; *Didaskalos* = Učiteľ; titul učiteľ ako náprotivok *Pane/Kyrios* = titul pre Syna Božieho a Mesiáša; svedčí o postoji farizeja k Ježišovi, ktorý v ňom iba vidí iba jedného z prorokov)!“ **„Istý veriteľ mal dvoch dlžníkov. Jeden dlhoval päťsto denárov** (lat. *denarius* - pribl. denná mzda; pozri kapitola *Daňový peniaz*), **druhý päťdesiat. Keďže nemali skadiaľ dlžobu zaplatiť, odpustil** (gr. *charizomai*) **ju obidvom. Ktorý ho potom bude mať radšej? Šimon mu odpovedal: „Myslím že ten, ktorému viac odpustil.“ On mu povedal: „Správne usudzuješ.“ A potom sa obrátil k žene a Šimonovi povedal: „Vidíš túto ženu? Vošiel som do tvojho domu a nedal si mi vodu na nohy** (pozri *Christologický cyklus III.: Umývanie nôh učeníkom*). **Ale ona slzami zmáčala moje nohy a svojimi vlasmi ich poutierala. Nepobozkal si ma** (pozri *Christologický cyklus III.: Posledná v večera – Agapy*). **Ale ona odvtedy** (dosl. od hodiny - krátky časový úsek), **ako som vošiel** (variant: ako vošla), **neprestala mi nohy bozkávať. Hlavu si mi olejom nepomazal. Ona mi voňavým olejom natrela nohy** (nedodržanie zvyku pohostinnosti zo strany hostiteľa: bozk na privítanie, umytie nôh, potretie hlavy olejom). **Preto** (gr. *hú charin* = na základe toho) **ti** (Šimon) **hovorím: Odpúšťajú sa jej mnohé hriechy** (odpúšťanie a láska sú Božími, t.j. dokonalými vlastnosťami; pozri kapitola *Kázeň na hore*), **lebo miluje** (gr. *agapaó* = milujem [tu vo význame byť vďačný]).“ **Komu sa menej odpúšťa, menej miluje.“ A jej povedal: „Tvoje hriechy sú odpustené** (gr. *afiémi* = odpúšťam).“ **Vtedy tí, čo s ním stolovali, začali si hovoriť: „Kto je to, že hriechy odpúšťa** (odpúšťanie hriechov iba v moci Boha)?“ **On však povedal žene: „Tvoja viera ťa zachránila. Chod' v pokoji** (gr. *poreuú eis eirénén* - v zmysle: si spasená)!“ (Lukáš)

Chod' v pokoji : v gréckom texte (Lukáš 7,50) *poreuú eis eirénén*, čo je mierne odlišná forma gréckeho *hypage eis eirénén*; ide o grécky *kalk klasického hebrejského výrazu *lek le-šalom*, ktorý sa nachádza napr. v 1Samuelovej (20,42) a dosl. znamená „chod' v pokoji“ alebo „chod' k pokoju“; ide o zvyčajné slová na rozlúčku; *kalk je názov alebo výraz vzniknutý presným prekladom štruktúrnych prvkov cudzieho výrazu a použitý podľa cudzej predlohy, avšak v inom význame; pohanský čitateľ, ktorý nepochádzal zo židovského prostredia, tomuto výrazu nerozumel; samotné kalky, ich častý výskyt v evanjeliách, svedčia o tom, že grécky evanjeliový text vznikol podľa staršej hebrejsky písanej predlohy, ale predovšetkým, bol určený Židom obracaným na kresťanstvo, nie pohanským *prozelytom (C. Tresmontand: *Hebrejský Kristus*, str. 101), ako sa usilujú tí exegeti, ktorí uprednostňujú výklad, že texty boli určené kresťanom z radov pohanstva, preto ich datujú do neskoršieho obdobia.

*Evanjeliá píšu o dvoch stretnutiach Ježiša s farizejmi, pri ktorých s nimi jedol. Matúš, Marek a Ján situujú udalosť do Betánie krátko pred Veľkou nocou, Lukáš do doby Ježišovho účinkovania v Galilei pred vyslaním dvanástich apoštolov na misiu.

Niektorí bádatelia sa domnievajú, že ide o dve rôzne udalosti, iní ich pokladajú za rôzne verzie tej istej udalosti, ktoré sa líšia iba v detailoch: Matúš a Marek príbeh zasadili do domu Šimona Malomocného, Ján do domu Lazára, Lukáš do domu farizeja Šimona na bližšie neurčenom mieste v Galilei.

Nakoľko v Jánovej verzii vstupujú do deja aj Lazárove sestry, niektorí biblisti uvažujú o tom, že Marta mohla byť manželkou Šimona Malomocného. Kto bol Šimon Malomocný evanjelisti nespomínajú, vzhľadom na chorobu (pozri kapitola *Uzdravenie malomocného*) sa dá predpokladať, že bol niekým, kto sa z choroby vyliečil, alebo mu ten dom iba patril. Marek mohol označenie Malomocný pridať, aby pripomenul

Ježišovo stretnutie s malomocným v Galilei a fakt, že Ježiš nejedával s mocnými tohto sveta, ale s tými, ktorí boli na okraji spoločnosti.

Neistotu v identifikácii príbehu spôsobuje okrem iného častý výskyt mena Šimon (iba v Novom zákone je jedenásť nositeľov tohto mena, z ktorých dvaja, Šimon Peter/apoštol Peter a Šimon Kananejský, patrili do najbližšieho okruhu Dvanástich: Matúš 10,2).

Podľa niektorých biblistov stretnutie v dome farizeja Šimona z Lukášovho evanjelia nie je možné stotožňovať s Pomazaním v Betánii, ktoré uvádzajú Matúš, Marek a Ján, hoci sa tiež odohráva v domácom prostredí. Zásadný rozdiel však vidia v tom, že betánsky príbeh má celkom odlišné myšlienkové vyznenie ako hostina v dome farizeja Šimona. Domnievajú sa, že Pomazanie v Betánii bolo vložené do evanjelií z tematických príčin, lebo sa blížila Ježišova smrť a on sám vnímal svoje pomazanie ako predobraz zaopatrenia zomierajúceho, zatiaľ čo v prípade kajúcnice z Lukášovho evanjelia išlo o prejav ženinej ľútosť nad vlastnou hriešnosťou a vieru v mesiášske postavenie Ježiša (pozri Christologický cyklus I.: *Mesiáš*).

Žena s alabastrovou nádobou a nardovou masťou (pozri Apokalyptický cyklus: *Vyliatie čiaš*) je tradične stotožňovaná s Máriou Magdalénou, ktorú spomína Lukáš (8,2) ako ženu v súvislosti s uzdravením s posadnutosti. Hoci posadnutosť bola vnímaná ako následok hriechu, zjavne to nebol ten typ previnenia, pre ktorý hľadala záchranu u Ježiša pokorná žena, ktorej meno uvádza iba evanjelista Ján - Mária z Betánie (pozri kapitola *Ježiš v dome Mary a Márie*). Takisto nie je žiaden dôvod spájať Máriu Magdalénu s Máriou, sestrou Marty a Lazára (pozri Christologický cyklus III.: *Noli me tangere*).

Vo výtvarnom umení sú evanjeliové príbehy odlišované názvami: Pomazanie v Betánii (Matúš, Marek, Ján) a Hostina v dome farizeja Šimona (Lukáš).

Námet **Hostina v dome farizeja Šimona** maliari umiestňujú do interiéru Šimonovho domu, Veronese svoju kompozíciu v súlade s dobovou konvenciou situoval na honosné nádvorie. V základnom *ikonografickom type Mária Magdaléna kľací pri Ježišových nohách, kropí ich slzami, suší vlasmi, bozkáva ich, či natiera masťou. Ježiš sedí za stolom v prednej časti, na rohu, ojedinele na schodoch alebo na lavici. Stôl v umení raného stredoveku zobrazovali, podobne ako pri iných hostinách či v námete *Posledná večera*, polkruhový (nástenná maľba kostola S. Angelo in Formis, 1072-1087). Neskoršie sa presadil stôl obdĺžnikový. Na stole leží iba pár kúskov jedla, v 16.-17.storočí stôl pokrýva množstvo riadu a kompozícia nadobúda charakter kulinárskej slávnosti.

Hriešnicu v súlade s Lukášovým textom zobrazovali s dlhými vlasmi, v honosnom dobovom odeve, naznačujúcom pokoru a úctu svetskej moci a bohatstva k myšlienkam kresťanstva. Alabastrová nádobka leží vedľa nej.

V minimalizovanej verzii vystupujú iba tri postavy, Kristus, Mária Magdaléna a farizej Šimon. Klasický ikonografický typ postupne dopĺňali a rozširovali sprievodné postavy, Židia v klobúkoch (reliéf krstiteľnice dómu v Hildesheime, 1240-1250), apoštoli so svätožiarou či zvýraznenou fyziognómiou, napríklad starý, bielovlasý Peter s plešinou a mladý, pôvabný Ján s dlhými svetlými vlasmi (holandský maliar Dirk Bouts, 1475). Závazná kompozícia s presným počtom osôb nevznikla. V *renesancii a *baroku sa vytvárali scény v podobe slávnostného banketu, s množstvom sprievodných postáv, ktoré vyhovovali vkusu objednávateľov (Tintoretto 1562, Veronese 1560).

Hostine v dome farizeja Šimona sa podobalo **Pomazanie v Betánii** (Majster Theodorik, nástenná maľba v kaplnke Sv.Kríža na Karlštejne, pred 1365). Nakoľko opis miesta a udalosti sa u jednotlivých evanjelistov prekrýva, ani vo výtvarnom umení v tomto ohľade nepanuje zhoda a oba výjavy sa často miešajú. Niekedy je možné presne

určiť príbeh iba podľa istých postáv (Marta, farizej Šimon, Judáš) a spôsobu pomazania (hlava, nohy) a súvislostí obrazov.

Za predobrazy Ženy hriešnice sú pokladané starozákonné príbehy, v ktorých sa spája predstava malomocenstva ako hriechu a Božieho trestu, ktorému sa dostane odpustenia z Božej milosti (pozri kapitola *Uzdravenie malomocného*). Príčinou paralelizmu (býval niekedy iba vonkajším znakom) však zrejme bola postava Šimona Malomocného.

Starozákonné predobrazy Ženy hriešnice: a) **Miriam postihnutá malomocenstvom (Numeri 12,1-15)**. Na ceste sinajskou púšťou Mojžiš musel znášať protesty ľudu aj svojho brata Árona a sestry Miriam, ktorá sa búrila proti bratovmu výsadnému postaveniu. Jahve zoslal na Miriam malomocenstvo, preto bola na sedem dní vyobcovaná z tábora. Až po jej návrate a nevyhnutných očisťovacích obradoch mohli Izraeliti pokračovať v ceste do zasľúbenej zeme. b) **Uziáš postihnutý malomocenstvom (2Paralipomena 26,16-21)**. Desiaty judský kráľ Uziáš (8.st.pr.Kr.) pohrdol zákonmi a vstúpil do veľsvätyne chrámu, kam mal prístup iba veľkňaz. Nahneval sa, keď mu kňazi dohovárali. Na čele mu vystúpilo malomocenstvo, preto bol vylúčený zo života svojho národa a nikdy sa už neuzdravil. c) **Obetovanie za chorých malomocenstvom (Levitikus 14,1-32)**. Malomocenstvo je Božím trestom za hriech. Milosť odpustenia sa dostane hriešnikovi až po zložitých očisťovacích obradoch a pokání (pozri kapitola *Uzdravenie malomocného*).

*

***Farizeji** boli jednou z viacerých náboženských a politických skupín judaizmu, ktorá mala v Ježišových časoch najväčší vplyv na náboženské zmýšľanie židovského ľudu. Nebola to jednoliate hnutie, ale boli v ňom skupiny rôzneho ladenia. Ich pomenovanie (hebr. **hasidim** = Boží verní, nábožní; **prušim**; v gr. preklade **farisaioi** = odlúčení) sa objavuje na počiatku 2.st.pr.Kr. Svojou vernosťou predpisom Zmluvy a najmä zachovávaním kultovej čistoty sa odlišovali od obyčajného ľudu, nazývaného **am ha-arez** = ľud zeme).

Farizeji nadväzovali na prísnu náboženskú skupinu chasidejcov, ktorá vznikla v čase panovania seleukovského vladára Antiocha Epifana V. (175-163 pr.Kr.), odmietala akýkoľvek kontakt s helénskou kultúrou a podporovala povstanie Júdu *Machabejského (†161 pr.Kr.) proti gréckej a rímskej nadvláde. Chasidejci tvorili uzavretú komunitu, ktorá kládla dôraz na pokánie a úplnú vernosť Zmluve. Neskoršie sa chasidejci rozdelili, niektorí sa stali členmi sekty ***esejcov** a iní sa pridali k farizejom.

V chasidskej tradícii odmietania cudzích, helénskych vplyvov pokračovali farizeji. Postupne začali vystupovať nielen ako náboženská, ale aj politická strana. Stali sa protivníkmi šľachtickej a konzervatívnej kňazskej strany saducejov sympatizujúcich s gréckou kultúrou, i vládnucej židovskej dynastie ***Hasmoneovcov**.

V Ježišových časoch sa farizeji stali vládnucou stranou, mali väčšinu v židovskej veľrade a podieľali sa na prenasledovaní prvotných kresťanov. Po zničení jeruzalemského chrámu v roku 70 sa stali pre svoj zmierlivý postoj k rímskej moci jedinou fungujúcou židovskou politickou stranou.

Po definitívnom zániku židovského štátu koncom 1.storočia zohrali rozhodujúcu úlohu v reorganizácii judaizmu. V ich náboženskej (nie politickej) tradícii pokračovala jamnická škola, nazvaná podľa mesta Jamnia/Javné na brehu Stredozemného mora, ktorá predstavovala centrum rabínskeho judaizmu. Výsledkom úsilia jamnickej rabínskej školy bolo napísanie ***Talmudu** a kodifikácia židovského kánonu Starého zákona. Charakteristickou črtou učenia farizejov bolo presvedčenie, že popri písanej

***Tóra** je nerozlučnou a záväznou súčasťou Zákona aj Ústna Tóra, výklad, ktorý podávali učenci.

Farizeji mali svojich vlastných znalcov, zákonníkov (hebr.pl. **soferim**; sg. **sofer** = pisár), ktorí sprístupňovali Zákon každému. Farizeji uvádzali úzkostlivo do praxe to, čo zákonníci teoreticky vyučovali.

Z učenia farizejských zákonníkov sa postupne vytvorilo 248 príkazov a 365 zákazov, čiže 613 predpisov, ktorými sa dopodrobna riadil život izraelského národa aj jednotlivcov. Od saducejov sa farizeji líšili tým, že verili vo vzkriesenie mŕtvych, existenciu anjelov a duchov a že uznávali za Sväté písmo nielen Päť kníh Mojžišových, ale celý *Starý zákon s príslušnou tradíciou (prorocké knihy a sväté knihy).

Ježišova kritika farizejov sa vzťahovala viac na ich postoj k viere, ako na vieroučné problémy. Kritizoval ich formalizmus, pokrytectvo, prepíatosť v zachovávaní vonkajších predpisov, ich pýchu, poverčivé zachovávanie sabatu a namyslenosť pre príslušnosť k Abrahámovmu potomstvu. Farizeji naopak vyčítali Ježišovi liberálny postoj k predpisom ako bol pôst, sobotný odpočinok atď. Považovali to za neúctu k viere a židovskej tradícii a za ohrozovanie samotnej podstaty viery. Je logické, že farizeji zohrali dôležitú úlohu v intrigách namierených proti Ježišovi a mali účasť na jeho odsúdení na smrť. Napriek polemikám a kritikám namiereným proti nim, medzi jednoduchými ľuďmi farizeji požívali veľkú úctu a ich učenie bolo v nejednom ohľade výkvetom židovského myslenia a náboženstva. Predstaviteľmi farizejského učenia boli významní muži, ako napríklad apoštol Pavol pred svojim konvertovaním na kresťanstvo. Ani Ježiš vo svojej kritike farizejov neformuloval žiaden zásadne rozdielny vieroučný program, preto je možné povedať, že zo všetkých náboženských prúdov tej doby a napriek všetkým výhradám mu boli farizeji najbližší. Niektorí biblisti (P. Winter, J. Blinzler) dokonca pokladali za možné, že Ježiš bol členom strany farizejov. S tým však nesúhlasia iní, ktorí právom poukazujú na Ježišov spor s farizejmi, dokladovaný podobenstvami, ktorý tvorí základ jeho misie.

V *evanjeliách vystupuje rad farizejov, ktorí sú skrytými stúpenkami Ježiša, čo dosvedčuje, že ich náboženské zameranie nevnímalo Ježišovu misiu ako niečo sebe cudzie. Farizejom bol napríklad Nikodém, ktorý tajne v noci navštívil Ježiša, aby s ním viedol dialóg o jeho učení, ktoré ho priťahovalo, ale ktorému nerozumel (Ján 7,50-52), farizejom bol aj Šimon, ktorý ho pozval do svojho domu, aby s ním povederal. Farizejom bol pravdepodobne aj zámožný jeruzalemský občan Jozef z Arimatie, ktorý dal Ježiša uložiť do svojej hrobky.

*

Olej. Slovo olej u obyvateľov Stredomoria vždy znamenalo olej z olivy (hebr. **zajit**, gr. **elaia**, lat. **olea**). Odborníci rozlišujú viac ako 680 odrôd olív. Španielsky výraz pre olej je „aceite“ a pochádza z arabského „azzájt“, čo doslovne znamená „šťava z olivy“. Zloženie kultového oleja podáva Exodus (30,23-25): olivový olej, škorica, puškvorec, kasia (vnútorná kôru stromu *Cinnamomum casia*, rastúceho v Arábii). Zo zmesi sa vyrábala masť, ktorou sa natierali liturgické predmety a oltár a potierali sa ním kňazi.

*Nardový olej, ktorý použila kajúcnica, bol mimoriadne vzácny éterický olej získavaný z niektorých juhoázijských rastlín. Z ich aromatických koreňov a pakoreňov sa pripravovala vonná masť. Dnešná medicína vie, že nardový olej mohol pomáhať pri liečbe malárie, navodzoval príjemný spánok, brzdil rozkladné procesy a pôsobil proti plesniam, čo všetko mohli byť praxou podložené dôvody, aby sa používal pri zaopatrení mŕtveho. V antickom mýte z popola nardu, myrty a škorice sa každých 500 rokov znovu rodí vták Fénix. Libra oleja z „pravého nardu“ stála v ježišovských časoch 300 denárov (pozri kapitola *Daňový peniaz*) a mala približne hodnotu desaťmesačnej mzdy.

Pretože olej posväčuje, mierni bolesť, občerstvuje a žiari, je rovnako ako voda, mlieko a oheň náboženským symbolom. Podľa Druhej knihy Samuelovej (16,13) a Izaiáša (11,2) olivový olej predstavuje olej Božieho Ducha a duchovnú silu, ktorá z neho vychádza. V izraelskom kulte má pomazanie olejom symbolicko-posvätný charakter (Žalm 23,5; 89,20). Vedie človeka do Božských sfér a pridáva mu autoritu zo strany Boha (1Samulevova 24,7-11; 26,9), vyčleňuje človeka z kruhu ostatných pre zvláštnu a posvätnú službu (Levitikus 21,10). V stredoveku „logicky“ smrť vo vriacom oleji bola trestom pre kacírov (trest bol interpretovaný ako kultové očisťovanie hriešnika a spása jeho duše; pozri Apokalyptický cyklus: *Mučenie sv. Jána*).

Liturgický olej. Kresťanské náboženstvo tieto židovské a *pohanské tradície prevzalo a od tých čias olej používa jednak v pôvodnom stave, jednak v zmesi s inými látkami (balzamová živica, korenie). Cirkev používa tri druhy liturgického oleja: olej krstencov/katechumenov, *krizma (z gr. **chrísma** = pomazanie) a olej pre chorých (**oleum infirmorum**). Oleum infirmorum je vyhradené pre sviatosť chorých (tzv. posledné pomazanie) a na svätenie zvonov. **Oleum catechumenum** sa používa pri svätení krstnej vody, pri sviatosť krstu a svätení kňazov. Predtým sa používal pri pomazaní svetských panovníkov. Krizmou sú pomazaní krstenci pri krste, pri birmovke a kňazi pri vysviacke (pomazanie rúk a hlavy), krizma sa používa pri svätení chrámov, oltárov, zvonov a niektorých bohoslužobných nádob. V 7. storočí sa krizmou pomazávala hlava stredovekých panovníkov. Olej, ktorý predtým požehнала cirkev, bol v kapetovskom období Francúzska (987-1328) vnímaný ako olej nebeského pôvodu; jeho prostredníctvom sa menil panovník na pozemskú podobu Krista.

O liturgickom oleji písal cirkevný učiteľ Bazil Veľký (†379). Obrad svätenia oleja sa najčastejšie konal v poslednom predveľkonočnom týždni, neskoršie sa na Zelený štvrtok svätila krizma. Ostatné oleje pre krstencov a chorých si svätili kňazi podľa svojej potreby. Kňaz chorého pokrižuje posvätným olejom presne na označených miestach na tele (hlava, oči, uši, nos, pery, hrdlo, prsia, srdce a ramená, ruky a nohy) a na miestach zvlášť bolestivých. Modlitby, ktoré sa pritom prednášajú, majú rovnakú stavbu a týkajú sa nesprávnej funkcie jednotlivých orgánov. V katolíckej cirkvi bolo svätenie olejov výsadou biskupov, ale pápež mohol preniesť túto právomoc aj na kňazov. Pri omši na Zelený štvrtok sa najprv svätí olej chorých, potom krizma a nakoniec olej krstencov (pozri Christologický cyklus III.: *Umývanie nôh učeníkom*).

Hlbokú básnickú silu majú biblické metafory venované oleju: Pozemský človek **„má síce užívať život, ale súčasne musí starostlivo dbať, aby jeho šaty zostali biele a na jeho hlave nechýbal vonný olej“** (Kazateľ 9,8). **„Komu Hospodín odoberie svoje požehnanie a milosť, ten nebude mať oleja na pomazanie, aj keby mu patrili olivové háje“** (Deuteronomium 28,40). **„Miluješ spravodlivosť, nenávidíš zvoľu; preto ťa, božský, pomazal Boh, tvoj Boh, olejom radosti viac ako tvojich druhov“** (Žalm 45,8). V Piesni Šalamúnovej (1,3) spieva nebeský ženich: **„Ako vzácna je vôňa tvojich olejov, tvoje meno je ako jemný olej.“**

Názvy: Kajúcnica, Hostina v dome farizeja Šimona, lat. *Femina peccatrix ungit et irrigat lacrymes pedes Christi*, tal. *Cena in casa del fariseo*, nem. *Gastmahl im Hause Simons*, *Gastmahl in Bethanien*, *Salbung durch Sünderin*, angl. *Feast in the House of Simon*.

UZDRAVENIE CHORÉHO V BETHESDE/RYBNÍK BETHESDA

(Ján 5,1-18)

*

Potom (po uzdravení syna kráľovského úradníka; Ján 4,43-54) **boli židovské sviatky** (*pesah) **a Ježiš vstupoval do Jeruzalemu** (gr.sg. *eis Hierosolyma*). **V Jeruzaleme** (gr.pl. *en tois Hierosolymois* = v Jeruzalemoch; dosl. preklad hebr.pl. *Jerušalaim*) **pri Ovčej bráne** (gr. *epi té probatiké* = dosl. „pri bráne bravu“) **je** (gr. *estin* = je; z gr. *eimi* = byť) **rybník hebrejsky zvaný Bethesda, ktorý má päť stĺporadií**. **Pri nich ležalo** (vtedy v ježišovských časoch) **množstvo chorých, slepých, chromých a ochrnutých, ktorí čakali, keď sa pohne voda**. **Lebo Pánov anjel** (gr. *agellos tou Kyriou*; hebr. výraz *ve 'elleh šemot* = „toto sú mená“ [pozri Apokalyptický cyklus Posledný súd – Anjeli pri poslednom súde]) **zostupoval z času na čas do rybníka a zviril vody; a ten, kto prvý vošiel do zvirenej vody, ozdravel, nech ho trápila akákoľvek choroba**.

Bol tam istý človek, ktorý bol chorý už tridsaťosem rokov. Keď ho tam uvidel Ježiš ležať a zvedel, že je už dlho chorý, povedal mu: „Chceš ozdraviť?“ Chorý mu odpovedal: „Pane (gr. *Kyrios*), nemám človeka, čo by ma spustil do rybníka, keď sa zvirí voda. A kým sa tam sám dostanem, iný ma predíde.“ Ježiš mu vravel: „Vstaň (gr. *egeire*; sloveso *egeiren* prekladané aj ako „zobudiť sa“, používané pri uzdravovaní), **vezmi si lôžko a choď!“ **A ten človek hneď ozdravel, vzal si lôžko a chodil.****

No v ten deň bola sobota (gr.hebr. *sabat*; lat. *sabbata*), **preto Židia hovorili uzdravenému: „Dnes je sobota. Nesmieš nosiť lôžko!“ Ale on povedal: „Ten, čo ma uzdravil povedal: Vezmi si lôžko a choď.“ Pýtali sa ho: „Kto je ten človek, čo ti povedal: Vezmi si lôžko a choď?“ Ale uzdravený nevedel, kto to bol, lebo Ježiš sa vzdialil zo zástupu, čo sa zišiel na tom mieste. Neskôr ho Ježiš našiel v Chráme a povedal mu: „Pozri, ozdravel si, **nepáchaj hriechy**, aby ťa nepostihlo niečo horšie.“ **A ten človek odišiel povedať Židom, že ho Ježiš uzdravil.****

Židia Ježiša prenasledovali za to, že robil také veci v sobotu. Ježiš im odpovedal: „Môj Otec pracuje aj teraz, keď aj ja pracujem.**“ (Ján)**

Pri Ovčej bráne : gr. *epi té probatiké* = dosl. pri bráne bravu (v severnej časti Chrámu); *probatiké* = hovädzí; dosl. preklad hebr. *šar ha con* = brána bravu; meno podľa toho, že cez ňu hnali obetné zvieratá (najmä ovce) do Chrámu. **Je rybník, hebrejsky zvaný Bethesda, ktorý má päť stĺporadií** : s ohľadom na prítomný čas slovíe byť a mať (je [gr. *estin*] rybník, má stĺporadie), tvrdí C. Tresmontand, že ide o jednoznačný dôkaz toho, že pisateľ Jánovho evanjelia text písal ešte pre zrúcaním Jeruzalemu a nie tridsať rokov po jeho zániku (66-70 po Kr.), pričom niektorí bádatelia (F. C. Bauer) jeho vznik kladú dokonca do 2.st. (okolo r. 170). **Ktorí čakali, keď sa pohne voda** : gr. *tarássó* = vírim (vodu); hovorilo sa, že voda rybníka má zázračné liečivé vlastnosti; Židia verili, že z času na čas sem prichádza anjel, tradične archanjel Gabriel, rozvíri krídlami hladinu a ten, kto sa prvý vo vode namočí, bude uzdravený; Iná tradícia spomína Rafaela, lebo jeho meno znamená „Boh uzdravuje“; nech bola príčina zvirenia akákoľvek, napr. občasný prílev vody, Ježiš využil tieto okolnosti, aby sa prejavil ako ozajstný uzdravovateľ, ktorý dá va a vracia život telu a duši; v mnohých významných gréckych rukopisoch táto pasáž chýba, podobne aj v latinskej *Neovulgáte. **Nepáchaj hriechy** : Ježiš nehovorí, že choroba je hriech, ale upozorňuje chorého, že milosť jeho uzdravenia ho zaväzuje, aby sa obrátil, a ak by zabudol, hrozí mu horšie ako bola jeho bývalá choroba; zázrak uzdravenia chromého je „znamením“ duchovného vzkriesenia (podobne Jána 9,2n: Uzdravenie slepého od narodenia). **Robil také veci v sobotu** : židovská tradícia sa usilovala zosúladiť odpočinok boha po stvorení

(Genezis 2,2n), ktorého obrazom je *sabat*, s neprestajnou aktivitou pri riadení sveta; rozlišovala sa aktivita Stvoriteľa, ktorá už skončila, a aktivita Sudcu, ktorá nikdy nekončí. Môj Otec pracuje teraz, keď aj ja pracujem : Ježiš stotožňuje svoju aktivitu s aktivitou zvrchovaného boha Sudcu, preto také rozhorčenie Židov.

V ranokresťanskom umení námet symbolizuje vykúpenie. Podľa spisovateľa Tertulliana (†220/230) ponorenie chromého do vody predznamenovalo kresťanský krst. Neskôršie sa námet objavuje zriedkavo, najmä bez svojho pôvodného symbolického podtextu. Keď Ján opisuje Bethesdu, uvádza, že u rybníka bolo päť stĺporadií, preto sa vo výjavoch Uzdravenia v Bethesde objavuje vodná nádrž s nejakým architektonickým prvkom. Anjel sa vznáša nad hlavami postáv, alebo práve čerá vodu rybníka. Ježiš oslovuje ochrnutého, ktorý leží na brehu, a ostatní chorí zaplňujú scénu. Súvislosť s uzdravujúcim vodou rybníka Bethesda a Ježišovou zázračnou mocou inšpirovala maliara *baptistéria v Dura Europos v Sýrii k zobrazeniu scény na steny baptistéria (pred r.245).

*

Nádrže na vodu, rybníky. To, že sa obyvatelia Palestíny naučili zachytávať vodu do umelých nádrží, cisterien, umožnilo osídliť púste oblasti krajiny, v ktorej od mája do septembra zriedkavo prší. Studne preto hrali v živote jej obyvateľov veľkú úlohu. Neboli iba prostriedkom na uhájenie existencie, ale boli zasväcované božstvám, rôznym kanaánskym baalom. Genezis (21,33; 25,11) dokladá, že v ich blízkosti stáli svätyne a oltáre. Prvé najstaršie nádrže pochádzajú z obdobia eneolitu, neskorej doby kamennej, ktorá v palestínskych podmienkach pripadá do 6000-3500 pr.Kr., čo je obdobie viac ako tisíc rokov pred hebrejským záborom Kanaánu. Najstaršie cisterny boli vyhlbené v kriedových horninách, takže ich nebolo potrebné utesňovať. Mali tvar zvonu alebo zúžené ústie pre pohodlné čerpanie. Tým sa riešilo aj obťažné zastrešenie, nevyhnutné pre udržanie čistej vody a zníženie veľkého odparovania. Predchádzalo sa úrazom, stratám na majetku (Exodus 21,33-34) a neoprávnenému užívaniu. Prvá doložená cisterna sa nachádzala v Chasóre, archeologickej lokalite 60 km východne od Haify, ktorú v dobe bronzovej striedavo ovládal Egypt a Sýria a v pol.2.tis.pr.Kr. tu žil hebrejský kmeň Naftalí. Cisterna mala obsah 150 tisíc litrov a bola utesnená silnou vrstvou omietky. Podobný postup bol aj vtedy, keď nebola vyhlbená, ale budovaná z veľkých, cez seba prekladaných kameňov. Strop nádrže bol zakrytý trámami a kamennými platňami, ktoré v prípade zvlášť objemných nádrží podopierali rady pilierov. Väčšina jeruzalemských domov mala vlastné nádrže, ale jestvovali aj obrovské verejné cisterny (2Kráľov 18,31), napríklad jeruzalemská chrámová cisterna, ktorá mala kapacitu viac ako osem miliónov litrov. Stavali sa aj rozľahlé nezastrešené nádrže a rybníky, ktoré slúžili na zhromažďovanie úžitkovej vody; nachádzali sa nielen v Jeruzaleme, kde ich bolo šesť, ale aj v Chebróne, Jerichu, Gibeóne, Samárii a inde.

Málokto vie, že pravé studne z biblických čias sa zachovali aj v strednej Európe, kam sa diaspórni Židia dostali skôr ako Slovania. RNDR František Mráček z Centra Věřitě objavil niekoľko pravých biblických miest, jedno dokonca v Prahe; zatiaľ jeho posledným svetovým úspechom je potvrdenie existencie biblickej studne v palestínskom Dotane/Dothaine v severnej Samárii, spojenej s príbehom Jozefa a jeho bratov (Genezis 37,17).

Rybníky predstavovali dôležitý zdroj vody. Budovali ich vo vnútri mestských hradieb a bolo v nich dostatok vody aj v čase obliehania. Medzi najznámejšie patrí rybník Siloe a Bethesda v Jeruzaleme.

Rybník Siloe. Siloe (hebr. *Šilloach* = „odosielateľ“ alebo „pokojné“ [miesto]) je názov vodnej nádrže a vodného vedenia, ktoré spájalo túto nádrž s prameňom Gíchón,

ktorý bol v staroveku hlavným zdrojom vody pre Jeruzalem; kresťania prameň Gíchón nazývajú Máriin prameň. Predtým, ako bola nádrž Siloe vybudovaná, napájali vody Gíchónu dva rybníky, Dolný a Starý, ktoré boli neskoršie spojené do rybníka Siloe. Nakoľko prameň vyvierať východne pred hradbami zo skaly pod Studničnou bránou (Nehemiáš 3,15), voľne stekal po svahoch do otvoreného kanála a zavlažoval kráľovskú záhradu na príľahlom kopci, bolo potrebné viesť vodu kanálom do hornej nádrže, ktorá bola v južnej časti mesta a chránila ju mestská hradba. Prívod vody bol teda zraniteľný a pri obliehaní Jeruzalemu mohol byť útočníkmi prerušený. Okolo roku 700 pr.Kr., v čase ohrozenia Asýriou, aby zabránil tejto možnosti, judský kráľ Chizkiáš dal zasypať nadzemný tok prameňa Gíchón a vybudovať podzemný kanál dlhý 533 m, vytesaný v skale a spájajúci Gíchón so hornou cisternou. Možno, že o kopaní tejto nádrže sa zmieňuje Izaiáš (22,9-11): **„Vidíte, že Pánovo mesto má veľa trhlín, zhromažďujete vodu do Dolného rybníka, sčítujete domy Jeruzalemu, rúcate domy na opevnenie múrov a robíte struhu medzi dvoma múrmi vodám starého rybníka.“** Stavba diela sa spomína aj v 2Paralipomena (32,4): **„Radil sa (Chizkiáš) so svojimi kniežatami a bojovníkmi, aby uzavreli vody prameňov, ktoré sú von z mesta. Oni súhlasili. Zišlo sa teda množstvo ľudu a pozapchávali všetky pramene aj potok (asi potok Kedron), ktorý prúdi cez krajinu, a vraveli: „Prečo by mali asýrski králi (Sancheríb), keď prídu, nájsť dostatok vody?!“ A opevňoval sa. Postavil múr všade, kde boli trhliny, vystaval na ňom veže a zvonku postavil druhý múr, opevnil Melo, Dávidovo mesto.“** Pri ústí tunela sa zachoval hebrejský nápis, popisujúci dokončenie tunela a stretnutie dvoch skupín razičov. Nápis bol objavený roku 1880 a dnes je uložený v Istanbule. Keď archeológovia siloашské stavebné dielo skúmali, našli ešte stopy po motykách. Tunel sa kľúkať, aby nedošlo k zosuvu skaly, je 2m vysoký a miestami iba 50cm široký. Nadväzuje na staršiu stoku z čias Jebúsejcov, obyvateľov Jebúsu, neskoršieho Jeruzalemu, ktorú spomína 2Samuelova (5,8) a po ktorej sa zrejme šplhali Dávidovi vojaci, keď dobývali mesto. V novozákonnej dobe sa v rybníku Siloe umývali zdraví aj chorí a podľa ***Talmudu** sa pri *slávnosti stánkov z rybníka naberala voda do zlatej nádoby a potom sa v sprievode niesla do Chrámu. Sprievod bol uvítaný trojitým trúbením trúb a voda bola vyliata na oltári na pamiatku zaslúbenia proroka Izaiáša: **„S radosťou budete čerpať vodu z prameňov spásy“** (Izaiáš 12,3). Z rybníka sa brala aj voda na prípravu veľkonočnej večere a odtiaľ ju niesol v krčahu muž, na ktorého ich odkázal Ježiš (Lukáš 22,10). Nad rybníkom Siloe boli zriadené kúpele nýmľ.

Rybník Bethesda. Druhým, veľmi známym bol rybník Bethesda (hebr. **Bejt Zata**) blízko Ovčej brány, asi 100m od chrámu. Spomínajú ju už grécky kronikár a zakladateľ kresťanského dejepisu žijúci v Palestíne, Eusebios z Cézarey (†339), a anonymný pútnik z Bordeaux, ktorý navštívil Jeruzalem roku 333 (pozri Christologický cyklus III.: *Cesta na Kalváriu*). Bethesda tvorila ho dvojité štvoruholníkové nádrže, jedna pre mužov, druhá pre ženy, kde sa zhromažďovali vody použité v chráme. Nádrže boli oddelené hrádzou. Po stranách rybníka sa nachádzali štyri stĺporadia a piate na hrádzi rozdeľovalo rybník na dve spomínané nádrže (Ján 5,1-9). Historik Jeremias sa domnieva, že mužská časť sa volala Dávidov rybník. Pri týchto dvoch nádržiach sa nachádzali ďalšie menšie bazény, pripojené k pohanskej svätyni uzdravenia (Asklepiova svätyňa).

K tejto informácii sa viaže apokryf Papyrus Oxyrhynchus 840 (4.-5.st.): **„zobral ich (učeníkov) na posvätné miesto (gr. *agneutérion*) a prechádzal sa po chráme. Tu prišiel akýsi farizej, predstavený kňaz (gr. *archieús*; hebr. *kohen gadol*; kňaz s významnou funkciou, napr. strážca pokladu, kňaz poverený dodržiavaním poriadku), menoval sa Levi, a keď sa s nimi stretol, povedal Spasiteľovi: „Kto ti dovolil chodiť tu po mieste čistoty a hľadiť na sväté náčinie (gr. *agia skeún*), keď si sa**

neokúpali (gr. *louómai* = kúpali sa, myli sa)? **Tvoji učeníci si dokonca ani neumyli** (gr. *baptikso* = umývavam) **nohy! Ved' si špinavý, a takto si vstúpil do tohto chrámu, na toto posvätné miesto! Sem nesmie vkročiť nikto, kto sa nevykúpala nevymenil si šaty, ani** (gr. *eí me*) **pozrieť na sa nesmie odvážiť** (gr. *alláksas tá endúmata*) **na sväte náčinie!“ Spasiteľ so svojimi učeníkmi sa hneď zastavil a odpovedal: „A čo ty, keď si v chráme, si čistý?“ Odpovedal: „Som. Ved' som sa vykúpali v Dávidovom rybníku** (gr. *He límne Daueíd*), **zostúpil som po jedných stupňoch a vystúpil po druhých** (gr. *dí etéras klímakos* = po druhých stupňoch; zdôraznenie vlastnej čistoty možno súvisí s ustanoveniami rituálneho kúpeľa - *mikve*), **obliekol som si biele šaty, čisté, a potom som šiel a pozrel tu na sväte náčinie** (zrejme obetné nádoby prístupné bežným návštevníkom; pozri kapitola Dvanásťročný Ježiš v chráme).“ **Spasiteľ mu odpovedal: „Beda vám slepým, nevidiacim! Vykúpali si sa vo vode, v ktorej dňom i nocou sa váľajú psi a prasce** (rituálne nečisté zvieratá; pozri kapitola Uzdravenie malomocného)? **Zvonku si sa namydľil a umyl si kožu? Ved' aj neviestky a hráčky na flautu** (odkaz na pohanské hostiny) **sa zvonku mažu olejom, umývajú sa, maľujú sa a krášlia sa, aby vzbudili mužskú žiadostivosť** (gr. *pros epithymían ton anthpróton* = dosl. „pre žiadostivosť ľudí“). **Ale vo vnútri sú plné škorpiónov a všelijakej špatnosti. Ale ja a moji učeníci, o ktorých hovoríš, že sme sa nekúpali, my sme sa vykúpali** (gr. *bapto* = kúpem, ponáram sa [tiež krstím]) **vo vodách života večného, ktoré zostupujú od Boha z neba...**

Keď roku 1856/1873 na severozápad od dnešného kostola sv. Anny vykopali pod križiackym kostolom cisternu rybníka, ktorá merala 16,3x6m, od tých čias stotožňovali túto nádrž s Bethesdou z Jánovho evanjelia. Dnes leží v moslimskej časti Jeruzalemu, na sever od Chrámovej hory, v mestskej štvrti známej ako Bet Chisda. Nakoľko sa nádrž nachádzala blízko Ovčej brány (v skutočnosti brány bravu = hebr. *šar ha con*), hovorilo sa jej aj Ovčie rybník. Tiež preto, lebo sa v ňom očišťovali ovce pred obetovaním (lat. *piscina probatica*).

Archeológovia objavili aj ďalšiu cisternu zo 6.st.pr.Kr., ktorá má 19m, a opäť si mysleli sa, že by mohlo ísť o evanjeliový rybník Bethesda. Nádrž bola vyhlbená v skale ešte pred babylonským zajatím v 6.st.pr.Kr. a pôvodne mala zachytávať dažďovú vodu pre potreby Chrámu.

Až roku 1914 južne od týchto cisterien odkryli skutočný rybník Bethesda o rozmeroch 60x50m. Pochádzal z helenistického obdobia (od 3.st.pr.Kr.), vedľa nej vznikla ďalšia nádrž a neskoršie boli cisterny spojené dohromady, aby vytvorili jednu veľkú. Pri vykopávkach objavili aj rímsku svätyňu boha medicíny Serapisa, gréckeho Asklépia. Cisterna bola obklopená prístreškami pre chorých, ktorí tu čakali na vhodný čas kúpeľa. V *hasmoneovskom období 2.st.pr.Kr. Bethesda dosiahla najväčšiu hĺbku a v čase rímskej nadvlády bola opatrená kamenným obložením, ktoré sa zachovalo dodnes. Za vlády cisára Hadriána (†138) slúžila ako verejné kúpele, popri ktorých bol vystavaný chrám Serapisa. Okolo nádrží vznikol v priebehu stáročí rad stavieb.

Hoci za vlády Herodesa Veľkého (†4pr.Kr.) vznikla pri Chráme ďalšia cisterna, Bethesda si podržala svoj rituálny význam. Jej zvyšky boli neskoršie začlenené do byzantského kostola Panny Márie, ktorý zničili roku 614 Peržania a o sto rokov neskoršie ich skazu završil chalíf el-Hakím. Dodnes sa dochovali zvyšky mohutných stĺporadií, jednako len identifikácia je stále neistá a do úvahy prichádzajú aj iné nádrže v tejto lokalite. Niektorí bádatelia sa prikláňajú aj k možnosti, že to, čo archeológovia objavili, sú pozostatky rybníka Siloe.

Lingvisti si dodnes nie sú istí znením i výkladom mena Bethesda, lebo rôzne spisy uvádzajú odlišné varianty (Betzata, Betsaida, Belseta), z ktorých slovo Betzatha je dnes považované za najsprávnejšie a Betsaida za menej pravdepodobné. Podľa jazykovedcov slovo Bethesda v preklade môže znamenať „miesto zľutovania“ alebo „dom zľutovania“ (*aram. *bet hesdá*), alebo „dom vyliatia“ (v zmysle Božieho požehnania),

alebo „dom vernosti“ (Božej i ľudskej). Betzata znamená „dom olivy“ alebo „dom olív“, Betsaida znamená „dom rybára“. Názov označuje rybník samotný i budovu.

K stredovekej viere v zázračne sily vôd rybníka Bethesda, používaných nielen na kúpeľ, ale aj na pitie, iste prispela okrem starohebrejskej tradície a Jánovho príbehu o Uzdravení chromého i stredoveká legenda o *Svätom kríži* (pozri Christologický cyklus I.) Podľa nej bolo v rybníku nájdené drevo z rajskeho stromu poznania dobrého a zlého. Toto drevo od nepamäti slúžilo v Jeruzaleme ako most cez vodný prúd a samotná kráľovná zo Sáby počas svojej návštevy kráľa Šalamúna radšej prešla bosá vodným tokom, ako by naň vstúpila. Bolo logické, že tieto legendy spojili Sväté drevo z rajskeho stromu s legendou o Svätom dreve, z ktorého zhotovili Kristov kríž. Týmto poučným i mystickým príbehom, časom obohacovaným o ďalšie podrobnosti, vznikol významový oblúk medzi Adamovým hriechom a Ježišovým vykupiteľským činom. V Jánovom evanjeliu (5,4) sa nachádza pasáž o anjelovi Pána, ktorý z času na čas zostupuje do rybníka a rozvíri jeho vody. V niektorých gréckych prekladoch Biblie tento verš chýba, preto ho do starších vydání znovu doplnili, čo sa však v novších vydaniach nedodržalo.

UZDRAVENIE DVOCH SLEPÝCH/UZDRAVENIE SLEPÉHO PRI JERICHU

(Matúš 20,29; Marek 10,46-52; Lukáš 18,35-43; Ján 9,1-7)

*

Ked' (Ježiš a učeníci) vychádzali z Jericha (pred vstupom do Jeruzalemu), nasledoval ho veľký zástup. A hľa (gr. *euthys* = okamžite; z hebr. *hine* = hľa), pri ceste sedeli dvaja slepci (gr. *dúo tyfloús*). Ako počuli, že tadiaľ ide (gr. *paragei* = ísť okolo) Ježiš, vykriekli a povedali: „Pane (gr. *Kyrie*), zmiluj sa (gr. *splanchnistheis*) nad nami, syn Dávidov (gr. *Hyios tou Dauíd* ; lat. *Fili David* ; mesiášsky prívlastok; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly)!“ **Zástup ich okríkal, aby mlčali; ale oni ešte tým väčšmi kričali: „Pane, zmiluj sa nad nami, Syn Dávidov!“ (Matúš)**

Prišli do Jericha. A keď so svojimi učeníkmi a s veľkým zástupom z Jericha odchádzal, pri ceste sedel slepý žobrák (gr. *prosaités* ; lat. *mendicus*) Bartimej (gr. *Bartimaios* < *aram. *bar* = „syn“ + skratka z gr. *Timótheos* = „ctiteľ Boží“ > Bohuslav), syn Timejov (gr. *Timaios* = „ctený“; zrejme muž známy v prvotnej cirkvi). Keď ten počul, že je to Ježiš Nazaretský (gr. *Iesous Nazarénos* ; hebr. *Jošua Nacereth* ; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly), začal kričať: „Ježišu, syn Dávidov, zmiluj sa nado mnou!“ Mnohí ho okríkali (gr. *epitiman* = okrikovať), aby mlčal, ale on ešte väčmi kričal (gr. *krazó*): „Syn Dávidov, zmiluj sa nado mnou!“ (Marek)

Keď prichádzali k Jerichu, pri ceste sedel akýsi slepec (gr. *tyflós* ; lat. *caecus*) a žobral (gr. *epaitón*). Keď počul, že tadiaľ prechádza zástup, pýtal sa, čo sa deje. Povedali mu: „Ježiš Nazaretský (gr. *Iesous Nazóraios*) ide tadiaľto.“ Tu vykrikol: „Ježiš, Syn Dávidov, zmiluj sa (gr. *eleos*) nado mnou!“ Tí, čo išli popredu, ho okríkali, aby mlčal. Ale on ešte väčmi kričal (gr. *boao* = kričím): „Syn Dávidov, zmiluj sa nado mnou!“ (Lukáš)

Ako išiel, videl človeka, ktorý bol od narodenia slepý (gr. *tyflós apó te génnesé*). Jeho učeníci sa ho pýtali: „Rabbi (*aram. > hebr. = [môj veľký] učiteľ), kto zhrešil, on alebo jeho rodičia, že sa narodil slepý?“ Ježiš odpovedal: „Nezhrešil ani on, ani jeho rodičia (tradičné židovské chápanie choroby ako trestu za hriechy), ale majú sa na ňom zjaviť Božie skutky (znamená moc Syna Božieho).“ **Dokiaľ je deň, musíme konať (alebo „musím konať“) skutky toho, ktorý mal poslať. Prichádza noc, keď nik nebude môcť pracovať.“ Kým som na svete, som svetlo sveta. (Ján)**

*Vychádzali z Jericha : cesta Ježiša a učeníkov začala v Cézarei Filipovej a smerovala k Jerichu (hebr. „mesiacov“) ležiacemu 25km východne od Jeruzalemu, 8km západne od rieky Jordán a 10km severne od Mŕtveho mora; krajina okolo Jericha tvorila oázu uprostred drsnej krajiny; počas panovania Herodesa Veľkého (38pr.Kr.-4po Kr.; pozri kapitola Vraždenie neviniatok) zažilo mesto oživenie, kráľ si v ňom vybudoval zimné sídlo a liečil sa v sírnatých kúpeľoch; podľa archeológov Jericho je najstarším starovekým mestom, starým až 8 tisíc rokov; oproti Jerichu sa v púšti nachádza Hora pokúšenia, kde diabol pokúšal Ježiša (pozri kapitola Pokúšenie Krista). Dvaja slepci : gr. *dúo tyfloús* ; nezrovnalosti v počte slepých medzi Matúšom a ostatnými evanjelistami zrejme pramení, podobne ako v prípade počtu zbožných žien pri Ježišovom hrobe, v židovskom práve; Matúš adresoval svoje evanjelium židokresťanom, Marek Grékom; kresťania židovského pôvodu považovali svedectvo za hodnoverné, ak ho potvrdili výpovede najmenej dvoch svedkov. Od narodenia slepý : gr. *tyflós apó te génnesé* ;*

Jánov príbeh slepého od narodenia komentátori pokladali za alegóriu duchovnej slepoty, ktorú Ježiš prišiel na zem vykúpiť (pozri kapitola Podobenstvo o rozsievачovi kúkoľa). **Prichádza noc** : Ježišov život je ako pracovný deň, ktorý sa končí nocou smrti. **Kým som na svete, som svetlo sveta** : vyhlásenie už dopredu hovorí o význame zázraku uzdravenia slepého; svetlo sveta ako metafora Božej prítomnosti (pozri kapitola Vzkriesenie Lazára).

Ježiš zastal, zavolał ich (dvoch slepých) a povedal: „Čo chcete, aby som urobil?“ Odpovedali mu: „Pane, nech sa nám otvoria oči.“ Ježiš bol hlboko pohnutý a dotkol sa ich očí. Hneď videli a nasledovali ho. (Matúš)

Ježiš zastal a povedal: „Zavolajte ho!“ Zavolali slepca (Bartimeja) a vraveli mu: „Neboj sa! Vstaň (gr. *tharsein* = buď dobrej mysle, maj odvahu), volá ťa!“ On odhodil pláť, vyskočil a šiel k Ježišovi. Ježiš mu povedal: „Čo chceš, aby som ti urobil?“ Slepce mu odpovedal: „Rabbuni** (*aram. = *Rabboni/Rabbuni*)! Aby som videl (gr. *anableipein*).“ Ježiš mu povedal: „**Chod'** (gr. *egeiren* = vstať, zobudiť sa [výraz používaný pri uzdravovaní s asociáciou vzkriesenia]), **viera tvá ťa uzdravila** (gr. *sózein* = spasila, zachránila; z gr. *sózó* = uzdravím, spasím).“ **A hneď videl a šiel s ním po ceste. (Marek)****

Ježiš zastal a kázal, aby ho priviedli k nemu. Keď sa priblížil, opýtal sa ho: „Čo chceš, aby som ti urobil?“ On povedal: „Pane (gr. *Kyrie* < *Kyrios* - titul Boha, ktorý zodpovedá hebr. *Adonaj* = Môj Pán; pozri kapitola Kázeň na hore), aby som videl (gr. *anableipein*).“ Ježiš mu povedal: „Vid' znovu! Tvoja viera ťa uzdravila** (gr. *sózein*).“ **A hneď (gr. *parachréma*) videl, išiel za ním a velebil Bohu. A všetok ľud, keď to videl, vzdával Bohu chválu. (Lukáš)****

Keď to povedal, napľul na zem, urobil zo sliny (gr. *ptysma*) blato (gr. *laspes*), blatom mu (slepému od narodenia) potrel oči a povedal mu: „Chod', umy sa v rybníku Siloe,“ čo v preklade znamená: Poslaný (pozri kapitola Rybník Bethesda). On išiel, umyl sa a **vrátil sa vidiaci. (Ján)**

Rabbuni : zosilnená oba titulu *rabbi* v palestínskej *aramejščine; dosl. „môj veľký/vznešený učiteľ“; hebr. variant *Ribbóni* = učiteľ; oslovenie *Rabboni/Rabbuni*, ktoré použila aj Mária Magdaléna (pozri kapitola Noli me tangere), má citový náboj (pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly - Rabbi). **Urobil zo sliny blato** : gr. *ptysma* = slina, gr. *laspes* = blato; v staroveku slina účinkovala ako nositeľka duše; sliny spolu s výrokom kliatby či požehnania pôsobili v cudzej duši ako vyslovené zlo alebo dobro; bolo treba rozlišovať medzi liečivým a magickým plúvaním a samotným aktom plvania. **Vrátil sa vidiaci** : zázrak so slepým od narodenia je pravdepodobne pre evanjelistu Jána symbolom krstu, novým zrozením sa z vody a Ducha Svätého (Ján 9,39).

Výjav Uzdravenia slepého od narodenia zobrazuje Ježiša, ako potiera oči sediaceho slepého muža. Vo vrcholnom stredoveku je zobrazované uzdravenie iba slovom, bez dotyku s chorým okom. Hlavné postavy výjavu obklopujú ich učeníci a niekedy aj zástup divákov. Slepce je oblečený do žobrácových handier, drží palicu a občas pri ňom stojí dieťa, ktoré mu robí sprievodcu. Vyliečenie býva zobrazené v časovom posune, kedy už vyliečený muž vedľa prvej scény odhadzuje palicu.

Matúšovu verziu s dvoma slepcami zobrazovali jednak v neurčitom prostredí, jednak na pozadí hradieb či pred bránami Jericha (francúzsky klasicistický maliar Nicolas Poussin, 1650). V základnom *ikonografickom type Kristus dotykou uzdravuje

slepých. K sprievodným postavám patrili apoštoli, veľký zástup ľudí sprevádzajúci Krista i samotní žobráci. Slepcov maľovali v roztrhaných šatách, s palicou, sediacich pri ceste, alebo ponáhľajúcich sa za Ježišom, kľaciačich či stojacich, prípadne čakajúcich na uzdravenie. Ako sprievodnú scénu v pozadí často zobrazovali výjav, v ktorom slepec na Kristov príkaz si umýva v rybníku oči.

V stredovekom umení rybník maľovali zriedkavo, nahradila ho fontána, studňa (pozri Christologický cyklus I.: *Studňa života*) či vodná nádrž (Duccio, 1301-1311, nástenná maľba v kostole S. Angelo in Formis v Siene). V Egbertovom kódexe (980) na fontáne zobrazovali aj chrlič v podobe páva, kresťanského symbolu vzkriesenia, nesmrteľnosti, večného života, ktorý čaká na toho, kto prezrie z hriechu.

Predobraz príbehu Uzdravenia slepého od narodenia: Kniha Tobiášova.

Mladý Tobiáš cestuje s archanjelom Rafaelom a napokon uzdraví otcovu slepotu zázračnou masťou vyrobenou zo žlče ryby.

*

Identifikácia konkrétnych chorôb v staroveku je veľmi obťažná, nakoľko dochované texty, ktoré sa zaoberajú lekárstvom a liečiteľstvom, iba zriedkavo uvádzajú mená chorôb a všimajú si skôr chorobných prejavov (horúčka, kašeľ, bolesť, krvácanie, výtok) a liečiteľských návodov, ktoré boli sprevádzané aj kultovými úkonmi, zaklínaním, vyhánaním démonov. Predpovedi vývoja a stavu choroby pripomínajú jednoduchými výrokmi veštby: chorý sa uzdraví, zomrie, oslepne, prezrie a pod.

Podľa príznakov chorôb očných súčasná medicína predpokladá výskyt svetloplachosti, zápalov spojiviek (trachom), obočných nádorov a sivého aj zeleného zákalu, končiaceho slepotou. Častý výskyt očných chorôb, menovite slepoty, bol daný jednak životným prostredím v starovekých sídliskách, nedostatočnou hygienou a nevyhovujúcim spôsobom bývania (špinavé, malé priestory s nedostatočným prístupom prirodzeného aj umelého osvetlenia), jednak sprievodným javom iných chorôb (kvapavka).

Slepotá (hebr. **sanverím**, gr. **tyflos**) bola v staroveku pokladaná za trest od Boha (Deuteronomium 28,28n). Na druhej strane účinkovala ako symbolom duševnej zaslepenosti, čiže nevedomosti, alebo naopak nestrannosti a osudovej predurčenosti, t.j. schopnosti vnútorného videnia. Starovekí Gréci videli v slepote prejav pohrdania vonkajším svetom a akúsi preduchovnenosť. Preto zobrazovali Homéra, autora eposov Illias a Odyssea, ako slepca a slepi boli aj niektorí antickí veštcí. Verilo sa, že boli svedkami tajomstiev vyhradených iba bohom, a preto oslepli. Ten kto bol slepý voči bohom pozemským, vladárom a materiálnemu bohatstvu, videl a rozumel bohom na nebi. V tomto antickom význame je možné vnímať Ježišovo vyliečenie slepých. Vedci z poznámok Marka (8,22-25) dokážu identifikovať typ slepoty, z ktorej Ježiš uzdravil muža v pohanskej Betsaide: muž videl ľudí ako stromy, čo je známy jav u tých, ktorí nevideli od narodenia a ktorým bol prinavrátený zrak po operácii rohovky či sivého zákalu. Arcibiskup Izidor Sevillský (†636) samotného Ježiša prirovnával ku svetlu. Nakoľko osvietenie (lat. **illuminatio**, gr. **photismos**) bolo aj výrazom pre krst, je možné obrazy s témou uzdravovania slepých považovať za skryté námety krstu, prepožičiavajúceho duševne slepému vnútorné svetlo.

V stredoveku boli rôzne príbehy uzdravovania slepých porovnávané so zmŕtvychvstaním tela, ktoré bude uvedené do nebies (cirkevný otec Irenej Lyonský, † okolo 200). Arcibiskup Izidor Sevillský v spise *Allegoriae* učil, že prvotný hriech prarodičov Adama a Evy spôsobil „oslepujúce zatemnenie sveta“, ktoré bolo ukončené až príchodom Ježiša. Preto je v stredovekom umení *Synagóga zobrazovaná ako postava so zaviazanými očami, lebo odmieta vidieť svetlo spásy, na rozdiel od personifikovanej Spravodlivosti, ktorej páska na očiach je výrazom nestrannosti.

Aj starí Židia vnímali slepotu dvojznačne: mojžišovský zákonník uvádza slepotu na prvom mieste medzi telesnými nedostatkami, pre ktoré nie je možné vykonávať kňazskú službu (Levitikus 21,18). Zreteľný symbolický podtext má slepota v príbehu o židovskom sudcovi Samsonovi. Keď ho oslepil pôvab Filištínky Dalily, prestal myslieť na svoje postavenie vodcu židovského národa a prezradil pohanskej žene tajomstvo svojej sily, ktorou ho obdaril **Jahve**, aby slúžil vlastnému ľudu, a Filištínci ho oslepili. S vyhasnutím zraku sa opäť otvorilo Samsonovo vnútro pre Božie svetlo a Jahve mu s narastajúcimi vlasmi prinavrátil niekdajšiu silu, aby sa mohol pokonať s nepriateľmi (Sudcov 16).

Slepota účinkovala ako skúšobný kameň mesiášstva, lebo k znameniam prichádzajúcej spásy patrilo, že slepí opäť začnú vidieť (Žalm 146,8; Izaiáš 29,18). Navracanie zraku slepým patrilo v novozákonných časoch k štyrom úlohám mesiáša (Lukáš 4,18). Ježiš nebol len jeden zo zázračných lekárov, ale Spasiteľ a Vykupiteľ, ktorý na uzdravovaní slepých dokazoval silu a moc Boha a svoje spojenie s ním. Niekedy použil Ježiš ako prostriedok uzdravovania svoje sliny: potrel nimi uši a jazyk hluchonemého a ten prehovoril (Marek 7,33), zmiešal svoje sliny s blatom a potrel nimi oči slepého a ten videl.

Slina (gr. **ptysma**; lat. **saliva**) bola považovaná za substanciu, ktorá mala zvláštnu moc. Slina babylonského boha Marduka bola „slinou života“. Egyptský praboh Atum vyplul, t.j. zrodil boha zeme Šova a jeho sestru a manželku, bohyňu neba Tefnut. Na druhej strane pľuvanie, predovšetkým pľuvanie do tváre, sa považovalo za ťažkú urážku (Numeri 12,14; pozri Christologický cyklus III.: *Posmievanie sa Kristovi*) a v istých súvislostiach to platí to dodnes.

Ľudské sliny, pľuvance, boli počítané k najúčinnjším látkam; sú podstatnou súčasťou tela a pritom bez problémov od neho oddeliteľné. V staroveku boli nositeľkou duše. Sliny spolu s výrokom hany či kliatby mali v cudzej duši vyslovené zlo (časom oplútie zostalo výrazom iba pohrdania). V rukách nepovolaných tvorili nebezpečnú zbraň, preto ich bolo treba po vyplutí ihneď rozotrieť. Bolo treba rozlišovať medzi liečivým a magickým pľuvaním a samotným aktom pľuvania, ktorý bol zvyčajne spájaný s magickým číslom tri. Trojité pľuvanie podľa starej univerzálnej viery odvracalo všetko, čo sa pokúšalo priblížiť so zlým úmyslom. Človek pľul smerom, odkiaľ mu hrozilo nebezpečenstvo a dúfal, že sila sliny hrozbu zažehná (stretnutie s zlým duchom, nebezpečným zvieraťom, zlým človekom, prírodným javom ako je víchrica, oheň). Popľuť bolo treba každý nájdený predmet (Meklenbursko), aby sa jeho účinok neobrátil proti nálezcovi.

O použití sliny sa viac razy zmieňujú staré lekárske príručky a antickí historici (Gaius Tranquillus Suetonius, †140; Publius Cornelius Tacitus, †116). Táto liečebná metóda bola bežná u Židov aj Grékov. Seutonium tvrdí, že cisár Vespasianus uzdravil slepého pľuvancom.

Slinu použil Ježiš na uzdravenie slepého a hluchonemého. Hluchonemému ju zrejme vložil do úst, aby mohol začať hovoriť. Jej použitie spolu s hlinou (Ján 9,6) označil cirkevný otec Irenej Lyonský (†200) za tvorivý skutok. Rabíni používanie slín zavrhovali, pokiaľ ho sprevádzalo zariekavanie. Ich používanie spolu so slovom **effatha** pretrvalo v krstných obradoch v Ríme a Miláne.

Dnešná medicína dokáže presne určiť, aké liečivé enzýmy obsahuje slina cicavcov. Poranené zvieratá si svoje rany vylizujú, a preto keď sa vraví, že sa niekto z toho vylízal, je v tom odkaz na ľudovú skúsenosť aj na staré poznatky a predstavy o magickej sile slín. Najčastejšie boli sliny používané v stredovekom ľudovom liečiteľstve, kde sa im hovorilo (Falcko) „sedliacke náplasti“. Verilo sa, že slina má aj profylaktické, ochranné účinky, preto sa ňou potierali očné viečka (Sliezsko), aby sa

zlepšil zrak, a deťom d'asná, aby nedostali bolesti zubov (Bavorsko). Najjednoduchší spôsob použitia spočíval v tom, že slina vypl'utá na prst, najlepšie palec (falický symbol, stelesnenie životných síl a prevahy nad inými), bola natretá na postihnuté miesto. Verilo sa, že najúčinnějšía je ranná, tzv. triezva slina, ktorá podľa jednej minoritskej kázne zo 14. storočia bola taká silná, že dokázala vyhnať samotného diabla. Slina a pľuvanie sa napokon zmenilo prostriedok prinášajúci šťastie: pľulo sa do dlane pred začiatkom nejakej fyzickej práce, na mince, aby sa zabezpečilo požehnanie majetku. Zdvorilou náhradou za skutočné pľuvanie je dnešné „tfuj, tfuj, tfuj“.

Názvy: Uzdravenie slepého od narodenia, lat. Miraculum coeci, tal. Guargione dei Gérico, nem. Blindheilungen, angl. Christ healing the Blind.

UZDRAVENIE DCÉRY KANAÁNSKEJ ŽENY/KANAÁNSKA ŽENA

(Matúš 15,21-28; Marek 7,24-30)

*

Ježiš odtiaľ (po uzdravovaní a kázňach v Nazarete) **odišiel** (gr. *exelthúsa* = idúc; *Matúš*; gr. *ekeithen de anastas apélthen* = dosl; „odtiaľ potom vstávajúc, odišiel“; *Marek*) **a pobral sa do** (gr. *eis* = k, smerom k; *Matúš*) **okolía Tyrosu a Sidonu** (*Matúš, Marek*). **Vošiel do jedného domu, lebo nechcel, aby nikto o ňom vedel, ale nemohol sa utajiť** (zvesti o Ježišových schopnostiach prenikajú aj medzi pohanov; *Marek*).

Hned' sa o ňom dopočuľa (gr. *akúsasa*) **nejaká žena, ktorej** (gr. *hés autés*) **dcéra bola posadnutá nečistým duchom** (gr. *pneuma akatharton*). **Prišla** (gr. *elthúsa*) **a padla mu k nohám** (*Marek*). **Tu k nemu prišla istá kanaánska žena** (gr. *gyné*) **z týchto končín** (*Matúš*). **Bola pohanka** (gr. *Hellénis* = Grékyňa; Grék = názov pre nežidov obecne), **rodóm Syrofeničanka** (gr. *Syrofoinikissa*; *Marek*).

Prosila ho, aby vyhnaľ zlého ducha (gr. *daimonion*) **z jej dcéry** (*Marek*), **kričala: „Zmiluj sa nado mnou, Pane, Syn Dávidov** (židovský mesiášsky prívlastok; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly)! **Dcéru mi hrozne trápi zlý duch** (gr. *kakos daimonizetai* = posadnutý démonom; *Matúš*).“

Ale on neodpovedal ani slovo. Jeho učeníci pristúpili k nemu a prosili ho: „Pošli ju preč (dvojznačný význam: urob, čo si praje, alebo naopak, zbav sa jej), **lebo**

kričí za nami.“ Ale on odvetil (učeníkom): „Ja som poslaný iba k ovciam strateným z domu Izraela.“ No ona prišla k nemu, poklonila sa mu a povedala: „Pane pomôž mi (Matúš)!“

On jej povedal: „Nechaj (Marek), nech sa najprv nasýtia (gr. *chortasthénai* = najesť sa do sýtosti) deti (gr. *tekna*; deti Izraela, vyvoleného národa), lebo nie je dobré (gr. *kalos* = správne) vziať chlieb (gr. *artos* = chlieb, pokrm; chlieb vo význame spása) deťom a hodiť šteňatám“ (gr. *kynarion* = psík, šteňa; prirovnanie pre deti *pohanov, ktorých Izraeliti nazývali psami a pokladali ich za rituálne nečistých; Marek, Matúš).

„Áno, Pane“ (gr. *Kyrie*; titul Boha, ktorý zodpovedá hebr. *Adonaj* = Môj Pán; pozri kapitola Kázeň na hore), vravela ona (gr. *apekrité* = odpovedala; gr. *legei* = hovorí; dosl. „odpovedala a hovorila“), „ale šteňatá jedia odrobinky, čo padajú zo stola ich pánov“ (Matúš, Marek). On jej odpovedal: „Žena, veľká je tvoja viera (viera v Ježiša ako mesiáša a Božieho syna)! Nech sa ti stane, ako chceš“ (Matúš), pre tieto slová (gr. *dia túton ton logon* = pro toto slovo) **chod', zlý duch vyšiel (gr. *exelélythen*) z tvojej dcéry“ (Marek).**

A od tej hodiny (vo význame okamžite) bola jej dcéra zdravá (Matúš), a keď prišla domov, našla dievča ležať na lôžku (gr. *kliné* = lôžko, pohovka na stolovanie, posteľ; dôraz, že išlo o zázračné uzdravenie *in absentia* = na diaľku); a zlý duch bol preč (gr. *exelélythos*; Marek).

Do okolia Tyrosu a Sidonu : v Markovi prekladané „odišiel do tyrského kraja“, ale v niektorých významných gréckych rukopisoch z 4.-5.storočia (Sinajský, Vatikánsky, Alexandrijský) sa vkladá meno *Sidon: „odišiel do kraja Tyrosu a Sidonu“; význam Tyrosu ako mesta so zmiešaným obyvateľstvom, nepriateľsky naladeným proti Židom, spočíva v tom, že Ježiš vstúpil do oblasti nielen pohanskej ale aj potenciálne nebezpečnej; gr. predložka *eis* = k/smerom, ktorú použili prepisovači Matúša, naznačuje, že sa Ježiš iba priblížil k tejto oblasti. **Vošiel do jedného domu** : pasáž, ktorá je iba v Markovi, môže naznačovať, že Ježiš vstúpil do domu, kde sa zhromažďovalo židovské obyvateľstvo k praktikovaniu svojej viery a tak predznamenávalo komplikovaný a polotajný život budúcich kresťanských zborov tomu zodpovedajú aj slová o tom, že Ježiš chcel svoju návštevu utajiť. **Rodom Syrofeničanka** : gr. *de Syrofoinikissa* = ale Syrofeničanka; gr. odporovacia častica *de* (ale) môže naznačovať, že išlo o významnú grécku ženu, dámu; o jej postavení svedčí aj zmienka o kliné, pohovke určenej na stolovanie, na ktorej ležala jej uzdravená dcéra; v neskoršej tradícii bola Syrofeničanka stotožňovaná s Justou, ktorá mala dcéru Bereníké. **K ovciam strateným z domu Izraela** : výraz stratené ovce Izraela má spojitosť s misiou a učením Jána Krstiteľa; nie je jasné, či stratenými ovcami sú hriešnici vo vnútri izraelskej komunity alebo či stratenou ovcou je celý Izrael; dom Izraela = rod Izrael, potomkovia patriarchu Jákoba, premenovaného po boji s anjelom na Izraela (Genezis 32,22-32). **Hodiť šteňatám** : gr. *kynarion* = psík; prirovnanie pre deti *pohanov, ktorých Izraeliti nazývali psami, naznačuje jasný tradičný židovský prístup k dejinám spásy: najprv majú byť spasení Židia, príslušníci vyvoleného národa. Šteňa : gr. *kynarion*, zrejme psík chovaný v dome na rozdiel od polodivých, túlavých psov (gr.sg. *kyon*, hebr *keleb*) kŕmiacich sa mrcinami (pozri kapitola Kázeň na hore (Matúš 7,6). **Šteňatá jedia odrobinky, čo padajú zo stola ich pánov** : *pohanov aj Židov živí jeden Boh, *Jahve*; narážka na Ježišove židovské korene a súčasne dôraz na kresťanskú misiu smerom k pohanom; príbeh slúžil ako vzor alebo vysvetlenie, prečo Židia a pohania môžu byť spoločne v jednej kresťanskej obci; korene kresťanstva sú židovské; tomu

zodpovedajú aj Pavlove slová: „Pohania, ktorí sa stali kresťanmi, boli naštepení na olivový strom“ (Rimanom 11,17-24); zvýraznenie sily kresťanskej viery a poukaz na jej univerzálnosť. metafora, ktorú použila žena o psoch, ktorí sa živia zvyškami jedla svojich pánov, odráža tiež kultúrny rozdiel medzi Grékmi a pohanmi obecne a Židmi; v gréckej kultúre boli domáce zvieratá bežne prítomné stolovaniu, zatiaľ čo židovský pohľad sledoval iba rituálnu čistotu zvieratá; metafora ženy dáva čitateľovi pocit, že Ježiš bol jej odpoveďou zaskočený.

Výjav striedavo zobrazovali v krajine, v meste alebo interiéri domu. V základnom obrazovom type kľáči žena pred Kristom s prosebným gestom, v iných variantoch niekedy stojí. Krista zobrazovali z boku aj zozadu od chrbta, lebo podľa Matúša Kanaánka za ním kričala. K sprievodným postavám patrili apoštoli, od *baroka tvoril nedielnu súčasť výjavu pes, ktorý sa stáva *atribútom scény a odlišuje ju od inej, *ikonograficky podobného výjavu *Ženy trpiacej krvotokom*. Príbeh Kanaánky sa pokladá za náprotivok *Uzdravenia stotníkovho sluhu*, v ktorom tiež išlo o uzdravenie na diaľku.

*

Tyros. Biblické meno **Tyros** znamená v gréčtine skala, útes. Pôvodne tak bol pomenovaný skalnatý ostrovček, na ktorom na začiatku 2.tis.pr.Kr. Feničania postavili mesto. V asýrskych nápisocho sa spomína ako Uššu a v egyptských Kliatbových textoch ako Daru. Podľa gréckeho historika Hérodota (†430 pr.Kr.) bol Tyros významným obchodným strediskom a prístavom východného Stredomoria, z ktorého Feničania prenikali do východnej Afriky. Žilo v ňom početné obyvateľstvo zmiešaného pôvodu. Obchodovalo sa v ňom s drahocenným egyptským tovarom, preto sa ho Egypťania usilovali ovládnuť. Tyros sa nachádza asi 45/36 km od prístavu Sidon, z ktorého obyvateľstvo uprchlo v čase filištínskeho útoku do Tyru. Preto Izaiáš (23,12) nazýva Tyros dcérou sidonskou. S politickým úpadkom Egypta sa stal nezávislým a jeho králi ovládali väčšinu fenického pobrežia. V 10.-9.st.pr.Kr., v časoch Dávidovho a Šalamúnovho panovania udržiavali tyrske vládari s Izraelitami dobré vzťahy. Dodávali drevo a kameň na stavbu Chrámu v Jeruzaleme (1Kráľov 5,1-12; 2Paralipomena 2,3-16) a Šalamún si ako architekta vybral tyrskeho remeselníka. V tom čase prežívalo mesto svoj zlatý vek a fenické obyvateľstvo predstavovalo elitu východného Stredomoria (Izaiáš 23,8). Postupný úpadok zaznamenalo mesto od poloviny 9.st.pr.Kr., časoch asýrskeho tlaku na Feníciu, keď Tyros začal platiť Asýrii vysokú daň. Podľa rímskeho dejepisca *Josepha Flavia (†100) koncom 7.st.pr.Kr. Tyros spolu so Samáriou padol do rúk asýrskeho kráľa Sargona II. a jeho obyvatelia sa obrátili o pomoc na Egypt. V tom čase Tyrčania obchodovali s Grékmi a dodávali im izraelských otrokov (Joel 3,5).

Na krátku dobu získal Tyros samostatnosť a väčšinu obchodu na mori na sklonku Aššurbanipalovej vlády, keď asýrska moc začala upadať, ale čoskoro ju vystriedala babylonská okupácia (Jeremiáš 25,22; 27,1-11). Ďalšie pohromy prišli roku 332 pr.Kr., keď dobyl mesto Alexander Macedónsky. Napriek tomu sa mesto sa zotavilo počas panovania helenistickej dynastie *Seleukovcov a rímskej nadvlády, ktorá dosadila na judský trón kráľa Herodesa Veľkého. Ten pravidelne navštevoval Tyros, vybudoval pre mesto sály, portiky, tržnice a chrámy, dal prestavať a zasvätiť Jahvem hlavný pohanský chrám v meste. Približne v tom čase navštívil kraj Ježiš. Podľa rímskeho dejepisca *Josepha Flavia (†100) boli obyvatelia Tyrosu zarytými nepriateľmi Izraelitov a po vypuknutí židovskej vojny roku 66 po Kr. zabili veľa Židov alebo ich uväznili. V 1.storočí žili v Tyrosu kresťania a roku 245 tu bol pochovaný grécky filozof

Origenes, ktorý považoval kresťanstvo za dovŕšenie antiky a zaslúžil sa o prienik platonizmu do kresťanstva, najmä pravoslávia.

Sidon. Asi 45/36 km severne od Tyrosu sa nachádzal prístav **Sidon** (hebr. lovisko), dnešná Sajdá. Podľa tradície bol prvým *fenickým mestom a neskoršie dôležitou kanaánskou pevnosťou (Genezis 10,19; 1Kronická 1,13), ktorú v období 1500-1310 pr.Kr. ovládali egyptskí panovníci. Roku 1150 pr.Kr. Sidon vyplienili Filištínci, ale napriek tomu počas ich panovania Sidon natoľko zmocnel, že sa dokázal postaviť na odpor izraelskému útoku (Sudcov 10,12). Jednako len nedokázal úspešne prenikať do oblastí horného Jordánu a napokon sa proti nemu postavili aj Asýrcania, ktorí si od fenických miest vrátane Sidonu začali vymáhať poplatky. Naposledy sa Sidon vzopäl v 7.st.pr.Kr. po smrti sýrskeho kráľa Sancheríba, ktorý obsadil veľa palestínskych miest a obliehal aj Jeruzalem. Nakoniec mesto vyplienili Babylončania, obyvateľstvo odsunuli a osídlili *Babylončanmi a *Elamčanmi. V nasledujúcich stáročiach bol Sidon pravidelne dobývaný a pustošený, naposledy v prvej polovine 4.st.pr.Kr. Alexandrom Macedónskym. Počas vlády helenistických dynastií Ptolemaiovcov a Seleukovcov Sidon prosperoval a Rimania mu udelili autonómiu.

Sidon a Tyros sa niekoľko raz objavujú v evanjeliách. Ježiš uvádzal Tyros medzi pohanskými mestami, ktoré majú menšiu zodpovednosť za úpadok krajiny než *galilejské mestá, ktoré sa stali svedkami jeho misie. V ich oblasti Ježiš uzdravil dcéru kanaánskej ženy. Sidon a Tyros dával za výstrahu nedôverčivému Kafarnaum. Upozorňoval, ako kedysi pyšné mestá odmietli kult Jahve a privodili na seba trest. Boli pokorené práve tými Asýrcanmi, k ochrane ktorých sa utekali pred Izraelitami (pozri kapitola *Uzdravenie ochrnutého*). Ježišovmu učeniu načúvalo veľa Sidončanov (Marek 3,8; Lukáš 6,17; 10,13). Ich zástupcov prijal v Cézarei umierajúci Herodes Agrippa, synovec toho Herodesa Antipasa, ktorý kedysi vypočúval Ježiša (Skutky 12,20). V Sidone navštívil svojich priateľov apoštol Pavol počas cesty do Ríma (Skutky 27,3). Nakoniec sa mesto vymanilo spod židovského vplyvu a stalo sa strediskom gréckych filozofov.

*

*Kanaan/Kanaán. Biblia odvodzuje meno *Kanaan (egypt. Retenu) od Noemovho vnuka Kenaana, z línie najmladšieho syna Cháma, a od kľiatby, ktorú nad nimi Noe vyslovil: „**Prekliaty Kanaán, otrokom otrokov buď svojim bratom...**“ (Genezis 9,25; 10,15-18). Tým vyjadruje a vysvetľuje záporný vzťah hebrejských novousadlíkov ku Kanaáncom.

Z pohľadu vedy Kanaánci predstavujú jednu z najstarších stredomorských kultúr, ktorá sa rozvíjala pod vplyvom babylonských a egyptských susedov. Išlo o zmes pôvodného, prevažne semitského obyvateľstva v období pred príchodom Izraelitov. Ich prítomnosť vo Fenícii a Syropalestíne je doložená okolo 2.tis.pr.Kr. Názov krajiny Kanaán sa najčastejšie odvodzuje od egyptského Kinahchi - Zem purpuru. Egypťania tak označili krajinu podľa jej typického produktu, purpurového farbiva. Podľa niektorých starovekých autorov rovnaký význam mal názov Foinikia. Niektorí lingvisti predpokladajú, že slovo Kanaan znamenalo aj Zem kupcov a Určení k poníženiu, v prvom prípade vychádzajúc z povolania obyvateľstva a v druhom z textu Genezis.

Kanaáncom nie je možné považovať za jednotné etnikum, Biblia pri ich pomenovaní používa aj bližšie výrazy ako Jebúsejci, *Chetejci, Amorejci, Perizejci atď. Jazyk Kanaáncom patril do skupiny semitských dialektov, kam patrila aj

starozákonná hebrejčina, *moabčina, feničtina a ugaritčina. Rozlišovať medzi nimi je dnes pochybné, lebo naša znalosť o nich sa opiera iba o dve semitské miestne mená, ndi' a slovo n..k.

Nakoľko hlavným povolaním Kanaáncov bol obchod, v Biblii označenie Kanaánci malo špecifický význam obchodníci (Izaiáš 23,8; Ezechiel 17,4, Sofoniáš 1,11). Významnými kanaánskymi strediskami obchodu sa stali mestá Jericho, Meggido, Uru-Salim a ďalšie. Koncom 1300 pr.Kr. otriasli kanaánskymi mestami, väčšinou závislými od egyptskej ríše, prvé izraelské kmene vedené Jozuem. Pre Židov predstavoval Kanaán zaslúbenú zem, ktorú sľúbil Jahve Abrahámovi, ktorý následne opustil svoje mesto Ur v južnej *Mezopotámii. Vedci predpokladajú, že sa tak stalo na sklonku doby bronzovej, okolo 1700 pr.Kr.. Kanaán potom Jahve daroval Mojžišovi za to, že vyviedol jeho ľud zo zajatia, do ktorého sa hebrejské kmene uchýlili, keď v ich domovine, na Sinajskom polostrove, zúrili hladomor, a kde by určite splynuli s kultúrne vyspelejšími Egyptanmi, prijali vieru v ich bohov, ako sa to neskoršie stalo s časťou vyhnančov v babylonskom zajatí.

Kanaánske náboženstvo bolo zmesou polyteizmu, démonizmu, animalizmu - kultu prameňov a zvierat, čím bolo blízke iným starovekým kultúram stredomorskej a egejskej oblasti. Malo rozsiahly panteón, na čele ktorého stál boh El. V bežnom živote prevládal kult *Baala, čo bolo pôvodne vlastné meno boha Hadada, boha búrky, a Dáгона, boha obilia a plodnosti, ktorí mali svoje kulty v *Ugarite a inde. Významnou bohyňou bola Ašera, bohyňa-matka, bohyňa mora a manželka Ela. Ďalšou bola Anat, bohyňa plodnosti a vojny, dcéra Ela a manželka Baala. Tieto kulty zákonito vplývali na izraelských osídlencov, proti čomu ich kňazstvo nepretržite bojovalo.

Starovekí Izraeliti veľmi ochotne preberal rôzne žatevné a vinohradnícke slávnosti, všetky tie kanaánske varianty gréckych cerálií, eleuzínií a dionýzií (Sudcov 9,27), ktoré sa v náboženskej praxi zvrhávali až do krvavých orgií (1Kráľov 18,28). Pre *orgiastické rysy kanaánskeho kultu hovorí Starý zákon o náboženstve Kanaáncov ako o smilstve. Z kanaánskych obradov je možné odvodiť aj obyčaj židovských sakrálnych tancov.

Názvy: Tal. Donna Cananéa supplica il Salvatore di risanarle la figlia, nem. Heilung des kanaanäischen Weibes, angl. Jesus heals the Daughter of the Woman of Canaan.

PODOBENSTVO O ROZSIEVAČOVI KÚKOĽA/KÚKOĽ A PŠENICA

(Matúš 13,24-30; 13,36-43)

*

Predniesol im (učeníkom a zástupom) **iné podobenstvo** (gr. *parabolé*): „**Nebeske kráľovstvo** (gr. *hé baileia úranón*) **sa podobá človeku, ktorý zasial na svojej roli dobré semeno. Ale kým ľudia spali, prišiel jeho nepriateľ, zasial medzi pšenicu kúkoľ** (gr. *zizanion* = burina, ktorá sa vo svojom počiatocnom štádiu ponáša na pšenicu, preto sa nedá rozoznať) **a odišiel. Keď vyrástlo steblo a vyháňalo do klasu, ukázal sa aj kúkoľ. K hospodárovi prišli sluhovia a povedali mu: „Pane, nezasial si na svojej roli dobré semeno? Kde sa teda vzal kúkoľ?“ On im vravel: „To urobil nepriateľ.“ Sluhovia mu povedali: „Chceš, aby sme šli a vyzbierali ho?“ On odpovedal: „Nie, lebo pri zbieraní kúkoľa by ste mohli vytrhnúť aj pšenicu. Nechajte oboje dorásť až do žatvy (žatva = starozákonná metafora pre posledný súd). **V čase žatvy poviem žencom: Pozbierajte najprv kúkoľ a poviažte ho do snopov na spálenie, ale pšenicu zhromaždíte do stodoly.**“**

Potom (po ďalších podobenstvách o horčičnom zrnku a o kvase) **rozpustil zástupy a vošiel do domu. Tu k nemu pristúpili jeho učeníci a vraveli mu: „Vysvetli nám podobenstvo o kúkoli na roli.“ On im povedal: „Rozsievateľ dobrého semena je Syn človeka** (gr. *Hyios tú anthrópú*). **Roľa je svet. Dobré semeno sú synovia kráľovstva** (gr. *hoi hyioi tés basileiás*, *kalk z hebr. *benej ha-malkut*), **kúkol' synovia Zlého. Nepriateľ, ktorý ho zasial, je diabol. Žatva** (gr. *therismós*) **je koniec sveta a ženci sú anjeli.**

Ako teda zbierajú kúkol' a pália v ohni, tak bude na konci sveta: Syn človeka pošle svojich anjelov a vyzbierajú (gr. *syllégó* = vyzbieram; zrejme narážka na Sofoniáša 1,3) **z jeho kráľovstva všetky pohoršenia a tých, ktorí robia nepravosť, a hodia ich do ohnivej pece** (odkaz na Daniela 3,6-11-15-20; podobne Matúš 8,12; 13,50; 22,13; 24,51; 25,30). **Tam bude plač a škrípanie zubami** (gr. *brygmós odóntón* = škrípanie, drkotanie zubami; tradičný obraz miesta zatratenia; pozri Apokalyptický cyklus: Peklo). **Vtedy spravodliví zaskvejú sa ako slnko** (odkaz na Daniela 12,3) **v kráľovstve svojho Otca. Kto má uši, nech počúva** (gr. *akúó* = počúvam)!“

Zasial medzi pšenicu kúkol' : gr. *zizanion* = škodlivá burina, ktorá sa vo svojom počiatocnom štádiu ponáša na pšenicu, preto sa nedá rozoznať; hebrejské slovo *zún* a *aramejské *zúna* (kúkol') spájali rabíni s koreňom slova *z-n-h* (stará hebrejčina nemala znaky pre samohlásky), ktoré malo význam „smilniť“ a vysvetľovali vznik kúkol'a ako sexuálneho výstrelku v rastlinnom svete pred potopou. **Nechajte oboje dorásť až do žatvy** : žatva = starozákonná metafora posledného súdu (Joel 3,13; Ozeáš 611; Jeremiáš 51,33...; podobne Zjavenie Jána 14,15-16 [pozri Apokalyptický cyklus: Posledný súd]; podobne apokryfy Ezdrášova apokalypsa 4,28-29 a Apokalypsa Baruchova 70,2); úloha súdiť a rozhodovať medzi dobrým a zlým patrí hospodárovi = Bohu; slovanský titul Boha, Hospodin/Gospodin obsahuje časťicu go, ktorá znamená vtelenie; z toho potom vzniklo slovo hospodár; Hospodin/Gospoda bol najprv titulom boha, neskoršie vládara a až potom majiteľa - hospodára. **V kráľovstve svojho Otca** : zrejme predstava, že Syn človeka (gr. *Hyios tú anthrópú*; Ježiš Kristus) odovzdá kráľovstvo (vládu) Otcu na konci času. **Kto má uši, nech počúva** : gr. *akúó* = počuj; prorocká výzva k bdelosti, ostražitosti na obrátenie sa k Bohu (podobne Zjavenie Jána 2,7; 2,17; 2,29; 3,22; pozri Apokalyptický cyklus: Videnie siedmich svietnikov). **Synovia kráľovstva** : gr. *hoi hyioi tés basileiás*; preklad hebrejského výrazu *benej ha-malkut* = syn kráľovstva; nezvyčajné použitie slova *ben/syn*, ktoré je však typické pre hebrejské vyjadrovanie a často sa nachádza v biblickom texte: „syn niekoho“ - hebr. *benej*; výraz „syn niekoho“ označuje všetky druhy stavov a príslušnosti; „syn niekoho“ je ten, ktorý prijíma informáciu nielen biologickú, genetickú, ale aj materiálnu, alebo mentálnu, rozumovú, duchovnú: syn hriechu = hriešnik, syn zločinu = zločinec, syn vyhnanstva = vyhnanec, syn človeka = príslušník ľudského druhu, syn svojho otca = „genetický“ syn, syn kráľovstva = dvoran, syn Božieho/nebeského kráľovstva = zasvätenec, vyvolenec, ten, ktorý je/bude spasený, úprimný veriaci (pozri kapitola Kázeň na hore).

Podobenstvo o kúkoli odpovedá na otázku o pôvode a zmysle zla v cirkvi a vo svete, o trpezlivosti Boha, ktorý dáva človeku a ľudstvu možnosť prejaviť svoju hodnotu do krajnej medze - Posledného súdu. Vo výtvarnom umení sa výjav podobenstva o rozsievateľovi odohráva na poli, naprieč ktorým postupuje rozsievateľ v podobe muža držiaceho plachtu s osivom. Širokým gestom rozhadzuje semená buriny, zatiaľ čo pod blízkym stromom spí hospodár a jeho ľudia.

*

Sejba. Osiat' pole bola zodpovedná robota, ktorá záležala od skúseností gazdu. Preto osieval rolu vždy muž, zvyčajne hospodár alebo najskúsenejší paholok. V stredoveku sa sialo z ľanových plachietok, ktoré si rozsievateľ priviazal cez rameno. Jeden cíp držal v ľavej ruke a pravou naberal do hrsti zrno. To rozhadzoval širokým oblúkom striedavo pred seba a do strán. Pracoval v presnom rytme, s vykročením pravej nohy zrno naberal a do kroku ľavej rozhadzoval. V stredoveku sa polia orali do záhonov, medzi ktorými sa nechávali široké neosiate brázdy. Plachta sa starostlivo opatrovala a neužívala sa na iné účely. Niekedy sa sialo z prútených alebo slamených ošitok. Niekedy kňaz pre zahájením siatby požehnal zrno alebo pole, často sa slúžila slávnostná omša. Vyobrazenie rozsievateľa (tiež v súvislosti s evanjeliovým textom) malo v stredoveku symbolický význam. Predstavovalo Krista, ktorý rozosieva základy viery, z ktorých sa zrodilo kresťanstvo.

Slovné spojenia, prirovnania, metafory, podobenstvá a námety týkajúce sa sejby, žatvy a zrna: Žatvy je veľa (Matúš 9,35-38), Mrvenie klasov v sobotu (Matúš 12,1-8; Marek 2,23-28; Lukáš 6,1-4), O rozsievateľovi a štvorakej pôde (Matúš 13,3-9; Marek 4,3-9; Lukáš 8,4-8), O kúkoli medzi pšenice (Matúš 13,24-30; 13,34-43), O rastúcom zrne (Marek 4,26-29), Príchod kráľovstva Božieho (Lukáš 17,35-37).

Obilie. V mnohých jazykoch je synonymom chleba, základnej a najdôležitejšej obživy. V poľnohospodárskych oblastiach bolo obilie hmotným vyjadrením života, obrody, znovuzrodenia, nekonečnosti a plodnosti. Pre svoj ústredný význam sa stalo atribútom hlavných vegetačných božstiev starovekého Egypta, *Mezopotámie a Stredomoria.

V egyptskej mytológii zelené obilie stelesňovalo Usira, boha víťazstva na smrťou, vzkriesenia, vládcu podsvetia, boha plodnosti a vegetačných cyklov. V období Strednej ríše (2.tis.pr.Kr.) vystupoval priamo ako boh zrna a toto hľadisko jeho božskosti bolo vyjadrené rituálnym mlátením obilia preháňaním oslov cez obilné klasy. Súčasne odrážalo aj príbeh o Usirovom zavraždení: Potom čo Usirovo telo roztrhal zákerný brat Sutech, kusy mŕtveho boha ako semená zasiala do zeme milujúca manželka Eset.

V izraelských mýtoch zrná kanaánskej pšenice odkázal Jahve na hore *Sinaj Mojžišovi. V kresťanskom umení obilné zrná našli miesto v predstave *Mystického mlyna* (pozri Christologický cyklus I.).

Nakoľko semeno obsahuje v zárodku všetky časti budúcej rastliny, procesy siatby a žatvy boli chápané ako obdoba života, v ktorom sa pravidelne opakuje smrť a znovuzrodenie. A keďže zo semena môže vyklíčiť nový život iba potom, čo sa odlúpila stará schránka, symbolizujúca odumieranie, stalo sa semeno nielen obrazom života a dospievania, ale aj vzkriesenia. Preto sa s motívmi obilia, obilných klasov stretávame v starodávnej aj novej pohrebnej tradícii. Zrná boli kladené do hrobov alebo do múmií, osievané na hroby, motívmi obilných klasov boli zdobené náhrobné kamene. Rovnakú myšlienku a symboliku používa Kniha Jób (5,26), keď prirovnáva zomierajúceho k obilnému snopu: „**V plnej zrelosti vojdeš do hrobu, ako sa hromadia snopy v pravý čas**“, i ľudové úslovie o žatve smrti a smrti, ktorá kosákom podtína zrelé plody. Symboliku zrna a vzkriesenia prevzalo aj kresťanstvo: ku klasu vzídenému z panenského lona zeme, t.j. Panny Márie, a k zrnú pochovanému do zeme je prirovnávaný Kristus, ktorý zostúpil do podsvetia a vstal z mŕtvych. Touto cestou sa symbolika zrna dostala aj do *eucharistie (pozri symboliku vína a viniča v Apokalyptickom cykle: *Hrozna hnevu*).

S obilím boli spojené niektoré rituály. Starým zvykom roľníkov bolo položiť novorodenca do koša s osivom a sypať na neho semená, bezpochyby v nádeji, že životná sila osiva prejde na dospievajúceho človeka.

Mnohovrstevnatú symboliku obilia a pšenice (hebr. **dágan**; gr. **sitos**) si vytvorili starí Izraeliti. V starozákonných časoch dopestovali tzv.tvrdu pšenicu, ktorá nadobudla mimoriadny význam helenistickom období 3.st.pr.Kr. Tvorila dôležitú súčasť výživy Izraelitov (Sudcov 6,11; Rút 2,23; 2Samuelova 4,6). Nakoľko patrila k základným potravinám, stala sa symbolom Božej milosti a starostlivosti (Žalm 81,16; 147,14). Používala sa ako nekrvavá obeť v Chráme (Ezdráš 6,9; 7,22). Biblia varuje, že ak Izraeliti odpadnú od zmluvy, ktorú uzavreli s Jahvem prostredníctvom Mojžiša, **„nadarmo budú siať obilie, zjedia ho ich nepriatelia“** (Levitikus 26,16). V rukách Boha rozsievачa sa vyvolení stávajú semenami a Boh zaseje do zeme ľud Izraela (Ozeáš 2,25). Dokonca celý život sa prirovnáva k siatbe a žatve: **„Tí, ktorí v slzách rozosievajú, žať budú s plesaním. Chodí a chodí s plačom ten, čo nosí semeno na siatie; iste príde domov s plesaním, znášajúc svoje snopy“** (Žalm 126,5-6). Hebrejský výraz **zera** neznamená iba semeno rastliny, ale aj človeka a zviera. Preto sa v Genezis (3,15) objavuje slovné spojenie „semeno ženy“: Boh spôsobil nepriateľstvo medzi semenom ženy, medzi jej potomstvom a hadom. Semeno ženy je možné považovať za prvý odkaz na Mesiáša, ktorý sa narodí z Márie, novej Evy, a nakoniec rozdrví hlavu hada, stelesňujúceho ohrozenie každého dobrého semena - všetkého rozmnožovania života. Botanické vlastnosti obilia, keď z jedného zrnka (hebr. **šeber**) vznikne klas s množstvom ďalších zrn, používal Ježiš na to, aby ukázal, že duchovná plodnosť má svoj pôvod v smrti vlastného ja (Ján 12,24). Pšenicu ako symbol Božích detí staví do protikladu s bezcennými plevami (gr. **achyron**, hebr. **mos**; Matúš 3,12).

V Biblii je výraz semeno používaný nielen v zmysle pozemského stvorenia, ale aj v duchovnom zmysle: semeno sa stáva obrazom Božieho slova. V podobenstve o rozsievачovi sa hovorí: **„Rozsievач rozosieva slovo“** (Marek 4,14). V Lukášovi (8,11) stojí: **„Semenom Božím je slovo.“**

V podobenstve o rozsievачovi a štvorakej pôde hovorí Ježiš: **„Kto toto (Božie) slovo síce počuje, ale zadusí ho svojou starosťou o svet a márnym bohatstvom, ten sa ponáša na trnie, ktoré nedovoľuje, aby siatba vzišla; Kto však celkom otvorí svoje srdce, je ako dobrá pôda, ktorá prináša rozmanité plody“** (Matúš (13,22). Semeno sa dokonca stáva označením pre deti Božieho kráľovstva v protiklade ku kúkoľu - deťom zlého (Matúš 13,38). V modlitebných knižkách a Písmach neskorého stredoveku bolo Ježišovo podobenstvo o štvorakej siatbe (na cestu, kamenistú pôdu, medzi trnie a do dobrej zeme) často dávané do súvislosti s vyučujúcim Kristom a učeníkmi (Matúš 13,3-8).

Obilný klas. Ako plod je spájaný so Zemou a v prenesenom zmysle so ženskosťou a materstvom. Klas alebo zväzok klasov boli *atribútmi mezopotámskych bohýň, bohyně obilia Ašnan, starosemitskej Atargitis, gréckej Demeter a rímskej Ceres. Severosýrska bohyňa vegetácie Atargatis vždy nosila roh hojnosti a ďalším z jej atribútov boli obilné klasy ako znaky plodnosti a blahobytu. Sumerská a babylonsko-akkadská bohyňa Ašnan, známa už od 3500 pr.Kr., zodpovedala za hojnosť zrna a obilia na poliach a chránila ich. Jej atribútmi boli klasy obilia, ktoré jej vyrastali z ramien.

Gréckou bohyňou plodnosti zeme a roľníctva bola Demeter, ktorú často zobrazovali s obilnými klasmi v ruke. Aj grécky mýtus je plný agrárnej symboliky:

Potom, čo bola zákerne pripravená o svoju dcéru Persefonu, rozhnevala sa Demeter na Olymp a zoslala na svet neúrodu, v dôsledku ktorej ľudia zanevreli na bohov a prestali im prinášať obeti. Zmierila sa až vtedy, keď vládca podsvetia Hádes prisľúbil Persefonu prepustiť na dve tretiny roka. Preto keď na jeseň Persefona odchádza do ríše mŕtvych, aby sa na jar vrátila, a matka Demeter zo žiaľu odoberá zemi plodnosť, roľník ukladá semená do zeme, aby po neúrodnej zime na jar vzišli.

Podobne ako Demeter vystupovala Ceres, italická bohyňa rastu obilia a úrody, zobrazovaná s vencom obilných klasov a držiaca snop, ktorú roku 496 pr.Kr. na popud Silyliných prorociev o hladu, stotožnili s gréckou predlohou. Je príznačné, že popri svojej vegetatívnej funkcii mala Ceres aj význam záhrobný.

Rímska Ceres sa svojimi atribútmi podobala na stredoveké zosobnenie Leta, jedno zo Štyroch ročných období, a tiež na personifikovanú Hojnosť. Podľa Ikonológie, mytografického slovníka Cesara Ripu (1593), zobrazovali v 17.-18.storočí so snopom v ruke aj Strieborný vek, jeden z Vekov sveta. S klasom v ruke vystupovala tiež stredoveká Virgo caelestis (lat. Nebeská panna) a ešte dnes nesie najjasnejšia hviezda v súhvezdí Panny latinské meno Spica - obilný klas.

V náboženskom umení sa významy obilia dostali aj do mariánskej symboliky. Stredoveký básnik Conrad z Würzburgu, ktorý ospevoval Máriu ako živý raj s mnohými vzácnymi rastlinami, ju označil za pšeničný snop, lebo pšenica dáva najjemnejšiu múku pre sviatosť oltárnu - hostiu. Neskorostredoveké zobrazenia Márie v rúchu s klasmi sa odvolávajú na Pieseň piesní (7,2; resp. 3). Mystiku milujúci stredovek prirovnával Máriino telo k poli, ktoré bez siatby splodilo kopy obilia (Jakob von Sarug, okolo 500). V tomto zmysle pôsobí aj Panna Mária s klasmi v ruke, zobrazovaná v súhvezdí a mesačnom znamení Panny, ktoré pripadá na obdobie augusta-septembra. Obilný klas odkazujúci na chlieb života a vzkriesenie slúži ako ozdoba kalichov, monštrancií a oltárnych pokrývok. Vyobrazenie zázraku v pšeničnom poli nepatrí do symboliky klasu a obilia, ale do oblasti apokryfných legend, ktoré sa viažu k *Úteku do Egypta*.

Na záver: Aj obilie na obrazoch Vincenta van Gogha presahuje realistické zobrazenie ako také. V reči kvetov klas obilia znamená, že na splnenie tvojich prianí je potrebný čas.

*

Podobenstvo, príslovie, parabola, analógia, alegória. Podobenstvo je literárny útvar, ktorý sprostredkováva nejaké poučenie rozprávaním analogického príbehu, najčastejšie zo života človeka. Je to rozvinuté prirovnanie, od ktorého sa však líši tým, že sa sústreďuje iba na jednu stránku analógie (gr. **analogía** = súlad; porovnanie na základe podobnosti pojmov, osôb, vecí, ktoré samy osebe sú rozdielne). Cieľom podobenstva je teda podať nejakú všeobecne platnú pravdu alebo poučenie s výchovnou, mravoučnou pointou. Pre podobenstvo je príznačné, že vyzýva poslucháča, aby sa zamyslel a porovnal s ním svoj život.

Podobenstvu je blízke príslovie (gr. **paroimía**; lat. **proverbium**), ustálený a štylizovaný výrok, ktorý v krátkej a zhustenej forme vyslovuje závažnú myšlienku, zásadu alebo ľudovú múdrosť, ktoré majú všeobecnú platnosť. Príslovia sa tešili veľkej obľube v Izraeli, ako o tom svedčia Knihy prísloví, Kazateľ, *Sirachovec, Jób a Tobiáš.

Hebrejským názvom pre príslovie je **mašal** (hebr. byť podobný). Týmto výrazom sa označujú aj posmešné výroky, veštenia, podobenstvá, porekadlá atď. Mašal je súčasne odborný termín, ktorý sa v biblickej literatúre bežne používa na označenie starozákonného príslovia alebo krátkeho výroku podobného prísloviu alebo podobenstvu. Mašal tvorí významové pozadie novozákonnej paraboly.

Širšie rozvedené prirovnanie alebo podobenstvo sa nazýva parabola (gr. **parabolé**). V parabole sú vedľa seba postavené dve skutočnosti: náboženská - poučná a druhá obrazná - realistická, zobrazená zo života ľudí. Jediným dôležitým cieľom paraboly (hoci väčšinou nevysloveným) je náboženské poučenie, ktoré si musí čitateľ sám vyvodit' z opísanej skutočnosti.

Od paraboly treba odlišovať alegóriu (gr. **allegoría**; z gr. **allegorikós** = inotajný), v ktorej každá črta opísanej skutočnosti má utajený duchovný zmysel, skrytý za slovným významom použitého slova. Alegória preto predstavuje zložitejšie vyprávanie, v ktorom sú dôležité všetky detaily.

V Novom zákone sú podobenstvá Ježišovým dôležitým vyučovacím prostriedkom. Prevažná väčšina z nich vysvetľuje podstatu Božieho kráľovstva, ktoré predstavuje ako najväčší poklad človeka. Takými sú podobenstvá o kupci hľadajúcom perlu, o poklade skrytom na poli, o kvase, horčičnom semienku (gr. **kokkos**), pšenici a kúkoli, o rozsievачovi kúkoľa, o desiatich pannách, stratenej ovci, o robotníkoch na vinici, o utíšení búrky a záchranení Petra. Druhý typ podobenstiev tvoria mravné napomenutia, ktoré odsudzujú pýchu, vychovávajú k láske k blížnemu a odpúšťaniu: farizej a colník, milosrdný Samaritán, mánotratný syn, nemilosrdný sluha. Podľa niektorých starších výkladov medzi alegóriu možno zaradiť aj také príbehy, ako je Svadbu v Káne, Vzkriesenie syna naimskej vdovy, Uzdravenie slepého od narodenia, Kristus zachraňuje Petra, zatiaľ čo Podobenstvo o stratenom synovi je rozšírené podobenstvo, skôr poviedka. Hranica medzi podobenstvom a alegóriou nie je ostrá a obidve metódy sú hojne zastúpené v evanjeliách.

Väčšina Ježišových podobenstiev nie je ilustráciou obecných morálnych zásad, ale formou ako sprostredkovať zložitú posolstvo, snahou naučiť človeka vnímať svet iným, novým spôsobom. Ježiš sa pritom snažil prispôbiť úrovni svojich poslucháčov a na to používal im známe prirovnania. Novozákonné podobenstvo má rovnako široký záber ako hebrejský mašal. Označuje takmer akýkoľvek druh preslovu, ktorý nie je možné chápať doslovne. Lukášov výrok (4,23): „**Lekár, uzdrav sám seba**“ by sa tiež dal označiť ako príslovie. Matúšovo podobenstvo (15,15) o slepom, ktorý vedie slepého, sa dá chápať ako hádanka. Pšenica a kúkoľ (Matúš 13,18-23,36) sa rozsahom viac podobá na alegóriu a to isté platí iných podobenstvách plných detailov, o rybárskej sieti (Matúš 13,47-50), o zlých vinohradníkoch (Matúš 12,1-12), o svadobnej hostine (Matúš 22,1-14).

Kresťanskí kazatelia všetkých dôb sa pokúšali dodať svojim kázňam originalitu, preto Ježišove podobenstvá hojne využívali. Časom však mali sklon pripisovať drobným detailom podobenstva ešte ďalší alegorický význam a tak vznikli tzv. vyučovacie pravdy, ktoré nemali s pôvodným evanjeliovým príbehom nič spoločné a často ani nezapadali do pôvodného kontextu. To vnímala cirkev ako nebezpečnú dodatočnú úpravu. Snahy voľne narábať s Ježišovými podobenstvami vyvolali kritickú odozvu a niektorí cirkevní predstavitelia a veľmi prísni biblickí bádatelia tvrdili, že Ježišove podobenstvá pôvodne znázorňovali iba jednu jedinou pravdu a príbehy ako rozsievач kúkoľa sú iba výsledkom neskoršieho vyjadrenia. V skutočnosti je to zrejme

tak, že niektoré Ježišove podobenstvá mali ilustrovať niekoľko ponaučení naraz, napríklad *Podobenstvo o stratenom synovi*, ktoré kladie dôraz na otcovu radosť, keď môže odpustiť svojim deťom, na podstatu pokánia a na hriech žiarlivosti a sebaospravedlňovania (Lukáš 15,11-32). Bolo by zrejme chybou obmedziť evanjeliové podobenstvá iba na moralizovanie.

V snahe definovať význam podobenstiev trvajú bádatelia na tom, že ich treba chápať v dejinných súvislostiach Ježišovej služby a učenia. Niektorí vedci pochybujú, že sa dochovali v pôvodnej podobe. Tvrdia, že boli prerozprávane a priblížené súčasným potrebám novej generácie, preto z nich treba odstrániť ranokresťanské konštrukcie. Je zrejme, že niekedy ani samotní evanjelisti presne nevedeli, za akých okolností podobenstvo zaznelo, a nie vždy poznali tých, ktorým bolo určené. *Podobenstvo o milosrdnom Samaritánovi* (Lukáš 10,25), o dvoch dlžníkoch (Lukáš 7,41), o deťoch na tržnici (Lukáš 7,31), o hrivnách (Lukáš 19,11) patria k tým, ktorých textová súvislosť je daná a obsahuje kľúč k výkladu. Postupne vznikali príležitostné súbory podobenstiev (Matúš 13), ktoré s pôvodným Ježišovým kontextom vôbec nesúvisia. Iné podobenstvá evanjelisti začlenili na vhodné miesto svojho vlastného vyprávania. Niektorí moderní bádatelia tvrdia, že podobenstvá predstavujú staroveký literárny žáner, ktorého výklad nemusí byť celkom závislý na pôvodnom texte, a že môžu obsahovať vlastný význam. Je však pochopiteľné, že cirkev žiada, aby pri výklade podobenstiev bola starostlivo sledovaná snaha odhaliť ich pôvodný zámer a zabrániť tomu, aby sa stali iba zobrazeniami všeobecných právd. Štúdium podobenstiev s použitím moderných lingvistických a sémantických metód dokázalo, že nie sú iba prostriedkom na príťažlivé odovzdávanie poznatkov, ale že plnia rad úloh. Majú vychovávať poslucháča k tomu, aby bol schopný vidieť veci aj z iného hľadiska, naučiť ho rozhodnúť sa, aký postoj zaujme k osobe Ježiša a jeho zvesti. Rozhodne nie je správne hľadať v každom podobenstve celé evanjelium, alebo do neho vnášať mravné a ekonomické motívy, ktoré sú v skutočnosti nezávažné. Podobenstvo o nepoctivom správcovi (Lukáš 16,1-9) učí, že ľudia sa majú pripravovať na budúcnosť, zatiaľ čo správcove morálne zásady s touto myšlienkou nesúvisia. Podobenstvo o robotníkoch na vinici nerieši otázku mzdy, ale zobrazuje Božiu dobrotu, ktorá posudzuje človeka podľa jeho dobrých úmyslov a štedrosti, nie podľa výšky jeho zásluh (Matúš 20,1-16). Poučenie niekedy vyplýva priamo zo samotného príbehu, napríklad o boháčovi a stodolách: Boháč zomiera práve vtedy, keď si zaistil zásoby pre budúcnosť (Lukáš 12,16-21; *Tomášovo evanjelium, Logion 63). Inokedy je posolstvo objasňované pomocou otázok (Lukáš 7,42), občas ho vysvetľuje sám Ježiš v závere alebo na žiadosť poslucháčov, inokedy (častejšie) príbeh nemá žiadne dodatky a je na poslucháčovi, aby sa sám dobral pravdy. *Farizeji si bezpochyby uvedomovali, že podobenstvo o zlých vinohradníkoch je namierené proti nim (Matúš 12,12).

Veľký počet podobenstiev vypovedá konkrétne o Božom kráľovstve, o jeho povahe, príchode, hodnote a obetiach (Matúš 4,26-30). Ich výklad je prirodzene ovplyvnený tým, ako sa na Božie kráľovstvo pozerá ten, kto podobenstvo vysvetľuje. Teológovia tzv.eschatologickej krízy tvrdili, že Ježiš považoval Božie kráľovstvo za niečo, čo príde náhle a v blízkej budúcnosti a bude sprevádzané katastrofami. Teológovia tzv.realizovanej eschatológie tvrdia, že kráľovstvo Božie už nastalo v okamihu Ježišovej verejnej služby a že **„horčičné semienko, vysadené v rokoch minulých“** už vzišlo (Matúš 4,26-32). Oba tieto výklady Ježišových podobenstiev o Božom kráľovstve sú jednostranné, lebo v skutočnosti evanjeliá niekedy uisťujú, že nádej ešte len príde (podobenstvo o figovníku; Marek 13,28-37), inokedy o tom, že Božie kráľovstvo sa už začalo naplňať (Ježiš, hubiteľ démonov; Matúš 9,34). Iné podobenstvá osvetľujú samotnú podstatu spásy, napríklad podobenstvo o robotníkoch

na vinici, v ktorom sa cítia ukrivdení tí, ktorí pracovali od skorého rána a dostali rovnakú mzdu ako tí, ktorých si Hospodár najal podvečer, lebo spása nie je iba vec zásluhy, ale predovšetkým Boží dar, ktorý Boh dáva tým, ktorí vydržia do konca bez ohľadu na čas obrátenia. Veľkosť prinesenej obete je výrazom osobnej radosti za dar spasenia.

PODOBENSTVO O MILOSRDNOM SAMARITÁNOVI/ MILOSRDNÝ SAMARITÁN

(Lukáš 10,30-37)

*

Ježiš povedal (gr. *hypolambanó* = odpovedám [istému zákonníkovi, ktorý sa ho pýtal, kto je jeho bližným]): „**Istý človek** (Žid) **zostupoval z Jeruzalemu do Jericha a padol do rúk zbojníkom** (gr. *léstés* = zbojníci [ale aj *zéloti]). **Tí ho ozbíjali, doráňali, nechali polomŕtveho a odišli. Náhodou išiel tou cestou istý** (gr. *tis* = nejaký) **kňaz** (gr. *sacerdos*; hebr. *kohen*) **a keď ho uvidel, obišiel ho. Takisto aj levita: keď prišiel na to miesto a uvidel ho, išiel ďalej. No prišiel k nemu istý cestujúci Samaritán, a keď ho videl, bolo mu ho ľúto. Pristúpil k nemu, nalial mu na rany oleja a vína a obviazal mu ich; vyložil ho na svoje dobytča, zaviezol ho do**

hostinca a staral sa oň. Na druhý deň vyňal svoje dva denáre, dal ich hostinskému a povedal: „Staraj sa oň a ak vynaložíš viac, ja ti to zaplatím, keď sa budem vracat’.“ Čo myslíš, ktorý z tých troch bol bližným tomu, čo padol do rúk zbojníkom?“ On (zákonník) odpovedal: „Ten, čo mu preukázal milosrdenstvo.“ A Ježiš mu povedal: „Chod’ a rob aj ty podobne!“

*Zostupoval z Jeruzalemu do Jericha : Jeruzalem leží 830m nad morom, Jericho 230m pod úroveň hladiny mora. Takisto aj levita : židovskí kňazi (hebr. *kohen*) a *leviti nepatrili k aristokracii, ale symbolicky predstavovali vodcov ľudu; boli viazaní predpismi o čistote, ktoré obmedzovali ich styky s inými ľuďmi; jadrom príbehu nie je protiklad medzi Židmi a Samaritánmi v prospech Samaritánov, ale kontrast medzi tými, ktorí boli uznávanou súčasťou ľudu, a tými, ktorí ňou neboli; judaizmus pozná termín *pikuach nefesh* (úcta k ľudskému životu); *pikuach nefesh* prikazuje ponechať stranou iné ohľady, ak je ohrozený niekoho život; predstava je zakotvená v *Tóre: *nestáť* (nečinne) pri krvi bližného (Levitikus 19,16); preto je dovolené a nutné urobiť v núdzovej situácii práce zakázané počas sabatu, lebo platí: *pikuach nefesh doche et ha-šabat* (povinnosť zachrániť život má prednosť pre sabbatovými zákonmi); proti tomuto príkazu sa previnili tak kňaz ako aj levita, hoci oni prví ho mali poznať a naplniť. Dva denáre : denár bol základnou rímskou peňažnou jednotkou; v Ježišových predstavoval dennú mzdu (pozri kapitola Peniaz dane).*

Milosrdný Samaritán predstavuje Ježišovo základné podobenstvo o láske k bližnému. Výklad podobenstva pochádza od cirkevných otcov: Irenej Lyonský (†202) vidí v Samaritánovi Krista, pre Origena (†245) a Ambróza (†397) sú lupiči symbolom ľudských hriechov, prepadnutý muž predstavuje Adama, Jeruzalem je symbolom raja, Jericho znamená svet, levita je stotožnený s prorokmi, kňaz so Starým zákonom, Samaritán predstavuje Krista a prístrešok, v ktorom bol zranený ošetrený symbolizuje cirkev. Že boli tieto výklady cirkevných autorít v ranej cirkvi aktuálne, dokladá iluminácia v Rossanskom kódexe (6.st.), v ktorej Kristus s krížom zastupuje Samaritána. V súčasnosti výraz samaritán označuje nezištného pomocníka chorých a ranených. Jeho predobrazom je hlavný hrdina Ježišovho podobenstva, obyvateľ Samárie.

Námet Milosrdný Samaritán bol obľúbený v kresťanskom umení všetkých dôb a bol rozvíjaný v rôznych obrazových typoch. Základný výjav sa čo najviac opiera o Lukášov text. V stredovekých *ilumináciách (Evanjelistár Otty III., 10.st.) zobrazovali v jedinej kompozícii všetky fázy príbehu: odchod muža do Jeruzalemu, jeho prepád a olúpenie, ošetrovanie Samaritánom, prevezenie do hostinca a vyplatenie peňazí hostinskému. Neskôr znázorňovali iba tri scény: V prvej Samaritán ošetruje ležiaceho bezvládneho muža, zahaleného v bedrovom rúšku. Polieva mu rany, čistí ich a obväzuje, ozbieraný muž občas aj sedí. Samaritána zobrazovali ako bohatého muža v honosnom odeve s turbanom. Často má pri sebe sluhu, ktorý mu pomáha s ošetrovaním. V druhom ikonografickom type nakladá Samaritán muža na osla. Rovnako ako v predchádzajúcom type mu niekedy pomáha sluha (Domenico Fetti, 1618-1622). Namiesto osla maľovali aj koňa s drahým postrojom. V treťom obrazovom type zraneného muža ukladajú v hostinci, odovzdávajú ho do opatery hostinskému, ktorému vyplácajú peniaze (Rembrandt). K sprievodným postavám v prvom type patria dve drobné postavy kňaza a levity miznúce v lese. Výjav v súlade s evanjeliom zaraďovali hneď za *Premenenie Pána* a za výjav *Kristus v dome Marty a Márie*. Maľovali ho tiež ako súčasť cyklu podobenstiev.

Na Západe sa prvýkrát objavuje v otonských rukopisoch (Evanjelistár Otty III., 10.st.). Pomerne často bol námet zobrazovaný v 13.storočí na vitrážach francúzskych katedrál (Sens, Bourges, Chartres) a neustratil na aktuálnosti ani v 16.storočí (Jacopo Bassano). Paul Troger poňal námet milosrdného Samaritána ako symbol medicíny. Keďže sa príbeh odohral na ceste medzi Jeruzalemom a Jerichom, výjav umiestňovali do krajiny, často s jedným z týchto miest v pozadí. Námet bol príležitosťou na zobrazenie príťažlivých a umelecky náročných nočných scenérií, ktoré celému dielu dodávajú clivú alebo vzrušujúcu atmosféru (Rembrandt, 17.st.). Tieto diela neboli určené pre reformované kostoly, ale pre protestantské meštianske domácnosti. Mešťania zakladali špitály a milosrdenstvo patrilo k základným cnostiam veriaceho. Tému sa venovali veľkí maliari 19.storočia, dve verzie namaloval Eugène Delacroix, neskôr Vincent van Gogh, z moderných slovenských maliarov napríklad Cyprián Majerník (1940), z českých maliarov Bohumil Kubišta a Jan Zrzavý.

*

Samária. Samária (hebr. **Šimron/Šómeron** = strážna veža) bola hlavným mestom severnej časti krajiny v 932-721 pr.Kr., období po rozpade jednotného dávidovského kráľovstva na severný Izrael a južnú Judeu. Samáriu vybudoval šiesty izraelský kráľ Omrí (†869 pr.Kr.) ako svoje nové hlavné mesto. Pozemok kúpil za dva talenty striebra (60kg) a pomenoval ho po bývalom majiteľovi Šemerovi (1Kráľov 16,24). Mesto ležalo 8 km od starobylého Šekemu a ovládalo hlavné obchodné cesty v Estradelonskej nížine. Knihy kráľov a proroci spomínajú Samáriu 29 krát. Nakoľko kráľ Omrí pri Jahveho kulte povolil aj pohanskú modloslužbu, Starý zákon ho hodnotí ako zlého panovníka (1Kráľov 16,25). Damaským Syrčanom dovolil postaviť si v svojej novej metropole ulice a Omrího následník kráľ Achab dokonca vybudoval chrám *fenickému bohu plodnosti a podsvetia Melkartovi, v hebrejskom okruhu stotožňovanom s kanaánskym *Baalom. Z týchto dôvodov proroci považovali Samáriu za stredisko modlárstva. V rokoch 725-722 pr.Kr. mesto obliehali a dobyli Asýrčania a obyvatelia sa zaviazali platiť tribut. Keď sa po čase Samaritáni vzbúrili a prestali poplatky odvádzať, pristúpil asýrsky kráľ Sargon II. k hromadnému odsunu obyvateľstva. Podľa vlastných záznamov odviekol 27 270 zajatcov a rozptýlil ich v Sýrii, Asýrii a Babylonii. Samária sa stala centrom asýrskej a neskoršie babylonskej provincie, obývanej prevažne nežidovským obyvateľstvom. Sargon II. ju obsadil kolonistami z rôznych nepokojných častí asýrskej ríše, Aramejcami, Moabčanmi, Edomčanmi a ďalšími (2Kráľov 17,24). Zvyšok pôvodného židovského obyvateľstva však zostal verný Jahvem a naďalej prinášal obete do Chrámu v Jeruzaleme (Jeremiáš 41,5). Náboženstvo Samaritánov, v ktorom sa miešali pohanské kulty kolonistov s jahvizmom, opisuje 2Kráľov (17,29).

Rímsky historik židovského pôvodu *Josephus Flavius (†100) túto zmes obyvateľstva z 7.-6.st.pr.Kr. stotožňuje so Samaritánmi svojich čias, ktorých potomkovia dodnes žijú v dvoch malých spoločenstvách v Nábule a Holone v západnom Jordánsku. Dnešní historici Fláviovo tvrdenie spochybňujú a tvrdia, že pôvod novozákonných Samaritánov nesiahá ďalej ako do začiatku helenistického obdobia 3.st.pr.Kr. Taktiež nie sú žiadne vierohodné dôkazy o tom, že by Samaritáni z evanjelií kedy žili v Samárii starozákonných čias. Naopak všetky spoľahlivejšie správy ukazujú, že starozákonní Samaritáni pochádzali zo Šekemu/Síchemu v strednej Palestíne, 11 km juhovýchodne od mesta Samária (2Machabiejcov 5,22; Sírachovec 50,26) a niektoré pramene ich dokonca priamo nazývajú Šekemcami (porovnaj Sychar v kapitole *Kristus a Samaritánka*).

Nič z toho, čo sa vie o náboženstve starozákonných Samaritánov nenasvedčuje, že by podľahli pohanským zvykom, ako to uvádza 2Kráľov a Ezdráš (4). Pravda je zrejme

taká, že keď bola spustošená Samária po dlhom čase opäť zvelebená, jej obyvatelia prejavovali odpor k židovským navrátilcom z babylonského zajatia. Ich nevraživosť mala hlavne politické dôvody, lebo prichádzajúci židovskí kňazi sa usilovali obnovením Chrámu v Jeruzaleme vybudovať jediné náboženské i mocenské stredisko, z ktorého by riadili všetok život Izraelitov. Zdá sa, že nakoniec istá skupina Samaritánov, ku ktorej sa pripojili aj niektorí židovskí kňazi ženatí so Samaritánkami, sa rozhodla odísť a začať nový život na mieste, kde by ich vieru nikto neobmedzoval. Podľa všetkého keď sa samaritánska pospolitosť vnútorne ustálila, vybuďovala si roku 332 pr.Kr. na vrchu Gerizím, asi 4km od Šekemu, svätyňu, konkurujúcu Chrámu. Jej stúpenci pokladali Gerizím za horu krajiny Mórija (hebr. **Har ha-bajit**; **ha-bajit** = „môj učiteľ [je] Jahve), na ktorej Jahve skúšal Abraháma (Genezis 22,2), za pahorok večnosti a požehnaný vrch s rajom na vrchole, ktorý kedysi pri potope sveta zostal nezaplavený, zatiaľ čo pre Izraelitov bol horou raja *Sijon, vrch, ktorý tvorí najvyšší bod Jeruzalemu.

Vzťahy medzi jeruzalemskými Židmi a Samaritánmi sa vyostrovali, o čom dodatočne svedčí rabínske príslovie, ktoré tvrdí, že i voda Samaritánov je menej čistá ako krv prasiat, ktoré patrili medzi rituálne nečisté zvieratá. Hoci nedošlo ku konkrétnemu násilnému stretu, počas povstania *Machabejcov proti helenistickým *Seleukovcom (160 pr.Kr.) sa Samaritáni držali bokom konfliktu a svojim židovským bratom nepomohli. Keď sa napokon vzdali, ich svätyňu na vrchu Gerizím víťazi zasvätili gréckemu Diovi Xéniovi (Diovi požehnanému). Otvorená roztržka medzi Izraelitami a Samaritánmi skončila až vtedy, keď jeden z dynastie *Hasmoneovcov, Ján Hyrkán I., dobyl Samáriu, zničil gerizímsku svätyňu a celú oblasť začlenil pod vládu Hasmoneovcov. Napätie medzi Samaritánmi a Izraelitami však pretrvávalo. Zachovali sa správy, že niektorí Samaritáni sa pokúšali v prvom desaťročí nového letopočtu znesvätiť Chrám a počas *pesahu v ňom rozhadzovali kosti. Roku 52 Samaritáni povraždili skupinu galilejských pútnikov a roku 36 jeden samaritánsky fanatik zhromaždil na vrchu Gerizím zástup veriacich s tým, že im odhalí posvätné nádoby, ktoré tam ukryl Mojžiš. Samáriu dal opäť opevniť Herodes Veľký (†4 pr.Kr.) a úplne ju prestaval. Vybuďoval chrám, fórum, štadión a na počesť cisára Augusta ho pomenoval Sebasté. Veľa Samaritánov dal povraždiť rímsky prokurátor v *Galilei, Pilát Pontský, a na počiatku druhej židovskej vojny roku 66 ich zmasakroval rímsky vojvodca Vetullenus Cerealis, ktorý dal pozabíjať 11 tisíc Samaritánov, ktorí sa odvtedy už nespamätali. Dnes žijú iba v dvoch komunitách, jedna v Tel Avive a druhá na úpätí hory Gerizím pri meste Nablus. Samaritáni dodržiavajú všetky sviatky a nariadenia Zákona, ale odmietajú všetko, čo vedie k oslave Jeruzalemu a dynastie kráľa Dávida.

Hlavné náboženské spisy Samaritánov pochádzajú až zo 4.storočia nového letopočtu a často z doby ešte neskoršej. Dnes je takmer nemožné urobiť si presnú predstavu o viere Samaritánov. Vie sa, že považovali za posvätné knihy iba samaritánsku verziu *Pentateuchu, *aramejský preklad z 2.st.pr.Kr., ktorý odmieta učenie o zmŕtvychvstaní a v ktorom chýba učenie o anjeloch, lebo oboje sa zrodilo až v pobabylonskom období 5.-4.st.pr.Kr. a do jahvizmu sa dostalo z perzského náboženstva, s ktorým prišli Židia do styku v časoch zajatia. Keďže Samaritánov táto babylonská fáza obišla, v ich viere toto učenie chýbalo.

Stanovisko ***Mišny** a ***Talmudu** rovnako ako Flaviovo svedectvo o Samaritánoch je dvojznačné. V podstate je kladné a uznáva rasovú a náboženskú príbuznosť Samaritánov a Izraelitov. Nový zákon má k nim takmer vždy kladný vzťah, o čom svedčí Ježišovo podobenstvo o milosrdnom Samaritánovi.

*

Nočľaháreň. V Starom zákone sa zmienky o nočľahárni (hebr. **málon**) vyskytujú zriedkavo, nájdeme ich v Genezis (42,27; 43,21), Exodu (4,24) a Jeremiášovi (9,2). Konkrétne menované lokality s hostincami sa viažu k cestám spájajúcim Egypt s Palestínou či Midjánom - púštnou oblasťou Arabského polostrova pri Červenom mori (pozri kapitola *Cesta do Emauz*).

O týchto príbytkoch nič nevieme ***in situ**, aj keď niektoré boli také veľké, že sa v nich mohlo ubytovať dokonca deväť neočakávaných cestujúcich (Genezis 42,27). *Septuaginta má pre hostinec grécky výraz **katalyma** a príbuzné sloveso **katalyó**, hebr. **chán**. Grécke výrazy vzbudzujú predstavu odstrojovania zvierat, hoci väčšinou znamenajú obecné ubytovanie. O zájazdovom hostinci cháne (z perzs. cháne = dom) sa vie, že v starovekom Oriente išlo o veľkú budovu, karavanseraj, ktorá slúžila za obydlie karavánam. Okolo veľkého, zvyčajne štvorhranného dvora s nádržou na vodu uprostred, boli postavené kryté ochodze, často s galériami. Skladiská, stajne, hospodárske budovy a krámy a šiatre na tovar sa nachádzali za arkádovými ochodzami. Za galériami boli umiestnené obytné miestnosti, kuchyňa, spoločná jedáleň, čajovňa apod. Možno, že katalyma v Betleheme, kde hľadala útočisko *Svätá rodina*, bola vcelku jednoduchou nočľahárňou. Podľa jedných to pravdepodobne nebola miestnosť pre hostí v súkromnom dome, pretože sa v súvislosti s ňou neuvádza meno majiteľa. Snáď ju spravovala celá dedina (pozri kapitola *Narodenie Ježiša*). Inde výraz katalyma označuje pokoj v súkromí, zapožičaný na slávnosť ***pesah** (Marek 14,14; Lukáš 22,11). Grécky výraz **pandocheion**, použitý v Lukášovi (10,34) v podobenstve o milosrdnom Samaritánovi, znamenal lepšie zariadený prístrešok pre hostí, otvorený pre všetkých, ktorí potrebovali prenocovať. Za určitý poplatok poskytoval aj jedlo a obsluhu. Grécky výraz **xenia** označuje tak pokoj pre hostí (Filemon 22), tak miesto Pavlovho domáceho väzenia (Skutky 28,23). Podľa vysokej ceny, ktorú zaplatil Samaritán za zraneného Žida, je možné predpokladať, že podobenstvo malo na mysli pandocheion nočľaháreň s jedlom a obsluhou, aby tým zdôraznilo veľkodušnosť Samaritánovho skutku.

Stredoveká Európa mala pre potreby cestovateľov, pútnikov, ktorých počet narastal v neskorom stredoveku, nočľahárne - herberky. Ide o nemecký výraz, ktorý znamenal čosi ako lacné ubytovanie alebo dokonca cechové ubytovanie. Moderná nemčina si slovo herberk zachovala vo význame nočľaháreň, nočľah, prístrešok. Stredoveké herberky boli určené pre bežných cestovateľov a poskytovali celú škálu služieb: človek tu našiel nielen nočľah (na jednej posteli spalo viacero nočľaháznikov; Dürer píše o Miláne či Ríme, kde spalo na jednej posteli niekoľko desiatok ľudí), ale poskytl mu aj stravu, prípadne si mohol sám navariť, usušiť si alebo vyprať odev, najatť si povoz či koňa.

Názvy: Tal. Parabola del Buon Samaritano, nem. Barmherziger Samariter, ang. Good Samaritan.

PODOBENSTVO O STRATENOM SYNOVI/MÁRNOTRATNÝ SYN

(Lukáš 15,11-32)

*

A pokračoval Ježiš v podobenstvách (smerom k mýtnikom a hriešnikom, farizejom a zákonnikom na presne neurčenom mieste): „**Istý človek mal dvoch synov. Mladší povedal otcovi: „Otec, daj mi časť majetku** (gr. *úsia* = majetok), **ktorá mi patrí“** (odkaz na Levitikus 27,8-11; 36,7-9 [?]; *Sírachovec 33,20-24 [delenie majetku ešte za života ustanoviteľa]). **A on im rozdelil majetok** (podľa rabínskych zákonov synovia mali právo na tretinu otcovho majetku). **O niekoľko dní si mladší syn všetko zobral, odcestoval do ďalekého kraja** (gr. *chóra makra*) **a tam svoj majetok**

hýrivým (gr. *asosós* = ľahkovážny; výraz bez sexuálneho podtextu, ktorým mu prikladá starší brat) **životom premárnil. Keď všetko premrhal, nastal v tej krajine veľký hlad a on začal trieť núdzu. Išiel teda a uchytil sa u istého obyvateľa tej krajiny a on ho poslal na svoje hospodárstvo svine pást'. I túžil nasýtiť** (gr. *chortazó* = nasýtim) **sa aspoň strukmi** (gr. *keratia/kerátion* = rožky; plody rohovníka *Ceratonia siliqua*), čo žrali svine, ale nik mu ich nedával. Vstúpil teda do seba a povedal: „**Koľko nádenníkov u môjho otca má chleba nazvyš** (gr. *perisseuein* = hojnosť), **a ja tu hyniem od hladu. Vstanem, pôjdem k otcovi a poviem mu: „Otec, zhrešil som proti** (gr. *eis* = proti) **nebu** (gr. *úranos* = nebesá; nebo/nebesá vo význame Boh; Židia sa usilovali vyhnúť priamemu pomenovaniu Boha [JHVH] a radšej z úcty používali opisné výrazy, ako napr. *Adonaj* = Môj Pán) **i voči tebe. Už nie som hoden volať sa tvojím synom. Prijmi ma ako jedného zo svojich nádenníkov“** (gr.pl. *misthioi*; sg. *misthois* = nádenník; *Tóra požadovala pre nich mzdu, nie však osobný vzťah). **I vstal a išiel k svojmu otcovi.**

Ešte bol ďaleko, keď ho zazrel jeho otec, a bolo mu ho ľúto (gr. *splanchnisthéis*). Pribehol k nemu, hodil sa mu okolo krku a vybozkával ho. Syn mu povedal: „**Otec, zhrešil som proti nebu i voči tebe** (Exodus 20,12: *Cti svojho otca a svoju matku*). **Už nie som hoden volať sa tvojím synom. Ale otec povedal svojim sluhom: „Rýchlo prineste najlepšie šaty a oblečte ho! Dajte mu prsteň na ruku a obuv na nohy! Prived'te vykrmené teľa** (dosl. „vykrmené zrnom“; gr. *sitos* = zrno) **a zabite ho. Jedzme a veselo hodujme** (gr. *eugrainó* = slávim, radujem sa), **lebo tento môj syn bol mŕtvy, a ožil, bol stratený, a našiel sa.“ A začali hodovať?**

Jeho starší syn bol práve na poli. Keď sa vracal a približoval sa k domu, počul hudbu a tanec. Zavolať si jedného zo sluhov a pýtal sa, čo sa deje. Ten mu povedal: „**Prišiel tvoj brat a tvoj otec zabil vykrmené teľa, lebo sa mu vrátil zdravý“** (gr. *hygiainón* = v dobrom zdraví). **On sa však nahneval a nechcel vojsť. Vyšiel teda otec a začal ho prosiť** (gr. *parakaleó* = dohováram, prosím, utešujem). **Ale on povedal otcovi: „Už koľko rokov ti slúžim** (gr. *dúleuó*) **a nikdy som neprestúpil tvoj príkaz** (gr. *entolai* = prikázania), **a mne si nedal ani kozliatko** (gr. *erifos*), **aby som sa zabavil so svojimi priateľmi. No keď prišiel tento tvoj syn, čo ti prehýril majetok** (gr. *bios* = živobytie) **s neviestkami, pre toho si zabil teľa.“ On mu na to povedal: „Syn môj, ty si stále so mnou a všetko, čo ja mám je tvoje** (forma spoločného majetku bola cudzia rabínskej tradícii). **Ale patrilo sa hodovať a radovať sa** (gr. *chairó* = radujem sa), **lebo tento tvoj brat bol mŕtvy, a ožil, bol stratený, a našiel sa.“**

Svine pást' : svine ako výraz niečoho rituálne nečistého (Levitikus 11,7; 14,8; pozri kapitola Uzdravenie posadnutého z Gerasy) dávajú synovej práci výraz mimoriadneho poníženia (niektorí rabíni stavali pastierstvo na úroveň zlodejstvu (traktát *Mišna Kidušim 4,14). *Aspoň strukmi* : gr. *keratia/kerátion* = rožky; plody rohovníka *Ceratonia siliqua*, stálozeleného stromu pôvodom zo Stredomoria, pestovaného pre jedlé sladké struky, tzv.svätojánsky chlieb (zrelé semená strukov boli používané ako zlatnicke závažia). *Bolo mu ho ľúto* : gr. *splanchnisthéis*; slovesný tvar „zľutoval sa“ v gréckom preklade znamená dosl. „bol pohnutý vo svojich vnútornostiach“ (gr. *splanchnon* = vnútornosti, aj v slangovej, vulgárnej podobe: pajšl: útroby, srdce pľúca, pečeň, črevá človeka alebo zvierat v širšom zmysle brucho matky; sloveso *splanchnizó* sa v klasickej gréčtine neobjavuje, ale jeho hebrejský náprotivok, sloveso *racham* (odvodené z *rachamim* = vnútornosti) veľmi často; podľa C. Tresmontanda ide o jeden z nespočetných dôkazov, že grécky evanjeliový text je prekladom staršej, hebrejskej písanej predlohy (Hebrejský Kristus, str.84). *Vykrmené*

teľa : dosl. „vykrmené zрном“; gr. **sitos** = zрно; zрном vykrmené zviera bolo určené na mimoriadne stolovanie a hostiny; rýchlo pribúdalo na váhe, preto malo jemnejšie a tučnejšie mäso, na rozdiel od tuhého mäsa dobytko chovaného na zelenej pastve. **Syn môj, ty si stále so mnou** : jeho postavenie u otca je pevné, má všetok otcov majetok; závisť nie je na mieste; otec ponúka obom synom rovnakú starostlivosť, avšak dar odpustenia môže udeliť iba tomu synovi, ktorý zhrešil, a radovať sa nad nápravou môže iba smerom k nemu; hostina, vykrmené tela a radosť patria všetkým, ktorí sú ochotní radovať sa zo záchrany strateného a opäť nájdeného príslušníka rodiny; hostina staršieho syna s priateľmi k takej nepatrila a ani si nezaslúžila výdavky; výčitky staršieho syna boli preto nespravodlivé, ale aj v tomto prípade otec prejavil veľkorysosť svojim láskavým dohovaraním. **Všetko, čo ja mám, je tvoje** : forma spoločného majetku (čo je moje, je tvoje) bola cudzia rabínskej tradícii: ***Talmud** (traktát **Pirke avot 5,13**) napr. menuje štyri typy ľudí, z ktorých ten, čo hovorí „čo je moje, je tvoje“, sa zaraďuje medzi nevzdelancov, dosl. **'am ha- 'arec** = hebr. človek zeme). **Tvoj brat bol mŕtvy, a ožil, bol stratený, a našiel sa** : podľa niektorých komentárov v pozadí hostiny na počesť strateného syna je starozákonná obeť zmierenia, kedy hostina bola obradom vystrojeným za účelom obnovenia vzťahu medzi Bohom a človekom, narušenom rozličnými príčinami (hriech, choroba, modloslužobníctvo); podobenstvo o stratenom synovi je jedným z tých, ktorým pestoval Ježiš u svojich poslucháčov schopnosť vidieť javy v hlbších súvislostiach a preniknúť do ich podstaty; svojim obsahom je blízke aj podobenstvu o robotníkoch na vinici (Matúš 20,1-15).

Márnotratný syn predstavuje jedno z najčastejšie zobrazovaných Ježišových podobenstiev. Jeho význam spočíva v tom, že milosrdný Boh s radosťou prijíma tých hriešnikov, ktorí robia pokánie. Takto ho interpretovali cirkevní otcovia a spisovatelia Tertullianus (†220/230), Hieronymus (†420), Augustín z Hippo Regia (†430) či Peter Chrysologus (†450).

Na Východe bola slávená nedeľa venovaná podobenstvu o stratenom synovi, preto sa vyobrazenia v ortodoxných cirkevných oblastiach objavujú častejšie ako na Západe (iluminované *evanjelistáre, 2.pol.12.st.; nástenné maľby kostolov od vlády poslednej byzantskej dynastie Palaiologovcov; 1259-1453). Na Západe sa prvýkrát podobenstvo objavuje v pol. 12.storočia (St.Nectaire).

Prvé zobrazenia sa objavujú po roku 1000 v iluminovaných rukopisoch. V pásových kompozíciách umelci zobrazovali viaceré udalosti podobenstva: žiadosť o dedičstvo, pastier prasiat, pokľaknutie pred otcom, objatie otcom, oblečenie, zabitie teľaťa, príprava hostiny. Cyklické zobrazenia tvorili súčasť nielen rukopisov (Velislavova biblia, 1340), ale vyskytovali sa aj v sochárskej výzdobe stredovekých kostolov (Aurexe, 13.st., St.-Nectaire), na oknách francúzskych katedrál (17 výjavov v Bourges, Sens, Poitiers, 27 výjavov v Chartres) v sériách gobelínov (Marburg) a grafických listov. Cykly zahŕňujú scény: 1.márnotratný syn dostáva svoj dedičský podiel, 2.márnotratný syn odchádza, 3.márnotratný syn hýri v krčme s neviestkami, 4.neviestky odháňajú márnotratného syna, keď prehýril všetky peniaze, 5.márnotratný syn pasie svine, 6.návrat márnotratného syna. Jednotlivé výjavy sa osamostatňovali (Hieronymus Bosch, 1510). V *renesancii a *baroku pokračovala tradícia zobrazovania výjavov v cykloch (španielsky maliar Bartolomé Estéban Murillo, 17.st.), častejšie sú však samostatné výjavy (Peter Jan Brandl, Peter Paulus Rubens, Albrecht Dürer, 1496; Lucas van Leyden, 1510; Barthel Beham, 1538; Jacques Callot, 1636; Rembrandt van Rijn, 1636).

K najznámejším patrí Dürerova medirytina s kľáčiacim kajúcnym synom na dvore sedliaka medzi sviňami, Rembrandtov obraz kľáčiaceho syna v objatí otca v petrohradskej Ermitáži z roku 1668 a obraz od holandského maliara Hieronyma Boscha. V baroku často zobrazovali hostinu strateného syna s jeho spoločníkmi a neviestkami, príbeh ako márnokratný syn míňa svoj majetok, pričom tieto krčmové výjavy mali často ráz *žánrových výjavov (holandský maliar Gerard van Honthorst, 1623).

Námet márnokratný syn silno ovplyvnil žánrové maliarstvo (holandské umenie 16.-17.st.). Scéna Márnokratný syn hýri s neviestkami zobrazuje mládenca sediaceho v krčme za stolom s dvoma ženami. Vo výjave je aj obsluha a hudobníci, v pozadí sa objavujú scény, zobrazujúce mládenca budúcí úpadok, život medzi prascami a jeho návrat domov. Námet Márnokratníkov ľútosť - Pasenie sviň zobrazuje mládenca, ako kľáči v modlitbe na dvore alebo v chlieve, prasce žerú vedľa neho z válova, ostatná čelad' s ovcami, kozami a koňmi postáva okolo neho. Z neba zostupujú anjeli a oslavujú jeho pokoru. Márnokratníkov návrat zobrazuje mládenca v handrách, ako kľáči pred svojím otcom, ktorý ho objíma alebo mu gestom, kladením rúk na hlavu naznačuje odpustenie alebo mu žehná. Jeden alebo viac služobníkov prinášajú nové šaty. V pozadí je zabíjané teľa, ako keby išlo o obeť zmierenia za hriech.

V období baroka sa tvorcovia nezriedka sústredili na záverečné scény príbehu. Osobitný význam nadobudol Návrat strateného syna (Rembrandt, Dürer). V stredoveku námet nadobúdala *eschatologické ladenie, keď bol otec kajúcnika stotožňovaný s Kristom: na maľbe kostola sv.Mikuláša v rumunskom Curtea de Arges z prelomu 13.-14.storočia prijíma strateného syna sám Kristus, na apside kláštorného chrámu v srbskej Manasiji drží dokonca v ruke váhy (pozri Apokalyptický cyklus: *Váženie duší*).

Márnokratného syna namaľoval Rubens v skupine kajajúcich sa cirkevných otcov Tertulliana, Hieronyma, Ambróza a Augustína. Ako zosobnenie kajúcného hriešnika je márnokratný syn zobrazovaný vedľa Márie Magdalény, kráľa Dávida (bol v mladosti pastierom aj zbojníkom) a apoštola Petra (tri razy zaprel Krista).

*

Obetovanie. Ide o jeden z najstarších a najčastejších náboženských obradov. Obeť je rituál, úkon, prostredníctvom ktorého človek nadväzuje kontakt s božstvom, snaží sa ho nakloniť a zväčšiť jeho silu v svoj prospech.

Obet' zmierenia. Ide o obrad konaný za účelom obnovenia vzťahu medzi Bohom a človekom, narušenom rozličnými príčinami (hriech, choroba, modloslužobníctvo). Súčasne je formou zmierenia s Bohom. V starých dobách obeť prinášal najstarší člen rodu, neskoršie najvýznamnejší člen určitej skupiny, napríklad vojvodca. Na základe pôvodných zvyklostí sa postupne vyvinula funkcia kňaza-obetníka, ktorý zastupoval jednotlivca, skupinu obyvateľstva aj celú obec. Obeť sa prinášala s konkrétnym cieľom (ďakovná, prosebná, zmierovacia). Opakujúca sa životná udalosť, napríklad narodenie dieťaťa, a obmedzenia na určitý kult, dali vznik pravidelným obetiam so záväznými predpismi, v ktorých prežívali často prastaré magické úkony.

Obete predchádzala očista. Forma obete bola buď nekrvavá (plodiny, rastliny, vecné dary), alebo krvavá (zvieracia, ľudská). Najvyššou krvavou obeťou bola obeť vybraného človeka, ktorú neskoršie nahradili obrady s použitím symbolov. Doba trvania obete, resp. doba medzi obeťami, bola veľmi rozmanitá, rovnako ako jej vlastný priebeh.

Za prevedenie obete sa pôvodne obetníkom neplatilo, za helenizmu (od 3.st.pr.Kr.) však boli u niektorých chrámov predpísané obetné sadzby. Rovnako to platilo v judaistickom náboženstve, pre ktoré boli vypracované presné a zložité pravidlá, obsiahnuté v Levitiku, ale aj v Numeri (28,3-8) a Exodu (29,38-42). Ďalšie odkazy na obeti obsahuje Ezechiel (46,13-14), 1Kráľov (18,29), 2Kráľov (3,20; 16,15).

Starozákonná krvavá obeť začínala položením rúk na zviera v príslušnom chrámovom priestore. Jeho krvou pokropil kňaz oltár a spálil tučné (najlepšie) kusy, ktoré tvorili podiel Bohu. Zo zvyšného mäsa si vzal svoj podiel a zvyšok dostal ten, kto obeť priniesol. Obeť zmierenia, ktorá sa objavuje na niektorých biblických zobrazeniach, napríklad obeť teľaťa v súvislosti s návratom strateného syna, pochádza z pokrmovej obete starých nomádskych kmeňov. Už v čase patriarchov židovského národa nasledovala po obeti zmierenia hostina, počas ktorej vznikol nový zväzok medzi Bohom a človekom (Genezis 31,54). Neskoršie sa obeť zmierenia stáva symbolom zväzku s Bohom, symbolizuje vernosť zmluve a pôvodná pokrmová obeť ustupuje do úzadia.

V tomto kontexte celkom inak vyznieva zarezanie najlepšieho brava v príbehu návratu strateného syna. V prvom pláne ide iba o prejav radosti šťastného otca, ktorému sa navrátil stratený syn a ktorý svojou štedrosťou vyvoláva hriech žiarlivosti druhého, usilovného a poslušného syna. V druhom pláne, ak je zrezanie zvierat'a pripomienkou potvrdenia zmluvy zmierenia s Bohom, je Ježišovo podobenstvo zrozumiteľnejšie. Obeť zmierenia v prípade staršieho syna nemala dôvod, lebo jeho zväzok s Jahvem nebol nikdy prerušený.

*

Prasa, sviňa, diviak. Prasa domáce bolo vyšľachtené z dvoch divých podruhov, ktoré obývali východné Stredomorie a Egypt. Domestikácia sa datuje snád' už do 9.tis.pr.Kr. Týmto zvieratám vyhovuje vlhkejšie prostredie, a preto ich výskyt naznačuje dobré zavodňovacie podmienky krajiny alebo obdobia s vyššími zrážkami. Nakoľko prasatá zle znášajú kočovanie, ich chov je dokladom usadnutého, poľnohospodárskeho spôsobu života človeka. Súčasne prasatá všežravcovi vyhovovalo prostredie ľudnatých sídlisk a tými prvé staroveké mestá, produkujúce zvyčajne väčšie množstvo odpadu, boli. Približne od pol.2.tis.pr.Kr. výskyt týchto zvierat z doposiaľ neznámych dôvodov klesá.

Prasa, v samičej podobe sviňa, bolo od prehistorických čias dôležitým idolom, spájaným so ženskou plodnosťou, a preto bolo napríklad v Sýrii zasvätené bohyni Aštarte, v Egypte slúžilo ako amulet pre šťastie, v egyptských Knihách rakiev sa o bohyni neba a rodičke bohov Nut píše ako o svini, Gréci obetovávali malé prasiatka bohyni Demeter a sviňa a diviak boli pokladané za chtonické (stvoriteľské) zvieratá. Prasa v samčej aj samičej podobe bolo spájané so stvoriteľským božstvom: indický boh Višnu v podobe diviaka dvíha z praoceánu prapahorok - prvú zem. Ozvenou tohto orientálneho mýtu je prasa ako novoveký atribút Terry, personifikovanej Zeme.

Bojovnosť urobila z diviaka partského boha vojny Verethraganaa, z tých istých dôvodov sa jeho soška dostala na prilbice keltských bojovníkov. Pre Keltov bol diviak *totemovým zvierat'om a kultovým symbolom. Od 3.st.pr.Kr. sa stal *atribútom či priamo symbolom najvyššieho boha *galského panteónu Teutata. Diviak sa stal jazdeckým zvierat'om germánskeho boha plodnosti a vojny Freya a v jeho zlatých štetinách Germáni rozpoznávali slnečné lúče.

Na druhej strane prasa ryjúce v bahne bolo zdrojom záporného hodnotenia. Stalo sa symbolickým zvieraťom egyptského boha zla Sutecha, Izraeliti prasa, hebr. **chazir**, zaradili medzi rituálne nečisté zvieratá, jeho mäso nesmeli byť konzumované a pre Židov bola jeho konzumácia osobitne odporným zvykom (Izaiáš 66,17). V *machabejských časoch 2.st.pr.Kr. odmietnutie ochutnať bravčové mäso bolo hlavnou skúškou židovskej vernosti. Odpor k **chazir**, dlho zakotvený v židovskom podvedomí (*jidiš: **chazer-freser** = jedák bravčového), viedol zákazu chovať prasce v časoch *Mišny (po 1.st.) a k modernému zákonu schválenému izraelským parlamentom **Knesetom** roku 1992, ktorý platí v celom štáte Izrael.

Ako príčina biblického zákazu (Levitikus 11,7; Deuteronomium 14,8) konzumácie bravčového mäsa sa zvyčajne uvádza parazitárne ochorenie trichinelóza, aj keď v pozadí tabu pravdepodobne stojí snaha Izraelitov o odlíšenie sa od susedných národov. Izaiáš (65,4) píše: „**Tí, ktoríedia bravčové mäso, patria k ľudu svojhlavému, k tým, ktorí chodia po nedobrej** (bohu Jahve nepriateľskej) **cestě**“. Vonkajšia nečistota tohto zvieraťa sa stala obrazom vnútorného poškvrnenia človeka. Príslovia (11,22) píše o krásnej, ale bezcitnej žene ako o zlatej obrúčke na rypáku svine. Diviaky, ktoré v noci vyliezajú z lesného porastu a pustošia polia, sú v Žalme (80,14) obrazom pohanských národov, ktoré utláčajú vinohrad Izrael. V *Kázni na hore* využíva Ježiš obraz tohto špinavého zvieraťa pre ľudí, ktorí znečisťujú Božie učenie: „**Nehádzte svoje perly pred svine, aby ich nepošliapali, neobrátili sa a neroztrhali vás**“ (Matúš 7,6). Umytá sviňa, ktorá sa opäť váľa v kaluži blata, je pre apoštola Petra (2List Petra 2,22) symbolom človeka navracajúceho k starým hriechom. Evanjeliá spomínajú Ježišov exorcizmus v Gerase/Gadare, pri ktorom nahnal démonov do čriedy sviň, ktorá sa potom vrhla do mora (pozri kapitola *Uzdravenie posadnutého v Gerase*). Apokryfné *Tomášovo evanjelium detstva (2.-4.st.) exorcizmus odľahčuje a vypráva o nezbednom kúsku chlapca Ježiša, ktorý z roztopaše zaklial svojich troch spolužiakov do podoby sviň (pozri kapitola *Návrat z Egypta/Ježišovo detstvo*).

V kresťanskom umení odkazuje prasa na hriech, najmä hriech nemravnosti a nestriednosti. V alegórii *Cnosti a Neresti šliape po prasati figúra Castitas/Čistota. Na obrazoch sa stáva špinavé prasa symbolom hriešnika, stelesnením diabla, jazdeckým zvieraťom personifikovanej Žiadostivosti/Luxurie, a personifikovaného židovstva/Synagógy, v protiklade ku kresťanstvu/*Ecclesii. Niekde v týchto úvahách sú pramene antisemitských slovných a obrazových výpadov (vulgárne kresby obrovskej prasnice pridávajúcej odporlivé postavičky Židov), nemeckej nadávky Schweinjude, španielskej prezývky Židov, marranos (prasce), alebo potupného stredovekého zvyku, ktorý nútil prisahajúcich Židov stáť pred súdnym tribunálom na koži prasaťa (stredoveké letáky a drevorezy), podobný význam malo vešanie Židov spolu so psami, ktorých Starý zákon pokladal za nečisté zvieratá.

Táto justičná prax bola nielen krutým výsmechom, ale aj premyslenou zlomyseľnosťou. Židia sa tohto zvieraťa úzkostlivo stránili a styk s ním vnímali ho ako ťažké rituálne poškvrnenie (nekonzumovať bravčové mäso bolo pre nich znakom vernosti *Tóre a z helenistických dejín svojho národa poznali príklady židovských mučeníkov, ktorí odmietli jesť mäso alebo dotknúť sa nečistého zvieraťa), z ktorého sa v kresťanskom prostredí len veľmi ťažko očisťovali (pozri kapitola *Uzdravenie malomocného, Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom*), lebo ich kultové obrady boli pod trestom smrti zakázané. Nie je vylúčené, že táto súdna praktika bola aj spôsobom, ako overiť úprimnosť konverzie novokresťana z radov židovstva.

Prasa ako atribút pustovníka Antona Veľkého/Egyptského/z Komy (†356) nie je ani tak narážkou na diabolské pokušenia, ktorým bol svätec vystavený (pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo*), ako skôr odkazom na chov prasíat, ktorému sa venoval rád antonitov, založený na svätcovu pamiatku roku 1095, ktorému bolo udelené právo chovať tieto domáce zvieratá. Anton Veľký sa stal patrónom chovateľov domácich zvierat, patrónom nad prascami, ktorých masť bola považovaná za účinný liek proti antonskému ohňu, ružienke, epidemicky rozšírenej vo Francúzsku 12.storočia. Anton sa stal mimoriadne populárnym svätcom a zanechal stopu aj v anglickom jazyku: zdobnenina tantony znamená prasiatko (najmenšie z vrhu) a zvonček (najmenší zo zvonkohry). Križ zakončený žobrácym zvončekom bol atribútom sv. Antona, ochrancu chorých. V neskoršej kresťanskej symbolike sa prasa stalo symbolickým vyjadrením Terry (Zeme). Prapôvodnú symboliku šťastia si prasa podržalo aj v moderných časoch: objavuje sa ako motív novoročných želaní, stáva sa jednou z vecných cien pri losovaní na spoločenských zábavách.

Skutočnosť, že na obrazoch má prasa sv. Antona väčšinou na krku zvonček, je pripomienkou oveľa neskoršej udalosti, ktorá sa stala roku 1131 v Paríži. V meste sa pohybovalo množstvo domácich zvierat, medzi nimi aj prasatá, ktoré ako všežravce zbavovali ulice odpadkov. Raz však prasatá splašili koňa, na ktorom sedel syn Ľudovíta Tučného, jazdec spadol a zlomil si väzy. Prasatá boli majetkom kláštora sv. Antona a odvtedy, ak mali ostať na ulici, museli nosiť okolo krku zvonec, aby varovali prípadných jazdcov. Skutočné nebezpečenstvo, ktoré voľne sa potulujúce zvieratá, však stredovekí ľudia ešte nepoznali. Prasce okrem iného konzumovali aj výkaly a s nimi množstvá vajícok pásomnice dlhočlenitej, ktorej larvy mohli napadnúť mozog človeka, ktorý nakazené mäso zjedol.

*

Požehnanie. Keď v príbehu Návrat strateného syna kladie otec svoje ruky na hlavu kajúcnika, jeho gesto prastarým spôsobom sprostredkováva Božie požehnanie (hebr. **beraka**, gr. **eulogia**).

Udeľovať požehnanie patrilo medzi povinnosti židovských kňazov (Áron), a ak ho vo výnimočných prípadoch udeľovali patriarchovia (Jákob) alebo králi (Dávid, Šalamún), preberali v tom okamihu kňazskú funkciu. Požehnanie sa udeľovalo vo svätyni na začiatku bohoslužieb prichádzajúcim alebo na konci bohoslužieb pri prepúšťaní účastníkov. Numeri (6,22-27) priamo hovorí o áronovskom požehnaní ako vzorovej forme. Malo tri časti: prosba za Božie dary a ochranu v najširšom zmysle slova, prosba za zjavenie svetla (viery) a odpustenie hriechov, prosba za pokoj duše (zmierlivosť so sebou aj harmonický vzťah svetom).

Abrahámov vnuk Jákob položením rúk na hlavy Efraima a Menašeho žehnal a týmto gestom ich prijal za svojich synov, ktorí potom požívali rovnaké kmeňové práva ako Jákobovi potomkovia (Genezis 48,14). Rovnaké gesto slúži pri slávnostnom prenesení úradu. Mojžiš položením ruky na Jozuovu hlavu ho poveril vrchným velením (Numeri 8,12). Keď Izraeliti položili svoje ruky na levitov, ktorí predstupovali pred boha Jahve (Numeri 8,10), bolo to tiež istým druhom svätenia. Leviti potom kládli svoje ruky na hlavy obetných zvierat (býkov), čo v ich prípade magicky vložilo bremeno hriechu a prenieslo na iného (Levitikus 6,21). Aj Ježiš kládol ruky na hlavy a telo pri zázračnom uzdravovaní a sprostredkovaní Božieho požehnaní.

V spojitosti s tým prešlo kladenie rúk do uzdravovania chorých a pastorácie. Ešte v 17.storočí francúzski králi, ktorí seba samých považovali za obdarených výnimočnou

Božou milosťou, kládli svoje ruky na chorých a vyslovovali: Le roi te touche, Dieu te guerisse! (Kráľ sa ťa dotýka, Boh ťa uzdravuje).

Ďalším významným gestom bolo pokľaknutie, považované za znamenie pocitu viny alebo prosby a nakoniec aj ako prejav úcty. Kto si kľakne na obe kolená, ten nestojí vzpriamene ako slobodný muž (germ. karal = slobodný chlap > karol = meno > kráľ) a dáva najavo, že sa podriaďuje tomu, kto má vyššie postavenie a je mocnejší. Týmto gestom vojnoví zajatci a zločinci prosili o milosť, takto sa preukazovala úcta božstvu. Preto Jahve pamätal na tých Izraelitov, ktorí nepokľakli pred pohanským Baalom (1Kráľov 19,18). Na konci vekov musia pred Bohom „**padnúť na kolená všetci, ktorí zostupujú v prach**“ (Žalm 22,30). Kľáči sa aj pri modlitbe. Pred svojím zatknutím na Olivovej hore sa Ježiš vzdialil od svojich učeníkov, kľakol a modlil sa. V západnej cirkvi sa spočiatku kľáčalo pri modlitbe iba v dňoch spojených s pokáním. Koncom stredoveku sa kľáčalo pri obetovaní, napríklad eucharistii. Krátke pokľaknutie s ľahkým úklonom hlavy je v katolíckej cirkvi znamením úcty k eucharistii uchovávanéj vo svätostánku (pozri Christologický cyklus III.: *Modlitba na Olivovej hore*).

Názvy: Tal. Figlio prodigo, nem. Verlorener Sohn, angl. Predigal Son.

FARIZEJ A COLNÍK

(Lukáš 18,9-14)

*

Tým (*farizejom a *zákonníkom počas svojej cesty do Jeruzalemu cez *Samáriu a *Galileu), **čo si namýšľali, že sú spravodliví** (gr. *dikaiós* = spravodlivý [spravodliví v zmysle dodržiavania príkazov Zákona]); pozri kapitola *Kázeň na hore*), **a ostatnými** (gr. *hoi loipoi* = zvyšok) **pohrdali** (gr. *exútheneó* = pohrdam, odmietam), **povedal**

(Ježiš) **toto podobenstvo: „Dvaja ľudia vstúpili do chrámu (dosl. „šli hore do chrámu“) modliť sa. Jeden bol *farizej a druhý mýtnik. Farizej sa postavil a takto sa v (gr. *pros* = v) sebe modlil: „Bože, ďakujem ti (gr. *eucharistó* = ďakujem), **že nie som ako ostatní ľudia: vydierači** (lúpežníci; gr. *harpagé* = lúpež), **nespravodlivci** (podvodníci; gr. *filargyria* = lakomstvo, láska k peniazom; *filargyrós* = chamtivý, ziskuchtivý), **cudzoložníci** (gr. *bdelygma* = ohavnosť [pred Bohom]; cudzoložstvo ako modloslužba; pozri Apokalyptický cyklus: Nevieška babylonská, Hora Sion) **alebo ako tento mýtnik** (gr.sg. *telónes*, pl. *telónai*). Postím sa dva razy do týždňa, dávam desiatky zo všetkého, čo mám.“ Mýtnik stál celkom vzađu a neodvážil sa ani oči k nebu pozdvihnúť, ale bil sa do prs a hovoril: „Bože, buď milostivý (gr. *hilasthétí moi* = zľutuj sa nado mnou) **ku mne hriešnemu**“ (gr. *hamartólos* = hriešny). **Hovorím vám: Tento prišiel odišiel domov ospravedlnený** (gr. *dikaioó*; gr. *dikaiologó* = ospravedlňujem), **nie tamten. Lebo každý, kto sa povyšuje, bude ponížený** (tzv. *passivum divinum* [vo význame: Boh poníži]; gr. *tapeinósis* = byť ponížený; farizejovej modlitbe chýbala najpotrebnejšia vlastnosť, pokora), **a kto sa ponízuje** (je pokorný; gr. *tapeinofrósyné* = pokora [mysle]; z gr. *tapeinofrón* = pokorný; pokoru mysle pokladali helenistickí moralisti [Epiktétos z Hierapole, 135] za necnosť), **bude povýšený.**“**

Takto sa modlil k sebe : pre gréčtinu nezvyčajný pád predložky *pros* s akusativom (4.pád: v koho čo) vysvetľujú komentáre rôzne: farizej sa modlil za seba; modlil sa tak, ako by stál sám, izolovane; modlil sa potichu (tiché modlenie bol nezvyčajný spôsob); nebola to modlitba, ale samovrava. Postím sa : pôst ako bežný rys židovskej zbožnosti; rabínska tradícia žiada viac ako formálne dodržiavanie predpísaného pôstu, napr. v deň zmierenia *Jom kipur (Levitikus 16,29-31; Numeri 29,7), v pamätný deň pádu Jeruzalemu, zničenia hradieb Jeruzalemu, zničenia Chrámu atď.; Traktát *Mišna Taanit bližšie neurčuje, kedy sa postiť, ale ako príklady súkromných pôstnych dní sa uvádza pondelok a štvrtok; farizej sa vystatoval odriekaním (dvakrát týždne) nad predpísaný a odporúčaný rámeč. Dávam desiatky : desiatky nemali svoj pôvod v mojžišovskom zákone ani neboli iba typickým hebrejským zvykom (platili ich aj iné staroveké národy); *Tóra uzákonila desiatky v podobe časti úrody z poľa, ovocia zo stromov a z dobytky (Levitikus 27,30-32); desiatky sa odovzdávali *levitom (Numeri 18,21), ktorí z titulu svojho postavenia a funkcie nemali žiadne iné zdroje živobytia; leviti si však nesmeli ponechať celý desiatok (pozri kapitola Daňový peniaz); k týmto pomerne jednoduchým zákonom farizeji časom pridali rad podrobných príkazov, ktoré užitočnú zásadu, pestovať pevné vzťahy Boha a jeho ľudu a udržiavať vzájomné väzby v rámci širokej židovskej spoločnosti, premenili na ťažké bremeno; tieto zmeny napokon viedli k názoru, že zásluhy v očiach Boha je možné získať obradným dodržiavaním zásad, napríklad odovzdaním desiatkov bez toho, že by sa Izraeliti podriadili mravnému zákonu spravodlivosti, milosrdenstva a viery.

V umení nevznikol jednoznačný obrazový typ a identifikácia námetu je často možná iba na základe nápisu. Výjav sa odohráva v chráme, či už pri jeho vstupe alebo v interiéri so stojacim farizejom a colníkom. Ich postavy sa zvyčajne odlišujú odevom a postojmi. Farizej má honosný šat, stojí hrdo a vzpriamene, colník sa naopak skláňa, rukou sa udiera do hrude (udieraním do prs sa kedysi vyjadrovala nielen ľútosť a pokora, ale aj nárek a plač). Farizej niekedy pohrdavo ukazuje na colníka stojaceho za ním. Výnimočne ako sprievodná postava vznáša sa nad pyšným farizejom diabol a nad pokorným colníkom anjel. Francúzsky grafik a ilustrátor Gustave Doré svoj výjav (1856) poňal klasicky, ale do priehľadu dverí umiestnil doplnkové postavy - vyučujúceho Krista a učeníkov. Zachoval aj tradičné rozmiestnenie postáv, farizeja

vpravo z divákovho pohľadu, ale „v skutočnosti“ po Kristovej ľavici, trestajúcej a v stredovekej symbolike určenej pre hriešnikov.

*

Colník. Jedným z najdôležitejších zdrojov príjmov helenistického štátu, a to platilo aj pre obdobie Herodesa Veľkého, boli rôzne dane a clá. Herodes, vládca národa **ethnarchés**, prevzal sústavu verejnej správy od svojich *hasmoneovských predchodcov a tí zasa od Ptolemaiovcov. Herodesova ríša bola rozdelená na devätnásť menších správnych jednotiek, toparchií. Na ich čele stál **toparchés** a na čele jednotlivých obcí **kómarchés** s miestnymi a obecnými pisármi **topogrammateis**, ktorí mali za úlohu vyhotovovať daňové súpisy. Toparchovým nadriadeným bol kráľov **stratégos**, ktorý mal dozor na civilnou a vojenskou správou a zodpovedal sa priamo Herodesovi. Okrem židovských toparchií sa nežidovská časť ríše členila na **meris** - mestá a ich priľahlé oblasti.

Na ich čele stál **meridarchés**, ktorý mal k ruke guvernéra s titulom **archón**. Herodes bol vo veciach finančnej správy celkom nezávislý na Ríme. Jeho majetok bol obrovský, bol najväčším vlastníkom pôdy, vlastnil obrovských prostriedky v hotovosti, s ktorými podnikal a využíval na veľkorysé dary. Herodes musel odvádzať Rímu tribut, ktorého výška zrejme predstavovala určité percento z daní, a tých bolo veľa druhov: a) daň z hlavy, ktorá sa vzťahovala nehnuteľný majetok každého obyvateľa, b) pozemková daň z nehnuteľností a z úrody, vyberaná v hotovosti i v naturáliách, c) daň zo soli, d) korunný poplatok ako „dobrovoľný“ dar kráľovi, e) daň z obratu odvádzaná obchodníkmi a živnostníkmi, f) domová daň, g) clá.

*

Clo. Clo (gr. **télos**) bolo chápané ako platba za poskytovanú ochranu, prípadné služby a tiež ako súhlas s obchodovaním v danej oblasti. Jeho pôvodným cieľom bolo chrániť miestne suroviny a výrobu a umožniť určitej skupine obyvateľstva podieľať sa na zisku cudzích obchodníkov. Súčasne clá predstavovali jeden z najdôležitejších príjmov kráľovskej pokladnice a vyberali sa formou vnútrozemského, tranzitného a prístavného cla. Nakoľko bola Herodesova ríša rozdelená do niekoľko colných obvodov, na ktorých hraniciach sa vždy vyberali clá, predstavovali pre obchod veľké zaťaženie a navyše colná sadzba bola veľmi vysoká, až 25 percent z hodnoty tovaru. Clá rovnako ako dane sa spočiatku prenajímali rímskym nájomcom štátnych dôchodkov (publikánom), alebo ich vyberali štátni poverenci. Herodes opäť zaviedol systém miestnych a domácich výbercov daní a cla (**telonai** = mýtnici, colníci). Okrem cla sa vyberali aj poplatky cestovné a kotevné, za užívanie ciest a prístavov (pozri kapitola *Kázeň na hore; Povolanie Matúša*).

Vyberalo na rôznych miestach – colniciach (gr.pl. **teloneío**; sg. **télonion**), zriadených na obchodných chodníkoch a vodných tokoch. Pôvodne sa platilo buď v striebre alebo v naturáliách, časťou prepravovaného tovaru. Obchodníci s poplatkami vopred počítali a zbožie určené na uhradenie cla balili osobitne, lebo rozpečať náklad a oddeliť z neho čiastku na zaplatenie poplatkov sa pokladalo takmer za spreneveru. V snahe zvýšiť svoj zisk obchodníci často okľukami obchádzali colnice alebo zbožie pašovali, najmä drahý tovar prenášali v malom množstve na tele. Odhalených pašerákov čakali tvrdé tresty a vysoké pokuty. S postihom musel počítať aj ten, kto odmietol clo zaplatiť. Nebol vpustený ďalej alebo mu bol tovar zabavený. Na druhej strane colná správa niekedy zvyšovala svoj zisk neoprávneným zadržiavaním tovaru a vymáhaním výkupného. Jestvovali tiež možnosti dohodnúť sa s miestnou správou o oslobodení od cla; bez cla mohli cestovať kráľovskí poslovovia a poverenci, ktorí boli vybavení

zvláštnym sprievodným dokladom. Okrem vlastného cla obchodníci platili často ďalšie dávky, ako napríklad desiatky chrámu v materskom meste v mene zdaru svojho podnikania, v prístavoch bolo treba platiť prístavné poplatky. Okrem cla si miestni vládcovia mohli vyhradiť predkupné právo na určitú časť tovaru za zníženú cenu, ktorá predstavovala rozdiel až 10%. Prorok Ezdráš (4,13) uvádza správu perzských kráľovských úradníkov spravujúcich Judsko 5.st.pr.Kr., v tom čase piatu satrapiu s názvom Abar Nahara (Za riekou), v ktorej informujú kráľa Ataxerxa I., že Samaritáni sa vyhrádzajú, že prestanú odvádzať dane a clá v prospech Perzskej ríše, ak židovskí navrátilci z Babylonie neprestanú opevňovať a budovať Jeruzalem (pozri kapitola *Milosrdný Samaritán*). Keď sa v 1.st.pr.Kr. zmocnili Judey Rimania, boli dane vyberané v prospech Ríma. Colníci (gr. **thelónai**; lat. **publicanes**) boli podriadenými daňového správcu. Už roku 212 pr.Kr. existovala v Ríme trieda ľudí, ktorí uzatvárali štátne zmluvy všetkého druhu. Boli v úzkom spojení s triedou jazdcov (**ordo equester**), tešili sa jej podpore a neskoršie aktívne pôsobili v niektorých provinciách. Mali za úkol vyberať desiatky a rôzne nepriame dane. Výbercovia sa zaručovali panovníkovi za určitú pevne stanovenú sumu a zodpovedali za jej výber. Pokiaľ skutočný zisk z daní presiahol danú sumu, pripadol zvyšok ako zisk výbercovi. Tí na druhú stranu pre prípad nižšieho výnosu ručili vlastným majetkom. Nakoľko sa tento systém dal ľahko zneužiť, uchýľovali sa colníci k vydieraniu a rôznym nečestným spôsobom, čím nadobudli zlú povesť. Hlavní daňoví správcovia zvyčajne nepochádzali z provincií, z ktorých vyberali dane, ale najímali svojich podriadených z radov miestnych obyvateľov. Colníci museli znáť ľud a jeho zvyky, aby ich nikto nepodviedol. Ich vydieračské praktiky (Lukáš 3,13; 19,8) viedli k tomu, že sa stali opovrhovanou a nenávidenou skupinou obyvateľstva do tej miery, že aj Ježiš hovoril o ich sebeckve (Matúš 5,46). Zbožní Židia ich ešte viac nenávideli, lebo ich považovali za nečistých, nakoľko colníci sa stretávali aj s pohanmi a ako rímski zamestnanci museli pracovať aj počas sabatu. Preto zákonníci zakazovali svojim žiakom jesť s nimi. Vďaka týmto postojom vznikli aj ustálené slovné spojenia colníci a hriešnici (Matúš 9,10 atď.) a colníci a neviestky (Matúš 21,31).

Otázku daní rozvádza aj príbeh *Peniaz dane*, v ktorom sa farizeji pokúšali dostať Ježiša do pasce otázkou, či sa majú platiť dane bezbožným Rimanom (Matúš 22,19). Otázku formulovali tak, aby si Kristus poškodil akoukoľvek odpoveďou. Ak povie, že dane platiť treba, pohnevá si svojich stúpcov, lebo Zákon Izraelitom zakazoval odvádzať dane cudzím vládarom. Ak povie nie, pravdepodobne ho Rimania zatknú (Lukáš 23,2). Problém platenia daní a vzťahu kresťanov k svetskej moci rozvádza aj apoštol Pavol v Liste Rimanom (13).

Názvy: Tal. Parabola del fariseo e del publicano, nem. Pharisäer und Zollner, angl. Pharisee and Publican.

PODOBENSTVO O DESIATICH PANNÁCH/PANNY MÚDRE A NEROZUMNÉ

(Matúš 25,1-13)

*

Vtedy sa nebeské kráľovstvo (gr. *hé basileia tón úranón*) **bude podobat'** **desiatim pannám** (gr.pl. *parthenes* = *panny*; sg. *parthenos*), **ktoré si vzali lampy** (gr.

lampades) **a vyšli proti ženíchovi. Päť z nich bolo nerozumných** (gr. *moroi* = pochabé) **a päť múdrych** (gr. *fronimai* = prezieravé). **Múdre si vzali s lampami aj olej do nádob** (gr. *angeia* [malé nádoby s uškami]). **Keď ženích** (gr. *nymfios*; hebr. *chatan*) **neprichádzal** (gr. *chronizó* = oneskorím sa, meškám), **všetkým sa začalo driemáť a zaspali. O polnoci sa strhol krik: „Hľa** (gr. *euthys* = dosl. okamžite < hebr. *hine* = hľa), **ženích prichádza, vyjdite mu v ústrety!“** **Všetky panny sa prebudili a pripravovali si** (gr. *ekosmésan* = upravili si [pristrihnúť knôt, doplniť olej]) **lamps. Tu nerozumné panny povedali múdrym: „Dajte nám zo svojho oleja, lebo naše lampsy hasnú.“** **Ale múdre odvetili: „Aby azda nebolo ani nám, ani vám málo, choďte radšej k predavačom a kúpte si!“** **No kým išli kupovať olej, prišiel ženích a tie, čo boli pripravené, vošli s ním na svadbu** (gr. *gamos* = sobáš) **a dvere sa zatvorili. Napokon prišli aj ostatné panny a vraveli: „Pane, Pane, otvor nám!“** **Ale on im povedal: „Veru, hovorím vám: Nepoznám vás.“** **Preto bdiete, lebo neviete ani dňa, ani hodiny.**

Vyšli proti ženíchovi : v pozadí podobenstva je židovská sobášna tradícia: ženích prichádza do domu otca nevesty, aby ju odviezol do svojho domu. Panny, družičky majú privítať ženícha a nevestu v domácnosti, t.j. patria k domácnosti ženícha (svadobné zvyky pozri v kapitole *Kristus a cudzoložnica*).

Komentáre označujú Podobenstvo o desiatich pannách za alegóriu o *parúzii Krista. Parúzia (gr. *parusía* = príchod, prítomnosť) je termín, ktorým Nový zákon označuje slávny príchod Ježiša Krista na konci vekov, keď sa zjaví ako sudca a Pán celého vesmíru, vzkriesi mŕtvych, obnoví nebo a zem a ustanoví definitívne Božie kráľovstvo (gr. *hé basileia tú theú*; pozri Apokalyptický cyklus: *Nebo*). Podľa tohto výkladu je ženíchom Kristus a desať panien predstavuje kresťanskú obec, ktorá čaká na Mesiáša Krista. Oneskorenie ženícha znamená odloženie parúzie (prvotná cirkev očakávala druhý príchod Ježiša v blízkej budúcnosti) a ľahkomyselnosť piatich nerozumných panien je o chladnutie viery (nechali vyhorieť plameň vo svojich lampášoch; pozri Apokalyptický cyklus: *Videnie siedmich svietnikov* - Listy maloázijským cirkvám). Odmietnutie nerozumných panien symbolizuje posledný súd. Svadobná sieň je symbolom neba, do ktorého neboli nerozumné panny vpustené. Dom ženícha je nebeské kráľovstvo, ktorého brány budú zatvorené pre nepolepšených hriešnikov a nepriateľov Boha.

Najčastejší výklad stotožňuje múdre panny s prezieravými pohanmi, resp. s kresťanmi z radov pohanstva, nerozumné panny symbolizujú judaizujúcich Židov, ktorí neprijali Ježišovu dobrú zvesť, *evanjelium. Avšak tento výklad podľa niektorých biblistov nemá oporu v ďalších textoch. Oveľa pravdepodobnejší, s ohľadom na Zjavenie Jána (1,9-16; pozri Apokalyptický cyklus: *Videnie siedmich svietnikov*) sa im zdá stotožnenie desiatich panien s kresťanskými zborními a zmyslom podobenstva je demonštrácia kladných a záporných vzorov správania vzhľadom k očakávanému koncu sveta. Tomu zodpovedá záverečná výzva k bdelosti.

Podľa niektorých bádateľov Podobenstvo o desiatich pannách priamo odkazuje na tradíciu židovských svadobných obradov (pozri kapitola *Kristus a cudzoložnica*). Svadba panny trvala sedem dní (u vdovy tri dni; pozri kapitola *Vzkriesenie syna naimskej vdovy*). Denne sa pri nej vždy striedali hostia a družbovia na svadbe museli zostať po celý čas, takisto starejší, správca hostiny, ktorý mal na starosti pohostenie. Podstatnou časťou obradu bolo prevedenie nevesty z otcovského domu do domu ženícha alebo domu jeho otca. Na obrade asistovali dievčatá, družičky a vítali ženícha s lampami. Boli to akési fakle, ktoré mali koniec ovinutý handrou, nasiaknutou olejom.

Keďže sa olej rýchlo spálil, museli sa fakle často namáčať do oleja. Tu je asi základ podobenstva o piatich pannách, ktoré si olej do svojich nádob nevzali.

C. Tresmontand (Hebrejský Kristus, str. 121) tvrdí, že Podobenstvo o desiatich pannách vychádza priamo z alegórie textu Piesne Piesní: ženích **chatan** (Boh) prichádza a je krásny ako olej (posvätný olej **šemen ha-kodeš** určený na pomazanie izraelských kráľov a veľkňazov Áronovho pokolenia). Porozumieť tejto starozákonnej alegórii je podmienené znalosťou hebrejskej náboženskej a kultúrnej tradície a podľa Tresmontanda Matúš do svojho podobenstva o nebeskom kráľovstve (gr. **hé basileia tón úranón**) vložil význam podobenstva o nebeskom kráľovstve (*aram. **malkuta di-šemaja**, hebr. **malekut ha-šamajim**) z Piesne piesní.

Hebrejská Biblia obsahuje aj ďalšie texty stotožňujúce Jahve s ženíchom Izraela (Izaiáš 54,5; Jeremiáš 31,32; Ozeáš 2,18) a Nový zákon pozná tradíciu ženicha Krista (Ján 3,29; 2Korinským 11,2; Efezským 5,21-33; Zjavenie Jána 21,2-9; 22,17; pozri Apokalyptický cyklus: *Nebeský Jeruzalem, Nebo*).

Svadobnú symboliku užíva aj podobenstvo o svadbe kráľovského syna (Matúš 22,1-14), t.j. o spasení a Poslednom súde: Kráľ dal zavolať na svadbu pozvaných, ale tí nechceli prísť, nedbali na radostné posolstvo. Nakoniec kráľovskí služobníci (Boží poslovia) zhromaždili všetkých, ktorých našli, dobrých aj zlých, a svadobná sieň sa zaplnila stolovníkmi. Kto však nebol oblečený na svadbu (do bieleho rúcha čistoty a pravej viery), bol na kráľov (Kristov) rozkaz uvrhnutý do temnôt (prepadol večnej smrti). Rovnaký apokalyptický význam má pasáž z apokryfného *Tomášovho evanjelia (Logion 75): „**Ježiš povedal: Sú mnohí, ktorí stoja pred dverami, ale iba jednotliví vstúpia do svadobnej miestnosti.**“

O neveriacich a odpadlíkoch sa hovorí ako o cudzoložnom pokolení (Marek 8,38). Chválospev na spoločenstvo Boha a veriacich vyjadruje Zjavenie Jána (19,7-9): „**Radujme sa a plesajme..., prišiel deň svadby Baránkovej, jeho choť** (obec veriacich) **sa pripravila... Blažení tí, ktorí sú pozvaní na svadbu Baránkovu.**“ Svadbou Krista s Cirkvou bola v stredovekej interpretácii aj *Svadba v Káne galilejskej*. Hlboký význam má aj obraz svadby v prípade panenskej askézy. Nevesty Kristove (lat. **sponsae Christi**) zasväcujú Kristu nielen svoju dušu, ale aj svoje telo.

Hoci vo výtvarnom umení nevznikol žiadny záväzný obrazový typ, v stredovekom umení najčastejšie zobrazovali panny zoradené v páse vedľa seba, v dvoch pásoch nad sebou, alebo po ľavej strane *triumfálneho oblúka. Niekedy v strede medzi nimi ženích Kristus s *nimbom, a zatváral symbolicky naznačené dvere do raja. Najstaršie vyobrazenie panien múdrych a nerozumných sa nachádza v svätyni Dura-Europos v Sýrii (3.st.), hoci dnešní bádatelia motív spochybňujú a vidia v ňom skôr *Zbožné ženy pri Kristovom hrobe* (pozri Christologický cyklus III.). Motív Desiatich panien sa objavil v 4.storočí v rímskom *katakombovom maliarstve (Cementerium maius, Cyriakove katakomby na Via Tiburtina) a v knižnej maľbe prvýkrát v 6.storočí v Rossanskom kódexe. Nebeský ženích Kristus uvádza slávnostne oblečené panny múdre so zapálenými lampami do raja, odkiaľ pramenia štyri rajske rieky, a necháva stáť pred zatvorenou bránou raja panny nerozumné so zahasenými lampami.

V neskorom stredoveku tiež námet symbolizuje päť duchovných a päť telesných zmyslov, *Cnosti a Neresti (porovnaj panictvo ako výraz ideálneho, t.j. kresťanského života v Zjavení Jána 14,4; pozri Apokalyptický cyklus: *Hora Sion*), *Ecclesiu a Synagógu, desať Božích prikázaní. Skupiny i jednotlivé postavy Panien múdrych a nerozumných je možné identifikovať skôr podľa počtu, *atribútov a súvislostí, ako

podľa zobrazeného príbehu. Postavy bývajú oblečené do farebne odlišných šiat, typických pre rôzne spoločenské stavy.

V alegórii Starého a Nového zákona stojí na čele panien múdrych *Ecclesia-Cirkev a postavy symbolizujú Nový zákon. Víta ich nebeský ženích Kristus. Panny nesú lampy, lampáše, horiace fakle, na hlavách majú kráľovské koruny a ľúbezne sa usmievajú. Nerozumné panny vedie *Synagóga, zavrhnutá nevesta, a panny symbolizujú Starý zákon. Panny držia zhasnuté, obrátené lampy, koruny im padajú z hláv, plačú a nariekajú (ilustrácie spisu *Speculum humanae salvationis, 1360), niekedy majú rozpustené vlasy (Amiens, 1230). Neskoršie ich vedie alebo víta „knieža sveta“ v podobe mladého elegána, symbolizujúceho svetskú rozkoš a márnivosť (západný *portál katedrály v Štrasburgu, 1280-90).

Ak sa stredoveké sochárske zobrazenia sa stali súčasťou výzdoby katedrálnych portálov, kde sa viažu k téme *Posledného súdu* (Laon, Chartres, Amiens, St.Denis). Zatiaľ čo francúzske plastiky sú drobné, v Nemecku sa nachádza skôr monumentálne vyobrazenie (ostenie portálu dómu v Magdeburgu, 13.st.). Plastiky sa objavujú aj na svadobných portáloch, ktoré sa nachádzali na severnej strane niektorých gotických kostolov a pred ktorými sa odohrával svadobný obrad. Pôvodný náboženský obsah a spojenie s evanjeliom sa vytráca, ak bol námet Desiatich panien chápaný ako personifikácia jednotlivých *Cností a Nerestí. Táto alegória má predkresťanské korene a jej korene treba hľadať v názoroch antických filozofov, ktorí určité cnosti pokladali za predpoklad úspechov občianskej spoločnosti.

V stredoveku námet Desiatich panien ako alegórie Cností a Nerestí dostáva zvyčajný mravoučný obsah. Od 15.storočia bol námet Desiatich panien ponímaný stále viac *žánrovo (nemecký maliar Martin Schongauer). V *baroku umelci nahradili jednoduchý priraďovací kompozičný princíp epickým opisom príbehu: Skupinu rozdelili do dvoch častí, v jednej sú ženské postavy, ktoré sa bavia, hrajú a zabávajú, užívajú si bezstarostného života, zatiaľ čo múdre panny druhej časti výjavu sa venujú štúdiu, rozjímaniu, modlitbe a čítaniu. V novoveku sa námet Desiatich panien objavuje zriedkavo (Martin Schongauer, 1480; Niclas Manuel Deutsch, 1518) a pôvodný náboženský význam často ustupuje modelovej štúdiu ľudskej postavy.

Holandský grafik Jansz Claesz Visscher (†1652) svoje dielo pojednal naratívne a dej umiestnil do hornatej krajiny. V popredí je zobrazených desať panien, rozdelených do dvoch skupín. Skupina piatich múdrych so zahalenými hlavami je umiestnená z pohľadu diváka vľavo. Jednotlivé postavy stoja alebo sedia, prezerajú si svoje lampy a nádoby s olejom, niektoré z nich ich dvíhajú. Skupina nerozumných prostovlasých panien sa oddáva jedlu, zábave a hudbe. Pred oboma skupinami sa nachádza množstvo symbolických predmetov pripomínajúcich dočasnú a pominuteľnosť ľudskeho bytia. Za nimi na kopci stojí ženíchov dom, pripomínajúci renesančné centrálné chrámy. Päť múdrych panien do neho vstupuje otvorenými dverami, pri ktorých stojí Ježiš so svätožiare. Sprava z pohľadu diváka sa pokúša vstúpiť do domu päť nerozumných, ale nachádzajú iba zatvorené dvere.

*

Cnosti a Neresti. Korene náuky o ľudských cnostiach a nerestiach sa objavujú už v dielach antických filozofov, predovšetkým u Platóna (†347 pr.Kr.). Ten v svojom spise *Ústava* (IV, 427a) uvádza štyri základné, tzv.kardinálne cnosti (**Temperantia**/Umiernenosť, **Prudentia**/Múdrosť, **Fortitudo**/Statočnosť či Sila, **Iustitia**/Spravodlivosť), ktoré mali mať občania ideálneho autonómneho mestského štátu.

Antické učenie o základných cnostiach prevzali kresťanskí myslitelia. Cirkevní otcovia ich potvrdili ako dobrodenie, ktoré človek čerpá z *eucharistie, a spojili ich s príslušnými nerestami, o ktorých sa zmiňuje apoštol Pavol v 1Liste Korint'anom (6,9-10), Liste Galatským (5,18-21) a Liste Kolosenským (3,5-9). Cirkev potom náuku použila k morálnemu poučovaniu prostredníctvom konfliktu cností a nerestí.

Milánsky biskup Ambróz (†397) hovorí o štyroch *kardinálnych cnostiach, ktoré pripodobňuje k štyrom biblickým riekam (pozri Apokalyptický cyklus: *Uctievanie Baránka; Nebo*). Pápež Gregor Veľký (†604) v spojitosti s Pavlovým 1Listom Korint'anom (13,13) vytvára k štyrom antickým kardinálnym cnostiam ako náprotivok tri tzv.božské čiže teologické cnosti, „bonna summa“ (*Fides/Viera, Spes/Nádej, Caritas/Láska*) a sedem výsledných cností, ktoré prirovnáva k siedmim darom ducha svätého (pozri Christologický cyklus III.: *Zoslanie Ducha Svätého*).

V stredoveku bol tento systém rozširovaný na dvanásť či pätnásť cností, ktorých vedľajšie, menej dôležité cnosti mali za úlohu oslavovať svetských i cirkevných vladárov počas ich života i po smrti, i významné verejné udalosti (napr. *Bonitas/Dobrota* či *Láskavosť; Castitas/Čistota; Humilitas/Pokora; Mansuetudo/Miernosť; Misericordia/Milosrdenstvo; Obodientia/Poslušnosť; Patientia/Trpezlivosť; Paupertas/Chudoba; Perseverantia/Vytrvalosť*).

Stredoveké umenie zobrazovalo *Cnosti a Neresti v personifikovanej podobe. Vychádzalo pritom z Písma i apokryfnej literatúry. Apoštol Pavol v Liste Efezským (6,11-17) hovorí o Pravde či Spravodlivosti oblečených do zbroje Božej a bojujúcich proti Nerestiam, apokryfný Hermov pastier, v svojej pôvodnej gréckej verzii datovaný do Ríma roku 150, píše o Cnostiach a Nerestiach ako o dievčenských postavách, pričom Neresti sú v čiernom odeve. O boji kresťanských cností s nerestami písal Tertullianus (†220/230) a Aurelius Prudentius (†405). V Prudentiovom diele *Psychomachia sa objavujú prvé ilustrácie boja Cností s Nerestami: Viery s Modloslužobníctvom, Čistoty so Žiadostivosťou, Trpezlivosti s Hnevom, Pokory s Pýchou.

Personifikované Cnosti a Neresti boli hojne rozširované v stredovekom umení (sochárstvo, nástenná maľba), často v súvislosti s námetom *Posledný súd*. Už apoštol Pavol v Liste Efezským (6,11-17) hovorí o Pravde či Spravodlivosti oblečených do „zbroje Božej“ a bojujúcich proti nerestiam.

Z nerestí cirkev zvlášť odsudzovala žiadostivosť a lakomstvo, preto sú najčastejšie zobrazované (napr. *Luxuria/Žiadostivosť* ako nahá žena so zrkadlom a žezlom, na prsiach s hadom a korytnačkou, idúca na capovi, prasati, medveďovi alebo čiernom koňovi, niekedy ako Siréna s rybím chvostom; *Avaritia/Lakomstvo* ako mužská alebo ženská postava s truhlou alebo vrecom peňazí, v ruke s kavkou, opicou, krtkom, idúca na korytnačke).

Najstaršie stredoveké personifikácie kardinálnych cností (*Temperantia, Prudentia, Fortitudo, Justitia*) sa často objavujú v kombinácii so štyrmi rajskými riekami, štyrmi evanjelistami (pozri Christologický cyklus I.: *Tetramorf*) a cirkevnými otcami. Postavy Cností mávajú pod nohami v podriadenom postavení Neresti. Korunované dievčenské postavy Cností so zvitkami v rukách stúpajú aj po heretikoch a prepichujú ich oštepmi.

Postupom doby sa zobrazovanie, symboly a atribúty, ustálili. Pokiaľ ide o teologické cnosti, *Fides/Viera* bola zobrazovaná ako ženská postava s korunou (niekedy

s *tiarou) na hlave. Zvyčajne držala kalich s hostiou či bez nej, alebo kríž, knihu, zvitok, dosky Zákona, horiace sviece alebo kľúče. Pri nohách mala kostol, stúpala po pohanovi, kacírovi či personifikovanej Synagóge, alebo po Nerestiach: **Infidelitas**/Neviere, **Idolarii**/Modloslužobníctve. **Spes**/Nádej bola zobrazovaná ako ženská postava s korunou na hlave, spolu so žehnajúcou rukou Božou (Dextra Dei). Mala vztýčené ruky v pozícii *oranta (pozri kapitola *Modlitba na Olivovej hore*), v ruke kotvu alebo rôzne živočíchy (včely, pelikán s mláďatami, fénix, vták v kletke). Alebo držala *roh hojnosti, ratolesť, kosák, rýľ, pútnickú palicu (pozri kapitola *Cesta do Emmauz*), alebo mala pri sebe loď (symbol spásnej cirkvi). Jej náprotivkom bolo **Desesperatio**/Zúfalstvo. **Caritas**/Láska bola zobrazovaná ako ženská postava, niekedy okrídlená, v nadväznosti na sv. Augustína zdvojená ako **Caritas Dei** (láska k Bohu) a **Caritas proximi** (láska k blížnemu). V novoveku má Caritas v ruke kalich či kríž, alebo kopiju, horiace srdce (pozri Christologický cyklus I.: *Srdce Ježišovo*). Niekedy ju sprevádzajú pelikán s mláďatami, vták, baránok alebo žobrák. Jej náprotivkom je **Invidia**/Závisť alebo **Avaritia**/Lakomstvo.

Zvláštnym vyobrazením Cností a Nerestí boli tzv. stromy cností a nerestí, na ktorých plody symbolizujú špatné a dobré činy, alebo koleso, v ktorom sa otáčajú cnosti a neresti či pravá viera a heréza.

V neskorom stredoveku sa objavujú zložité alegórie ako Cnosti pribíjajú Krista na kríž (pozri Christologický cyklus III.: *Ukrižovanie*) a Lov na jednorozca (pozri kapitola *Zvestovanie Panne Márii*). Od renesancie sa Cnosti vyskytujú ako jednotlivé postavy, z ktorých najbežnejšie sú Láska a Spravodlivosť.

V renesancii došlo aj k značnému zosvetš'ovaniu námetu v rámci morálnych alegórií. Umelci k tomu využívali bohov antickej mytológie a hrdinov starovekej histórie. Tak v súboji **Ratia**/Rozumu a **Libida**/Žiadostivosti bojujú na strane Rozumu Apolón, Diana a Merkúr, zatiaľ čo na strane Žiadostivosti sú Kupido, Venuša a Vulkán. Námety sa objavujú nielen na závesných obrazoch a v sochárskej výzdobe, ale aj na bytovom čalúnení, svadobných truhlách (tal. cassoni) alebo podnosoch, na ktorých sa prinášalo jedlo ženám pri pôrode (tal. deschi da parto) a predstavovali morálne vzory pre každodenný život.

Renesanční a barokoví umelci pri tvorbe týchto sekularizovaných alegórií využívali mytologické slovníky a rôzne iné staroveké a stredoveké literárne pramene a niekedy vytvárali svoje vlastné, často bizarné vysvetlenia symbolov. Jedným z takých najodbornejších diel bola taliansky napísaná „Iconologia“ Cesare Ripu, vydaná roku 1593, ktorá značne ovplyvnila náboženské i svetské alegórie 17.-18. storočia. Podrobne opisuje, často s použitím ilustrácií, atribúty každej personifikácie nielen cností a nerestí, ale aj štyroch živlov, ročných období, častí sveta, slobodných umení, telesných zmyslov atď.

Päť telesných zmyslov je zvyčajne zobrazených ako päť žien, z ktorých každá sa zaoberá nejakou typickou činnosťou. Ich atribúty sú primerané historickému obdobiu, v ktorom sú umelecky zobrazené, a podľa nich môžu postavy predstavovať dobré alebo zlé povahové rysy a tak posúvať zobrazenie telesných zmyslov do oblasti duševných vlastností. Alegorická postava Sluchu je zvyčajne spájaná s hudbou, drží lutnu, prenosný organ (*renesancia) alebo sláčikový nástroj (17. st.). Ak alegória Zraku drží zrkadlo a obdivne sa doň pozerá, stelesňuje Márnivosť. Zriedkavejšie dvíha horiacu fakľu a vtedy symbolizuje Bdelosť, Prezieravosť a Vieru. Chuť nesie kôš s ovocím. Misa s ovocím upomína na Caritas (kresťanskú lásku), ale aj tučnú Nestriednosť. Čuch

drží zväzok kvetín a niekedy dózu s parfumom. Spôsob zobrazovania Hmatu je menej ustálený. Máva pri sebe ježa a hranostaja, ktoré poskytujú hrubý a jemný vnem, a objavuje sa najmä na rytinách 16.storočia. Neskoršie sa vyskytuje v rukách personifikovaného Hmatu vták, ktorý sprostredkováva veľmi široké symbolické vzťahy, dané aj druhom vtáčika. V 16.storočí sú so zmyslami spájané aj ďalšie zvieratá: orol (Zrak), jeleň (Sluch), opica s ovocím v ústach (Chuť), pes (Čuch). Aj francúzske tapisérie zo 16.storočia, zobrazujúce dievča s jednorožcom, boli interpretované ako alegórie zmyslov. Dievča hladkajúce hlavu jednorožca symbolizuje nevinnosť. Tento význam sa prenáša do mariánskeho obrazového typu *hortus conclusus - uzavretej záhrady, v ktorej Panna Mária hladká hlavu jednorožca na svojom lone (pozri kapitola *Zvestovanie*). Inokedy alegorická postava drží zrkadlo, berie si cukríky z misy, prijíma kvetinový veniec od služobníka, hrá na organ. Rozdielny prístup k alegórii zmyslov uplatňovali v 17.storočí flámski žánroví maliari krčmových scén. Pijani predstavovali Chuť, fajčiari fajok Čuch, roztopašní speváci s huslistom Sluch. Hmat bol zobrazovaný ako muž, ktorý objíma ženu okolo pása alebo ako ránhojič púšťajúci pacientovi žilou. Námet piatich zmyslov je charakteristický najmä pre holandské maliarstvo, ale vyskytuje sa častejšie na rytinách ako v maľbe.

*

Lampa. V motíve Desiatich panien preberá na seba dôležitý a ľahko čitateľný význam lampa (kresťanstvo - svetlo večného života). Kult svetla bol súčasťou náboženstiev ešte pred vznikom kresťanstva. Plamene večného svetla horeli aj v chrámoch zasvätených antickým bohom. Namiesto sviec zapalovali Gréci a Rimania na oltároch fakle a kahance - ľanové šnúry napustené živicom a včelím voskom, ponorené v hlinených alebo kovových nádobkách s olejom. Ako knôty slúžili aj spletené traviny so živicovým a voskovým povlakom. Pôvodné hlinené kahančeky boli bez ozdoby, neskoršie ich kotúč niesol jednoduchý vzor, nápisy, geometrické, rastlinné a zvieracie motívy, ktoré vyjadrovali slnečnú, svetelnú a časovú symboliku, alebo mali ochranné poslanie, napríklad strašidelné masky mali desiť a odháňať zlých démonov.

Iba postupne začali byť kahance nahrádzané sviecami zhotovenými zo včelieho vosku. Sviece, ako ich poznáme dnes, sa objavili zrejme až v dobách prenasledovania kresťanov a ich žiara osvetľovala tajné nočné bohoslužby v *katakombách. Bežne sa voskové sviece začali používať až v 4.storočí. Ich prenikanie do kresťanského kultu nebolo jednoduché. Novoplatónsky filozof Lactanius (*250), ktorý vo vysokom veku prestúpil na kresťanstvo a stal sa učiteľom cisára Konštantína Veľkého, sa spočiatku kresťanom vysmieval, že zapalujú svojmu Bohu svetla, ako keby sedel v tme. Ani cirkevný otec Hieronymus (†420) nebol nadšený zapalovaním sviec a mal k tomu výhrady, lebo sa tak robilo pohanským modlám. Iba preto, lebo „teraz sa tak robí na pamiatku mučeníkov“, je možné zapalovanie sviec pripustiť. Kultové pálenie svetiel (*iluminaria, candelas, ceriolas incendere*) zakazovali niektoré koncily. Napokon sa lojové a voskové sviece stali trvalou súčasťou obradov. Boli však veľmi drahé, preto sa v bežnom živote takmer nepoužívali. Ešte v 14.storočí boli vzácnosťou aj na kráľovských dvoroch. Podľa Joachima Jeremiaša (*Parables of Jesus*, 1947, str. 174) *lampades* desiatich panien, boli v skutočnosti sviece chránené tienidlom. Avšak podľa oleja, ktorý potrebovali, to vyzerá, že išlo o druh olejovej lampy, olejový kahanec.

Fakľu, lampu, olejový kahanec a sviecu vnímal stredoveký divák, pohybujúci sa nepretržite vo svete symbolov, nielen ako skutočnosť, ale tiež ako obrazné vyjadrenia, ktorých skrytým významom dobre rozumel. Ich prostredníctvom sa orientoval vo veľmi zložitých výjavoch a alegorických postavách. Figúry s lampášom, horiacou, zahasenou, zlomenou alebo padnutou sviecou neboli preňho iba povrchnými ilustráciami deja, ale

klúčmi k hlbšiemu posolstvu. V kresťanstve je k lampičke prirovnávaný ľudský život, hľadanie v temnotách, bdelosť a vytrvalá pohotovosť k obrane pravej viery. V svetle lúčov je videné svetlo duší rozžiarených krstom, nádej a smerovanie v temnotách, zbraň proti krivde a hriechu. Olejový kahanec umožňujúci trvalé svetlo bol symbolom života a smrti už v antike. Olejové kahance vešané na náhrobné stĺpy symbolizovali život, ktorý sám seba stravuje tým rýchlejšie, čím jasnejšie a väčším plameňom horí. Tento význam majú motívy horiacich lampičiek na náhrobkoch dodnes.

V Oriente a osobitne v Ríme boli svetlá nosené pred vladármi ako symbol najvyššej pocty. Svetlonosom - Luciferom bol aj jeden z anjelov, ktorý však zradil svoje poslanie a svojho Pána. Stal sa vodcom vzbúrených anjelov (pozri Apokalyptický cyklus: *Bitka na nebi*). Pôvodné posolstvo nosičov svetla prebrali v kresťanských časoch svetlonosi, ktorí kráčali v sprievode pred cirkevnými hodnosťami. (Pozri kapitola *Obetovanie Ježiša v chráme/Očisťovanie Panny Márie*; Apokalyptický cyklus: *Videnie siedmich svietnikov*).

*

Svadobné zvyky. Mnohé svadobné zvyky v sebe uchovávajú pradávne magické a náboženské predstavy. Kedysi sa verilo, že hluk a svetlá majú schopnosť odohnať zlých démonov. Preto boli súčasťou obradov národov so živým kultom predkov (svadba, pohreb, iniciácia). Existovala hlboká mystická viera, že na svadbe sa spolu spájajú dva póly bytia: muž a žena, nebeský a pozemský princíp, ba v určitom zmysle dokonca život a smrť. Zo spojenia oboch princípov vzbudil život. Túto predstavu obsahuje egyptský mýtus o bohyni Eset, ktorá počala svojho syna Hora z tela mŕtveho boha Usira, ktorého čiastočne alebo na čas oživila.

Mnohé staroveké národy viedla túžba po spojení s božskou sférou k tomu, čo sa nazýva svätá svadba (gr. ***hieros gamos**; pozri Christologický cyklus I.: *Mystický sobáš*). Božstvo pri tomto obrade zastupoval kráľ alebo chrámový kňaz, pozemskú sféru symbolizovala chrámová neviestka. Podľa dnešných historikov pravdepodobne také bolo pozadie príbehu proroka Ozeáša (1,2), ktorému Jahve prikázal zobrať si za ženu chrámovú neviestku. Prorok v tomto akte vystupoval ako Boží zástupca a neviestka predstavovala Jahvemu neverný (t.j. Baalov kult vyznávajúci) Izrael. Biblická správa o Ozeášovom správaní zrejme odráža skutočnosť, že Izraeliti 8.st.pr.Kr. z času na čas preberali kanaánske kultúry plodnosti a do Jahveho chrámu dokonca na istý čas prenikla aj sakrálna prostitúcia, ktorú energicky odstránil v 7.st.pr.Kr. sedemnásty judský kráľ Joziáš (2Kráľov 23,7). Podľa toho, aký vzťah Izrael zaujímal k Jahveho kultu, bol nazývaný nevestou, ženou alebo neviestkou. Jeho odpadnutie od Boha sa potom označovalo ako cudzoložstvo (v tomto zmysle zrejme platí aj Jánov výraz *neviestka babylonská*; pozri Apokalyptický cyklus).

Apoštol Pavol označuje vzťah ženy a muža ako veľké tajomstvo a tento výraz používa pre vzťah Krista a Cirkvi. Z tohto pohľadu treba rozumieť jeho slovám: „**Žena** (Cirkev) **má mať pred mužom** (Kristom) **úctu**“ (Efezským 5,31).

Názvy: Lat. *Prudentes et fatuae Virgines*, tal. *Vergini savie e fatue*, nem. *Gleichnis von den klugen and törichten Frauen*, angl. *Wise and the Foolish Virgins*.

PODOBENSTVO O BOHÁČOVI A LAZÁROVI/BOHÁČ A LAZÁR

(Lukáš 16,19-30)

*

Bol istý bohatý (gr. *plúsios*) **človek. Obliekal sa do purpuru a kmentu** (jemnej, polopriesvitnej ľanovej tkaniny) **a deň čo deň prepychovo** (gr. *lamprós*) **hodoval** (gr. *eufraínó* = hodujem). **Popri jeho bráne líhal akýsi žobrák** (gr. *ptóchos*), **menom Lazár** (gr. *Lazarus* < hebr. *Eliezer* = *Môj Boh pomáha*), **plný vredov. Túžil nasýtiť sa z toho, čo padalo z boháčovho stola, a len psy prichádzali a lízali** (gr. *epilégo* = lížem, olizujem) **mu vtedy. Keď žobrák umrel, anjeli ho zanesli do Abrahámovho lona** (gr. *eis tois kolpon Abraam*; *ho kolpos Abraam* = Abrahámová náruč, lono). **Zomrel aj boháč a pochovali ho. A keď v pekle** (gr. *hádés* = podsvetie) **v mukách pozdvihol oči, zďaleka videl Abraháma a Lazára na jeho lone. I zvolal: „Otec Abrahám, zľutuj sa** (gr. *echete eleos* = *maj súcit*) **nado mnou a pošli Lazára, nech namočí aspoň koniec prsta vo vode a zvlaží mi jazyk, lebo sa hrozne trápim** (gr. *odynaomai* = *trpieť, znášať muky*) **v tomto plameni!“ No Abrahám povedal: „Synu, spomeň si, že si dostal všetko dobré za svojho života a Lazár zasa iba zlé. Teraz sa on tu teší** (gr. *nyn hóde parakaleintai* = *je tu utešovaný*) **a ty sa trápiš. A okrem toho** (gr. *en pasi tútos* = *dosl. „a po tom všetkom“*) **je medzi vami veľká priepasť** (gr. < hebr. *chainó*), **takže nik - čo ako by chcel - nemôže prejsť odtiaľto k vám ani odtiaľ prekročiť k nám.“ Tu povedal: „Prosím ťa, Otec, pošli ho do domu môjho otca. Mám totiž piatich bratov; nech ich zaprisahá** (gr. *diamartyromai* = *varovať*), **aby sa nedostali aj oni na toto miesto múk.“ Abrahám mu odpovedal: „Majú Mojžiša a Prorokov (*Tóru), nech ich počúvajú.“ Ale on vrazil: „Nie, otec Abrahám. Ak príde k nim niekto z mŕtvych, budú robiť pokánie“** (gr. *metanoéo* = *obrátim sa*). **Odpovedal mu: „Ak nepočúvajú Mojžiša a Prorokov, neuveria** (dosl. „nedajú sa presvedčiť“; gr. *peithó* = *presvedčím*), **ani keby niekto z mŕtvych vstal** (gr. *anistémi* = *vstať*; *egeiró* = *povstanem [iné rukopisy]*).“

Bohatý človek : tradične je nazývaný *Dives* (z lat. *dives* = *boháč*), niektoré rané rukopisy mu dávajú meno *Ninive*, *Neués*, *Nieué*, latinské texty od 3.storočia mu dávajú meno *Pinaeus*. **Len psy prichádzali a lízali mu vtedy** : gr. *epilégo* = lížem, olizujem; *psi* ako nečisté zvieratá podčiarkujú Lazárovo zavrhnutie (pes pozri v kapitole *Uzdravenie dcéry kanaánskej ženy*). **Abrahámovo lono** : (gr. *ho kolpos Abraam* = *Abrahámová náruč, lono*): výraz s významom *byť* (po smrti) pripojený k svojmu ľudu (*Genezis 49,33*; *Numeri 27,13*; *Deuteronomium 32,50*; *Sudcov 2,12*).

Podobenstvo nechce povedať, že chudoba je cnosťou a bohatstvo zlom, lebo aj patriarcha Abrahám bol bohatý (*Genezis 13*). Zlom je nevšímavosť k potrebám bližných, ktorá je dôsledkom bohatstva.

Podobenstvo bolo obľúbené vo výtvarnom umení už od 10.storočia (otonské rukopisy z Reichenau a Echternachu; *iluminácia rukopisu *Mater verborum*, pol.13.st.). Umelci zobrazovali výjav v interiéri domu, v jeho slávnostnej miestnosti, v *renesancii ho situovali aj na nádvorie domu (holandský maliar *Bernaerd van Orley*, 1521). Stred výjavu tvorí zvyčajne slávnostná tabuľa s hodujúcim boháčom a jeho hosťami v honosných odevoch. Lazár leží pod stolom, niekedy za dverami, pod schodmi, občas sa naňho zaháňa palicou slúžka. Zúbožené telo muža, zahalené prevažne v bedrovom rúšku, pokrývajú vredy a rany. Pri sebe má žobrátku misku a rapkáč malomocných, niekedy aj dvoch psov. K sprievodným postavám patrili okrem slúžky aj služobníci hostiteľa, hudobníci a hostia, prítomné bývajú aj kurtizány. Hudobníci vo výjave symbolizujú hriechu kratochvíľu, ako svetskú hudbu označovali stredovekí moralisti. Žena vytriasajúca obrus je narážkou na odpadky zo stolu boháča, ktorými by sa chudák rád nasýtil a tým upomína aj na príbeh *Kanaánska žena*.

Vzácnnejšie sa objavuje námet s Lazárom, ktorému pes vylizuje rany (*miniatura v rukopise Mater verborum). Pes bol v starovekom Východe pokladaný za nečisté zviera, a tak završuje Lazárovo utrpenie. V stredovekom výtvarnom umení sa v pozadí výjavu hostiny objavujú ešte záverečné, posmrtné scény v nebi s Lazárom pri Abrahámovi (západný portál v Moissacu, 12.st.) a s boháčom trpiacim v pekle (Zlatý evanjelistár Otty III., 1045-1046). Podobenstvo dostáva do námetu *Posledného súdu* v podobe motívu *Abrahámovho lona.

*

Lazár. V stredoveku bol Lazár (gr. **Lazarus** < hebr. **Eliezer** = Môj Boh pomáha), obecné stotožňovaný s chorým na malomocenstvo a hoci ide iba o podobenstvo, veriaci aj cirkev ho začali vnímať ako historickú postavu (pozri kapitola *Vzkriesenie Lazára*). Lazár bol dokonca istý čas kanonizovaný a stal sa patrónom malomocných a žobrákov, ochrancom nemocníc, najmä vojenských. Keď roku 1348 postihol mor Benátky, zriadili na ostrove Santa Maria di Nazaret špitál a pomenovali ho po Lazárovi. Spojením slov Lazár a Nazaret nakoniec vznikol nový termín - lazaret, ktorý nadväzuje na symboliku obidvoch Lazárov). Roku 1625 založil francúzsky kňaz, vo svojej dobe legendárna a vplyvná osobnosť, Vincent de Paul misijnú spoločnosť (**Congregatio Missionis**). Združovala svetských kňazov, ktorí sa okrem bežnej pastorácie venovali charitatívnej činnosti medzi veriacimi v menších mestách a na dedinách, medzi trestancami, výchove kňazského dorastu a ďalším činnostiam. Ich cieľom obnoviť pružný apoštolský život. Príslušníkom congregácie sa ľudovo hovorilo lazariti. Svoje meno dostali podľa parížskeho kláštorného kostola Saint-Lazare. Podľa svojho zakladateľa sa volajú aj vincentíni a na Slovensko prišli roku 1918.

*

Abrahám. Patriarcha Abrahám (hebr. **'Abraam** = otec mnohých) je často chápaný ako stelesnenie nového ľudského pokolenia (jeho príbeh v Genezis 11 začína po potope sveta a zrúcaní babylonskej veže). V Starom zákone vystupuje ako Bohom vyvolený človek, požehnaný splnenými zaslúbeniami, bohatstvom a početným potomstvom. Okrem toho je vzorom úprimnej a hlbokéj viery a ochoty priniesť Bohu akúkoľvek obeť. Jeho odhodlanie obetovať prvorodeného syna Izáka vysvetľuje teológia ako predobraz Kristovho dobrovoľného sebaobetovania; moderní historici ako pripomienku prastarých ľudských obetí.

Samostatné výjavy, označované ako Abraháмова náruč alebo Abrahámovo lono, sú obraznými vyjadreniami bezpečia, ktoré nachádza veriaci v Bohu. Abrahám, ktorý je v Novom zákone uvádzaný ako výsadný obyvateľ raja, na nich drží v záhybe šiat alebo v šatke skupinku vyvolených. Občas sa na patriarchových kolenách objavuje aj Lazár (evanjelistár Henricha III., 1043-46, Eternach; kniežací portál v Bambergu, 1320). Motív sa úzko vzťahuje k Ježišovmu podobenstvu o boháčovi a Lazárovi a odkazuje na prenesenie duší spravodlivých do raja. Tzv. Abrahámovo lono je jedným z námetov *Neba* (pozri Apokalyptický cyklus), častým vo východokresťanskom okruhu (pozri Christologický cyklus I.: *Ikona*).

Abrahámovo lono. Slovné spojenie Abrahámovo lono alebo Abraháмова náruč (lat. **sinus Abrahami**; gr. **ho kolpos Abraam**) je biblický výraz, ktorému zodpovedá slovné spojenie „uložiť niekoho (po smrti) k otcom“ a starozákonný výraz **„byť pripojený k svojmu Pudu“** (Genezis 49,33; Numeri 27,13; Deuteronomium 32,50, Sudcov 2,10). Avšak spojenie „náruč Abraháмова“ nie je v predkresťanskej židovskej literatúre doložené. Výraz vznikol ako latinská slovná hračka, kde podstatné meno **sinus** znamená súčasne lono, náruč a tiež záhyb látky na prsiach, ktorý vznikol

prehodením pásu vrchného odevu (tógy) cez ľavé rameno. Záhyb vytvára akési vrečko a Rimania ho takto využívali. Slovné spojenie lono Abrahámovo náruč použil Ježiš na ilustráciu veľkej priepasti medzi blaženosťou raja a biedou podsvetia.

Niektoré staré výjavy podobenstva zobrazujú Lazára na hostine blahoslavených v nebi, ako leží vedľa praotca Abraháma. Táto verzia priamo vychádza zo židovského stolovania. Počas hostiny spočívala hlava jedného stolovníka takmer na prsiach alebo na lone druhého, sediaceho (či skôr ležiaceho) nad ním. Túto polohu zaujímal najväčšenejší hosť voči hostiteľovi (Ján 13,23; pozri Christologický cyklus III.: *Posledná večera*). Záhyb plášťa ako prejav milosrdenstva a zľutovania drží Boh v obrazovom type Trón milosti (pozri Christologický cyklus I.: *Svätá Trojica*). Metafora Abrahámovo lono má svoj mystický náprotivok v Eliášovom kresle, používanom Židmi pri obrade obriezky. Tzv. Eliášovo kreslo sa vzťahuje k zvláštnemu výkladu pasáže v 1Kráľov (17,17-24) o Eliášovom lone cez ktoré Jahve názorne ukazuje svoju stvoriteľskú a spasiteľskú moc (pozri Christologický cyklus II.: *Obrezanie Ježiša*).

V podobenstve o boháčovi a Lazárovi sa používa pre výraz priepasť, v zmysle peklo, hebrejské slovo **chainó**. Niekedy sa chainó spája s nesprávnou rabínskou predstavou duší spravodlivých i zatratených, žijúcich v podsvetí v rôznych oddeleniach. Podľa týchto predstáv neexistovala medzi rôznymi časťami podsvetia spojovacia cesta, ale obyvatelia jednej aj druhej časti sa mohli navzájom vidieť. Chýba však dostatok priamych literárnych dôkazov na také použitie tohto slova a navyše treba brať do úvahy obrazné orientálne vyjadrovanie (pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo*). Preto ak slovný obrat sedieť v Abrahámovej náruči znamenal v jazyku **Talmudu** vkročiť do raja, nemal by slúžiť ako dôkaz, že starí Židia verili v prechodnú existenciu duše či mŕtveho tela po smrti pred všeobecným vzkriesením, čiže v stredoveký očistec.

Iný výraz pre priepasť predstavuje grécke slovo **abyssos**, ktoré tiež znamená jamu alebo hĺbočinu. V Novom zákone abyssos, prekladané ako priepasť, označuje obydlie démonov, príbytok mŕtvych, miesto trápenia a múk (Zjavenie Jána 9,1; 11; 11,7; 17,8; 20,1-3; pozri Apokalyptický cyklus: *Trápenie kobyľkami; Zmeranie Božieho chrámu, Veľká neviestka babylonská, Premoženie diabla*). Aj hebrejské **tehom** (hlbina) sa prekladá ako priepasť (Genezis 1,2 atď.). To však súvisí s počiatočnou predstavou sveta ako dosky plávajúcej na veľkej vodnej ploche, alebo podsvetia (Žalm 71,20).

*

Bohatstvo. Biblia považuje bohatstvo (gr. **plútu**, **mámonas** < *aram. **mamona** = bohatstvo, zisk < babylon. **mimma** = všetko) za Božie požehnanie. Typickým príkladom zámožného a súčasne bohobojného muža je samotný praotec Abrahám (Genezis 13,2). Hmotné obdarovávanie oslavuje aj Žalmista: „**Zbožný muž je na tom tak dobre, ako strom zasadený pri tečúcej vode**“, píše sa v Žalme (13). **Imanie a bohatstvo nechýba v dome muža, ktorý sa bojí** (ctí si) **Hospodina**“, tvrdí Žalm (112,1-3). Apoštol Pavol zdôrazňuje, že materiálne bohatstvo je výsledkom Božej štedrosti (1Timotejovi 6,17) a vlastníctvo imania so sebou prináša povinnosť veľkorysej štedrosti k tým, ktorí sa ocitli v núdzi (1Timoteovi 6,18). Ako príklad správneho vzťahu k majetku uvádza Pavol samotného Ježiša, ktorý „**...bol bohatý, ale pre vás sa stal chudobným, aby ste vy jeho chudobou zbohatli**“ (2Korinským 8,9). Vernosť zásadám povinnej štedrosti k biednym a vďačnosti Bohu prináša duchovnú odmenu, ktorá je tým pravým imaním a bohatstvom (Lukáš 12,23; 16,11).

Starý zákon upozorňuje, že vlastníctvo materiálneho imania môže predstavovať veľké nebezpečenstvo, ak človek prestane uznávať ako zdroj majetku požehnanie Boha

(Deuteronomium 8,17; Ozeáš 2,8). Vede k sklonu spoliehať sa na bohatstvo (Žalm 52,9). Toto nebezpečenstvo si uvedomovali aj evanjelisti a Matúš (19,21-24) ho vyjadril formou Ježišovej odpovede bohatému mláďencovi na otázku, aké podmienky mu zaistia kráľovstvo nebeské: „**Nezabiješ, nescudzoložíš, nepokradneš, nevydáš krivé svedectvo, cti otca i matku, miluj blížneho ako seba samého...ak chceš byť dokonalý, choď, predaj majetok, rozďaj chudobným a budeš mať poklad v nebesiach...lebo ľahšie je ťave prejsť uhom ihly ako bohatému vojsť do kráľovstva nebeského.**“

Ďalším duchovným nebezpečenstvom spojeným s bohatstvom je materializmus, ktorý človeka dostáva do situácie, že si majetok postaví do stredu svojho záujmu. Toho sa týka podobenstvo o lakomom boháčovi, ktorý zhromažďoval svoju úrodu, staval nové sýpky, aby mal z čoho žiť, ale nemyslel na smrť, ktorá mu jednom okamihu vzala život a celé jeho bohatstvo vyšlo navnivoč cudziemu (Lukáš 12,13-21). O pokušení, ktoré so sebou majetok prináša, píše podobenstvo o rozsievачovi (Božieho slova), v ktorom majetok dusí Slovo, ktoré potom v živote človeka nenesie žiadne ovocie (Matúš 13,3-9; 13,18-23).

V Matúšovi (6,24) a Lukášovi (16,9-11; 16,13) sa označuje bohatstvo slovom **mamon**. Ide o prepis *aramejského výrazu **mamona** - majetok, bohatstvo alebo zisk (z babylonského „mimma“ = „celkom všetko“). Ježiš však týmto pojmom mieni sebeckú závišť, ktorá sa zmocňuje srdca človeka a tým ho odcudzuje Bohu (Matúš 6,19; pozri kapitola *Kázeň na hore*). Keď človek niečo vlastní, jeho vlastníctvo v skutočnosti vlastní jeho. Slovné spojenie nespravodlivý mamon použité v Lukášovi (16,9), znamená nečestný zisk alebo zisk motivovaný iba sebeckom. Peniaze použité pre druhých sa môžu zmeniť na skutočné bohatstvo v nadchádzajúcom veku.

Almužna. Riešiť hmotnú núdzu mali okrem iného almužny. Slovo pochádza z gréckeho **eleémosyné** (lat. **eleemosyna**). Grécky výraz označuje ľútosť, ktorá vedie k pomoci chudobným formou peňazí alebo naturálií. Náš preklad Starého zákona síce o almužne menovite nepíše, ale používa slová ako zľutovanie. Chápanie pomoci prostredníctvom dobrovoľných darov sa vyvíjalo dvoma smermi. Mojžišove zákony, ktoré vznikali v rozmedzí 1600-1100 pr.Kr., považovali zľutovanie za cit, ktorý sa má pestovať ako ideálne správanie (Deuteronomium 15,11). Proroci (9.-5.st.pr.Kr.) pokladali almužnu za niečo, čo majú biedni právo žiadať. Toto dvojité poňatie splynulo a v intertestamentárnom období (1.st.pr.Kr.-1.st.po Kr.) sa zrodila predstava spravodlivosti zaistiť prostredníctvom rozďavania almužien ako prostriedku na vymazávanie hriechov a na zabezpečenie Božej priazne v čase vlastných ťažkostí. Spravodlivosť a rozďavanie almužien boli občas považované za obsahom zhodné a rovnocenné výrazy, ale grécky preklad Zákona, ***Setuaginta**, rovnako ako hebrejsky písaný Starý zákon, ***Tóra**, alebo Nový zákon takýto výklad neumožňujú.

Zdá sa, že rozďavanie almužien Židia pokladali za prvoradú povinnosť ihneď po riadnom obetovaní Bohu. V každom meste existovali výbercovia, ktorí rozdeľovali almužny dvojakého druhu: peniaze, ktoré sa pre chudobných mesta vyzbierali počas každého sabatu v pokladnici synagógy, a jedlo a peniaze prijímané v miske. Z tohto dôvodu sanhedrin prikazoval, aby žiadny učeník (muž vzdelávaný v synagóge) nežil v meste, kde nie sú pokladnice na almužny. Je zvláštne, že v Starom zákone sa iba zriedkavo objavujú zmienky o žobraní na ulici (1Samuelova 2,36, Žalm 109,10). Žalm (41,2): „**Blahoslavený, kto si všima slabého**“ je možné chápať nielen ako apel na rozďavanie almužien, ale tiež ako naliehavú výzvu k osobnému záujmu o chudobných. Z evanjelií vyplýva, že Ježiš rozďavanie almužien ako snahu o ospravedlnenie sa pred

Bohom neodmietal, ale zdôrazňoval nutnosť správnych pohnútok. Odsudzoval dobročinnosť stavanú na obdiv: „**Varujte sa prejavovať zbožnosť pred ľuďmi preto, aby vás videli; ináč nemáte odplaty u svojho Otca... keď dávaš almužnu, netrúb pred sebou, ako to robia pokrytci v synagógach a na uliciach... keď dávaš almužnu, nech nevie tvoja ľavica, čo robí pravica**“ (Matúš 6,1-4).

V ranom kresťanskom spoločenstve došlo k zvoleniu prvých hodnostárov, ktorí mali dohliadať na spravodlivé rozdeľovanie almužien. Dbalo sa, aby biedni nestrádali (Skutky 4,32-34) a každého kresťana vyzývali, aby prvý deň v týždni pravidelne odkladal určitú časť svojho zisku pre ľudí v núdzi (Skutky 11,30; Rímskym 15,25-27; 1Korinským 16,1-4). Medzi almužnu a spravodlivosť sa nekládla rovnosť preto, že by ospravedľovali a vymazávali chyby človeka, ale preto, že predstavovali správne vystupovanie, ktoré bližní môže očakávať, lebo Boh majetným k tomu dáva prostriedky.

Pred hrabivosťou a túžbou byť bohatým Biblia často varuje. Spokojnosť s tým, čo Boh dáva, pokladá za cnosť (Žalm 62,11; 1Timotejovi 6,8; Židom 13,5) a ubezpečuje chudobných Božou milosťou, lebo chudoba by mala prebúdzat vieru v Boha, ktorú bohatstvo často umŕtvuje (Lukáš 6,20).

Dobročinnosť patrila medzi prvoradé kresťanské cnosti a bola jednou z dôležitých svetských náplní kláštorov. Mnísi mali každý deň nasýtiť aspoň toľko potrebných, koľko bolo v ten deň zaznamenaných mŕtvych v zozname zomrelých. Tzv.kniha života/**liber vitae** podľa dobových predstáv dávala nádej, že človek v nej zaznamenaný bude uvedený v nebi pri všeobecnom vzkriesení (pozri Apokalyptický cyklus: *Videnie siedmich sviatnikov*). Také zoznamy vo vrcholnom stredoveku, čase epidémií, vojen a hladomoru, obsahovali niekedy viac ako tisíc mien (najvyšší doložený počet bol 30 tisíc mien). Rad kláštorov sa preto musel starať o oveľa väčší počet chudobných, ako mal členov. Starostlivosť o hladných napokon kláštory hospodársky ruinovala. V 12.storočí v kláštore Cluny opát Peter Venerabilis vydal nariadenie, aby mali mnísi za povinnosť nasýtiť denne najviac 50 chudákov (konvent mal v tej dobe 300-400 mníchov).

Názvy: Podobenstvo o boháčovi a Lazárovi, lat. Lazarus et dives Epulo, tal. Ricco Epulone e il povero Lazzaro, nem. Armer Lazarus, angl. Parable of the Rich man and Lazarus.

KRISTUS KRÁČA PO VLNÁCH A ZACHRAŇUJE PETRA/NAVICELLA

(Matúš 14,22-33; Marek 6,45-52; Ján 6,15-21)

*

A hneď rozkázal (gr. *anankazein* = prinútiť; **Marek**) **učenikom** (gr. *mathétés*; po udalosti rozmnoženia chlebov a rýb a nasýtení zástupov), **aby nastúpili na loďku a išli pred ním na druhý breh** (**Matúš**), **na druhý breh k Betsaide** (gr. *prós Béthsaidan* = smerom k Betsaide; **Marek**), **na druhú stranu mora do Kafarnaum** (**Ján**), **kým on rozpustí zástupy** (**Matúš**). **Keď rozpustil zástupy, vystúpil sám na vrch** (gr. *oros* = pohorie, hora [galilejskému terénu viacej zodpovedá význam pohorie]) **modliť sa** (Ježišova samota a modlitba na hore je vnímaná ako predobraz *pašiových udalostí; pozri Christologický cyklus III.: Modlitba na Olivovej hore; **Matúš, Marek**). **Zvečeralo sa a on tam bol sám** (**Matúš**), **loď bola uprostred mora a on sám na zemi** (**Marek**). **Už sa zotmelo, a Ježiš k nim** (učenikom) **ešte neprišiel** (**Ján**).

Dul silný vietor (gr. *ánemos mégas* = silný vietor, búrka) **a more bolo rozbúrené** (**Ján**). **Loďka už bola mnoho stadií** (1stadion = 186m) **od zeme** (**Matúš**), **uprostred mora** (**Marek**), **dvadsaťpäť až tridsať stadií** (4-5km; **Ján**) **a zmietali** (gr. *basanizomenon* = mučili, trápili; z gr. *basanizein* = mučiť, trápiť) **ňou vlny, lebo vietor dul oproti nim** (**Matúš**). (Ježiš) **ich** (učenikov) **videl** (videnie do diaľky mnohých stadií ako dôkaz nadprirodzenej moci), **ako sa namáhajú** (gr. *basanisterion*) **pri veslovaní, lebo vietor dul proti nim** (**Marek**).

Veslovali tak dvadsaťpäť až tridsať stadií, keď videli Ježiša kráčať po mori a blížiť sa k lodi (**Ján**). **Nad ránom** (dosl. „okolo štvrtej [a poslednej] nočnej hliadky“; pozri Christologický cyklus III.: Peter zapiera Krista) **sa, kráčajúc pri mori, priblížil k nim Ježiš** (**Matúš**) **a chcel ich minúť** (gr. *éthelen paralthein* = chystal sa minúť; zvláštny termín používaný v Biblii pre *epifániu; Ježišova snaha po utajení Božskej prirodzenosti; **Marek**).

Keď ho učenici videli kráčať po mori (dosl. „po vodách“; gr. *hydata* = vody, namiesto *thalassa* = more [s jeho záporným významom]; more ako symbol sily chaosu a zásvetia; zrejme odkaz na Jóba 9,8; Žalm 77,19; protiklad k Markovi 4,38: Búrka na mori), **vzrušením vraveli: „To je príznak** (gr. *fantasma*; v zmysle prelud)!“ **A od strachu vykriekli** (**Matúš**), **zľakli sa** (**Ján**). **Ale Ježiš sa im hneď prihovril: „Vzchopte sa! To som ja** (gr. *egó eimí* = ja som, žijem; zrejme súvislosť s hebr. *JHVH* [pozri Christologický cyklus I.: Tetragram]), **nebojte sa!**“ (zjavovateľská formula, ktorá často predchádzala povereniu Bohom a zázrakom; **Matúš, Marek, Ján**).

Chceli ho vziať na loď, ale loď už bola pri brehu, ku ktorému sa plavili (**Ján**). **Vstúpil k nim do lode a vietor utíchol** (potvrdenie Ježišovej moci). **Boli celí ohromení úžasom, lebo nepochopili, ako to bolo s chlebami** (gr. *epi tois artois*; odkaz na príbeh Rozmnoženie chlebov a rýb); **ich srdce bolo otupené** (gr. *pepórómené* = zaťaté [hluché k Božiemu zjaveniu]); **Marek**).

Peter mu povedal: „Pane, ak si to ty, rozkáž, aby som prišiel k tebe po vode.“ On povedal: „Pod’!“ Peter vystúpil z loďky, vykročil po vode a šiel k Ježišovi (pochopil zmysel Ježišovej vlastnej charakteristiky: gr. *egó eimí* = ja som [Boh]). **Ale keď videl silný vietor, naľakal sa. Začal sa topiť a vykrikol: „Pane, zachráň ma!“** **Ježiš hneď vystrel ruku, zachytil ho a povedal mu: „Maloverný** (gr. *oligopistos*; gr. *oligopistia* = malovernosť; malá, nedokonalá viera všetkých učeníkov, ktorých je Peter hovorcom; pozri kapitola Búrka na mori), **prečo si pochyboval** (gr. *diastazó* = pochybujem)!“ **A keď vystúpili do loďky, vietor utíchol** (zrejme odkaz na Žalm

89,10-11; 107,29; Jób 26,11-12; Jonáš 1,11-12; 1,15; okamih *epifánie pomínul; vietor ako znak zjavenia Božstva; pozri kapitola Nikodém poučovaný Kristom). **Tí, čo boli v lod'ke, klaňali sa mu** (gr. *proskyneó* = klaniam sa) **a vraveli: „Naozaj si** (gr. *alethés* = skutočný, ozajstný; gr. *alethia* = pravda, objektívna skutočnosť, pravdivá situácia) **Boží Syn** (gr. *Hyios tú theú*; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly; **Matúš!**!“

Na druhý breh k Betsaide : evanjeliové miestopisné údaje príbehu sú máťúce; podľa Marka bol Ježiš na západnej strane jazera a loď mala namierené do Betsaidy ležiacej na jeho severovýchodnom okraji jazera; avšak podľa Markovho ďalšieho vyprávania plavba lode skončila v osade Genezarete, ktorá ležala na západnom brehu, južne od Kafarnaum (6,53); niektorí komentátori sa domnievajú, že evanjelista Marek tu vedľa seba umiestnil dva pôvodne nezávislé príbehy, čo sa redaktori textu (pozri kapitola Povolanie Matúša) pokúsili vyriešiť gr. výrazom *prós Béthsaidan* = smerom k Betsaide, ktorý dáva možnosť, že plavba pre silný vietor napokon skončila na západe v Genezarete. Nad ránom : dosl. „okolo štvrtej (a poslednej) nočnej hliadky“; podľa rímskeho počítania času od 3-6 hodina ráno, t.j. do svitania; (pozri Christologický cyklus III. : Peter zapiera Krista), čo bola pre Izraelitov doba, kedy bola Božia pomoc osobitne potrebná; s tým môže súvisieť obsah vety: zatiaľ čo sa Ježiš modlil, učeníci sa trápili; podľa niektorých komentárov ide o odkaz na Izaiáša (17,14), podľa ďalších má poznámka spojitost' s Božím zásahom proti Egyptanom prenasledujúcim prechádzajúcich Izraelitov (Exodus 14, 24). Chcel ich minúť : gr. *éthelen paralthein* = chystal sa minúť; zvláštny termín používaný v Biblii pre *epifániu (Exodus 33,19-23; 34,6); podľa niektorých komentárov snaha po utajení svojej božskej prirodzenosti; záhadný význam rozoberá H. Fleddermann (C BQ 45, 1983, str. 389-395). To som ja : gr. *egó eimí* = ja som, žijem; výraz *eimí* odkazuje k starozákonným textom, kde má úlohu Božieho mena *JHVH* (Exodus 3,14: Som, ktorý som = *Jahve*; Deuteronomium 32,39: Ja som sám jediný a niet Boha okrem mňa); výraz „to som ja“ sa často objavuje v spojení „nebojte sa“ (Izaiáš 43,5: hebr. *ki iteka ani*; gr. *hotimeta sú eimí* = neboj sa, ja som [s tebou]); podľa Tresmontanda výraz *egó eimí*, ktorý je prekladom hebr. *ani hu* = ja som (vo význame pomazaný kráľ, Syn Boží, svätý Boží z Piesne Piesní). Nebojte sa : zjavovateľská formula, ktorá často predchádza povereniu Bohom a zázrakom (pozri kapitola Búrka na mori; Marek 4,40; Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom; Marek 5,36; Lukáš 8,50).

Už z rozdelenia samotného názvu vyplýva, že vo výtvarnom umení sa vyskytovali dva základné *ikonografické typy, ktoré čerpali z rôznych evanjelií. Buď Kristus kráčal po vlnách a zachraňoval topiaceho sa Petra (Matúš), alebo iba kráčal po vlnách a Peter, rovnako ako ostatní apoštoli, sedel v člně (Marek, Ján). Nie je ničím nezvyčajným, ak maliari zobrazujú pokojnú hladinu jazera, alebo dokonca odraz postáv učeníkov v lodi na vodnej hladine.

Druhý, zjednodušený typ sa objavoval pomerne ojedinele, predovšetkým v iluminovaných stredovekých rukopisoch (Zlatý evanjelistár Henricha III., 1045-1046). Okolo roku 1740 namaľoval taliansky maliar Alessandro Magnasco minimalizovanú, pritom však veľmi zriedkavú verziu so samotným Kristom kráčajúcim po vodnej hladine, ku ktorému po vlnách blížil Peter. Výjav pojednávajúci často ako dramatickú nočnú scénu aj v umení 19.storočia (Eugène Delacroix, 1852) a maliarom ju odporúčal aj nemecký básnik J.W.Goethe, ktorý príbeh označil za svoju najobľúbenejšiu legendu, lebo „človek zvíťazí vierou a odvahou v najobťažnejšom podujatí, ale ak ho zachváti aj najmenšia pochybnosť, je stratený.“

Výjav Navicella sa občas zamieňa za *Zázračný rybolov II.* (Ján 21,1-8), kde sa tiež Peter vrhá do mora, aby išiel ku Kristovi oproti. Avšak v tomto výjave Kristus nestojí na morskej hladine, ale na brehu, má rany po Ukrižovaní, v člene je iba sedem apoštolov a držia rybársku sieť.

Námet lode chránenej Ježišom bol interpretovaný ako podobenstvo Kristom ochraňovanej cirkvi, reprezentovanej Petrom, ktorej prostredníctvom človek dosiahne spásu. Celý výjav aj jeho jednotlivosti sú sledom metafor a symbolov. Opustení učeníci (ľudia) bez Krista (viery) podliehajú bezradnosti a zúfalstvu. Petrove pochybnosti a strach (slabá viera) ho ohrozujú na živote (utopenie). Ježišova natiahnutá ruka aj karhavé slová (Prečo si pochyboval?) odkazujú na vytrvalú možnosť spásy. Loď s učeníkmi je tradičným symbolom spoločenstva veriacich, cirkvi.

*

More. Moru (gr. *thalassa*; hebr. *jám*, lat. *mare*, *pontus*, *pelagus*) ako symbolu vody zodpovedá celá šírka významov, ktoré sa v starovekých mytológiách premietajú predovšetkým do dlhého zástupu bohov, bôžikov a monštier. Na jednom póle stojí predstava stojatej vody - mora ako stvoriteľského božstva.

V Mezopotámii 3.tis.pr.Kr. uctievali Sumerovia ako hlavného boha Ea/Enkiho (z protoakkad. *hajja* = žijúci), boha múdrosti, vodnej hlbiny a bezodného tajomstva. Bol vládcom podzemného sladkovodného oceánu - boha Apsúa a svojej matke bohyni Nammu prikázal vymodelovať s hliny nad oceánom prvých ľudí. V akkadskom mýte o stvorení sveta, zvanom Enúma eliš (akkad. Keď tam hore) v prapočiatočnom stave neexistovalo ani nebo, ani zem, iba vody sladkovodného oceánu, ktorému vládol Ea, a vody slaného mora, ktorých personifikáciou bola bohyňa Tiamat. Ich zmiešaním sa zrodilo niekoľko generácií bohov. Ich rod vyvrcholil Mardukom, mestským bohom Babylonu, ktorý vytvoril z tela Tiamat nebo a zem, oblohu s hviezdami a súhvezdiami, ktoré boli podobami a sídlami bohov, správcov času.

Podľa egyptských textov sa svet utváral z tône pravdy - z vodnej hlbiny podobnej počiatočnému chaosu, z ktorej sa vynoril ako ostrov - prabažina.

Na druhom póle stojí predstava morskej hlbiny ako sveta mŕtvych, podsvetia. Podľa keltskej a germánskej mytológie cesta do ríše mŕtvych vedie cez more, v jednom z antických mýtov sa zászvetná ríša nachádza na najvzdialenejšom okraji oceánu (podrobnosti v Apokalyptický cyklus: *Peklo*).

So zászvetím, či skôr s posmrtným bytím a božskosťou, súvisí apokalyptická vília skleneného mora (gr. *hós thalasa hyaliné*) či už planúceho ako oheň (Zjavenie Jána 15,1; pozri Apokalyptický cyklus: *Sedem pliağ*) alebo ako trblietajúceho sa ako krištál (Zjavenie Jána 4,6; pozri Apokalyptický cyklus: *Dvadsaťštyri starcov*), ktorým Boh ohlasuje posledný súd a na brehu ktorého spasení spievajú pieseň víťazstva (Zjavenie Jána 15,1-16,21; pozri Apokalyptický cyklus: *Sedem pliağ*).

Preplávanie mora predstavovalo veľkú skúšku, preto bolo spájané s myšlienkou spásy; tak boli vnímané aj stredoveké krížové výpravy do zámoria. More ako nezmerná plocha sa stalo symbolom nekonečnosti rovnako ako nebo, čo sa odrazilo v kozmickej predstavách, pracujúcich s pojmami ako vesmírny oceán, nebeský oceán a „horné vody.“

V Starom zákone sa more uvádza najčastejšie v súvislosti so Stredozemným morom. Už samotný výraz *jám* znamenal západ (more na západ od Palestíny). Slovo sa

ďalej používalo na označenie Červeného mora (Exodus 13,18), Mŕtveho/Soľného mora (Genezis 14,3), Galilejského mora (Numeri 34,11). Výraz jám sa používal aj na označenie mimoriadne širokých riek Eufkrat (Jeremiáš 51,36) a Níl (Nahum 3,8), na pomenovanie veľkých chrámových nádrží; o nádrži Šalamúnovho chrámu v Jeruzalemu, ktoré malo obsah niekoľko tisíc litrov, sa hovorilo ako o bronzovom mori (1Kráľov ,23-26; pozri kapitola *Ježiš medzi zákonníkmi*).

V praktickom živote však starí Izraeliti nejavili o more veľký záujem a ani ho neobľubovali ako napríklad Feničania, ktorých civilizácia bola úzko spätá s námorným obchodom. Pravodstvo (hebr. **tehom**) však malo dôležité miesto v náboženských (podsvetných) predstavách: Keď bol prorok Jonáš pohltý veľkou rybou, volal z lona podsvetia: „**závory zeme sa za mnou zatvorili na veky**“ (Jonáš 2,7). Strach Židov z mora mohol mať korene v ich dlhodobom pastierskom spôsobe života v polopúštnej oblasti Sinajského polostrova, ale aj v prastarej semitskej predstave, že morská hĺbina vystupuje ako démonická sila, ktorá je v nepriateľskom pomere k Bohu. Starohebrejská predstava mora ako Božieho protivníka prežívala veľmi dlho a ešte aj cirkevní otcovia zaraďovali more, temnú a hrozivú hĺbinu, k ríši diabla a démonov, k ríši Livjatána, morského netvora, ktorého otvorený pažerák je priepasťou do pekla a objavuje sa takmer vo všetkých výjavoch *Posledného súdu*. Pre neskorších Izraelitov svet aj more stvoril Boh (Genezis 1,9), je jeho pánom (Žalm 104,7-9; Skutky 4,24) a prispôbil ho potrebám človeka (Genezis 49,25; Deuteronomium 33,13).

Názvy: Zachránenie Petra, lat. Christus ambulans super maris undas, tal. Gesù camina sulle acque, nem. Christus wandelt auf dem Meer, Rettung Petri aus dem Meer, ang. Jesus Walking upon the Waters, Rescue of Peter from Waves.

VZKRIESENIE LAZÁRA

(Ján 11,1-44)

*

Bol chorý istý Lazár z Betánie, z dediny Márie a jej sestry Marty. Bola to tá Mária, čo pomazala (gr. *aleipsasa*) Pána voňavým olejom a poutierala (gr. *ekmaxasa*) mu nohy svojimi vlasmi (pozri kapitola Ježiš v dome farizeja Šimona/Pomazanie v Betánii). Jej brat Lazár bol chorý. Preto mu sestry poslali odkaz: „Pane, ten ktorého miluješ (gr. *hon fileis*), je chorý.“

Keď to Ježiš počul, povedal: „Táto choroba nie je na smrť (gr. *úk estin pros thanaton*; *pros* = na), ale na (gr. *di autés*) Božiu slávu (gr. *doxa* = sláva), aby ňou bol oslávený Boží Syn“ (gr. *hina doxasthé ho Hyios tú theú di autés*; Lazárov stav nie je chorobou, ale Božím plánom ako demonštrovať charakter Ježiša Syna Božieho, vládcu nad smrťou). Ježiš mal rád Martu i jej sestru a Lazára. Keď teda (gr. *ún*) počul, že je chorý, zostal ešte dva dni na mieste, kde bol (bolo treba vyčkať, aby v súlade s Božím plánom mohol byť vzkriesený [nie iba uzdravený]). **Až potom (gr. *epeita meta túto*) povedal učeníkom: „Podme znova do Judey.“ Učeníci mu vraveli: „Rabbi, len nedávno ťa Židia chceli ukameňovať (v jeruzalemskom chráme v sviatok Posvätenia chrámu; Ján 10,31) a zasa (gr. *palin*) ta ideš?!“ Ježiš odpovedal: „Nemá deň dvanásť hodín? Kto chodí vo dne, nepotkne sa, lebo vidí svetlo tohto sveta (deň, svetlo sveta ako metafora Božej prítomnosti). Ale kto chodí v noci, potkne sa (pokračovanie metafory: Boh je svetlo života > tma je život bez svetla Božej prítomnosti; ak pre Ježiša ešte nenastala noc smrti, smrť mu nehrozí), lebo v ňom niet svetla.“ Toto povedal a dodal: „Náš priateľ Lazár spí, ale idem ho zobudiť“ (gr. *úk estin pros thanaton*; Lazárova smrť = spánok, z ktorého bude vzkriesený). Učeníci mu povedali: „Pane, ak spí, ozdravie (gr. *sózein*).“ Ježiš však hovoril o jeho smrti, a oni mysleli, že hovorí o spánku (spánok znamená, že nie je mŕtvy, ale chorý, a treba ho uzdraviť). Vtedy im Ježiš povedal otvorene: „Lazár zomrel. A kvôli vám sa radujem (gr. *chairó* = radujem), že som tam nebol (gr. *di hymas*), aby ste uverili (gr. *hina pisteuséte*; Ježišovo meškanie bolo zámerné, aby sa zázrakom vzkriesenia upevnila viera učeníkov v Ježišov charakter Syna Božieho, Pána nad smrťou). Podme k nemu! Tomáš (*aram. *Thómás* = dvojča), nazývaný Didimus (gr. *didimus* = dvojča), povedal ostatným učeníkom: „Podme aj my a umrieme s ním.“**

Nemá deň dvanásť hodín : iba Boh určí hodinu, kedy sa mu stane zlé; jeho nepriatelia sú súčasťou Božieho plánu; Židia neurčia čas jeho smrti, ale Boh. **Podme aj my a umrieme s ním** : podme, aby sme aj my boli vzkriesení na večnosť; aby sme dosvedčili, že Ježiš je očakávaný Mesiáš; aby sme sa vydali s Ježišom na cestu smrti (pozri Christologický cyklus III.: Neveriaci Tomáš).

Keď ta Ježiš prišiel, dozvedel sa, že Lazár (gr. *Lazarus* < z hebr. *Eliezer* = Môj Boh pomáha) je už štyri dni v hrobe. Betánia (pozri kapitola Ježiš v dome Marty a Márie) bola pri Jeruzaleme (gr. *engys tón Hierosolymón*; gr.pl. *Hierosolymón* = hebr.pl. *Jerušalajim* = pl. Jeruzalemy [snaha evanjelistu zachovať pôvodný hebr. text]; pozri kapitola Vjazd do Jeruzalemu), vzdialená asi 15 stadií (3km), a tak prišlo k Marte a Márii veľa Židov potešiť ich v žiali (gr. *paramytheisthai* = potešiť v žiali; odkaz na židovské obrady oplakávania, pozri kapitola Vzkriesenie Jairovej dcéry) za bratom. Keď Marta počula, že prichádza Ježiš, išla mu naproti. Mária zostala doma. Marta povedala Ježišovi: „Pane, keby si býval tu, môj brat by nebol umrel. Ale aj teraz viem, že o čokoľvek poprosíš Boha, Boh ti to dá (príklad židovskej zbožnosti: Marta pokladá Ježiša za divotvorcu, ktorý má zvláštny prístup k Bohu, nie za Mesiáša).“ Ježiš jej povedal: „Tvoj brat vstane z mŕtvych.“ Marta mu vravela: „Viem (gr. *oida hoti*), že vstane v posledný deň (gr. *en té eschaté hémerá* = v budúcnosti: preklad hebr. výrazov *ba-acharit ha-jamim* = po sledu dní;

bajom/bacharom = deň [ktorý nastane v budúcnosti]), **pri vzkriesení.**“ **Ježiš povedal: „Ja som** (gr. *egó eimí*; hebr. *ano khi' hat*; lat. *ego sum*) **vzkriesenie** (gr. *he anastis*; hebr. *tequ mah'*; lat. *resurrectio*) **a život** (gr. *kai hé zóé*; hebr. *veha chajjim'*; lat. *et vita* = a život). **Kto verí vo mňa, bude žiť, aj keď umrie. A nik, kto žije a verí vo mňa, neumrie naveky** (centrálne posolstvo: smrť v pozemskom zmysle nie je smrťou na večnosti, ak človek verí v Boha a jeho Syna Ježiša). **Veríš tomu** (gr. *pisteueis túto*)?“ **Povedala mu: „Áno, Pane, ja som uverila** (gr. *egó pepisteuka*), **že ty si Mesiáš** (gr. *ho Christos*; pozri Christologický cyklus I.: Mesiáš; slová Marty sú v rozpore s jej predošlým tvrdením), **Boží Syn** (gr. *ho Hyios tú theú*), **ktorý mal prísť na svet** (gr. *ho eis ton kosmon erchomenos*).“

Je už štyri dni v hrobe : zdôraznenie reality smrti (možno symbolika čísla 4, čísla pozemskosti) v protiklade k Ježišovmu trojdennému smrteľnému spánku (pozri Christologický cyklus III.: Vzkriesenie Pána); podľa niektorých odkaz na židovský názor, že duša sa zdržiava v blízkosti tela tri dni, avšak na štvrtý deň už je akékoľvek oživenie nemožné. **Vstane v posledný deň** : gr. *en té eschaté hémerá* = v budúcnosti: preklad hebr. *be-acharít ha-jamim* = po sledu dní, t.j. v budúcnosti (pozri Slovník: Eschatológia). **Pri vzkriesení** : Marta nie je pripravená pochopiť rozdiel medzi všeobecným vzkriesením a dôkazom Božskej moci Ježiša, Pána nad smrťou; jej viera má korene v Starom zákone (Izaiáš 2,2; Micheáš 4,1).

Ako to povedala (gr. *kai túto eipúsa*), **odišla, zavolala svoju sestru Máriu a potichu jej vravela** (gr. *efónésen* = zavolala): **„Učiteľ** (gr. *Didaskale*; *ho Didaskalos* = Majster, preklad hebr. *Rabbi*; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly) **je tu** (gr. *parestin*) **a volá ťa** (gr. *kai fónei se*).“ **Len čo to ona** (gr. *eikéné* = táto) **počula** (gr. *hós ékúsen*), **vstala** (gr. *égerthé tachy*) **a šla k nemu** (gr. *kai érchetó pros auton*). **Ježiš totiž** (gr. *gar* = totiž; celá ďalšia veta sa zdá iba dodatočne oznamovať známy fakt; jej skutočným cieľom je však odkaz na určitú dôležitú myšlienku: Ježišovi hrozilo nebezpečenstvo zo strany nepriateľov, stúpcov *sanhedrinu) **stále ešte nevošiel do dediny, ale bol stále na mieste, kde mu Marta vyšla naproti. Keď Židia, čo boli s ňou v dome a potešovali ju, videli, že Mária rýchlo vstala a vyšla von, pobrali sa za ňou, lebo si mysleli** (gr. *doxazontes*): **„Ide sa vyplakať k hrobu.“ Keď Mária prišla ta, kde bol Ježiš, a zazrela ho** (gr. *idúsa auton*), **padla mu k nohám** (gr. *epesen autú pros tús podas*; prejav viery v Ježiša) **a povedala mu: „Pane, keby si bol býval tu, môj brat by nebol umrel.“ Keď Ježiš videl, ako plače a ako plačú aj Židia, čo s ňou prišli, zachvel sa v duchu** (gr. *enebrimésato en pneumati*) **a vzrušený** (gr. *kai etaraxen en heautó*; *en heautó* = v sebe) **sa opýtal: „Kde ste ho uložili?“ Povedali mu: „Pane** (gr. *Kyrie* = označenie Boha a zodpovedá hebr. *Adonaj/Môj Pán*; pozri kapitola Kázeň na hore), **pod' sa pozrieti!“ A Ježiš zaslzil** (gr. *dakryein* = slziť). **Židia povedali: „Hľa, ako ho miloval!“ No niektorí hovorili: „A nemohol ten, čo otvoril oči slepému, urobiť, aby tento nezomrel** (odkaz na verše 9,32: Uzdravenie slepého od narodenia; dôkaz neschopnosti ľudu rozumieť Ježišovým mesiášskym činom: ohlasované vzkriesenie Lazára je väčším mesiášskym znamením ako predošlé zázračné uzdravovanie chorých)?!“

Zachvel sa v duchu : gr. *enebrimésato en pneumati*; podľa niektorých komentárov: Ježišovo rozochvenie bol prejavom Ježišovej náklonnosti k Lazárovi a výrazom jeho ľudskej prirodzenosti; podľa ďalších išlo o rozochvenie; v iných prekladoch išlo o znepokojenie a rozhorčenie v zmysle pobúrenia, rozčúlenia, hnev nad pretrvávajúcimi pochybnosťami o postavení a poslaní Mesiáša a Syna Božieho. **Zaslzil** : gr. *dakryó* = plačem, slzím; slzy neboli nárekom nad utrpením Židov a Márie, ale nad

tým, že jeho obeť a ponúkaný dar večného života a vzkriesenia nebol pochopený; išlo o pocit márnosti.

Ježiš sa znova zachvel a pristúpil k hrobu (gr. *erchetai eis to mnémeion*). **Bola to jaskyňa** (gr. *spélaion*) **uzavretá kameňom. Ježiš povedal: „Odvalte kameň!“** **Marta, sestra mŕtveho, mu povedala: „Pane, už páchne, veď je štyri dni v hrobe** (gr. *tetartaios estín* = *je štvrtý deň mŕtvy; celé tri dni a časť ďalšieho dňa*).“ **Ježiš jej vravel: „Nepovedal som ti, že ak uveríš** (gr. *ean pisteusés*), **uvidíš Božiu slávu** (gr. *doxa tú theú*)?“ **Odvalili teda kameň. Ježiš pozdvihol oči k nebu a povedal: „Otče, ďakujem ti, že si ma vypočul. Aj ja som vedel, že ma vždy počuješ, ale hovorím to kvôli ľudu, čo tu stojí, aby uverili, že si ma poslal.“** **Keď to povedal, zvolal mocným hlasom** (gr. *fóné megalé*): **„Lazár, pod' von!“** **A mŕtvy vyšiel. Nohy a ruky mal ovinuté plátnom a tvár obviazanú šatkou** (gr. *súdarion*; pozri *Christologický cyklus III.: Ukladanie do hrobu*). **Ježiš im povedal: „Porozvážujte ho a nechajte odísť** (zázrak vzkriesenia nepodlieha kontrole zo strany židovských kňazov; porovnaj kapitola *Uzdravenie malomocného, Uzdravenie chromého v Bethesde*)!“

Príbeh Lazára pokračoval v *apokryfoch a legendách. Apokryfné *Nikodémovo evanjelium (4.st.) informuje, že Hádes odmietal pustiť Lazára zo svojej podsvetnej ríše, ale Kristus ho premohol silou svojich slov.

Niektoré cirkevné autority Východu (ravenský biskup Peter Chrysologus; †450) sa domnievali, že duša Lazárova sa vrátila z podsvetia. Kameň odvalený z Lazárovho bol pokladaný za symbol hriechu a neviery.

Východná legenda hovorí, že Židia v Jaffe posadili Lazára so sestrami do deravého člna, no oni bezpečne pristáli na Cypre, kde sa Lazár stal biskupom a po tridsiatich rokoch pokojne zomrel. Jeho pozostatky preniesli roku 890 do Carihradu.

Iná známa legenda, ktorá ho dáva do spojitosti s Francúzskom, vznikla v 11.storočí. Podľa nej Lazára so sestrami posadili do loďky bez vesiel a kormidla a oni pristáli v juhovýchodnej *Gallii, dnešnom Francúzsku. V Marseille a okolí, kde Lazár údajne pôsobil ako biskup a kde bol neskôršie za Domitianovej vlády umučený, sa obrátilo na vieru veľa ľudí. Domnienka, že je pochovaný v jaskyni, nad ktorou neskôršie postavili opátsky kostol sv.Viktora, vznikla pravdepodobne tak, že si evanjeliového Lazára pomýlili s biskupom Lazárom žijúcim v 5.storočí, ktorý je pochovaný v krypte marseillského kostola.

Strediskom Lazárovho kultu sa od roku 1146 stal burgundský Autun, ktorý získal ostatky sv.Lazára. Mních Martin tu spoločne s pomocníkmi vytesal monumentálny náhrobok presahujúci 7m, zdobený mramorovými sochami Lazárových sestier, niektorých apoštolov a starozákonných osobností (Áron, Dávid) a reliéfmi z Kristovho života. Pútnikmi hojne navštevovaný údajný Lazárov hrob bol zničený roku 1766. Legenda preživala naďalej, neskôr sa Lazárovi pripisovali vidiny onoho sveta.

Aj vojenský rád johanitov, mnohí stredovekí malomocní a nemocnice pre malomocných pokladali Lazára za svojho patróna, ale v tomto prípade išlo o zámenu betánskeho Lazára s fiktívnou postavou z *Podobenstva o boháčovi a Lazárovi*, ktoré sa nachádza v evanjeliu Lukáša (16,19-31). S postavou a menom Lazár (z hebr. Eleazar = Božia pomoc) sa spája ďalší chybný výklad. Arabi písmeno L na začiatku jeho mena pokladali za člen a stotožnili Lazára/Al-Azariju s prorokom Ezdrášom žijúcim v

5.st.pr.Kr. Arabský výklad platí v moslimskom svete dodnes a dokladá ho kenotaf (symbolický hrob) v mešite.

Nový zákon neuvádza o Lazárovi žiadne podrobnosti, niektoré však možno vyvodit' z textu: Lazár bol zrejme bohatý muž, lebo mal samostatnú hrobku a jeho sestra Mária mohla venovať na pomazanie Ježiša libru pravého nardového oleja (pozri kapitola *Ježiš na večeri u farizeja Šimona/Pomazanie v Betánii*). Teória, že by mohol byť totožný s bohatým mladým mužom, ktorý odmietol nasledovať Ježiša, lebo by sa musel zriecť majetku (Marek 10,17-22), je iba nepodložená domnienka. Lazár sa v Jánovom evanjeliu nevyskytuje pre svoje zvláštne zásluhy a činy, ale ako objekt najväčšieho Ježišovho zázraku, ktorým chcel demonštrovať stále nechápajúcemu davu svoj charakter Syna Božieho.

Pokusy vysvetliť zázrak vedecky alebo ho poprieť bádatelia napokon zavrhlí pre zjavnú nezmyselnosť a domýšľanie príbehu. Tak napr. podľa Renata, stúpenca biblického skepticizmu, sa zrejme učeníci s Lazárom zrejme dohodli, že bude predstierať smrť, aby sa preslávil zdanlivým kriesením mŕtvych, ktoré patrilo k povinným schopnostiam mesiášov. Predstava, že by sa Ježiš prepožičal na podobný podvod, hoci v prípade starovekých mágov išlo o opodstatnené podozrenie, je pre veriacich iba urážlivým prejavom nedostatku viery.

Cirkev zdôrazňuje, že Jánom opísaný príbeh pôsobí najprirodzenejšie, ak ho vnímame ako prostú správu. Prvá časť príbehu je podaná ako svedectvo niekoho, kto na vlastné oči videl a na vlastné uši počul, čo sa stalo, kto pobýval s Ježišom na východnej strane Jordánu, čudoval sa, že Ježiš neponáhlal uzdraviť priateľa, ale úmyselne zdržiaval svoj odchod celé dva dni. Svedok bol schopný zapísať jeho výroky ohľadne hodín a vyhlásenia o svojom mesiášstve, poznal vzdialenosť z Betánie do Jeruzalemu, počul výroky Tomáša a ďalších účastníkov príbehu...

Pre tieto vecné detaily bádatelia usudzujú, že príbeh zaznamenal človek, ktorý videl Ježišove činy, počul jeho slová, poznal jeho myslenie, obavy aj ťažkosti učeníkov, lebo bol takmer iste jedným z nich, a odovzdal správu z prvej ruky. Ako dôkaz tejto teórie cirkev upozorňuje, ako s informáciami narába apokryfné Petrovo evanjelium z 2.-3.storočia. To dáva predstavu, ako by asi vyprávanie o Lazárovi vyzeralo, keby sa do neho vložila stredoveká predstavivosť. Jánov stručný príbeh nezaznamenáva jediné Lazárovo slovo, nespomína, čo zažil počas doby, čo nebol medzi živými, ani nepredkladá žiadne zjavenie, ktoré by sa týkalo existencie na onom svete. Celý príbeh opisuje Ježišov najväčší zázračný čin, ktorý vykonal ako mesiáš v záujme Božej pravdy, po ktorom sa sanhedrin definitívne rozhodol zničiť nebezpečného Ježiša z Nazareta, ktorý o sebe verejne vyhlásil, že je Boží Syn (pozri Christologický cyklus III.: *Ježiš pred Kaifášom*)..

Námet Vzkriesenie Lazára sa vyskytuje v náboženskom umení od najranejších fáz kresťanského umenia a je vnímaný ako predobraz Ježišovho zmŕtvychvstania. Veľmi často je umiestňovaný na miestach spojených s večným odpočinkom, v katakombách (Kalixtove *katakomby v Ríme, 3.-4.st.), pretože Kristov zázrak vzbudzoval nádej, že podobne ako Lazár budú aj oni vzkriesení. Výjav umiestňovali od samých začiatkov do voľnej krajiny. Neutrálne pozadie prvých *katakombových malieb oživovala iba architektúra hrobu. Od karolínskeho obdobia (8.-9.st.) používali krajinné prvky, napríklad skalú, strom, vchod do jaskyne, od 15.storočia výjav umiestňovali do starostlivo budovanej krajiny, v pozadí s neďalekou Betániou.

V umení raného stredoveku sa sformovali dva základné varianty dané typom hrobu (chrámik-edikula, skalný hrob, sarkofág) a postojom vzkrieseného Lazára. V prvom variante muž stojí (Giotto, 1304-1306), v druhom sedí či vystupuje zo sarkofágu (otonské rukopisy, 10. st.). Západoeurópske umenie židovský skalný hrob nahrádzalo rímskym sarkofágom (Bernwardov stĺp v dóme v Hildesheime, 1015-1022), prípadne kresťanským otvoreným hrobom v zemi. Ojedinele, predovšetkým v holandskom maliarstve 15.storočia, sa objavujú aj iné riešenia, ktoré súvisia s dobovým spôsobom pochovávaní, napríklad Lazárov hrob sa nachádza na mestskom cintoríne (Jan J. von Kalkar, 1505-1508), vo vnútri v chóre kostola (A. van Outwater, 1450). V 17. a potom v 19.storočí sa v rámci biblickej vernosti viacerí umelci (P.P.Rubens, 17.st.; Gustave Doré 19.st.) vrátili ku skalnému hrobu a zázraku v jaskyni. V Rembrandtovej kompozícii sa divák pozerá von z jaskyne a na pozadí sa črtá obrys Betánie. Veľmi dramaticky zobrazil Lazárovo vzkriesenie český kubistický maliar Josef Kubišta (†1918). V starožidovských pohrebných obradoch boli telá pochovávané vo vzpriamenej polohe, preto ikonograficky dôsledné byzantské umenie zobrazovalo Lazára v tomto postoji. Tento variant sa objavuje až do *renesancie.

Hoci evanjelista Ján pomerne presne opisuje Lazárov výzor, spôsob jeho zobrazenia sa menil. V prvom type bol mŕtvy zabalený na spôsob egyptskej múmie (nástenne maľbe kostola S. Angelo in Formis, 1072-1087), v druhom mal cez telo prehodený iba rubáš, ojedinele zviazané ruky. Na raných zobrazeniach (podobne v raných námetoch *Svadba v Káne*) stojí Kristus s palicou, atribútom mágov, v ruke pred Lazárom vychádzajúcim z hrobu. Palicou na neho ukazuje alebo sa ho ňou dotýka. Pred ním kľacia v hlbokom úklone Marta a Mária Magdaléna. Od 4.storočia sa pred žehnajúcim Kristom objavuje aj kľaciai Lazár. Byzantské umenie začleňuje do výjavu Lazárove sestry, ale aj apoštolov a skupinu prizierajúcich mužov. Niekedy vzkrieseného vyvádza z hrobu jeden z nich. V ranom stredoveku maľovali tiež minimalizovanú kompozíciu iba s postavami Lazára a Krista. V renesancii scénu maliari scénu obohacovali a rozširovali od ďalšie a ďalšie sprievodné postavy. Stálymi účastníkmi zázraku sú nielen Lazárove sestry Mária a Marta, ktoré kľacia pri Kristových nohách alebo pred hrobom, ale aj apoštol: Peter mu rozväzuje ruky, veľký dav obyvateľov Betánie priziera, občas sa objavujú hrobári nesúci platňu z hrobu (Giotto). Na Giottovej freske, ale aj na mnohých ďalších stredovekých dielach (východný okruh, Rossanský kódex, 6.st.) si účastníci pri otváraní hrobu držia nos, aby necítili zápach mŕtveho, rozkladajúceho sa tela. Tento naturalistický detail má posilniť zážitok zo samotného zázraku vzkriesenia.

Niektoré západné vyobrazenia sa inšpirujú apokryfnými textami (*Nikodémovo evanjelium); je na nich Hádes a niekedy aj božský posol Hermes sprevádzajú dušu mŕtveho Lazára. Zaujímavým a zdanlivo prekvapivým je variant so soškou Lazára v podobe falu, pohanského symbolu plodivej sily. Podobné zobrazenia falu sú v ranokresťanských dobách doložené a plnili magickú funkciu, hoci možno s novým, posunutým významom. Mali zaistiť nové zrodenie a vzkriesenia na večnosti.

Starozákonný predobraz Vzkriesenia Lazára: Elizeus kriese syna Šúnemanky (2Kráľov 4,8-37). Bohatá žena zo Šúnemu došla pre proroka Elizea, lebo jej syn zomrel. Elizeus vošiel do izby, ľahol si na dieťa, položil svoje ústa na jeho, kým sa dieťa nezohrialo (námet predstavuje aj predobraz *Vzkriesenia syna naimskej vdovy*).

*

Pohreb. Smrť človeka odjakživa vzbudzovala pocity strachu a obáv z nehmotnej zložky bytia. Verilo sa, že potom, ako sa duša zbavila tela, putovala svetom i zázvetím,

pričom mohla škodiť ľuďom. Ľudia preto rozmýšľali, ako naložiť s mŕtvymi. Pôvodne boli telá ponechávané vo voľnej prírode a iba niektoré boli pochovávané. Za zvlášť hodné pohrebu, okrem významných príslušníkov, v prehistorických časoch boli napodiv považované deti. Takýto stav trval až do konca neolitu, ktorý sa v prednózijských oblastiach datuje do počiatku 5.tis.pr.Kr. V niektorých prípadoch boli pozostalí ukladaní v obydlí, ba dokonca niekedy priamo pod miestom na spanie, nakoľko ľudský príbytok bol pokladaný sa sústavu, ktorá spájala živých aj mŕtvych príslušníkov určitej pokrvnej skupiny. Nie je vylúčené, že tiež išlo o snahu preniesť vlastnosti zvlášť významného nebožtíka na obyvateľstvo jeho domu; v pyrenejskej oblasti ešte v stredoveku napĺňalo tento princíp odstrihnutie nechťov a vlasov nebožtíka a ich ukryvanie v dome, „aby neodišla jeho šťastná hviezda.“

Rozsiahle a plánovito zakladané pohrebiská sa objavujú v dobe medenej, ktorá spadá do doby 6000-3500 pr.Kr. Stali sa miestom posledného odpočinku takmer všetkých príslušníkov obce, od detí až po vážených starcov, a boli dôkazom trvalého osídlenia v danom priestore v súlade s názormi: táto zem je naša, lebo v nej odpočívajú kosti našich predkov. Vedci predpokladajú, že popri pohreboch do zeme v *Mezopotámii (Ur) zrejme jestvovali aj neznáme formy zaobchádzania s ľudskými pozostatkami, napríklad spaľovanie tiel a sypanie popola do riek, uvažuje sa aj o odnášaní mŕtvych do púšte, o skladovaní mŕtvov v obrovských hrobkách, tehlových (*Eridu) alebo kamenných, vytesaných v skalných zrázoch či útesoch v blízkosti príslušných sídlisk.

Nedá sa vylúčiť, že podoba gigantických mezopotámskych hrobiek so stovkami, ba tisícami tiel, mohla ovplyvniť predstavy o podsvetí ako o mieste temnom a plnom prachu, kde sa duše mŕtvych vznášajú ako netopiere.

Pokiaľ ide o Izraelitov pohreb do zeme (hebr. **kvura**) bol jeden zo základných predpisov. Nariadenia ***Tóry** (Deuteronomium 21,22-23) prikazujú, aby aj zločinec bo v deň popravy pochovaný, a ***Talmud** vyhlásil pohreb neznámeho mŕtveho za obecnú povinnosť (hebr. **met micva**).

Ak to len bolo možné, mŕtvi boli ukladaní do rodinných hrobiek zdedených po predkoch. Za rodinné hrobky boli vybrané spravidla jaskyne a katakomby (Abrahám venoval veľkú starostlivosť na zakúpenie jaskyne v **Makpele**, keď mal pochovať manželku Sáru; Genezis 23). Neskoršie sa na tento účel vyhradzovali súkromné a obecné pozemky mimo obývanú oblasť. V talmudskom období, od 2.storočia, bolo zvykom opätovne pochovať kosti zosnulého do kamenných sarkofágov a potom ich uložiť do stálych krýpt, kostníc, či výklenkov v múroch z kameňa. O tejto praxi známej ako „zberanie kostí“ (hebr. **likut acamot**) a zmieňuje ***Mišna** i stredoveký židovský filozof Moše ben Maimon (†1204), známy ako Maimonides.

K pridruženým pohrebným zvykom patrilo prejavovanie úcty k mŕtvemu (hebr. **kevat ha-met**). S cintorínom (hebr. **bejt kevarot** = dom smútku) či pohrebiskom (hebr. **bejt olam** = dom večnosti) sa muselo nakladať úctivo, nesmelo sa tu jesť, piť, nosiť modlitebný plášť **talit** a modlitebné remienky **tfilin** (pozri kapitola *Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom*), a prísne boli odtiaľ vylúčené zvieratá.

Pohreb sa mal konať v deň smrti alebo na druhý deň ak sa vyskytol mimoriadny dôvod na odklad, napr. sabat alebo sviatok, alebo keď sa trúchliaci (hebr. **avelim**) nemohli dostaviť včas, alebo sa vyskytli technické problémy s prípravami pohrebu.

Smrť niekoho významného niekedy vyústila do poetického náreku (2Samuelova 1,17-27). O profesionálnych plačkách sa zmieňuje iba Jeremiáš (9,16), ale aj to v súvislosti so žalospevom nad osudom národa. Niekedy sa po pohrebe smútiacim ponúkal lámaný chlieb a kalich vína (Jeremiáš 16,7). Pri pohrebnom obrade kráľov sa zapaloval veľký oheň.

Biblia naznačuje, že izraelskí králi boli pochovávaní na zvláštnom pozemku pri Jeruzaleme (2Paralipomena 28,27; 1Kráľov 2,1), v blízkosti kráľovskej záhrady a umelej vodnej nádrže (Nehemiáš 3,16). Väčšina panovníkov od Dávida (†970 pr.Kr.) po Chizkiáša (†687 pr.Kr.) bola pochovaná v Meste Dávidovom, čím sa myslí nie celé mesto Jeruzalem, ale iba jeruzalemský vrch *Sijon (hebr. Cijon - miesto pôct). Na jeho náhornej plošine sa pôvodne nachádzala pevnosť Jebúsejcov, ktorú dobyl kráľ Dávid a na počesť svojho víťazstva ju premenoval na **Ir David** - Mesto Dávidovo. Niektorí vládatelia mali vlastné súkromné hrobky. Ich presné umiestnenie dnes nie je známe a pomníky, ktoré sa nachádzajú v Kidrónskom údolí, pochádzajú až z doby Herodesa Veľkého, z 1.st.pr.Kr. V Novom zákone pozostali umiestňovali mŕtvolu v „hornej izbe“ domu (Skutky 9,37).

Z evanjeliových textov sa usudzovalo (pozri Christologický cyklus III.: *Snímanie z kríža*), že mŕtvemu Lazárovi aj Ježišovi ovinuli ruky a nohy pásmi látky napustenej vonnými olejmi, hlavu ovinuli šatkou gr. **sudarion**/lat. **sudarium** a na telo navliekli plátennú košeľu (resp. zabalili do plátna) **sindón** (Marek 15,46). Izraeliti pravdepodobne verili, že sa človek pri všeobecnom vzkriesení ukáže v rovnakom odevu, v akom bol pochovaný (pozri Christologický cyklus III.: *Prenášanie tela do hrobu*).

Svoj zármutok pozostali prejavovali veľkým hlukom, kvílením a nárekom, snád sa v žiali tĺkli do prs, čo iste mohlo prameniť z pôvodnej viery, že hluk odháňa zlých démonov, ktorí by mohli ohroziť pozostalých, zhromaždených okolo mŕtveho. Jairos (pozri kapitola *Vzkriesenie Jairovej dcéry*) najal smútočných hudobníkov, aby sprevádzali pohrebný spev v dome a pri procesii. Neskorší rabínsky zákon spresnil zvláštne povinnosti manžela voči zosnulej manželke a na sklonku 2.st.pr.Kr. platilo, aby aj ten najchudobnejší najal pri pohrebe dvoch flautistov a jednu plačku.

Požiadavka, aby telo nezostalo cez noc vo vnútri jeruzalemských hradieb, nebola bežná prax, ale skôr rabínske odporúčanie. Ján (11,39) predpokladá, že po štyroch dňoch, možno skôr, mŕtve telo zapáchalo. Keď Ježiš stretol v Naime pohrebný sprievod (pozri kapitola *Vzkriesenie syna naimskej vdovy*), v sprievode kráčala matka zosnulého a veľa obyvateľov mesta. Telo niesli nosiči na márach **soros**. Pred nimi išiel človek, ktorý ospevoval život a činy mŕtveho. *Josephus Flavius udáva, že pre Židov neboli dôležité výdaje na pohreb, nákladné obrady ani nápadné pamätníky - hrobky a mauzóleá. Pokiaľ to bolo možné, pohrebný obrad vykonávali najbližší príbuzní. Všetci, ktorí na svojej ceste stretli sprievod, sa k nemu pripojili a smútili spolu s rodinou. Po pohrebe musel byť dom a jeho obyvatelia rituálne očistení, lebo prišli do styku s mŕtvym telom. Zármutok trval aj po pohrebe po dobu siedmich dní, výnimočne tridsať dní.

Postupom času, v talmudskom období od 2.storočia bol vypracovaný podrobný pohrebný scenár, ktorý sa v jednotlivostiach mohol líšiť v závislosti od miesta židovskej *diaspóry. V prvej fáze prípravy pohrebu sa telo umylo, čo tradične vykonalo sväté bratstvo (**chevra kadiša**), dobrovoľná skupina mužov, ktorá dozerala na obrady a pohreby, aby boli v súlade so židovskými zvykmi. Spolok (**chavutot**) vykonával svoju činnosť, hoci v obmedzenej miere, až do neskorého stredoveku (Nemecko, Španielsko).

V 17. storočí v Prahe sa chevra kadiša zmenila na pohrebný spolok, ktorý slúžil potrebám celej obce. Členstvo v ňom bolo pokladané za vyznamenanie a naplnenie najvyššej **micvy**, náboženských prikázaní, ktoré bol Žid povinný plniť. Počet členov spoločenstva bol často obmedzený na 18, čo v *gematrii dávalo početný ekvivalent slova **chaj** (žijúci).

Členovia bratstva rituálne umyli telo a pripravili ho k pohrebu: obliekli mŕtvemu biely rubáš **tachirim** či biele rúcho **kitl**, pripomínajúce u krku naberanú kňazskú kamžu, telo zabalili do plášt'a **talit**, pričom strapce **cicijot** (pozri kapitola *Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom*) dali do polohy **pasul** (neplatné).

Podľa starovekého zvyku sa telo pred pohrebom umiestnilo na máry a pochovalo bez rakvy; v stredovekej *diaspóre sa dalo do drevenej, borovicovej rakvy (**aron**), do ktorej sa vložila hlina zo *Svätej zeme, a bolo zahádzané hlinou. Na hrobe bol vztýčený náhrobný kameň (**maceva**), do ktorého bolo vyryté meno zomrelého, oslavné vety, v prípade kňazov aj emblémy. Kameň bol buď vo vztýčenej polohe (Aškenázovia v Nemecku), alebo položený na plocho (Sefardi v Španielsku, na Balkáne, severnej Afrike, Holandsku a Židia v Izraeli). Kremácia alebo balzamovanie odporujúce tradičnému pohrebu, boli vnímané ako urážlivé a zaváňajúce *pohanstvom. Po posledných obradoch a zádušnej bohoslužbe, ktorej sa bratstvo tiež zúčastnilo, boli máry alebo rakva spustené do hrobu a členovia pohrebného bratstva ich zahádzali hlinou. Potom odrecitovali oni alebo trúčliaci modlitbu ***Kadiš** a odišli dvomi radmi tešiteľ'ov, ktorí vyslovovali zvyčajne slová sústrasti. Kým prítomní opustili cintorín, boli zvykom, že vytrhli trávu a citovali Žalm (103,14): „**On pamätá, že sme iba prach**“ (pokračovanie Žalmu: „**Ako poľná tráva sú dni človeka, odkvitá s' ňa poľný kvet**“) a vykonali očistu. Sefardi a Židia v Izraeli položili na hrob kvety alebo veniec, Aškenázovia, ktorí to pokladali za pohanský zvyk, namiesto toho dávali dobročinné dary. Po návratu do domu smútku bolo poskytnuté „jedlo útechy“ (**se'uda šlišit** = tretie jedlo).

*

Barla. Na stredovekých obrazoch Vzkriesenia Lazára býva Ježiš zobrazený s palicou. Palica v ruke muža, ak práve nebol pastierom, pútnikom alebo vojacom, bola v staroveku symbolom váženého muža, stelesnením autority ľudskej aj božskej, výrazom moci a vedomostí o neviditeľnom, a tiež atribútom kňazov a misionárov. Áronova palica bola znakom úradu kňaza, veliteľskou palicou vodcu kmeňa, žezlom (hebr. **matteh**). Príbeh v Numeri (17,16-23), uloženie palíc vodcov všetkých kmeňov do stanu stretávania (pozri kapitola *Dvanásťročný Ježiš v chráme*) sa pred archu (sídlo Boha) a pokrytie Áronovej palice kvetmi a zrelými mandľami, bolo znamením, že Boh určil Árona za kňaza. Nakoľko išlo o tú istú palicu, ktorou udrel Mojžiš do skaly v Kádeši a otvoril prameň vody, bola súčasne magickým predmetom (Numeri 20,7-11).

Podľa cirkevného otca Ambróza (†397) mala byť palica biskupov dole zašpicatená, aby mohla poháňať strnulých, uprostred rovná, aby mohla ovládať slabých, a hore zakrivená, aby mohla zhromažďovať zatúlaných. Keď Ježiš vysielal svojich učeníkov, prikazoval, aby si nič nebrali, iba palicu (Marek 6,8), symbol pútnictva vo viere a pre vieru.

V kresťanskej ikonografii stojí nositeľ palice - barly vždy v strede diania. V starom kresťanskom umení je Kristus zobrazovaný ako divotvorca, ktorý zázračnou palicou kriesi mŕtveho Lazára a *Jairovu dcéru*, alebo ako *dobrý pastier*, ktorý chráni svoje ovečky – veriacich (pozri Christologický cyklus I.). Odkaz na palicu mágov sa

nachádza aj v legende o Jozefovi z Arimatie (pozri Christologický cyklus III.: *Snímanie z kríža*).

Názvy: Lat. Resurrectio Lazari e sepulcro, tal. Risurrezione di Lazaro, nem. Auferweckung (Erweckung) des Lazarus, angl. Raising of Lazarus.

SVADBA V KÁNE GALILEJSKEJ/ZÁZRAK V KÁNE

(Ján 2,1-12)

*

Na tretí deň (po po stretnutí s Filipom a Natanelom v *Galilei) **bola v Káne Galilejskej svadba. Bola tam Ježišova matka. Na svadbu pozvali** (gr. *ekléthé*) **aj Ježiša a jeho učeníkov. Keď sa minulo víno, povedala Ježišovi matka: „Nemajú vína.“ Ježiš jej povedal: „Čo mňa a teba do toho, žena** (gr. *ti emoi kai soi gýnaj*; Mária ho nemá čo usmerňovať a poučovať, lebo on sám vie na pokyn Otca, kedy treba vykonať zázrak na potvrdenie svojho mesiášstva; medzi Ježišom a matkou existuje rozdiel a Ježiš podlieha zákonu, ktorý stanovuje niekto iný)? **Ešte neprišla moja hodina“** (gr. *úpó hēkei* = moja hodina; o hodine Ježišovho mesiášskych vystúpení rozhoduje Boh, nie vôľa človeka). **Jeho matka povedala obsluhujúcim: „Urobte všetko, čo vám povie** (gr. *ho ti an legé hymin, poiésate*; Mária rešpektuje synovu vôľu, hoci jeho slovám ešte nerozumie)!“

Stálo tam šesť kamenných nádob na vodu (šestka ako číslo dokonalosti), **ktoré slúžili na očisťovanie** (snád' odkaz na rituálny kúpeľ; pozri kapitola Krst Ježiša), **ako to bolo zvykom u Židov, každá na dve až tri miery** (gr. *metrétas duo é treis*; *metretés* = miera). **Ježiš im povedal: „Naplníte nádoby vodou!“ A naplnili ich až po okraj. Potom im povedal** (gr. *legei*): **„Teraz načrite a zaneste staršiemu!“ A oni zanesli. Keď starejší ochutnal vodu premenenú na víno** (živá voda židovského rituálu premenená na *eucharistický nápoj - živú vodu v kresťanskom poňatí), **on nevedel, skade je** (gr. *pothen estin*), **ale obsluhujúci, čo načierali vodu, to vedeli, zavolať si ženícha** (gr. *ho nymfios*; hebr. *chatan*; pozri kapitola Panny múdre a nerozumné) **a vravel mu: „Každý človek podáva najprv dobré víno a horšie až potom, keď si hostia upili. Ty si ale zachoval dobré** (gr. *kalos*) **víno až doteraz“** (gr. *héos arti* = do tejto chvíle; metafora; dobré víno starozákonných dejín spásy prichádza nakoniec: odkaz na novozákonnú symboliku vína ako symbolu krvi a Kristovej obete; porovnaj Christologický cyklus I.: Studňa života – krvavá studňa). **Toto urobil Ježiš v Káne Galilejskej ako prvé znamenie** (gr. *archén tón sémeiôn*) **a zjavil** (gr. *fanerosen*) **svoju slávu** (gr. *tén doxan autú*; gr. *doxa* = sláva; zázrak v Káne chápaný ako prvá *epifánia). **A jeho učeníci uverili v neho** (chýbajúce meno Márie naznačuje, že ešte nedospela k viere v synovo mesiášstvo).

Potom zišiel (gr. *katebé*) **on i jeho matka a bratia** (Ježišovi súrodenci pozri v kapitole Narodenie Pána) **i jeho učeníci do Kafarnaum, kde** (gr. *ekei* = tam) **zostali niekoľko dní** (pozri kapitola Uzdravenie ochrnutého).

Čo mňa a teba do toho, žena : gr. *ti emoi kai soi, gýnaj*; dosl. „čo mám ja s tebou, žena“); gr. *ti emoi kai soi* je *kalk hebr. *ma li va-lak*; staré semitské vyjadrovanie, v *Starom zákone používané na odmietnutie správnej žiadosti, na ktorú ešte neprišiel čas, alebo ktorá je nevhodná, alebo ak sa naznačuje, že s niekým nemáme nič spoločné; presný odtieň významu závisí od kontextu; objavuje sa aj v *Novom zákone (pozri kapitola Uzdravenie posadnutého z Gerasy); nezvyčajne strohé oslovenie matky vysvetľuje až Jánov text 19,26 v súvislosti s Ukrižovaním, ktorý odkazuje na Genezis (3,15-20), kde Mária vystupuje ako nová Eva (Eva < hebr. *havváh* = živá; s významom „matka žijúcich“); podobne strohá odpoveď na Petrovu otázku vo Vzkriesení Pána (pozri Christologický cyklus III.) **Dve až tri miery** : gr. *metrétas duo é treis*; *metretés* = miera; v novozákonných časoch 1 židovská miera zodpovedala 1 bat = asi 39,5 litrov;

vody v nádobách bolo celkom 500-700litrov, čiže bola pripravená na rituálny kúpeľ; iné odhady (Nový zákon s komentármi a margináliami jeruzalemskej biblie) uvádzajú 100-150litrov, Moloney uvádza 90litrov; potom by mohlo ísť aj o vodu určenú na pitie; podľa niektorých komentátorov zázrak premeny vody na víno bol Ježišovou výzvou prívržencom kultu Dionýza a mal dokázať že nielen grécky boh, ale aj židovský Mesiáš dokáže robiť zázraky.

Príbeh Svadby v Káne chápe cirkev ako prvé mesiášske znamenie, ktorým Ježiš zvestoval svetu blížiaci sa príchod kráľovstva Božieho. Zázrakom v Káne nastáva mesiášska doba spásy, doba svadby a nesmiernej radosti, pri ktorej nesmie chýbať víno. V tejto stredovekej cirkevnej interpretácii preto šesť džbánov odkazuje na nebeskú svadobnú slávnosť.

Šesť kamenných nádob s vodou, podľa bádateľov určených nie na pitie (už podľa ich objemu), ale na rituálnu očistu, má podľa stredovekého symbolizmu naznačovať šesť období Starého zákona, šesť dní stvorenia sveta. Bernard z Clairvaux (†1153), opát cisteriánskeho kláštora a reformátor cirkvi, hľadal v svadobných obrazoch Piesne Piesní blaženosť duše zjednotenej s Kristom.

V prvých storočiach kresťanstva boli zázraky premeny vody na víno a rozmnoženia chlebov a rýb (pozri kapitolu *Rozmnoženie chlebov a rýb*) chápané ako naplnenie starozákonných prorociev, od 2.poloviny 4.storočia boli vysvetľované ako symbol *eucharistie. Tento význam zdôrazňovali kartáginský biskup Cyprian (†258), biblický učenec Beda Venerabilis (†735), milánsky biskup Ambróz (†397). Niektoré cirkevné authority (Maximus Turínsky, †415) premenenie vody na víno vzťahovali ku krstu, alebo (Augustín z Hippo Regia, †430) ho interpretovali ako mystický sobáš Krista s cirkvou (pozri Christologický cyklus I.: *Mystický sobáš*). Hoci niektorí komentátori vidia zázrak premenenia vody na víno iba ako tzv.mimovoľný zázrak, ktorý nemal duchovný alebo božský zámer, za prejav láskavosti k matke, iní pripisujú udalosti v Káne oveľa väčší, dokonca základný význam. Vidia v nej prvú z troch epifánií (zvyšné dve predstavuje udalosť *Kľaňania troch kráľov* a *Krst Ježiša*).

Svadba v Káne sa v ranom kláštornom maliarstve vyskytovala zriedkavo, čo odrážalo dobové postoje k manželstvu a celibátu (apoštol Pavol v očakávaní skorého príchodu veku ľudstva odporúčal kresťanom vyhýbať sa láske, neuzatvárať manželstvo a sústrediť sa na duchovnú prípravu každého jednotlivca na posledný súd), ale od 15.storočia sa Svadba v Káne stala, obdobne ako *Posledná večera*, častým námetom výzdoby kláštorných jedální, refektárov.

V ranom období zobrazovali iba zázrak premenenia vody na víno (sarkofág z Arles, 350-360). Prostredie bolo neurčité, sprievodných postáv iba málo, niekedy chýbala aj Panna Mária, hoci ju evanjelista výslovne uvádza medzi prítomnými, v minimalizovanom type vystupoval len Kristus. V raných vyobrazeniach (tzv.Stromový sarkofág z Arles, 350-360) sa Ježiš dotýka nádoby s vodou palicou, atribútom mágov (podobne v námete *Vzkriesenie Lazára*) a služobník nalieva vodu do džbánov. Panna Mária sa objavuje na scéne prvýkrát v rokoch 450-460 (tzv.Andrews-*Diptych). Až v karolínskom umení 9.storočia sa sformoval základný ikonografický typ zobrazujúci obe udalosti, Svadbu a Premenenie vody.

V neskorom stredoveku je scéna epicky rozvinutá, Kristus s Máriou sedia pri svadobnom stole popri ženíchovi a neveste. Umelci výjav situovali do bohatého meštianskeho interiéru, v renesancii podľa všeobecných dobových tendencií ho

maľovali aj na nádvorí domu či paláca. Postupne pribúdali ďalšie postavy príbehu: apoštoli, služobníci, hostia, správca hostiny. Svadobní hostia sedia okolo stola s Ježišom v strede.

V talianskom a holandskom umení má stôl tvar písmena L, Ježiš sedí za jeho kratšou stranou, čo možno vzdialene pripomína židovské zvyklosti stolovania (Hieronymus Bosch, 1475-1480; porovnaj námet *Posledná večera*). V benátskom maliarstve 16.storočia maliari budovali výjav symetricky: Kristus sedí uprostred stola, Panna Mária zvyčajne vedľa nevesty. V inej verzii sa Kristus objavuje súčasne uprostred aj na boku obrazovej plochy, kde žehná kade. Ale dianie sa obvykle sústreďuje na správcu hostiny ochutnávajúceho víno, bezprostredného svedka zázraku. Nevesta a ženích mávajú na hlave vence, ako býva zvykom pri svadobných obradoch.

V neskorom stredovekom umení má ženích občas svätožiariu. Táto *ikonografia vychádza z teórie Bedu Venerabilis, prvého anglického historika a biblického učenca, ktorý sa domnieval, že ženichom v Káne mohol byť samotný apoštol Ján. Podľa neskoršieho ľudového výkladu bola nevestou Mária Magdaléna. Správcu hostiny stredoveká legenda stotožnila so sv.Architricliniom. S narastajúcim počtom sprievodných postáv služobníkov a hostí v *renesancii a *manierizme sa vlastný zázrak premenenia vody na víno dostáva do úzadia a scéna sa mení na neprehľadnú spoločenskú vravu, v ktorej sa stráca postava Spasiteľa (Paolo Veronese, 1562-62). Počet nádob, zvyčajne džbánov, kolíše od jedného do siedmich, ale najčastejšie je ich šesť, tak ako uvádza biblický text. Svadbu v Káne v ranom stredoveku často zobrazovali spolu s *Rozmnožením chlebov a rýb* ako predobraz eucharistie.

Starozákonné predobrazy Káne Galilejskej: a) Elizeus plní vdove džbány olejom (2Kráľov 4,1-7). Žene, ktorej zomrel manžel a prišla do dlhov, chceli veritelia zobrať synov za otrokov. Nemala nič, iba jednu nádobu s olejom. Hľadala pomoc u proroka Elizea a ten jej prikázal zhromaždiť prázdne nádoby a plniť ich olejom z nádoby. Keď boli všetky plné, prikázal, aby olej predala a vyplatila synov z otroctva a zo zvyšku tržby s nimi žila. Podľa stredovekého výkladu vdova je nevesta cirkev, ktorej zobrali ženícha Krista, ale ona dostala olej, čiže mnohé milosti od Ducha Svätého. **b) Elizeus uzdravuje vodu v Jerichu (2Kráľov 2,18-22).** Po tom, čo Elizeus dostal moc od proroka Eliáša, stretol v Jerichu mužov, ktorí sa sťažovali na zlú vodu v meste, ktorá spôsobovala potraty. Elizeus prikázal, aby priniesli prázdnu misu a trochu soli a odišiel s tým k prameňu, do ktorého soľ vysypal a prameň uzdravil. Podľa stredovekého výkladu zmiešanie vody a soli odkazuje na inkarnáciu.

*

Svadba ako metafora posledného súdu a nebeského kráľovstva. Obrazy svadby ako posledného súdu a nebeského kráľovstva sa objavujú vo viacerých biblických pasážach. Matúš (22,1-14) uvádza podobenstvo o svadbe kráľovského syna, svadobné prirovnanie používa *Podobenstvo o desiaticich pannách*, svadobná terminológia vyskytuje tam, kde sa píše o neveriacich a hriešnych ako o cudzoložnom pokolení (Matúš 12,39; Marek 8,38). Kapitola Vítanie nebeského ženícha (Zjavenie Jána 19,7-9) označuje spoločenstvo veriacich a Krista ako *Svadbu Baránkovu* (pozri Christologický cyklus I.). Aj najznámejší novozákonný svadobný motív, *Zázrak v Káne* bol v stredoveku v nadväznosti na cirkevného otca Augustína (†430) vysvetľovaný ako svadba Krista s Cirkvou.

Hlboký význam má slovný výraz svadba v prípade panenskej askézy mníšok, ktoré označuje cirkevný otec Tertullianus (†220/230) za nevesty Kristove, obetujúce

svojmu nebeskému ženíchovi dušu i telo. Apokalyptik Ján opisuje sväté mesto ako nový Jeruzalem zostupujúci z neba, krásny ako nevesta vyzdobená pre svojho ženícha (Zjavenie Jána 21,2; pozri Apokalyptický cyklus: *Nebeský Jeruzalem*). Cirkevný otec Origenes (†245) nazýva ľudskú dušu nevestou *Logu. Sv. Augustín v svojich raných spisoch označuje cirkev ako nevestou bez poškvrvny a vrások.

*

Číslo šesť. V Starom zákone je číslo šesť tesne späté s človekom: Jahve stvoril muža a ženu v šiesty deň (Genesis 1,27), šesť dní vyhradil človeku na prácu (Exodus 20,9; 23,12; 31,15), hebrejský otrok musel slúžiť šesť rokov a potom mal byť prepustený.

Všetko pozemské a nebeské sa v starozákonných časoch javilo ako prejav čísla šesť, lebo Boh stvoril svet za šesť dní. Od tohto kozmologického aktu bol odvodený pracovný týždeň človeka, rytmus práce a odpočinku, ktorý sa osvedčil. V znamení čísla šesť je aj židovský sviatok *pesah, pripomínajúci Židom záchranu na úteku z Egypta. Preto aj šesť dní jedia nekvasený chlieb maces a až potom sa vracajú k bežnému jedlu.

Podľa niektorých interpretov sa šesť kamenných nádob na vodu v Káne galilejskej vzťahuje k starovekej symbolike čísla šesť. Šestka je v numerológii jedným z hlavných čísiel dokonalosti. Nezávisle od tradičných kultúr, ľudia vždy priťahovala a udivovala krása a účelnosť šesťhranného včelieho plástu a hexagonálna kryštalická forma snehovej vločky. Antickí filozofi boli presvedčení, že ak ju príroda stále opakuje v nespočetných variantoch, je to zrejme preto, že jej tvar sa blíži k ideálnej forme. Číslo šesť bolo dokonca nazývané **numerus perfectus**, lebo má pozoruhodné vlastnosti. Je súčtom aj súčinom čísiel 1, 2, 3 a to bol zrejme dôvod, prečo ho antickí myslitelia považovali za významné.

Šesť nádob s očistnou vodou premenenou na víno, tekutinu s jej eucharistickými súvislosťami, vidí cirkev ako prvé mesiášske znamenie, ktorým Ježiš oznamoval svetu blížiaci sa príchod kráľovstva Božieho, ba priamo začiatok doby spásy, akt posvätného sobáša – *hieros gamos (pozri Christologický cyklus I.: *Mystické zasnúbenie sv. Kataríny/Mystický sobáš*), čas nesmiernej radosti, pri ktorom nesmie chýbať víno (pozri heslo víno v Christologickom cykle III.: *Posledná večera, Ukrižovanie*).

Skôr však, ako nastane posledný deň jeho pozemskej existencie, musí Ježiš prežiť svoje utrpenie a v piatok, šiesty deň v týždni, o šiestej hodine byť pribitý na kríž (nakolko však biblické časové údaje nie je možné pokladať za presné podľa dnešných meradiel, evanjeliá sa v určení hodiny ukrižovania a Spasiteľovej smrti rozchádzajú; Ján udáva šiestu hodinu, Marek tretiu a Lukáš s Matúšom šiestu až deviatu hodinu (pozri Christologický cyklus III.: *Ukrižovanie*).

V židovstve, ale nielen v ňom, hrá významnú úlohu hexagram, šesťrohá hviezda, ktorá môže byť rôzne vysvetľovaná. Hexagram vytvorený dvoma prekrývajúcimi sa trojuholníkmi, pričom jeden smeruje špicom dole a druhý hore, mohol symbolizovať stretnutie neba a zeme, Boha a človeka. Tak sa stal hexagram znamením Zmluvy (pozri Slovník: Tóra), symbolom priateľstva medzi Bohom a ľudom.

*

Kána (z hebr. qana = tŕstie) bola galilejská dedina, ktorá ležala na vyvýšenine západne od Genezaretského jazera. Stala sa svedkom Kristovho zázraku s premenou vody na víno a uzdravenia syna kráľovského služobníka (Ján 4,46-50). V Káne mal

svoj domov učeník Natanel (Bartolomej). Osada dodnes nie je presne lokalizovaná, niektorí archeológovia a predovšetkým rád františkánov ju stotožňuje s Kefr Kennou ležiacou asi 6 km na severovýchod od Nazareta na ceste do Tiberiady, lebo je tu dostatok prameňov, ktoré zavlažujú figovníky, v tieni ktorých prvý raz stretol Ježiš Natanela a povolal ho do služby (Ján 1,48). Veľa súčasných bádateľov stotožňuje Kánu s Chirbet Kaná, zrúcaninami 14 km severne od Nazareta, kde archeológovia odkryli 31 cisterien a zrúcaniny veľkej osady. Preto sa bádatelia domnievajú, že ak Natanel pochádzal z tejto veľkej a bohatej Kány, mohol mať dôvod na pochybovačné slová na adresu historicky a politicky bezvýznamného Nazareta, z ktorého pochádzal Ježiš, ašpirujúci na titul Mesiáša, povedať: „**Môže byť z Nazareta niečo dobré?**“ (Ján 1,46).

*

Zázrak. Biblia používa pre termín zázrak niekoľko *arameských, hebrejských a gréckych výrazov, ktoré sa prekladajú ako zázrak, div, znamenie, mocný skutok a moc. Viera v zázraky je zasadená do kontextu svetového názoru, ktorý sa pozerá na celé stvorenie sveta ako na niečo trvalo podriadené Božej vôli. Ak hovoria biblickí autori o mocných Božích skutkoch, neoddeľujú ich od prírody, lebo veria, že všetko je dôsledkom Božej všemohúcnosti. Prírodné zákony podľa nich iba opisujú znalosti o vesmíre, na ktorom Boh stále pracuje. Niektorí filozofi a teológovia argumentujú, že konanie zázrakov sa nezlučuje s povahou a zámermi Boha, ktorý tvorí bez obmedzení a nepotrebuje dodatočné opravy už raz nastoleného prírodného poriadku. Iní im protirečia a tvrdia, že zázraky sú udalosti, ktoré ukazujú osobnú podstatu Boha, ktorý nevystupuje ako nemenný osud, ale ako Vykupiteľ, ktorý zachraňuje, vedie a vychováva svoj ľud. Tí, ktorí súhlasia s oprávnenou existenciou zázrakov, sa prirodzene pýtajú, akú úlohu plnia zázraky v Božom diele a zjavení. Konzervatívni teológovia ich vnímajú ako znamenia pravosti prorokov, apoštolov a najmä Syna Božieho. Liberálni teológovia tvrdia, že starozákonné a novozákonné zázraky majú rovnaký charakter ako pohanské vyprávania o božstvách a ich prorokoch. Niektoré úvahy zdôrazňujú, že starozákonné a novozákonné zázraky sa od seba výrazne odlišujú, najmä tie, ktoré vykonal sám Ježiš. Snaha podporiť vierohodnosť novozákonných zázrakov pomocou znalostí dnešnej psychológie a psychosomatickej medicíny, snaha vedecky ich vysvetliť, končí pri takých mocných činoch, ako bolo naplnenie nádob v Káne, rozmnoženie chlebov alebo utíšenie búrky na Galilejskom mori. Súčasná teologická skepsa predpokladá, že Ježiš bol človek, ktorý jednoducho vládol vedomosťami a schopnosťami, aké poznajú a využívajú dnešní psychoterapeuti. Ale evanjeliá opisujú zázraky, ktoré smerujú do oblastí, ktorých si psychiatria a duchovné liečiteľstvo nevíšima a ani nemá možnosť do nich zasahovať. Zoči-voči týmto argumentom racionalisti 19.-20.storočia hľadajú východisko v symbolickom vyjadrovaní, ktoré bolo charakteristické pre raných kresťanov, napríklad rozmnoženie chlebov interpretovali tak, že Ježiš rozdelil pár pecňov na omrvinky, aby sa každému ušlo (pozri Christologický cyklus I.: *Ježiš Kristus*).

Súčasná cirkevná autorita poukazuje na zásadný rozdiel medzi starozákonnými a novozákonnými zázrakmi. V Starom zákone vystupuje Boh, ktorý koná mocné činy sám vďaka svojej nadprirodzenej moci. V rôznej podobe sa zjavuje svojim služobníkom alebo ich príležitostne poveruje, aby mocné činy sprostredkovali. Ježiš však vystupuje ako vtelený Boh a pritom sa správa podľa vlastnej vôle a pôsobí ako zvrchovaná autorita sveta. Keď apoštolí konali podobné zázraky v Ježišovom mene, konali tak s použitím sily vzkrieseného Ježiša, ku ktorému mali dôverný vzťah (uzdravenie chorého Petrovým tieňom, Petrovo a Jánovo vzkriesenie Tabity opísané v Skutkoch 5,14-16; 9,36-42), konali v jeho mene, aby pokračovali v jeho diele. Súčasní teológovia diskutujú o tom, či sa funkcia zázrakov obmedzuje iba na apoštolskú dobu, keď ešte žili

Ježišovi apoštoli a vznikali spisy Nového zákona (okolo 33-90), a obhajujú myšlienku, že k plnému zjaveniu Syna Božieho už došlo a nie je dôvod očakávať zázraky, ktoré by rozšírili toto zjavenie, lebo všetky nové divy a znamenia vždy budú iba jeho neoddeliteľnou súčasťou.

Názvy: Svadba v Káne, lat. Nuptiae in Cana, tal. Nozze di Cana, nem. Hochzeit zu Cana, Wandlung des Wassers in Wein, angl. Wedding Feast at Cana, Turning Water into Wine.

NIKODÉM POUČOVANÝ KRISTOM/ROZHOVOR S NIKODÉMOM

(Ján 3,1-21)

*

Medzi farizejmi bol človek menom Nikodém (gr. *Nikodemos* = víťaz ľudu; hebr. *Nakdimon*), **popredný muž** (gr. *archón*; hebr. *šemo* = knieža, predstavený; člen židovskej veľrady) **u Židov. On prišiel v noci** (aby nebol podozrievaný zo sympatií k novému učeniu) **k Ježišovi a povedal mu: „Rabbi, vieme, že si prišiel od Boha ako učiteľ** (pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly), **lebo nik nemôže robiť** (gr. *údeis dynatai* = nemôže robiť) **také znamenia** (gr.pl. *semeia*; gr.sg. *semeion* = znamenie), **aké ty robíš, ak nie je s ním Boh.“** Ježiš mu povedal: „**Veru, veru** (gr. *amén* < hebr. *amén* = naozaj, z hebr. *aman* = istota [pravdy]; biblický liturgický výraz súhlasu; pozri kapitola Kázeň na hore), **hovorím ti** (gr. *legó soi*): **Ak niekto nenarodí** (gr. *gennéthé* = bol splodený) **znova** (gr. *anóthen* = znova, zhora), **nemôže uzrieť** (gr. *ú dynatai*) **Božie kráľovstvo**“ (gr. *hé basileia tú theú*; pozri kapitola Kázeň na hore; Božie kráľovstvo ako synonymum spasenia). **Nikodém mu vrazil: „Ako sa môže človek** (gr. *antrópos*) **narodiť, keď je už starý? Azda môže druhý raz** (gr. *deutheron*) **vojsť do lona svojej matky a narodiť sa?“** Ježiš povedal: „**Veru, veru, hovorím ti: Ak sa niekto nenarodí z vody a z Ducha** (narážka očistné kúpele Jána Krstiteľa; krst ako absolútna potreba; pozri kapitola Krst Ježiša), **nemôže vojsť** (gr. *eiselthein*) **do Božieho kráľovstva** (Božie kráľovstvo z zmysle život/večný život; gr. *zoe* = život). **Čo sa narodilo z tela** (gr. *sarx* = telo), **je telo** (človek vo svojej pomínutelnosti; telo v preklade *sarx* alebo *sóma* pozri kapitola Kristus poveruje Petra), **a čo sa narodilo z Ducha** (z Božej životodarnej moci), **je duch** (gr. *pneuma* = duch ako duchovná bytosť; v tomto zmysle: Izaiáš 44,3; 59,21; Ezechiel 11,19; 36,26; Zachariáš 12,10; Joel 2,28...). **Nečuduj sa** (gr. *mé thaumasés*), **že som ti povedal** (gr. *hoti eipon soi*): **Musíte sa znova narodiť** (prostredníctvom krstu, ktorým človek dostáva Ducha Svätého, princíp nadprirodzeného, Božieho života; pozri kapitola Krst Ježiša). **Viator** (gr. *to pneuma* = viator, duch, duša, dych) **veje, kam chce; počuješ jeho šum, ale nevieš, odkiaľ prichádza a kam ide** (slovná hra; podstata človeka narodeného z Božej moci je tajuplná). **Tak je to s každým, kto sa narodil z Ducha.“** Nikodém sa opýtal: „**Ako sa to môže stať?“** Ježiš mu odvetil: „**Ty si učiteľ** (gr. *ho didaskalos*) **Izraela a toto nevieš** (Nikodém bol iste *farizej a *zákonník, znalec *Tóry)? **Veru, veru, hovorím ti** (gr. *amén, amén, legó soi*): „**Hovoríme o tom, čo poznáme** (gr. *hoti ho oidamen lalúmen*; Ježiš ohlásený svedectvom Jána Krstiteľa; pozri Ján 1,7-8; 1,19; 3,26; 5,33; 10,41), **a svedčíme o tom, čo sme videli** (gr. *kai ho heórakamen martyrúmen*), **a neprijímate naše svedectvo** (gr. *tén martyrioan hémón ú lambanete*; Jánova a Ježišova misia neprotirečí *Tóre; jeho učenie je zjavením Božej pravdy, ktorú zákonníci nevidia, nerozumejú a odmietajú). **Ak neveríte, keď vám hovorím o pozemských veciach** (gr. *ta epigeia* = pozemské veci; ťažko zrozumiteľná pasáž; pozemské veci: podstata narodenia z Ducha – krst; povrchnosť a pompéznosť viery farizejov, ku ktorým Nikodém patrí, uprednostňovanie rituálov pred duchom príkazov...), **ako uveríte, keď vám budem rozprávať o nebeských veciach** (gr. *ta epúrania* = nebeské veci; podstata Božieho synovstva: Ježiš hovorí o tom, čím bol poverený a čo poznal, keď bol u Boha; odovzdáva Božie poslanstvo o stvorení a nesmrteľnosti)? **Nik** (gr. *údeis*) **nevystúpil** (gr. *anabebéken*) **do neba, iba ten, čo zostúpil** (gr. *katabas*) **z neba, Syn človeka** (gr. *Hyios tú anthrópú*; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly; náležka na nebeský pôvod Ježiša; iba Ježiš, Syn človeka, bol očitým svedkom nebeských vecí). **A ako Mojžiš** (gr. *kathós Móysés*) **vyzdvihol** (gr. *hypsósen*) **na púšti hada** (gr. *ton ofin* = hada; odkaz na Numeri 21,8: palica

premenená na hada ako dôkaz Božej moci), **tak** (gr. *hútós*) **musí byť vyzdvihnutý aj Syn človeka** (gr. *hypsósthénai dei ton Hyion tú anthrópú*; predpoved' vlastnej smrti a jej zmyslu: nastolenie Božieho kráľovstva s Ježišom povýšeným na trón Boha), **aby každý, kto verí, mal v ňom večný život.**"

Ved' Boh tak miloval svet, že dal (gr. *paradidómi* = odovzdal) **svojho jednorodeného Syna** (gr. *monogénes Hyios*), **aby nezhynul nik, kto v neho verí, ale aby mal večný život** (Boh je absolútny pán života). **Lebo Boh neposlal Syna na svet, aby svet odsúdil, ale aby skrze neho svet spasil** (Boh preniesol svoju životodarnú moc na Ježiša). **Kto v neho verí, nie je odsúdený** (gr. *krinein*). **Ale kto neverí, už je odsúdený** (gr. *krisis*), **pretože neuveril v meno** (hebraizmus: *meno* znamená/predstavuje osobu) **jednorodeného Božieho syna. A súd je v tomto: Svetlo prišlo na svet, a ľudia milovali viac tmu ako svetlo, lebo ich skutky boli zlé. Ved' každý, kto zle robí, nenávidí svetlo** (gr. *fós*) **a nejde na svetlo, aby jeho skutky neboli odhalené. Ale kto koná pravdu** (gr. *ho poión tén alétheian* = kto robí pravdu; *kalk hebr. výrazu „robiť pravdu“ t.j. žiť spravodlivo, v súlade s Božími prikázaniami; pozri kapitola Kázeň na hore), **ide na svetlo, aby bolo vidieť, že svoje skutky koná v Bohu.**

Jednorodeného Syna : gr. *monogénes Hyios*; z gr. *monogénus* = jediný, jediný narodený, jednorodený < hebr. *jachid* = dosl. jediný narodený, jednorodený; hebr. *jachid, jechida* v preklade do gréčtiny tiež prekladané ako *agapétos* = milovaný; pozri kapitola Krst Ježiša. **Neuveril v meno** : hebraizmus, ktorý odkazuje na magickú silu slova; *meno* predstavuje, znamená osobu, či už ide o človeka, démona alebo Boha (podobne pozri *meno Légia* v kapitole Uzdravenie posadnutého z Gerasy; ďalej v tejto súvislosti pozri kapitola Obrezanie Ježiša, Christologický cyklus I.: Tetragram). **Svetlo** : prasymbol odkazujúci na božskosť (gr. boh *Zeus*/2.pád *Dia* < gr. *dei* = žiarit', svietit'); starozákonné súvislosti svetla – nebo, božskosť, život, nehmotnosť; svetlo ako teologický pojem odkazuje na kvality božskosti: život (večný život), spása, pravda, viera, dobro; pozri Apokalyptický cyklus: Videnie siedmich svietnikov).

Nakoľko Ján neuviedol presné miesto schôdzky, umelci výjav zobrazovali buď v neurčitom prostredí osvetlenom iba lampou či fackou, alebo v interiéri meštianskeho domu, prípadne v chrámovom priestore. Minimalizovanú verziu tvorí dvojica zhovárajúceho sa Krista a Nikodéma. Sedia za stolom pri svetle sviečky, symbolu duchovného osvetlenia. Kristus zvyčajne rozkladá rukami a vyratúva argumenty, Nikodém pokorne sedí alebo stojí v úcte pred Kristom. Zriedkavo boli zobrazovaní stojaci obaja. V klasickom *ikonografickom type pribudli k Ježišovi a Nikodémovi aj sprievodné postavy, apoštoli (flámsky maliar Jacop Jordaens, 17.st.). Výjav Nočný rozhovor v umení nie je veľmi častý, ojedinele ho zobrazovali v stredovekej knižnej maľbe, častejšie v *barokovom umení; skupina diel s touto témou vznikla aj v nemeckom umení 19.storočia (nazarenizmus).

*

Nikodém. Osobu Nikodéma (hebr. *Nakdimon*, gr. *Nikodémos* = víťaz ľudu, víťazný ľud, víťaz nad ľuďom) spomína iba Jánovo evanjelium, v ktorom vystupuje ako *farizej a predný člen medzi Židmi. Bol to pravdepodobne poctivý muž, ktorého priťahoval Ježišov charakter a učenie, ale obával sa, že by sa o jeho názoroch mohli dozvedieť ostatní farizeji. Nerozumel spôsobu vyjadrovania a metaforám, ktoré Ježiš pri vyučovaní používal. Nikodém na dlhý čas mizne zo scény a z celej nočnej udalosti zostáva iba Ježišovo poslanstvo určené judaizmu: **„Veru, veru, hovorím ti: Ak sa niekto nenarodí zhora, nemôže uzrieť Božie kráľovstvo.**“ Tento text má zrejme na

myslí sviatosť krstu, v ktorom sa veriacemu dostáva Ducha Svätého, princípu nadprirodzeného a Božieho života, preto sa hovorí, že krstom človek znovu zrodí. Nikodém sa potom objavuje až v Jánovi (7,50-52), kde preukáže viac odvahy, keď protestuje proti odsúdeniu Ježiša bez toho, aby bol vypočutý. Poslednú zmienku o ňom nachádzame v Jánovi (19,40), ktorý uvádza, že Nikodém priniesol vonné látky na pomazanie Ježišovho tela (pozri Christologický cyklus III.: *Ukrižovanie, Pohreb Krista*).

Navzdory množstvu stredovekých legiend o Nikodémovi s určitosťou nevieme nič. Podľa jednej povesti bol aj sochárom, ktorý vytvoril krucifix uctievaný v toskánskej Luce, alebo ho vytvoril sám Kristus či anjel, keď Nikodém spal (pozri Christologický cyklus I.: *Volto Santo*). Raný stredovek pripísal Nikodémovi autorstvo hebrejskej predlohy apokryfného *Nikodémovho evanjelia.

*

Vietor. Ježišova veta o vetre, ktorý si vanie, ako sa mu zapáči, prirovnáva vietor (pozri kapitola *Kristus kráča po vlnách*) k sile a charakteru Ducha Svätého. Toto prirovnanie má blízko k predstave *logu*, ústrednému pojmu gréckej a helenistickej filozofie, ktoré formulácie ako vanutie *logu* používali.

Logos. Grécky výraz **logos** – „slovo“ (Božie). Slovo (*aram. **memra**, hebr. **dábar**, gr. **rhéma**) predstavuje v gréckej a helenistickej filozofii slovo, reč, výrok, zákon, myslenie, pojem, rozum. Podľa materialistického gréckeho filozofa, matematika a astronóma Herakleita z Pontu (†315 pr.Kr.) *logos* predstavoval všeobecný základ sveta. Bol zákonom všetkého diania a ovládal na sebe nezávislé hmoty. Veľmi blízko tejto myšlienke sú úvodné vety jednotlivých odsekov Genesis (1) o stvorení sveta: „**A vtedy riekol Boh: »Bud' svetlo!« a bolo svetlo. Boh videl, že svetlo je dobré; i oddelil svetlo od tmy...**“ V idealistickej filozofii, teozofii a mystike bol *logos* duševnou podstatou a Božským rozumom, prostriedkom medzi Bohom a svetom. V biblickom texte sa vyskytuje 53 razy.

Vanutie *logu* symbolizovalo všade prítomnosť Božej pravdy a silu Ducha svätého. Tento význam vyjadrovalo stredoveké výtvarné umenie povievajúcimi cípmi bedrového rúška Ukrižovaného. Rovnaký význam mali zvlnené okraje mrakov, za ktorými starostlivo pozoruje pozemský svet Boh Otec, ornamentálne vlnenie oblakovej pásky, ktorá spína vlasy anjelov zachovávajúci si ornamentálne vlnenie voľných koncov

*

Nikodémovo evanjelium. Autorom hebrejskej predlohy *apokryfu, neskoršie pomenovaného Nikodémovo evanjelium, bol vraj Nikodém, farizej a člen židovskej rady, ktorý sa Ježiša zastával a staral sa o jeho pohreb. V gréckej verzii spisu má však Nikodém titul **toparchés**, ktorý mal správca územia často v súvislosti s Egyptom. Nikodémovo apokryfné evanjelium sa v dnešnej podobe skladá z troch častí, datovaných do 2.-3.storočia.

Prvá časť apokryfu, pod názvom Skutky Pilátove, podrobne opisuje súdny proces s Ježišom, ukrižovanie a pohreb. Druhá časť obsahuje diskusiu židovskej veľrady o zvestiach zmŕtvychvstania Ježiša a tvorí doplnok Skutkov Pilátových. Tretia časť má názov Zostúpenie Krista do podsvetia a podáva svedectvo o tejto udalosti prostredníctvom Simeónových synov, ktorých podľa stredovekej legendy Kristus vzkriesil, prípadne oslobodil z podsvetia.

Pod spoločným titulom Nikodémovo evanjelium sa texty objavujú až v niektorých latinských rukopisoch z 10.storočia. Päť storočí tento apokryf ovplyvňoval kresťanskú *ikonografiu, najmä pasáže o Longinovi vrážajúcemu Kristovi kopiju do boku, Zostup do pekiel a otvorenie pekelných brán. Motívy z Nikodémovho evanjelia pôsobili na európsku stredovekú literatúru prostredníctvom latinsky písanej Zlatej legendy talianskeho kronikára a dominikánskeho mnícha Jakuba de *Voragine (13.st.), ktorý sa výslovne na Nikodéma odvoláva.

Na Nikodémovo evanjelium voľne nadväzuje niekoľko textov, ktorých spoločným motívom sú ďalšie Pilátove osudy. Spisy východnej proveniencie prechovávajú k Pilátovi sympatie, koptské a etiópske Pilátovi a jeho žene dokonca udeľujú titul svätých. Západné texty naopak tvrdia, že Pilát si svoj osud, popravu alebo samovraždu, za odsúdenie Krista právom zaslúžil. Spoločne sa pilátovské texty vo všeobecnosti zhodujú v nenávisti k Židom. Často sa v nich prejavuje špatný vkus a záľuba v morbídnych scénach (smrť Salome, Herodesova choroba, detailný a farbistý popis vraždenia Židov v Jeruzalemu). Jednako len v stredoveku boli čítané a tešili sa veľkej obľube.

Názvy: Nočný rozhovor s Nikodémom, tal. Dialogo con Nicodémo, nem. Christus und Nicodemus, Nächtlisches Gespräch, angl. Christ and Nicodemus, Conversation with Nicodemus.

JEŽIŠ A SAMARITÁNKA/ŽENA ZO SAMÁRIE

(Ján 4,1-38)

*

Keď sa Ježiš dozvedel, že farizeji počuli, ako získava a krstí viac učeníkov než Ján (v Enone, blízko Salima; Ján 3,23), hoci (gr. *kaitoi ge*) Ježiš sám nekrstil, ale jeho učeníci, opustil *Judeu a odišiel znova do *Galiley. Pritom musel (gr. *edei*) prejsť (gr. *de auton dierchesthai*) cez *Samáriu (gr. *dia tés Samareias*). A tak prišiel do samaritánskeho mesta menom Sychar neďaleko pozemku, ktorý dal Jákob svojmu synovi Jozefovi. Tam bola Jákobova studňa. Ježiš unavený z cesty sadol si k studni (gr. *ekathezeto hutos epi té pégé*). Bolo okolo poludnia (gr. *hóra en hós hekté* = dosl. okolo šesť hodín; počítanie času pozri Christologický cyklus III.: Ukrižovanie). Tu prišla po vodu istá Samaritánka (gr. *gyné ek tés Samareias*). Ježiš jej povedal: „Daj mi napit’!“ Jeho učeníci odišli do mesta nakúpiť potravu. Samaritánka mu povedala: „Ako môžeš ty, Žid (gr. *pós sy Iúdaios* [s nádychom irónie]), pýtať vodu odo mňa, Samaritánky?“ Židia sa totiž (gr. *gar*) so Samaritánmi nestýkajú (gr. *synchraomai* = stýkať sa). Ježiš jej povedal: „Keby si poznala Boží dar (gr. *tén dórean theú*; dar večného života) a vedela, kto je ten, čo ti hovorí (gr. *tis estin ho legón soi*; vzdialený odkaz na zjavenie Božieho mena v Exodu 3,14; na Izaiáša 43,10; 45,187): Daj mi napit’, ty by si prosila jeho a on by ti dal živú vodu.“ Žena mu povedala: „Pane, ani vedro nemáš a studňa je hlboká Odkiaľ (gr. *pothen*) máš teda (gr. *ún echeis*) živú vodu (gr. *to hydór zón*). Si azda väčší ako náš otec Jákob (vnuk Abraháma [Genezis 25-49]), ktorý nám dal túto studňu a pil z nej on sám i jeho synovia a jeho stáda?“ Ježiš odvetil: „Každý (gr. *pas ho*), kto pije (gr. *hos dan pié*) túto vodu, bude znova smädný (je iba na utíšenie smädu a zachovanie pozemského života). Ale kto sa napije z vody (gr. *ek tú hydatos hú*), ktorú mu dám (gr. *egó dósó autó ú mé dipsései*), stane sa v ňom prameňom (gr. *genésetai en autó pégé*) vyvierajúcej vody (gr. *hydatos hallesthai* = vody tryskajúcej), ktorá sprostredkuje (gr. *nenésetai*) večný život (dosl. gr. *genésetai en autó pégé hydatos hallomenú eis zoén aiónion* = stane sa prameňom vody tryskajúcej do večného života; *eis ton axióna* = naveky[budúcnosti]; zrejme odkaz na Jánove očistné kúpele alebo krst Ježiša). Žena mu vravela: „Daj mi napit’ takej vody (gr. *dos túto to hydór*), aby som už nebola smädná (gr. *hina mé dipsó*) a nemusela sem chodiť čerpať (gr. *méde dierchómai enthade antlein*)!“ Povedal jej: „Choď a zavolaj svojho muža a príď sem (gr. *elthe enthade*)!“ Žena mu povedala: „Nemám muža.“ Ježiš jej vravel: „Správne si povedala (gr. *kalóss eipas*): Nemám muža, lebo si mala päť mužov a ten, ktorého máš teraz, nie je tvoj muž. To si povedala pravdu (gr. *túto aléthes eirékas*).“ Žena mu vravela: „Pane vidím (gr. *theóreó*), že si prorok (iba ten, ktorý vie čítať v myšliach druhých, pozná skryté veci a tajomstvá; nechápe ešte jeho mesiášske poslanie). Naši otcovia sa klaňali Bohu na tomto vrchu (vo svätyni na hore Gerizím, konkurenčnej svätyni jeruzalemského chrámu), a vy (Židia) hovoríte, že v Jeruzaleme (gr. *en Hierosolymois*) je miesto, kde sa treba klaňať.“ Ježiš je povedal: „Ver mi, žena (gr. *piesteue moi, gynai*), že prichádza hodina, keď sa nebudete klaňať (gr. *proskynein*; hebr. *hištachavá*) Otcovi ani na tomto vrchu, ani v Jeruzaleme (gr. *úte en Hierosolymois*; spor medzi Židmi a Samaritánmi bude nepodstatný). Vy sa klaniate tomu, čo nepoznáte (samaritánsky spôsob uctievania Jahve nezodpovedá židovskému spôsobu [*Zákonu]); my (Židia) sa klaniame tomu, čo poznáme (viera definovaná Zákonom, ktorá však ešte nepozná jeho Syna), lebo spása je zo Židov (Židia sú vyvolený ľud Jahve). Ale prichádza hodina, ba už je tu, keď praví ctitelia budú sa klaňať Otcovi v Duchu a pravde (Ježiš je Syn Boží, ktorého poslal Otec; hovorí

v mene Otca, koná v mene Otca, plní vôľu Otca). **Lebo sám Otec hľadá** (gr. *zétei*) **takých ctiteľov. Boh je duch a tí, čo sa mu klaňajú, musia sa mu klaňať v Duchu a pravde.**“ **Žena mu vravela: „Viem** (gr. *oida hoti*), **že príde Mesiáš** (gr. *Messias* < hebr. *Mašiah* = pomazaný), **zvaný Kristus** (gr. *Christos*; dosl. „inak zvaný Kristus“; gr. *Christos* = preklad hebr. *Mašiah*; Samaritánka nevzťahuje mesiášsky titul na Ježiša Nazaretského, ale na očakávaného mesiáša *Starého zákona). **Až príde on, zvestuje nám všetko** (gr. *ha panta*).“ **Ježiš jej povedal: „To so ja** (gr. *egó eimí*), **čo sa rozprávam s tebou** (gr. *ho lalón soi* = *ktorý s tebou hovorím*).“

Vtom prišli jeho učeníci a divili sa (gr. *thaumazein* = dosl. „boli vydesení“), **že sa rozpráva** (gr. *elalei*) **so ženou. Ale nik nepovedal: „Čo sa jej pýtaš?“ Alebo: „Prečo sa s ňou rozprávaš?“ Žena nechala svoj džbán, odišla do mesta a vravela ľudom: „Podťe sa pozrieť na človeka, ktorý mi povedal všetko, čo som robila! Nebude to Mesiáš** (gr. *méti hútos estin ho christos*)?“ **Vyšli** (gr. *exélthon*) **teda z mesta a šli** (gr. *érchonto*) **k nemu. Medzitým** (gr. *en tó metaxy*) **ho učeníci prosili** (gr. *erotón legontes* = *naliehajú*): **„Rabbi, jedz** (gr. *fage*)!“ **On im povedal: „Ja mám jest' pokrm** (gr. *brósin*), **ktorý vy nepoznáte.**“ **Učeníci si hovorili medzi sebou: „Vari mu niekto doniesol jest'?“ Ježiš im povedal: „Mojím pokrmom je** (gr. *emon bróma estin*) **plniť vôľu toho, ktorý ma poslal** (gr. *poió theléma tú pempantos me kai*), **a dokonat' jeho dielo** (gr. *teleiósó autú to ergon* = *dokonám jeho dielo*; Ježiš opätovne demonštruje schopnosť čítať myšlienky a súčasne vysvetľuje svoj Božský charakter; Ježišovým pokrmom je jeho spasiteľská misia). **Nevravíte aj vy: „Ešte štyri mesiace a bude žatva** (Ježišova misia je ako siatba a žatva, t.j. nestrpí odklad, lebo čas súri; pozri Apokalyptický cyklus - Apokalypsa)? **Hľa** (gr. *euthys* = dosl. *okamžite* < z hebr. *hine* = *hľa*), **hovorím vám: Zdvihnite oči** (vo význame: *pozrite na prichádzajúcich Samaritánov; zrejme odkaz na Izaiáša 49,18*) **a pozrite na polia, že už** (gr. *édé* = *už*) **sú biele na žatvu** (posledný súd; odkaz na Izaiáša 27,12; Joela 4,13; podobne Marek 4,1-9; 4,26-29; Matúš 13,24-30; Zjavenie Jána 14,14-16; pozri Apokalyptický cyklus: *Hrozna hnevu*)! **Žnec už dostáva odmenu a zberá úrodu pre večný život, aby sa spoločne tešili aj rozsievач aj žnec. Tu sa potvrdzuje príslovie: Jeden rozsieva a druhý žne. Ja som vás poslal žat' to** (gr. *egó apestela hyma therizein*), **na čom ste nepracovali. Pracovali iní** (gr. *alloi kekopiakasin*) **a vy ste vstúpili do ich práce.**“

Jákovova studňa : dal ju vykopať patriarcha Jákob za svojho pobytu v Sícheme; je jedinou hlbokou studňou v celom okolí; kedysi bola zrejme oveľa hlbšia; jej autenticnosť nebola nikdy spochybnená; studňa je vyložená kameňom, hore je užšia, nižšie sa rozširuje do šírky 2,5m; hladina vody je v hĺbke 19m; keď ju roku 1955 čistili grécki mnísi, jej hĺbka bola 50m. **Sadol si k studni** : gr. *ekathezeto hútos epi té pégé*; v starozákonnej literatúre studňa miesto pozemského a duchovného smerovania praotcov (Genezis 26,14-22; Exodus 15,22-27; 17,1-7); podľa niektorých ide o odkaz na starozákonnú symboliku pramenitej vody ako výraz života (Izaiáš 12,3), podľa iných výkladov sloveso *kathezomai* má trvalý význam a jednoducho vyjadruje skutočné usadenie sa k odpočinku). **Židia totiž** : gr. *gar* = *totiž*; častica *gar* uvádza vetu, ktorá dodatočne oznamuje známy fakt; často však je použitá tam, kde upozorňuje na dôležitú myšlienku (pozri kapitola *Povolanie Petra a Ondreja*). **Živú vodu** : gr. *hydór zón*; živá voda môže mať dva významy; v pôvodnom židovskom význame živá voda = pramenitá voda, na rozdiel od obyčajnej dažďovej (pozri *Christologický cyklus I.: Živá voda*); v druhom, tiež starozákonnom význame, je Božím darom, ktorý presahuje jej hmotnú realitu, a ten, kto s ňou hovorí, môže zjaviť životodarné Božské veci; ranokresťanskí vykladači evanjelia, ako bol napríklad Augustín z Hippo Regia (†430), Kristove zmienky o živej vode a pokrme vzťahovali na krstnú vodu a *eucharistiu či na vyplnenie

Božej vôle. **Sprostredkuje večný život** : dosl. nebude žízniť naveky (v budúcnosti); gr. *nenésetai* = sprostredkovať; gr. *eis ton axióna* = naveky; podľa C. Tresmontanda (Hebrejský Kristus, str. 206) gr. *eis ton axióna* je ustálený preklad hebr. výrazu *le-olam* = v budúcnosti (Genezis 3,22; 6,3; Exodus 19,9; 32,13); zrejme odkaz na Jánove očistné kúpele alebo krst (pozri kapitola Krst Ježiša. **Lebo si mala päť mužov a ten, ktorého máš teraz, nie je tvoj muž** : podľa niektorých výkladov metafora náboženstva Samaritánov; podľa ortodoxných Židov Samaritáni vznikli zo spojenia zvyškov obyvateľstva, ktoré r. 720 pr.Kr. neodvliekol do zajatia asýrsky kráľ Sargon II., a piatich pohanských kmeňov, ktorými kráľ kolonizoval strednú časť dobytého Izraelského kráľovstva; päť kmeňov symbolizuje päť manželov Samaritánsky, šiesty, „nie je jej muž“, symbolizuje boha Jahve, ktorého Samaritáni neuctievajú v jeruzalemskom chráme ale vo svätyni na vrchu Gerizím (pozri kapitola Milosrdný Samaritán); piatim manželom býva pripisovaný rad významov, lebo ich množstvo prevyšuje počet, aký umožňovala židovská prax: mohlo ísť o symboliku čísla päť v odkaze na päť samaritánskych bohov, ako uvádza *Joseph Flavius, alebo na päť kníh samaritánskeho *Pentateuchu, alebo na päť miest, ktoré si priniesli svojich bohov (v skutočnosti ich bolo sedem, ale Flavius uvádza iba päť). **Zvaný Kristus** : dosl. „inak zvaný Kristus“; gr. *Christos* = preklad hebr. *Mašiah* = Pomazaný (pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly); výraz *christos* samaritánska žena nevzťahuje na Ježiša Nazaretského, ale na očakávaného mesiáša *Starého zákona. **To so ja** : gr. *egó eimí* = ja som, žijem; zrejme súvislosť gr. *eimí* s hebr. *JHVH* (pozri kapitola Kristus kráča po vlnách, Christologický cyklus I.: Tetragram). **Rozsievateľ aj žnec** : názory na to, kto je rozsievateľ a kto žnec sa rozchádzajú; podľa jedných je rozsievateľom Ježiš a učeníci sú žnecami, podľa iných rozsievateľom je Boh Otec a žencom Ježiš, podľa ďalších rozsievateľmi boli tí pred Ježišom, čiže starozákonní proroci. **Pracovali iní a vy ste vstúpili do ich práce** : gr. *alloi kekopiakasin* = pracovali iní; poverenie apoštolov, aby pokračovali v práci začatej Ježišom a táto činnosť je súčasťou Božej vôle.

Vo výtvarnom umení sa stretávame s dvomi epizódami: Stretnutie Krista pri studni so ženou a Kristov rozhovor s apoštolmi (miniatura v *Evanjelistári zo Saint-Chapelle, 1280). Vzácne býva zobrazená aj tretia, doplnková scéna, keď Samaritánka privádza ľudí z mesta ku studni (knižná maľba). Kompozícia výjavu je od raného stredoveku pomerne ustálená a symetrická. Stred obrazovej plochy tvorí studňa praotec Jáko, často umiestnená v tieni pod stromom, po jednej strane stojí mladá žena, oproti sedí Kristus. Rozprávajú sa, pričom Samaritánka sa zaoberá vedrom, ťahá vodu zo studne, nalieva ju z vedra do džbánu. Studňa môže mať vahadlo, či rumpál (navíjací mechanizmus). Od neskorého stredoveku príbeh maľovali v krajine, v pozadí sa objavujú hradby mesta Sychar, v diaľke posvätná hora Samaritánov, Gerizím. Samaritánku zobrazovali v talianskom umení ako mladú ženu v bohatom odevu, často s *atribútmi kurtizány. K sprievodným postavám výjavu patria apoštoli, ktorí boli nakúpiť jedlo a vracajú sa späť ku Kristovi. Výjav Samaritánky sa občas objavuje spolu s príbehom *Žena hriešnica*.

Námet sa objavuje už od raného stredoveku (nástenné maľby katakomb v Ríme, 3.-4.st.). Eucharistický charakter výjavu býva zdôrazňovaný veľkým krížom v Ježišových rukách (reliéf Maximiánovho trónu v *Ravenne, 546-553). Námet bol obľúbený aj v neskorom stredoveku (reliéf hlavice v *ambite kláštora v Moissacu, okolo 1100; súsošie v Aachene, 1520-30). Kompozícia sa objavuje na lavaboch - obradných umývadlách v sakristiách kostolov (rakúsky sochár Raffael Donner, 1738). Námet bol veľmi obľúbený aj v novoveku (Lucas Cranach, 1525-27; Aniballe Carracci, 1590; Giovanni Battista Gaulli, 1676-77).

Starozákonné predobrazy Krista a Samaritánky: a) Stretnutie Abrahámovho služobníka Elizera s Rebekou (Genezis 24). Patriarcha Abrahám sa chcel postarať o ženu svojmu synovi Izákovi, a preto vyslal svojho služobníka, aby vyhľadal vhodnú nevestu medzi príbuznými v *Mezopotámii a nie medzi *Kanaáncami, medzi ktorými sídlil. Keď Elizer dorazil do mesta, vyprosil si na Bohovi znamenie, že dievča, ktoré dá pri studni napiť jemu a jeho ťavám, bude tou predurčenou ženou. Toto očakávanie splnila Rebeka z rodu Abrahámovho brata Náchora. **b) Vdova zo Sarepa podáva vodu prorokovi Eliášovi (1Kráľov 17,8-24).** V čase veľkého sucha pobral sa prorok Eliáš do mesta Sarepty, kde sa stretol s vdovou, ktorá zberala drevo. Dala mu najesť a napiť a Eliáš potom vzkriesil jej syna vzývaním Hospodina. **c) Kráľ Uziáš je potrestaný za svoju spupnosť (2Paralipomena 26,16-21).** Desiaty judský kráľ Uziáš natoľko spyšnel svojimi úspechmi a víťazstvami, že sa rozhodol zmocniť sa postavenia veľkňaza. Vstúpil do veľsvätyne, kam mali prístup iba veľkňazi a zobral do rúk kadidelnicu. Vtom sa mu na čele objavilo znamenie malomocenstva a on bol vylúčený zo spoločenstva vyvoleného národa a až do smrti žil izolovaný.

*

Sychar. Mesto **Sychar** (gr. napájadlo), v okolí ktorého sa odohráva príbeh Ježiša a Samaritánky, sa bežne stotožňuje s dedinou Askar, ležiacou 1km na sever od Jákobovej studne, na juhovýchodnom úbočí hory Hebal/Ebal, v oblasti Šekemu (dnešného Náblusu). Hoci sa meno Sychar alebo Suchar objavuje v Babylonskom talmude datovanom po r.70, s istotou sa nevie viac, než že ide o samaritánske mesto; jeho stotožňovanie so Šekemom/Síchemom, ktorý bol v čase Sudcov okolo 1200-1100 pr.Kr. strediskom uctievania kanaánskych bohov a v pobabylonskom období 4.st.pr.Kr. centrom Samaritánov, nie je (podľa mnohých súčasných biblistov) opodstatnené (porovnaj Šekem v kapitole *Milosrdný Samaritán*).

Jákobova studňa je spätá s príbehom mladého Jáкова, budúceho patriarchu židovského národa, ktorý pri nej stretol svoju krásnu sesternicu Ráchel a po siedmich rokoch úskokov zo strany svojho svokra Lábana si ju zobral za manželku (Genezis 29,1 a ď.). Dnes sa Jákobova studňa nachádza vo františkánskom kláštore. Príbeh stretnutia Ježiša pri studni má niektoré spoločné znaky s inými stretnutiami mužov a žien v Starom zákone, takže dokonca vzniká otázka, prečo sa patriarchovia (Jákob, Izák, Mojžiš) zoznamujú s ženami práve na tomto mieste.

Z pohľadu teológie jednou z možných odpovedí na uvedenú otázku je, že takmer všetci patriarchovia sú prefiguráciou Krista, ktorý sa spája so svojou nevestou cirkvou prostredníctvom krstu.

*

Studňa. Riedke paleolitické osídlenie oblastí Predného východu vystačilo s prírodnými zdrojmi vody, ako boli pramene, potoky, rieky a jazerá. Postupom času s technickým vývojom i rastom populácie doplňovali tieto zdroje umelé nádrže a prvé priehrady (Karakuya vo východnej Anatólii, 2.pol.2.tis.pr.Kr.). Prvá, zámerne vyhľbená studňa obložená kameňom sa dochovala v syropalestínskej oblasti, kde boli zrážky veľmi skromné. Datuje sa do neolitu 6.tis.pr.Kr. (Atlit). Ďalšia zo 4.tis.pr.Kr. sa nachádzala v Beer-šeby (hebr. **Beer-šeba** = studnica prísahy) v južnej *Palestíne, v predizraelskom kultovom okrsku, do ktorého biblická tradícia umiestňuje pobyt praotcov Abraháma a Izáka (Genezis 21,31-33). V beer-šebskej oáze boli objavené stopy po zavlažovacích kanáloch a náznaky zhromažďovania vody v nádržiach. Všade tam, kde to podmienky dovoľovali, boli výdatné pramene zahrnuté do opevnenia (Jericho, 8.tis.pr.Kr.), inde sa využívali studne.

Voda. Voda (hebr. **majim**; gr. **hydór**; lat. **aqua**) bola vysoko cenená ako podmienka vegetácie a prameň života, čo sa odrazilo v mytológii, predstavách riečnych božstiev a zbožšťovaní prameňov. U zdrojov vody vznikali svätyne a kultové miesta. V starých predstavách o svete sa studňa, zároveň aj prameň, chápala ako šachta do podsvetia, k vodným hlbínám, v ktorých sa ukrývajú tajomné sily. Dnešný človek si ani nevie v plnej miere predstaviť, ako dôležitá pre život bola studňa, často jediná pre celú dedinu. V suchých oblastiach východnej Palestíny, kde je ročný priemer zrážok 100-200mm, bola voda rovnako cenená ako zlato a studne sa stávali predmetmi búrlivých sporov, dedili sa a výhradné právo na ich užívanie určitou skupinou ľudí vznikalo skôr ako územné nároky.

Vo všetkých kultúrach spája vodu spoločná symbolika. Mimoriadny význam studne a vody odráža islamská štvorcová murovaná studňa, ktorá symbolizovala raj. Rovnaký význam majú aj ranokresťanské zobrazenia studne, z ktorej vytekajú štyri rajské rieky. Predstavu studne ako symbolu raja kresťanstvo obohatilo o symboliku krstu a rany v Kristovom boku, z ktorého tiekla krv a voda (pozri Christologický cyklus I.: *Studňa života*).

Stredoveká viera v liečivú silu vody, ktorá vyviera z hlbín zeme, pochádza ešte z antiky, ba dokonca z prehistorických kultov vody a prameňov. Tieto tradície preberalo kresťanstvo a takto vznikali púte k prameňom a studniam, ktoré sa často spájali s kultom Panny Márie a jej zjaveniami. Legendy pripisovali vodám zázračných studní moc uzdravovať, predovšetkým z očných chorôb v súlade s myšlienkovým prepojením: zrkadlo vodnej hladiny je okom, symbolizujúcim dušu.

Vo všeobecnosti sú studne a pramene s tečúcou vodou obrazmi telesného a duševného posilnenia a očistenia. Vzdúvanie a tryskanie vody sa obrazne prenáša na klíček a pupenec a studňa sa stáva symbolom plodnosti. Z tejto idey sa rodí obraz detskej studne, prenatálneho miesta pobytu najmenších obyvateľov Zeme. Studne patriarchov majú zdravú vodu, ktorú Boh dal vyvoleným. Keď Filištínci zasypali Abrahámove studne zemou, tak to v symbolickej reči Biblie znamená, že sa pokúsili odtrhnúť Izraelitov od zdroja Božieho požehnania (Genezis 26,15). Boh sám je žriedlom živých vôd (Jeremiáš 17,13) a prameňom spásy. Keď izraelský ľud zišiel z Božej cesty a začal oslavovať aj cudzích bohov, „**opustil prameň živých vôd** (kult Jahve), **aby si vykopal deravé cisterny, ktoré neudržia vodu**“ (Jeremiáš 2,13). Tieto cisterny už neobsahovali vodu pramenistú (živú, Božiu), ale odstátu (mŕtvu). Kristus je prameň života (**fons vitae**), ktorý vo svojom milosrdenstve zachráni veriacich „**kúpeľom znovuzrodenia a obnovením skrze Ducha svätého**“ (List Titovi 3,5).

Jákovova studňa v novozákonnom príbehu Ježiša a Samaritánky sa stala obrazom židovstva, podliehajúcim príkazom Starého zákona. Proti nej stojí prameň napájaný Kristovým učením - kresťanstvom. Oblúbeným motívom karolínsko-románskej knižnej maľby bola *studňa života*, z ktorej hasia smäd najrôznejšie zvieratá, vyjadrujúce tak všeobecnosť ponúkanej spásy. Na Gentskom oltári bratov van Eyckovcov (15.st.) sa delí nebeská studnička do siedmich lúčov, ktoré naznačujú sedem darov Ducha Svätého. S mystickým rozjímaním nad utrpením Krista sa zrodil v neskorom stredoveku motív krvavej studne, v ktorom krv *Muža bolesti* steká do studne, v ktorej sa kúpu Adam a Eva alebo iní ľudia, ktorí potrebujú vykúpenie (pozri Christologický cyklus I.).

*

Žena. Patriarchálny charakter staro orientálnych spoločností vyžadoval od ženy (hebr. **'iššá**; gr. **gynaíka**) predovšetkým, aby bola poslušnou dcérou, matkou a dobrou gazdinou. Ženy akéhokoľvek postavenia nesmeli rozhodovať o svojom živote, najprv podliehali otcovi a potom manželovi. Boli prísnejšie ako muži trestaní za cudzoložstvo, za neporiadny a nehospodárny život, nemali rovnaké právo na rozvod. Väčšiu samostatnosť získavali iba ako vdovy. Sobáš dojednávajú zvyčajne otcovia ženícha a nevesty, ktorí uzatvárali svadobnú zmluvu, ktorá stanovila výšku vena aj **terchatu**, daru ženícha neveste. Muž mal zvyčajne jednu ženu, ale v prípadoch neplodnosti alebo choroby ženy, mohol si zobrať vedľajšiu manželku alebo konkubínu, ktorou často bývala otrokyňa. Tá v podstate nemala žiadne, najmä materiálne práva a musela poslúchať hlavnú manželku. Ak bola otrokyňou, po smrti manžela získavala spolu s deťmi slobodu. Formálnym znakom vydatých žien bol závoj, ktorý nesmeli nosiť konkubíny, otrokyne a prostitútky. Rozvod bol jednoduchou záležitosťou. Muž sa mohol so ženou kedykoľvek rozviesť, ale ak jej nepreukázal závažné previnenie, napríklad zlé hospodárenie, musel jej dať odstupné. Rozvod z rozhodnutia ženy musel dokázať zlé zaobchádzanie: muž smel ženu telesne trestať, ale nesmel ju zmrzačiť alebo zabiť. Právo dať vlastnú ženu do zástavy ako rukojemníčku bolo obmedzené na určitú dobu, zvyčajne tri roky. Na druhej strane právo prísne trestalo znásilnenie a kruté zaobchádzanie, najmä ak bolo príčinou potratu. Vinník bol potrestaný pokutou, nútenými prácami, palicovaním, smrťou vlastného dieťaťa, ak išlo o cudzieho muža, alebo musel nahradiť dieťa vlastným dieťaťom. Napriek tomu podľa typu a potreby domácnosti, ktorej bola žena súčasťou, mali staro orientálne ženy značné ekonomické a ďalšie práva. Mohli uzatvárať zmluvy, adoptovať deti, vystupovali na súdoch ako samostatná strana, boli členkami súdnych zborov aj verejnej správy. Pôsobili ako pisárky a viedli hospodárstvo vysokopostavených osôb. Najmä ženy z vyšších vrstiev mohli vďaka svojej podnikavosti získať značný majetok. Hospodársku aktivitu vyvíjali najmä kňažky, ktoré pochádzali z najvyšších vrstiev. Vlastnili domy, otrokov a pozemky, prenajímali, kupovali a predávali pôdu, požičiavali peniaze. Smeli sa vydávať, ale nesmeli mať deti. Po ich smrti majetok pripadol rodine otca.

V Starom zákone žena bola rovnako ako muž stvorená k obrazu Božiemu a predstavovala pre muža pomoc jemu rovnocennú (Genezis 2,20). Židovská matka sa tešila veľkej úcte a očakávalo sa, že ju deti budú poslúchať (Deuteronomium 21,18). Dávala mená svojim deťom a niesla zodpovednosť za ich počiatočnú výchovu. Pri obrade očisťovania matiek bola predkladaná rovnaká obeť (dva holúbky) pri narodení syna aj dcéry, rozdielna bola iba dĺžka doby, počas ktorej zostávala žena rituálne nečistá (pri dcére podstatne dlhšie). Žena navštevovala zhromaždenia, obetovala Bohu a pokiaľ chcela zvlášť zasvätiť život službe Bohu, zložila nazírsky (zásvätný) sľub (Numeri 6,2). Počas sabatu nepracovala (Exodus 20,10) a ak sa stala otrokyňou, bola rovnako ako muž na siedmy rok prepustená na slobodu. Ak zostala rodina bez mužského dediča, mohla dediť mužov majetok a stať sa plnoprávnym vlastníkom pôdy. Starý zákon predkladá veľa príkladov žien, ktoré zohrali dôležitú úlohu v národe a mali kontakt s Bohom. Takou bola prorokyňa Mirjam (Exodus 15,20-20), sudkyňa Debora (Sudcov 4-5) a prorokyňa Chulda (2Kráľov 22,14). Postupom času a vplyvom rabínskeho učenia sa v 1.storočí rodila v židovskom národe tendencia pripisovať mužom významnejšiu úlohu.

V Novom zákone je veľmi dôležitý postoj Ježiša k ženám a jeho učenie o nich. Evanjeliá na mnohých miestach vyprávajú o častých stretnutiach Ježiša so ženami. Učil ich a uzdravoval, odpúšťal im a ony mu za to slúžili, zaopatrovali ho na jeho cestách. Konali pre neho skutky lásky a sprevádzali ho až k hrobu, aby mu preukázali poslednú službu. Ženy boli prvými, ktoré počuli z úst anjela zvesť o jeho vzkriesení a žene, Márii

Magdaléne sa ako prvej zjavil po svojom vzkriesení. Ježiš ich zahrnoval do svojich podobenstiev a dával tým najavo, že jeho posolstvo sa týka aj ich. Žiadal rovnaké meradlo pre obe pohlavia a ponúkal rovnakú mieru spasenia. Po Ježišovom zmŕtvychvstaní sa ženy spojili „na modlitbe a pokornej prosbe“ s Ježišovými mužskými nasledovníkmi a vytvorili „plné spoločenstvo“ (Skutky 1,14). Zúčastnili sa voľby Ježišovho nevlastného brata Mateja za apoštola (Matej spolu s bratmi počas Ježišovho pozemského života zostával mimo jeho učenie; Skutky 1,23-26). Na Turíce aj ženy dostali moc a dary Ducha svätého (Skutky 21,9). Veľa žien sa stalo činnými kresťankami, napríklad Foibé, diakonka a pomocníčka apoštola Pavla, ktorá doručila jeho list zboru v Efeze. Postavenie mužov a žien v konkrétnych zboroch apoštol Pavol riešil podľa dobových zaužívaných spôsobov, ale v súčasne vyjadril zásadu, že **„Boh nikomu nestráni a v Kristu nie je rozdiel medzi...mužom a ženou, pretože kresťania sú všetci jedno v Kristu Ježišovi“** (Galatským 3,28).

V stredoveku, v súvislosti s myzogýnstvom šíriacim sa v asketickom mníšskom prostredí kláštorov, objavovala sa snaha pripisovať Kristovi nepriateľský postoj k ženám a k manželstvu. Tieto názory prikladalo Kristovi apokryfné *Evanjelium Egyptanov (2.st.), z ktorého často (rozhovory so ženou Salome) citoval aj kresťanský spisovateľ a filozof Klement Alexandrijský (†211/215).

Názvy: Ježiš so Samaritánkou pri Jakubovej studni, tal. Cristo e la Samaritana, nem. Christus und die Samaritaterin am Brunnen, angl. Christ and the Samaritan Woman, The Woman of Samaria at the Well.

BÚRKA NA MORI

(Matúš 8,23-27; Marek 4,35-41; Lukáš 8,22-25)

*

Potom (Ježiš) **nastúpil na loďku** (gr. *plóion* = loď, čln) a jeho učeníci ho nasledovali (gr. *akolúthó* = nasledujem; **Matúš**). **V istý deň nastúpil on i jeho učeníci na loď**; a povedal im: „Preplavme sa na druhý breh jazera“ (**Lukáš**). **V ten deň, keď sa zvečero** (zdvojené časové určenie, časté v Markovom evanjeliu [1,32.35; 2,20; 10,30; 14,12; 15,32]), **im povedal: „Prejdime na druhý breh.“ I opustili zástup a vzali ho so sebou** (gr. *paralambanein*) **tak, ako bol na lodi** (keď z lode učil zástupy [Marek 4,1: *Podobenstvo o rozsievачovi*]). **Boli s ním aj iné lode** (**Marek**).

Na mori sa strhla taká búrka (gr. *seismos* = zemetrasenie; zrejme apokalyptický podtón zemetrasenia ako v Ezechielovi 38,19; pozri Apokalyptický cyklus: Živelné pohromy/Rozlomenie siedmej pečate), **že sa vlny prevažovali cez loďku** (**Matúš**). **Tu sa strhla veľká víchrica** (gr. *lailaps megalé anemú*; gr. *lailaps* = búrka, víchrica; *anemos mégas* = silná veterná; vzdušný vír podobný tornádu) **a vlny** (gr. *kymata*) **sa valili na loď** (podobne Božia moc v Žalmoch 42,7-8; 65,7-8; 89,8-9; 107,23-32), **takže sa loď už naplňala** (**Marek**). **Tu sa na jazero spustila taká víchrica, že sa naberala voda** (gr. *sympléroó* = naberám) **a boli vo veľkom nebezpečenstve** (gr. *kindyneuó* = podstupujem nebezpečenstvo; z gr. *kíndynos* = nebezpečenstvo; **Lukáš**).

Ako sa plavili, zaspal (gr. *afypnósen* = zaspal; **Lukáš**), **on spal** (**Matúš**), **bol v zadnej časti lode a spal** (gr. *katheudón* = spiaci) **na poduške** (**Marek**).

Pristúpili k nemu a zobudili ho (gr. *egeirúsin*) **slovami. „Pane** (gr. *Kyrie* = Pane; titulovanie Ježiša ako Boha; gr. *Kyrios* a zodpovedá hebr. *Adonaj*/Môj Pán; pozri kapitola Kázeň na hore), **zachráň nás, zahynieme** (modlitebná prosba učeníkov k Ježišovi ako Synovi Božiemu; **Matúš**)!“ **Zobudili ho a povedali mu: „Učiteľ** (gr. *Didaskale*; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly), **nedbáš na to** (gr. *ú melei soi* = je ti jedno), **že zahynieme** (**Marek**)?“ **Pristúpili k nemu a zobudili ho slovami: „Učiteľ** (gr. *Epistatés* = Majstre), **učiteľ, hynieme** (**Lukáš**)!“

On im povedal: „Čoho sa bojíte, vy maloverní (gr. *oligopistoi*)?!“ **Potom vstal, pohrozil vetru i moru** (gesto Boha z Žalmu 107,29) **a nastalo veľké ticho** (**Matúš**). **On vstal a pohrozil** (gr. *epetimésen*) **vetru a povedal moru: „Mlč** (gr. *siópa*), **utíš sa** (gr. *pefímóso*; výrazy „mlč“, „utíš sa“ s nádychom exorcizmu)!“ **Vietor prestal a nastalo veľké ticho** (gr. *megalé siopé*). **A im povedal: „Čoho sa bojíte** (gr. *deloi* = báť sa)?! **Ešte stále nemáte vieru** (**Marek**)?“ **On vstal, pohrozil** (gr. *epitimaó* = hrozím) **vetru** (gr. *lailaps anemou*) **a rozbúrenej vode i upokojili sa a nastalo ticho. A im povedal: „Kde je vaša viera** (**Lukáš**)?“

Ľudia žasli a hovorili: „Ktože je to, že ho i vietor i more poslúchajú (**Matúš**)?“ **Zmocnil sa ich veľký strach** (gr. *tú fóbotań éna megaló fóbo* = báli sa strachom veľkým; strach ako posvätná hrôza na rozdiel od strachu ako nedostatku statočnosti a viery v Ježišovu moc nad živlami) **a jeden druhému hovorili: „Čo myslíš, kto je to, že** (gr. *hoti*) **ho i vietor, i more počúva** (gr. *hypakúein*; **Marek**)?“ **A oni so**

strachom a údivom hovorili: „Čo myslíš, kto je to, že rozkazuje vetru (gr. *lailaps anemou*) i vode a ony ho poslúchajú (*Lukáš*)?“

Iné lode : ďalšie lode, ktoré zrejme odvážali väčšiu skupinu poslucháčov (z toho vyplýva, že existovali aj učeníci mimo úzky okruh Dvanástich; pozri kapitola Povolanie prvých učeníkov); podľa archeologických nálezov genezaretskej lode a podľa mozaiky objavenej v Magdale z 1986 (gr. *Tarichaea*; osada Magdala pozri v Christologický cyklus III.: *Noli me tangere*), išlo o lode 8m dlhé a 2,5m široké, určené pre 12-15člennú posádku. ***Spal na poduške*** : Ježišov pokojný spánok ako znamenie dôvery v moc a ochranu Božiu (podobne Príslovia 3,32-34; Žalm 3,5; 4,8; Jób 11,18-19); poduška = námornícky vankúš, čiže vreca s pieskom používané ako záťaž aj pre pohodlie. ***Zobudili ho*** : gr. sloveso *egeiren* = zobudiť, vstať je používané aj pri uzdravovaní chorých (pozri kapitola Vzkriesenie Jairovej dcéry, Uzdravenie slepých, Uzdravenie ochrnutého). ***Pohrozil vetru a povedal moru*** : gr. *epetimésen* = pohroziť (často smerom k nečistým duchom alebo chorobe spôsobenej nečistými duchmi); hrozba vetru a moru ako k sídlu démonov; more *thalassa* a víchrica *anemos mégas* sú chápané ako jeden protibožský živel, ktoré Ježišovo slovo zdoláva rovnako ako *Jahve* *Starého zákona.

Podľa spôsobu zobrazenia Krista v stredovekých rukopisoch sa rozlišujú dva základné *ikonografické typy, ktoré sa udržali aj v neskorších slohových obdobiach. V prvom type, bežnom v *baroku, zobrazovali spiaceho Krista v okamihu, keď ho apoštol Peter v čase najvyššej núdze budí. V druhom ikonografickom type zobrazovali Kristov zázrak - Ježiš gestom ruky utišuje búrku i vlny. V niektorých stredovekých rukopisoch, predovšetkým *iluminovaných v dielňach kláštora v Reichenau (Evanjelistár abatiše Hildy, 11.st.), sa oba typy spájali do jedinej kompozície: na jednej strane lodi apoštolí budia Krista a na druhej Kristus súčasne tíši búrku. Loď maľovali buď ako čln s veslami alebo ako plachetnicu, pričom apoštolí márne zápasia s plachtou a nasmerovaním lode proti vetru a vlnám. Počet apoštolov v lodi kolíše, pohybuje sa od dvoch po všetkých dvanásť. Zatiaľ čo rozbúrené vlny mora mali v stredovekom umení ornamentálny ráz a vietor stelesňovalo personifikované božstvo, v baroku mal výjav dramatický charakter a zobrazoval potápajúcu sa loď a bezmocnú posádku (Rembrandt, 1633).

Spolu s námetom *Kristus kráča po vlnách* patrí Búrka na mori do skupiny zázrakov na Genezaretskom jazere. Výjav nezobrazovali príliš často, okrem niekoľkých raných diel prvú ucelenú skupinu tvoria stredoveké iluminované rukopisy (Evanjelistár Otty III., 10.st.), druhú skupinu barokové diela. Témou Búrka na mori sa v neskorom romantizme 19.storočia intenzívne zaoberal francúzsky maliar Eugène Delacroix (1798-1863), ktorý tento námet zobrazil na desiatich kompozíciách. Námet získal vedľajšie alegorické významy symbolickým spojením lode a cirkvi.

*

Lod'. Vzhľadom na geografický charakter *Mezopotámie a mimoriadny význam oboch hlavných riek, Eufratu a Tigrisu, jestvovala v tejto oblasti už staroveku (možno od konca neolitu) nejaká forma vodnej dopravy (pozri Christologický cyklus III.: *Cesta do Emauz*).

Spočiatku obyvatelia používali zrejme rôzne typy pltví, dnes nazývaných tureckým slovom kelek (z *aram. *kalakku*), ktoré tvorilo niekoľko vrstiev drevených roštov zviazaných pružnými materiálmi. Plávali na hladine na nafúknutých kozích a ovčích mechoch. Takmer nepotopiteľné plavidlá boli riadené bidlami a zniesli obrovskú tonáž. Zvyčajne boli stavené na hornom toku riek pod horami s dostatkom dreva a približne po

mesiaci plavby prekonalí tisíc kilometrov až do oblasti dnešného Bagdadu, kde sa zložil náklad, predalo drevo a kože sa odoslali karavanovou cestou späť. Ďalším typom plavidla bol zrejme guľatý čln, pletený z organických pletív a impregnovaný asfaltom alebo kožou. Slúžil viac k doprave osôb ako tovaru a dnes sa nazýva kuffa (z akkad. kuppū - kôš).

V 6.-5.tis.pr.Kr. v archeologickej lokalite *Eridu v dnešnom Iraku existovali bárky vybavené stožiarom a lanami. Na mori zaistovali veterný pohon štvorhranné plachty, upevnené na stožiaroch dvoma málo pohyblivými rahkami, preto používanými iba pri priaznivom vetre. Pri protivetre musela posádka plavidlo ukotviť a čakať na priaznivé počasie, alebo použiť veľké veslá. Lode sa spočiatku pohybovali v pobrežných vodách a nadvládu v námornej doprave v 2.tis.pr.Kr. získalo mesto *Ugarit v dnešnej Sýrii, ktoré možno už vtedy využívalo novinku, plachty bez dolného rahna, pričom spodný okraj plachty udržiavali v polohe laná prevlečené cez skupiny pútok na zvislých stranách štvorca a vyvedené cez horné rahno na korme lode. To uľahčilo pohyb plachty a lepšie riadenie plavidla. V 2.pol.2.tis.pr.Kr. sa prístavy rozkladali v celej východnej polovine Stredomoria od Talianska a severného Balkánu až po Egypt.

Z asýrskych reliéfov vieme, že okrem fenických obchodných lodí so sťažňami vybavenými strážnymi košmi a štvorhrannými plachtami brádzili vody Stredozemného mora v 8.st.pr.Kr. tiež vojnové lode vybavené baranidlom na prerážanie nepriateľských lodí. Oba typy mohli byť v tom čase poháňané dvoma radmi vesiel umiestnenými nad sebou po každej strane plavidla na spôsob neskorších galér. V ománskej lokalite v juhovýchodnej časti Arabského polostrova pri pobreží Arabského mora boli objavené pozostatky lodí zo zväzkov trstiny, zväzovaných lanami a polievaných asfaltom. Skutočná námorná bitka sa udiala 694 pr.Kr., v ktorej asýrsky kráľ Sancherib, známy zo *Starého zákona ako obliehateľ Jeruzalemu (2Kráľov 18,13-19, 37; 2Paralipomena 32; Izaiáš 36,1) bojoval proti babylonskému protivníkovi. Lode mu postavili sýrski staviteľia a posádku tvorili zajatci z *Tyrosu, Sidonu a Cypru.

Loď mala svoje dôležité miesto aj v mytológii. Stávala sa dopravným prostriedkom, ktorý prepravoval po oblohe nebeské telesá, predovšetkým Slnko, alebo zosnulých odvážal do záhrobia, nachádzajúceho sa na konci nebeskej klenby. Nakoľko veľa starovekých národov vnímalo nebo pre jeho nekonečnosť, bezodnosť a farbu ako istú podobu oceánu, zrodila sa predstava nebeskej lode, na ktorej sa bohovia putujú po oblohe. Taká bola zrejme aj úloha egyptskej slnečnej bárky, ktorú znázorňovali na nástenných maľbách kráľovských hrobiek a reliéfoch a ktorú archeológovia objavili v blízkosti pyramíd v Gíze. Jej úlohou bolo dopraviť zosnulého faraóna do nebeskej ríše. V mezopotámskej oblasti tejto predstave napomáhala aj takmer vodorovná poloha mesačného kosáčika pripomínajúceho loďku. Na takej lodi sa plavil babylonský boh mesiaca Sín. Antickí Gréci prekonávali posledný úsek cesty podsvetím v bárke mlčanlivého prievozníka Chárona. Archa, v ktorej Noe zachránil seba, svoju rodinu a vzorku živočíšstva, sa stala starozákonným predobrazom lode spásy.

Najväčší význam pre kresťanskú symboliku lode mala Petrova loďka z výjavu *Zázračný rybolov (I)*, z ktorej Ježiš učil zástupy. Loď z tohto príbehu spolu s loďkou z Búrky na mori, ďalej Ježišove výroky o rybároch ľuďi (pozri kapitola *Povolanie Petra a Ondreja*) budovali predstavu lode ako symbolu cirkvi. Aj apoštol Pavol s obľubou prirovnával život k plavbe na lodi, počas ktorej človek môže stroskotať, nedosiahnuť pravý životný cieľ, ak mu chýba viera a dobré svedomie (1Timoteovi 1,19). Cirkevní otcovia sa opätovne vracali v symbolike cirkvi k obrazu lode, v ktorej veriaci bezpečne prepláva more sveta. Hippolytos Rímsky (†235), rímsky kňaz a pravdepodobne

najznámejší spisovateľ svojej doby v Taliansku, hľadal v skúsenom kormidelníkovi Ježiša Krista, v sťažení kríž, v dvoch kormidlách Starý a Nový zákon a v bielej plachte Ducha Svätého. Jestvuje aj výklad, podľa ktorého celá loď symbolizuje Ukrižovaného. Nakoľko sa pri stavbe lode používajú tri druhy dreva, *exegéti hovoria o trojakom dreve kríža. Tak ako bez lode vyrobenej z dreva a zbitej klincami nie je možné oboplávať more, ani bez Krista pribitého klincami na drevený kríž by nebolo prekonané zlo sveta a smrť. Aj v ranokresťanskom duchovnom svete je loď všeobecne symbolom cesty a putovania životom a tiež symbolom kresťanského kostola. Sťažen loď pripomína kostolnú vežu, ktorá spája nebo a zem a preberá na seba význam osi sveta (pozri Christologický cyklus I.: *Strom života*), lodné veslá sú prirovnávané k oporným stĺpom kostola, sťažen loď sa interpretuje aj ako kríž a kríž naopak ako kotva nádeje, čo dalo vznik typu kotvového kríža. Lodná terminológia sa dostáva aj do kresťanskej pohrebnej symboliky. Maják je obrazom šťastného pristátia v nebeskom prístave, a preto sa stal súčasťou výzdoby náhrobných kameňov. Až do poloviny 4.storočia bola kotva, v nadväznosti na Pavlov List Židom (6,19), obrazom viery. Často sa objavovala v spojení s rybou, ktorá zasa odkazovala na Krista a *eucharistiu. Ranokresťanskí cirkevní otcovia často prirovnávali cirkev k lodi. Výraz Petrova loď slúžil priamo ako pomenovanie cirkvi, v ktorej veriaci nájdu bezpečie a ktorá ich dopraví k spáse. Vhodným symbolom cirkevnej ochrany bola archa Noemova, ktorá počas potopy sveta zachránila semená života, rovnako ako čln s učeníkmi na rozbúrenom mori.

Iný význam lode použil nemecký humanistický učenec a spisovateľ Sebastian Brant (1457-1521) vo svojej dlhej básni *Loď bláznov* (*Das Narrenschiff*). Inšpiroval ním holandského maliara Hieronyma Boscha (†1516) a rad grafických listov, niektorých pripisovaných Albrechtovi Dürerovi (†1528). Je na nich loď obsadená bláznami a smerujúca do raja bláznov, do pekla. Plavidlo bez kormidelníka sa bezcieľne hojdá na mori a symbolizuje dobové bláznovstvá, t.j. rôzne druhy hriechov. Motív lode bláznov pretrval od stredoveku až do súčasnosti, o čom svedčí aj tvorba slovenského grafika a maliara Albína Brunovského (†1997).

Rímsky filozof a cirkevný otec Tertullianus (†220/230) prirovnával samotné miesto, kde sa konala modlitba a bohoslužba, k lodi. Tento zmysel dokladá aj označenie chrámového priestoru ako chrámovej lode. Prvý raz sa táto interpretácia lode objavila v rímskom ranokresťanskom *katakombovom maliarstve. Lodný sťažen má zvyčajne podobu kríža s holubicou - spasenou dušou na vrchole. Niekedy loď nesie na svojom chrbte ryba, symbolizujúca Krista.

Názvy: Búrka na Genezaretskom jazere, lat. Christus imperat ventis, tal. Cristo placa la tempesta, nem. Sturm auf dem Meer, angl. Lord Stilling the Storm.

ROZMNOŽENIE CHLEBOV A RÝB/NASÝTENIE PIATICH TISÍCOV

(Matúš 14,13-21; 15,32-39; Marek 6,30-44; 8,1-9; Lukáš 9,10-17; Ján 6,1-15)

*

Keď to Ježiš počul (že Herodes Antipas dal popraviť Jána Krstiteľa), **pobral sa odtiaľ** (z *Galiley) **loďkou na pusté** (gr. *erémos*) **miesto do samoty** (**Matúš**). **Apoštolí** (Dvanásti, ktorí sa vrátili z misie) **sa zišli k Ježišovi a porozprávali mu všetko, čo robili a učili** (odkaz na vyslanie apoštolov: Marek 6,12-13). **On im povedal: „Pod'ťte vy sami do ústrania na pusté miesto** (gr. *erémos topos*) **a trochu si odpočinite“** (gr. *anapausasthe*; možno odkaz na Žalm 23,2; 23,5). **Lebo stále prichádzalo mnoho ľudí** (gr. *polloi*) **a nemali sa kedy** (gr. *eukairún* = mať príležitosť, mať voľný čas) **ani najesť. Odišli teda loďou na pusté miesto do samoty** (gr. *kat' idian* = do ústrania; **Marek**). **Keď sa apoštolí vrátili, porozprávali mu** (gr. *diégeomai* = rozprávať) **všetko, čo robili** (uzdravovali a hlásali Božie kráľovstvo). **On ich vzal so sebou a len s nimi** (gr. *kat' idian* = do ústrania) **odišiel do mesta, ktoré sa volá Betsaida** (protirečivý údaj v porovnaní k výrazu *kat' idian*; zrejme nepozornosť redaktorov textu; **Lukáš**). **Potom** (po uzdravení ochrnutého v Betsaide a vydaní svedectva o sebe ako Synovi Božom) **Ježiš odišiel na druhý breh Galilejského čiže Tiberiadskeho mora** (**Ján**).

Na pusté miesto do samoty : gr. *erémos* = pustý; z gr. *hé erémos* = púšť (*hé* = člen); nejednalo sa o skutočnú púšť, ale o nejaké odľahlé miesto pri jazere; podľa tradície išlo o oblasť et-Tabgha na západnom brehu Genezaretského jazera (na brehu neďaleko Kafarnaum v 4.storočí postavený kostol Rozmnoženia chleba; výraz *erémos* súčasne odkazuje na putovanie Izraelitov po púšti, kde ich Boh živil mannou (Exodus 16,26-35).

Ale zástupy sa o tom dopyčali a pešo išli z miest za ním (**Matúš**). **Ale** (ľudia) **videli ich odchádzať a mnohí sa dovtipili, kam. Pešo sa zbehli zo všetkým miest** (gr. *poleis*; z gr. *polis* = mesto, obyvateľstvo) **a predstihli ich** (**Marek**). **Keď to zástupy zvedeli, išli za ním** (**Lukáš**). **Šlo za ním veľké množstvo ľudí, lebo videli znamenia, ktoré robil na chorých** (**Ján**).

Keď vystúpil a videl veľký zástup, zľutoval sa nad nimi a uzdravoval chorých (gr. *arróstos* = chorý [išlo viac o uzdravovanie ako vyučovanie]; **Matúš**). **Keď vystúpil a videl veľký zástup, zľutoval sa** (gr. *kai esplanchnisthé*) **nad nimi** (gr. *ep autús*), **lebo boli ako ovce** (gr. *hoti ésan hós probata*; *probata* = ovce) **bez pastiera** (gr. *mé echonta poimena*; *poimén* = pastier). **A začal ich učiť mnohým veciam** (**Marek**). **On ich** (ľudí) **prijal** (gr. *apodechomai* = prijať), **hovril im o Božom kráľovstve** (gr. *hé basileia tú theú*) **a uzdravoval tých, čo to potrebovali** (**Lukáš**). **Ježiš vystúpil na vrch a tam si sadol so svojimi učeníkmi. Blízko boli židovské sviatky *pesah** (druhé sviatky jeho verejného vystúpenia; **Ján**).

Zľutoval sa : gr. *esplanchnisthéis* = dosl. „bol pohnutý vo svojich vnútornostiach“; gr.sg. *splanchnon*, pl. *splanchna* = vnútornosti, útroby, srdce pľúca, pečeň, črevá človeka alebo zvierat, v širšom zmysle brucho matky; sloveso *splanchnizó* sa v klasickej gréčtine neobjavuje, ale jeho hebrejský náprotivok - sloveso *racham* (odvodené z *rachamim* - vnútornosti) veľmi často; ide o *kalk, jeden z dôkazov, že grécky text je prekladom staršej, hebrejskej predlohy (C. Tresmontand: Hebrejský Kristus, str.84); iní bádatelia uvádzajú existenciu hebr. výrazov *rachúm*, *rachamím* = milosrdenstvo, zľutovanie. Lebo boli ako ovce bez pastiera : gr. *hoti ésan hós probata*

mé echonta poimena; gr. *probata* = ustálený preklad (*Septuaginta) hebr. *con* = malé stádo; gr. *poimén/pastier* = ustálený preklad (Septuaginta) hebr. *roech*; odkaz starozákonný národ Izrael, ktorý potrebuje ochranu a vedenie; slovné spojenie „stádo, ktoré nemá pastiera“ sa objavuje v Numeri 27,17; 1Kráľovská 22,17; 2Kronická 18,16; Ezechiel 34,5; niektorí bádatelia (C. Tresmontand: *Hebrejský Kristus*, str. 90) z toho, a mnohých ďalších prípadov, vyvodzujú existenciu grécko-hebrejského slovníka, ktorý vytvorili starozákonní prekladatelia *Tóry* do Septuaginty a ktorý použili aj redaktori a prekladatelia pôvodného hebrejsky písaného evanjeliového textu.

A keď sa zvečerilo, pristúpili k nemu učeníci a hovorili: „Toto miesto je púste a hodina už veľmi pokročila. Rozpusť zástupy, nech sa rozídu do dedín kúpiť si jedlo (Matúš).“ Keď už bolo veľa hodín, pristúpili k nemu jeho učeníci a hovorili: „Toto miesto je púste a je už veľa hodín. Rozpusť ich (gr. *apolyson*), nech sa rozídu do okolitých osád a dedín kúpiť si niečo na jedenie (Marek).“ Deň sa začal sychľovať. Tu pristúpili Dvanásť a povedali mu: „Rozpusť zástup, nech sa rozídu do okolitých dedín a osád pohľadať si nocľah a jedlo, lebo sme tu na pustom mieste (Lukáš).“

Ale Ježiš im povedal: „Nemusia nikam chodiť; vy im dajte jesť (Matúš)!“ On im povedal: „Vy (gr. *hymeis* = vy sami) im dajte jesť (Marek, Lukáš)!“ Keď Ježiš zdvihol oči a videl, že k nemu prichádza veľké množstvo ľudí, povedal Filipovi: „Kde nakúpime chleba, aby sa títo najedli?“ Ale povedal to len preto, že ho skúšal. Lebo sám vedel, čo urobí (Ján).

Oni mu vraveli: „Nemáme tu nič, iba päť chlebov a dve ryby.“ On povedal: „Prineste mi ich sem (Matúš)!“ Vraveli mu: „Máme ísť nakúpiť za dvesto denárov (1denár = denná mzda; pozri kapitola Daňový peniaz; Milosrdný Samaritán) chleba a dať im jesť?“ Opýtal sa ich: Koľko máte chlebov? Chodte sa pozrieť!“ Keď to zistili, povedali: „Päť a dve ryby“ (gr. *opsáron* = ryba [zrejme konzervované, sušené ryby]; Marek). Oni vraveli: „Nemáme viac ako päť chlebov a dve ryby (počet zrejme bez symboliky); ibaže by sme išli a nakúpili jedlo pre celý tento zástup.“ Bolo ich tam asi päť tisíc mužov (Lukáš). Filip mu povedal: „Ani za dvesto denárov chleba nebude stačiť, ak sa má každému ujsť čo len kúsok. Jeden z jeho učeníkov, Ondrej, brat Šimona Petra, mu povedal: „Je tu chlapec, ktorý má päť jačmenných chlebov a dve ryby. Ale čo je to pre toľkých (Ján)?“

Potom rozkázal, aby si zástupy posadali na trávu (Matúš). Tu im rozkázal usadiť všetkých po skupinách (gr. *symposia symposia* = ležanie vedľa ležania; z gr. *symposion* = spoločnosť [okolo stola]) na zelenú trávu. A posadali si v skupinách (gr. *prasiai* = po záhonoch) po sto a po päťdesiat (veľký počet ľudí v skupine v odkaze Mojžišovo rozdelenie Izraelitov [Exodus 18,25]; Marek). Ale on povedal svojim učeníkom: „Usadte ich v skupinách (gr.pl. *klisias* = po skupinách; z gr. *klisia* = spolustolujúca skupina) asi po päťdesiat!“ Urobili to a všetkých usadili (Lukáš). Ježiš povedal: „Usadte ľudí!“ Na tom mieste bolo veľa trávy. A mužov si tam posadalo okolo päťtisíc (gr. *pentakisílioi*; Ján).

Vzal päť chlebov a dve ryby, pozdvihol oči k nebu, dobrorečil, lámal chleby a dával učeníkom a učeníci zástupom (Matúš). Potom vzal päť chlebov a dve ryby, pozdvihol oči k nebu, dobrorečil, lámal chleby a dával svojim učeníkom, aby im ich rozdávali (gr. *paratithémi* = predkladali [v súvislosti s jedlom znamenie pohostinnosti]). Aj obe ryby podelil všetkým (Marek). Potom vzal päť chlebov

a dve ryby, pozdvihol oči k nebu, dobrorečil nad nimi, lámal ich a dával svojim učeníkom, aby ich predkladali (gr. *paratithémi* = klásť k [často v súvislosti so stolovaním]) **zástupu (Lukáš). Tu Ježiš vzal chleby, vzdával vdaky a rozdával sediacim; podobne aj z rýb, koľko chceli (Ján).**

Dobrorečil: Ježiš v úlohe otca pri typickom židovskom stolovaní, kde jedlu predchádzalo požehnanie: „Požehnaný si Hospodin, náš Boh, kráľ sveta, ktorý prinášaš zo zeme chlieb“, po ktorom nasledovalo lámanie chleba a rozdeľovanie nalámaných kúskov; zrejme modlitba *beracha* (pozri Christologický cyklus III.: Modlitba na Olivovej hore).

Všetci jedli a nasýtili sa (zrejme odkaz na Deuteronomium 8,10), **ba ešte nazbierali dvanásť plných košov** (gr. *kofinos* = kôš < lat. *cophinus* : veľký prútený kôš určený na nosenie potravín, typický pre chudobných rímskych Židov) **zvyšných odrobín. A tých, čo jedli, bolo asi päťtisíc mužov, okrem žien a detí (Matúš). Všetci jedli a nasýtili sa** (gr. *echortasthésan*), **ba ešte nazbierali dvanásť plných košov odrobín a zvyškov rýb. A tých, čo jedli, bolo asi päťtisíc mužov** (gr. *antres* = muži [zrejme počítanie rodín podľa mužov alebo odkaz na *kumránske *eschatologické stolovanie]; **Marek). I jedli a všetci sa nasýtili** (gr. *chortazó* = nasýtim sa), **ba ešte sa nazbieralo dvanásť košov odrobín** (zrejme symbolika 12 kmeňov Izraela), **čo po nich zostali** (znamenie hojnosti; **Lukáš). Keď sa nasýtili, povedal svojim učeníkom: „Pozbierajte zvyšné odrobiny, aby nič nevyšlo nazmar!“ Pozbierali teda a odrobinami z piatich jačmenných chlebov, ktoré zostali po tých, čo jedli, naplnili dvanásť košov (Ján).**

Stredoveké cirkevné authority rozmnoženia chlebov a rýb interpretovali buď *eucharisticky alebo alegoricky. Podľa cirkevného otca Augustína z Hippo Regia (†430; traktát *In Joannis evangelium tractatus*) päť chlebov z prvého nasýtenia odkazuje na päť kníh Mojžišových, lámanie chleba znamená výklad Písma, dve ryby znamenajú kňazskú a kráľovskú hodnosť; alebo (spis *Sermones ad populum. De scripturis*) dve ryby symbolizujú obrezaných a neobrezaných. Eucharistická interpretácia (Beda Ctihodný, †735) vidí v chlebe Krista, ktorý v podobe manny zostúpil z nebies.

Druhé rozmnoženie (Matúš 15,32-39; Marek 8,1-9: sedem chlebov, sedem košov, 4000 ľudí) interpretuje Augustín ako *sedem darov Ducha Svätého, 4000 ľudí ako ľudské spoločenstvo spojené štyrmi evanjelistami a sedem košov ako plnosť cirkvi. Rozdiel medzi prvým a druhým nasýtením je aj v slovných výrazoch: *kofinos* (nasýtenie 5000) a *spyris* (nasýtenie 4000). Obe slová znamenajú kôš, ale *spyris* mal väčšie rozmery (podľa Skutkov 9,25 v ňom spustili apoštola Pavla z damaských hradieb).

Bádatelia vidia súvislosť príbehu Nasýtenie piatich tisícov s nasýtením Izraelitov mannou na púšti (Exodus 16,26-35) a s Elizeovým nasýtením sta mužov (2Kráľov 4,42-44). Jeho hrdinom je prorok Elizeus, žiak Eliáša, ktorý počas života vykonal veľa zázrakov. Vzkriesil mŕtveho chlapca, uzdravil malomocného aramejského kráľa Námána, rozmnožil olej a dvadsiatimi jačmennými chlebami nasýtil sto mužov. Hoci to text výslovne neuvádza, dej rozmnoženia jačmenných chlebov je zasadený do čias z konca babylonského zajatia (538 pr.Kr.). Odohráva sa v Bál-Salisa východne od Galgaly/Gilgálu v blízkosti Jericha. Aj Elizeove mocné činy boli predobrazom Ježišových zázrakov a skúškami, ktoré Židia očakávali od pravých prorokov, Božieho Syna a Mesiáša.

Pútnička *Egeria, ktorá v rokoch 381-384 (dáta sa v rôznej literatúre líšia) navštívila *Svätú zem, zanechala o tomto mieste nasledovný opis: „Tam pri Galilejskom mori je rovinka s množstvom trávy, palmami a blízko je sedem prameňov (miesto sa nazýva Tabgha < gr. **heptapegon** = sedem prameňov), ktoré dávajú veľké bohatstvo vody. Na tejto rovinke nasýtil Pán piatimi chlebami a dvoma rybami množstvo ľudí. Z kameňa, na ktorý Pán položil chlieb, urobili oltár.“ Zázraku rozmnoženia chlebov a rýb bol zasvätený prvý kostolík v celej *Galilei. Stál už v 4.storočí a dodnes sa zachovali zvyšky jeho múrov. Zväčšením jeho múrov bol vybudovaný v 5.storočí väčší kostol. Dnešný pochádza z roku 1982.

Umelci najčastejšie vychádzajú z Jánovho textu (prvé nasýtenie), ktorý obsahuje podrobnosti, aké sa u synoptikov nevyskytujú, napríklad úlohu apoštolov Ondreja a Filipa a prítomnosť chlapca, ktorý priniesol chleby a ryby. Námet Rozmnoženia chlebov a rýb je od 3.storočia zobrazovaný vo všetkých obdobiach kresťanského umenia. Oba zázraky umenie rozlišuje iba ak počtom chlebov a rýb. Vo výtvarnom umení sa postupne vytvorili dva základné *ikonografické typy, ktoré sa líšia nielen množstvom postáv, ale aj zameraním výjavu. Zatiaľ čo prvá skupina zobrazuje predovšetkým Zázrak rozmnoženia chlebov, pri ktorom Kristus žehná, láme a dáva chlieb (ako predobraz *eucharistie), v druhej skupine okrem zázraku rozmnoženia on i apoštoli rozdávať a roznášajú chlieb medzi sediacich ľudí. V prvom prípade, predovšetkým v umení stredoveku, je počet osôb obmedzený na minimum - samotný Kristus alebo Kristus a dvaja apoštoli. Rané diela zobrazujúce Ježiša s palicou pripomínajú starozákonnú scénu s Mojžišom a bronzovým hadom (Numeri 21,4-9). Ježiš drží palicu (pozri kapitola *Vzkriesenie Lazára*), ktorá má moc konať zázraky a dotýka sa ňou košov s chlebom. K najstarším kresťanským freskám patrí nástenná maľba z 2.-3.storočia nachádzajúca sa v alexandrijských *katakombách (zvyčajne prenosný oltár a na ňom ryby a chleby), ktorá podrobne zobrazuje výjav Rozmnoženia chlebov a rýb. V rímskych katakombách je celý príbeh zúžený na dve základné časti, Krista dotýkajúceho sa zázračnou palicou košov (Stĺpový *sarkofág Agapé a Crescentiana, 3.-4.st.; Rím) a na eucharistickú časť, ktorá zobrazuje hostinu so siedmimi alebo dvanástimi košmi plnými chlebov a rybou; na vyobrazeniach chlebov sa čoskoro objavujú kríže. Miniatury evanjelistárov opisujú scénu obšírne, s odkazom na význam konsekrácie Kristom. Tento obsah sa objavuje aj v byzantskom umení.

V druhom obrazovom type od neskorej gotiky počet osôb narastá, v renesancii a v *manierizme sa umelci pokúsili zobrazit' veľký päťtisícový dav, ktorý spomínali evanjelisti. Umelecká konvencia z konca 15.storočia, najmä holandská maľba, zobrazovala dav zúčastňujúci sa obradu lámania chleba (agapy) ako zástup aristokratov, oblečených podľa významných a známych osobností danej doby. Nakoľko sa v evanjeliom texte píše, že sa udalosť odohrala na pustom mieste, spočiatku sa výjav zobrazoval na neutrálnom pozadí, v ktorom krajinu navodzuje iba strom. S rozvojom krajinomaľby od neskorej gotiky 14.storočia, ale aj podľa správy že na mieste rástlo veľa trávy, do ktorej si ľudia posadali, výjav situovali do krajiny často na brehu jazera, niekedy nechýbala ani Jánom spomínaný vrch (Tintoretto, 1591-1592).

Od 15.storočia sa kompozícia rozšírila o postavy chlapca s košíkom a rybami, Ondreja a Filipa i ďalších apoštolov rozdávajúcich jedlo; na zemi pritom leží množstvo košov s chlebami a rybami. V popredí sedí alebo stojí Ježiš a prežehnáva chleby. Ondrej alebo Filip mu podávajú chlieb alebo ho berú z koša, ktorý drží malý chlapec. Ondrej má podobu bielovlasého, fúzatého starca, Filip je zobrazovaný ako mladý muž s

tmavými vlasmi a zvyčajne s bradou. Chlapec niekedy zdvíha chleby a ryby v kuse plátna a týmto gestom dodáva motívu nádych obradnosti.

Reprezentatívny charakter majú námety, na ktorých podávajú ryby a chlieb apoštoli (mozaika *baziliky S.Apollinare Nuovo v *Ravenne, 520). Ak ide o apoštolské kniežatá, trojicu Ježišovi najbližších: Petra, Jakuba Staršieho a Jána (pozri kapitola *Povolanie prvých učeníkov*), námet zrejme odkazuje na dogmu o božskom pôvode cirkvi (pozri Christologický cyklus I.: *Tradicio legis*) a tiež na potvrdenie legitimacy nástupníctva rímskych biskupov, pápežov. Na trojičnom sarkofágu (Pio Cristiano, Vatikán) a na nástennej maľbe v Cripta delle pecorelle v Kalixtových katakombách tvorí Rozmnoženie chlebov typologický náprotivok ku *Kľaňaniu troch kráľov*.

Rozmnoženie chlebov a rýb, podobne ako námet *Posledná večera*, bolo užívané na výzdobu kláštorných *refektárov a všeobecne vnímané ako obrazový typ eucharistie alebo slúžilo ako príklad milosrdného skutku. V 16.storočí bolo Rozmnoženie chlebov a rýb spoločne s Premenením vody na víno v Káne Galilejskej (pozri kapitola *Svadba v Káne*) chápané ako symboly milosrdenstva a stávalo sa súčasťou výzdoby priestorov charitatívnych bratstiev (Tintoretto obraz v hornej sále Scuola di S.Rocco v Benátkach, 1576-81).

Starozákonný predobraz Rozmnoženia chlebov a rýb: Nasýtenie izraelského ľudu mannou (Exodus 16). Izraeliti nariekali, lebo pochod púšťou bol dlhý a oni boli veľmi hladní. Boh počul ich zúfalstvo a pripomenul sľub, že sa o svoj ľud postará. Ráno našli na zemi drobné zrníčka manny a každý mal povolené nazbierať jednu misku na osobu (hebr. **'omer** = sypká miera).

*

Obilie. Od vzniku poľnohospodárstva na počiatku neolitu, pred 10.tis.pr.Kr., patrilo obilie (hebr. **dágan** = vyrastené obilie, pšenica; **šeber** = zrno, rozdrvené obilie pšenice a jačmeňa; gr. **sítos** = obilie, pšenica) medzi základné potraviny človeka. Jednou z prvých oblastí, kde sa vyskytovali divo rastúca pšenica, jačmeň (hebr. **še'orá**, gr. **krithé**) a snád' aj špalda (hebr. **kussemet**) – v tom čase druh jednoduchej pšenice s rozpadavými klasmi, bol Predný východ. Proces domestikácie obilnín trval veľmi dlho a jeho súčasťou bolo vylučovanie nepriaznivých vplyvov cieľným výberom. Od 8.tis.pr.Kr. tvorila základ šľachtených obilnín tvrdá pšenica a dvojradové a nahosemenné odrody jačmeňov. Výber jednotlivých variantov bol daný klimatickými zmenami a miestnymi prírodnými podmienkami. Od počiatku 2.tis.pr.Kr. rástol podiel pestovaného jačmeňa pred pšeniciami z dôvodov častejšieho zberu, odolnosti proti obilnej hrdzi a postupujúcemu zasoľovaniu pôdy, ktoré prudko stúpalo od 3.tis.pr.Kr. Jedinou jarnou a súčasne rezervnou obilninou v prípade zlyhania ozimín bolo proso, iba sa predpokladá existencia aj iných jarín. Časť obilia sa zberala zelená (praženica), zrelé zrno sa ukládalo v zemniciach a sýpkach. Obilie sa mlelo nahrubo na šrot, ktorý sa spotrebovával ako krmivo, pri výrobe rôznych nápojov, najmä piva (súčasná veda sa domnieva, že hlavnou príčinou domestikácie obilnín nebola múka a výrobky z nej, ale pivo, lebo oproti obilninovým plackám i kysnutom chlebe bolo väčším zdrojom živín - pri naklíčení zrn, výrobe sladu a kvasení dochádza k chemickým procesom, ktoré premieňajú obilný škrob v cukor a ten potom môže byť v ľudskom tele syntetizovaný do 13-20% bielkovín, čiže v množstve, ktoré by mohlo dať iba mäso).

Kvalitné zrno sa mlelo na zrotierkach a rotačných mlynčekoch, vzniknuté krúpy a múka sa užívali na výrobu chlebových placiek a jačmenných koláčov. Obilie v nespracovanom stave tvorilo významnú súčasť naturálnej mzdy, v starej Babylonii

tvorilo zrno základnú jednotku váhového systému a v obchode nahrádzalo peniaze. Prorok Ozeáš (3,2) napríklad zaplatil časť ceny svojej manželky zrnom v hodnote 1 **chomer** a 1 **letek** (dohromady okolo 320litrov). Dnes máme pomerne veľa poznatkov o tom, čo stálo obilie, ale na údaje o cene chleba narazíme vzácné, lebo rodina chlieb nekupovala a každá gazdiná ho piekla sama. V časoch vlády kráľa Chammurapiho (1800 pr.Kr.) človek kúpil za 1/20 **šekelu** 4 **sila** obilia (t.j. 2 1/2 litru). Polovina tohto množstva predstavovala priemernú dennú spotrebu na hlavu. Cena obilia uvedená 2Kráľ'ov (7,1), ktorá odráža situáciu v časoch vlády kráľa Dávida až do babylonského zajatia (10.-6.st.pr.Kr.), sa zdá nezvyčajne vysoká (1**šekel** za 2**sea**, t.j. za 26litrov obilia). Napriek tomu bola táto cena zreteľne nižšia ako za predošlého hladomoru v Samárii, keď ju obliehal aramejský kráľ Ben-hadad II. (2Kráľ'ov 6,25) a jedol sa tzv. holubí trus, obilnina dnes prekladaná ako oslia hlava, ktorej štvrt' **kabu** (pol litra) stálo 5 strieborných šekelov. V Zjavení (6,6) ceny názorne ukazujú žalostné podmienky v období hladu. Miera pšenice (3/4 litru) stála denár, t.j. asi pol šekelu (pol šekelu bola v Ježišových časoch ročná chrámová daň a jeden denár predstavoval dennú mzdu).

Jedlo z obilia sa pripravovalo predovšetkým pečením. Starobylé tenké placky nekysnutého chleba, pripravované z múky a vody na horúcich stenách otvoreného ohniska alebo na horúcom kameni, mali nižšiu výživnú hodnotu ako neskorší kysnutý chlieb. Podmienkou pre jeho výrobu boli jednak nové vyšľachtené druhy obilia, chlebová pšenica, prvý raz doložená v Tell Asvadu (dnešnom Damasku) okolo 7.tis.pr.Kr. a rozšírená až v 5.tis.pr.Kr., s vyšším obsahom lepku, bez ktorého je cesto ťažké a zle kysne. Ďalšou podmienkou pre pečenie kysnutého pečiva boli technicky pokročilejšie pece so sálavým teplom. Písomné doklady označujú všetky výrobky ako chlieb, rozlišujú však čerstvý a sušený, biely a tmavý a zaznamenávajú ochucovanie rôznym korením (rasca, sezam) a kombinácie so zeleninou (cibuľa, cesnak, pór, žerucha), syrom (kozí, bravčový, kravský), prípadne mäsom. Obľúbené bolo tiež sladké pečivo vymiesené s medom, figami, d'atl'ami, prípadne inými druhmi ovocia (granátové jabĺčka, slivky, mišpule, jablká, hrušky...), prípadne s olejom (sezamový, olivový), prinášané na stôl niekedy ešte teplé. Popri bežných výrobkoch z jačmennej múky sa piekli koláče a chlieb z pšeničnej múky, určené pre rituálne, ale občas i svetské účely, ozdobne tvarované, trebárs do podoby srdca, jazyka, slnka, mesiaca, hviezdy, rôznych zvierat ap. Nemnohé dochované recepty poskytujú iba údaje o jednotlivých zložkách výrobku a postupoch bez udania množstva. Vieme, že vo veľkých palácových a chrámových kuchyniach jestvovala deľba práce; tak ako existovali rôzni mäsiari a mliekari, boli aj pekári a cukrári. Rodinné domácnosti boli sebestačné, lebo verejné služby, ktoré predávali tovar cez ulicu, sa na Blízkom východe objavili až v 1.tis.pr.Kr.

Chlieb. Prvú zmienku o chlebe nachádzame v Genezis (3,19), ktorej podoba sa datuje do 10.-9.st.pr.Kr., pri opise scény vyhnania Adama a Evy z raja: V potu tváre svoj chlieb budeš jesť. Prvou formou, prechodom od obilnej kaše k pečenému chlebu, bol posúch upečený pod vrstvou popola. Spomína ho Genezis (18,6) v súvislosti navštívením Abraháma a Sára tromi anjelmi. Tu sa dozvedáme, že Židia piekli chlieb (hebr. **lehem**) aj z bielej múky a jeho obstarávanie bolo povinnosťou žien. Všetko okolo prípravy aj pečenia podliehalo prísny rituálnym pravidlám. Pokazený chlieb, zle vykysnutý, plesnivý, alebo neupečený podľa pravidiel Zákona, Izraeliti nejedli, lebo ho považovali za nečistý.

Upečený chlieb mal guľatý tvar asi veľkosti taniera a bol rôzne vysoký. Nikdy sa nekrájal, ale vždy iba lámal. Tzv.presný chlieb Židia pripravovali iba pre sviatok ***pesah**, počas ktorej nesmeli jesť kysnutý chlieb, aby si pripomenuli odchod z egyptského zajatia. Podľa toho ho nazývali a nazývajú chlebom trápenia alebo

lopotným chlebom, lebo izraelskí muži vtedy ešte nevykysnuté cesto aj s diežami zabalili do plášťov a vyniesli na ramenách, aby z neho neskoršie napiekli nekvasené posúchy. A tak príkaz - po sedem dní nebudete jesť nič kysnuté, vo všetkých obydliach budete jesť nekysnutý chlieb - je platný pre pravoverných Židov dodnes. Tento nekysnutý chlieb (hebr. **azymach** = nekvasený chlieb) sa dnes u nás volá **maces** (z hebr. **massot** = nekvasený chlieb; pozri Christologický cyklus III.: *Posledná večera*). *Josephus Flavius (†100) v spise Židovská vojna poznamenáva, že Židia, ktorí tiahli z Egypta púšťou k Rákosovému/Červenému moru, vyslali z Kádeša poslov k edomskému kráľovi so žiadosťou, aby smeli prejsť jeho územím. Keď im v tom *Edomčania nemohli zabrániť, aspoň im odmietli poskytnúť bezplatnú pohostinnosť a Židia si museli chlieb a vodu zaplatiť. Tým sa Edomčania ťažko prehrešili voči starovekej povinnej pohostinnosti k ľuďom v núdzi. Jahve ich za to ťažko potrestal a až v treťom pokolení im dovolil vstúpiť medzi svoj ľud. Touto príhodou Židia vysvetľovali a ospravedlňovali svoju nevraživosť k Edomčanom, ktorú v sebe živili po dlhé stáročia a ktorá celkom určite mala oveľa pragmatickejšie korene. Jednako len dôsledky tohto nepriateľstva na vlastnej koži pocítil židovský kráľ Herodes Veľký, ktorý bol edomského pôvodu (pozri kapitola *Stotníkovi sluha*). Podobná situácia nastala aj na území *Ammončanov a *Moabčanov. Tí dokonca najali vojsko a bojovali proti Izraelitom. Za tento čin, aj za to, že im na ceste nevyšli v ústrety s chlebom a vodou, nesmel nikto z nich, ani z ich potomkov do desiateho pokolenia vstúpiť do Jahveho zhrmaždenia.

Neposkytnúť niekomu na ceste chlieb a vodu, znamenalo najvyššie ohrozenie života. Rovnako sa posudzovalo aj obmedzovanie prípravy chleba. Deuteronomium (24,6) prikazuje: Nikto neberie do zálohu ani ručný mlynček ani vrchný žarnov, lebo by tým bral do zálohu život.

Chlieb, ktorý bol získaný tvrdou drinou na poliach a namáhavou prácou pri jeho príprave, bol často jedinou potravou Židov. Členovia ortodoxného hnutia *kumránskych *esejcov (2.st.pr.Kr.-2.st.po Kr.) jedli chlieb v bielom rituálnom oblečení iba raz za deň v spoločnej jedálni. Išlo o nekvasený chlieb so zeleninou, a aromatickú bylinu *yzop z čeľade hluchavkovitých, ktorá slúžila ako korenie alebo liek, považovali takmer za prepych. Chlieb tradične pripravovali ženy a až oveľa neskoršie boli vo veľkých mestách zriaďované pekárne.

V Jeruzaleme boli sústredené do Pekárenskej ulice, kde iba vyškolení pekári smeli vyrábať pečivo podľa cirkevných predpisov, chlieb, ktorý vyhovoval Zákonu a tradícii. Najrozšírenejší bol zrejme jačmenný chlieb. Hoci sa jačmeňom krmili kone, nebol považovaný za podradnejšiu obilninu. Pšeničný chlieb bol drahší, ale zrejme tiež dosť bežný. Užívala sa aj pšeničná špalda. Žito sa pravdepodobne nepestovalo. V časoch hladu niekedy ľudia miešali niekoľko druhov obilia dohromady (Ezechiel 4,9). Pridávali aj strukoviny, šošovicovú a fazuľovú múku, hoci to Levitikus (19,19) zakazoval, rovnako ako sejbu viacerých druhov obilia na jednu roľu.

Po vymlátení klasov a odstránení pliev sa zrno (**šeber**) drvilo paličkou v mažiari, alebo sa mlelo mlynom vytvoreným z vrchného a spodného kolesa. Obecný výraz pre múku bol **qemah**, jemnejšia sorta sa nazývala **sólet** (niektorí bádatelia sa domnievajú, že išlo o krúpy). Takáto múka sa používala pri nekrvavých obetách (Exodus 29,40; Levitikus 2,5 a ď.). Pražené zrno **qálí** sa jedlo bez ďalšej úpravy. Okrem kysnutého chleba sa vyrábal aj nekysnutý chlieb. Kvások sa nesmel používať pri pečení chleba určeného pre zápalnú obeť (Levitikus 2,11 a ď.) a ako pokrm počas sviatku pesah. Pieklo sa na ohňom rozpálených kameňoch, na panvici alebo v peci. Kysnutý chlieb

mal podobu plochých guľatých bochníkov, nekysnutý tvoril tenké placky. Výraz 'ugá, spomínaný v Ozeášovi (7,8), označoval zrejme placku.

Pri dlhšom skladovaní starý chlieb vyschol a drobil sa. Nепrekvapuje, že chlieb ako životne dôležitá potrava ovplyvnil jazyk a symboliku. Od najstarších čias sa slovo chlieb používa pre potraviny obecné (Genezis 3,19, Príslovia 6,8). Nakoľko išlo o hlavný zdroj obživy, vznikol výraz palica chleba (t.j. opora života). Preto sa Jahve vyhrážal neposlušným Izraelitom: „**Ked' vám zlámem palicu chleba, desať žien bude piecť váš chlieb v jednej peci...**“ (Levitikus 26,26). Ľudia zodpovední za výrobu chleba zastávali funkciu vysokých štátnych úradníkov. V Egypte (napr. Jákobov syn Jozef) a Asýrii bol hlavný pekáč poctený eponymom (pozri Christologický cyklus III.: *Posledná večera* – kalendár), boli podľa neho pomenovávané rodiny, obce a veci. Skoro sa chlieb začal užívať ako posvätný pokrm (Genezis 14,18) a súčasť niektorých obetí (Levitikus 21,6 a ď.).

Okrem toho mal zvláštne miesto ako predkladaný chlieb (položený na obradnom stole pred tvár Jahveho v svätyni jeruzalemského chrámu). Neskoršie bola v ústnej symbolike dávaná prednosť manne ako nebeskému chlebu (Žalm 105,40). Ježiš o sebe hovoril ako o Božom chlebe a chlebe života (Ján 6,33-35) a prirovnal svoje telo vydané na smrť k pesahovému chlebu: Vzal chlieb, dobrorečil, lámal a dával učeníkom, hovoriac: „**Vezmite, jedzte! Toto je moje telo**“ (gr. *túto estin to sóma mú*; Matúš 26,26 a paralely; pozri Christologický cyklus III.: *Posledná večera*). S odkazom na tento text získal chlieb a víno eucharistickou premenou svoj najsvätejší význam.

V egyptských obetných formulách sa spomínal chlieb a pivo ako základný pokrm v záhrobí. Starí Egypťania poznali asi štyridsať druhov chleba a pečiva. V starom Oriente sa chlieb nekrájal, ale lámal a lámanie chleba v prenesenom význame znamenalo spoločne prijímať potravu. Zakrátko táto potrava nadobudla v duchovnom ponímaní sakrálny význam. Príprava chleba z obilia sa symbolicky prirovnávala k životu človeka, ktorého cieľom je získať požehnanie nebies.

Na starokresťanských obrazoch sa objavujú štyri chleby s vyrytým krížom odkazujúce na eucharistiu. Chlebnica bola v stredovekej symbolike obrazom Panny Márie, matky Božej, ktorá v sebe niesla chlieb života, Ježiša. Symboliku chleba nachádzame v spojeniach jesť trpký chlieb vyhnanstva, pripraviť niekoho o chlieb, stratiť chlieb apod. V ľudovej zbožnosti sa na stole obrátene položený bochník považoval za znak nešťastia a predzvesť hádky, pretože na ňom sedel diabol a pri pohľade naň anjeli plakali. Podľa ľudových zvykov sa každý čerstvo odkrojený krajec chleba na znak vďaky prežehnal.

V starom Izraeli, kde sa chlebové placky nekrájali, ale lámali, znamenalo slovné spojenie lámať chlieb to isté ako chlieb jesť, a potom spoločné stolovanie vo všeobecnosti. S ohľadom na význam lámania chleba pri *Poslednej večeri* sa v časoch prvotného kresťanstva konali spoločné večere. Začínali a končili obradom lámania chleba. Odtiaľ je zrozumiteľný text Lukáša (24,13-35; pozri Christologický cyklus III.: *Večera v Emauzoch*), ktorý hovorí, že učeníci poznali Krista pri lámaní chleba. Táto pasáž poukazuje na Kristovu trvalú prítomnosť v sviatosti oltárnej. Kristovo pomenovanie seba chlebom života, sa odráža v liturgickom texte vo výrazoch chlieb – pokrm pre večnú blaženosť. Zrejme je aj symbolický vzťah medzi žatvou, mlátením obilia, mletím zrna, pečením pozemského chleba a pozemským utrpením, smrťou človeka a Božím súdom (Izaiáš 63,3; Joel 4,13; Matúš 13,39).

V symbolike eucharistického chleba hrá dôležitú typologickú úlohu **manna** (hebr. **man hu** = čo je to?), lebo bola Izraelitom na púšti zosielaná z nebies síce v dostatočnej miere, ale napriek tomu vždy iba na jeden deň (Exodus 16). Exodus (16,31) prirovnáva jej chuť k medovému koláču. Dnešní bádatelia predpokladajú, že „Boh použil prírodný jav“, bežný na Sinajskom polostrove, kde rastie strom *Tamaryx mannifera*, z ktorého v letných mesiacoch vyteká sladká hmota, ktorá ráno stvrdne do podoby malých guliek; na slnku sa však rozpúšťa.

Už nástenné maľby zo 4.storočia zobrazujú túto scénu, ktorá sa však, snád' pre zložitosť výtvarného zobrazenia, nikdy neobjavuje na sarkofágoch.

Názvy: Lat. Panum Multiplicatio, tal. Moltiplicazione dei pani e dei pesci, nem. Speisungswunder, Vermehrung der Brote und Fische, angl. Miracle of the Loaves and Fishes.

KRISTUS A CUDZOLOŽNICA

(Ján 8,1-11)

*

Ježiš (počas svojej návštevy Jeruzalemu pri príležitosti sviatkov stánkov, hebr. *Chag ha-sukot*) **odišiel na Olivovú horu. Ale zavčas ráno sa vrátil do chrámu a všetok ľud sa hrnul k nemu. Sadol si a učil ich. Tu *zákonníci** (gr.sg. *grammateis*, *nomodisdaskalos*; hebr.pl. *soferim*) **a *farizeji** (gr.pl. *farisaioi* = odlúčení; hebr.pl. *hasidim* = Boží verní/nábožní; pozri kapitola Kristus na návšteve u farizeja Šimona) **priviedli ženu pristihnutú** (gr. *kateiléménén*) **pri cudzoložstve** (gr. *moichalís* = cudzoložná, cudzoložnica, hebr. *seta*; z gr. *moichós* = cudzoložník; *moicheía* = cudzoložstvo; lat. *adulterium*), **postavili ju do prostriedku a povedali: „Učiteľ, túto ženu pristihli priamo pri cudzoložstve. Mojžiš nám v zákone** (Levitikus 20,10; Deuteronomium 22,22-24) **nariadil takéto ženy ukameňovať** (gr. *lithakso* = kameňujem). **Čo povieš ty?“** Ale to hovorili, aby ho pokúšali a mohli ho obžalovať (z neplnenia Zákona). **Ježiš sa zohol a prstom písal po zemi. Keď sa ho neprestávali vypytovať, vzpriamril sa a povedal im: „Kto z vás je bez hriechu, nech prvý hodí kameň** (odkaz na Levitikus 24,1-16; Deuteronomium 13,10; 17,2-7).“ **A znovu sa zohol a písal po zemi. Ako to počuli, jeden po druhom, počnúc staršími, sa vytrácali, až zostal sám so ženou, čo stála v prostriedku. Ježiš sa vzpriamril a opýtal sa jej: „Žena, kde sú? Nik ťa neodsúdil** (gr. *údeis se katekrinen*)?“ **Ona odpovedala: „Nik, Pane“** (gr. *Kyrie*; z gr. *Kyrios/Pán* = označenie Boha a zodpovedá hebr. *Adonaj/Môj Pán*; pozri kapitola Kázeň na hore). **A Ježiš jej povedal: „Ani ja ťa neodsudzujem. Chod’ a odteraz** (gr. *apo tú nyn* = odteraz) **nehreš** (gr. *méketi hamartane*)!“

Aby ho pokúšali a mohli ho obžalovať : z neplnenia mojžišovského zákonníka (Exodus 20,1-17; Deuteronomium 5,6-22); cudzoložstvo porušuje siedme („necudzoložíš“) a deviate („nepožiadáš manželku blížneho svojho“) Božie prikázanie (pozri Slovník: Dekalog).

Príbeh chápu niektorí bádatelia ako priezračnú vsuvku, ktorá má dokumentovať na jednej strane Ježišovu schopnosť odpúšťať a na druhej strane pokrytectvo *farizejov. Príbeh je možné brať aj ako dodatok k téme pokúšania Krista: farizejov v skutočnosti nezaujímá Ježišov názor, ani osud ženy, ale chcú ho obžalovať. Ak sa Ježiš rozhodne pre miernejší postup, postaví sa proti Zákonu, pokiaľ sa rozhodne pre striktné použitie, dostane sa do rozporu so svojím hlavným poslanstvom o bezpodmienečnej a zľutovanej Božej láske. Svoju dnešnú podobu získala zrejme v ústnom podaní ranej cirkvi a niektorí bádatelia sa domnievajú, že ani nepatrí do štvrtého evanjelia, ale do Lukášovho (za verš 21,38) a do Jánovho textu bola vsunutá preto, lebo sa zdalo, že tam bude najmenej rušiť.

Cudzoložná žena z Jánovho príbehu nie je v žiadnom vzťahu k inej novozákonnej hriešnici, Márii Magdaléne, a kontextu chýba aj podtón kajúcnosti. Príbeh sa v niektorých vydaniach gréckych rukopisov nachádza na inom mieste (po Jánovi 21,25; Lukášovi 21,38), v iných rukopisoch (a vo všetkých pred koncom 4.storočia) celkom

chýba. Nie je isté, či ho napísal Ján alebo niektorý z okruhu jeho učeníkov. Podľa štýlu sa lingvisti domnievajú, že možno ide o text Lukáša.

Zmysel Ježišovho gesta, písanie po zemi, je nejasný. Istým vodidlom môže byť prach ako symbol márnosti, alebo (skôr) odkaz na prach zeme (hebr. **afar min ha-adama**), materiál, z ktorého Boh tvoril. Človek je prach zeme (Genezis 3,19) a spolu tvoria neoddeliteľnú jednotu. Človek je prach, lebo Boh ho takým urobil. Sú to slová o mocnom Božom čine a ničotnosti človeka. Človek je hriešny a ako taký, nemá právo ľahkomyselne vynášať súdy, predovšetkým tie, ktoré rozhodujú o živote a smrti iného človeka. Iní komentátori hľadajú nejakú súvislosť s Jeremiášom 17,13 („**všetci, čo sa búrila, budú zapísaní v zemi, lebo opustili prameň živých vôd, Pána**“). Existuje aj jeden rabínsky text (traktát **Mišna Šabbat 13,5**), ktorý hovorí o nevinnosti písania do piesku alebo čohokoľvek pominuteľného, v sobotu, kedy bola akákoľvek práca zakázaná. Ďalší odmietajú symbolický výklad a celú scénu vnímajú ako prejav Ježišovej nespokojnosti s procesom, v ktorom je žena iba zámienkou, ako zaútočiť sa jeho učenie.

Námet Kristus a cudzoložnica sa objavuje v redukovanej podobe od prelomu 5.-6.storočia. Jeho cieľom bolo zdôrazniť, že každý človek hreší a súdiť ho bude iba Boh. V rozvinutej podobe, obohatený o karikované postavy farizejov, sa objavuje v karolínskom a otonskom umení 9.storočia (Codex aureus z kostola sv.Emmerama, 870). Vzácnne sa námet uplatňuje v spojení s *Posledným súdom* (nástenná maľba chrámu S. Angelo vo Forenis, 1075-1100).

Sformovali sa dva základné varianty námetu, ktoré sa udržali aj v ďalších slohových obdobiach: Prvý pomerne presne sleduje text evanjelia: sklonený Kristus píše prstom po zemi, žena a zákonníci prizierajú (holandský maliar Pieter Bruegel St., 1564-1565). V druhom type umelci nezobrazovali písanie, ale uprednostnili obžalobu ženy farizejmi (Lorenzo Lotto, 1530). Kristus mohol byť pri písaní sklonený, kľachiaci, sediaci, mohol sedieť aj na tróne, ojedinele na zemeguli ako narážka na jeho postavenie sudcu pri Poslednom súde. K aktualizácii námetu dochádza v neskorom stredoveku (Michael Pacher, oltár v St.Wolfgangu, 1481) a to aj v reformačnom prostredí (Lucas Cranach Ml., Epitaf Elisabeth Kantzovej v kostole sv.Anny v Annabergu, 1571). V knižnej maľbe námet maľovali ako sled jednotlivých udalostí a scén: Farizeji prichádzajú s cudzoložnicou, Farizeji kladú otázku Kristovi, Odchod farizejov.

Nakoľko farizeji a zákonníci predviedli pred Krista cudzoložnicu do chrámu, kde práve vyučoval, umelci už od začiatku výjav umiestňovali do architektonického priestoru. V karolínskom umení ho síce navodzovali jednotlivými stavebnými prvkami, neskôr zobrazovali ucelený priestor: Tintoretto scénu umiestnil do renesančného kostola (1547), benátski maliari 16.storočia aj na nádvorie či medzi arkády chrámu.

V stredoveku sa viedli dlhé teologické úvahy o tom, čo Kristus písal. Vo výtvarnom umení zobrazovali najčastejšie výrok o vine: Si quis ex vobis sine peccato... (Ak si niekto bez viny) a tiež slová Terra terram accusat... (Zem prachu načúva) a okrem latinčiny sa objavovala aj hebrejčina. Cudzoložnú ženu zobrazovali v honosnom odeve so stužkami vo vlasoch, niekedy mala poodhalený prsník, atribút prostitútok.

Počet farizejov a zákonníkov nie je presne určený, kolíše od troch do siedmich, niekedy jeden z nich drží knihu - Starý zákon, na ktorý sa Židia pri obžalobe odvolávali. V dramatických scénach drží ďalší farizej kameň, pripravený kameňovať ženu. K vedľajším postavám patrí apoštol sprevádzajúci Krista, stotožňovaný s Jánom, a v

renesančnom umení pribúdajú veľké skupiny ľudí na nádvorí chrámu, ktorých Kristus učil (Tintoretto, 1547).

Zriedkavejšie sa maľoval aj minimalizovaný ikonografický typ, iba Kristus a žena ako záverečná scéna s odchádzajúcimi zákonníkmi a farizejmi. V renesancii sa ikonografiou cudzoložnice intenzívne zaoberal Tintoretto, namaľoval sedem kompozícií. Na barokových kazateľniciach zobrazovali Krista a cudzoložnicu ako plastickú skupinu, v súvislosti s Kristovým príkazom: Chod' a už nehreš!

*

Tresty. Prvé zmienky o trestných postihoch, bližšie nespresnených telesných trestoch za nedodržanie alebo chyby v kúpnych zmluvách, sa v Mezopotámii objavujú už na počiatku historickej doby 3.tis.pr.Kr. (zákoník Urnammu - kráľa Sumeru a Akkadu, 2050 pr.Kr.). Najdôležitejší zákoník starovekého Predného východu predstavuje babylonský Kódex kráľa Chammurapiho (1792-1750 pr.Kr.), zachovaný na dioritovej stéle, objavenej pri archeologickom výskume iránskeho starovekého mesta Súsy.

Postupom času v zákonoch prevažovali nad pokutami telesné tresty, ktoré často mali odstrašujúcu povahu (odrezanie ruky, jazyka, prsníka, oslepenie, vyrazenie zubov). Za najťažšie previnenia boli považované vražda, lúpež, nevera ženy pristihnutej in flagranti, znásilnenie (trest smrti sa menil na značnú pokutu v prípade služobníčky alebo otrokyne). Krádeže boli trestané zmrzačením a vysokými pokutami v zlate a striebre, v prípade nedobytnosti pohľadávky dlžným otroctvom.

V súdnom pojednávaní mal hlavnú úlohu maškim (sumer. komisár), záležalo však aj na prísaznom vyhlásení svedkov. Úlohu kňazov v súdnictve sa usiloval obmedziť kráľ Chammurapi, ktorý pre nich vyhradil iba pomocné úkony, napríklad prijímanie prísahy. Aby obmedzil zadlžovanie obyvateľstva a spomalil pokles stavu domobrany, ktorá mala v tom čase významnú úlohu v obrane ríše, obmedzil dlžné otroctvo na dobu troch rokov a stanovil maximálnu úrokovú sadzbu. Obvykle tvorila jednu tretinu začiatocnej čiastky, a ak bola prekročená, zmluva sa stala neplatnou a hrozila strata celého kapitálu. Všeobecne platilo, že trest bol nižší, ak poškodený patril do nižšej sociálnej vrstvy.

V 2.tis.pr.Kr. sa v obmedzenej miere uplatňoval zákon odplaty - talion, ak bol páchatel' rovnakej vrstvy ako poškodený. Časom sa trest smrti rozšíril aj na majetkové trestné činy väčšieho rozsahu, na falošné obvinenia s hroziacim trestom smrti, incest, odmietnutie vojenskej služby v čase ohrozenia krajiny.

Trest smrti, pravdepodobne verejný, mal drastickú podobu – nabodnutie na kôl, obesenie, upálenie, ukameňovanie, utopenie, zahrabanie zaživa, uvláčením dobytkom.

Panovníci mali možnosť vyhlasovať milosť, najmä v prípade majetkových sporov. K procesu a trestu menších previnení nedošlo, ak sa obe strany vopred dohodli na vzájomnom vyrovnaní a odškodnení. Trestne postihovaní za zlé výsledky práce boli pracovníci v dôležitých odboroch, lekári, stavitelia lodí a domov, poľnohospodári zanedbávajúci pozemky a závlahové diela.

Talion celkom odstránili v druhej polovine 2.tis.pr.Kr. Chetiti, ktorí si začali všímať nielen čin, ale aj pohnútky, a tak napríklad rozlišovali medzi neúmyselným zabitím a vraždou, a zaviedli aj inštitút ručiteľa za previnilcov. Pri trestných činoch

(sprenevera, krádež, nevera) spáchaných v rodine mohol poškodený muž ovplyvniť vlastným vyhlásením výšku trestu. Okruh najťažších trestov sa rozšíril o kupliarstvo, čarodejníctvo a potraty. Novozavedeným trestom bolo palicovanie spojené s následnou nútenou prácou. Asýrčania a Babylončania v 1.tis.pr.Kr. uplatnili voči obyvateľstvu Izraela a Judska aj kolektívne tresty spojené s deportáciami obyvateľstva, nielen vojnových zajatcov, hoci také tresty nemali oporu v žiadnom ich právnom systéme.

Semitské právo sa riadilo zhruba tromi typmi zákonov, z ktorých prvé dva boli izraelského pôvodu. Predovšetkým išlo o kladné a záporné prikázania typu budeš...nebudeš, ktoré mali svoj pôvod v jahvizme. Druhý typ zákonov definoval tresty, predovšetkým smrteľné, za priestupky. Tretí typ zákonov, prevzatý od národov Blízkeho východu, mal podobu zvykového práva, ktoré uplatňovali sudcovia, kmeňoví náčelníci predkráľovského obdobia (pred 10.st.pr.Kr.).

Najstaršiu zbierku židovských zákonov predstavuje mojžišovský zákonník, ***Tóra**; jeho najstaršia verzia bola rozšírená okolo 1250 pr.Kr. Izraeliti ho považovali za Božiu vôľu zjavenú Mojžišovi. Jeho niektoré časti siahajú až do doby praotcov (okolo 1900-1700/1500-1400 pr.Kr.) žijúcich ešte v *Mezopotámii. Jadrom mojžišovského zákonníka bolo Desatoro/gr. ***Dekalog**/hebr. **Debarim** (Exodus 20,1-17; Deuteronomium 5,6-21).

Izraelské právo predstavovalo základné normy prastarého zvykového práva a bolo obdobou mezopotámskych právnych systémov. V mnohom sa však od nich líšilo. Paul Johnson ho charakterizuje takto: Pre mojžišovský zákon je charakteristické, že nerozlišuje medzi náboženským a svetským alebo medzi občianskym, trestným a mravným zákonom. V jeho „právnej teórii“ všetky porušenia zákona urážajú Boha, všetky zločiny sú hriechy a naopak, všetky hriechy sú zločiny. Priestupky zákona sú absolútnou špatnosťou a nie je v moci človeka, aby ich sám omilostil alebo vymazal. Neexistuje kráľovské právo udeliť milosť, ani v hrdelných zločinoch. Neexistuje poňatie, že kto je bohatý, je nevinný, a preto vrah nemôže uniknúť poprave tým, že zaplatí peniaze, aj keď jeho obeťou je iba služobník alebo otrok.

Už pred Mojžišovou dobou bol základným rysom primitívneho života systém krvnej pomsty za osobné ublíženie. Súhlasne sa o ňom vyjadruje Genezis (9,5). Všetci členovia rodu sa pokladali za ľudí jednej krvi, jednako len hlavná zodpovednosť pomstiť preliatu krv pripadala na najbližších príbuzných obeti. Toho mohli za istých okolností vyzvať, aby vykúpil osobný majetok chudobného alebo zajatého príbuzného (Levitikus 25,25-47-49). Zdá sa, že krvná pomsta trvala až do doby kráľa Dávida (10.st.pr.Kr.) a Jóšafata (9.st.pr.Kr.; 2Paralipomena 19,10). Mojžišovský zákonník dovoľoval pomstu na vrahovi, ale na žiadnom inom (Deuteronomium 24,16; 2Kráľov 14,6; 2Paralipomena 25,4) a stanovil opatrenia, pokiaľ ide o neúmyselné zabitie.

Existovali štyri formy hrdelného trestu za zločiny ako cudzoložstvo, modloslužobníctvo, vražda a znesvätenie sabatu. Podľa Biblie boli zločinci popravovaní tromi spôsobmi: ukameňovaním, upálením a obesením. *Talmudský zákon (**Sanhedrin 7,1**) predpisoval štyri formy hrdelného trestu (hebr. **arba mitot bejt-din**): ukameňovanie, upálenie, s'atie mečom a uškrtenie, a to v zostupnom poradí prísnosti. Ukrižovanie ako trest smrti židovská justícia nepoznala, Židia však mali starý zvyk, že ukameňovaného bohorúhača ešte zavesili mŕtveho na kôl alebo kríž na znamenie, že je zlorečený aj Bohom (odkaz na Deuteronomium 21,23). V praxi však aj v období druhého Chrámu vykonával hrdelný trest iba zriedkavo, lebo podľa židovskej viery človek bol stvorený k obrazu Boha a jeho život bol preto posvätný. Kde nebol úmysel zraniť či zabiť alebo

zhrešiť, ale prehrešok vznikol neúmyselne, Boha to natoľko neurážalo a platili zákony kompenzácie: previnilec zaplatil toľko, koľko určil sudca. Žiadne majetkové prečiny neboli spojené s najvyšším trestom.

Kameňovanie. Židovskou formou trestu smrti bolo ukameňovanie. Takto popravovali zaklínačov, falošných veštcov (Levitikus 20,27), modloslužobníkov (Deuteronomium 17,2-5), bohorúhačov (Levitikus 24,16; pozri Christologický cyklus III.: *Ježiš pred Kaifášom*), tých, ktorí nedodržiavali svätenie sabatu (Numeri 15,32-35), cudzoložníkov (Deuteronomium 22,22-24) a niektorých ďalších. Podľa legendy bol ukameňovaný prorok Jeremiáš, podľa Jána (8,58-59; 10,22-39) kameňovali Ježiša pri slávnosti svätenia Chrámu (predobrazom kameňovania Ježiša je ukameňovanie Nábota v 1Kráľov 21,1-22), podľa Skutkov (8,54-60) sanhedrin dal ukameňovať sv.Štefana, kameňovali apoštola Pavla (Skutky 14,5; 2Korint'anom 11,25) a ďalších (Židom 11,37).

Vlastné ukameňovanie bolo pôvodne trestom, ktorý zaručoval vykonávateľom, aby si neznečistili ruky od krvi, ktorej sa prisudzovali magickú vlastnosť (v jahvizme krv je sídlom života). Preliatie krvi poškvŕňuje zem (Numeri 35,33; Exodus 29,33; Levitikus 10,17). Obžalovaného vyviedli za tábor alebo mesto a tam ho ukameňovali. Každý z obce hádzal kameň, pričom ten, kto hriech objavil a ohlásil, hádzal prvý. Každý hádzal iba raz a nezáležalo na tom, či kameň trafil alebo nie odsúdencovo telo, lebo v tom sa videl zásah Božej vôle.

Izraelské právo kládlo dôraz na čistotu pohlavného života a na manželstvo. Podľa starozákonného hľadiska sa cudzoložstvo rovnalo modloslužbe (Ozeáš 1,2; pozri Apokalyptický cyklus: *Neviestka babylonská*). Ak nebolo cudzoložstvo jednoznačne preukázané, podozrivá žena sa podrobila Božiemu súdu (Numeri 5,12-31): Podľa rabínskych zdrojov pred ženu predstúpil kňaz nie ako sudca, ale ako vykonávateľ predpísanej obrady. Muž (manžel), zastupujúci v kulte ženu, priniesol nekrvavú obeť - desatinu **éfy** (t.j. asi tri a pol litra hrubej jačmennej múky). Kňaz naplnil hlinenú nádobu (po obrade rozbitú) posvätenou vodou a prachom z dlážky príbytku svedectva (domácnosti). Táto voda, označená ako horká, prinášala prekliatie a horkosť smrti. Potom bola previnilá žena (hebr. **seta**) predvedená do chrámového vchodu, s vlasmi rozpustenými na znak smútku, hanby a pokorenia. Kňaz jej odhalil ňadrá a žena odovzdala obetný dar a zložila prísahu (jej text nie je známy). Pritom kňaz vyslovil slová kliatby i oslobodenia. Ak bola žena nevinná, verilo sa, že horká voda a kliatba jej neublížia. Ak sa previnila, verilo sa, že potratí alebo zostane neplodná. Vyslovenú kliatbu zaznamenal kňaz na list, ktorý vložil do vody a odišiel. Časť prinesenej éfy bola posvätená a spálená na oltári a horkú vodu žena vypila. Tým sa odovzdala Božiemu súdu, prijala prekliatie a vzala na seba trest, ak bola vinná. Ak bola cudzoložnej žene vina preukázaná dvomi až tromi bezúhonnými svedkami, bola ukameňovaná (v Babylonii a Asýrii boli takéto ženy utopené). Trest vykonávala verejnosť a prvý kameň hodili na odsúdenú (alebo odsúdencu, ak išlo o iný hrdelný prečin) svedkovia zločinu. Podľa mytológov ukameňovanie naznačuje vieru, že tým potrestajú nielen vinníka, ale pod kameňmi pochovajú aj jeho škodlivého ducha, ktorý by mohol uškodiť celému kmeňu (pozri Christologický cyklus III.: *Súd nad Kristom*).

Pohanské národy trestali cudzoložstvo podstatne tvrdšie, ako by sa mohlo zdať: Sasovia 8.storočia prinútili ženu obesiť sa, nepokrstení Slovania 11.storočia trestali cudzoložstvo ukameňovaním alebo utopením ženy; muža prinútili, aby sa sám vykastroval alebo prepichol nožom. Neskoršie boli trestaní obaja cudzoložníci iba vtedy, keď boli pristihnutí pri čine alebo bola potrestaná iba žena; v Bazilei pol.15.storočia cudzoložnicu posielali do vyhnanstva, zatiaľ čo muž musel zaplatiť

peňažnú pokutu. Vo vrcholnom stredoveku o potrestaní cudzoložnice (najmä ak išlo o ženu z vyššej vrstvy) rozhodoval jej šľachtický manžel; čítame o zamurovaní ženy (malo ten istý cieľ ako kameňovanie, skrylo hriechu pred zrakmi Božími aj ľudskými), ale prichádzali do úvahy aj rafinovanejšie spôsoby dané povahou a krutosťou pána (dôkazom je legenda o Tristanovi a Izolde, kde manžel uvažuje o potrestaní nevernej manželky tým, že ju pošle do osady malomocných, alebo ju dá upáliť; Izolda prosí manžela o upálenie).

Islamské právo je definované náboženským právom šaría, ako ho predkladá Korán, a morálnym zákonom sunna daným príkladom Mohammedovho života (sunna an-nabí). Korán obsahuje iba deväťdesiat veršov týkajúcich sa práva, zvyšok je výsledkom právnej vedy fikh, ktorá podobne ako *Talmud vytvorila pravidlá pre každodenný život. Dôležité miesto v právnom systéme predstavuje manželské spolunažívanie nikáh, ktoré niektorí islamisti pokladajú za náboženskú povinnosť, hoci k uzatváraniu manželstva nie je potrebný náboženský obrad. Hlavným cieľom manželstva je zákonnosť sexuálneho vzťahu, právo manželky na mužovu podporu a právo manžela na sex. Nezákonný pohlavný styk, cudzoložstvo ziná, je trestný čin, za ktorý Korán predpisuje trest ukameňovaním, bičovanie alebo vyhnanstvo. Na odsúdenie je potrebné svedectvo štyroch dospelých mužov, moslimov bezúhonnej povesti. Osemdesiat rán bičom predpisuje Korán pre toho, kto niekoho obviní z nevery a nemá potrebný počet hodnoverných svedkov.

*

Manželstvo. Vzťah starovekých obyvateľov *Mezopotámie, Sumerov a Babylončanov, k pohlavnému životu bol bezprostredný a prirodzený. Telesný styk mužov a dokonca patril k znakom dospelosti a civilizovanosti, o čom svedčí sumerský epos O Gilamešovi, datovaný do 2100 pr.Kr., v ktorom bol divoch Enkidu, žijúci v stepi s divou zverou, poľudštený pohlavným spojením s uruckou prostitútkou Šamchat. Z pohľadu mezopotámskej *kozmogónie, mýtov o stvorení vesmíru a sveta, bol možný erotický vzťah bohov a ľudí iba v pozemskej sfére, nie však v nebi.

Hlavné dielo židovskej knižnice, *Starý zákon, mal rad výrazov pre pohlavné spojenie muža a ženy, ale dokladov o sexuálnom vzťahu biblických hrdinov a nezáväznej láske predkladá pomerne málo, na rozdiel od mezopotámskych a gréckych mýtov. Osobitá a jednoznačne záporná miesto v hebrejskej mytológii (Genezis 6,1-4; 1Henochova 69,4) mal pohlavný styk Božích synov s pozemskými ženami, z ktorého sa zrodili hrdinovia a ktorý zapríčinil potopu sveta a zlo na svete všeobecne. Boží synovia (hebr. **bene elohim**; pozri Apokalyptický cyklus: *Anjeli pri Poslednom súde*) zrejme vystupovali ako stvorenia žijúce v blízkosti Boha, čiže nebeské bytosti; podľa iných výkladov boli potomkami tretieho Adamovho syna, Séta. Boh ich a ľudstvo samotné potrestal ohraničením dĺžky života. Celý biblický mýtus prezrádza mezopotámsku inšpiráciu erotického vzťahu bohov a ľudí, výsledkom ktorých bol vznik polobohov, héroov.

Nezáväzné vzťahy mužov a žien, cudzoložstvo a smilstvo, predstavujú vzťahy, ktoré Biblia neuznáva, lebo ich neustanovil Boh. Manželstvo sa považuje za prirodzený stav a v Starom zákone neexistuje výraz pre starého mládenca. Nový zákon pripúšťa, že pre zvláštne poslanie môže byť celibát kresťana Božou vôľou (Matúš 19,10-12; 1Korint'anom 7,7-9), avšak bežnejšie je manželstvo a rodinný život (Ján 2,1-11; Efezským 5,22-6,4; 1Timotejovi 3,2; 4,3; 5,14). Vyprávania o Adamovi a Eve majú zdôrazniť monogamiu, napriek tomu, že polygamia jestvovala už od čias Kainovho potomka Lámecha (Genezis 4,19), a Biblia ju nezakazuje. Z textov vyplýva, že Boh

nechal na človeku, aby zo skúsenosti poznal, že pôvodná monogamia bola najlepšia. Príbehy o Abrahámovi, Gedeonovi, Dávidovi a Šalamúnovi ukazujú, ako polygamia vedie k hriechu mužov a žiarlivosti a intrigám žien. Ťažko povedať, nakoľko sa polygamia u Židov prakticovala, ale z ekonomických dôvodov vyplýva, že sa zrejme častejšie vyskytovala v zámožných vrstvách. Židovský historik *Josephus Flavius (†100) uvádza, že Herodes Veľký mal deväť žien súčasne; história pozná iba päť z nich. Aj dnes sa polygamia vyskytuje medzi Židmi v islamských krajinách. Nakoľko bolo dôležité, aby deti niesli ďalej rodinné meno, bezdetná žena mohla manželovi dovoliť, aby mal deti s jej otrokyňou, o čom pojednáva príbeh manželstva Abraháma a Sary a egyptskej otrokyne Hagar, ktorá žila v dome Abraháma (Genezis (21,9-21). Izraeliti sa mali ženit so Židovkami. Niekedy sa ženy kupovali a stávali sa hebrejskými otrokyňami (Exodus 21,7-11). Všeobecne platilo, že pán domácnosti žil so všetkými svojimi otrokyňami. Práva všetkých žien v domácnosti muža, najmä pokiaľ išlo o ich prepustenie na slobodu, záviselo od toho, či boli prvou, druhou, alebo iba vedľajšou ženou pána domu (išlo o zvláštny status). Muž si mohol vybrať ženu tiež z vojnových zajatkýň, ak nebola Palestínčankou (Deuteronomium 20,14-18). Židovku nemohol vlastniť ako otrokyňu. Niektorí biblickí pisatelia tieto nepalestínske bývalé vojnové zajatkyne uznávajú ako normálne manželky, nie iba ako vedľajšie ženy. Pokiaľ išlo o vedľajšie ženy, mali nižšie postavenie ako manželky. Ich deti mohli mať podiel na dedičstve otca, ale záviselo to iba od jeho dobrej vôle (Genezis 25,6). Z historických prameňov sa zdá, že vedľajšia žena mohla slobodne opustiť svojho manžela a na ňom záležalo, či ju prehovorí na návrat domov (Sudcovia 19,2-4). Dávid aj Šalamún radi napodobňovali orientálnych vládcov a mali veľa manželiek aj vedľajších žien (2Samuleova 5,13; 1Kráľov 11,3; Pieseň Šalamúnova 6,8). Svadobné zvyky v Biblii sa sústreďujú na zásnuby a sobáš.

Podľa niektorých bádateľov na tradíciu židovských svadobných obradov priamo odkazuje *Podobenstvo o desiatich pannách*. Svadba panny, ktorá trvala sedem dní, u vdovy trvala tri dni (pozri kapitola *Vzkriesenie syna naimskej vdovy*). Denne sa vždy striedali hostia a družbovia na svadbe museli zostať po celý čas, takisto starejší, správca hostiny, ktorý mal na starosti pohostenie (pozri kapitola *Svadba v Káne Galilejskej*). Podstatnou časťou obradu bolo prevedenie nevesty z otcovského domu do domu ženícha alebo domu jeho otca. Na obrade asistovali dievčatá, družičky a vítali ženícha s lampami. Boli to akési fakle, ktoré mali koniec ovinutý handrou, nasiaknutou olejom. Keďže sa olej rýchlo spálil, museli sa fakle často namáčať do oleja. Tu je asi základ podobenstva o piatich pannách, ktoré si olej do svojich nádob nevzali.

Na Blízkom východe sú zásnuby takmer rovnako záväzné ako samotný sobáš. V Písme sa snúbenka niekedy nazýva manželka a mala dodržať sľub vernosti (Genezis 19,21; Deuteronomium 22,23; Matúš 1,18-20). Obdobne zasnúbeného muža oslovovali manžel (Joel 1,8; Matúš 1,19). Biblia neobsahuje zákony pre zrušenie zasnúbenia, ale babylonský Kódex kráľa Chammurapiho ustanovuje, že ak zruší snúbenec zasnúbenie, otec nevesty neodovzdá nevestin dar alebo budúci manžel zaplatí dvojnásobnú sumu daru. Pravdepodobne jestvovali aj nejaké formálne vyhlásenia, ale podoba ich zverejnenia závisela od ženícha. Napríklad Jozef, keď sa dozvedel o Máriinom tehotenstve a ešte nebol vyrozumený anjelom Gabrielom o zázraku počatia, chcel zrušiť zásnuby čo najohľadupľnejšie (Matúš 1,9). Partnerku mladého muža zvyčajne vyberali ženíchovi rodičia, ktorí aj zariadili svadbu. Niekedy si ženích vybral nevestu sám a rodičia to dojednali. Zriedkakedy sa niekto ženil proti vôli rodičov, ako to urobil Ezau v Genezis (26,34). Niekedy sa dievča pýtali, či so sobášom súhlasí, ako v prípade Rebeky (Genezis 24,58). Príležitostne hľadali rodičia pre svoju dcéru ženícha. Výmena darov počas zásnub mala tri podoby. Jednou bol dar ženícha rodine za zneuctené

dievča, čiže akási náhrada za nevestu. Tento dar sa potvrdzoval zmluvou a spojil dve rodiny dohromady, ale nekupovala sa ním nevesta ako otrok. Druhou formou bolo veno. Bol to dar rodičov nevesty a mohlo ním byť zariadenie, územie, služobníctvo, zvieratá apod. Treťou formou bol dar ženicha neveste. Tvorili ho zvyčajne klenoty a šaty. V súčasnosti sú na Blízkom východe príspevky každej rodiny pevne stanovené v písomnej zasnubnej zmluve. Svadobný obrad bol nevyhnutnou súčasťou verejného uznania sobáša. Existoval celý súpis jednotlivých bodov obradu, hoci sa nie všetky uskutočnili. Jedným z prvých boli patričné svadobné šaty nevesty, klenoty, zvláštny svadobný pás a závoj. Ženicha mohla zdobiť čelenka. Pri kráľovských, ale aj skromnejších sobášoch bývali družičky a v blízkosti ženicha bola skupina družbov. Ženichov najbližší priateľ na seba preberal úlohu správcu hostiny (pozri kapitola *Svadba v Káne Galilejskej*). V predvečer svadobného dňa sa ženich a jeho priatelia vydali v sprievode do domu nevesty. Tam sa mohla odbavovať svadobná hostina, ak si to vynútili okolnosti (Genezis 29,22; Sudcov 14). Možno však išlo o bežný zvyk, lebo podľa *Podobenstva o desiaticich pannách* (Matúš 25,1-13) sa dá vyrozumiť, že ženich išiel do domu nevesty na hostinu. Podľa miestnych zvyklostí by sa dalo čakať, že ženich odprevadí nevestu do svojho domu, alebo skôr do domu svojich rodičov (pozri kapitola *Panny múdre a nerozumné*). Avšak o tom sa letmo zmieňuje iba Žalm (45,15) v súvislosti s kráľovskou svadbou a snád' Ján (2,9). Sprievod sa uberal so spevom, hudbou a tancom (Jeremiáš 7,34; 1Machabejských 9,39) a keď nastala tma, svietilo sa lampami (Matúš 25,7). Svadobná slávnosť sa zvyčajne konala v dome ženicha a to často v noci (Matúš 22,13; 25,6). Zúčastnilo sa jej veľa príbuzných a priateľov, takže sa často mohli minúť zásoby vína (Ján 2,3). Odmietnuť pozvanie na svadobnú slávnosť sa rovnalo urážke (Matúš 22,11). Súčasťou svadobného obradu bolo zakrytie nevesty.

V Starom zákone zakrýva muž ženu svojím plášťom, snád' na znamenie, že ju berie pod svoju ochranu. V beduínskych zvykoch ženich prikrýva nevestu zvláštnym plášťom a prehlasuje: Od tejto chvíle ťa nesmie prikryť nikto iný než ja, čo dáva gestu vlastnícky, nie ochranný význam. Biblické súvislosti naznačujú, že sa praktikoval druhý z týchto zvykov. Svadobná hostina pokračovala požehnaním rodičov, sľubom vernosti a podpísaním svadobnej zmluvy, ktorú zostavoval ženichov otec. Zvlášť sa pripravovala nevestina izba **huppá**, pôvodne iba baldachýn alebo stan (gr. **nymfón**). Výraz **huppá/chupa** sa dodnes medzi Židmi užíva a týka sa baldachýnu, pod ktorým ženich a nevesta počas obradu sedia alebo stoja. Od neskorého stredoveku ho tvorila vyšívaná štvorcová textília, alebo obdĺžnikový modlitebný plášť **talit**, vztýčené v synagóge na štyroch tyčiach. Časom bol baldachýn premiestnený na nádvorie susediace so synagógou. V dnešnom štáte Izrael sa **huppá** staví spravidla pod šírým nebom alebo pod šikmou strechou – „pod nebeským baldachýnom“ (**tachat kipat ha-šamajim**).

Do nevestinej izby dcéru odprevadili jej rodičia (Genezis 29,23; Tóbiáš 7,16; 8,1). Než sa manželia spolu milovali (židovský výraz - poznali), obaja sa pomodlili (Tóbiáš 8,4). Ako dôkaz panenstva sa ukazovala krvou poškvrnená látka alebo košeľa (Deuteronomium 22,13-21). Tento zvyk sa zachoval na niektorých miestach Blízkeho východu dodnes. Svadobná slávnosť pokračovala celý týždeň (Genezis 29,27), niekedy až dva týždne. Vyznačovala sa hudbou a žartmi.

Jestvovali rôzne zákazy uzatvoriť manželstvo a podrobne ich vymenováva Levitikus (20,17-21) a Deuteronomium (27,20-23). Biblisti sa domnievajú, že platil zákaz zobrať si druhú ženu počas života prvej alebo po smrti svojej manželky oženiť sa s inou ženou, čo však odporuje teórii o židovskej polygamii. Príkaz v Levitiku (18,18), ktorý sa týkal manželkinej sestry, môže znamenať, že si muž nesmel zobrať sestru svojej manželky počas jej života, ale mohol sa so svojou švagrinou oženiť, keď jeho

manželka zomrela. Dôležité miesto v uzatváraní manželstva mal levirátny zákon (z lat. **levir** = švager; pozri kapitola *Vzkriesenie syna naimskej vdovy*). Keď ženatý muž zomrel bez detí, očakávalo sa, že sa jeho brat oženi s vdovou po zosnulom. Deti z tohto nového manželstva sa počítali ako deti prvého manžela, čo malo veľký význam pri dedičstve po zosnulom (dedičstvo sa netýkalo dcér, iba synov). Zvyk švagrovského manželstva (hebr. **jibum**, lat. levirát) sa vyskytuje aj u iných národov ako u Židov. Brat si nesmel zobrať bratovu manželku vtedy, ak ju pred svojou smrťou manžel prepustil, alebo zostala opustená sama s deťmi počas jeho smrti. Preto Ján Krstiteľ karhal Herodesa Antipasa za to, že sa oženil s manželkou svojho (žijúceho) brata Filipa (Matúš 14,3).

V Matúšovi (22,23) nastolili saduceji otázku levirátneho zákona, aby zosmiešnili Ježišovo učenie o zmŕtvychvstaní. Pýtali sa, ako to bude s manželmi pri všeobecnom vzkriesení mŕtvych. Ježišova odpoveď znela, že potom nebude existovať žiadne manželstvo, lebo ľudstvo dosiahne svoj cieľ (v odvolaní na tento výrok sa v stredoveku hovorilo o anjelskom manželstve tých partnerov, ktorí sa dobrovoľne zriekli pohlavného života; rovnaký obsah malo tzv. jozefovské manželstvo, ktoré malo pripomínať predpokladaný platonický vzťah Márie a Jozefa. Mojžišovský zákon pripúšťal rozvod pre „tvrdosť ľudských srdiec“, čiže dnešným jazykom povedané pre nezmieriteľné rozpory medzi partnermi. Pri rozvode žena dostala rozlukový list a mohla sa znova vydať. Dôvody rozluky (Deuteronomium 24,1-4) sú uvedené tak všeobecne, že neumožňujú presný výklad. Naopak rozvod je zakázaný v dvoch prípadoch, keď muž falošne obvinil ženu z predmanželskej nevery a keď muž obcoval s dievčaťom a jej otec ho prinútil, aby si ju zobral (Deuteronomium 22,28; Exodus 22,16). Naopak rozvod sa vyžadoval, ak si navrátilci z babylonského exilu priviedli pohanské ženy (Ezdráš 9-10), alebo keď sa niektorí muži odlúčili od svojich židovských žien a zobrali si pohanky (Malachiáš 2,10-16).

Matúš (5,32; 19,3-12). Marek (10,2-12) a Lukáš (16,18) uvádzajú, že Ježiš považoval rozvod a následný sobáš za cudzoložstvo, ale nehovoril, že človek nesmie rozdeliť to, čo Boh spojil. Matúš uvádza, že smilstvo je jediný dôvod, prečo manžel môže opustiť ženu. Marek a Lukáš také vymedzenie neuvádzajú. Dôvod, prečo tento dodatok opomenuli, treba podľa historikov vidieť v tom, že žiadny Žid, Riman ani Grék nikdy nepochyboval, že k rozvodu môže dôjsť pre cudzoložstvo. Ježišove slová o cudzoložstve a smilstve niektorí vykladajú ako označenie predmanželskej nevery, ktorú manžel objaví po svadbe. Iní sa domnievajú, že Ježiš mal na mysli vzťah uzatvorený v rámci zakázaných príbuzenských vzťahov. Rímski katolíci sa držia výkladu, že Matúš (19,9) Ježišove slová vysvetľuje ako povolenie rozluky, ale nie nový sobáš. Niektorí bádatelia spochybňovali pravosť Marka (10,12), lebo židovská žena nemohla bežne prepustiť svojho muža, ale mohla sa odvolať k súdu, ak s ňou manžel zle zaobchádzal, a ten muža prinútil prepustiť ženu z manželského zväzku. Okrem toho Ježiš mohol mať na mysli grécky a rímsky zákon, v ktorom žena mohla prepustiť svojho muža. Tak to urobila Herodias, manželka kráľa Herodesa Filipa, ktorá sa so svojim prvým manželom rozviedla. Protestanti aj katolíci sú presvedčení, že v 1Korintským (7,10-16) uvádza apoštol Pavol ďalší dôvod na rozvod, ktorý odrážal zložitú situáciu, do ktorej sa dostávali novokresťania. Keď sa jeden z pohanských partnerov obrátil na kresťanstvo a jeho pohanský partner trval na rozchode, mohol kresťan z manželstva odísť, ba dokonca mohol uzavrieť nový zväzok (tzv. pavlovské privilegium). V súčasnom zvätku okolo manželstva, rozvodoch a opätovných sobášoch je cirkev nútená brať situáciu takú, aká je, a nové manželstvo neoznačuje za cudzoložstvo.

Ranokresťanský pohľad na manželstvo prináša Matúš (19,1-9). Uvádza, že kresťanské manželstvo nemožno zrušiť ani vtedy, ak sa jedna zo strán dopustí cudzoložstva (pozri kapitola *Kázeň na hore*). Dovoľuje sa iba dočasné alebo doživotné odlúčenie manželov, čím však manželstvo medzi nimi nezaniká. Dobrovoľne sa zrieknuť manželstva z lásky k Bohu považujú kresťania za záslužný skutok a stáva sa tak pod vplyvom zvláštnej milosti. Nie všetci sú teda na to povolání. Ide o jednu z Pavlových rád (1Korinským 7,25-40), pomocou ktorých možno dosiahnuť kresťanskú dokonalosť.

Z Pavlových epístol vychádzala stredoveká cirkev. Inštitút kresťanského manželstva vznikol v 13.storočí a jeho podoba odrážala názory teológov žijúcich v kláštoroch, mníchov: intímny život manželov sa mal obmedziť na cieľ plodenia potomstva, bránenie počatiu bolo smrteľným hriechom. Žiaduce bolo ovládanie tela, za hriech sa pokladalo nielen cudzoložstvo, ale aj „prílišná vášeň“ medzi manželmi a akékoľvek „úchylné praktiky“ (povolená bola iba tzv.misionárska poloha). Manželský styk bol zakázaný pri pravidelných pôstnych obdobiach (Vianoce, Veľká noc, Svätodušné sviatky...), čo znamenalo, že pre manželov zostal „čas objímania“ približne 90-185 dní za rok. Verilo sa, že pohlavný styk počas pôstu alebo nevhodný spôsob (napr. počas ženinej menštruácie) má za následok malomocenstvo a iné choroby. Od 12.storočia bolo podmienkou uzavretia manželstva súhlas aj ženy, dovtedy bol sobáš vecou rodiny, resp. rodín, bol neskrývaným obchodom, v ktorom išlo o zmnoženie majetku, sociálne zabezpečenie a spoločenskú prestíž. Láska v dnešnej podobe (telesná príťažlivosť, zmyselnosť, vášeň) do manželstva nepatrla, prinajmenšom nebola žiaduca. Na správny manželský život dbali spovedníci, ktorí sa týmto účelom dostali príručky so zodpovedajúcimi trestami a pokániami (príručka biskupa z Wormsu, zač. 11.st.).

Názvy: Ježiš a cudzoložnica, lat. Mulier in adulterio deprehensa, tal. Cristo e l'Adultera, nem. Ehebrecherin von Christus, angl. Woman taken in Adultery.

JEŽIŠ V DOME MARTY A MÁRIE

(Lukáš 10,38-42)

*

Ako išli ďalej (Ježiš spolu s učeníkmi a davom priaznivcov smerom do Jeruzalemu), vošiel (Ježiš) do ktorejosi dediny, kde ho prijala istá žena, menom Marta. Tá mala sestru menom Máriu, ktorá si sadla Pánovi k nohám a počúvala jeho slovo. Ale Marta mala plno práce s obsluhou (gr. *perispaó* = som vyťažený, plne zamestnaný). Tu zastala a povedala: „Pane, nedbáš, že ma sestra nechá samu obsluhovať? Povedz jej, nech mi pomôže!“ Pán jej povedal: „Marta, Marta, staráš sa (gr. *merimnaó* = úzkostlivo sa starám) a znepokojuješ (gr. *thorybazomai* = znepokojovať sa) pre mnohé veci, a potrebné je len jedno. Mária si vybrala **lepší podiel** (gr. *agathos* = dobre, správne; zvolila správny cieľ), ktorý sa jej neodníme.“

Lepší podiel : lepši (správny) cieľ predstavuje starostlivosť o spásu duše, ktorý má prednosť pred prejavmi pohostinnosti. (hebr. *gér* = host); odtiaľ pochádza latinské slovné spojenie „*optimam artem elegit*“ = zvoliť najlepší podiel; podľa britského teológa a filozofa Honoria Augustodensis (†1153) Marta zosobňuje činorodý spôsob života (*vita activa*), čiže cirkev prítomnú, zatiaľ čo Mária reprezentuje duchovný život (*vita contemplativa*), čiže cirkev budúcu (pozri kapitola Ježiš v dome farizeja Šimona/Kajúcnica).

V Lukášovom evanjeliu vystupuje Marta iba na tomto mieste, u ostatných synoptikov príbeh chýba. Osoby Marta a Mária, sestry Lazára, však vystupujú v Jánovi (11,1-39; pozri kapitola Vzkriesenie Lazára), preto je celý príbeh Ježišovej návštevy tradične situovaný do Betánie, kde súrodenci žili, hoci meno dediny Lukáš neupresňuje.

Výjav býva umiestnený do domu, často s nevyhnutnými prvkami interiéru - stôl, lavica, stolička. V umení 16.storočia sa v pozadí za izbou, kde sa rozpráva Kristus s Máriou, nezriedka otvára priehľad do kuchyne (Tintoretto, 1567), alebo je scéna umiestnená priamo do kuchyne. Základný *ikonografický typ sa ustálil v stredovekej knižnej maľbe pomerne neskoro, až okolo roku 1000 (Kniha perikop Heinricha II., 1007-1012). V stredoveku bol veľmi častý, rovnako aj v renesancii a baroku.

Základom výjavu je trojica postáv, sediaci Kristus, Mária a Marta, pričom práve Marta určuje obmeny obrazového typu. Zobrazenia sa často líšia odevom postáv, posunkami, ale aj atribútmi domáceho života. Kompozíciu niekedy rozširovali vedľajšie postavy, predovšetkým apoštoli, ktorých výslovne uvádza evanjelista Lukáš, ďalej Lazár a domáce služobníctvo, ktoré vystupuje najmä v bohatých *žánrových scénach v renesancii a baroku. V stredovekej knižnej maľbe sa ojedinele zobrazoval aj príchod Krista a apoštolov do domu sestier. V umení 16.storočia výjav často maľovali v pozadí ako drobnú sprievodnú scénu k tzv.kuchynským scénam.

Starozákonné predobrazy námetu Ježiš v dome Marty a Márie: a) Vdova Sarepta podáva Eliášovi chlieb (1Kráľov 17,1-7). Eliáš požiadal vdovu Sareptu, aby

mu uvarila pokrm. Ona však ukázala, že má iba trochu múky a oleja a keď ich zje, ona i jej syn zomrú hladom. Eliáš ju ubezpečil, aby sa nebála, išla a urobila malý bochník najprv jemu a potom sebe a synovi, lebo Boh povedal, že múka ani olej neubudnú až do dňa, kým Boh nezošle dážd' (Sarepta mala najprv počúvať slová proroka, Marta myslela na pozemské veci, namiesto aby počúvala Ježišove slová a sa starala o spásu svojej duše). **b) Elizeus dostáva najesť od Šunemanky (2Kráľov 4,8 a d'.** Elizeus prechádzal cez Šunem, kde žila veľmi vážená žena, ktorá ho pozvala, aby si v jej dome zajedol. Chcela sa mu postarať aj o bývanie a nocľah (starostlivá Marta). Elizeus sa utiahol do hornej izby a spýtal sa jej, čo by od neho potrebovala. Šunemanka nechcela nič a neverila ani jeho prorockým slovám o narodení jej syna (Marta nevenuje pozornosť Ježišovmu posolstvu).

*

Marta a Mária. Je ťažké identifikovať postavu Márie, lebo ide o veľmi časté meno. Nie je nevyhnuté spájať Máriu z Lukášovho príbehu s Máriou Magdalénou z Markovho evanjelia (16,9), z ktorej Ježiš vyhnal sedem démonov a ktorá bola prítomná pri Ukrižovaní (pozri Christologický cyklus III.: *Noli me tangere, Zbožné ženy pri hrobe*), ani s postavou kajúcnice, ktorá pomazala Ježiša v dome farizeja Šimona (pozri kapitola *Ježiš v dome farizeja Šimona*).

Pokiaľ ide o osobu Marty, ktorej meno sa odvodzuje z *aramejského tvaru s významom pani alebo dáma, v Novom zákone sa vyskytuje iba jediná osoba tohto mena (Lukáš 10,38-41; Ján 11,1-5; 11,19-39). Zdá sa, že Lukášovo vyprávanie umiestňuje Martin dom do *Galiley, hoci sa nachádzal v Judei, čiže na juh od Galiley. Táto nezrovnalosť sa vytráca, ak pripustíme, že Ježiš navštívil sestry počas jednej zo svojich ciest do Jeruzalemu, v období posledných šiestich mesiacov pred svojím ukrižovaním.

Objavili sa názory, že Marta mohla byť manželkou farizeja Šimona Malomocného, alebo možno jeho vdovou (pozri kapitola *Ježiš v dome farizeja Šimona*). Vedúca úloha, ktorú hrala v oboch príbehoch, napovedá, že zrejme bola zo sestier staršia. Ak ju Ježiš karhal za jej netrepezlivosť a prílišný záujem o praktické záležitosti ohľadne pohostenia, neznamená to, že jej oddanosť k Ježišovi bola menšia ako Máriina. Dokazuje to jej vyznanie viery v Jánovi (11,27): Áno, Pane, ja som uverila, že si Ty Kristus, Syn Boží, ktorý má prísť na svet.

Postava betánskej Marty dostala miesto v stredovekých legendách v súvislosti s cestou Lazára do francúzskej Gallie: V Taraskone skrotila draka tým, že ho pokropila svätenou vodou (pozri kapitola *Vzkriesenie Lazára*; Apokalyptický cyklus: *Apokalyptický drak*).

*

Betánia (hebr. Dom chudobných, alebo dom Ananjov) bola dedina na východnej strane Olivovej hory, asi 3 km od Jeruzalemu v smere na Jericho. V evanjeliách sa uvádza ako domov Ježišových priateľov, súrodencov Marty, Márie a Lazára (pozri *Vzkriesenie Lazára*). Odtiaľ pochádza dnešné arabské meno Betánie, El-'Azarija. Ide o arabský prepis zo slova Lazarium. Arabi totiž pokladali písmeno L na začiatku slova za člen a postavu Lazára (arab. Al-Azara) dali do súvislosti s prorokom Ezdrášom, ktorým ho stotožňujú dodnes. Centrálnym miestom Betánie bola prázdna Lazárova hrobka, ktorá sa nachádzala v komplexe františkánskych kostolov. Nakoľko dnešná Betánia je arabskou dedinou, Lazárova hrobka leží pod mohamedánskym minaretom.

Betánia sa stala miestom Ježišovho pomazania v dome Šimona Malomocného, spomína sa v súvislosti s vjazdom do Jeruzalemu, lebo po vyčistení Chrámu Ježiš odišiel nocovať práve do tejto osady. Kopce pri Betánii sa stali miestom nanebovstúpenia a okrem toho sa dedina uvádza v kresťanských legendách.

Iná bola Betánia na dolnom toku Jordánu, kde krstil Židov Ján Krstiteľ (Ján 1,28) a ktorú spomína Kniha sudcov (7,24). Cirkevný otec Origenes (†245) uprednostňoval meno **Betabara** (hebr. Dom prípravy, Dom poslušnosti), lebo bolo v jeho časoch viac známe a vyhovovalo aj významom. Určenie miesta tejto druhej Betánie, Betabary, je neisté. V súčasnosti sa Betániou nazývajú nemocnice, opatrovateľské a misionárske stanice.

*

Judea. Latinské slovo **Judea** (*aram. **Yehud**; hebr. **Jehuda**, gréc. **Ioudáia**; slovan. Judsko) označovalo oblasti okolo Jeruzalemu, kde sa v 6.st.pr.Kr. usadili navrátilci z babylonského zajatia. Výraz Judea je v skutočnosti prídavné meno židovský (franc. výslovnosť), ktoré mlčky predpokladá dodatok **gé** (hebr. zem) alebo **chóra** (oblasť). Spočiatku malé územie sa postupne rozšírilo na celú južnú Palestínu a v 2.st.pr.Kr. v čase vlády židovskej dynastie *Machabejcov/*Hasmoneovcov (1.st.pr.kr.) nadobudla Judea takmer rozlohu Dávidovho kráľovstva (10.st.pr.Kr.), ktoré sa v čase svojho najväčšieho rozkvetu rozprestieralo od Červeného mora na juhu až po Libanon na severe. Keď 64 pr.Kr. Judeu ovládli Rimania, rozdelili ju na jedenásť administratívnych obvodov, vyčlenili z nej Samáriu, pobrežné mestá a zväzok desiatich miest (lat. **Dekapolis**; pozri kapitola *Uzdravenie posadnutého z Gerasy*) v Zajordánsku, ktoré spomínajú v súvislosti s Ježišovým verejným účinkovaním v týchto končinách Matúš (4,25) a Marek (5,20; 7,31). Roku 6 po Kr. začlenili Rimania Judeu do rímskej provincie Sýria s hlavným mestom Antiochia.

***Galilea** (hebr. **ha-galil** = kruh, okruh, oblasť) je severná časť Palestíny na západ od Genezaretského jazera a pravého brehu Jordánu. Vrchovitá Horná Galilea bola od pradávna obývaná Feničanmi, Aramejčanmi a ďalšími národmi, ktoré vzdorovali útokom Izraelitov, preto sa v Biblii táto časť označuje ako Galilea pohanov (Izaiáš 8,23; Matúš 4,15). Pri izraelskom zabratia Kanaánu okolo 1200 pr.Kr. pripadlo tunajšie územie kmeňom Neftalí, Ašer, Zabulón, Isachar a Dan. Dvadsať galilejských miest vymenil Dávid za cédrové drevo na stavbu jeruzalemského chrámu (pozri kapitola *Dvanásťročný Ježiš v chráme*). Počas vojenských vpádov od severu a po zániku Judského kráľovstva bolo židovské obyvateľstvo Galiley hromadne zabíjané. Po páde Samárie 722 pr.Kr. bola väčšina obyvateľstva odvečená do Asýrie a Galilea bola osídlená asýrskymi kolonistami. Keď sa v 2.st.pr.Kr. dostala k moci dynastia Machabejcov, zvyšky židovského obyvateľstva boli presídlené do južnej Judey a vrátili sa až za vlády Aristobúla I. Počas panovania Jána Hyrkána už v Galilei Židia prevládali. V čase rímskej nadvlády a za panovania Herodovcov (1.st.pr.Kr.-1.st.po Kr.) krajina prekvitala. Ježiš strávil v Galilei takmer celý svoj života. V Nazarete prežil svoje detstvo a dospievanie, v blízkych osadách vyučoval a z Galiley pochádzali aj jeho učeníci. Judejci sa pozerali na Galilejcov s určitým pohrdaním, lebo okrem toho, že boli zvyčajne chudobnejší, líšili sa od ostatného obyvateľstva zvláštnou výslovnosťou hrdelných spoluhlások. To napokon prezradilo apoštola Petra, keď sa pokúšal na nádvorí jeruzalemského prétoria poprieť, že patrí medzi Ježišových učeníkov (Matúš 26,27 a paralely, Skutky 2,7). Po Ježišovej smrti sa stala Galilea strediskom hnutia *zélotov, ktorí v období židovskej vojny (66-70) a povstania *Bar Kochbu (133-135) zohrali vedúcu úlohu v boji proti Rimanom. Jednako len Galilea zo všetkých udalostí vyšla menej spustošená ako južné oblasti Palestíny a v 3.storočí sa stala strediskom

rabínskej vzdelanosti. Tu bola v rozpätí 8.-10.storočia upravená ***Mišna** a vytvorený tiberiadsky punktuačný systém, ktorý do písanej hebrejčiny zaviedol používanie samohlások a diakritické znamienka. Táto jazyková úprava, tiberiadská **masora**, sa napokon presadila všade a zaručila jednotnú podobu hebrejského textu Starého zákona - ***Tóry**. V 9.-10.storočí zjednotila písanú hebrejčinu do podoby, ktorá sa používa dodnes.

*

Stolovanie, riad. Zhruba od 11.-10.tis.pr.Kr., prelomu paleolitu a mezolitu, si ľudia pri stolovaní vystačili s nádobami organického pôvodu. Na tepelnú prípravu pokrmu používali bežné ohnisko a v jeho horúcom popole piekli alebo varili na varných kameňoch. Prvé nádoby z predkeramického obdobia Predného východu boli z kameňa - vápenca, alabastru, čadiča, obsidiánu, zo sadry a podobných vápencových materiálov. Pre svoju farbu sa označujú ako tzv.biely riad a dochovali sa v sýrskych archeologických náleziskách. V tom čase sa objavujú tiež prvé nádoby z pálenej hliny, zrejme ako dôsledok skúseností s tvrdnutím hliny pôsobením ohňa.

V priebehu 7.tis.pr.Kr. sa nádoby tvarovali lepením hlinených kúskov. Nádoby sa používali v domácnostiach na varenie, podávali sa v nich hotové pokrmy, slúžili ako zásobnice, ale aj ako určitý druh rakiev pri pohrebe detí. Už vtedy sa keramika zdobila plastickými výčnelkami, rytinami a minerálnymi farbivami. Popri keramike sa naďalej používali kamenné nádoby. Veľmi kvalitná stolová keramika Predného východu, zdobená krásnymi viacfarebnými geometrickými vzormi, bola objavená v sýrskej lokalite Tell Halaf (6.-5.tis.pr.Kr.). Približne do tohto obdobia sa kladie začiatok hromadnej výroby keramiky, spojený s vynálezom hrnčiarskeho kruhu a zdokonalením keramických pecí s možnosťou vypaľovania okolo 1000 stupňov Celzia. Záverečným vynálezom vo výrobe keramického riadu bola glazúra, ktorá sa prvý raz na Prednom východe objavila okolo 1400 pr.Kr. v irackom Nuzi, a zovšeobecnela 1.tis.pr.Kr.

O niečo neskoršie sa v tejto oblasti (Uruk) objavuje ďalší typ stolových výrobkov, nádoby kovové, predovšetkým medené a bronzové. Išlo prevažne o obradné, magické predmety, používané v chrámoch, hoci ako luxusný tovar zo zlata a striebra, rovnako ako zo slonoviny, sa používal vo vysokých spoločenských kruhoch ako dôkaz prestíže. Kovové nádoby sa v Palestíne našli iba zriedka a niesli stopy fenického remeselného vplyvu. Mieru okázalého plytvania drahocenným materiálom predstavovalo zhotovovanie kovových nádob, napodobňujúcich predmety z iných materiálov - kovové napodobeniny mušlí, mechov zo zvieracích kožušín. Súčasne sa objavovali nádoby sklené, hoci technológia výroby skla, ktoré pôvodne slúžilo ako napodobenina polodrahokamov, je doložená už z 5.tis.pr.Kr. na celom území od Egypta po Irán. V Asýrii 1.tis.pr.Kr. bola objavená technika liatia, lisovania a brúsenia skla, ktorú si veľmi cenili antickí Gréci. Napriek tomuto pokroku a napriek nedostatku hmotných dôkazov sa predpokladá aj používanie nádob z organických materiálov z kože, trstiny, slamy, dreva a kameňa, napríklad tovar pletený z prútia a impregnovaný vodou asfaltom, rákosové sitká apod. Podobné nádoby z organických materiálov používali aj Palestínčania. Z kože boli predovšetkým mechy na víno alebo vodu **'ob** (Jób 32,19), **hemet** (Genezis 21,14), **ne'od** (Jozue 9,4), **nebel** (1Samuelova 1,24), gr. **askos** (Matúš 9,17). Jestvovalo množstvo rôzne tvarovaných keramických nádob, niektoré dnes nie je možné s istotou rozlíšiť a pomenovať, ale dávajú tušiť rozmanité spôsoby prípravy jedál a riad rôzneho účelu, napríklad **asuk** - nádoba na olej s pyštekom (2Kráľov 4,2), **baqbuq** - džbán s úzkym hrdlom (1Kráľov 14,3; Jeremiáš 19,1-10), **gabia** - džber (Jeremiáš 35,5), **dud** - guľatý hrniec na varenie (1Samuelova 2,14; Jób 41,20), **kad** - veľký džbán s dvoma uchami, gr. **lithinai hydriai** (Genezis 24,14; Sudcov 7,16), **kijjór** - misa (Zachariáš 12,6). Keramické nádoby s guľatým dnom stáli na hlinených prsteňoch **kirajim** (Levitikus 11,35). Ďalej sa používali **mahabat** - hlinené alebo kovové oválne

platne, na ktorých sa piekli placky (Levitikus 2,5; Ezechiel 4,3), **marhešet** - kotlíky (Levitikus 2,7; 7,9), **masrét** - panvice alebo kotlíky (2Samuelova 13,9), **miš'eret** - váločky na miesenie cesta, **nebel** - veľký džbán na víno (Izaiáš 30,14; Jeremiáš 48,12; Náreky 4,2), **sir** - akýkoľvek veľký hrniec na varenie (2Kráľov 4,38), **parur** - hrniec s rúčkou na zohrievanie tekutín (Sudcov 6,19), **selohit** - hlboká misa bez rúčky (2Kráľov 2,20; 21,13), **samid** - plytká misa používaná ako pokrievka (Numeri 19,15), **qallahat** - hrniec na varenie (1Samuelova 2,14; Micheáš 3,3) a veľa ďalších.

Okrem tejto bohatej škály nádob určených pre domácnosť jestvovali špeciálne nádoby rituálne, napríklad **gullá** - guľatá misa na sviatniku, do ktorej sa lial olej (Kazateľ 12,6), **kap** - plytká otvorená nádoba na uchovávanie kadidla (Numeri 7,14), gr. **fialé** – nádoba so širokým hrdlom, používaná na kadidlo (Zjavenie Jána 5,8; pozri Apokalyptický cyklus: *Klaňanie apokalyptickému baránkovi*); **menaqqijjá** - zlatá miska na obeť uliatím (Exodus 25,29), **mizraq** - veľká misa používaná u zápalného oltára na zachytávanie krvi (Ámos 6,6), **sinsenet** - zlatý džbán, v ktorom sa uchovávala vzorka manny (Židom 9,4), **qasva** - zlatý krčah s vínom na uliatie (Exodus 25,29).

Názvy: Mária a Marta, lat. Magdalena Christum audit dum Martha laborat, tal. Cristo nella casa di Marta e Maria, nem. Christus bei Marta und Maria, angl. Christ in the House of Martha and Maria.

ODOVZDANIE KEÚČOV PETROVI, KRISTUS POVERUJE PETRA

(Matúš 16,13-19; Ján 21,13-17)

*

Keď potom (po druhom nasýtení, nasýtení štyroch tisícov, a po varovaní učeníkov pred náukou *farizejov a *saducejov) **Ježiš prišiel do okolia Cezarey Filipovej, pýtal sa učeníkov: „Za koho pokladajú ľudia Syna človeka** (gr. *ho Hyios tú anthrópú*)?“ **Oni vraveli: „Jedni za** (zmŕtvychvstalého) **Jána Krstiteľa, iní za Eliáša** (odkaz na 2Kráľov 2,11 v súvislosti s prorokovým nanebovzatím) **a iní za Jeremiáša** (výraz evanjelistova záujmu o tohto proroka, ktorého vnímal ako predobraz Krista) **alebo jedného z prorokov.“ „A za koho ma pokladáte vy?“**, opýtal sa ich. **Odpovedal Šimon Peter: „Ty si Mesiáš, Syn živého Boha.“** Ježiš mu povedal: **„Blahoslavený si, Šimon, syn Jonášov** (*aram.hebr. *Bar-Jonah*; gr. *Bar Iona*), **lebo ti to nezjavilo** (gr. *apokalypsen*; hebr. *gila*) **telo a krv** (gr. *sarx kai haima*), **ale môj Otec, ktorý je na nebesiach** (hebr. zrejme *ki im abi še-ba-šamajim* = ktorý je na nebesiach). **A ja ti hovorím: Ty si Kéfá** (*aram. *Kéfá*/gr. *Petros* = kus skaly) **a na tejto skale** (gr. *petra*) **postavím svoju Cirkev** (gr. *ten ekklesian*, hebr. *qehal'el* = moje zhromaždenie) **a brány pekiel** (dosl. „brány pekelné“; gr. *haidú* = pekelné) **ju nepremôžu. Tebe dám kľúče od nebeského kráľovstva: čo zviažeš na zemi, bude zviazané na nebi** (pozri Christologický cyklus III.: Zostúpenie do pekiel), **a čo rozviažeš na zemi, bude rozviazané v nebi** (Peter môže ustanovovať predpisy, robiť výnimky, ukladať a rušiť exkomunikáciu, udeľovať odpustenie alebo neodpustenie hriechov a Boh bude stáť za tým, čo Peter a ostatní z kruhu najbližších učeníkov uzákoni; **Matúš**).“

Syn človeka : gr. *ho Hyios tú anthrópú*; ide o titul, ktorý Ježiš používal, o spôsob jeho vyjadrovania, ktorý mal skrytý zmysel (napr. odkaz na jeho ľudskú prirodzenosť) a nie je obecnou používaným názvom. **Syn živého Boha** : vyjadrenie božskej podstaty Ježiša; titul živý Boh sa bežne vyskytuje v Starom zákone (Žalm 42,2; 84,2; Ozeáš 1,10...) a bežne sa začína objavovať aj v Novom zákone (Matúš 26,63; Skutky 14,15; Rímskym 9,26...). **Syn Jonášov** : *aram.hebr. *Bar-Jonah*; gr. *Bar Iona*; *aram. *bar* znamená syn, preto je nezvyčajné, aby sa menoval po židovskom prorokovi Jonášovi (hebr. *Jonah*); preto sa väčšina exegetov domnieva, že sa volal Ján (hebr. *Jochanan*). **Ty si Peter a na tejto skale** : v gréčtine zrejme slovná hračka: *petra* = skala, *Petros* = kus skaly, čo mohlo mať nejakú spojitosť s apoštolovými osobnými vlastnosťami, s významom „kolísavý“; v *aramejčine výraz *Kéfá/Petros* je tento zmysel ešte zreteľnejší; meno *Petros* možno nebolo vlastným menom, ale titulom (pozri kapitola Povolanie prvých učeníkov). **Telo a krv**: Matúš v tomto prípade používa grécke výrazy *sarx kai haima*, dosl. preklad ustáleného hebrejského výrazu *basar ve-dam*; ide o *kalk, ktorému nemohol grécky čitateľ I.storočia rozumieť (C. Tresmontand str.213), preto je dôvodný predpoklad, že existoval hebrejsko-grécky slovník, podľa ktorého autori evanjelií prekladali pôvodný hebrejský text do gréčtiny, čo by znamenalo, že evanjeliové texty sú staršie ako uvádza oficiálna cirkevná veda a predovšetkým boli určené kresťanom z radov židovstva a nie pohanstva; hebrejčina mala svoju vlastnú antropológiu a hebr. výraz *kol adam* prekladáme ako všetko telo, všetky živé bytosti, všetkých ľudí; telo a krv samotné Židia nechápali v našej pojmovej sústave, ktorá odlišuje telo od duše, ale chápali ho v jeho psychosomatickej jednote; výrazy *sarx kaim*

haima sa významom líšia od výrazov vyslovených pri Poslednej večeri: jedzte a pite, toto je moje telo - gr. *túto estin to sóma mú* (pozri Christologický cyklus III.: Posledná večera). **To ti nezjavilo telo a krv, ale môj Otec** : vo význame – „nezjavil ti to človek, ľudia, to ti dal spoznať Boh“. **Cirkev** : gr. *ekklesia* = zvolané zhromaždenie, zhromaždenie ľudu; odvodené zo slovesa *ek-kaleó* = povolať, zvolať; *ekklesia* prekladá hebr. *kahal/kehal/quehal* = sústredenie, celok (ľudu); výraz *ekklesia* bol používaný v už v *Septuaginte; hebr. *qehal'el* = „moje zhromaždenie“ bol možno pokus Ježiša odlišiť svojich stúpcov od ľudu synagógy, pravoverných Židov; výraz „cirkev“ pochádza z gr. prídavného mena *kyriakos* vytvoreného z gr. podstat. mena *Kyrios/Pán* = titul Boha, ktorému zodpovedá hebr. *Adonaj/Môj Pán*, ktorý nahrádzal meno *Jahve*. **Brány pekiel** : presnejší preklad gr. textu je „brány Hádu“; gr. *Hádes* = hebr. *Šeól*; gr. boh *Hádes* v preklade znamená „neviditeľný“; pozri Apokalyptický cyklus: Peklo. **Dám ti kľúče od nebeského kráľovstva** : podľa Matúša 23,13 *zákonníci a *farizeji zatvorili vstup do kráľovstva nebies; Petrova úloha strážcu nebeskej brány (pozri Apokalyptický cyklus: Nebeská brána), je podobná tej, ktorú mal služobník Eliakim (hebr. Boh postaví) v Dávidovom kráľovskom paláci (Izaiáš 22,15-25) a ktorý sa stal v prvokresťanskom poňatí predobrazom mesiáša Krista.

...Ježiš pristúpil, vzal chlieb a dával im; podobne aj rybu (pozri Christologický cyklus III.: Zázračný rybolov II.). **To sa Ježiš učeníkom zjavil už po tretí raz od svojho zmŕtvychvstania. Keď sa najedli, Ježiš sa opýtal Šimona Petra: „Šimon, syn Jánov, miluješ ma** (gr. *agapais* < *agapáo* = milujem, mám rád) **viac ako túto?“** **Odpovedal mu: „Áno, Pane, ty vieš, že ťa mám rád** (gr. *filo se* < *filéo* = mám rád, mám záľubu).“ **Ježiš mu odpovedal: „Pas** (gr. *boske* = pásť/sýtiť/kŕmiť) **moje baránky** (gr. *ta arnia*).“ **Opýtal sa ho aj druhý raz: „Šimon, syn Jánov, miluješ ma** (gr. *agapais*)?“ **On mu odpovedal: „Áno, Pane, ty vieš, že ťa mám rád** (gr. *filo se*).“ **Ježiš mu odpovedal: „Pas** (gr. *poimaine* = pásť, starať sa) **moje ovce** (gr. *ta probata*)!“ **Pýtal sa ho po tretí raz: „Šimon, syn Jánov, máš ma rád** (gr. *filéis me*)?“ **Petra zarmútilo, že sa ho spýtal po tretí raz: „Máš ma rád?“**, a povedal mu: „Pane, ty vieš všetko, ty dobre vieš, že ťa mám rád (gr. *filo se*).“ **Ježiš mu povedal: „Pas moje ovce** (pozri Christologický cyklus III.: Vzkriesenie Pána; *Ján*)!“

Vzal chlieb : *eucharistické pozadie rozdelenia chleba a ryby (pozri kapitola Posledná večera). **Miluješ ma** : gr. výraz *apagó* = milujem, ktorý dva razy používa Ježiš, má silnejší obsah ako *fileó* = mať rád, mať v oblube; Peter po predošlom trojnásobnom zlyhaní na dvore Kaifášovho paláca (pozri kapitola Ježiš pred Kaifášom) nemá odvahu použiť vrúcnejší výraz; niektorí interpreti v slovách hľadajú skrytý význam, väčšina si myslí, že ide o Jánov zvyk používať synonymá. **Pas moje baránky** : rôzne výrazy pre pásť (gr. *boske*, *poimane*) vysvetľujú interpreti opäť Jánovou záľubou v synonymách; zrejme rovnaký dôvod zrejme majú dva odlišné výrazy *probata*/ovce a *arnia*/baránky. **Pas moje ovce** : Petrova láska k Ježišovi sa musí prejavíť pripravenosťou stať sa rovnako dobrým pastierom veriacich: „Ja som prišiel, aby mali život a aby ho mali v hojnosti“ (Ján 10,10); „Ja som dobrý pastier. Dobrý pastier život kladie za ovce“ (Ján 10,11); „Poznám svoje (ovce) a moje (ovce) poznajú mňa“ (Ján 10,14); „Mám aj iné ovce, ktoré nie sú z tohto ovčince...bude len jedno stádo, len jeden pastier“ (Ján 10,16; pozri Christologický cyklus I.: Dobrý pastier). **Spýtal po tretí raz** : trojnásobným vyznaním lásky odčíňuje Peter trojnásobné zapretie Ježiša v Kaifášovom paláci (pozri Christologický cyklus III.: Peter zapiera Krista); trojité vyznanie pred svedkami môže naznačovať vstúpenie do nejakého záväzného vzťahu.

Poverenie Petra vedením novej cirkvi má v Matúšovi a Jánovi dva celkom odlišné časové horizonty. V Matúšovom evanjeliu sa kladie do jeho pozemského pôsobenia

medzi dva zázraky, *Rozmnoženie chlebov a rýb* a *Premenenie na hore Tábor*. V Jánovom evanjeliu ide o jedno z jedenástich zjavení zmŕtvychvstalého Krista. Vo výtvarnom umení sa čiastočne prelínajú alebo priamo vytvárajú dva odlišné *ikonografické typy.

Námet Poverenie Petra bol veľa razy zobrazovaný renesančnými maliarmi, nakoľko bola považovaná za predobraz sviatosti kňazského svätenia. V stredovekých rukopisoch sa iluminátori vzdali vyjadrenia pozadia výjavu a uspokojili sa s neutrálnou plochou. Od renesancie námet zvyčajne zobrazovali v krajine, v pozadí s architektúrou mesta, Cezarey Filipovej, kde predtým došlo k zázraku Nasýtenia (pozri kapitola *Rozmnoženie chlebov a rýb/Nasýtenie piatich tisícov*). Taliansky renesančný maliar Perugino (†1523), Raffaelov učiteľ, umiestnil výjav priamo do stredu mesta na námestie.

V prvom základnom ikonografickom type Kristus dáva kľúče Petrovi v sprievode apoštolov. Menia sa postoje a počet postáv: Kristus a Peter stoja, Peter sa skláňa, najčastejšie kľáči, počet učeníkov sa pohybuje od dvoch do dvanástich.

Druhý ikonografický typ, inšpirovaný Jánovým evanjeliom, zobrazuje Krista po jeho smrti, s ranou v boku, keď sa zjavuje učeníkom a apoštolovi Petrovi prikazuje: „Pas moje ovce.“ Raffael na kartóne určenom pre Sixtínsku kaplnku namaloval ovečky aj kľúče a spojil tak obe, časovo odlišné udalosti. S prekryvaním oboch obrazových typov sa stretávame aj u ďalších tvorcov.

Sprievodné postavy Poverenia sú pomerne ojedinelé, napríklad obyvatelia mesta a apoštoli v mnohofigurálnej kompozícii Perugina sa dajú odlíšiť podľa svätožiari. Taliansky maliar Giovanni Pittoni (†1767), predstaviteľ benátskej barokovej maľby, kompozíciu rozšíril o postavy anjelov. Ojedinele sa u veľkých tvorcov stretávame aj s neklasickými kompozíciami, napríklad na obraze talianskeho maliara ranej renesancie Crivelliho (†1495) kľúče Petrovi nepodáva Kristus, ale malý Ježiško sediaci na lone Márie. V tomto alegorickom type Mária zastupuje Cirkev a celý výjav nadobúda *devocionálny charakter (pozri Christologický cyklus I.: *Madona*). Francúzsky klasicistický maliar Nicolas Poussin (†1665), vytvoril cyklus *Sedem sviatostí a sviatosť kňazského svätenia namaloval ako výjav Odovzdávania kľúčov. Nakoľko je apoštol Peter považovaný za zakladateľa pápežského úradu a reformačné učenie pápežský primát spochybňovalo. Naopak v protireformačnom umení bol motív Poverenia veľmi častý a plnil aj vzdelávaciu úlohu. Ako symbol cirkevnej autority sa skrížené kľúče často objavujú v cirkevnej heraldike, na pápežskom erbe. *Devocionálne poňatý námet Odovzdania kľúčov (lat. *Potestas clavium*) je veľmi blízky triumfálnemu námetu *Traditio legis* s apoštolom Pavlom alebo Petrom, prípadne oboma (pozri Christologický cyklus I.). Tento typ Odovzdávania kľúčov zobrazuje Petra s dvoma veľkými kľúčmi (od neba a predpekliá). Stojí pri chrámovom portále, ktorý symbolizuje nebeskú bránu, zo zástupu vyberá spravodlivých a vylučuje hriešnikov.

V raných zobrazeniach Odovzdávania kľúčov apoštol Peter prijíma kľúče postojáčky, ale s rituálne zahalenými rukami. Od 16.storočia pri Preberaní kľáči. Na obraze *flámskeho barokového maliara Petra Pavla Rubensa bozkáva Kristovi ruku. Veľkosť kľúča, ktorý je v stredovekej literatúre označovaný ako anjelský kľúč, poukazuje na jeho funkciu pri *Poslednom súde* ako znamenia večného života.

Typologickým náprotivkom námetu Petra s kľúčom je výjav sv.Petra so Šimonom Mágom (apokryf Apoštolské konštitúcie, 380; pozri kapitola *Poverenie prvých učeníkov*). Skutky (8,9-25) predstavujú Šimona ako kúzelníka, ktorý v *Samárii uvádzal

do úžasu ľudí svojimi kúskami a seba vyhlasoval za vtelenie božskej moci. Od Petra chcel kúpiť tajomstvo zázračného uzdravovania chorých a kriesenia mŕtvych.

Kľúč, tentoraz obrovských rozmerov, sa objavuje aj v zobrazeniach *Apokalypsy*. Anjel ním uzamkol diabla na tisíc rokov do priepasti (Zjavenie Jána 20,1 a ď.; pozri Apokalyptický cyklus: *Premoženie diabla/Spútanie draka*).

Odovzdanie kľúčov z Matúša pripravuje scénu Poverenia Petra z Jána (21), v ktorej Kristus po svojom *Vzkriesení* splnil svoj sľub a odovzdal Petrovi svoj najvyšší úrad. Trojitým vyznaním lásky Peter odčinil trojnásobné zapretie. Z Kristových slov (Pas moje ovečky...) je jasné, že Petrovi osobitne zveruje zvláštnu starostlivosť o duchovné stádo svojej cirkvi a Peter sa stáva na zemi jeho priamym zástupcom. Takto rozumel Kristovým slovám Ján, očití svedkovia, apoštoli aj kresťania 1.storočia; túto epizódu z Jána na rímskych mozaikách takmer vždy zobrazovali s baránkami, čím ju možno odlíšiť od Odovzdania kľúčov v Matúšovom evanjeliu.

Slovom kľúč Biblia vyjadruje prepožičanie plnej moci majiteľovi (Izaiáš 22,22; Zjavenie Jána 1,8; 3,7; pozri Apokalyptický cyklus: *Videnie siedmich svietnikov*). Kresťanské učenie opisuje zvláštne Božie splnomocnenie ako tzv.moc kľúča. Podľa Matúša (18,18) je prenesené nielen na Petra, ale aj celý okruh učeníkov. Preto sa v stredoveku okrem motívu slávnostného Odovzdania kľúčov Petrovi (*Donatio clavis*) objavuje aj jeho variant, *Tradicio legis*, zobrazujúce Pavlovo prevzatie zodpovednosti za cirkev a učenie (apoštol Pavol nepatril k pôvodnému okruhu učeníkov a kresťanom sa stal až niekoľko rokov po Ježišovej smrti). Podľa *Zlatej legendy sa v Ríme stretol Peter s Pavlom a táto scéna bola chápaná ako paralela k Navštíveniu Panny Márie (pozri Christologický cyklus I.: *Madona*). Ich stretnutie im dalo titul „apoštolské kniežatá“.

Tradičným miestom odovzdania právomocí Petrovi je skala, ktorá sa latinsky volá Mensa Christi, Kristov stôl. Dnes je vnútri kostolíka. Podľa Jána (21) Ježiš pripravil učeníkom pečenú rybu, ktorú potom spolu zjedli. Ján síce nelokalizuje presne miesto udelenia primátu, ale cestovateľka Egeria, ktorá tu okolo roku 384 navštívila tieto miesta, píše o skalnatom výbežku, o kamenných schodoch prístavu, kde Ježiš očakával učeníkov. Päť schodov sa zachovalo dodnes, ale Egeria ich videla určite viac.

Na malom skalnatom výbežku postavili v priebehu storočí šesť kostolov, ktoré mali pripomínať udalosť Ježišovho pozvania k ohnisku na jedenie ryby a k odovzdaniu primátu Petrovi. Posledné archeologické vykopávky z roku 1968 potvrdili existenciu kostolíka zo 4.storočia. Napokon kostolík zničil sultán Bajbars roku 1263 a skala zostala pod holým nebom do roku 1934, keď františkáni postavili dnešný kostol, ktorý má názov Primát Petra.

*

O zmysle citátu **„Ty si Peter a na tej skale zbudujem svoju cirkev a brány pekiel ju nepremôžu“**, sa vedú diskusie dodnes. Cirkevná tradícia vníma slová ako vznik pravej cirkvi, ustanovenie biskupského úradu a menovanie apoštola Petra na čelo tejto inštitúcie. Niektorí bádatelia sa domnievajú, že Ježiš pravdepodobne vôbec nemal v úmyslu založiť nejakú samostatnú cirkev, iní naopak. Ďalší dávajú jeho slová do súvislosti iba so vzkriesením alebo tvrdia, že slová treba vnímať v súvislostiach Ježišovej blížiacej sa smrti (a v tom prípade by mohli vyznieť ako paradox, lebo Peter trikrát zaprel svojho Majstra; pozri Christologický cyklus III.: *Peter zapiera Krista*), a súvisia s Lukášom (22,32), kde sa píše, že Peter má utvrdzovať vo viere svojich bratov. Ďalší bádatelia v slovách vidia jednoducho zasľúbenie a Božiu milosť. Ďalší

upozorňujú na podobu verša s Izaiášom (2,1): „...**Na konci dní bude upevnený vrch Pánovho domu na temene hôr a vyčnievať bude nad pahorky**“ (t.j. mesiášske obdobie, po ktorom už iné náboženstvo nebude; náboženstvo založené Mesiašom bude vrcholné a konečné). Ak vezmeme do úvahy, že Ježiš dokonale poznal Starý zákon, je veľmi pravdepodobné, že pri oslovení Petra vychádzal z tohto citátu a uvedomoval si, čo z jeho slov pre Petra vyplýva.

Podľa niektorých dnešných mytológov Ježišovo prirovnanie Petra ku skale (gr. **petra**), či skôr ku kusu skaly (gr. **petros**), v sebe odráža staroveký kult skál a kameňov, ktorý sa datuje do prehistorických čias. Biblia celkom jasne rozlišuje medzi modloslužobníckym uctievaním kameňov, praktikovaným pohanskými národmi, a svojím chápaním vzťahu Boha a skaly: „**Ich predala ich Skala**“ (prekladané ako: „ich predal ich Boh“; Deuteronomium 32,30), „**ich skala nie je ako Skala naša**“ (prekladané ako: „ich boh nie je roveň nášmu Bohu“; Deuteronomium 32,31).

Skala v egyptskej púšti, z ktorej Mojžiš na Boží príkaz úderom palice vyviedol vodu (Numeri 20,11), je podľa 1Korinským (10,4) predobrazom Krista. Na skalnatom vrchu *Sinaj dostáva Mojžiš od boha Jahve príkaz, aby vyviedol ľud z Egypta (Exodus 17,6). Na tejto skale obnovuje zmluvu s Jahvem, ktorú kedysi ako prvý uzavrel Abrahám, a prijíma dosky Zákona s desiatimi prikázaniami (Exodus 19; 20). Z veľkých kusov skál si Izraeliti postavili oltár pre zápalné obety na nádvorí Šalamúnovho chrámu.

Nakoľko skala symbolizuje vytrvalosť a stálosť, každý, kto počúva slová Pána, bude podobný rozvážnemu muži, ktorý postavil svoj dom na skale (Matúš 7,26; pozri kapitola *Kázeň na hore*). Tak ako cirkevné vyjadrovanie prirovnáva Krista ku skale, reč alchymistov Krista nazýva kameňom mudrcov. Jedno ranostredoveké vyobrazenie ukazuje baránka Božieho na skale, z ktorej tečú štyri rajske rieky. Na obrazoch z 15.-16.storočia so zobrazením Krstu Ježiša sa objavuje skupina skál, ktorá sa týči bezprostredne z roviny do výšky a upozorňuje na Syna Božieho.

*

Pápežstvo. Úrad pápeža (lat. **papex**, z pôvodného **papa pontifex** - otec veľkňaz) sa formoval od čias raného kresťanstva ako biskupstvo mesta Ríma s výnimočnými cirkevnými právomocami. Jeho „zakladateľom“ je apoštol Peter, ktorý podľa tradície okolo roku 42 presídlil do Ríma z Jeruzalemu a Antiochie. V skutočnosti prvým rímskym biskupom, o ktorom môžeme s istotou hovoriť, že používal titul papa - pápež (zachoval sa kameň s nápisom papa), je Marcellinus (pontifikát v rokoch 296-304). O dvadsať rokov neskôr cisár Konštantín Veľký daroval pápežovi Silvestrovi I. sídelný palác rodu Lateranov, z ktorého sa časom (od 8.st.-1308) stala pápežská rezidencia.

Od raného stredoveku až do 18.storočia sa o pápežský úrad viedli boje popredných rímskych a talianskych šľachtických rodov. V 8.storočí sa pápežstvo orientovalo na podporu franskej ríše, ranofeudálneho štátu v západnej a strednej Európe, založeného v 5.storočí kráľom Chlodovikom z rodu Merovejcov. Pápeži umožnili nástup vlády dynastie Karlovcov a odmenou im bola Pipinova donácia, ktorou roku 756 za pontifikátu pápeža Štefana II. získali zvrchované panstvo v Ríme, základ budúceho pápežského štátu zvaného tiež dedičstvo svätopeterské alebo cirkevný štát (tal. Stato della Chiesa). V dôsledku odlišného vývoja západného a východného kresťanstva, ktoré viedlo v 11.storočí k rozkolu cirkvi a rozštiepeniu na východnú ortodoxiu (pravoslávie) a rímsky katolicizmus, si pápežstvo udržalo autoritu predovšetkým v oblastiach

západného kresťanstva. Odhodlane vystupovalo proti miestnym vieroučným odchýlkam a vytvorilo jednotnú rímsku liturgiu a rímske kanonické právo.

Na podporu pápežstva vystupovali mníšske rády, v 10.storočí benediktíni z Cluny, v 12.storočí cisterciáni, a stredoveké koncily, najmä lateránske (1123, 1139, 1179). Na rozdiel od patriarchátov východnej cirkvi sa pápežstvo stalo nezávislým a nadnárodným nábožensko-politickým centrom. Svoju nezávislosť využívali pápeži na boj s rímsko-nemeckými cisármi, ale zasahovali aj do vývoja iných štátov, napríklad Anglicka, Poľska alebo Čiech. V 13.storočí pápežstvo získalo bezprostredný vplyv na celú katolícku cirkev a upevnilo svoju vážnosť vo feudálnej Európe. Zároveň vytvorilo rozsiahly centrálny aparát (kúrie) a vypracovalo finančný systém, ktorý časom nahromadil aj na feudálne pomery obrovské bohatstvo.

Okázalý prepych pápežského dvora a zložitá hospodársko-politická situácia spoločnosti 14.-15.storočia mali za následok vlnu kritiky pápežského úradu. Kupčenie s odpustkami, ktorých vznik Svätá stolica vysvetľuje ako dôsledok nevyhnutých praktík v časoch pútnictva a krížových výprav do *Svätej zeme, vystavujúcich ich účastníkov styku s ťažkými smrteľnými hriechmi, nebezpečenstvu smrti bez možnosti prijímania sviatostí spovede a rozhrešenia, kazilo dobrú povest' pápežského úradu aj katolíckej cirkvi obecne. Prax odpustkov obnovil pápež Lev X. (pontifikát 1513-1521), ľahkomyselný márnotratič ale aj mecenáš umenia a znovuzakladateľ rímskej univerzity. Okrem financovania krížovej výpravy potreboval finančné prostriedky na stavbu chrámu sv.Petra. Aby získal potrebnú sumu neváhal dať do záložne palácový nábytok, drahé príbory a nádoby. Ďalšie peniaze si zadovažoval predávaním úradov, kardinálskych titulov a odpustkov, ktoré schválil jeho predchodca Július II. Ten zariadil, aby ich predaj propagovali kazatelia v kostoloch.

Vlna kritiky pápežstva vyvrcholila v 14.-15.storočí a vyústila do schizmy (1378-1417) a vzniku protestantizmu v 15.-16.storočí. Na otrasenú autoritu katolíckej cirkvi a propagáciu svojho úradu pápeži 15.storočia najímali najväčších umelcov, ktorým v tom čase ako jediní mohli poskytnúť umelecké uplatnenie aj primeranú odmenu. V tom čase bol fakticky vybudovaný cirkevný štát, ktorý trval až do 1870.

V apríli toho roku na prvom vatikánskom koncile vyhlásila Svätá stolica dogmu o neomylnosti pápeža (*ex cathedra*), ale o niekoľko mesiacov neskôršie, 20.septembra piemontské oddiely, bojujúce za zjednotenie Talianska a využívajúce prusko-francúzsku vojnu, prenikli do Ríma. Vzniklo Talianske kráľovstvo s hlavným mestom Rímom. Bývalý cirkevný štát bol referendum pripojený k Talianskemu kráľovstvu a Quirinalský palác sa stal kráľovskou rezidenciou. Pápež Pius IX. exkomunikoval účastníkov dobytia a obsadenia Ríma, ale kráľ Victor Emanuel II. pápežovi Piovi priznal nedotknuteľnosť, Taliansko sa zaviazalo vyplácať ročnú rentu a prenechalo mu Vatikán ako suverénne územie s rozlohou asi 44 ha. Najvyššiu autoritu pápeža uznáva katolícka cirkev, východné cirkvi jej priznávajú čestnú funkciu, protestantské a reformné cirkvi pápežský primát odmietajú. Od petrovského obdobia do súčasnosti (2008) sa počíta 265/262 pápežov a 43 vzdoropápežov.

Názvy: Petrovo vyznanie a jeho primát, lat. Traditio clavium, tal. Consegna delle chiavi a san Pietro, nem. Schlüsselübergabe, angl. Delivery of the Keys to Peter.

PREMENENIE PÁNA/KRISTUS V SLÁVE

(Matúš 17,1-9; Marek 9,2-8, Lukáš 9,28-36)

*

O šesť dní (po poverení Petra; **Matúš, Marek**), **asi o osem dní** (po Petrovom vyznaní; **Lukáš**) **vzal Ježiš so sebou Petra, Jakuba a jeho brata Jána a len ich** (gr. *monús* = sami; **Marek**; gr. *kata monas* = o samote; **Lukáš**; títo traja tvoria vnútorný okruh Dvanástich a boli povolani ako prví; pozri kapitola Povolanie prvých učeníkov) **vyviedol ich na vysoký vrch** (zrejme hora Tábor neďaleko Nazareta; iní uvažujú o pohorí Karmel v sev. Izraeli pri Haife, podľa ďalších to mohla byť aj hora Chermon/*Sion v Antilibanonskom pohorí; pozri Apokalyptický cyklus: Hora Sion) **do samoty** (gr. *kat idian monús* = súkromne, sami; **Matúš, Marek**) **pomodliť sa** (**Lukáš**). **Tam sa pred nimi premenil** (gr. *metemorfóthé* [v zmysle bol rovný Bohu na rozdiel od antickej zmeny formy]): **tvár mu žiarila s'á slnko** (v Božom kráľovstve) **a odev mu zbelel ako svetlo** (**Matúš**), **žiaril bielobou** (**Lukáš**), **zažiaril** (gr. *stilbein* = žiarit, trblietať sa, jagať sa) **a bol taký biely** (výraz velebnosti toho, kto odev nosí; pozri Apokalyptický cyklus: Dvadsaťštyri starcov), **že ho nijaký bielič na svete nevybielil** (**Marek**).

Šesť dní : podľa biblistov príbeh o Ježišovom premenení v sebe spája rysy sinajskej teofánie (zjavenie Boha Mojžišovi na hore *Sinaj; Exodus 24) a Danielovho apokalyptického videnia; medzi „sinajské“ rysy patrí vysoká hora a časový údaj „po šiestich dňoch“, Mojžišova žiariaca tvár odrážajúca Božiu slávu (Exodus 34,29), postava Mojžiša a svetelný oblak; ďalšiu spojitosť sinajskej teofánie môžu predstavovať Mojžišovi traja druhovia, Áron, Nadab a Abihuem.

Vtom sa im (apoštolom) **zjavil Mojžiš a Eliáš a rozprávali sa s ním** (**Matúš**) **s Ježišom** (**Marek**). **A hľa, rozprávali sa s ním dvaja muži** (gr. *dyo andres*) - **boli to Mojžiš a Eliáš** (**Lukáš**). **Zjavili sa v sláve** (gr. *doxa*) **a hovorili o jeho odchode** (gr. *exodon*; o jeho smrti), **ktorý sa mal uskutočniť** (podstúpiť) **v Jeruzaleme** (**Lukáš**).

Mojžiš a Eliáš : Mojžiš ako symbol Zákona, Eliáš ako symbol Prorokov; Ježišova misia ako výraz naplnenia starozákonných prorociev; tajomstvá okolo smrti a nanebovzatí týchto postáv (2Kráľov 2,11; Deuteronomium 34,6; apokryf z 1.st.: Nanebovzatie Mojžišovo, známy ako Mojžišov testament); ich prítomnosť pri Premenení potvrdzovala Ježišovu misiu ako výraz naplnenia starozákonných prorociev).

Vtedy Peter povedal Ježišovi: „Pane (gr. *Kyrie*; *Kyrios* = označenie Boha a zodpovedá hebr. *Adonaj*/Môj Pán; pozri kapitola Kázeň na hore; v tomto evanjeliu Peter v prejavuje väčšiu úctu ako ostatní *synoptici; **Matúš**), **Rabbi** (hebr. dosl. „môj Majster“; **Marek**), **dobře je nám tu** (zmysel tejto poznámky nie je jasný). **Ak chceš, urobím tu tri stánky** (zrejme odkaz na sviatok stánkov *Sukot*; pozri kapitola Dvanástročný Ježiš v chráme): **jeden tebe, jeden Mojžišovi a jeden Eliášovi**“ (**Matúš, Marek**), **lebo nevedel, čo povedať**; **takí boli preľaknutí** (gr. *ekfoboi* = preľaknutý; výraz úcty a strachu tvárou v tvár mocným činom; **Marek**). **Petra a tých, čo boli s ním, premohol spánok. A keď sa prebudili, videli jeho slávu a tých dvoch mužov, čo ta, stáli. Keď od neho odchádzali, povedal Peter Ježišovi: „Učiteľ** (gr. *Epistata*), **dobře je nám tu. Urobme tri stánky: jeden tebe, jeden Mojžišovi a jeden Eliášovi.**“ **Nevedel čo hovorí** (**Lukáš**).

Kým ešte hovoril (*Peter*), **zahalil** (v zmysle „zatienil“; odkaz na Exodus 40,35) **ich jasný oblak** (oblak ako znamenie Božej prítomnosti; odkaz na Exodus 16,10; 19,9; 24,15-16; 33,9) **a z oblaku zaznel hlas: „Toto je môj milovaný Syn (Matúš), v ktorom mám zaľúbenie** (podobne v kapitola Krst Ježiša; **Marek**); **počúvajte ho (Matúš, Marek).“** **Keď vstúpili do oblaku, zmocnil sa ich strach. A z oblaku zaznel hlas: „Toto je môj vyvolený Syn** (gr. *ho eklektomenos Hyios*), **počúvajte ho** (zrejme odkaz na Mojžiša v Deuteronomiu 18,15; Boh splnomocňuje Ježiša stať sa jeho zástupcom; **Lukáš**)!“

Zahalil ich oblak : v oblasti *Svätej zeme je väčšina života závislá od pravidelného cyklu dažďov, preto je tu oblak symbolom života a nádeje a v dôsledku toho aj symbolom Božej prítomnosti (Exodus 40,34-38; 1Kráľov 8,10-11); Žalm 68,4 nazýva boha *Jahve* tým, ktorý jazdí na oblakoch, čo pripomína aj jeden z prídumkov kanaánskeho boha *Baala.

Keď to učeníci počuli, padli na tvár a veľmi sa báli. No pristúpil k nim Ježiš, dotkol sa ich a povedal im: „Vstaňte a nebojte sa (gr.pl. *thauma* = nebojte sa; **Matúš**)!“ **Sotva sa rozhladli, nevideli nikoho, iba Ježiša (Marek). A kým hlas doznel, ostal Ježiš sám (Lukáš).**

Nebojte sa : gr.sg. *tharsein* = neboj sa/gr.pl. *thauma* = nebojte sa; „vzchopte sa, nebojte sa“; zjavovateľská formula, ktorá často predchádza povereniu Bohom a zázrakom (pozri kapitola *Búrka na mori, Uzdravenie ženy trpiacej krvotokom*).

Aj oni zmlkli a v tých dňoch nehovorili nikomu o tom (gr. *túto*), **čo videli (Lukáš). Keď zostupovali z vrchu, Ježiš im prikázal: „Nikomuh nehovorte o tomto videní** (gr. *horama*), **kým** (gr. *eimé hotan*) **Syn človeka** (gr. *ho Hyios tú anthrópú*; pozri Christologický cyklus I.: *Ježišove tituly*; Christologický cyklus II.: *Uzdravenie ochrnutého*) **nevstane z mŕtvych (Matúš, Marek).**

My sme vzali na seba podobu týchto duchovných tiel. Naše oči sa otvorili do všetkých strán a všetok priestor sa zjavil pred nami. Priblížili sme sa k nebesiam a ony sa zložili na seba. Tí, ktorí strážia brány, boli zdesení. Anjeli v strachu prchli tam i onam. Mysleli si, že budú všetci zničení. Zazreli sme nášho Spasiteľa, ako prenikol všetkými nebesami... (**Evanjelium Spasiteľa, Videnie na hore*; 100,33-51; 3.st.).

Vzali na seba podobu duchovných tiel : na rozdiel od synoptikov sú premenení aj učeníci, ktorí dostávajú duchovné telá a vystupujú na nebesá.

Námet Premenenie Pána sa objavuje v umení od raného stredoveku. Základný ikonografický typ Premenenia vznikol na Východe, v byzantskom umení 6.storočia (Konštantínopol) a od 9.storočia sa udomácnil aj v západoeurópskom umení (Rím). Scéna je situovaná zvyčajne na kopec homoľového tvaru, ktorý sa zdvíha nad rovinou s Genezaretským jazerom. V stredoveku, skôr výnimočne, na hore maľovali aj tri drobné architektonické stavby, kaplnky, ktoré apoštol Peter navrhoval pre Krista, Mojžiša a Eliáša. Jedno z prvých (*byzantských) vyobrazení Premenenia Pána sa nachádza v apside baziliky S.Apollinare in Classe v *Ravenne (549). Má symbolickú podobu: Krista zastupuje monumentálny zlatý kríž zdobený drahými kameňmi, *crux gemmata* (pozri Christologický cyklus I.: *Kríž*) s tvárou Krista na prekrížení ramien. Uzatvára ho *aureola a adorujú ho kľáčiace postavy Mojžiša a Eliáša. Nad vrcholom mandorly sa z oblakov a víťazného venca vynára Pravica Božia/Dextra Dei, ktorá zastupuje

spomenutý hlas Boží. Apoštolov symbolizujú tri baránky. Od konca ikonoklasického obdobia je Premenenie Pána súčasťou sviatočného cyklu Dodekaorton na ikonostase východného chrámu (pozri Christologický cyklus I.: *Ikona*).

Vyhranený typ sa prvýkrát objavuje v *apside sinajskej baziliky sv.Kataríny (565-566). Zo žehnajúceho Krista oblečeného do žiarivo bieleho himationu, splývavého plášťa cez kolená, vyžaruje smerom k prorokom a apoštolom sedem lúčov svetla. Na niektorých pamiatkach (slonovinová doštička z 9.st.) vidieť tri stany, budovy, o ktorých sa zmieňuje Matúš (17,4). Kristus väčšinou stojí na vrchole hory, na menších vrcholoch stoja Mojžiš a Eliáš. Vzácnejšie sa všetky tri postavy vznášajú v oblakoch. Apoštoli najčastejšie v hlbokoj *proskynéze ležia či kľáčia (pozri kapitolu *Modlitba na Olivovej hore*) a dvíhajú zrak ku Kristovi. Zaujímavé zobrazenie (chrám Premenenia Pána v Pereslavi) pochádza z okruhu Teofana Gréka (1403). Na jeho obraze svetlo, ktoré vyžaruje z Krista, sa odráža na odeve apoštolov a prorokov. V pravom rohu ikony sa v oblaku objavuje Eliáš s anjelom a v ľavom hornom rohu Mojžiš s anjelom. Svetlo vyžarované Kristom pri premenení malo veľký úlohu v učení hesychastov (z gr. hesychia = pokoj), mystického smeru východného mníšstva v 14.storočí. Podľa ich učenia človek prežívajúci „svätý modlitebný pokoj“ a dodržiavajúci prísnu askézu má možnosť vidieť vnútornú Božiu energiu, Božie svetlo, aké poznali apoštoli pri Premenení na hore Tábor. Teofanova ikona bola *ikonopiscami pokladaná za majstrovské dielo.

Na Západe bol námet Premenenia Pána menej častý ako na Východe. V strede výjavu stojí Kristus s rozopnutými rukami, po jeho stranách sa nachádzajú Mojžiš a Eliáš, pri jeho nohách traja apoštoli, pričom sa sformovali dva základné typy zobrazenia. V prvom Kristus stojí na vrcholku hory (Giovanni Bellini, 1460). V druhom type sa Kristus vznáša nad vrcholkom hory, spolu s ním sa vznášajú aj proroci. Tento dramatickejší a devocionálne poňatý variant sa ponáša na námet *Nanebovstúpenia*. Dolná polovina obrazu je kompozične oddelená a v kontraste zobrazuje nasledujúcu epizódu, ktorou je Ježišovo zostúpenie z hory. V nej učenci polemizujú so zákonníkmi a jeden muž privádza ku Kristovi syna postihnutého posadnutosťou, aby ho uzdravil (Matúš 14,14-21 a paralely: Uzdravenie posadnutého chlapca). Ježiš pohrozil nečistému duchovi a chlapca uzdravil. Počiatky tohto druhého typu spadajú do 11.storočia, k najslávnejším kompozíciám nesporne patrí Raffaelovo Premenenie Pána (1518-20). V námetoch Premenenia stál Kristus najskôr v mandorle, neskôr ju nahradila aureola, jasná žiara obklopujúca ho ako oblak a odrážajúca sa na ostatných postavách. Sprievodné apoštolské postavy si obvykle zakrývajú oči pred prudkým jasom. Mojžiš, zástupca Starého zákona, drží ako svoj atribút kamenné dosky s desatoro prikázaniami, alebo má svetelné lúče nad hlavou, prorok Eliáš drží v ruke knihu. Sú zobrazovaní ako patriarchovia, starci s dlhými bielymi bradami. V talianskom umení ranej renesancie Mojžišovi z hlavy vyrážajú lúče svetla ako rohy. Apoštoli, ktorí sa zúčastnili zázraku, mohli sedieť, ležať alebo spať. Najčastejšie Jakub s Jánom ležia a Peter sa obracia ku Kristovi. Peter má biele brčkové vlasy a Ján je zobrazený ako svetlovlasý mládenec. K sprievodným postavám v stredovekých kompozíciách patrili aj Boh Otec, zastúpený Božou rukou, ktorá sa vynára z oblakov. Od stredoveku sa objavuje doplnková scéna so zvyšnými deviatimi apoštolmi, ktorí sa márne pokúšajú uzdraviť posadnutého chlapca.

Na mieste Premenenia Pána stojí dnes františkánska bazilika Premenenia z roku 1924, postavená na základoch byzantského kostola.

Starozákonný predobraz Premenenia Pána: Traja mládenci v peci ohnivej (Daniel 3). Troch judských rukojemníkov Šadraka, Měšaka a Abed-nega dal babylonský kráľ Nebukadnezar (605-562 pr.Kr.) hodiť do rozpálenej pece, lebo odmietli klaňať sa jeho zlatej soche. Tí sa však v ohni pohybovali voľne a bez ujmy v sprievode štvrtého muža, ktorým bol Boží posol.

*

Zjavenie/teofánia. V mytológiách predstavuje zjavenie čin, ktorým sa božstvo ukazuje človeku. Stáva sa tak prostredníctvom udalosti, ktorú treba vysvetľovať ako znamenie. Mojžišovi sa Boh zjavil v podobe horiaceho kra, kresťanom v Ježišovi Kristovi, prostredníctvom jeho zázračných činov (pozri Christologický cyklus I.: *Veraikon, Mandylion*). Premenenie predstavuje jedno zo základných Ježišových zjavení, pri ktorom ukázal svojim učeníkom, Petrovi, Jakubovi Staršiemu a Jánovi, božskú podstatu svojej osoby. Podľa apoštola Pavla (Rimanom 8,29) Ježiš týmto zjavením predpovedal svoje zmŕtvychvstanie.

O udalosti Premenenia sa zmieňujú všetci synoptici. Správa chýba iba v Jánovom evanjeliu, čo teológia vysvetľuje tým, že evanjelista Ján považoval celý život Ježiša za prejav Božej slávy, a preto nepokladal za potrebné zvýrazniť ho osobitnou kapitolou. Premenenie na hore predstavuje dôležitý medzník v zjaveniach Ježiša ako Syna Božieho. Hoci aj predtým viac razy dokazoval svoju božskú prirodzenosť, počas krstu, v Káne galilejskej, pri zázračnom rybolove, rozmnožovaním chleba a rýb, uzdravovaníach chorých a oživovaníach mŕtvych, v tomto prípade sa jeho sláva - božská prirodzenosť - neprejavila konkrétnym činom, ale mala oveľa osobnejšiu podobu. Aureola (pozri Christologický cyklus I.: *Svätožiara*), do ktorej sa zahalil, upozorňovala účastníkov, že sú v prítomnosti Božstva, ktorého kráľovstvo je uprostred jeho ľudu.

Celý príbeh sa viac razy hlási k odkazu Starého zákona. Mojžiš a Eliáš, ktorí v ňom vystupujú, boli tými, ktorí mali videnie Božej slávy na hore, Mojžiš v Exodu (24,15) a Eliáš v 1Kráľov (19,8). Nakoľko sa ich hroby tiež nenašli, stredovekí teológovia usúdili, že dvaja muži pri prázdnom Ježišovom hrobe (Lukáš 24,4; Ján 20,12) a pri Nanebovstúpení (Skutky 1,10) boli práve Mojžiš a Eliáš. Oblak pri Premenení symbolizuje zahalenie Božej prítomnosti. Zakryl Ježiša vystupujúceho pred očami učeníkov do neba. Tiež Kristov návrat sa podľa očakávania veriacich uskutoční v oblakoch (Zjavenie Jána 1,7: Druhý príchod Krista). Pre kresťanstvo tvorí Premenenie Pána ústredný bod v zjavení Božieho kráľovstva, pretože sa vracia späť ku Starému zákonu.

Tradícia, že miestom Ježišovho premenenia bola práve hora Tábor, sa datuje do 4.storočia (prvýkrát arcibiskup Cyril Jeruzalemský, †386), ale súčasní bibliisti to pokladajú za nepravdepodobné. Oveľa hodnovernejšie sa im zdá, že o hore Tábor píše Deuteronomium (33,19) v príbehu zomierajúceho Mojžiša, žehnajúceho Izraelitov.

Vo východosýrskej cirkvi sa stal zázrak Premenenia Pána liturgickou slávnosťou už v 5.storočí a postupne si ho pripomínali aj ostatné východné cirkvi. Bohatý damaský kresťan, mních a teológ, Ján z Damasku (†749) zložil na oslavu tohto jedného z dvanástich veľkých sviatkov východných cirkví (**Dodekaorton**), hymnickú pieseň. Vo fransko-rímskych cirkevných zboroch sa sviatok objavil až v 10.storočí a rýchlo sa šírila v 12.storočí, najmä zásluhou clunyského opáta Petra Ctihodného (†1156), čomu napomáhal rastúci záujem o *Svätú zem. Oficiálne bol na Západe zavedený roku 1457 pápežom Kalistom III. pri príležitosti víťazstva sedmohradského šľachtica Jána

Hunyadyho, otca budúceho kráľa Matiaša Korvína, a talianskeho kňaza Jána Kapistránskeho nad Turkami (bitka pri Belehrade, 1456). Sviatok Premenenia Pána propagovali najmä karmelitáni, ktorí pokladali proroka Eliáša za zakladateľa svojho rádu. Premenenie Pána sa slávi ako liturgický sviatok 6. augusta.

*

Tábor (hebr. **Har Tabor** = hora Tabor, arab. Džebel Tor = býčia hora, v súvislosti s kanaánskym kultom) je osamelý vrch na rovine Ezdraelon v *Galilei na východ od Nazareta. Je vysoký 588m nad morom. Hora Tábor tvorí hranice oblastí, v ktorých žili tri z dvanástich izraelských kmeňov, Zabulón, Isachar a Neftalí. Strmými svahmi sa ponáša na horu Chermon v Syro-Fenícii, v blízkosti Cézarey Filipovej, takže vznikla domnienka, že nie Tábor, ale Chermon mohol byť tou vysokou horou, na ktorej došlo k udalosti Premenenia. Tu sa podľa tradície Ježiš najdlhšie modlil a hovorí sa, že tu si vyprosil šťastnú hodinu smrti.

V časoch Sudcov (1200-1000 pr.Kr.) sa z hory Tábor vydalo desaťtisícové vojsko židovského vojvodu Báraka proti armáde Sísera, vodcu kanaánskeho kráľa Jabína. Na úpätí hory sa strhla bitka, ktorá skončila Síserovou zdrvivou porážkou. Túto udalosť opisuje snáď najstarší biblický text, Deborina pieseň, datovaná do 1200-1100 pr.Kr. a začlenená do Knihy sudcov (5,2-31). Prorokyňu Deboru pripomína dedina Daburieh, ležiaca na úpätí hory.

V časoch proroka Ozeáša v 8.st.pr.Kr. stála na vrcholku hory svätyňa kanaánskych božstiev (Ozeáš 5,1) a v neskorších dobách Izraeliti vystavali na vrchu mesto, ktoré 218 pr.Kr. dobyl a následne opevnil helenistický panovník Antiochos III. z dynastie *Seleukovcov. Roku 53 pr.Kr. sa na hore Tábor odohrala bitka medzi Rimanmi a Izraelitami, vedenými Aristobúlovým synom Alexandrom, príslušníkom židovskej dynastie *Hasmoneovcov. Roku 66 *Josephus Flavius, v tom čase ešte židovský vojvodca, nechal na vrchole hory vystavať obrannú hradbu, ktorej zvyšky sa zachovali dodnes.

Hora Tábor bola dôležitým miestom aj v období krížových výprav. Roku 1923 na jej vrchole bola vystavaná bazilika Premenenia, v ktorej krypte boli objavené zvyšky stavieb z byzantského a križiackeho obdobia.

Podľa biblickej hory Tábor pomenovali v 15.storočí, v období rodiacej sa českej reformácie, svoje stredisko husiti. Nazvali ho Hradišče hory Tábor. V rozmedzí 1420-1452 sa stalo centrom vojenských zväzov, táborov, a udržalo si samostatnú cirkev a do istej miery aj politiku ešte dlho po porážke husitského hnutia pri Lipanoch v máji 1434. Husitský Tábor vstúpil do dejín ako prvý pokus vytvoriť ideálnu spoločnosť na zásadách spotrebnej rovnosti, 100 rokov pred literárnou Utópiou anglického renesančného filozofa a politika Thomasa Mora (†1536).

*

Biela farba. V kultúre a umení symbolizuje *epifániu, zjavenie božstva, biela farba. Súčasne je biela vnímaná ako farba smrti a smútku, ale aj nevinnosti, čistoty a dokonalej pravdy. Takto bola biela pociťovaná na Ďalekom východe, v Európe aj Afrike. Uplatňuje sa pri pohrebných, svadobných a iniciačných obradoch. Biela farba bola veľmi často spojená so zászvetnými predstavami. Preto mnohé prírodné národy považovali belocho, resp. albínov všetkých živočíšnych druhov, za obyvateľov podsvetia alebo za božské bytosti. Tak tomu bolo v indiánskych, ale aj afrických mýtoch. Napríklad pri iniciačnom obrade v južnom Kamerune chlapci preliezajú dlhým

tunelom, aby na druhom konci vyšli vo svete duchov. Potom sa potrujú bielou farbou a šesť mesiacov pre nich neplatia ľudské pravidlá.

Bielu farbu má odev kňazov, biele sú rúcha anjelov aj spravodlivých a blažených, ktorí usadnú po Kristovej pravici v čase všeobecného zmŕtvychvstania (pozri Apokalyptický cyklus). Pre kresťanov biela zostala farbou teofánie od čias, čo prorok Daniel (7,9) a apokalyptik Ján (Zjavenie Jána 1,14; 3,5; pozri Apokalyptický cyklus: *Videnie siedmich svietnikov*) opísali Všemohúceho s bielymi vlasmi a žiarivo bielym odevom. Keď sa Kristus zjavil učeníkom, jeho vzhľad bol ako blesk a jeho rúcho biele ako sneh.

Na bielych osliciach sa vozili vodcovia Izraela (Sudcov 5,10). Biele šaty a olej na hlave želali tomu, kto mal múdro a v plnosti prežiť svoj život (Kazateľ 9,10). Jahve Izaiášovými ústami sľubuje vybieliť ako sneh šarlátový hriech (1,18). V motíve apokalyptických jazdcov si Smrť osedlala bieleho koňa (Zjavenie Jána 6,1; pozri Apokalyptický cyklus: *Apokalyptickí jazdci*). Biele apokalyptické kone smerovali do severných krajín, aby tam vykonali Boží súd (Zachariáš 6,1-8) a rozosievali skazu a smrť. Biely bol aj trón Všemohúceho na konci sveta (Zjavenie Jána 20,11: Koniec sveta). Biela farba bola aj farbou slovanského solárneho boha Bielboga, ktorého *atribútom bol biely kôň.

*

Svetlo. Po dlhú dobu dejín civilizácie sa svetlo prejavovalo ako jav, ktorý sa nedá postihnúť inými zmyslami, iba zrakom. Preto sa stalo symbolom nehmotnosti, ducha, boha, ale aj šťastia.

Svetlo bolo neoddeliteľnou súčasťou väčšiny náboženstiev, symbolom božskosti, ktorá po pôvodnom chaoze temnoty prenikla vesmírom a vymedzila jeho hranice. Svetlo a tma tvorilo základný duálny systém protikladných síl, pričom svetlo (dobro) býva symbolizované najsilnejším svetelným zdrojom, Slnkom. Temnota sa vždy považovala za nepriateľský princíp, prejav duchovného zatmenia, morálne menejcenných duševných oblastí a stavov duše, za symbol smrti, nešťastia alebo tajomstva. Svetlo naproti tomu predstavuje tvorivé nadšenie, duchovný rozlet a bádateľské myslenie. Patriarchálne kultúry považujú svetlo za mužský (tvorivý) a temnotu za ženský (záhadný) princíp. Svetlo v Starom zákone bolo spájané so životom, bolo zdrojom radosti a šťastia, lebo keď „**Boh stvoril svetlo a oddelil ho od tmy, videl, že svetlo je dobré**“ (Genezis 1,3). Podľa starozákonných prorokov bol svetlom ten, kto hlásal poznanie, slovo Božie. Pre kresťanov sa stal najžiarivejším svetlom Ježiš (Zjavenie Jána 21,24; pozri Apokalyptický cyklus: *Nebo, Nebeský Jeruzalem*).

V židovskej kultúre sa svetlo nepokladá za vyžarovanie Slnka, ale má vlastnú kvalitu. Oddelenie svetla a tmy je podľa prvých údajov o stvorení sveta v Genezis prvým prejavom aktivity Boha. Až potom Boh stvoril Slnko a Mesiac a jednoducho ich zavesil na oblohu. Zrejme v tomto prípade išlo o snahu odlíšiť starožidovské náboženstvo od uctievania slnečných bohov susedných pohanských národov, egyptského Rea, Amona, Atona a Chnuma, akkadského Šamaša a fenického Melkarta. V židovských povestiach sa táto náuka o vzniku vesmíru (kozmogónia) vysvetľuje zámerom Stvoriteľa ukryť prvotné svetlo stvorené v prvý deň, lebo Jahve tušil, že prichádzajúce pozemské národy vyvolajú jeho hnev. Preto si povedal: Zloduchovia si nezaslúžila, aby na nich toto svetlo žiarilo, musí im stačiť Slnko a Mesiac, ktoré (na konci vekov) aj tak raz zmiznú. Prvotné svetlo, ktoré má večné trvanie, má byť svetlom pre spravodlivých, ktorí raz prídu. Napriek tomu kresťanská ikonografia používala

štylizované slnečné lúče, ktoré zdobili hlavy pohanských slnečných bohov, pre svätožiara svojho Boha, aby vyjadriala myšlienkové spojenie Boh - prvotné svetlo. Možno sa pritom opierala o Žalm (104,2): „**Ó Hospodin, Bože môj, si veľmi veľký! Priodel si sa nádherou a velebou, halíš sa do svetla sťa do rúcha, rozpínaš nebo ako stan.**“

Avšak najväčší vplyv na kresťanskú symboliku mali Kristove slová: „**Ja som svetlo sveta. Kto ma nasleduje, nebude chodiť v tme, ale bude mať svetlo života**“ (Ján 8,12). Obsah tejto symboliky svetla sa prirodzene neobmedzuje len na oblasť kresťanskej kultúry. Aj v budhizme sa svetlo myšlienkovito spája s osvojením pravdy a prekonaním hmotného sveta na ceste k absolútnej realite, k bezfarebnej a beztvarej nirváne. Rovnako v hinduizme je svetlo metaforou pre múdrosť a duchovné uvedomenie si božského podielu na osobnosti človeka. Je manifestáciou Krišnu, pána svetla (Krišna/Kršna znamená v preklade Čierny). V islame má svetlo posvätné tabuizované meno nur, pretože Alah je svetlo neba a zeme.

Čaro orientálnych metafor majú Ježišove výroky o svetle, ako ich sprostredkováva Lukáš (11,33-36): „**Nik nezažne lampu a nepostaví ju do kúta ani pod mericu, ale postaví ju na svietnik, aby tí, čo vchádzajú, videli svetlo. Lampou tela je tvoje oko. Ak bude tvoje oko čisté, bude celé tvoje telo vo svetle. Ale ak sa zakalí, bude aj tvoje telo vo tme. Daj si teda pozor, aby svetlo, čo je v tebe, nebolo tmou. Ak bude celé tvoje telo vo svetle a ani jedna časť nebude v tme, celé bude jasné, ako keď ťa lampa ožiari svojim svetlom.**“

*

Oblak. Biblické opisy *epifánie prostredníctvom svetla a oblakov sú podľa niektorých bádateľov inšpirované samotným palestínskym podnebím. V tejto oblasti sa v podstate striedajú iba dve ročné obdobia a ich nástup je sprevádzaný mrakmi na väčšinou bezoblačnej oblohe.

Jednako len okrem poznámky, že smer vetru ovplyvňuje počasie a farbu večernej oblohy, je iba veľmi málo dokladov o tom, že by Izraeliti rozumeli meteorologickým úkazom. Ľudia tejto oblasti poznali mraky ako predzvesť vlhky a dažďa (zimná polovina roka v Stredomorí je v znamení dažďov a končí sa v apríli-máji). Zvyčajná jasnosť palestínskej oblohy zdôrazňuje, že mraky zakrývajú a zatemňujú nebeský aj pozemský svet. Tento fakt sa odráža aj v myslení a vyjadrovaní. Tak ako mrak zatieni Slnko, tak môže byť zatienená aj Božia priazeň alebo pokorná žiadosť (Nárek 2,1; 3,44). Preto sa Jób (3,5) vo svojom utrpení pokorne modlí, aby sa na deň jeho narodenia znieslo temné mračno.

Výraz oblak často označuje celú oblohu, sféru čiastočného poznania a skrytej slávy, kde Boh tajomným spôsobom využíva jeho pohyby (Jób 36,29; 37,16; 38,37). Oblak tiež uzatvára časový úsek Kristovho vtelenia a premenenia (Skutky 1,9; Matúš 17,5 a paralely). Mraky rovnako oznamujú Kristov druhý príchod (Zjavenie Jána 1,7). S izraelským náboženským symbolizmom bytostne súvisel „oblak Božej prítomnosti“ (Exodus 13,21; 40,34; 1Kráľov 8,10). Oblaky v Marekovi (14,62 a d.) sa vzťahujú skôr k Nanebovstúpeniu ako k *parúzii, druhému príchodu Ježiša na zem.

*

Raffaelov obraz Premenenie Pána vznikol tesne pred umelcovou smrťou v apríli roku 1520 na objednávku kardinála Giulia Mediciho a bol určený pre výzdobu katedrály v Narbone. Raffaelova kompozícia spája do jedného obrazu dve scény: námet

Premenenie na hore Tábor, ktorý sa odohráva v hornej časti obrazu, a scénu Uzdravenia posadnutého chlapca, ktorá sa podľa evanjelií uskutočnila tesne po Ježišom zostúpení z vrchu. Tá je zobrazovaná v dolnej časti diela. Prepojenie oboch udalostí sa realizuje prostredníctvom zdanlivo nelogickej neprítomnosti Krista v spodnom výjave a poukazuje na Kristovu zázračnú premenu, ktorá svedčí o tom, že on bude schopný chorému pomôcť. Raffael situoval dej na úpätie vrchu, kde v polospánku ležia traja apoštoli: v strede sa nachádza Peter, chrániaci si pred jasom zrak rovnako ako mladý Ján pololežiaci vpravo. Vpravo za Petrom kľáči schúlený Jakub a má ruky zopnuté v modlitbe. Nad skupinkou apoštolov sa vznáša Kristus ako pri Nanebovstúpení, zahalený do bieleho rúcha a obklopený žiarivým oblakom. Ruky má zdvihnuté v geste *oranta. Naľavo od neho sa vznáša Mojžiš s doskami Zákona tak, ako o tom referuje Marek (9,5). Otec s posadnutým chlapcom je umiestnený vpravo dolu. Zľava i sprava pri ňom kľáčia ženy, ktoré na chorého ukazujú prstom. Tá naľavo od dieťaťa, obrátená k divákovi, tvorí stred kružnice, na ktorej sú umiestnení apoštoli. V množstve postáv možno rozoznať tváre nechápavých zákonníkov, ako aj nemohúcich učeníkov, ktorí nedokázali vyhnúť démona z chlapcovho tela. Niektorí z nich dvíhajú ruky a ukazujú smerom k Ježišovi, vznášajúcemu sa v svetelnom oblaku.

V pozadí vpravo sa scéna otvára drobným priehľadom do krajiny, v ktorej sa objavuje silueta mesta. Giorgio Vasari (†1574), taliansky renesančný maliar, architekt a prvý životopisec talianskych umelcov, spomína, že keď Raffael zomrel, umiestnili obraz v umelcovej pracovni pri maliarovom mŕtvom tele. Kardinál Giulio Medici neskôr dal preniesť dielo na hlavný oltár kostola San Pietro in Montorio. Jeho prítomnosť v chráme je historicky doložená od roku 1523. Neskôr počas napoleonských vojen sa dostal do Paríža a teraz je umiestnený v zbierkach Vatikánu.

Názvy: Ježišovo premenenie na hore, lat. Transfiguration in Monte, Transfiguratio Domini, tal. Trasfigurazione, nem. Verklärung Christi, angl. Transfiguration of Christ on the Mount, rus. Preobraženie.

KRISTUS ŽEHNÁ MALÝM DEŤOM/NECHAJTE MALIČKÝCH KU MNE PRÍSŤ

(Matúš 19,13-15; Marek 10,13-16; Lukáš 18,15-17)

*

Vtedy mu priniesli (gr. *prosénechthésan* = boli prinesené) **deti** (gr. *paidia* = akékoľvek dieťa do veku 12 rokov; **Matúš, Marek**), **nemluvnatá** (gr. *brefé*; **Lukáš**), **aby na ne položil ruky a pomodlil sa. Ale učeníci ich okrikovali** (**Matúš, Marek**), **zakazovali im to** (gr. *epitimaó* = zakazujem; **Lukáš**; dôvod nie je jasný: aby neobťažovali Ježiša alebo sa príliš zaoberali Ježišovou alebo svojou mocou a zdôrazňovali svoj vplyv atď.). **Ježiš im povedal** (**Matúš**), **im namrzený** (gr. *aganaktein* = zamrzelo ho) **povedal** (**Marek**): „**Nechajte deti a nebráňte im** (gr. *kólyein*) **prichádzať ku mne, nebo takým patrí** (gr. *tónton estin* = takých je) **nebeské kráľovstvo** (gr. *basileia tú theú*; hebr. *malekut ha-šamajim*; pozri kapitola Kázeň na vrchu; **Matúš**). **Veru**, (gr. *amén*) **hovorím vám: kto neprijme Božie kráľovstvo** (gr. *hé basileia tú theú*) **ako dieťa, nevojde doň** (gr. *eiserchomai*; **Marek, Lukáš**). **Potom na ne kládol ruky a odišiel odtiaľ** (**Matúš**), **potom ich objímal** (gr. *enankalizesthai* = brať do náruče), **kládol na ne ruky a požehnával ich** (**Marek**).

Aby na ne položil ruky : žehnanie detí je starozákonný zvyk (Genezis 48,14-15), preto nebolo ničím nezvyčajným, že učiteľ ako Ježiš bol požiadaný, aby požehnal deťom; v grécko-rímskom svete však bol nezvyčajná Ježišova ochota brať deti vážne ako osoby a ponúkať ich ako vzor ľudského správania; pokiaľ ide o postavenie dieťaťa v antickom Grécku a Ríme, pozri kapitola Vraždenie neviniatok - Dieťa. **Veru** : gr. *amén* < hebr. *amén* = naozaj (vo význame: je to skutočne pravda); odvodené od koreňa *aman* prekladaných v *Septuaginte raz ako *pistis* = viera, inokedy ako *alétheia* = pravda; *pistis* odvodené od gr. *pisteuein* = fakt istoty pravdy, v hebr. *emuna*, *emet* od toho istého koreňa *aman* (pozri kapitola Kristus na večeri u farizeja Šimona). **Kto neprijme Božie kráľovstvo ako dieťa** : gr. *hé basileia tú theú* = Božie kráľovstvo (pozri Apokalyptický cyklus: Nebo); dieťa všetko prijíma ako dar, tak treba, aby človek prijal Kráľovstvo nebeské, ktoré je Božím darom a človek vo vzťahu k Bohu vystupuje ako závislé dieťa. **Požehnával ich** : v novozákonnej dobe malo požehnanie dva rozmery: prenos duchovnej sily alebo v prípade svätej osoby privolanie požehnanie od samého Boha; v tomto príbehu išlo o druhý prípad, preto rodičia svoje deti prinášali.

Základný obrazový typ výjavu vznikol v stredovekých rukopisoch a udržal sa aj v ďalších slohových obdobiach. K sediacemu Kristovi prichádzajú deti, alebo sú k nemu nesené, a on im žehná. Ostatné detské postavičky sú zhromaždené okolo nich. Evanjelisti nič nehovoria o mieste, kde sa výjav odohral, preto ho maliari zobrazovali v neurčitom prostredí domu, nádvoria, námestia alebo voľnej krajiny. K sprievodným postavám patrili stojace matky s deťmi, alebo ich prinášali v náručíach. K doplňujúcim figúram patrili aj zamračení apoštoli, zvyčajne Peter, Jakub Starší a Ján, ktorých Kristus pokarhal. Vo väčšine prípadov sa námet obmedzil na zaalpské renesančné a barokové umenie, v ktorom sa v 16. storočí rozšíril zásluhou nemeckého maliara Lucasa Cranacha St. (†1553) a umelcov jeho ateliéru, a na flámske maliarstvo.

V tejto súvislosti sa v odborných kruhoch ozval hlas, že náhle presadenie námetu malo svoj pôvod v priateľstve Cranacha a náboženského reformátora Martina Luthera a je odrazom umelcovej podpory Lutherovej polemiky so sektou novokrstencov - radikálnym hnutím ľudového kresťanstva, ktoré vzniklo v 16. storočí v Nemecku a rozšírilo sa v Nemecku, Švajčiarsku, Holandsku, na Morave a Slovensku (Habáni). Novokrstenci hlásali všeobecnú rovnosť ľudí, odmietali predurčenie vyplývajúce z dedičného hriechu a verili v skorý príchod Krista a Božieho kráľovstva. Na základe toho, že deti nie sú schopné samostatnej viery, popierali platnosť krstu detí, ktorú však Luther dôrazne zastával. Na jeho podporu bolo možné použiť tento úryvok evanjelií.

Námet Kristus žehná malým deťom sa stal príležitostne prostriedkom na zobrazovania rodiny v dobovom oblečení. Potom môže pripomínať krst alebo konfirmáciu - slávnostné obnovenie krstu vo veku dospelovania. K slávnym renesančným kompozíciám patrí Cranachov obraz, ktorý sa od klasického typu odlišuje v troch veciach: Kristus nesedí (obrazový typ *Kristus učiteľ*; pozri Christologický cyklus I.), ale stojí, nielen žehná deti, ale aj ich berie na ruky. Pri výstavbe obrazu maliar potlačil priestor a kompozíciu obmedzil iba na polopostavy.

Príbeh zobrazovali samostatne, ale aj v rámci cyklov Kristovej učiteľskej činnosti. Napríklad Donnerov žiak, slovenský neskorobarokový sochár Ludwig Gode (†1759) na kazateľnici bratislavského Jezuitského kostola zobrazil námet spolu s výjavmi *Dvanásťročný Ježiš v chráme, Kázeň na hore a Kristus v dome Marty a Márie*.

*

Deti. V Starom zákone sa píše, že v časoch, keď Izraeliti odpadli od Jahveho kultu, prevádzali svoje deti ohňom na počesť kanaánskeho boha Moleka (2Kráľov 23,10). Obetovanie malých detí ako ľudských obetí Izrael odmietal a odsudzoval na smrť každého, kto ponúkol svoje dieťa Molekovi (Levitikus 18,21), ale z niektorých biblických pasáží je zrejmé, že niektorí Izraeliti svoje deti obetovávali. Zdá sa, že s týmto zvykom v 6.st.pr.Kr. skoncoval až babylonský exil.

Ak v *Mezopotámii rodičia zostali bezdetní, bežne niekoho adoptovali, aby zaujal miesto ich syna a stal sa dedičom majetku. Starý zákon však neobsahuje žiadne právne normy, ktoré by sa týkali osvojenia. Ak existovali prípady, potom išlo o cudzie prostredie, ako napríklad, keď si malého Mojžiša osvojila egyptská princezná, alebo to nebola plná adopcia, ako v prípade Jákobových a Jozefových synov (Genezis 48,5-12).

O všetky malé deti v židovskej rodine sa starala matka. Keď však chlapci odrástli, ich výchovy sa ujal otec a viedol ich k mužskej práci. Obecne platilo, že otec sa staral o výchovu syna a matka o výchovu dcéry. Piate prikázanie potvrdzuje, že matke mali deti preukazovať rovnakú úctu ako otcovi (Exodus 20,12).

Meno. Dnešný bežný zvyk dať dieťaťu meno, aké sa nám zapáči, bol blízky aj biblickým rodičom. Ani v prípadoch, keď sa ponúka možnosť spojiť meno s určitým vznešeným, morálnym alebo náboženským postojom, sa dnes nedá presvedčivo dokázať, že išlo určite o tento zámer, alebo či rodičia jednoducho dali prednosť tomuto pomenovaniu pred iným. Vždy jestvuje nebezpečenstvo, že sa biblické mená preceňujú. Na druhej strane sa nedá pochybovať o tom, že sa v celom Písme stretávame s pojmovým pozadím mien, ktoré mali neskoršie ukázať nejakú súvislosť s životom nositeľa. Tak to bolo s pomenovaním praotca Jáкова v príbehu datovanom do 2.tis.pr.Kr. (Genezis 25,26). Vieme, že prišiel na svet tak, že zvieral päť svojho

staršieho brata, dvojčaťa Ezaua, a preto mu dali meno „ten, ktorý zovrel“ (hebr. **ja'aqob**; gr. **Iakobos**).

Nakoľko najstarší syn spravidla dedil z otcovho majetku viac ako ktorékoľvek dieťa, v neskorších časoch viac ako dvojnásobok (Deuteronomium 21,16), príbeh naznačuje, že sa novorodenec Jákob snažil predstihnúť svoje dvojča rovnakým spôsobom, akým neskoršie využil bratov hlad, aby od neho získal prvorodenstvo, ktoré ako vidno nebolo ničím nepodstatným (Genezis 25,27-34). Starší syn ako hlavný dedič preberal zvláštne práva a zdá sa, že mal spoločenské a náboženské postavenie hlavy rodiny. Avšak boli mená mimoriadnych osôb, ktorým určite takéto pozadie chýbalo. Sudkyňa Debora, ktorá podnecovala židovského vojvodu Báraaka do vojny proti pohanskému vojvodcovi Síserovi, dostáva meno včela (Sudcov 5,2-31), manželka perzského kráľa Achašveróša/Xerxesa (485-465 pr.Kr.), Ester, ktorá zabránila masakre Židov (Ester 7,1-10), dostáva meno myrta (hebr. **hadassá**). Naproti tomu je Písmo dôkazom, že mená prorokov - záchrancov boli tesne späté s osobou nositeľa, že neboli zvolené náhodne, ale v dôsledku priameho Božieho riadenia: Ezechiel (Nech Boh posilní), Izaiáš (Nech Boh spasí). Na Blízkom východe sa od najstarších čias v školách pravidelne vyučovalo čítanie a písanie. Mojžiš, vzdelaný v Egypte (Skutky 7,22), dostal príkaz učiť ľud Zákonu a nariadeniam (Deuteronomium 4,10; Levitikus 10,11). Pri výučbe sa uplatňovalo opakovanie a príklady, verejné čítanie a k tomu účelu zložené piesne. Za výchovu detí niesli zodpovednosť rodičia (Genezis 18,19; Deuteronomium 6,7).

Vzdelanie. V miestnych svätyniach a v jeruzalemskom chráme nepochybne vyučovali proroci (1Samuelova 10,11-13; 2Kráľov 4,1). Chlapci sa tu učili čítať a písať (Sudcov 8,14; Izaiáš 10,19). Abecedu zvládli častým opakovaním (Izaiáš 28,10), avšak väčšina predmetov sa vyučovala ústne formou otázok a odpovedí (Malachiáš 2,12). O školských budovách Starý zákon nikde priamo nepíše, ale fakt, že okolo roku 75 pr.Kr. Šimon ben-Šetah zaviedol v Judei povinné základné vzdelanie pre chlapcov od 6 do 16 rokov, poukazuje na existenciu takýchto zariadení už od vybudovania druhého jeruzalemského chrámu (po návrate z babylonského zajatia). 1Paralipomena (25,8) hovoria o študentoch už v časoch prvého (Šalamúnovho) chrámu v 10. st.pr.Kr. V Novom zákone už dôkazy o existencii škôl pre hebrejské deti nenachádzame. Zdá sa, že základné vzdelanie získavali doma. *Synagóga bola strediskom náboženskej výchovy, v ktorom vyučovali zákonníci (Matúš 7,29; Lukáš 4,16-32; Skutky 19,9). V najstaršom období nebol rozsah vzdelania veľký. Vyučovalo sa základom aritmetiky, nie však cudzie jazyky. Neslobodno však zabúdať, že po zdomácnení *aramejštiny v Palestíne v 8.st.pr.Kr. sa stalo štúdium hebrejského Zákona súčasne jazykovým štúdiom. Jednako len gramotnosť židovských detí v 1.storočí bola asi 10%; z toho bádatelia usudzujú, že Ježišova rodina patrila medzi dostatočne majetné, aby synovi umožnili vzdelávať sa v synagóge.

Výchovu a vzdelanie dievčat mali na starosti výhradne matky. Okrem domácich prác ich učili jednoduchým mravným pravidlám a čítaniu, predovšetkým preto, aby sa mohli zoznámiť so Zákonom. Vzdelanie dievčat sa považovalo za dôležité. Dokonca boli dievčatá povzbudzované, aby sa učili cudzím jazykom (Príslovia 31,1). Napriek týmto pozitívam židovské vzdelanie sledovalo iba jediný cieľ - učiniť zo Žida príslušníka vyvoleného národa, oddeliť ho od jeho susedov a uviesť judaistické vyznanie do praxe. Existovali nepochybne aj školy podľa gréckych vzorov, najmä v posledných storočiach na prelome letopočtu. Kniha Kazateľ, napísaná v období 300-200 pr.Kr. neznámym židovským učiteľom múdrosti, žijúcim v Jeruzaleme, vznikla práve preto, aby čelila takému nežiaducemu typu nežidovského vzdelávania.

Helenistické školy sa nachádzali dokonca aj v Palestíne, ale oveľa častejšie medzi židovskými komunitami v diaspóre, predovšetkým v egyptskej Alexandrii.

Vzdelávanie v ranej kresťanskej cirkvi sa v podstate obmedzilo na to, že sa dieťaťu aj rodičom zdôrazňovalo, ako sa k sebe navzájom majú správať (Efezským 6,1-4). Kresťanské školy spočiatku neexistovali, pretože zbory boli priveľmi chudobné na to, aby ich financovali. Deti však patrili do spoločenstva cirkvi a nepochybne sa im tam dostalo výučby, rovnako ako doma.

Dieťa v kresťanskom svete. Pre Ježiša bolo dieťa obrazom nerozpolteného a neodcudzeného človeka a tým sa stávajú vzorom a objavujú sa v podobenstvách. Dieťa sa nemôže vyvyšovať a je si vedomé svojej závislosti. Tým je bližšie k Bohu, alebo je možné veriaceho človeka prirovnať k nemu. K deťom boli prirovnávaní novo prijatí členovia cirkvi, neofyti. **„Veru, hovorím vám: Ak sa neobrátite a nebudete ako deti, nevojdete do nebeského kráľovstva“** (Matúš 18,3). **„Ježiš uvidel malé deti, čo ešte pijú mlieko. Povedal svojim učeníkom: Tie deti, čo ešte pijú mlieko, sú podobné tým, ktorí vchádzajú do kráľovstva (Božieho). Povedali mu: Keď sme deťmi, tak vojdeme do kráľovstva? Ježiš im povedal: Keď urobíte dvoch jedným a keď urobíte vnútro ako vonkajšok a to, čo je hore, ako to, čo je dole (t.j. keď zjednotíte protiklady), a keď urobíte to, čo je mužské, a to čo je ženské, jedným jediným, aby mužské nebolo mužským a ženské ženským, keď urobíte oči namiesto oka a ruku namiesto ruky a nohu namiesto nohy, obraz namiesto obrazu - vtedy vojdete do kráľovstva (*Tomášovo evanjelium, Logion 22; 2.st.).**

Podľa mystickej tradície na deťoch lipne ešte čosi rajské z pôvodnej blízkosti človeka a Boha. Preto môžu byť v kresťanskom umení postavami detí zobrazovaní anjeli. Antické umenie poznalo deti v podobe malých erosov a amorkov, z tých vznikli bezkrídle, dekoratívne postavičky barokových puttov (pozri Apokalyptický cyklus: *Anjeli pri poslednom súde*). Zabití deti v motíve *Vraždenia neviniatok* symbolizovali prvých kresťanských mučeníkov. Deti sa stávali *atribútmi svätcov, napríklad cirkevného otca Ambróza, ktorý bol podľa legendy zvolený za biskupa silou hlasu dojčat'a, cantenburského arcibiskupa Edmunda z Abingdonu, patróna novorodencov, a evanjelistu Matúša, lebo jeho evanjelium začína rodokmeňom Ježiša. S malým najdúchom v náruči je zobrazovaný francúzsky kňaz Vincenc de Paul (†1600), zakladateľ lazaristického laického spoločenstva. Dieťa v pažeráku vlka odkazuje na nemeckého svätca Simperta z Augsburgu a dieťa, pokúšajúce sa nabráť lyžicou vodu z mora, je atribútom svätého Augustína. Tri deti v sude sú atribútom svätého Mikuláša a sedem detských hláv na mise odkazujú mučenicu z 2.storočia, Felicitas Rímsku, ktorá podľa legendy bola spolu so svojimi siedmimi synmi s'atá, keď odmietla obetovať pohanským bohom. Deti študujúce z knihy predstavujú Gramatiku v rámci vyobrazení Siedmich slobodných umení. Detské figúrky boli takmer nevyhnutnou súčasťou zobrazení speváckeho chóru.

Názvy: Ježiš priateľ detí, lat. Sinite parvulos venire ad me, tal. Cristo tra i fanciulli, nem. Jesus segnet die Kinder, angl. Christ blessing of little Children.

KRISTUS SA LÚČI SO SVOJOU MATKOU

(Pseudo-Bonaventura: Meditationes vitae Christi, str.308-309)

*

Poslednú stredú, štyri dni pred svojím odchodom do Jeruzalemu, Ježiš večeral so svojimi učeníkmi v dome Marty a Márie v Betánii. V inej časti domu so ženami sa nachádzala aj jeho matka. Mária Magdaléna, ktorá ich obsluhovala, prišla za Ježišom a prosila ho, aby s nimi oslávil nadchádzajúci sviatok *pesah. Ježiš odmietol s tým, že v tom čase musí byť v Jeruzaleme. Mária Magdaléna sa rozplakala a išla za Ježišovou matkou, aby svojho syna prehovorila, ale ani tej sa to nepodarilo. Ježiš opakovane, že vôľa jeho Otca je, aby strávil sviatok v Jeruzaleme, lebo čas vykúpenia (jeho smrti; pozri kapitola Premenenie Pána) sa blíži. Prosil matku, aby neplakala a upokojoval ju, že sa k nej skoro vráti a na tretí deň bude vzkriesený (pozri Christologický cyklus III.: Vzkriesenie Pána). Keď sa to Mária Magdaléna dozvedela, povedala, že potom všetci budú v Jeruzaleme (*Pseudo-Bonaventura*, 14.st.).

Rozlúčku Krista a jeho matky zobrazovali umelci v krajine, často pred domom Lazára, kde sa Ježiš zdržiaval počas svojich posledných pozemských dní. Ak je okrem domu zobrazené aj mesto, potom je to domov Lazára a jeho sestier, Betánia, na niektorých kompozíciách nachádzame dokonca nápis Rozlúčka v Betánii. Mesto v diaľke môže byť aj neďaleký Jeruzalem. V prvom základnom obrazovom type Mária kľáči alebo omdlieva, podopieraná Lazárom a zbožnými ženami (porovnaj Christologický cyklus I.: *Lo spasimo*). Kristus stojí a lúči sa s matkou žehnajúcim gestom (Albrecht Dürer; drevorez z cyklu Malé pašie, 1509-1511). V druhom, *devocionálnom type má lúčenie bezprostrednejší a citovejší ráz. Kristus a Mária stoja, držia sa za ruky alebo sa objímajú.

Panna Mária, bez ohľadu na to či kľáči alebo stojí, lamentuje, utiera si oči šatkou a zbožné ženy ju utešujú. Sú známe aj obmeny kompozícií, napríklad v 16.storočí Cranachov obraz s polopostavami, ktorý je akoby detailom ústrednej témy s výraznými gestami lúčenia. V talianskom umení sa objavuje aj kľáčiaci Kristus a stojaca Mária (Correggio, 15.st.). Minimalizovanú kompozíciu, typickú predovšetkým pre sochárstvo, tvoria iba postavy Krista a Márie (pozri Christologický cyklus I.: *Mystické objatie*).

V maľbe prevažujú výjavy so doplnkovými figúrami, ich počet však nie je určený a mení sa. K sprievodným postavám patrí Lazár, jeho sestry, zbožné ženy (pozri Christologický cyklus III.: *Zbožné ženy pri hrobe*) a v krajine sa objavujú aj apoštoli. Námet sa vyskytuje pomerne neskoro, od 15.storočia, a je charakteristický pre nemecké maliarstvo 16.storočia. Objavuje sa predovšetkým v cyklických výjavoch a je radený medzi *Vzkriesenie Lazára* a začiatok *pašiového cyklu* (pozri Christologický cyklus I.). Rozlúčka Márie s Kristom môže tvoriť aj jedno zo zastavení *krížovej cesty*, či jednu z Bolestí Panny Márie (pobožnosť sa objavila vo *Flámsku 15.storočia a rozšírila sa do celej cirkvi). Téma lúčenia s matkou je pravdepodobne odvodená z Kristovej rozlúčky s hriešnicou a z Odchodu z domu Márie a Marty po Vzkriesení Lazára a pred Vstupom do Jeruzalemu (Lukáš 7,36-50; Ján 12,1-8).

*

Pseudo-Bonaventura je súčasné pomenovanie spisu mnícha Giovanniho Caulibu, žijúceho v 14.storočí. Autorstvo diela je odvodené od mena talianskeho františkánskeho teológa, mystika a cirkevného otca Bonaventuru, vlastným menom Giovanniho Fidanza, žijúceho v rokoch 1217-1274. Bonaventura patril medzi zástancov katolíckej ortodoxie 13.storočia a vystupoval proti pokrokovým ideám svojej doby. Bol známy pod prezývkou serafínsky doktor. Ako teológ Bonaventura pokračoval v bádani cantenburského biskupa Anzelma (†1109), zakladateľa scholastiky, na tému zmierenia viery a rozumu. Bonaventura hlásal, že všetko poznanie sa musí podriaďovať teológii, avšak súčasne spolu s mystikmi pripúšťal, že samotná teológia je viac vecou citu ako rozumu (pozri Apokalyptický cyklus: *Apokalyptická žena*). Dielo **Pseudo-Bonaventura**, ktoré jeho autor vydal pod názvom **Meditaciones vitae Christi**, vzniklo až o sto rokov neskôr, ako skutočný cirkevný otec Bonaventura žil, a považuje sa za istú formu veľmi neskorého *pseudoepigrafu. To bol rozšírený literárny a štylistický postup, v ktorom anonymní autori pripisovali svoje diela slávnym historickým alebo náboženským osobnostiam, aby tak svojim literárnym výtvorom zaistili väčší vplyv a vážnosť. Treba pripomenúť, že poslaním biblickej pseudoepigrafie bolo zachovať duchovné dedičstvo veľkých svätopiscov a pokračovať v ich tradícii aj po ich smrti. Preto neskorší autori písali pod menom svojich vzorov a s ich autoritou. Teológia nepokladá biblickú pseudoepigrafie iba za výmysel neskoršieho pisateľa, ale chápe ju ako predĺženie vážnosti zomrelého svätopisca a oprávnený spôsob zachovania jeho učenia a tradície. Pseudoepigrafu boli typické pre obdobie medzi 200 pr.Kr. a 100 po Kr.

*

Mária, Ježišova matka. Informácie o Ježišovej matke sa obmedzujú na vyprávanie o jej detstve, ako ho podáva Matúš a Lukáš. Tu sa dozvedáme, že v čase, keď Máriu navštívil anjel, žila v Nazarete v Galilei a bola zasnúbená so stolárom Jozefom (gr. **tektón**, lat. **faber**, hebr. **cháráš** sú prekladané ako stolár, stavbár, remeselník; nie sú jednoznačné). Lukáš uvádza, že Jozef pochádzal z Dávidovho rodu, a napriek tomu, že Máriiných predkov nespomína, mohla mať tých istých predkov ako jej ženích, najmä preto, lebo Lukáš (3) sleduje rodokmeň Ježiša v línii jeho matky. Evanjelisti uvádzajú, že k počatiu Márie došlo Duchom Svätým a dieťa sa narodilo v Betleheme, koncom vlády Herodesa Veľkého. Matúš (2,23) aj Lukáš (2,39) uvádzajú, že rodina po Ježišovom narodení žila v Nazarete. Iba Matúš spomína útek rodiny do Egypta. Lukáš (1,42-55) hovorí o Máriinej návšteve sesternice Alžbety, budúcej matky Jána Krstiteľa, ktorá ju pozdravila ako matku svojho Pána slovami: **„Požehnaná si medzi ženami...“** a tiež uvádza Máriin chválospev (lat. **Magnificat**): **„Velebí moja duša Pána a môj duch jasá v Bohu, mojom spasiteľovi, lebo zhlíadol na poníženosť svojej služobnice...“** (Lukáš 1,46-55).

Osoba Márie na dlhý čas mizne z kanonických textov a jedinou pripomienkou jej ďalšej existencie sú úzkostné slová v Lukášovi (2,48), adresované synovi, ktorý sa stratil rodičom v jeruzalemskom chráme (pozri kapitola *Dvanásťročný Ježiš v chráme*). Potom už v evanjeliách nachádzame len niekoľko odkazov na Máriu, navyše vždy veľmi málo informatívnych. Mária sa zrejme nepripojila k Ježišovi na jeho misijných cestách, aj keď s ním bola na *Svadbe v Káne* (Ján 2,1). Naposledy sa s ňou stretávame pod krížom (Ján 19,25), kde zomierajúci Ježiš poveruje apoštola Jána, aby sa o ňu staral. Odvtedy pravdepodobne žila v jeho domácnosti. Jediná ďalšia výslovná zmienka o Márii je v Skutkoch (1,14), kde sa píše, že sa učeníci modlili s Máriou, matkou

Ježišovou. Spolu s nimi na Turíce prijala Ducha svätého (pozri Christologický cyklus III.: *Zoslanie Ducha svätého*).

Stručná charakteristika Márie a jej vzťahu k Ježišovi ponecháva v správach veľa medzier, ktoré vyplnili legendy. Evanjeliové texty zdôrazňujú jej pokoru, poslušnosť a oddanosť Bohu: Som služobnica Pánova, staň sa mi podľa tvojho slova (Lukáš 1,38).

Podľa evanjeliových správ Mária nemala aktívnu úlohu pri zrode cirkvi, neučila, ani nekázala, v ranej cirkvi rovnako ako v časoch Kristovho pôsobenia zostávala v úzadí, takže ťažko zistiť, kde žila a zomrela. Mestá Efez i Jeruzalem tvrdia, že sú miestom jej smrti, no východní cirkevní otcovia všeobecne podporovali Jeruzalem. Približne od 6.storočia, možno skôr, začali sa na Západe aj Východe objavovať prvé úvahy o Máriinom vstupe na nebesá. Ján Damaský (†749), mních, teológ a bohatý damaský kresťan, biskup Gregor z Toursu (†594) a ďalší jasne vysvetlili učenie o Máriinom telesnom nanebovzatí, ktoré už dávnejšie hlásali niektoré apokryfné spisy. Spolu s týmto vývojom rástol Máriin kult a zvyšoval sa dôraz na jej vplyv v nebi. Medzitým význam Máriinej úlohy pri vykúpení ľudstva vyjasňovali spory o Svätej Trojici a christologické debaty o vzájomnom vzťahu božskej a ľudskej prirodzenosti Krista (*arianizmus, *nestorianizmus), prebiehajúce v prvých storočiach kresťanstva.

Mariolatria. Kresťanský filozof Justín (†165) a biskup Irenej Lyonský (†200) rozvíjali úvahy o tom, že Mária je nová Eva, ktorá svojou pokorou istým spôsobom zahladila Evinu neposlušnosť. Už od raných storočí cirkev učila o Máriinom trvalom panenstve a rozhodne ho obhajoval cirkevný učiteľ Hieronymus (†420). No až na efezskom koncile roku 431 bola Mária vyhlásená za Bohorodičku a bol definovaný jej podiel na vykúpení. Mariánsky kult sa širil najmä v ľudových vrstvách, pre ktoré bola Panna Mária milosrdnou sprostredkovateľkou medzi ľuďmi a Bohom. Výhrady k jej postaveniu a kultu, ktoré vznášali v 5.storočí nestoriáni alebo reformátori 16.storočia, nakoniec poslúžili iba ako nové podnety k jej zobrazovaniu. Konštantínopolský patriarcha Nestorius (†451) upieral Márii titul Bohorodičky a priznával jej iba titul Rodičky Krista ako ľudskej, ale nie božskej osoby.

Nestoriovo odsúdenie podporovalo šírenie zobrazenia Márie ako Matky a dieťaťa. Podobné zobrazenia ženských božstiev existovali už dávno pred tým v pohanských náboženstvách. Zobrazenie egyptskej bohyně Eset s malým Horom na kolenách pretrvalo v niektorých stredomorských krajinách až do kresťanského letopočtu. Prvotná cirkev si zobrazenie božskej matky prispôbila svojim potrebám. Devocionálne a triumfálne zobrazenia stojacej Panny Márie alebo sediacej na tróne s dieťaťom po stáročia zdobili sakrálnu architektúru. Prvý raz vo väčšej miere prenikli na Západ v 7.storočí a boli tvorené podľa byzantských vzorov. Iným časným podnetom mariánskeho kultu bolo objavenie jej domnelých portrétov maľovaných evanjelistom Lukášom (pozri Christologický cyklus I.: *Cheiropoietos*).

Rast mariánskeho kultu bol brzdený tradičným nepriateľstvom cirkvi voči ženám, ktorý zastávali niektorí teológovia aj rehole. Svoj postoj ospravedlňovali úlohou pramatky Evy pri spáchaní prvotného hriechu, ale skutočné príčiny pramenili skôr v ideových rozporoch rodiacej sa kresťanskej cirkvi, v ktorej niektoré diakonky, ako bola napríklad Priscilla zo Skutkov apoštolských (18,2), mali tak silné postavenie, že zasahovali do sporov medzi zbormi a biskupmi. Až v 12.-13.storočí došlo na Západe ku značnému rozvoju mariánskeho kultu, ku skutočnej mariolatrii. Bolo to obdobie náboženského zanietenia, ktoré nasledovalo po sociálnom a morálnom rozčarovaní z krízových výprav a z úzkostí z morových epidémií, ktoré s nimi boli spojené.

Najvyššieho umeleckého aj materiálneho vyjadrenia mariánsky kult dosiahol v architektúre, vo francúzskych gotických katedrálach, často zasväcovaných Našej Panej (Notre Dame), a v anglických gotických kaplnkách Lady Chapel (Vinchester, Ely, Long Melford). Mariánsky kult podnecoval v stredoveku najmä francúzsky cisterciánsky mních a teológ Bernard z Clairvaux (†1153), duchovný vodca svojej doby. Je autorom myšlienky, že Pieseň Šalamúnova je zložitou alegóriou Cirkvi, ktorú symbolizuje Panna Mária.

V *renesancii boli posvätné obrazové typy Panny Márie s dieťaťom (Panaghia Nikoipoia/Víťazná, Panaghia Platytera/Väčšia ako nebesá, Panaghia Hodigitria/Ukazovateľka cesty, Maestá/Madona na tróne) nahradené menej formálnymi typmi (Matka božia pokorná, talianska Umiltá, byzantská Eleusa, ruský typ Umilenje, renesančná Mater Amabilis/Matka milosrdná; pozri Christologický cyklus I.: *Madona*). Tieto zľudštené zobrazenia Bohorodičky zvýrazňovali stránku nežného alebo úzkostného materstva vo vzťahu Panny Márie a Jezuliatka. Všetky tieto obrazové typy, označované jednotne *madony*, boli a dodnes zostali najobľúbenejšími podobami Panny Márie v celom kresťanskom umení.

Rast mariánskeho kultu sa odráža napríklad aj vo výjavoch *Posledného súdu*, kde v niektorých kompozíciách zo 14.storočia Panna Mária nekľáči ako zvyčajne po pravici Krista v úlohe prosebníčky (pravoslávna Maria orans, západoeurópska Madona s ochranným plášťom), ale sedí vedľa Krista v rovnoprávnom postavení. Podobné zrovnoprávnenie sa nachádza aj vo výjave Nanebovzatia Panny Márie.

V 11.storočí bola postavená v Norfolku prvá replika svätého domu v Nazarete. K menej obdivuhodným stránkam tejto svätyne patrilo tvrdenie, že vlastní fľaštičku s mliekom Panny Márie. Podobné zvyky a povesti zosmiešňoval a odsudzoval humanista Erasmus Rotterdamský (†1536). Za reformácie sa zničilo veľa zobrazení Panny Márie, najmä tie, ktoré sa vyskytovali na emporách cirkevných stavieb a na hrobkách.

Nedeliteľnou súčasťou mariánskeho kultu boli sviatky. Hoci mariánske sviatky vznikli neskoršie ako pamiatky a sviatky apoštolov, postupne ich bol ustanovený taký počet, že podľa teológov prekážali viere a niektoré boli následne zrušené. No hlavné Máriine sviatky sa zachovali. Sem patrí sviatok Navštívenia, Narodenia a Počatia Panny Márie, menej už Očisťovania, ktorý sa dnes nazýva aj sviatok Obetovania Pána.

Medzi hlavné mariánske svätyne dnešných čias patria Lurdy vo Francúzsku, Fatima v Portugalsku, Walsingham v Anglicku, Loreto v Taliansku, Czestochowa v Poľsku a Guadalupe v Mexiku, väčšinou spojené so zázračnými zjaveniami Panny Márie.

Názvy: Rozlúčka Márie s Kristom, tal. Congedo di Cristo, nem. Abschied Jesu von Maria, angl. Christ Taking Leave of his Mother.

VJAZD DO JERUZALEMU

(Matúš 21,1-9, Marek 11,1-10, Lukáš 19,29-38; Ján 12,12-19)

*

Na druhý deň sa veľký zástup, čo prišiel na sviatky *pesah, dopyčul, že Ježiš prichádza do Jeruzalemu (Ján). Keď sa priblížili k Jeruzalemu (Ježiš a učeníci) a prišli do Betfage (Matúš), prišli k Betfage a Betánii pri Olivovej hore (Marek, Lukáš), poslal (gr. *apostelló* = posielam) Ježiš dvoch učeníkov (z veršov 22,8 sa dá usudzovať, že išlo o Petra a Jána) a povedal im: „Chod'te do dediny, čo je pred vami (zrejme ide o Betfage, lebo Betánia slúžila ako Ježišova domovská základňa), a hneď (gr. *euthys*) nájdete priviazanú oslicu (gr. *onos*) a s ňou osliatko (gr. *pólos* = mláďa rôznych zvierat, vrátane oslov a koní; Matúš)! Len čo do nej vojdete, nájdete priviazané osliatko, na ktorom ešte nijaký človek nesedel (odkaz na doslovné naplnenie proroctva Zachariáša 9,9; Marek, Lukáš). Odviažte ich a prived'te (Matúš).“

Betfage : *aram. „dom figov“; Ježiš tu prekliat neúrodný figovník (Matúš 21,19); Betfage bola malá osada na východ od Jeruzalemu, na Olivovej hore alebo na ceste z Jericha do Jeruzalemu, neďaleko Betánie; presná poloha osady je neistá; podľa Zachariáša (14,4) bude Olivová hora dejiskom veľkej *eschatologickej bitky (porovnaj Harmagedon v Apokalyptickom cykle: Sedem pliaň). Oslicu a s ňou osliatko : Matúšovo zdvojenie počtu zvierat zrejme odráža doslovné čítanie paralelizmu v Zachariášovi (9,9) „ide (Mesiáš) na oslovi, osliatku, mláďati oslice.“

A keby vám niekto niečo hovoril, povedzte: »Pán ich potrebuje (Matúš) a hneď ho zasa sem vráti (Marek)«. A keby sa vás niekto (Marek), jeho majitelia (Lukáš) pýtal: »Prečo ho odväzujete«, poviete: »Pán (gr. *Kyrios*) ho potrebuje« (gr. *chreian echei*; Lukáš). A hneď ich (oslicu a osliatko) opäť (gr. *pallin*) prepustí (Matúš).“ Tí, ktorých poslal, odišli a našli všetko tak, ako im predpovedal (Lukáš). Učeníci odišli a našli osliatko priviazané vonku pri bráne (dosl. gr. *amfados* = na rázcestí [tak, aby všetci mohli vidieť, ako ho učeníci odväzujú]; Marek). A keď osliatko odväzovali, povedali im jeho majitelia: „Prečo odväzujete osliatko? Oni povedali: „Pán ho potrebuje (Lukáš).“ Oni (apoštoli) im povedali, ako im kázal Ježiš a nechali ich (Marek).

Poviete: »Pán ho potrebuje« : gr. *chreian echei* = potrebuje ho; gr. *Kyrios/Pán* = gr. preklad hebr. *Adonaj/Môj Pán*, ktorým sa nahrádzalo meno *Jahve*; príbeh je možné čítať dvoma spôsobmi: buď išlo o predošlú dohodu medzi Ježišom a majiteľom zvierat, alebo o Ježišov prorocký dar; väčšina prekladateľov a komentátorov uprednostňuje druhý výklad.

Toto sa stalo, aby sa naplnilo, čo povedal prorok
„Povedzte dcére sionskej:
Hľa, tvoj Kráľ prichádza k tebe,
Tichý (v zmysle mierny, pokorný), sediaci na oslici,

na osliatku, mlád'ati ťažného zvierat'a“ (odkaz na Izaiáša 62,11; Zachariáša 9,9; **Matúš**).

**Ježiš si našiel osliatko a sadol si naň, ako je napísané:
„Neboj sa, dcéra sionská.
Hľa, tvoj kráľ prichádza,
sediaci na mlád'ati oslice“** (**Ján**).

Priviedli oslicu a osliatko, pokládli (gr. *epiballó* = kladiem; **Marek**; *epiriptó*; **Lukáš**) **na ne svoje plášte** (gr. *himatia* [v zmysle vytvorenia akéhosi trónu]) **a on si na ne sadol** (**Matúš**, **Marek**), **posadili** (gr. *epibibazó* = usadnem; **Marek**; *kathizó*; **Lukáš**) **naň Ježiša** (**Lukáš**). **Ako išiel** (**Lukáš**), **veľké zástupy** (**Matúš**), **mnohí** (**Marek**) **prestierali na cestu svoje plášte** (odkaz na 2Kráľov 9,13; kráľovský a mesiášsky význam gesta), **iní odtínali zo stromov ratolesti** (**Matúš**), **iní zasa zelené vetvičky** (gr. *stibas* = listie), **čo narezali v poli** (**Marek**) **a stlali ich na cestu** (**Matúš**).

Ratolesti : slávnostné využitie palmových ratolestí sa skôr hodilo k sviatku stánkov (hebr. *sukot; gr. *skenopegia*) alebo k *chanuke, ako k sviatku *pesah; palmová ratolesť typu *lulav* bola jedným zo štyroch druhov, používaným počas sviatku Sukot; bola zviazaná spolu s myrtou a vrbovými vetvičkami; držaná v pravej ruke v predpísanom požehnaní sa ňou mávalo k východu (dopredu), juhu (doprava), západu (doľava) a severu (dozadu a potom hore a dole, aby sa symbolicky vyjadriло vesmírne panstvo Boha (talmudský traktát *Suka* 37.b).

Nabrali palmových ratolestí, vyšli mu v ústrety a volali (**Ján**), **a keď sa už priblížil k úpätiu Olivovej hory, začali celé zástupy učeníkov** (gr. *pléthos* = mnohí [z učeníkov]) **radostným** (gr. *chairoirontes* = radostne) **veľkým hlasom chváliť Boha za všetky zázraky** (gr. *dynameis* = mocné činy), **ktoré videli na vlastné oči a volali** (**Lukáš**), **a zástupy** (**Matúš**), **a tí** (**Marek**), **čo išli pred ním, i tie, čo išli za ním, volali** (**Matúš**, **Marek**):

„Hosanna (gr. forma pozdravu; z hebr. *hoša'na* = prosím zachráň [v tomto príbehu funkcia pocty]) **Synovi Dávidovmu** (prejav biblickej idealizácie Dávida ako zakladateľa izraelskej monarchie)! **Požehnaný, ktorý prichádza v mene Pánovom** (**Matúš**)! **Požehnané kráľovstvo nášho otca Dávida, ktoré prichádza** (**Marek**)! **Hosanna na výsostiach** (**Matúš**, **Marek**)!“ **„Požehnaný kráľ, ktorý prichádza v mene Pánovom** (odkaz na Žalm 118,26)! **Pokoj na nebi a sláva Bohu na výsostiach** (odkaz na spev anjelov v 2,14: Narodenie Pána; **Lukáš**)!“ **„Hosanna! Požehnaný, kto prichádza v mene Pánovom, kráľ Izraela** (**Ján**)!“

Vo výtvarnom umení námet Vjazd do Jeruzalemu mohol existovať ako prvá scéna *pašiového cyklu* (pozri Christologický cyklus I.) alebo ako samostatný výjav. Prvý raz sa námet objavil v kresťanskom umení 4.storočia na rímskych sarkofágoch (sarkofág v Syrakúzach, 340, sarkofág Junia Bassa, 359). Ako súčasť cyklu mučenia ho často vidieť na *vitrážach a kamennej sochárskej výzdobe gotických katedrál. Zdá sa, že jeho obľuba klesala v 16.storočí, v časoch neskoršej renesancie. Umelci zobrazovali Krista sediaceho, zvyčajne obkročmo, na oslovi, osliatko ho často nasleduje. Vo východnej cirkvi, uprednostňujúcej hieratický spôsob zobrazovania, Ježiš sedí bokom, spôsobom, akým sa v Oriente na oslovi jazdí. Táto póza umožňovala zobrazovanie postavy spredu akoby na tróne. V pozadí kompozície býva mestská brána, z ktorej sa valí zástup mladých i starých obyvateľov. Tí, čo sa nachádzajú najviac vpredu, rozprestierajú pred Ježišom svoje plášte na cestu, zatiaľ čo deti kráčajú s ratolesťami v rukách. Kanonické evanjeliá sa o deťoch vôbec nezmieňujú, avšak píše o nich apokryfné *Nikodémovo

evanjelium zo 4.storočia. Umelci zobrazujú zvyčajne haluze palmové alebo olivové. Podľa Jána ľudia nabrali palmových ratolestí, a preto sa posledná nedeľa pred Veľkou nocou nazýva Palmová (u nás Kvetná). Sviatok je pripomienkou Vjazdu, posväcujú sa vtedy halúzky a zahrnuje aj sprievod s nimi. Používanie olivových ratolestí sa vysvetľuje tým, že k udalosti došlo pred jednou z východných jeruzalemských brán, ktorá sa nachádza blízko Olivovej hory. V kompozíciách raného stredoveku brána chýba alebo je iba symbolicky naznačená. Od 14.storočia však maliari upriamili pozornosť nielen na zobrazenie brány ako takej, ale aj na architektúru mesta s hradbami i vyčnievajúci Chrám. Pred bránou Jeruzalemu maľovali už od počiatku strom, palmu alebo olivovník, na ktorý liezol, alebo už sedel Zacheus alebo deti, aby v zástupe prizerajúcich Ježiša dobre videli. Spočiatku osamotený strom sa stal v neskorom stredoveku súčasťou krajinného pozadia, ku ktorému patrila aj Olivová hora. Minimalizovanú kompozíciu Vjazdu tvorí Kristus sediaci na oslovi, dvaja apoštoli a dvaja obyvatelia vítajúci Krista.

Základný obrazový typ sa ako vzor viac-menej nemenil a pretrvával aj v nasledujúcich obdobiach (Dürer, 16.st.). Kristus sedí na oslici, jednou rukou drží opraty, druhou žehná, prípadne drží zvitok, vedľa občas kráča osliatko. Kompozíciu neskôr rozširuje množstvo sprievodných postáv v dvoch základných zoskupeniach. Prvú skupinu tvoria apoštoli, ďalej svedkovia Lazárovho vzkriesenia, ktorí nasledujú Krista. Druhé zoskupenie tvoria obyvatelia Jeruzalemu, ktorí vychádzajú z brány a vítajú Spasiteľa. Zacheus/Zachariáš, zobrazovaný na strome, je bohatý colník, o ktorom Lukáš (19,3-4) hovorí, že chcel Ježiša vidieť, ale pre zástup nemohol, lebo bol malej postavy. Pobehol teda vopred a vyliezol na divý figovník. Táto príhoda, ktorá sa v evanjeliách udiala skôr, pri príchode Ježiša do Jericha, bola vo výtvarnom umení vložená do naratívne poňatej scény Vjazdu. Zacheus v nej neplní úlohu *asistenčnej figúry určenej na oživenie výjavu, ale z pôvodných súvislostí priniesol význam človeka, ktorý prezrel a prostredníctvom Ježiša bol obdarený Božou milosťou. Hoci ide zvyčajne o naratívnu scénu, obsahom patrí Vjazd k triumfálnym obrazovým typom. Osol, zobrazený už vo výjave *Narodenia Ježiša* a *Úteku do Egypta*, teraz osobitne zdôrazňuje Ježišovu chudobu a pokoru, hoci v skutočnosti plní skôr úlohu v naplnení starozákonných prorociev. Výjav sa rýchlo rozšíril v knižnom maliarstve (Rossanský *kódex, 6.st.), sochárstve a maliarstve (Giotto di Bondone, Peter Paul Rubens).

Od 13.storočia sa v ľudovom umení zobrazoval Vjazd ďalším spôsobom, formou sochy Krista v životnej veľkosti ťahanou na oslovi (*veľkonočný somárik/ palmový osol*).

Starozákonné predobrazy Vjazdu do Jeruzalemu: a) Pomazanie Šalamúna za kráľa kňazom Sádokom (1Kráľov 1,33-38). Kráľ Dávid prikázal zavolať kňaza Sádoka a proroka Natana, aby pomazali Šalamúna za kráľa Izraela. Sádok s Natanom posadili Šalamúna na Dávidovu mulicu a odviedli ho k potoku Gíchón (hebr. Gíchón = potok, riečka). Tu ho Sádok pomazal olejom a zatrúbil na baraní roh a všetok ľud volal: Nech žije kráľ Šalamún. **b) Mojžiš vedie svoj ľud z Egypta (Exodus 13).** Keď faraón prepustil izraelský ľud, Mojžiš z poverenia Boha viedol zástup okľukou cez púšť. Boh kráčal pred nimi vo dne v oblakovom stĺpe a v noci v ohnivom stĺpe. Nevzdialil sa od nich a ukazoval im cestu.

*

Zo všetkých ciest, ktoré Ježiš vykonal vo svojom živote, je pomerne presne zmapovaná jeho posledná cesta cez *Palestínu, z Kafarnaum do Jeruzalemu. Táto trasa z Galiley trvá pešo tri dni. Ježiš musel ísť so svojimi učeníkmi cez nepriateľsky ladenú

*Samáriu, preto sa pohyboval málo osídleným údolím pozdĺž rieky Jordán (Marek 10,1). Prenocoval v Jerichu u židovského colníka Zachea (Lukáš 19,5-6). Odtiaľ pokračoval do Jeruzalemu 37km prašnou cestou plnou serpentín, pomedzi strmými horskými stenami takmer bez vegetácie siahajúcimi až do výšky 1200m. Blížil sa sviatok pesah a Židia zo širokého okolia sa schádzali, aby ho v Jeruzaleme oslávili.

Svoju poslednú návštevu Jeruzalemu uskutočnil Ježiš s jasným vedomím, že vedie ku konečnému stretu s náboženskými predstaviteľmi, ktorý vyvrcholí jeho smrťou. K ceste došlo v čase Veľkej noci, keď sa v Jeruzaleme zhromaždilo veľa pútnikov a ľudia uvažovali o otázkach smrti a vykúpenia.

Ježišov vstup bol zámerne dramatický. Namiesto aby sa nenápadne stratil v dave, upozorňoval na seba. Cestoval na oslovi v spoločnosti svojich priaznivcov a učeníci spolu s ďalšími pútnikmi ho zdravili volaním hosanna. Jednalo sa o zjavnú narážku na proroctvo Zachariáša (9,9), proroctvo o kráľovi, ktorý do Jeruzalemu vojde na oslovi. Ježišovo správanie malo očividne viesť k vyhláseniu prichádzajúceho za očakávaného mesiáša a tak to aj zástupy, v ktorých bolo mnoho jeho galilejských stúpcov, chápali. Zachariášovo proroctvo týkajúce sa mesiáša síce hovorí o kráľovi pokoja, ale mnohí si ho vykladali pravdepodobne v bojovnejšom a národnom zmysle.

*

Osol. Pred príchodom koňa do Mezopotámie a Stredomorí v 6.st.pr.Kr., bol osol pokladaný za ušľachtilé, obratné a múdre zviera, súčasne aj zviera trpezlivé. Až neskoršie bol degradovaný na ťahúňa. Na Blízkom Východe sa dlhý čas chovali ušľachtilé biele plemenné osly, ktoré boli určené pre potreby kráľov. Z toho neskoršie vyplynulo, že biely osol slúžil ako jazdecké zviera a symbol židovského mesiáša. V starom Egypte osla pokladali za démonické zviera, s ktorým sa duša stretáva po smrti, a spájali ho s postavou zlého boha Setha, Usirovho vraha (pozri Apokalyptický cyklus: *Posledný súd*), a hieroglyf osla vyrezaný nožom do ramena mal zneškodniť zlé znamenia. Hlavu osla mali mezopotámske démonické monštrá. Rimania v oslovi videli boha plodnosti Priapa a stavali ho na úroveň bohyne obilia a poľnej úrody Ceres, jednej z najstarších pôvodných rímskych bohýň. Na oslovi jazdil grécky boh Dionýzos a osol sa aj objavuje aj v sprievode rímskeho boha vína Bakcha. Pre jeho zmyselnosť bol pre antických Indov symbolom neresti, a jazdeckým zvieraťom neblahých božstiev, zatiaľ čo v Sýrii ho uctievali ako sväté zviera, na ktorom jazdila bohyňa plodnosti Atirat, v Starom zákone známa pod menom Aštara (koly na jej počtu, známe ako **ašery*, údajne stáli aj pri vchode do jeruzalemského chrámu (2Kráľov 21,7). Hoci ho antika vnímala aj v negatívnom zmysle ako hlúpe a spurné zviera, bol osol vo veštiarni v Delfách predkladaný ako obeť.

Izraeliti osla pre jeho zmyselnosť pokladali za obraz neresti (Izaiáš 23,30), a keď zviera uhynulo, jednoducho ho hodili na smetisko. Strašným Božím trestom a hanbou bolo, keď bol judský kráľ Jojakím (609-598 pr.Kr.), ktorý uvalil na krajinu veľké dane, aby mohol platiť poplatky Egypťanom, a preliť veľa nevinnej krvi, uznaný, že si zaslúži iba pohreb osla (Jeremiáš 22,19). Na druhej strane bol osol pre Izraelitov vznešeným jazdeckým zvieraťom, na ktorom chodili vážení ľudia (Sudcov 5,10; 12,14). Pre svoju mesiášsku symboliku sa stal osol významným požehnaním patriarchu Jákoba, ktoré vyslovil pred svojím synom Júdom (Genezis 49,11).

V kresťanskom umení sa osol objavuje ako jazdecké zviera vešťa Balaáma (*Balaámova oslica), ktorá ustúpila na ceste anjelovi Pána (Numeri 22,22-32). Námet je pokladaný za predobraz *Neveriaceho Tomáša* (pozri Christologický cyklus III.), ako taký sa objavuje najmä v nemeckom umení, ďalej ako jazdecké zviera pri úteku Svätej

rodiny do Egypta (pozri kapitola *Útek do Egypta*), v námete *Narodenia Pána*, kde podľa stredovekého výkladu (významný kompilátor diel cirkevných historikov Izidor Sevillecký; †636), symbolizuje *pohanstvo, zatiaľ čo vól stelesňuje židovstvo. Osol v námete *Vjazdu do Jeruzalemu* v stredovekom výklade na jednej strane symbolizuje *Synagógu, čiže židovstvo poddávajúce sa Kristovi, kresťanstvu, na druhej strane oveľa čitateľnejšie slúži ako výraz Ježišovej chudoby, stavanej proti bohatstvu a kultovej veľkoleposti stredovekého pápežstva. Týmto spôsobom vyjadruje motív Vjazdu vzťah triumfujúcej moci a súcitu. Biela farba zvierat a posunovala symboliku ešte ďalej, k ušľachtilým bielym oslom, jazdeckým zvieratám mezopotámskych kráľov a k symbolike bielej farby ako farby čistoty.

Celkom opačnú úlohu zohralo zviera na počiatku nového letopočtu v Ríme. Uctievanie neviditeľného, čisto duchovného Boha, bolo pre antické náboženstvo ničím nevysvetliteľným, preto obviňovali Židov a kresťanov z temných kultov. V diele gréckeho historika Diodóra Sicílskeho (1.st.pr.Kr.) a rímskeho historika Publia Cornelia Tacita (†116) sa nachádza bájka o tom, že Židia sa modlili k zlatej hlave osla, lebo divé osly údajne priviedli Mojžiša na púšti na stopu vodného prameňa (narážka na udalosti z Numeri 20,11). Nakoľko sa ku Grékom a Rimanom kresťanská náuka dostávala iba v zlomkoch, pokúšali sa tieto veci dať do nejakých súvislostí. Spolu s obviňovaním Židov a kresťanov z poverčivosti sa o nich hovorilo, že uctievali osliu hlavu. Z tejto povery obviňoval Židov rímsky gramatik Apión a výčitku smerom ku kresťanom zaznamenal aj rímsky kresťanský spisovateľ Quintus Septimus Tertullianus (†220/230). Dokladá ju do omietky vyrytá karikatúra na niekdajšom cisárskom paláci na Palatinu (pozri Christologický cyklus I.: *Krucifix, Turínske plátno - Bafomet*).

V mimonáboženskej oblasti sa postupne osol začal chápať ako súhrn dobromyseľnosti a pokory, ale aj stelesnenie hlúpej, lenivej a zaťažitej bytosti. Na rímskych plastikách symbolizovali osol a cap lenivosť a smilstvo. V ranokresťanskom spise *Physiologus je zmienka o divých osloch, kde otec-osol odhrýzne svojim synom časť pohlavného údu, aby z nich urobil eunuchov. Takto vraj poznali Peržania kastráciu. V stredoveku musel odsúdený cudzoložník za trest verejne jazdiť na oslovi. Osol s lýrou patrí do radu zvierat zaoberajúcich sa hudbou. Hoci sa tento motív objavuje už v sumersko-akkadskom Uru (pol. 3.tis.pr.Kr.) a nebol myslený negatívne, v stredoveku má figúra hrajúceho (zaháľajúceho) osla silne negatívny prízvuk, na čom má vinu spis „Útecha filozofie“ od dánskeho scholastického filozofa Boëthia z Dácie, majstra parížskej artistickej fakulty (†1284). V tomto zmysle sa osol objavuje na vyobrazeniach nerestí (pozri Slovník: Cnosti a Neresti). Oslie uši v odkaze na negatívne vlastnosti zvierat a sa objavujú na čiapkách stredovekých šašov.

Podľa milánskeho biskupa Ambróza (†397) je osol symbolom pokorného človeka a v kladnom zmysle sa stáva spoločníkom a *atribútom sv.Florentína Štrasburského, ktorý dal oslovi prednosť pred koňom, sv.Germana z Auxerre (†446), ktorý svojmu oslovi vrátil život. Osol kľáčiaci pred hostiou odkazuje na františkánskeho mnícha Antona Paduánskeho (†1231), osol s nákladom dvoch košov s chlebami odkazuje na biskupa Auberta z Cambrai (†668).

*

Jeruzalem. Najstaršie archeologické nálezy pochádzajú zo 4.tis.pr.Kr. a najneskôr od 1800-1700 pr.Kr. chránili mesto hradby. Keď kmeň *Jebusejcov okupoval mesto, volalo sa Jebuz (Sudcov 19,10). Význam mena Jeruzalem nedokážeme s istotou určiť. V kanaánskych časoch je meno mesta doložené od 1900 pr.Kr. ako Rušalimum, Urušalimum, Urusalim, Ursalimmu a pod. V Starom zákone sa zvyčajne hebrejsky píše

Jerušalaim, čo je nezvyčajný tvar, nakoľko hebrejčina nemôže mať dve za sebou idúce samohlásky. Túto odchýlku vyriešila neskoršia hebrejčina vložением písmena j, čím vzniklo slovo **Jerušalajim**, ktoré sa niekoľko razy vyskytuje aj v Starom zákone (Jeremiáš 26,18). Potom je možné slovo chápať ako duál, slovo vyjadrujúce podvojnú, ktoré navodzuje predstavu dvoch častí mesta. Jazykovedci v podstate nepochybujú o tom, že pôvodný hebrejský výraz znel **Jerušalem**. Prvá časť tohto slova **jeru/ir** zodpovedá sumerskému uru - mesto; druhá časť (**šalem/šalim/salim**) zodpovedá hebrejskému pokoj. Hoci pôvodne zrejme odkazovala na západosemitského, resp. ugaritského boha súmraku Šalema/Šalima, ktorý so svojim dvojčat'om (!) účinkoval ako pomocník bohyně nebies Inanny, alebo so svojou družkou Šulmanitu pôsobil ako staré miestne božstvo, uctievané v Jeruzaleme až do príchodu Izraelitov. Podľa predizraelských obyvateľ'ov Jebúsejcov uvádza Sudcov (19,10) a 1Paralipomena (11,4n) meno mesta Jebús, alebo 2Samuelova (5,6-9) a 1Paralipomena (11,5) uvádza pomenovanie **Ir David** (mesto Dávidovo) na pamiatku toho, že Dávid mesto dobyl. Časom Židia začali spájať druhý prvok (**šalem**) so slovom pokoj (hebr. **šalom**).

Novozákonná gréčtina meno Jeruzalem prepisovala buď ako **Hierosolyma** (Matúš 2,1) alebo **Hierúsalem** (Matúš 23,37), alebo v pl. **Hierosolymón/ Hierosolymois** (Matúš 4,25; Marek 3,8; Ján 11,8), ktorý zodpovedal hebr. tvaru v pl. - **Jerušalaim**. Prvá časť tvaru **Hierosolyma** pripomína grécky termín **hieros** - posvätný a celok pravdepodobne znamenal posvätný Šalem. Izaiáš (48,2; 52,1) popisuje Jeruzalem ako sväté mesto (**'ir ha-kodeš/'ir ha-qqodeš**) a tento titul mu zostal dodnes. Označenie bezpochyby vzniklo vďaka tomu, že v Jeruzaleme sa nachádzal chrám, v ktorom sa **Jahve** rozhodol prijímať svoj ľud (pozri kapitola *Dvanásťročný Ježiš v chráme*). Aj z dnešného pohľadu Jeruzalem vystupuje ako sväté mesto, dokonca trikrát sväté, lebo za také ho pokladajú hneď tri náboženstvá, judaizmus, kresťanstvo a islam, spojené spoločnými dejinami, v ktorých judaizmus vystupuje ako pôvodný zdroj. V arabčine je Jeruzalem zvaný Al-Kuds (Sväté, Posvätné [mesto]), v hebrejčine aj ako **Ir ha-necach** (Mesto večnosti) alebo **Kirhja ne'emana** (Verné mesto). Mystický názov **Jerušalajim šel ma'ala** (Jeruzalem nebeské mesto) a **Jerušalajim šel mata** (Jeruzalem pozemské mesto) našiel svoje miesto v ***Kabale** (pozri Apokalyptický cyklus: *Nebeský Jeruzalem*).

Mesto leží asi 25 km za západ od severného okraja Mŕtveho mora na skalnom, vápencovom hrebeni, ktorého vrcholy v priemere dosahujú do výšky 800m. Pahorky vytvárajú okolo pôvodného mestského jadra akýsi prstenec. Mesto vymedzuje na východe Kidrónske/Jošafatovo údolie a Olivová hora, na juhu a západe Hinnómske údolie, nazývané tiež Gehenna (pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo*). Staré mesto obopínajú hradby a pozdĺž ho rozdeľuje Tyropiónske údolie, ktoré vedie na severe od Damašskej brány pozdĺž Múra náreku, jedinej (čiastočne) zachovanej časti niekdajšieho chrámu, a na juhu sa zvažuje k rybníku Siloe, kde sa nakoniec stretáva k Kidrónskym a Hinnómskym údolím (pozri Christologický cyklus III.: *Ecce homo*; Apokalyptický cyklus: *Peklo*). Kidrónske údolie sa volá aj hebr. **Wadi Sitti Mariam** – Údolie Panny Márie, lebo je v ňom prázdny hrob Panny Márie, ktorá bola podľa tradície zvláštnym Božím zásahom vzatá na nebesá (pozri Christologický cyklus I.: *Madona*).

Pôvodné jadro Jeruzalemu sa rozprestiera na pahorku Ófel. Neďaleko neho sa nachádza vrch **Mórija** (hebr. **Har ha-bajit; ha-bajit** = „môj učiteľ [je] **Jahve**“) - Chránová hora, kde chcel Abrahám obetovať Bohu svojho syna Izáka. Kedysi mala plocha, ktorú mesto zaberalo, oveľa členitejší povrch ako dnes. V priebehu tisícročí vyplnila údolia sutina, niekde až do výšky 30m, a zmenila ich na nepoznanie. Nemecký biblista Joachim Jeremias odhadol, že v dobe Ježišovej mal Jeruzalem asi 30 000 obyvateľ'ov.

Pôvodné mestské hradby pochádzali z čias Jebúsejcov, národa, ktorý sídlil v horách v okolí budúceho Jeruzalemu (Numeri 13,29; Jozue 11,3). Jebúsejci podľa biblickej tradície odvodzovali svoj pôvod od praotca Jebúseja, tretieho syna Kenaana (Genezis 10,16; 1Paralipomena 1,14). Keď mesto dobyl v 10.st.pr.Kr. kráľ Dávid, hradby prestaval a jeho syn, kráľ Šalamún, ohradil aj horu Mórija, kde dal postaviť chrám pre schránku zmluvy. Potom, čo v 701 pr.Kr. ohrozoval mesto asýrsky panovník Sancherib, boli hradby spevnené a rozšírené, aby chránili celé osídlené územie. Stáli až do roku 586 pr.Kr., keď ich zručil babylonský kráľ Nebukadnezar. Židia ich smeli opraviť až po svojom návrate zo zajatia. Podľa tradície to dokázali v priebehu 52 dní, a zaslúžil sa o to Nehemiáš, židovský úradník perzského kráľa Xerxesa I., ktorý spolu s Ezdrášom, vodcom babylonských Židov, sa stal zakladateľom náboženskej kultúry židovského národa, judaizmu. Ďalší pustošivý nájazd zažil Jeruzalem v 2.st.pr.Kr. v období helenistického panovníka Antiocha Epifana IV. Opätovné opravy a rozšírenie hradieb nastali v období vlády židovskej dynastie *Hasmoneovcov. Až roku 70 po Kr., po porážke židovského povstania, nechal rímsky vojvodca Titus celé opevnenie strhnúť a jeho pustošivé dielo dokončil o šesťdesiat rokov neskôr cisár Hadrian, ktorý na troskách starobylého Jeruzalemu vybudoval mesto **Aelia Capitolina**, do ktorého Židia mali pod trestom smrti prístup zakázaný. Aelia Capitolina (Aelia podľa Hadrianovho rodového mena, Capitolina podľa Jupitera Kapitolského) sa stala mestom celkom pohanským, s typickou rímskou svetskou i sakrálnou architektúrou (pozri Christologický cyklus III.: *Ježiš pred Pilátom*). V strede mesta stála Hadrianova socha, ktorá z pohľadu Židov zavŕšila znesvätenie svätého miesta. Jednako len v pomerne krátkom čase sa pomery čiastočne upokojili a za Hadrianovho nástupcu Antonia Pia (138-161 po Kr.), ktorý zrušil niektoré prísne protižidovské nariadenia (zákaz obriezky), nebol zákaz vstupu Židom prísne dodržiavaný a snáď jestvovala asketická skupina Smútiaci Sijon (**avlej cijon**), ktorá sa smela v meste usadiť. Ani nový názov mesta sa zrejme dlho nepoužíval a rímsky svet a ďalší cisári, ktorí sa v 2.-3.storočí stále rýchlejšie striedali pri moci, sa vrátili k zaužívanému názvu Jeruzalem. Už kresťanský Jeruzalem 4.-5.storočia začal ožívať, keď sem začali putovať pútnici, hľadajúci pamiatky späť so životom Ježiša.

Ešte raz sa Židia dostali k moci, hoci na veľmi krátky čas (614-617) počas poslednej byzantsko-perzskej vojny. Palestínski Židia, vystavení stupňujúcim sa hospodárskym a náboženským tlakom zo strany rímskych a byzantských cisárov (nútený krst, zákazy obriezky, zákaz zmiešaných manželstiev kresťanov a Židov atď.), vítali perzského kráľa Chosroa II. ako osloboditeľa. Navyše vedeli, že sasánovskí vládcovia sú nábožensky tolerantní. Peržania však čoskoro zistili, že Židia im nemôžu zásadne pomôcť pri dobývaní Byzancie, preto im odobrali vládu nad Jeruzalemom a vrátili ju kresťanom. Keď po smrti Chosroa II. vznikli spory o perzský trón, využil to byzantský kráľ Herakeios a vyhnal Peržanov z obsadených území. Dňa 21.marca 629 vtiahol slávnostne do Jeruzalemu a priviezol zo sebou *Svätý kríž* (pozri Christologický cyklus I.), ktorý získal od oslobodených kresťanov v Perzii, ktorých tam údajne predali do otroctva Židia. Židia boli opäť vyhnaní z Jeruzalemu a veľká časť ich bola popravená za príkoria, ktorých sa dopustili na kresťanoch počas trojročného obdobia židovskej vlády. Po krátkej byzantskej nadvláde dobyl roku 635 Jeruzalem kalif Omar. Iné pramene hovoria, že ho získal bez boja. Moslimské vojská okamžite začali obnovovať jeho najposvätejšie miesto Chrámovú horu - Mórija, (arab. Haram aš-Šaríf) a roku 692 bola dokončená mešita al-Aksá, uctievaná v súvislosti s Mohamedovou nočnou cestou al-isrá (na okrídlenom koňovi Burakovi preletel z Mekky do Jeruzalemu cez sedem nebeských stupňov, cez peklo a raj k Bohu a späť na zem, v Jeruzaleme sa dostal na Chrámovú horu, kde sa stretol s Abrahámom, Mojžišom,

Ježišom a ďalšími prorokmi, s ktorých viedol pri modlitbe). Druhou významnou stavbou z konca 7.storočia bol Skalný dóm/arab. Kubbat es-Sachra (na pamiatku kalifa Omara nazývaná aj Omarova mešita). Arabi neskôr povolili Židom návrat do mesta a do Jeruzalemu naďalej prúdili pútnici rôznych vierovyznaní. Počet obyvateľov však klesal a mesto nadobúdalo vidiecky charakter. Roku 1099 mesto ovládli križiaci a zostalo v ich moci takmer sto rokov, kým ich 1187 nevyhnal kalif Saláh-ad-Dín, známy ako Saladín, arménsky Kurd z dynastie Ajjúbovcov, ktorý si získal uznanie ľudským prístupom ku kresťanskému obyvateľstvu Jeruzalemu.

Koncom 1.svetovej vojny roku 1917 sa Jeruzalem dostal do rúk Spojencov a neskôr sa stal súčasťou Britského mandátneho územia (1922-48). Plán OSN udelil Jeruzalemu štatút nezávislého zvereneckého územia. Potom, čo sa stiahli britské vojská z Palestíny, obsadili Jordánci Staré mesto Jeruzalem a podržali si ho do roku 1967, keď Jeruzalem padol do rúk Izraelčanov, ktorí z neho urobili svoje hlavné mesto. Staré mesto Jeruzalem nadobudlo svoju súčasnú rozlohu v 10.storočí. V 16.storočí za vlády sultána Sulejmana I. boli zbudované dnešné hradby dlhé 4km, v ktorých sa nachádzalo šesť brán: Jaffská/Hebronská, Sionská/Dávidova, Hnojná, Herodova/Strážna, Damaská, Štefanská/Levia, Nová a Zlatá. Jaffskou bránou vedie cesta smerom na Jaffu, Hebron a Betlehem; citadela pri nej strážila Herodesov palác (pozri Christologický cyklus III.: *Ježiš pred Herodesom*). Sionskou bránou sa vstupuje k hrobke kráľ Dávida a do komplexu budov *Poslednej večere Pána* (pozri Christologický cyklus III.). Cez Hnojnú bránu sa vyvážali odpadky z chrámového priestoru. Cez Herodovu bránu podľa tradície tadiaľ viedli Ježiša pred Herodesa. Damaská brána je najväčšia a najkrajšia jeruzalemská brána. Štefanskou bránou hnali prvého kresťanského diakona Štefana a tam ho ukameňovali (pozri kapitola *Kristus a cudzoložnica*). K nim časom pribudli dve ďalšie, Zlatá brána, v roku. 1530 zamurovaná Turkami, aby sa nemoslimovia nemohli dostať na chrámové priestranstvo. Podľa tradície je to brána, ktorou vstúpil Ježiš do mesta. Židia veria, že ňou vstúpi do mesta Mesiáš. Poslednou a najmenšou je Nová brána z 19.storočia, ktorou sa prechádza do Starého mesta Jeruzalem.

Jeruzalem maj troje hradieb; prvé boli Dávidove a Šalamúnove (10.-9.st.pr.Kr.), druhé boli postavené za Ezechiáša (6.st.pr.Kr.) ešte pred babylonským zajatím. Obnovil ich v 5.st.pr.Kr. prorok Nehemiáš po návratu Židov z Babylonu. Tretie brány, tzv.Agrippove, ohraničovali nové mesto/predmestie Bezetu. V ježišovských časoch sa mestské múry Jeruzalemu sa týčili do výšky 75m nad kotlinou údolia.

Jeruzalemský chrám oproti Olivovej hore vysoko prevyšoval ostatné budovy mesta (podrobnosti pozri kapitola *Dvanástročný Ježiš v chráme*). Na tú dobu a židovské pomery bol obrovský a honosný. Mal 50m širokú a vysokú fasádu obrátenú na východ. Celá stavba bola zo svetlého mramoru a ozdoby z čistého zlata. Dnes sa z neho zachovali iba základy veľsvätyne, Arabmi prestavanej na mešitu Al-Aksá, a časť mohutných hradieb známych ako Múr náreku (pozri kapitola *Dvanástročný Ježiš v chráme*). Dnešní ortodoxní Židia majú vstup do okrsku Al-Aksá zakázaný, lebo je znesvätený inovercami a do priestorov veľsvätyne mali prístup iba veľkňazi.

Na severozápad od chrámovej hradby sa týčila na kamennej výšine herodesovská pevnosť Antonia (pozri Christologický cyklus III.: *Ježiš pred Pilátom*). Každá z jej štyroch mohutných bášť bola vysoká 35m. Z južnej strany chrámového obvodu viedol viadukt k palácu Hasmoneovcov, postavenom v Hornom meste. Na najvyššom bode vnútorného mesta sa rozprestieral na západnej mestskej hradbe Herodesov palác, nad ktorým sa týčili tri veže vysoké 40, 30 a 25m. Herodes ich pomenoval Hippius, Fazael a Mariamne (pozri Christologický cyklus III.: *Ježiš pred Herodesom*). Odtiaľto pomedzi

množstvom domov sa ťahal široký múr až k chrámovému obvodu, takže rozdeľoval vnútorné mesto na dve polovice. Nezlomnosť a neústupčivosť mesta, ktoré sa bránilo všetkým cudzím mocnostiam, ale aj všetkým zmenám, boli nakoniec príčinou jeho pádu.

Ľudová viera kresťanského stredoveku prisúdila Jeruzalemu výnimočné postavenie na konci času: Práve v Jeruzaleme, v Jošafatovom údolí, stotožňovanom (podľa dnešných bádateľov neoprávnene) s údolím Kidrón, sa uskutoční *parúzia a Ježiš sa druhýkrát vráti na zem. Táto viera vychádza z proroctva Joela (4): **„...vrátim späť zajatcov Júdu do Jeruzalemu, zhromaždím všetky pronárody a zavediem ich do Doliny Jahveho súdu (Jošafat = hebr. Jahve súdi). Tam ich budem súdiť za Izrael... lebo (môj ľud) rozhádzali medzi národy a moju krajinu si rozdelili... o moju krajinu hádzali los...“** Preto v ranom stredoveku putovali kresťania do Svätej zeme, aby sa dali pochovať v údolí Kidrón a tu čakali na Ježišov druhý príchod. Dejiny Jeruzalemu sa ani vtedy neskončia, lebo po *Poslednom súde* bude obnovený (pozri Apokalyptický cyklus: *Nový Jeruzalem*). Rovnaký vzťah majú k Jeruzalemu aj Židia, ktorí sa dávali pochovávať na cintoríne Olivovej hory pri Jeruzaleme, lebo verili, že tu bude miesto vzkriesenia a posledného súdu. Keď boli z Judey vyhnaní, jeruzalemský cintorín nahradil cintorín v Bet še Arim v južnej *Galilei; archeologické výskumy dokazujú, že do Bet še Arim vozili Židov na pochovanie až z Babylonie a Severnej Arábie (pozri Christologický cyklus III.: *Modlitba na Olivovej hore*).

*

Hosana/hosanna. **Hosana** je grécky prepis hebrejského slova **hoša'na** = zachráň a prosebnej častice **na**, prekladanej ako „modliť sa“, „úpenlivo ťa prosíme“. V Starom zákone sa objavuje v dlhšej podobe **hoší'a na**, v tomto prípade funkcia pocty ako volania o pomoc: prosím zachráň, zachovaj, pomôž, vyslobod'. Je to prosba o záchranu, zdar aj požehnanie pre toho, kto prichádza v mene Božom (Žalm 118,25). Takúto prosbu bolo možné adresovať aj kráľovi (2Samuelova 14,4). V starom Izraeli bolo hosanna pokrikom účastníkov slávnosti stánkov (**Sukot/Chag ha-sukot**). Počas sviatku Židia robili slávnostné sprievody, počas ktorých nosili v ľavej ruke citrusový plod **etrog** a v pravej sviatočnú kyticu z vetví rôznych stromov: palmovú ratolesť - **lulav**, vetvičku vrbu - **arava**, vetvičku myrty - **hadass**. Ľudia kyticou mávali za radostného pokriku hoša'nah do štyroch svetových strán a smerom hore a dole na znak uznania Boha vševládcu.

Týmto radostným pokrikom zdravil ľud Ježiša na jeho ceste do Jeruzalemu: Hosana Synovi Dávidovmu! Požehnaný, ktorý prichádza v mene Dávidovom! Hosana na výsostiach! (Matúš 21,15). Prídavky „synovi Dávidovmu“ a „na výsostiach“ vznikli chybnou interpretáciou slova hosana ako „sláva“ a „zdar“.

Pre kresťanov slovo hosana stratilo svoj pôvodný obsah a prosba sa zmenila na radostné vítanie: Hosana na výsostiach! podobne ako **Gloria in excelsis Deo!** (Sláva Bohu na výsostiach!). V ranokresťanskej liturgii bolo hosana chápané v rovnakom význame ako **Aleluja** (z hebr. **Hallelú-já** = Chváľte Pána), ktoré nepreložené prešlo do kresťanskej liturgie, žalmov i do bežného života. Týmto radostným ladením sa hosana odlišuje od žalostného **Kyrie eleison!** (gr. Pane zľutuj sa; gr. **Kyrie/Pane** = označenie Boha a zodpovedá hebr. **Adonaj/Môj Pán**; pozri kapitola *Kázeň na hore*), **Kyrie eleison** predstavuje rezponzórium (odpoveď) ľudu na prosebné modlitby a objavuje sa v najstarších podobách liturgie. Dnes je výrazom kajúcnosti. Grécka podoba rezponzória sa zachovala v liturgii aj potom, keď od 3.storočia sa liturgickou rečou na Západe stala latinčina; voči ďalším jazykom sa uplatňovala zásada, podľa ktorej sa liturgia mohla

odbavovať iba v jazykoch, ktorých dal Pilát vyhotoviť nápis na Kristov kríž (latinsky, grécky a hebrejsky). Na Východe podobné obmedzenia neplatili a na Západe ich prvý raz porušil Martin Luther v polovine 16.storočia, keď ukrytý na hrade Wartburg preložil Bibliu do nemčiny.

*

Štyridsaťdňovú predveľkonočnú dobu zahajovala **Popolcová streda** nazývaná aj Čierna streda, podľa latinského výroku **dies ater** (čierny deň), ktorým kňaz zahajoval bohoslužbu. **Veľkonočná pôstna doba** predstavovala prípravné obdobie na Veľkú noc. Bola spojená s dobrovoľným pôstom (odriekanie sa určitých, mäsitých, potravín a pohlavná zdržanlivosť), prípravou katechumenov na krst, obnovou krstných sľubov (birmovka), verejným cirkevným pokáním, modlitbou a almužnou. V 2.storočí sa kresťania postili v deň Kristovej smrti, na Veľký piatok, a ušetrené potraviny rozdávali chudobným. Postupne sa súčasťou postu stal aj deň Ježišovho spočinutia v hrobe, Biela sobota (pozri Christologický cyklus III.: *Ukladanie do hrobu*). Išlo o úplný pôst, v ktorom sa neprijímali potraviny ani jedlo. Výnimky sa vzťahovali iba na chorých a tehotné ženy, ktoré mohli jesť chlieb a vodu. V stredoveku sa tieto pôsty niekedy dodržiavali v každý piatok a sobotu. Od 3.storočia sa názory na dĺžku pôstu začali rozchádzať. Najprv sa doba rozšírila na celý Svätý/Pašiový/Tichý týždeň (od Kvetnej po Veľkonočnú nedeľu), potom až na štyridsaťdňový pôst (**quadagesima**) od Popolcovej stredy po Bielu sobotu. Na 1.Nicejskom koncile sa **Quadragesima Paschae** oficiálne ustanovila. Odporúčali ho cirkevní učitelia Ján Zlatousty (†407), Origenes (†255) i Hieronymus (†420). Cirkev ho vysvetľovala starozákonnou i novozákonnou symbolikou (štyridsať dní Mojžiša na *Sinaji, štyridsaťdňový pôst Ježiša na púšti a ďalšie významové paralely.). Nakoľko sa v nedeľu pôst nedodržiaval, boli postupne menené počty pôstnych dní a dodatočne symbolicky vysvetľované. V čase pôstu bolo zvykom jesť iba raz za deň, pod vplyvom humanizmu a renesancie sa prax zmiernila. Reformované cirkvi väčšinou ponechali veriacemu slobodnú vôľu, akou formou a do akej miery sa bude postiť. Dnes sa ako dni úplného pôstu (lat. **ieiunium plenum**) dodržiava Popolcová streda a Veľký piatok. Pôstne obdobie malo byť dobou mieru, v stredoveku sa vyhlasoval Boží mier (lat. **Treuga Dei**). Predveľkonočný pôst bol súčasne výzvou na „obrátenie srdca“, na vnútorné pokánie. Od Popolcovej stredy prestali verejné zábavy, svetské pesničky vystriedali pôstne piesne, navštevovať divadlá a plesy sa považovalo za hriech. Súčasťou pôstu boli liturgické obmedzenia typu tzv.pôst uší a očí, kedy umlkli kostolné zvony a organy. Odstraňovala sa chrámová výzdoba, zahaľovali sa kríže, alebo sa z nich odoberala socha Ukrižovaného. Tieto zvyky sú doložené Augustínom z Hippo Regia (†430). V nemecky hovoriacich krajinách sa interiér kostola zahaľoval do modrých látok a záclon, v Taliansku modrá látka zakrývala steny aj bočné oltáre, na ktorých sa ukazovali *nástroje utrpenia* (pozri Christologický cyklus I.: *Pôstne vellum*). Zvyk zahaľovania krížov a obrazov je podľa niektorých odvodený zo zvykov vykázat' o tomto dni z chrámu kajúcnikov. Na znamenie spolupatričnosti veriacich s týmito previnilcami si odopierali pohľad na oltár aj ostatní veriaci. Pôvodne v 11.storočí bola látka tak veľká, že zakrývala celý oltár, častom sa zmenšovala a na plátne začali byť zobrazované výjavy z Kristovho života. Podľa iných vysvetlení boli kríže a obrazy, často zdobené perlami, kameami a drahokamami, v chráme zakrývané fialovou drapériou už v 3.-4.storočí, aby veriacich počas bohoslužby nerozptyľovala zložitá výzdoba. O to väčší zážitok z Kristovho víťazstva mali veriaci po ich odhalení počas večernej omše na Bielu sobotu.

Až do konca 19.storočia sa slúžila na Kvetnú nedeľu omša, pri ktorej sa *pašie z chóru spievali. Od 15.storočia ich vo väčších kostoloch spievali traja diakoni, ktorí striedavo zastupovali vyprávača, Krista a ľud (pozri Christologický cyklus I.: *Pašiové*

hry). Tradícia spievaných paší začala byť obnovovaná po II.vatikánskom koncile (1962-65).

Dôležitou súčasťou pôstneho obdobia bolo verejné cirkevné pokánie a s ním súvisiacu obrad tzv. udeľovania popolca, čiže sypania popola na hlavu veriacich počas Popolcovej stredy. Popol bol vo všetkých kultúrach spájaný s pomínutelnosťou, smútkom a pokáním. Popol a prach si sypali na hlavu v Egypte pozostali počas pohrebu, starozákonní kajúnci sedávali v popole (Jób 2,8; Jeremiáš 6,26; Ezechiel 27,30). Genezis (3,19) prirovnávala k popolu pomínutelnosť života: Prach si a v prach sa navrátiš. Na popolcovú stredú kňaz počas omše sypal popol na hlavy veriacich a akt sprevádzal slovami z Marka (1,15): „**Obráťte sa a verte evanjeliu.**“ V súčasnosti sypanie popola nahrádza symbolický krížik z popola na čele veriaceho. Popol o Popolcovej stredy mal miesto aj v ľudovej mági; ako ochranný prostriedok sa sypal ku stromom a do prvých vyoraných brázd. Významné miesto v štyridsaťdennom predveľkonočnom období posledná **pôstna nedeľa, známa ako Kvetná alebo Pašiová**, v úplnom pomenovaní v Rímskom misáli z roku 1570 - **Dominica in Palmis de passione Domini** (Kvetná nedeľa Kristovho utrpenia). Z tohto označenia je zrejmé, že sa slávi jednak na pamiatku Ježišovho vjazdu do Jeruzalemu a jednak na pamiatku jeho umučenia. Kvetnou nedeľou sa začína Veľký týždeň zakončený Veľkonočnou nedeľou - dňom zmŕtvychvstania Krista. Je pripomienkou slávnostného príchodu Ježiša do Jeruzalemu, pri ktorom ho zástupy ľudí vítali palmovými ratolesťami a prevolávali mu slávu. Zo správy stredovekej pútničky *Egerie, údajnej sesternice cisára Konštantína Veľkého, sa dozvedáme, že počiatkom 4.storočia sa v Jeruzaleme zhromažďovali kresťania za časného popoludnia na Olivovej hore na omšu, po ktorej išli v podvečer v sprievode do mesta s palmovými alebo olivovými ratolesťami. Obradný sprievod so zelenými ratolesťami má korene v babylonských a egyptských rituáloch na počesť jari alebo pri príležitosti svadby. Obrad prijala východná i západná cirkev. Na Západe je slávnosť Kvetnej nedele doložená okolo roku 600 v Španielsku a Gallii (Francúzsku), ale neexistoval žiadny sprievod s ratolesťami, zato boli krstení plnoletí uchádzači o krst, katechumeni. Užívanie a žehnanie palmových ratolestí je doložené v polovine 8.storočia. V 8.storočí zložil biskup Theodulf z Orleansu pre sprievod s ratolesťami hymnus **Gloria, laus et honor** (Sláva, chvála a česť) a sprievody nadobúdali stále viac a viac dramatických prvkov. Krista predstavoval kríž alebo evanjelistár nesený na nosidlách, v Nemecku ťahali dreveného somárika na kolieskach, na ktorom sedela soška Spasiteľa (pozri Christologický cyklus I.: *Veľkonočný somárik/palmový osol*). Postupom času sa oficiálna podoba svätenia Kvetnej nedele uberala návratom k pôvodným zhromaždeniam v nejakom kostole mimo mestské hradby, odkiaľ sa sprievod uberal do hlavného kostola v meste.

V 20.storočí vznikli rôzne formy liturgie, ktoré zavrholi mystické divadlo a stali sa verejnou výzvou k nasledovaniu Krista. V roku 1985 zaviedol pápež Ján Pavol II. novú tradíciu a Kvetnú nedeľu vyhlásil za deň mladých. Vtedy tisíce mladých kresťanov prichádzajú do Ríma a pápež prednáša svoje nové posolstvo mladým sveta.

*

Žehnanie palmových ratolestí. Bolo súčasťou liturgických osláv Kvetnej nedele. Nakoľko palmy a olivovníky boli k dispozícii iba v južnom zemepisnom pásme, v chladnejších oblastiach ich nahradili iné zelené a kvitnúce ratolesti, v strednej Európe a u nás sa zaužíval obyčaj posväcovať bahniatka - kvety vrbí rakytovej, ktorá kvitne skoro na jar ako prvá z našich vrb.

Počiatky tejto tradície siahajú až do staroveku. V Babylonii vystupovala palma ako *strom života*, v Egypte nosili palmové ratolesti, symboly života, nádeje a víťazstva, na čele svadobných sprievodov. V starovekom Grécku a Ríme sa vetvám pripisovala zvláštna magická sila. Okolo príbytkov sa vysádzali určité druhy stromov, ktoré mali odvrátiť nešťastie, chrániť dom, dvor a polia pred pôsobením zlých duchov. Zvláštne postavenie medzi stromami mali palma a olivovník. Vetvičky olivovníka boli vnímané ako symboly mieru, ako Zlatý vek, istá podoba pozemského raja v stave pôvodnej nevinnosti, kde spolunažívali človek i všetky zvieratá. Pôda nebola obrábaná a človek sa živil iba zberom bobúľ, žalud'ov a medom. V rímskej mytológii bola oliva bola zasvätená bohyni múdrosti Minerve, ktorá jej dala rásť všade, kde sa o ňu ľudia starali. Olivovníky dávali kvalitný olej, potrebný v praktickom živote ako potravina, svetidlo aj v kulte: zmes olivového oleja, živice z balzamovníka a myrhy tvorila posvätný prostriedok. Pre svoju tvrdosť bolo cenené aj drevo olivovníka: v Šalamúnovom chráme boli z neho zhotovené stĺpy, vráta, dvere (1Kráľ'ov 6,23; 6,31-33; pozri kapitola *Ježiš medzi zákonníkmi*). Olivovú vetvičku priniesla holubica do archy počas potopy sveta (Genезis 8,,11), preto je vnímaná ako symbol zmierenia Boha s človekom. V Žalmoch je opisovaná ako znak sily a prosperu a je jej vyhradené najdôležitejšie miesto medzi stromami (Sudcov 9,8-9).

Palma (hebr. **tamar**; gr. **phoenix**; lat. **Phoenix dactylifera**) bola druhým najvýznamnejším stromom Palestíny aj Mezopotámie. Bola zdrojom potravy aj dreva. Nakoľko palmové listy neopadávajú, palma vystupovala ako obraz duchovného života (Žalm 92,13). Palmové ratolesti boli v starozákonnej Palestíne znakom víťazstva a pokoja. Ich zobrazenia zdobili chrámy a spolu s obilným klasom sa objavovali na hebrejských minciach, preto po porážke židovského povstania a po zničení Jeruzalemu a chrámu nechal cisár Vespasianus (†79) v roku 70 raziť mince s vyobrazením smútiacej ženy sediacej pod palmou a s nápisom **Judea capta** (zajatá *Judea).

Olivovník. Na hebrejskú symboliku olivovníka (hebr. **zajit**) a palmy nadviazala symbolika kresťanská. Olivová halúzka sa stala atribútom archanjela Gabriela (pozri kapitola *Zvestovanie*), atribútom Panny Márie, počatej bez hriechu. Palma ako symbol víťazstva sa v kresťanskej ikonografii stala symbolom mučeníkov. Palma bola spájaná s Jánom Evanjelistom, ktorému ju podľa apokryfných vyprávání odovzdala Mária pred svojou smrťou (pozri Christologický cyklus I.: *Smrť Panny Márie*).

Ľudová viera zeleným ratolestiam prisudzovala magický účinok. Nakoľko sa cirkvi nepodarilo pohanské zvyky vykynožiť, prijala ich do kresťanského kultu. Cirkevný otec Augustín z Hippo Regia (†430) odporúčal palmových a olivových ratolestí, ktoré boli znamením chválorečenia a obrazom víťazstva Krista nad mocou diabolskou a nad vládou smrti. O svätení ratolestí píše cirkevný otec Hieronymus (†420), Pápež Gregor Veľký (†604), dosvedčuje ho *sakramentár z Bobbia z poloviny 8.storočia. Posväcovanie olivových a palmových ratolestí alebo iných zelených vetvičiek sa konalo pred omšou vo fialových rúchach (symbol mučeníctva), a to modlitbami, kropením svätenou vodou a okiadaním. Očakávaný účinok však už nemal byť spájaný s ratolesťami, ale s cirkevným žehnaním. Takto posvätené ratolesti rozdával kňaz veriacim, ktorí si ich po skončení bohoslužieb odnášali domov. Niekedy ich dostávali z rúk kňaza iba predstavitelia obce, prostí veriaci prinášali halúzky sami a odovzdávali ich na požehnanie.

Viera v magickú silu posvätených ratolestí bola veľmi silná a udržala sa až do 20.storočia. Ako liek proti chorobám sa konzumovali púčiky a výhonky posvätených vetvičiek, v tvare krížov sa zapichovali do polí, aby chránili proti škodcom, pálili sa,

aby chránili pred búrkou, bleskom a ľadovcom. V domoch sa upevňovali na krucifixy ako prostriedok proti škodcom na zelenine, líškam ohrozujúcim hydinu a pod. Púčiky a výhonky posvätených zelených ratolestí sa konzumovali, čím sa malo predchádzať chorobám. Popol zo spálených posvätených vetvičiek sa o rok používal na Popolcovú stredu, ktorou končia fašiangy a začína sa pôst. Kvetná nedeľ a sa spájala s radom magických príkazov a zákazov. Existovali celé zaklínacie knihy, nazvané podľa mena svätca. Ľudia si museli na omšu zobrať niečo nové, aby po celý rok kvitli (zdravie, úspech). Gazdinky nesmeli piecť, lebo by sa v sade zapiekli kvety a stromy by nedali úrodu. Naproti tomu sa zelenými ratolestami vymetali z domov nerest'.

Názvy: Ježišov vjazd do Jeruzalemu, lat. Ingressus Christi super asinum in Jerusalem, Festum Palmarum, tal. Ingresso in Gerusalemme, La Domenica delle Palme, nem. Einzug in Jerusalem, Palmeneinzug Christi, angl. Christ's Entry in Jerusalem, Palm Sunday Entry.

KRISTUS VYHÁŇA PEŇAZOMENCOV/VYČISTENIE CHRÁMU

(Matúš 21,12-13; Marek 11,15-17; Lukáš 19,45-46; Ján 2,13-22)

*

Blízko bol židovský *pesah (gr. **pascha*) **a Ježiš vstúpil hore** (gr. *anebé*) **do Jeruzalemu** (na začiatku svojej misie; **Ján**). **Potom** (na konci Ježišovho pôsobenia /*synoptici) **prišli do Jeruzalemu** (**Marek**). **V chráme našiel predavačov** (gr. *kai heuren en tó hieró*) **dobytku, oviec i holubov i peňazomencov** (gr.sg. *kermatistés*), **čo tam sedeli. Urobil si z povrázkov bič** (gr. *rávδος*) **a všetkých vyhnal z chrámu, aj ovce aj dobytok. Peňazomencom rozhádzal peniaze** (gr. *kérma* = drobný peniaz) **a poprevracal stoly** (**Ján**). **Ježiš vošiel do chrámu** (gr. *hieron* = chrám ako celok; slová „vošiel do chrámu“ odkazujú na Malachiáša 3,1-2) **a vyhnal** (**Matúš**) **a začal vyháňať** (gr. *ekballó* = vyháňam; gr. výraz používaný pri exorcizmoch naznačuje, že peňazomenci sa rovnajú zlým duchom; **Marek**) **všetkých predavačov** (**Matúš, Marek, Lukáš**) **a kupujúcich v chráme** (**Lukáš**). **Peňazomencom** (gr. *kollybistés*) **poprevracal stoly a predavačom holubov stolice** (**Matúš, Marek**), **a nedovolil nikomu z nich prenášať ani nejakú vec** (gr. *skeuos*) **cez chrám** (**Marek**), **a predavačom holubov povedal: »Odneste to odtiaľto! Nerobte z domu môjho Otca** (gr. *tón oikon tú patros mú*) **tržnicu** (gr. *oikos emporiú*; **Ján**).« **A povedal im** (**Matúš, Lukáš**), **a učil ich** (**Marek**): **„Napísané je: »Môj dom sa bude volať domom modlitby** (odkaz na Izaiáša 56,7; **Matúš, Marek, Lukáš**) **pre všetky národy** (pre *pohanov; odkaz na Izaiáša 2,2-4; 66; **Marek**).« **A vy z neho robíte lotrovský** (gr. *léstes* = lupič; kritika skomercializovania a znesväcujúcich praktík) **pelech** (odkaz na Jeremiáša 7,11; **Matúš, Marek, Lukáš**).“

Do chrámu : gr. *hieron* = celý chrámový okrsok, zrejme nádvorie pohanov (pozri kapitola Dvanásťročný Ježiš v chráme), kde bola obchodná činnosť dovolená, ale aj nevyhnutná, pokiaľ sa mali prinášať obeti; peňazomenci: gr. *kollybystés* odvodené od gr. *kollybos*, čo bola drobná grécka minca, ktorá sa stala ekvivalentom výmenného kurzu; zmenárnici ponúkali štyri židovské alebo tyrské mince výmennou za mince grécke a rímske (pozri kapitola Daňový peniaz); takto získané mince boli použité na nákup potrebnej obeti (zvieratá, obilie, víno, olej atď. [pozri Exodus 30,11-16]) a na chrámové dane a poplatky (pozri kapitola Daňový peniaz); pútnici z cudziny prinášali alebo posielali svoju ročnú chrámovú daň ako skutok zbožnosti; *Mišna sa neospravedlňuje za zmenárenské stoly a zložitú finančnú procedúru (traktát *Mišna Šekalim 1,3*); podľa *Mišny Šekalim 6,4-5* bolo v chráme trinásť stolov a trinásť skriň na finančné fondy; *kumránske spoločenstvo (pozri Slovník: Esejci/Eséni) vnímalo tieto finančné transakcie ako urážku a znesvätenie chrámu (traktát *Damašský spis 6,15-16*; zvitok 4QpHab 9,1-7). **Predavačom holubov stolice** : hrdličky a holuby sa používali pri obetách za ženy (Levitikus 12,6-8; pozri kapitola Obetovanie Krista v chráme), za malomocných (Levitikus 14,22; pozri kapitola Uzdravenie malomocného); vtáky slúžili

ako obeť pre tých, ktorí si nemohli dovoliť drahšie zvieratá (pozri kapitola Obetovanie Ježiša v chráme). Nedovolil nikomu z nich prenášať ani nejakú vec : gr. *skeuos* = dosl. nádoba; mohlo však ísť o mešec s peniazmi, alebo čokoľvek, čo potrebné na prevádzku chrámového kultu; podľa *Mišny „nesmie nikto vstúpiť na chrámové nádvorie s palicou, v topánkach, s mešcom peňazí a s prachom na nohách“ (traktát *Mišna Berachot 9,5*); Ježiš rovnako ako rabíni sa usiloval zachovať posvätný charakter chrámového okrsku. Môj dom sa bude volať domom modlitby : starozákonný text (Izaiáš 56,7) kritizujúci nedostatočné zachovávanie *Tóry v novovybudovanom druhom chráme (koniec 6.st.pr.Kr; po návrate Židov z babylonského zajatia; pozri kapitola Dvanásťročný Ježiš v chráme).

Keď to počuli veľkňazi a zákonníci, hľadali spôsob, ako ho zabiť. Báli sa ho, lebo všetok ľud obdivoval jeho učenie. A keď sa zvečerilo, odišli z mesta (Marek). A denne učil v chráme. Ale veľkňazi (gr. *archiereis*) a zákonníci (gr. *grammateis*) a vodcovia ľudu (gr. *hoi prótoi tú laudú*) sa usilovali (gr. *ezétún*) zabiť ho. Ibaže nevedeli, čo robiť, lebo všetok ľud (gr. *laos*) na ňom visel a počúval ho (Lukáš). V chráme k nemu pristúpili slepí a chromí a on ich uzdravoval. Keď veľkňazi videli divy, ktoré robil, a deti, čo v chráme volali: „Hosanna synovi Dávidovmu!“, nahnevali sa a povedali mu: „Počuješ, čo títo hovoria?“ Ježiš im odvetil: „Pravdaže. Nikdy ste nečítali: »Z úst nemlúvniat a dojčeniec pripravil si chválu (odkaz na Žalm 8,3)«?« I nechal ich a vyšiel von z mesta do Betánie a tam zostal (Matúš).

Slepí a chromí : podľa 2Samuelovej 5,8 „slepý a krivajúci nevstúpi do Božieho domu“; nedá sa vylúčiť výklad, že v tomto starozákonnom texte išlo o posmešné označenie obrazov *jebúsejských božstiev; novozákonné súvislosti veriaceho a telesného postihnutia pozri kapitolách Uzdravenie malomocného, Uzdravenie slepého, Uzdravenie chromého atď.; už samotná prítomnosť chorých, t.j. rituálne nečistých v chráme bola nezvyčajná.

Jeho učeníci si spomenuli (gr. *emnésthésan hoi mathétai*), že je napísané: „Strávi ma (gr. *katefagetai*) horlivosť za tvoj dom.“ Židia však namietli (dosl. „odpovedali a povedali mu“ = gr. *apekrithésan ún hoi Iúdaioi kai eipan autó*): „Aké znamenie (gr. *seméion*) nám ukážeš, že môžeš toto robiť?“ Ježiš im odpovedal (dosl. „odpovedal a povedal im“ = gr. *apekrithé Iésús kai eipen autois*): „Zborte (gr. *lyein* = zboriť) tento chrám (gr. *ton naos*) a na tretí deň ho postavím (gr. *kai en trisin hémerais egeró auton*). Židia povedali (gr. *kai eipan autó*): „Štyridsaťšesť rokov stavali tento chrám (gr. *ho naos*) a ty (gr. *kai sy*) ho postavíš za tri dni (gr. *en trisin hémerais egeréis auton*)?“ Ale on (gr. *ekienos* = tento muž) hovoril o chráme svojho tela (gr. *peri tú naú tú somatos autó*). A keď potom vstal z mŕtvych, jeho učeníci si spomenuli (gr. *emnésthésan*), že toto hovoril, a uverili Písmu (gr. *episteusan té grafé*) a slovu (gr. *kai tó logó*), ktoré povedal Ježiš (gr. *eipen ho Iésús*; pozri Christologický cyklus III.: Ježiš pred Kaifášom; *Ján*).

A na tretí deň ho postavím : gr. *kai en trisin hémerais egeró auton*; podľa komentátorov (Francis Moloney) výraz „na tretí deň“ súvisí s Exodom 19,16 a nie je primárne odkazom na kresťanskú tradíciu vzkriesenia Ježiša „tretieho dňa“; ide o bežný výraz označujúci krátku dobu, preto slová majú približne tento význam: „Aj keby bol chrám zborený, hneď ho zasa postavím“; kresťanskí čitatelia však tu právom hľadajú súvislosť s tradíciou Ježišovho vzkriesenia. Štyridsaťšesť rokov stavali tento chrám : nakoľko doba štyridsaťšesť rokov nezodpovedá skutočnosti (pozri kapitola Dvanásťročný Ježiš v chráme), pripisujú sa číslu rôzne symbolické výklady: Ježišov vek,

numerická hodnota mena Adam, *gnostické číselné špekulácie (symbolika 40 pozri kapitola Pokušenie na púšti, Apokalyptický cyklus: Zemská šelma) atď.

Keďže podľa evanjelií Ježiš vstúpil do chrámu, výjavy Vyčistenia chrámu sa dohrávajú buď v jeho interiéri alebo na nádvorí, napríklad El Greco namaloval kompozíciu vo vnútri svätyne, ako aj na nádvorí. Stredobodom obrazu je vždy rozhnevaný Ježiš, ktorý s rukou zdvihnutou k úderu vyháňa zmenárnikov, predavačov aj kupujúcich. Postavy sú zobrazené v širokej škále postojov a výrazov. Odrážajú rany, ponáhľajú sa k východom, ženú pred sebou obetné zvieratá a vo všeobecnom zmätku prevracajú stoly a lavice. Peňazomenci sa pokúšajú pozbierať peniaze alebo chytajú svoje meče, ďalší dvíhajú koše s obetnými holubmi. Kupci okrem obetných zvierat nemajú výraznejšie znaky.

Kompozíciu rozširujú aj sprievodné postavy, apoštoli so svätožiarami alebo veľkňazi a zákonníci, ktorí buď diskutujú (Rossanský *kódex, 6.st.) alebo sa radia, ako Ježiša zahubiť (Giotto, 13.st.). O biči sa zmieňuje iba evanjelista Ján, ktorý udalosť zaradil na počiatok Ježišovej verejnej činnosti, za *Svadbu v Káne*.

Ježišovo správanie bolo netypicky útočné, čo si napokon vynútilo vysvetlenie a istý symbolický výklad. Stredovek túto scénu uvádzal ako paralelu k starozákonnému príbehu z Druhej knihy *Machabejských o tajomnom jazdcovi, ktorý vyhnal Heliodora, kancelára na dvore *Seleukovcov, z jeruzalemského chrámu, lebo Heliodor ho znesvätil tým, že raz do neho vstúpil na koni. Renesanční humanisti hľadali predobraz Vyčistenia chrámu v antickom mýte o Heraklovom čistení Augiášových chlievov. Reformácia 16.storočia využívala tému Vyčistenia chrámu ako symbol Lutherovho odsúdenia predaja odpustkov (pozri Apokalyptický cyklus: *Peklo*). Moderná biblistika v Ježišovom čine hľadá možnosť Ježišových kontaktov s bojovne a protirímsky ladenou sektou *zélotov. Stredoveká cirkev vykladala udalosť ako zatienenie starozákonných náboženských tradícií novozmluvným usporiadaním Božieho chrámu, súčasná cirkev ako úsilie o novú formu obety a viery.

Vyčistenie chrámu sa do 15.storočia objavuje zriedkavo, častejšie až v *renesancii a *manierizme. Španielsky manieristický maliar El Greco (†1614) namaloval napríklad šesť signovaných verzií tejto témy, na jednej z nich ako typologický paralelizmus vytvoril vyhnanie z raja. Vyobrazenia sú zvyčajne umiestnené na chrámových predsieňach, aby upozornili veriacich vstupujúcich do svätyne, že sa nemajú zaoberať vecami svetskými, ale vecami duchovnými.

Starozákonné predobrazy Vyčistenia chrámu: a) Herakles čistí Augiášove chlievy (grécky mýtus). Jednou z dvanástich úloh Herakla bolo vyčistiť za jeden deň chlievy elidského kráľa Augeia. Neboli čistené 30 rokov a bolo v nich ustajnených 3000 kusov dobytky. Herakles zvedol vody blízkych riek a nechal ich pretiecť chlievmi. **b) Vyhnanie Heliodora z chrámu (3Makabejských 3,1-2).** Seleukovský dvoran Heliodor bol vyslaný do Jeruzalemu, aby vylúpil chrámový majetok. Keď vošiel so svojim sprievodom do chrámu, zjavil sa mu kôň s desivo vyzerajúcim jazdcom a kopytami zaútočil na Heliodora. Dvaja jazdcovi spoločníci, zobrazovaní ako anjeli, Heliodora bičovali, až sa zrútil.

*

Ježišovo vystupovanie proti peňazomencom nebolo zamerané na profesiu smenárnikov, ktorá bola v podstate nevyhnutá, ak chcel verici obetovať v chráme. Bola namierená proti miestu, kde sa obchod uskutočňoval, t.j. na chrámový okrsok. Malo základ v teologickom výklade prorockých textov Zachariáša a Malachiáša. Prorok

Zachariáš, ktorý pôsobil okolo 520 pr.Kr., sa zaslúžil po návrate Židov zo zajatia o vybudovanie druhého jeruzalemského chrámu a vyzýval k vnútornej obnove viery (**V dome Hospodinovom bude hrncov ako obetných čiaš pred oltárom...A v ten deň nebude už kupcov v dome Hospodina;** 14,20-21).

Malachiáš pôsobil okolo 470 pr.Kr. a jeho výroky o mesiášovi a univerzálnej, čistej obete cirkev vykladá ako prorocstvo o novozákonnej *eucharistii: **„Hľa, posielam svojho posla, aby pripravil cestu predomnou, a vtedy zrazu príde do svojho chrámu Pán, ktorého hľadáte...Kto obstojí, keď sa zjaví?...prečistí *levitov; cibriť ich bude ako zlato a striebro a budú správne prinášať Hospodinovi obete“** (Malachiáš 3,1-4).

Pokiaľ ide o Ježiša, zaujímal k jeruzalemskému chrámu dva protikladné postoje. Na jednej strane mal k nemu úctu, ale súčasne mu prikladal pomerne malý význam. Nazýval ho domom Božím (Matúš 12,4), učil, že všetko v ňom je sväté, lebo to posvätil Boh, ktorý v chráme prebýva (Matúš 23,17-21). Úcta k Otcovmu príbytku ho viedla k tomu, aby ho očistil a pomyslenie na budúcnosť svätého mesta mu vtislo do očí slzy (Lukáš 19,41). V protiklade k tomu vyznievajú výroky, v ktorých jeruzalemský chrám zaujíma podradné postavenie: Ježiš je väčší ako chrám (Matúš 12,6), chrám iba zakrýva duševnú prázdnotu Izraelitov (Marek 11,12-26), čoskoro zanikne, lebo bude znesvätený (Marek 13,1). Tieto rozdielne postoje evanjelisti vysvetľujú tým, že na počiatku svojej služby sa dal Ježiš Židom poznať ako mesiáš a vyzval celý Izrael na pokánie, zmenu prístupu k Bohu. Chrám očistil s cieľom upraviť stávajúci poriadok. Neústupný judaizmus nakoniec odsúdil ako náboženstvo, ktoré nie je hodné Božej prítomnosti (Marek 21,1-12). Svoju misiu začínal Ježiš s úctou k chrámu, ale v závere svojho života predpovedal, že jeho vlastná smrť povedie k zničeniu chrámu. Výrok **„zborím tento chrám, rukami postavený, a vybudujem za tri dni iný, nie rukami postavený“** (Marek 14,58; pozri Christologický cyklus III.: *Ježiš pred Kaifášom*), chápe cirkev ako poslednú Ježišovu výzvu adresovanú židovstvu. Ak však Marek tieto slová vkladá do úst falošným svedkom, ktorí na súde (skôr úskočne ako klamlivo) obvinili Krista, je otázne, v čom bolo ich svedectvo nepravdivé. Chyba sudcov spočívala v úmyselne zlom výklade toho, čo Ježiš učil.

Vyčistenie chrámu bolo zámerným symbolickým činom, ktorým Ježiš na seba upozornil. Vedome na seba priťahoval pozornosť, keď vyhnal z chrámových priestorov obchodníkov s obetnými zvieratami a zmenárikov, ktorých činnosť tam povolili kňazské authority. Ježišovo správanie nebolo záležitosťou okamžitého výbuchu hnevu, ale premysleným činom, ktorým vyjadril svoj odmietavý vzťah k doterajším náboženským autoritám a ich postojom k bohoslužbe, ale tiež pripomínal Židom Malachiášove a Zachariášove prorocvá, čím opätovne dával najavo, že je Zmluvou sľúbený mesiáš.

Celý týždeň pobytu v Jeruzaleme pred ukrižovaním diskutoval s náboženskými predstaviteľmi. Niektoré zaznamenané rozhovory sa týkajú Ježišovho postavenia a úlohy (Marek 11,27-33), ďalšie jeho postoja k daniam určeným pre Rím (Marek 12,13-17), iné sa zaoberajú otázkou zmŕtvychvstania (Marek 12,18-27) a postavením mesiáša ako syna Dávidovho (Marek 12,35-37). Tieto debaty sa odohrávali na verejnosti, v chrámových priestoroch, lebo v čase, ktorý Ježišovi zostával, bolo dôležité osloviť čo najväčší počet poslucháčov. Na druhej strane sa jeho protivníci usilovali využiť okolnosti a vyprovokovať Ježiša k rúhačským alebo politicky škodlivým výrokom, ktoré by sa dali proti nemu použiť. Ježiš sa v takýchto chvíľach zvyčajne prezieravo stiahol, jednako len sa mu darilo prirovnaniami vyjadriť dôležité body svojho učenia.

Najmä v podobenstve o vinohradníkoch (Marek 12,1-12) a pokračujúcej výmene názorov so *zákoníkmi a *farizejmi (Matúš 23) dokonca objasňoval, prečo ho vodcovia Izraela odmietajú. Z jeho slov a činov napokon vyplýva, že predmetom jeho odsúdenia nebola rímska vláda, ale židovskí náboženský predstavitelia.

Názvy: Vyčistenie chrámu, lat. *Venditores a Templo depulsi*, tal. *Cacciata dei Mercanti*, nem. *Vertreibung der Händler aus dem Tempel*, Tempelreinigung, angl. *Expulsion of the Merchants from the Temple*.

DAŇOVÝ PENIAZ/DAŇ CISÁROVI

(Matúš 22,15-22; Marek 12,13-17; Lukáš 20,20-26)

*

Vtedy (po podobenstve o svadbe kráľovského syna; *Matúš*; po podobenstve o zlých vinohradníkoch; *Marek, Lukáš*) **farizeji odišli a radili sa, ako by ho podchytili v reči** (gr. *pagideuó* = kladiem pasce; *Matúš, Marek*). **Striehli na neho** (gr. *paratérésantes*) **a poslali** (gr. *apostellúsin*) **k nemu úskočnikov** (gr. *enkathetos* = špeh), **ktorí predstierali** (gr. *hypokrinomai* = predstierať), **že sú spravodliví** (v zmysle bohabojní; pozri kapitola Kázeň na hore), **aby ho podchytili v reči** (dosl. „uchopiť jeho slovo“ = gr. *epilabesthai autú rématos* [v zmysle chytiť do pasce]) **a mohli vydat' vládnej moci vládarovej** (gr. *hegemón* = vládár [zrejme prefekt Pilát Pontský]; *Lukáš*). **Poslali k nemu svojich učeníkov a herodiánov so slovami:** „Učiteľ (gr. *Didaskale*; pozri Christologický cyklus I.: Ježišove tituly), **vieme, že vždy vravíš pravdu** (gr. *aléthés* = pravdovravný) **a podľa pravdy učíš Božej ceste. Neberieš ohľad na nikoho, lebo nehľadíš na osobu človeka** (dosl. „nehľadíš ľuďom do tváre“ = gr. *prosópolempsia*; *Matúš, Marek*; gr. *prosópon lambanein* = nikomu nenadržiavaš; *Lukáš*). **Povedz nám teda, čo si myslíš: Slobodno** (gr. *exestín* = byť dovolené) **platiť cisárovi daň** (gr. *kénsos tón Kaisari*), **či nie?“ Ale Ježiš poznal ich zlomyseľnosť** (*Matúš*), **ich prefikanosť** (gr. *hypokrisis*; *Marek*; gr. *panúrgia* = ľstivosť; *Lukáš*) **a povedal:** „**Čo ma pokúšate** (gr. *peirazein*; *Matúš*), **pokrytci** (gr. *hypokritai*; *Marek*)?! **Ukážte mi daňový peniaz** (gr. *nomisma* = minca [Matúš]; *Matúš, Marek*), **nech sa naň pozriem** (*Marek*)!“ **Oni mu podali** (*Matúš*), **priniesli** (*Marek*) **denár. Spýtal sa ich: Čí je tento obraz a nápis?“ Odpovedali mu:** „Cisárov.“ **Tu im povedal:** „**Dávajte** (gr. *apodidómi* = dávať, splácať; *Lukáš*) **teda, čo je cisárovo cisárovi, a čo je Božie** (gr. *ta tú theú*), **Bohu** (*Matúš, Marek, Lukáš*).“ **Keď to počuli, zadivili sa, nechápali ho a odišli** (*Matúš*). **Veľmi nad ním žasli** (gr. *ekthaumazein* = diviť sa; *Marek*). **A nepodarilo sa im podchytiť ho v reči pred ľuďom, ale žasli nad jeho odpoveďou a umkli** (*Lukáš*).

Herodiáni : židovskí podporovatelia Herodesa Antipasa, ktorého sídlo bolo v *Galilei; ich účasť v príbehu odohrávajúcim sa v *Judei je podivná; navyše logicky mali podporovať platenie daní, lebo Antipas vládol za mlčanlivého súhlasu Ríma; na druhej strane herodiáni mohli prísť do Jeruzalemu na oslavy *pesahu, podobne ako to urobil Herodes Antipas (Lukáš 23,6-12). **Daň** : gr. *kénsos tón Kaisari* = daň cisárovi; gr. *kénsos*/lat. *census*; išlo o daň z hlavy; jej platenie bolo nevyhnutné pre pokojný život

poddaných v rímskej ríši a uplatňovaní práv s tým spojených; daň bola zavedená za priamej rímskej vlády r. 6 po Kr. a museli ju odvádzať muži, ženy, otroci vo veku od 12 či 14 rokov do 65 rokov; platiť daň z hlavy znamenalo uznať zvrchovanosť rímskeho cisára a prijať podrobenie Židov, preto bola prijímaná s nevôľou; daň bola platená v rímskej mene; denár niesol obraz cisára Tiberia (vláda 14-37 po Kr.) a latinský nápis *Divi Augusti Filius Augustus Pontifex Maximus* (Tiberius Caesar, božského Augusta syn vznešený, najvyšší kňaz); otázka mala politicko-náboženský zmysel: platiť daň pohanom?; židovská tradícia (Exodus 20,4-6; Deuteronomium 5,8-10e) zakazovala znázorňovanie bohov; farizeji aj Ježiš sa usilovali žiť v koexistencii s rímskou mocou, herodiáni daň zrejme podporovali, ale horliví nacionalisti, napr. *zéloti sa stavali proti dani a občas vypukali vzbury; Ježiš premenil úskočnú pascu svojich nepriateľov na duchovnú výzvu byť horlivý v tom, čo patrí Bohu; dal najavo, že prostredníctvom daní dávajú iba to, čo je panovníkovo, mince, ináč nie sú ničím zaviazaní, ani sa ničím neprevinili proti Zákonu, lebo vieru, úctu a vernosť si uchovali pre svojho Boha; to že raní kresťania platili Rimanom dane dokladajú List Rimanom 13,1-7; 1Petra 2,13-17; Matúš 17,24-27; zrejme to vyplývalo z dôvodov zložitej situácie rímskych kresťanov v 1. polovine 50.rokov prvého storočia, alebo z dôvodu, že sa očakával skorý príchod Božieho kráľovstva, ktoré nahradí rímsku ríšu; celkom iný postoj vyjadroval autor Zjavenia Jána (pozri Apokalyptický cyklus: Šelma zemska, Neviestka babylonská); v priebehu dejín kresťanstva bola snaha používať tento text ako základ nauky o „Cirkvi a štátu“, často s tým záverom, že ide o dve oddelené oblasti a poslušnosť voči štátu v jeho oblasti je absolútna; podtón evanjeliového textu však Ježišovými ústami tlmočí základnú vieru cirkvi, podľa ktorej nijaké svetské príkazy nemôžu zrušiť Božie požiadavky, lebo zákony božské treba poslúchať viac ako nariadenia ľudské; táto myšlienka bola zdrojom nepretržitých nezhôd stredovekej cirkvi a svetskej moci; nakoľko sa netýka iba hmotných otázok, ale aj práv cirkvi v oblasti duchovnej slobody a poslušnosti, rozpor naznačený v téme Daňového peniaza zostáva stále živý; (otázky daní pozri kapitoly Narodenie Pána, Povolanie Matúša). **Pokrytci** : gr. *hypokritai*; *hypokrités* - pôvodne herec vystupujúci pod maskou; postupne prevládol tradičný výklad neúprimný, okázalý; gr. *hypokrisis* = divadelné predstavenie; gr. *hypokrites* je prekladom hebr. slova s koreňom *hanaf* = bezbožný, neveriaci, hriešny (podobne Jeremiáš 23,11; Izaiáš 9,16; 10,6; pozri Kázeň na hore/Osem blahoslavenstiev).

...prišli k nemu, aby sa vypytovali, a pokúšali ho slovami: **Učiteľ** (gr. *didaskala*) **Ježiš, vieme, že od Boha si prišiel, veď to, čo robíš, svedčí** (gr. *martyreín*) **nad všetkých prorokov. Nuž teda povedz nám: je dovolené kráľom** (gr. *basiliás*) **odovzdať to** (gr. *ta anekonta te arché*), **čo patrí k ich vláde? Máme im to odovzdať alebo nie? Ale Ježiš poznal ich zmýšľanie, pohrozil** (gr. *embrimasthai*) **im a povedal: prečo ma nazývate svojimi ústami učiteľom, keď nepočúvate, čo hovorím? Dobre Izaiáš o vás prorokoval** (odkaz na Izaiáša 29,13), **keď povedal : tento ľud perami svojimi ctí ma, ale srdce ich je ďaleko odo mňa; márne ma uctievať** (*Papyrus Egerton 2; IV.; Fragment 2; 2.st.).

„Ukázali Ježišovi zlatú mincu a povedali mu: **Cisárovi ľudia od nás vymáhajú dane. Povedal im: Dajte cisárovi, čo je cisárovo, dajte Bohu, čo je Božie, a čo je moje, dajte mne**“ (**Tomášovo evanjelium*, Logion 100; 2.st.).

Čo je moje, dajte mne : svet je rozdelený na oblasť politickej moci, oblasť poslušnosti Bohu; tretia oblasť zrejme predstavuje kresťanské obce, Ježišových zasvätených.

*

Dane. Išli o čiastky, ktoré pravidelne vyberali vládcovia od obyvateľov svojho štátu alebo provincií. Tie sa líšili od poplatkov vyberaných od porazených štátov. Na počiatku existencie Izraela v 10.-8.st.st.pr.Kr. sa vyberali iba dane potrebné na údržbu stanu stretávania a pre tých, ktorí v ňom slúžili. V novozákonnej dobe odvádzali rímske provincie pravidelné dane cisárovi v rímskych peniazoch.

Desiatky. Boli inou formou platenia a nemali svoj pôvod v mojžišovskom zákone ani neboli iba typickým židovským zvykom; platili ich aj iné staroveké národy. ***Tóra** uzákonila desiatky v podobe časti úrody z poľa, ovocia zo stromov a z dobytku (Levitikus 27,30-32). Desiatky z dobytku sa odovzdávali tak, že majiteľ odrátaval zvieratá vychádzajúce z chlieva na pastvu a každé desiate venoval Jahvemu. Predpis zabráňoval tomu, aby niekto zaplatil desiatok chorým zvieratám. Kto chcel, mohol platiť peniazmi, ale musel prirátať päťtinu z celkovej sumy za plodiny. Za dobytok sa peniazmi platiť nesmelo. Desiatky sa odovzdávali levitom (Numeri 18,21), ktorí z titulu svojho postavenia a funkcie nemali žiadne iné zdroje živobytia. Leviti si však nesmeli ponechať celý desiatok. Desatinu z tejto sumy obetovali bohu **Jahve**, pričom tento diel mal byť časťou zo všetkého najlepšieho. Svoje desiatky Židia prinášali na miesto, ktoré si zvolil Jahve pre svoj kult, do Jeruzalemu (Deuteronomium 12,5-17). Odovzdávanie malo podobu obradného jedla za účasti levitov (Deuteronomium 12,7-12). Ak niekto býval ďaleko od Jeruzalemu, mohol platiť celý desiatok úrody a dobytku vo forme peňazí (Deuteronomium 17,22-27). Každý tretí rok sa desiatky odvádzali v mieste bydliska, ale aj v tomto prípade bolo povinnosťou ísť do Jeruzalemu na bohoslužby (Deuteronomium 26,12). K týmto pomerne jednoduchým zákonom časom farizeji pridali rad podrobných príkazov, ktoré užitočnú zásadu, pestovať pevné vzťahy Boha a jeho ľudu, aj vzájomné väzby v rámci širokej židovskej spoločnosti, premenili na ťažké bremeno. Tieto zmeny napokon viedli k názoru, že zásluhy v očiach Boha je možné získať obradným dodržiavaním zásad, napríklad odovzdávaním desiatkov (Levitikus 11,42) bez toho, že by sa Židia podriadili mravnému zákonu spravodlivosti, milosrdenstva a viery. Kritiku kupeckého vzťahu veriaceho k Bohu prináša rad Ježišových skutkov a podobenstiev, napríklad Ježišova reč proti farizejom (Matúš 23,1-33).

Peniaze. Kým sa v 8.st.pr.Kr. začali ako peniaze používať mince, pre výmenný obchod sa používali rôzne komodity (vlna, jačmeň, pšenica, d'atle, a napokon aj kovy, ktoré predstavovali najvhodnejší výmenný produkt, lebo nepodliehal skaze. Nakoľko striebro (hebr. **keseb**) predstavovalo v *Palestíne, rovnako ako v *Asýrii a *Babylonu najdostupnejší drahý kov, objavuje sa ako platidlo najčastejšie. Kovy museli byť ľahko prenosné, a preto sa spracovávali do podoby klenotov, napr. náramkov, alebo do predmetov dennej spotreby. Zlato a striebro sa tiež uchovávalo v podobe odliatkov, nádob, prachu, malých kvapiek (hebr. **'agora**), guľiek alebo malých úlomkov, ktoré sa dali ľahko roztaviť a hneď použiť na rôzne účely. Malé kúsky kovu sa nosili v mešci. Meď mala menšiu hodnotu ako striebro a zlato, a preto sa prepravovala v malých plochých okrúhlych diskoch (hebr. **kikkár** = kruh, plochý bochník chleba; z asýr. **kakkaru**).

Pokiaľ išlo o peniaze, mince, kúsky kovu s vyrazeným nápisom, z ktorého bol hneď na prvý pohľad vidieť názov a váha, objavili sa v Malej Ázii už v polovine 7.st.pr.Kr. Prvé skutočné mince sa razili v Lýdii a boli z elektra, prirodzenej zliatiny zlata a striebra. Grécky historik Hérodotos (†430 pr.Kr.) ich pripisuje lýdskemu kráľovi Kroisovi (†546 pr.Kr.). Volali sa kroisoidy. V Perzii začali používať mince za Dareia I. (†486 pr.Kr.) a volali sa dareiky a boli zo zlata. V Asýrii, Sýrii a Palestíne to

však boli to však iba kúsky odliateho bronzu s vyrazeným nápisom, ktorý udával názov a váhu (50 starozákonných šekelov = 500g); metrický ekvivalent bol iba približný. So skutočnými mincami, dareikami, sa Židia stretli až v babylonskom exile (Ezdráš 2,69; 8,27; Nehemiáš 7,70). Mince sa v Judei rozširovali iba pomaly, a to vďaka zákazu zobrazovania, ale fenickí obchodníci ich hojne používali. Išlo o mince maloázijských miest, grécke, egyptské, ptolemaiovské a perzské.

Slovo židovskej jednotky váhy/mince **šekel** je odvodené zo slova **šaqal** = zväžiť; až do poexilovej doby, 6.st.pr.Kr., znamenal šekel skôr váhu ako označenie meny. Ďalšie výklady pôvodu názvu upresňujú a hovoria o šekelu ako mernej jednotke jačmeňa. Slovo šekel má podľa toho pôvod v akkadčine (šiglu), nakoľko prvá slabika „še“/„ši“ v tomto jazyku znamená jačmeň. 1 šekel pôvodne znamenal približne 180 zrn, asi 8,33g. Najčastejšie označoval šekel jednotku váhy striebra alebo iného kovu, neskoršie bol používaný ako jednotka váhy pre akýkoľvek materiál. Šekel ako menovú jednotku bežne používali západosemitské národy, *Moabčania, *Edomčania, *Feničania. Na šekelu bola založená aj púnska (kartáginská) mena. *Aramejským variantom slova šekel bolo slovo „**tekel**“. Váhová jednota a v rôznych dobách a oblastiach menila: kráľovský šekel (2Samuelova 14,26) ako jednotka známa tiež v Babylonii vážil okolo 13g, chrámový šekel (Exodus 30,13; Levitikus 5,15 atď.) vážil asi 10g, **bega** (hebr. zlomok, časť) používaná na váženie zlata (Genezis 24,22) a platenie daní z hlavy, vážila podľa niektorých archeologických nálezov v priemere 6,2g.

Prvým židovským panovníkom, ktorý razil vlastné (bronzové) mince bol vojvodca Alexander Jannaios (103-76 pr.Kr.). Neskoršie si rímski najvyšší úradní predstavitelia pre seba vyhradili razenie mincí strieborných. V novozákonnej dobe platili v Palestíne mince rôzneho pôvodu: rímske, provincionálne razené v Antiochii a Týre (gréckeho typu), miestne židovské mince razené pravdepodobne v Cesarei. Nakoľko jestvovalo veľa typov mincí, museli v Jeruzaleme fungovať peňazomenci a to najmä počas sviatkov, keď Židia prichádzali zo všetkých oblastí, aby zaplatili daň do chrámovej pokladnice.

Pri takej príležitosti si rozložili stánky na chrámovom nádvorí pohanov. Z Matúša (10,9) o vyslaní dvanástich apoštolov sa dozvedáme, že mince vtedy vyrábali zo zlata, striebra, medi alebo bronzu, prípadne z mosadze. V rokoch 141-140 pr.Kr. dovolil seleukovský kráľ Antiochos VII. židovskému vojvodcovi, kňazovi a etnarchovi Šimonovi Machabejskému raziť vlastné peniaze (1Makabejských 15,6). Išlo predovšetkým o bronzové mince, lebo okolité mestá razili dostatok strieborných. Nakoľko sa Židia nechceli previniť proti druhému prikázaniu („**Neurobíš si vyrezávanú modlu ani podobu ničoho, čo je na nebi hore, čo je na zemi dolu...**“; Exodus 20,4), boli na starých židovských minciach iba rastlinné motívy a neživé predmety. Iba za vlády herodesovskej dynastie bolo raz alebo dva razy porušené pravidlo a na líčnej strane bola podobizeň hlavy cisára alebo niektorého z Herodesovcov.

Počas židovskej vojny (r.66-70) sa razili strieborné šekely (8,4g) a ich zlomkové hodnoty (**beqa**), polšekely a štvrtšekely. Jedinou židovskou mincou, spomínanou v Novom zákone, je bronzový **lepton** (gr. malý, tenký), prekladaný do slovenčiny ako halier. Dvoma leptonomi platila chudobná vdova do chrámovej pokladnice (Marek 12,42; Lukáš 21,2). Dva leptony tvorili grécky **kodrant**, ktorý mal hodnotu jedného rímskeho **quadrantu**. Takéto typy mincí razil miestny rímsky prokurátor alebo *tetrarcha, ako bol napríklad Herodesov syn Antipas, a je pravdepodobné, že spupný Pilát Pontský zaviedol na svojich minciach motív, ktorý Židov pobúrila (v Pilátových

časoch Židia zvykli dávať mŕtvym na oči lepton; odtlačky tejto mince na očiach ukrižovaného muža bádatelia objavili pri analýze *Turínskeho plátna* (pozri Christologický cyklus I.).

Základnou gréckou mincou bola **drachma**, ktorú tvorilo 4,36g striebra. Okolo 300 pr.Kr. mala hodnotu jednej ovce, vól stál päť drachmiem. V Ježišových časoch mala drachma rovnakú hodnotu ako rímsky denár (podobenstvo o stratenom peniazi; Lukáš 15,8-10). Dvojdrachma (gr. **didrachmon**) mala medzi Židmi hodnotu pol šekelu a predstavovala ročnú chrámovú daň, ktorú musel platiť každý člen židovskej spoločnosti od dvadsiateho roku života. Na ňu sa pýtali Petra farizeji (Matúš 17,24). Po páde Jeruzalemu roku 70 po Kr. a zničení chrámu museli túto sumu Židia odvádzať do rímskej pokladnice.

Základnou rímskou mincou bol **denarius**, ktorý v ježišovských časoch tvorilo 4,55g kovu (striebra) a predstavoval dennú mzdu. Strieborný denár sa rovnal 1/4 strieborného **šekelu**. Za neronovských čias sa strieborný denár rovnal jednej drachme. 25 denárov tvorilo zlatý **aureus** (8,19g). Najmenšou rímskou mincou bol medený **quadrans**. Z podobenstva o robotníkoch na vinici (Matúš 20,1-16) sa dozvedáme, že denár predstavoval dennú mzdu robotníka. Dva denáre zaplatil milosrdný Samaritán krčmárovi za ubytovanie zraneného Žida (Lukáš 10,35). Rímskou mincou bol tiež **statér**, ktorý v prepočte predstavoval tetradrachmovú mincu. Spomína ju iba Matúš (17,27). Tetradrachma (gr. **tetradrachmon**) tvorila čiastku, ktorú mali spoločne zaplatiť Peter a Ježiš ako ročný poplatok do chrámu. Väčšina numizmatikov sa domnieva, že v gréckych tetradrachmách (rímskych statéroch) dostal Judáš Iškariotský svojich tridsať strieborných, ktoré v Exodu (21,32) predstavovali cenu otroka. Striebornými statérmi platil sanhedrin strážcom Hrobu. Ďalšie platidlo, rímsky **talent** (gr. **talaton**; hebr. **kikkár** = guľatý), nebola vlastne minca, ale peňažná jednotka účtovania a jej hodnota závisela od rôzneho množstva kovov, ktoré obsahovala, a od daných menových pomerov. V Grécku a Ríme v 3.st.pr.Kr. talent tvorilo 327g drahého kovu. Prepočítané na *hrivny (hebr. **mane**, gr. **líra**) tvoril talent = 60 hrivien. Talent pripomína podobenstvo o hrivnách a nemilosrdnom sluhovi (Matúš 25,15-28; 18,24).